Katalog rękopisów średniowiecznych
Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu

KATALOG RĘKOPISÓW ŚREDNIOWIECZNYCH BIBLIOTEKI UNIWERSYTECKIEJ W TORUNIU

opracowała Marta Czyżak

przy współpracy
Moniki Jakubek-Raczkowskiej i Arkadiusza Wagnera

WYDAWNICTWO NAUKOWE
UNIWERSYTETU
MIKOŁAJA KOPERNIKA

TORUŃ 2016

W s p ó ł p r a c a :

Monika Jakubek-Raczkowska: opisy zdobień rękopisów sygn. Rps 1-2/I, 8/I, 9/I, 12/II, 13/I, 30-32/III, 35/III, 36/III, 40/IV, 41/III, 44/III, 45/IV, 47/III, 48/III, 50/IV, 51/III, 52/III, 54/III, 55/IV, 63-64/III, 65-67/V, 68/V, 69/V, 74/III, 72/V, 76/V, 78/II, 82-85/I, 154-155/IV, 158/IV, 1153/I.

Mateusz Marszałkowski: opisy zdobień rękopisów sygn. Rps 5/I, 27/II.

Andrzej Mycio: opisy inwentarzowe rękopisów sygn. Rps 13/II, 27/II, 30/III, 36/III, 39/III, 43/III, 45/IV, 51/III, 55/IV, 65/V, 67/V, 72/V, 155/IV.

Wojciech Szramowski: opisy inwentarzowe rękopisów sygn. Rps 24/III, 29/III, 32/III, 52/III, 59/III, 70/III, 74/III.

Arkadiusz Wagner: opisy opraw wszystkich rękopisów.

Korekty tekstów łacińskich: Adam Wróblewski

Tłumaczenie wstępu na j. niemiecki: Liliana Lewandowska

Autorzy fotografii: W a c ł a w G ó r s k i : i l . 9 , 1 4 2 - 1 4 5 , 1 8 7 - 1 9 0 ; M o n i k a J a k u b e k - R a c z k o w s k a : i l . 8 , 2 4 - 2 5 , 1 9 6 b , 2 0 9 , 2 1 6 , 2 5 0 ; B. Kamiński: il. 21; Piotr Kurek: il. 1-7, 10-18, 20, 22-23, 26-141, 146-186, 191-199a, 199c, 200-208, 210-215, 217-249, 251-279; Andrzej Mycio: il. 19

Recenzenci: *prof. dr hab. Janusz Tondel*
dr hab. Jacek Soszyński

Projekt okładki: *Łukasz Aleksandrowicz*

Redaktor: *Elżbieta Kossarzecka*

© Copyright by Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika

Toruń 2016

ISBN 978-83-231-3773-3

Opracowanie sfinansowano w części z dotacji statutowej z funduszu Biblioteki Uniwersyteckiej (2009 r.) oraz z grantu UMK nr 357-Bibl. „Katalog rękopisów średniowiecznych Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu" (2010 r.).

Publikacja dofinansowana przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego ze środków na Działalność Upowszechniającą Naukę (umowa nr 1110/P-DUN/2015).

WYDAWNICTWO NAUKOWE UNIWERSYTETU MIKOŁAJA KOPERNIKA

Redakcja: ul. Gagarina 5, 87-100 Toruń
tel. (56) 611 42 95, fax (56) 611 47 05
e-mail: wydawnictwo@umk.pl

Opracowanie graficzne i skład: Dywiz Danuta Kosińska

Dystrybucja: ul. Mickiewicza 2/4, 87-100 Toruń
tel./fax (56) 611 42 38, e-mail: books@umk.pl
www.wydawnictwoumk.pl

Druk i oprawa: Drukarnia Wydawnictwa Naukowego Uniwersytetu Mikołaja Kopernika

Spis treści

Przedmowa s. VII-VIII

Wstęp s. XI-XXXIV

Einleitung s. XXXV-XLVI

Wykaz skrótów ogólnych, czasopism, bibliotek i innych instytucji s. XLVII-XLVIII

Wykaz skrótów katalogów rękopiśmiennych s. XLVIII

Wykaz literatury cytowanej w skrótach s. XLIX-LVIII

Katalog s. 1-426

Konkordancja s. 427

Indeksy

1. Cytowanych rękopisów s. 428-429
2. Incipitów s. 430-445
3. Osobowy, rzeczowy i geograficzny s. 446-456
4. Datowanych rękopisów s. 457

Wykaz fotografii s. 458-462

Przedmowa

Katalog rękopisów średniowiecznych Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu to pierwsze powojenne opracowanie średniowiecznych manuskryptów naszej książnicy. Ukazuje się 70 lat od momentu pozyskania kolekcji, po trwających wiele lat pracach nad zespołem – począwszy od inwentaryzacji dokonanej w końcu lat 40. XX w. przez dr Marię Dunajównę, historyka literatury i bibliotekarza Uniwersytetu Stefana Batorego w Wilnie, poprzez przygotowany na początku lat 70. projekt katalogu dr Emilii Wróblewskiej i pierwsze szkicowe opisy poszczególnych kodeksów dr. Leonarda Jarzębowskiego, filologa klasycznego – po ostatnie zespołowe badania pracowników Sekcji Rękopisów biblioteki i historyków sztuki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, zakończone powstaniem poniższego opracowania.

Prawie wszystkie opisywane rękopisy (70 z 72) pochodzą z tzw. zbiorów zabezpieczonych, większość (66) z dawnej Państwowej i Uniwersyteckiej Biblioteki w Królewcu. Na początku 1944 r. najcenniejsze zbiory biblioteki zostały ewakuowane z miasta zagrożonego bombardowaniami angielskimi do kilku miejscowości na terenie dawnych Prus Wschodnich, m.in. do majątków rodziny zu Dohna w Karwinach (niem. Karwinden) i Słobitach (niem. Schlobitten) koło Pasłęka. W 1945 r. bezcenny księgozbiór został – jako mienie uznane za porzucone – zabezpieczony przez Inspektorat Szkolny w Pasłęku, a w lipcu 1946 r. przekazany, na podstawie zezwolenia Kuratorium Okręgu Mazurskiego, dr. Stefanowi Burhardtowi, ówczesnemu dyrektorowi Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu.

Opisywana kolekcja kryje w sobie rękopisy powstałe na przestrzeni XI–XV w. na obszarze Niemiec, północnych Włoch, w Bolonii, w Paryżu, a także w skryptoriach krzyżackich i klasztornych państwa zakonnego w Prusach. Większość z nich zdobią bogate iluminacje: inicjały figuralne i ornamentalne, miniatury, bordiury. Oprawy kilku z nich powstały w cenionych warsztatach średniowiecznej Europy (Kolonia, Antwerpia, Praga, Kraków, Gdańsk, Królewiec).

Do najcenniejszych iluminowanych manuskryptów, znajdujących się w zbiorach toruńskiej Biblioteki Uniwersyteckiej, należy z pewnością – pochodząca z biblioteki królewieckiej – Apokalipsa Heinricha von Hesler z lat 30. XIV w.: poetycka parafraza Apokalipsy św. Jana Apostoła, ozdobiona cyklem 36 miniatur wiernie ilustrujących tekst Apokalipsy, ukazujących jednak także rycerzy i duchownych zakonu krzyżackiego jako realizatorów Bożych planów, współpracowników w dziele Zbawienia. Do rękopisów ważnych ze względu na przekazywany tekst należą również: Pasjonał (*Passional*) z 1. połowy XIV w. – trzecia księga całego dzieła, powstałego przypuszczalnie na zlecenie zakonu krzyżackiego, zawierająca żywoty świętych (niemiecka wersja *Złotej legendy*), a także *Kronika ziemi pruskiej* (*Di Kronike von Pruzinlant*) Mikołaja von Jeroschin z 2. poł. XIV w., drugi w kolejności starszeństwa zachowany w całości rękopis kroniki.

W okresie powojennym prace nad katalogiem wstrzymywały obawy przed upublicznieniem kolekcji i w konsekwencji – roszczeniami ze strony radzieckiej na mocy zasady pertynencji terytorialnej. Przełom w historii opracowania zespołu przyniosły dopiero wydarzenia końca lat 80. XX w.: upadek systemu komunistycznego w krajach Europy Środkowo-Wschodniej i zniesienie żelaznej kurtyny. W latach 90. minionego stulecia badania nad średniowiecznymi rękopisami niemieckojęzycznymi,

znajdującymi się w zbiorach toruńskich, prowadzili filolodzy niemieccy, w pierwszym dziesięcioleciu XXI w. do idei katalogu rękopisów powrócili pracownicy Sekcji Rękopisów naszej biblioteki. Efektem podjętych wówczas prac jest niniejsze opracowanie łączące w sobie wyniki najnowszych, specjalistycznych badań nad utworami zawartymi w manuskryptach, zdobieniami, oprawami, a także historią (proweniencją) poszczególnych tomów – prowadzonych przez toruńskich historyków i historyków sztuki.

Notom katalogowym rękopisów towarzyszą fotografie ukazujące detale opisywanych cymeliów: karty tytułowe i końcowe utworów (kolofony), interesujące noty własnościowe, zdobienia: inicjały figuralne i miniatury, ciekawe rysunki, nietypowe lub nienotowane w zbiorach polskich, a przez to cenne, oprawy.

Trzeba podkreślić znaczenie prac konserwatorskich prowadzonych nad poszczególnymi kodeksami przez pracowników Oddziału Konserwacji biblioteki: umożliwiły one wielostronne poznanie rękopisów w czasie konserwacji, a po jej zakończeniu – prezentację zabezpieczonych i odnowionych obiektów w Kujawsko-Pomorskiej Bibliotece Cyfrowej. Platforma ta pozwoli zainteresowanym na konfrontację opisu katalogowego z fotografiami oryginału i dalsze badania nad „cyfrowymi" manuskryptami.

Mamy nadzieję, że katalog zredagowany w jubileuszowym roku 70-lecia Biblioteki i Uniwersytetu Mikołaja Kopernika (1945-2015) uprzystępni szerokiemu gronu czytelników piękno zewnętrzne, a także historyczną i kulturową wartość średniowiecznych rękopisów, należących do polsko-niemieckiego i europejskiego dziedzictwa kulturowego, oraz odsłoni zawarty w nich potencjał badawczy.

Dr Krzysztof Nierzwicki
Dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu

Il. 1. Rps 32/III, *Biblia latina*, k. 4v: inicjał I(n principio) – *Liber Genesis*

Wstęp

1. Historia kolekcji; 2. Najcenniejsze rękopisy; 3. Historia opracowania zbioru; 4. Zasady opracowania, schemat opisu katalogowego, zasady wydawnicze

1. Historia i znaczenie kolekcji

Kolekcja rękopisów średniowiecznych Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu liczy 72 kodeksy oraz 2 arkusze *Kroniki ziemi pruskiej* (*Di Kronike von Pruzinlant*) Mikołaja von Jeroschin, tworzące niegdyś (do 2002 r.) oprawę rękopisu zawierającego szesnastowieczne recesy sejmu Prus Książęcych[1]. Ich obecność w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu, powstałej w 1945 r. przy nowo założonym Uniwersytecie, wiąże się z wydarzeniami wojennymi. 70 z nich pochodzi z tzw. zbiorów zabezpieczonych (przede wszystkim zbiory dawnych bibliotek niemieckich Prus Wschodnich i Pomorza Zachodniego, uznane przez państwo polskie za majątek porzucony i zabezpieczane przez władze terenowe przed grabieżą i zniszczeniem): 66 ze zbiorów dawnej Państwowej i Uniwersyteckiej Biblioteki w Królewcu, trzy z biblioteki kościoła Najświętszej Marii Panny w Stargardzie, jeden z biblioteki Państwowego Gimnazjum Męskiego w Chojnicach, a wspomniany tom recesów oprawiony we fragment kroniki – z biblioteki kościoła w Galinach (Gallingen) k. Bartoszyc[2]. Dwa ostatnie rękopisy wpłynęły do Biblioteki w okresie powojennym: pierwszy pochodzi ze zbiorów Zygmunta Lasockiego (1867-1948) z Krakowa, drugi został nabyty w Antykwariacie „Dom Książki" w Bydgoszczy w 1968 r.[3]

Najbardziej dramatyczna jest wojenna historia rękopisów z dawnej Państwowej i Uniwersyteckiej Biblioteki w Królewcu, łączącej w sobie księgozbiory dawnej biblioteki zamkowej księcia Albrechta Hohenzollerna i biblioteki uniwersyteckiej[4]. Jako najcenniejsza część tamtejszych zbiorów rękopiśmiennych zostały do początków

[1] Biblioteka Uniwersytetu Mikołaja Kopernika (dalej cyt.: BUMK), sygn. Rps 251/IV. Por. Dokumentacja konserwatorska rękopisu „Landtags abschiede vom Jahre 1580-1582, Rps 251/III", Toruń 2003 (wydruk komputerowy przechowywany w Sekcji Rękopisów BUMK).

[2] M. Strutyńska, *Struktura proweniencyjna zbioru starych druków Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu: przewodnik po zespołach: problemy badawcze i metodologiczne*, Toruń 1999; A. Mycio, *Struktura proweniencyjna rękopisów pochodzących z tak zwanych zbiorów zabezpieczonych w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu*, „Folia Toruniensia", 9-10, 2009-2010, s. 45-54; Ł. Żywulski, *Stan badań na kolekcją starych druków pochodzących z biblioteki kościoła parafialnego w Galinach k. Bartoszyc*, w: *Studia z dziejów książki i prasy*, red. Z. Kropidłowski, D. Spychała i K. Wodniak, Bydgoszcz 2010, s. 159-175 (nie wspomina naszego rękopisu).

[3] BUMK, Inwentarz rękopisów, t. 1 (nr 1-2000); Archiwum BUMK, sygn. 1/304 („Depozyt hrabiego Lasockiego"), poz. 93.

[4] Wg danych *Jahrbuch der Deutschen Bibliotheken* z 1942 r. Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu posiadała blisko 4600 jednostek rękopisów. Jednak ostatni zachowany inwentarz rękopisów biblioteki z 1932 r. (tzw. Gesamtkatalog) liczy 3000 numerów w tym tylko 1669 numerów (pozycji inwentarzowych) rękopisów, zob. R. G. Päsler, *Zum Handschriftenbestand – speziell dem mittelalterlichen deutschsprachigen – der ehem. SUB Königsberg*, w: *Kulturgeschichte Ostpreußens in der Frühen Neuzeit*, red. K. Garber, M. Komorowski, współpr. A. E. Walter, Tübingen 2001, s. 129-134. Autor stwierdza, że obecnie nie jest możliwa rekonstrukcja zasobu rękopisów z lat 40. XX wieku (s. 133).

1944 r. rozmieszczone w trzech miejscowościach na terenie późniejszych polskich i radzieckich Prus Wschodnich: w Bałdze (niem. Balga, obecnie w obwodzie kaliningradzkim), w Słobitach (niem. Schlobitten) i Karwinach (niem. Karwinden), gdzie ewakuowano cymelia (rękopisy, stare druki, Srebrną Bibliotekę księcia Albrechta Hohenzollerna) eksponowane na zamku królów pruskich w Królewcu[5]. Rękopisy umieszczone na zamku w Bałdze (ok. 2000 tomów), zajętym przez Armię Czerwoną, są obecnie uznawane za zaginione, kodeksy z dwóch ostatnich majątków zostały w 1945 r. zabezpieczone przez Inspektorat Szkolny w Pasłęku i w lipcu 1946 r. przekazane (na podstawie zezwolenia Kuratorium Okręgu Mazurskiego) dr. Stefanowi Burhardtowi, ówczesnemu dyrektorowi Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu, kierującemu akcją pozyskiwania dla biblioteki zbiorów zabezpieczonych[6].

Biblioteka w Królewcu dziedziczyła zbiory biblioteki zamkowej, założonej przez księcia Albrechta Hohenzollerna w 1529 r.[7] Po sekularyzacji państwa zakonnego (1525) z polecenia księcia Albrechta zwożono do niej księgozbiory z dawnych bibliotek krzyżackich i klasztornych, wśród nich ok. 310 rękopisów z centralnej biblioteki krzyżac-

Il. 2. Dr S. Burhardt (1899–1901) – pierwszy dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu (1945-1949). Wilno ok. 1938 r.
BUMK, Sekcja Dokumentów Życia Społecznego.

[5] M. Komorowski, *Das Schicksal der Staats- und Universitätsbibliothek Königsberg*, „Bibliothek Forschung und Praxis", R. 4, 1980, nr 2, s. 139-140, 144–150; R. G. Päsler, *Zum Handschriftenbestand*, s. 119-128.

[6] Archiwum UMK, sygn. 1/240, Sprawozdania dr. S. Burhardta z podróży służbowych (lipiec 1946 – lipiec 1947), s. 7-8; BUMK, sygn. Rps 1099/III, S. Burhardt, Historia Biblioteki Głównej UMK w Toruniu (za lata 1945-1949); idem, *Historia pierwszego pięciolecia Biblioteki UMK*, „Studia o Działalności i Zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika", cz. III, Toruń 1987, s. 13-15, 20-21; H. Baranowski, *Zbiory Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu, ich rozwój i kierunki przyszłego kształtowania*, tamże, cz. V, Toruń 1990, s. 23-31; M. Strutyńska, *Katalog inkunabułów Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu*, Toruń 1995, s. 7-10. O ochronie zbiorów bibliotecznych w Polsce zob. R. Nowicki, *Działalność Aleksandra Birkenmajera na rzecz ochrony zbiorów bibliotecznych: ziemie zachodniej i północnej Polski w latach 1945-1947*, Poznań 2006; idem, *Powojenna ochrona zbiorów bibliotecznych w Polsce w latach 1944-1955: wybór źródeł*, Bydgoszcz 2013, s. 11-17, 30 (Ustawa z dnia 6 maja 1945 r. o majątkach opuszczonych i porzuconych); idem, *Rola katowickiej Zbiornicy Księgozbiorów Zabezpieczonych w powojennej ochronie zbiorów bibliotecznych w Polsce*, Bydgoszcz 2015, s. 23-32.

[7] E. Kuhnert, *Geschichte der Staats- und Universitäts Bibliothek zu Königsberg: von ihrer Begründung bis zum Jahre 1810*, Leipzig 1926, s. 14-29; J. Tondel, *Biblioteka zamkowa (1529-1568) księcia Albrechta Pruskiego w Królewcu*, Toruń 1992, s. 29-46; R. G. Päsler, *Katalog der Mittelalterlichen deutschsprachigen Handschriften der ehemaligen Staats- und Universitätsbibliothek Königsberg. Nebst Beschreibung der mittelalterlichen deutschsprachigen Fragmente des ehemamaligen Staatsarchivs Königsberg*, München 2000, s. 12-13.

kiej w Tapiawie (niem. Tapiau, ros. Gwardiejsk), położonej ok. 40 km od Królewca, gdzie zgromadzono kodeksy z konwentów utraconych przez Zakon po wojnie trzynastoletniej[8]. W 1583 r. włączono do niej prywatny księgozbiór księcia Albrechta (Kammerbibliothek), a w 1671 r. księgozbiór księcia Bogusława Radziwiłła (zm. 1669), generalnego namiestnika Prus Książęcych, darowany bibliotece legatem testamentowym[9]. W 1827 r. zbiory zamkowe połączono ze zbiorami uniwersyteckimi Albertyny (uczelni założonej przez księcia Albrechta w 1544 r.), tworząc Królewską (od 1918 r. Państwową) i Uniwersytecką Bibliotekę w Królewcu[10]. Księgozbiór biblioteki (rękopisy, inkunabuły, stare druki), w ciągu ponad 400 lat jej istnienia, systematyzowały cztery kolejne katalogi topograficzno-rzeczowe (Standortkatalog), tworzone i rozwijane przez królewieckich bibliotekarzy[11]. Będziemy się do nich odwoływać przy identyfikacji historycznych sygnatur królewieckich rękopisów:

1. Standortkatalog – katalog Feliksa Königa Polyphema, bibliotekarza księcia Albrechta w latach 1534-1549, uwzględniający także księgozbiór sprowadzony z Tapiawy w latach 1541-1543[12].

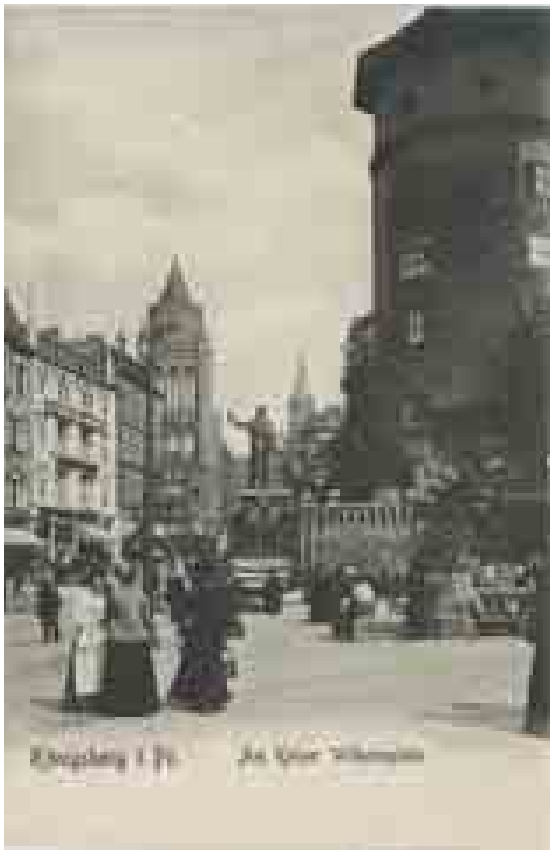

Il. 3. Królewiec, plac cesarza Wilhelma; BUMK, Sekcja Zbiorów Graficznych

[8] E. Grunewald, *Das Register der Ordensliberei Tapiau aus den Jahren 1541-1543. Eine Quelle zur Frühgeschichte der ehem. Staats- und Universitätsbibliothek Königsberg*, „Berichte und Forschungen. Jahrbuch des Bundesinstituts für ostdeutsche Kultur und Geschichte" (dalej cyt.: BuF), 1, 1993, s. 55-91; J. Tondel, *Biblioteka zamkowa*, s. 85-88.

[9] BUMK, sygn. Pol.7.III.171: *Catalogus librorum … a Boguslao Radzivil ... Electorali, quae Regiomonti Borussorum est, Bibliothecae legato donatorum 1668,* Regimonti 1673; C. Diesch, *Fürst Boguslav Radzivill und seine Bücherschenkung an die Königsberger Schlossbibliothek*, w: *Festschrift Georg Leyh. Aufsätze zum Bibliothekswesen und zur Forschungsgeschichte dargebracht zum 60. Geburtstage*, Leipzig 1937, s. 117-128; J. Tondel, *Dawny ekslibris królewiecki z XVII i XVIII wieku*, w: *Książka w dawnym Królewcu Pruskim*, Toruń 2001, s. 283-284.

[10] E. Kuhnert, *Geschichte*, s. 245-250; J. Tondel, *Biblioteka zamkowa*, s. 184-186.

[11] E. Kuhnert, *Geschichte*, s. 29-250, zwł. s. 29-39, 53-59, 75-80, 131-132, 243-244; J. Tondel, *Biblioteka zamkowa*, s. 46-72, 95-102; R. G. Päsler, *Katalog*, s. 12-14, 211-212; idem, *Zum Handschriftenbestand*, s. 128-130; o budowie Gasamtkatalog, A. Mentzel-Reuters, *Bibliotheken, Bücher und Bildung im Deutschen Orden*, Wiesbanden 2003, s. 114-119; R. G. Päsler, *Die Handschriftensammlungen der Staats- und Universitätsbibliothek, der Stadtbibliothek und des Staatsarchivs Königsberg. Mit einem Exkurs zur mittelalterlichen Bibliotheksgeschichte der Stadt und Anhängen*, w: *Königsberger Buch- und Bibliotheksgeschichte*, red. A. E. Walter, Köln 2004, s. 198-203.

[12] Z sześciu istniejących przed II wojną światową tomów katalogu topograficznego Polyphema ocalały dwa tomy (BUMK, sygn. Rps 42 III/1-2), z sześciu tomów katalogu alfabetycznego również dwa tomy (BUMK, sygn. Rps 95 II/1-2), zob. J. Tondel, *Rękopiśmienne katalogi królewieckiej biblioteki zamkowej z lat 1540-1548 autorstwa Feliksa Königa Polyphema ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu*, „Studia o bibliotekach i zbiorach polskich", t. 1, red. B. Ryszewski, Toruń 1991, s. 7-18; idem, *Biblioteka zamkowa*, s. 95-101; idem, *Eruditio et prudentia. Die Schloßbibliothek Herzog Albrechts von Preußen. Bestandskatalog 1540-1548*, Wiesbaden 1998.

Il. 4. Widok z mostu na zamek królewiecki poprzez staw, 1836 r.; BUMK, Sekcja Zbiorów Graficznych

Polyphem umieszczał na górnej okładzinie kodeksów naklejki z autorem dzieła, początkiem tytułu, sygnaturą, ewentualnie notą *Ex arce Tapia 1542*[13].

2. Standortkatalog – opracowany przez Heinricha Zella (1557-1564), zaginiony. Jego struktura została odtworzona przez E. Kuhnerta[14].
3. Standortkatalog (der alte Standortkatalog) – opracowany przez Michaela Scriniusa (1566--1585) i Matthiasa Meniusa (1586-1601), zaginiony[15]. Na jego podstawie powstał katalog (właściwie spis inwentarzowy) rękopisów królewieckich Martina S. Grabego Starszego (1667--1686), uzupełniony i skorygowany przez Martina S. Grabego Młodszego (1703-1727)[16].
4. Standortkatalog – tzw. Gesamtkatalog, powstały na początku XIX w., zamknięty 31 marca 1932 r. z numerem inwentarzowym 3000, ostatni zachowany inwentarz rękopisów biblioteki w Królewcu[17]. Ujmował on podzielony dotąd na 43 grupy tematyczne księgozbiór biblioteki numeracją ciągłą (*numerus currens*), zaczynając od grupy Aaa (rękopisy z zakresu prawa na pergaminie) po LR (rękopisy i druki dotyczące historii Prus Krzyżackich).

[13] E. Grunewald, *Das Register*, s. 58 (za E. Kuhnertem).

[14] E. Kuhnert, *Geschichte*, s. 75-80; J. Tondel, *Biblioteka zamkowa*, s. 101-102; R. G. Päsler, *Zum Handschriftenbestand*, s. 129.

[15] Odpis katalogu Meniusa z 1770 r. znajduje się obecnie w Bundesinstitut für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa w Oldenburgu (dalej cyt.: BKG Oldenburg), zob. R. G. Päsler, *Katalog*, s. 20; idem, *Zum Handschriftenbestand*, s. 129.

[16] B. Jähnig, *Katalog der Handschriften der landesherrlichen Bibliothek in Königsberg 1700/1720*, w: *Königsberger Buch- und Bibliotheksgeschichte*, s. 251-302.

[17] Kopia negatywowa znajduje się obecnie w Staatsbibliothek zu Berlin (sygn. Cat. B, fol. 73-75), odpis z lat 60. XX w. na kartach katalogowych w BKG Oldenburg, zob. R. G. Päsler, *Katalog*, s. 14; idem, *Zum Handschriftenbestand*, s. 129-130.

Il. 5. Zamek królewiecki, skrzydło północne; BUMK, Sekcja Zbiorów Graficznych

Nie uwzględniał on jednak rękopisów z biblioteki Friedricha Augusta Gottholda, dyrektora Friedrichskollegium Uniwersytetu w Królewcu, włączonej do królewieckiej biblioteki w latach 1852-1859 (165 rękopisów, w tym wg L. Denecke 17 średniowiecznych) oraz z biblioteki rodziny Wallenrodt, założonej przez kanclerza księstwa pruskiego Martina von Wallenrodta (1570-1632), włączonej w 1909 r. (220 rękopisów, w tym ok. 10 średniowiecznych). Kolekcje te zgodnie z życzeniem ofiarodawców zachowano jako osobne zbiory z własnymi sygnaturami[18]. W toruńskiej kolekcji znajdują się obecnie dwa modlitewniki z biblioteki F. Gottholda (Rps 1/I, 2/I), jeden z biblioteki Wallenrodzkiej (Rps 83/I).

2. Najcenniejsze rękopisy

Zbiór rękopisów królewieckich w Bibliotece Uniwersyteckiej kryje, ze względu na swoją historię, łacińskie (44) i niemieckojęzyczne kodeksy (26, w tym dwie łacińskie z tekstami w j. niemieckim) o niezwykłej wartości. Są wśród nich rękopisy z dawnych bibliotek krzyżackich (udokumentowanych jest 21), z bibliotek klasztornych z terenu państwa zakonnego, z biblioteki katedralnej w Królewcu (przynajmniej 8 rękopisów) i z biblioteki katedralnej w Kwidzynie (przynajmniej dwa rękopisy), przejęte przez księcia Albrechta Hohenzollerna po sekularyzacji Prus Krzy-

[18] R. G. Päsler, *Zum Handschriftenbestand*, s. 131-133; idem, *Zu den mittelalterlichen Handschriften der Gottholdschen Bibliothek. Ein Beitrag zur Rekonstruktion des Handschriftenbestands der ehem. Staats- und Universitätsbibliothek Königsberg*, BuF, 5, 1997, s. 7–15; idem, *Die Handschriften der Wallenrodtschen Bibliothek. Zweiter Beitrag zur Rekonstruktion der Handschriftensammlung der ehem. Staats- und Universitätsbibliothek Königsberg*, BuF, 12, 2004, s. 7-53; J. Tondel, *Dawny ekslibris*, s. 280-281.

Il. 6. Rps 42/III/2, F. König Poliphemus, *Index librorum noni armarii*, k. 7r

Il. 7. Rps 27/II, oprawa – górna okładzina z naklejką Polyphema

Il. 8. Rps 32/III, *Biblia latina*, k. 4v: inicjał I(n) principio, fragment

żackich, a także późniejsze nabytki biblioteki w Królewcu. Pod względem tematycznym można wyróżnić wśród nich Biblie (Rps 32/III, 69/V, 154/IV, 158/IV), zbiory prawa miejskiego, kanonicznego i cywilnego (Rps 23/III, 30/III, 67/V, 72/V), komentarze do prawa kanonicznego (Rps 27/II, 36/III, 43/III, 46/III, 65/V), traktaty kanonistyczne (Rps 31/III, 45/IV, 66/V) i duszapsterskie (Rps 13/II, 29/III), komentarze biblijne (Rps 9/III, 35/III, 41/III, 68/V, 76/V), niemieckojęzyczne parafrazy biblijne (Rps 40/IV, 44/III, 64/III), kroniki zakonu krzyżackiego (Rps 20/II, 54/III), statuty Zakonu (Rps 3/I, 5/I, 78/II), kroniki uniwersalne (Rps 75/III, 155/IV: *Historia scholastica* Piotra Comestora), kazania (Rps 14/II, 34/III, 38/III, 48/III, 52/III, 63/III), żywoty świętych (Rps 37/III, 50/IV), modlitewniki (Rps 1/I, 2/I, 8/I, 82/I, 83/I, 84/I, 85/I), księgi liturgiczne (Rps 77/II, 156/III).

Do najcenniejszych rękopisów o krzyżackiej proweniencji należą dwa kodeksy z tekstem Apokalipsy pióra Heinricha von Heslera (2. poł. XIII w.), powstałe przypuszczalnie na zlecenie wielkiego marszałka Zakonu: pierwszy z lat 30. XIV w., iluminowany cyklem 36 miniatur ilustrujących wiernie tekst Apokalipsy, ukazujących jednak także rolę braci zakonu krzyżackiego w chrystianizacji Prus; drugi, z lat 70. XIV w., stanowiący wierną kopię starszego egzemplarza (Rps 64/III, 44/III)[19]. Do rękopisów o szczególnej wartości należą także dwa tomy *Catenae aureae* Tomasza z Akwinu: do Ewangelii św. Marka i św. Łukasza w tłumaczeniu na j. niemiecki, oba z 3. ćw. XIV w. Pierwszy z nich został iluminowany cyklem 14 miniatur figuralnych ilustrujących kolejne rozdziały Ewangelii, drugi

Il. 9. Rps 64/III, Heinrich von Hesler, *Apokalypse*, k. 85v: miniatura *Otwarcie szóstej pieczęci* (trzęsienie ziemi, niebo zwijane jak księga)

– miniaturą przedstawiającą św. Łukasza Ewangelistę (Rps 76/V, Rps 68/V)[20]. Warto wyróżnić

[19] A. Karłowska-Kamzowa, *Ilustrowane apokalipsy krzyżackie z XIV w.*, „Studia o Działalności i Zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika", cz. VI, Toruń 1991, s. 79-135; S. Jagodzinski, *Die illustrierte Apokalypse Heinrichs von Hesler im Deutschen Orden. Studien zu Bild, Text und Kontext*, Stuttgart 2009, zwł. s. 15-16, 31-34, 142-146, III-VI; S. Ehrich, *Die „Apokalypse" Heinrichs von Hesler in Text und Bild. Traditionen und Themen volkssprachlicher Bibeldichtung und ihre Rezeption im Deutschen Orden*, Berlin 2010, s. 163-239.

[20] Zob. np. A. K. Jędrzejewska, *Gotyckie iluminacje „Catena aurea super Marcum" ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu*, „Folia Toruniensia", 9-10, 2009-2010, s. 7-32; R. Biskup, M. Czyżak, *Biskup sam-*

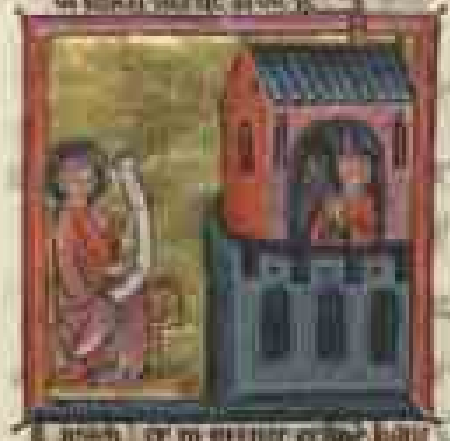

Il. 10. Rps 64/III, Heinrich von Hesler, *Apokalypse*, k. 19r:
miniatura *Kościół w Efezie*

Il. 11. Rps 76/V, Thomas de Aquino, *Catena aurea super Marcum*, k. 92va: miniatura *Chrystus odpowiada na zarzut nieprzestrzegania obrzędów*

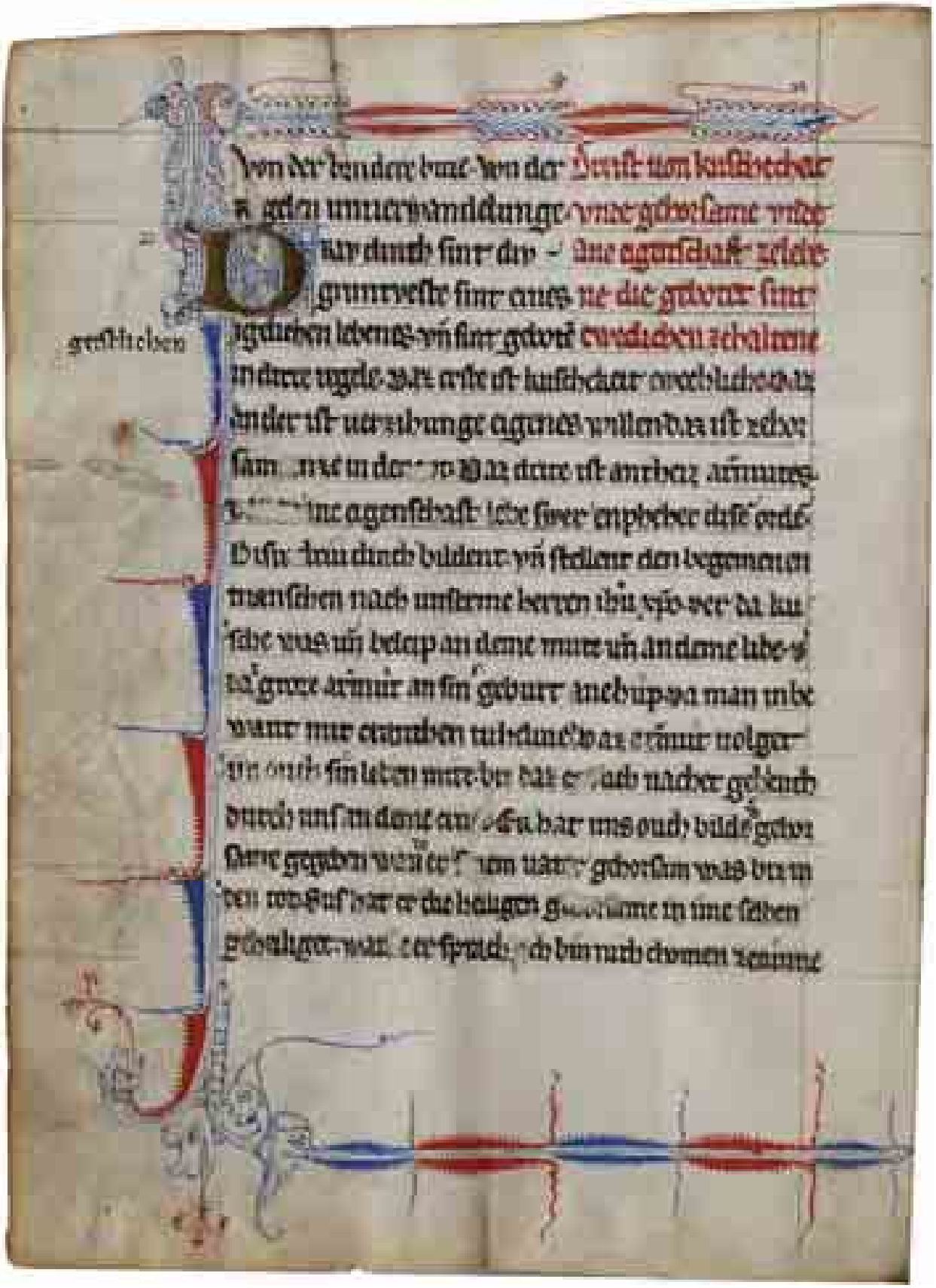

Il. 12. Rps 5/I, *Deutschordensstatuten*, k. 4v

w tej grupie także Statuty zakonu krzyżackiego w j. niemieckim i francuskim, powstałe na początku XIV w., z fundacji wielkiego mistrza Karola z Trewiru, ozdobione blisko 250 inicjałami filigranowymi (Rps 5/I)[21]. Na uwagę zasługuje także dzieło niemieckojęzycznej literatury mistycznej: Tilona von Kulm (z Chełmna) *Von siben ingesigeln*, rękopis powstały na zlecenie wielkiego mistrza Lutera z Brunszwiku i jemu dedykowany, najprawdopodobniej z poprawkami autora (Rps 6/I) oraz *Kronika ziemi pruskiej* (*Di Kronike von Pruzinlant*) Mikołaja von Jeroschina z 2. poł. XIV w., drugi w kolejności starszeństwa zachowany w całości rękopis dzieła (Rps 54/III).

Z biblioteki katedralnej w Królewcu pochodzi natomiast najstarszy obecnie rękopis znajdujący się w zbiorach toruńskich: kopia listów papieża Grzegorza VII i manifestu arcybiskupa Moguncji (łącznie cztery pergaminowe karty) z przełomu XI i XII w. (Rps 86/II)[22], odkryta na przełomie XIX i XX w. w oprawie postylli Mikołaja z Liry do Ewangelii (Ms 1316 biblioteki w Królewcu – obecnie zaginiony). Warto wskazać także na kodeks z *Historia scholastica*, ozdobiony inicjałami filigranowymi analogicznymi do zdobień Biblii Lutera z Brunszwiku z 1320 r. (Rps 155/IV)[23] oraz na cztery rękopisy z legatu Johanna Albrechtau, dziekana kapituły sambijskiej (zm. po 1411), zawierające teksty ascetyczne i kanonistyczne (Rps 31/III, 35/III, 52/III, 75/III), dwa pierwsze ozdobione rysunkami przedstawiającymi *Ukrzyżowanie*, trzeci z wizerunkiem *Męża Boleści*.

Z biblioteki klasztoru franciszkanów w Welawie pochodzi tzw. *Königsbergi Töredèk* (*Königsberger Fragment*), zawierający część kazania ku czci Najświętszej Marii Panny z 4. ćw. XII w. –

Il. 13. Rps 155/IV, *Historia scholastica*, k. 94v: inicjał F(uit)

drugi co do starszeństwa znany obecnie tekst w języku węgierskim (Rps 25/III)[24]. Został on

bijski Jan Clare z Torunia (1319-1344) i jego księgozbiór, „Folia Toruniensia", 12, 2012, s. 23.

[21] M. Marszałkowski, Toruński rękopis *Statutów zakonu krzyżackiego*, Toruń 2013 (praca magisterska napisana na Wydziale Sztuk Pięknych UMK pod kierunkiem M. Jakubek-Raczkowskiej, wydruk komputerowy przechowywany w Sekcji Rękopisów BUMK).

[22] P. Nowak, A. Mentzel-Reuters, *Das sogenannte Königsberger Fragment*, w: *Von Preussenland nach Italien. Beiträge zur kultur- und bildungsgeschichtlichen Vernetzung europäischer Regionen*, red. M. Mersiowsky, A. Mentzel-Reuters, Innsbruck, Wien, Bozen 2015 (Innsbrucker Historische Studien, 30), s. 41-47, 237-244.

[23] M. Jakubek-Raczkowska, M. Czyżak, *Wokół Biblii Lutera z Brunszwiku. Dekoracje filigranowe grupy kodeksów pruskich z XIV wieku*, w: *Imagines Pictae. Studia nad malarstwem gotyckim w Polsce*, red. M. Walczak, W. Walanus, Kraków 2016, s. 289-306.

[24] L. Holler, *Legkorábbi szövegemlékeink keletkezési idejéről és az Ómagyar Mária-siralom „kyniuhhad" kife-*

Il. 14. Rps 69/V, *Biblia latina*, k. 5v: inicjał I(n principio) – *Liber Genesis*

odkryty pod koniec XIX w. w oprawie rękopisu z Welawy, który w 1542 r. poprzez bibliotekę w Tapiawie znalazł się w Królewcu.

Warto wyróżnić także iluminowane rękopisy, które znalazły się w bibliotece zamkowej w Królewcu w późniejszym okresie: Biblię z 3. ćw. XII w., powstałą przypuszczalnie w klasztornym skryptorium w Kolonii, pochodzącą z legatu księcia Bogusława Radziwiłła z 1668 r. (Rps 69/V); Biblię paryską z 3. ćw. XIII w., powstałą w warsztacie paryskim na zlecenie zakonu franciszkanów, ozdobioną 148 inicjałami figuralnymi i ornamentalnymi, z supereksjezésének új értelmezéséről, „Erdélyi Múzeum", nr 3, 2015, s. 123, 134.

librisem Jana Zborowskiego hetmana koronnego (zm. 1603); nabytki dziewiętnastowieczne: modlitewniki powstałe najprawdopodobniej w warsztacie florenckim w 2. poł. XV w. (pierwszy ozdobiony dwoma inicjałami figuralnymi, przedstawiającymi *Boga Ojca* i *Króla Dawida* (Rps 8/I, k. 7rv), kolejny, zawierający m.in. *Officium beatae Mariae Virginis*, ozdobiony piękną miniaturą *Zwiastowanie*, ukształtowaną według wzorców niderlandzkich (Rps 85/I, k. 12v)[25]); modlitewniki niemieckie, m.in. *Psałterz* ozdobiony 19 inicjałami akantowymi oraz trzema miniaturami pasyjnymi, przypisywanymi północnoniderlandzkiemu mistrzowi, Nicolasowi Sperincowi (Rps 84/I). Z dawnych zbiorów opactwa cystersów w Pelplinie, przewiezionych do Królewca po kasacie klasztoru w 1823 r., pochodzi natomiast rękopis medyczny, datowany na 1. ćw. XIII w., ozdobiony rysunkami piórkiem, przedstawiającymi scenki medyczne oraz zbiór kazań wielkopostnych z 1474 r. (Rps 12/I, Rps 55/IV)[26].

Wśród rękopisów łacińskich z dawnej biblioteki w Królewcu znajdują się także egzemplarze cenne ze względu na wariant przekazywanego tekstu. Warto tu wskazać np. jeden z nielicznych znanych rękopisów skrótu *Dekretu Gracjana* autorstwa Omnibonusa z końca XIII w. (Rps 30/III)[27]; *Lumen animae* z 2. ćw. XIV w. (Rps 15/III) – przypuszczalnie najstarszy znany

[25] M. Jakubek-Raczkowska, *Dwa włoskie modlitewniki z XV wieku jako przykład nowego rozpoznania średniowiecznych manuskryptów ze zbiorów toruńskich*, w: *Stare i nowe dziedzictwo Torunia, Bydgoszczy i regionu*, red. J. Raczkowski, Toruń 2016 (w druku).

[26] M. Czyżak, *Rękopisy poklasztorne w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu. Proweniencje*, w: *Źródła i materiały do badań nad kasatami klasztorów z obszaru Pomorza Nadwiślańskiego i ziemi chełmińskiej (XIX i XX w.)*, red. P. Oliński, W. Rozynkowski, Wrocław 2015, s. 154-155, 158-161, 160 (il. 3-4), 163-165.

[27] S. Kuttner, *Repertorium der Kanonistik (1140--1234). Prodromus Corporis Glossarum 1*, Città del Vaticano 1937, s. 259-260 (wymienia 7 rękopisów – w tym nasz); K. Pennington, W. Müller, *The Decretist. The Italian school*, w: *The history of medieval canon law in the classical period, 1140-1234: from Gratian to the decretals of Pope Gregory IX*, red. W. Hartmann, K. Pennington, Washington 2008, s. 124, przyp. 14 (8 rękopisów).

Il. 15. Rps 85/I, k. 36r: inicjał D(eus)

Deus in adiuto
rium meum intende.
Domine ad adiu
uandum me fe
stina. Gloria. An. Assump
ta est maria in celum. Ps. d.
Dominus regnauit
decorem indutus est.
indutus est dominus fortitu
dinem et precinxit se. Et
tenim firmauit orbem terre
qui non commouebitur.
Parata est sedes tua

Il. 16. Rps 12/II, [Zbiór rękopisów medycznych], k. 62v

Il. 17. Rps 30/III, Omnibonus, *Abbreviatio Decreti*, k. 56r: inicjał (C)lericus

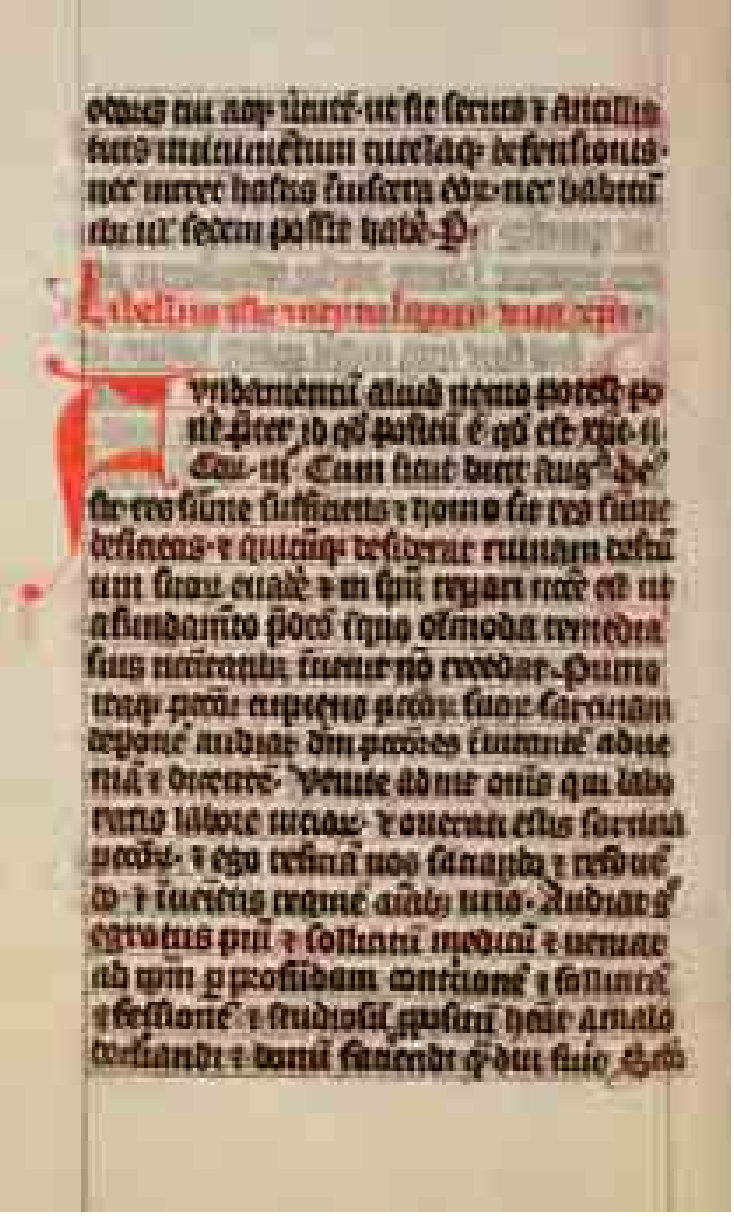

Il. 18. Rps 100/I, *Vita Christi*, k. 23v

wariant wersji C tego utworu (dotychczas znane przekazy tego tekstu pochodzą z końca XIV w.)[28]; rękopis z najstarszą znaną wersją tablic astronomicznych: *Tabulae resolutae* (Rps 74/III), powstały ok. 1425 r. najprawdopodobniej w klasztorze joannitów w Żytawie[29].

Posiadamy także najstarszy znany przekaz *Vitae Christi* Michała de Massa (zm. 1337), wpisany na kartach modlitewnika biskupa chełmińskiego Wikbolda Dobilsteina z 4. ćw. XIV w., pochodzącego z biblioteki gimnazjalnej w Chojnicach, gdzie trafił po kasacie klasztoru bernardynów w Lubawie w 1821 r.[30]

3. Historia opracowania zbioru

Zbiór rękopisów Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu nie został, jak dotąd, opracowany w formie nowoczesnego katalogu. Rękopisy z kościoła NMP w Stargardzie wymienia jedynie osiemnastowieczny katalog tej biblioteki[31].

Rękopisy prawnicze i historyczne biblioteki w Królewcu opracował Emil Steffenhagen, historyk prawa (1838-1919), jednak jego *Catalogus*, podobnie jak opracowany osobno wykaz rękopisów staroniemieckich, przynależy jeszcze do dziewiętnastowiecznego sposobu katalogowania: podaje jedynie spis zawartości kodeksów, pomijając ich opis bibliologiczny[32]. W latach 1935-1940 prace nad katalogiem rękopisów średniowiecznych prowadził dr Ludwig Denecke (1905-1996), bibliotekarz działu rękopisów Preußische Staatsbibliothek w Berlinie, jednak zostały one przerwane przez wybuch wojny. W 1991 r. autor przekazał szkicowe opisy poszczególnych kodeksów (i inne materiały dotyczące królewieckich rękopisów) do Bundesinstitut für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa w Oldenburgu[33].

[28] M. A. Rouse, R. H. Rouse, *The text called Lumen Anime*, „Archivum Fratrum Praedicatorum", 41, 1971, s. 110-111.

[29] J. Dobrzycki, *The „Tabulae Resolutae"*, w: *De astronomia Alphonsi Regis*, Barcelona 1987, s. 71–77, zwł. s. 74.

[30] M. Czyżak, A. Wagner, *Odnaleziony modlitewnik biskupa chełmińskiego Wikbolda Dobilsteina*, „Zapiski Historyczne", 78, 2, 2013, s. 99-116.

[31] BUMK, Rps 161/IV, *Catalogus Codicum Manuscriptorum Bibliothecae Marianae Stargardiensis*.

[32] E. Steffenhagen, *Catalogus codicum manuscriptorum Bibliothecae Regiae et Universitatis Regimontanae*, t. 1, *Codices ad iurisprudentiam pertinentes*, t. 2, *Codices historici*, Regimonti 1861, 1867/1872 (reprint: Hildesheim, New York 1975); idem, *Die altdeutschen Handschriften zu Königsberg*, „Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur", (dalej cyt.: ZfdA) 13, 1867, s. 501-574.

[33] R. G. Päsler, *Katalog*, s. 15-21; R. G. Päsler, *Zum Handschriftenbestand*, s. 134-138.

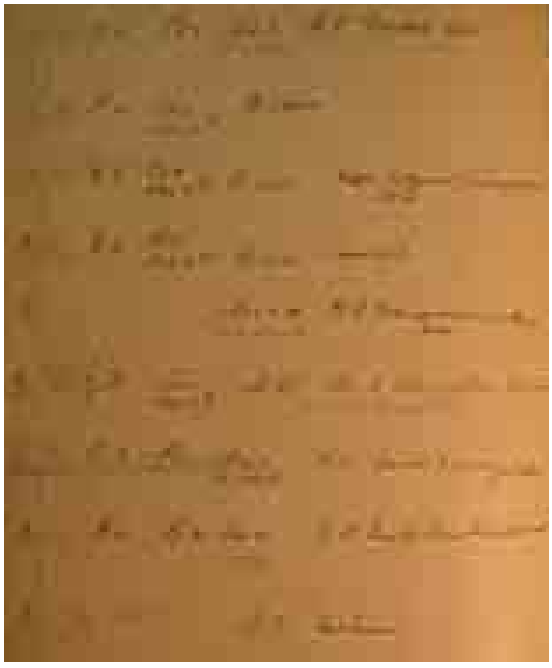

Il. 19. L. Denecke, Verzeichnis der Handschriften der Königlischen und Universitätsbibliothek Königsberg, 1935 r.
BKG Oldenburg

Il. 20. L. Jarzębowski, Opis kodeksu 2/I
BUMK, Sekcja Rękopisów

Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu została zamknięta 6 kwietnia 1945 r., kiedy Królewiec opuścił ostatni dyrektor biblioteki, Carl Diesch. W lipcu 1946 r. najcenniejsze królewieckie rękopisy (m.in. ⅔ dawnej wystawy zamkowej) znalazły się w Toruniu[34]. Pierwsze próby opracowania kolekcji podjęto tutaj w końcu lat 40.: dr Maria Dunajówna zinwentaryzowała najcenniejsze rękopisy i rozpoczęła prace nad katalogiem kartkowym, a w latach 50. Leonard Jarzębowski uzupełniał katalog kartkowy i rozpoczął pogłębione opracowywanie poszczególnych kodeksów. W 1973 r. Elwira Wróblewska, ówczesny kierownik Działu, opracowała projekt „Katalogu rękopisów Biblioteki UMK", jednak prace te nie zakończyły się rezulatem w postaci drukowanego katalogu: obawiano się, że ujawnienie kolekcji spowoduje żądanie zwrotu zbiorów królewieckich do Kaliningradu na mocy zasady pertynencji terytorialnej. Pozostały po nich szkicowe opisy L. Jarzębowskiego oraz wartościowy katalog kartkowy, dostępny obecnie online – jedyna pomoc biblioteczna obejmująca całość kolekcji[35].

Powojenne losy zbiorów królewieckich nie były jasne dla badaczy niemieckich. Bibliotekę Uniwersytecką w Toruniu, jako miejsce przechowywania królewieckich cymeliów, zaczęto wskazywać dopiero w latach 70. XX w.[36] W 1987 r. ukazał się artykuł Janusza Tondela informujący o losach poszczególnych rękopisów i Srebrnej

[34] R. G. Päsler, *Auf dem Suche*, s. 6; idem, *Katalog*, s. 15: *Für die Handschriften gilt heute die UB Thorn als wichtigster Aufbewahrungsort*; idem, *Zum Handschriftenbestand*, s. 124-125.

[35] *Sprawozdania TNT za 1973 r.*, 27, 1975, s. 64-66; A. Mycio, *Struktura proweniencyjna*, s. 47; idem, M. Czyżak, *Sekcja Rękopisów Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu*, w: *Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu. Ludzie i zbiory (1945-2015)*, red. J. Możdżeń (w druku); katalog kartkowy rękopisów zob. http://www.kat.umk.pl/rekopisy.

[36] M. Komorowski, *Das Schicksal*, s. 150-152.

Il. 21. Kazimierz Przybyszewski – kierownik Działu Rękopisów BUMK, Eugeniusz Mosiewicz – magazynier, L. Jarzębowski, 1980 r.
BUMK, Sekcja Dokumentów Życia Społecznego

Biblioteki księcia Albrechta Hohenzollerna[37]. W 1992 r. Ralf Plate opracował – w efekcie wizyty w toruńskiej bibliotece – pierwszy, niepełny jeszcze wykaz znajdujących się tutaj rękopisów niemieckojęzycznych[38]. W 1994 r. badania w Toruniu, w ramach projektu „Beschreibendes Verzeichnis des Bestands mittelalterlicher Handschriften der ehem. Staats- und Universitätsbibliothek Königsberg", prowadził Ralf Päsler[39]. W 2000 r. ukazał się jego katalog obejmujący 27 średniowiecznych rękopisów niemieckojęzycznych oraz 33 fragmenty rękopisów z biblio-

[37] J. Tondel, *Schicksal der Königsberger Schlossbibliothek*, „Preußenland", 25, 1987, s. 44-48.

[38] R. Plate, *Zum Verbleib mittelalterlicher deutscher Handschriften der ehemaligen Königsberger Bibliotheken. Mit einem vorläufigen Verzeichnis der Handschriften in der Universitätsbibliothek Thorn*, BuF, 1, 1993, s. 93-109, zwł. s. 99-109: wykaz 25 rękopisów niemieckojęzycznych z nowymi sygnaturami opracowany na podstawie Inwentarza rękopisów Biblioteki UMK (dotychczas znano jedynie 9 rękopisów niemieckojęzycznych z Królewca znajdujących się w Toruniu). Na wstępie autor składa podziękowania dyrektorowi biblioteki Stefanowi Czai za zgodę na publikację wykazu oraz kierownikowi Działu Rękopisów i Starych Druków dr. Kazimierzowi Przybyszewskiemu za pomoc udzieloną w czasie badań (s. 93).

[39] R. G. Päsler, *Auf dem Suche nach Königsberger Handschriften. Bericht einer Exkursion nach Kaliningrad, St. Petersburg, Wilna und Thorn*, „Preußenland", 34, 1996, s. 1-10, zwł. s. 6-10 (wykaz znanych rękopisów królewieckich z nowymi sygnaturami) .

teki i 13 z archiwum w Królewcu (fragmenty znajdują się obecnie w Geheimes Staatsarchiv – Preußischer Kulturbesitz w Berlinie)[40]. Opracowanie to, oparte na precyzyjnych opisach L. Deneckego (oraz królewieckiego bibliotekarza Emila Ettlingera z lat 1910-1912), uzupełnione o dane czerpane z mikrofilmów i opisy dokonane w Toruniu, rekonstruuje zasób rękopisów niemieckojęzycznych dawnej biblioteki w Królewcu: zawiera także noty dwóch rękopisów, które zaginęły w Toruniu w latach 50. XX w.: 7/II (jego los pozostaje nieznany) oraz 28/III (obecnie w Bibliotece Narodowej)[41].

Wymienione wyżej publikacje badaczy niemieckich znacznie ułatwiły opracowanie katalogu rękopisów toruńskiej biblioteki. Pomocne w pracach nad katalogiem były także artykuły dotyczące malarstwa książkowego na terenie państwa zakonu krzyżackiego, które ukazały się w ostatnim ćwierćwieczu[42]. Trzeba też wspomnieć o dokumentacjach konserwatorskich pracowni Oddziału Konserwacji i Zabezpieczania Zbiorów Biblioteki UMK oraz pracach magisterskich powstających w Zakładzie Papieru i Skóry na Wydziale Sztuk Pięknych UMK – jako efekt prac konserwatorskich są one cennym źródłem wiedzy o cechach kodykologicznych rękopisów.

4. Zasady opracowania, schemat opisu katalogowego, zasady wydawnicze

Prace nad katalogiem rękopisów średniowiecznych Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu wznowili w 2005 r. pracownicy Sekcji Rękopisów: Andrzej Mycio i Wojciech Szramowski. Od 2008 r. badania te kontynuowała M. Czyżak, w kolejnym roku dołączyli historycy sztuki: Monika Jakubek-Raczkowska i Arkadiusz Wagner, specjalizujący się też w zakresie dziejów dawnej książki, zwłaszcza tegumentologii. Jako wzór opisu – poza instrukcją opracowania zbiorów rękopiśmiennych – przyjęto „Zasady opisu katalogowego rękopisów średniowiecznych Biblioteki Jagiellońskiej", będące efektem wieloletnich doświadczeń tamtejszego zespołu nad katalogowaniem rękopisów średniowiecznych[43], wykorzystywano także rozwiązania stosowane przez badaczy wrocławskich[44], niemieckich[45] i warszawskich[46].

Zgodnie z cezurą przyjętą przez autorów katalogu rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej opracowanie obejmuje rękopisy powstałe przed 1520 r.[47] Układ rękopisów w katalogu zachowuje kolejność obowiązujących sygnatur inwentarzo-

---

[40] R. G. Päsler, *Katalog*, zob. przyp. 6; por. idem, *Zum Handschriftenbestand*, s. 117-119, 145-151.

[41] BN 8097 III, zob. J. Kaliszuk, *Ponownie odnaleziony rękopis niemieckiego tekstu legendy o Barlaamie i Jozafacie*, „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi", 2, 2008, s. 81-91; J. Kaliszuk, S. Szyller, *Inwentarz rękopisów do połowy XVI wieku w zbiorach Biblioteki Narodowej*, Warszawa 2012, s. 148.

[42] Zob. np. A. Karłowska-Kamzowa, *Malarstwo książkowe na Pomorzu Wschodnim*, w: *Malarstwo gotyckie w Polsce*, t. 1-3, red. A. S. Labuda, K. Secomska, Warszawa 2004, t. 1, s. 467-479; I. Błaszczyk, noty katalogowe rękopisów 64/III, 44/III, 76/V, 68/V, 48/III, 83/I, w: *Malarstwo gotyckie w Polsce*, t. 2, s. 385-392.

[43] *Wytyczne opracowania rękopisów w bibliotekach polskich*, Wrocław 1955; *Catalogus codicum manuscriptorum medii aevi Latinorum, qui in Bibliotheca Jagellonica Cracoviae asservantur*, t. I-X, Wratislaviae, Cracoviae 1980-2012; zob. też *Przedmowę* Jerzego Zatheya do tomu I, s. XXI-XXXI.

[44] *Catalogus manu scriptorum codicum medii aevi latinorum signa 180-260 comprehendens compositus a Constantino Cl. Jażdżewski*, Wratislaviae 1982; *Catalogus codicum medii aevi manuscriptorum qui in Bibliotheca Universitatis Wratislaviensis asservantur signa 6055-6124 comprehendens*, oprac. S. Kądzielski, W. Mrozowicz, przy współudziale J. Gromadzkiego, J. Przytulskiego, H. Strzeleckiej-Ascher, Wratislaviae 1998 (Codices Milichiani, vol. 1); *Catalogus codicum medii aevi manuscriptorum qui in Bibliotheca Universitatis Wratislaviensis asservantur signa 6125-6181 comprehendens*, oprac. S. Kądzielski, J. Przytulski, przy współudz. W. Mrozowicza, H. Strzeleckiej-Ascher, Wratislaviae 2004 (Codices Milichiani, vol. 2).

[45] *Richtlinien Handschriftenkatalogisierung*, wyd. 5. (Deutsche Forschungsgemeinschaft), Bonn-Bad Godesberg 1992 (s. 29-33: *Illuminierte Handschriften*) oraz drukowane katalogi i opisy elektroniczne umieszczone w bazie www.manuscripta-mediaevalia.de.

[46] J. Kaliszuk, S. Szyller, *Inwentarz rękopisów do połowy XVI wieku w zbiorach Biblioteki Narodowej*.

[47] Zbliżoną górną cezurę czasową dla katalogów rękopisów średniowiecznych określają *Richtlinien Handschriftenkatalogisierung*, s. 35 (lata 1520-1530).

wych, wprowadzonych w latach 1948-1950 przez M. Dunajównę. Opracowanie ukazuje się w języku polskim z uwagi na większą, niż w przypadku łaciny, dostępność opisów (szczególnie obszernych opisów zdobień i losów kodeksów) dla polskiego czytelnika.

Nota katalogowa, zgodnie z przyjętymi zasadami opracowania, dzieli się na trzy części: I. opis ogólny rękopisu; II. wykaz zawartości; III. opis bibliologiczny.

Opis ogólny obejmuje: 1. obecną sygnaturę: dawne sygnatury umieszczono przy historii kodeksu; 2. język (języki) tekstu głównego; 3. czas powstania rękopisu; 4. materiał pisarski (pergamin, papier); 5. wymiary bloku; 6. liczbę kart.

W części II (wykaz zawartości) każda jednostka treściowa (traktat, komentarz, kazanie, obszerna nota, kopia dokumentu) otrzymała numer cyfrą arabską, zgodny z kolejnością w rękopisie. Teksty wpisane na wyklejkach i kartach ochronnych umieszczano na końcu z kolejnym numerem poprzedzonym gwiazdką.

Autora i tytuł poszczególnych jednostek ustalono na podstawie literatury przedmiotu (repertoriów, katalogów, edycji tekstu). Tytuł podany w rękopisie, odbiegający od ustalonego, wpisywano poniżej, *a linea*. Jeśli utwór pozbawiony oryginalnego tytułu nie był notowany w literaturze – formułowano tytuł samodzielnie na podstawie treści rękopisu.

Dla tekstów dotychczas nieznanych przytaczano obszerniejsze incipity i explicity. Nie podawano explicitu tekstów (wierszy) do 10 wersów. W opisach zbiorów (kolekcji) anonimowych kazań (Rps 14/II, 55/IV, 56/IV) podawano incipity i explicity dwóch pierwszych kazań, przy kolejnych kazaniach – tylko incipity. Jeśli kolekcja została opracowana w repertorium Schneyera odwoływano się do odpowiednich numerów repertorium; sygnalizowano zmiany w stosunku do tekstu repertorium[48]. W jednym przypadku (Rps 177/II), ze względu na trudno czytelną kursywę występującą w kilku mniejszych kolekcjach kazań, ograniczono się tylko do podania tytułów poszczególnych kazań. Dokumenty wpisane na kartach rękopisów streszczano w krótkim regeście, podawano także incipit i explicit tekstu.

Pod tekstem (explicitem) utworu zamieszczano wszelkie uwagi odnoszące się do jego właściwości: budowy, kompletności, redakcji (wersji). Przytaczano prace służące identyfikacji tekstu: edycje oparte na naszym rękopisie lub edycje z innych rękopisów (z odniesieniem do repertorium Haina, suplementu do Haina, Gesamtkatalog der Wiegendrucke, VD 16), analogiczne teksty zawarte w innych rękopisach Biblioteki UMK lub wspominane w repertoriach, w katalogach innych bibliotek (przede wszystkim BJ). Sygnalizowano różnice między tekstem rękopisu a tekstem edycji. Na koniec podawano literaturę odnoszącą się do tekstu.

Opisy rękopisów niemieckojęzycznych opracowanych przez R. Päslera skracano: przejmowano niemieckie (niderlandzkie) tytuły tekstów, cytowano tylko incipity, podawano wybór literatury do poszczególnych utworów i całego rękopisu.

Fragmenty tekstów z rękopisów (incipity, explicity, noty itp.) cytowano zgodnie z zasadami instrukcji wydawniczej dla źródeł średniowiecznych[49]: starano się zachować grafię oryginału („w" – zgodnie z użyciem w tekstach; „c" przed „i" z wyjątkiem wyraźnego zapisu „t"; „y", „ÿ" jako „ii", gdy zostało użyte na oznaczenie „ii"). Świadomy skrót autora opisu oznaczano: „...."; miejsce nieodczytane: „[...]"; uzupełnienia skrótów, uwagi autora: „[ ]". Błędy ortograficzne lub gramatyczne pisarza sygnalizowano: „[!]". Inicjały – ozdobne pierwsze litery tekstu podawano w nawiasie ostrym „< >".

Część III (opis bibliologiczny) obejmuje: 1) strukturę składek; 2) pergamin i znaki wodne; 3) pismo i zdobienia; 4) noty i glosy; 5) oprawę; 6) stan zachowania rękopisu; 7) historię kodeksu;

[48] J. B. Schneyer, *Repertorium der lateinischen Sermones des Mittelalters für die Zeit von 1150-1350*, t. 1-11, Münster 1969-1990.

[49] A. Wolff, *Projekt instrukcji wydawniczej dla pisanych źródeł historycznych do połowy XVI wieku*, „Studia Źródłoznawcze", 1, 1957, s. 155-181.

8) literaturę odnoszącą się do rękopisu (nota bibliograficzna).

Znaki wodne pozwalające na dość precyzyjne datowanie papieru identyfikowano na podstawie katalogów filigranów Piekosińskiego, Briqueta, Piccarda. Pismo charakteryzowano posługując się terminologią stosowaną przez Alberta Deroleza[50]. Wyszczególniano ręce pisarskie (do 3 rąk), podając strony przepisanych przez nie partii tekstu. Ze względu na charakter kolekcji (zawiera ponad 40 rękopisów iluminowanych) z dużą uwagą potraktowano zdobienia rękopisów[51].

W punkcie „Pismo i zdobienia" wyliczano najpierw elementy rubrowania: wpisane rubrą tytuły rozdziałów i proste inicjały (lombardy), znaki akapitu, przekreślenia wielkich liter, podkreślenia w tekście itp. Następnie opisywano większe inicjały kaligraficzne i figuralne, miniatury, bordiury: podawano ich ogólną liczbę, technikę wykonania, kolorystykę, charakteryzowano przedstawienia inicjałów figuralnych i miniatur. Starano się także (w miarę możności) określić szkołę, warsztat, w którym powstały dekoracje, lub też stosowany przez artystę wzornik artystyczny („Komentarz"). Jeśli zdobienia rękopisu zostały już opisane w literaturze – w niektórych przypadkach podawano tylko ich krótką charakterystykę (liczbę i rodzaj najważniejszych elementów, technikę, kolorystykę) i odsyłano do odpowiedniego opracowania (np. *Katalog der deutschsprachigen illustrierten Handschriften des Mittelalters* lub *Malarstwo gotyckie w Polsce*, t. 2, *Katalog zabytków*, zawierający dział: „Pomorze Wschodnie" z opisami rękopisów o krzyżackiej proweniencji)[52].

W punkcie „Noty i glosy" cytowano przede wszystkim noty historyczne lub oddające mentalność i kulturę umysłową glosatora. Starano się wyróżniać ręce autorów not. Noty własnościowe na oprawie, wyklejkach, kartach ochronnych i kartach rękopisu cytowano przy opisie historii kodeksu, spisy zawartości rękopisu – przy opisie oprawy.

W puncie „Oprawa" opisywano jej rodzaj, schemat dekoracji (ważniejsze przedstawienia), sumarycznie – zapięcia i okucia, stan zachowania. Informowano o wyklejkach (materiał), kartach ochronnych, naklejkach na okładzinach, cytowano tytuły, sygnatury, spisy zawartości rękopisu. Starano się także określić warsztat introligatorski i czas, w którym powstała oprawa.

Ze szczególną uwagą potraktowano punkt „Historia rękopisu". W nawiasach kwadratowych po lewej stronie opisu umieszczano zrekonstruowane imię (nazwę) właściciela kodeksu, obok po prawej stronie – przypominano znaki własnościowe (sygnatury, pieczęcie), znajdujące się na oprawie i kartach kodeksu (noty cytowano *in extenso*, do znaków umieszczonych na oprawie odsyłano: „zob. Oprawa"). Zrezygnowano z informowania o znakach własnościowych Biblioteki UMK. W formie opisowej przedstawiono zrekonstruowaną na podstawie przytoczonych danych historię rękopisu: czas i miejsce powstania, dalsze losy (proweniencję).

W nocie bibliograficznej informowano o dostępności cyfrowej kopii rękopisu w Kujawsko-Pomorskiej Bibliotece Cyfrowej, zamieszczono w porządku chronologicznym dane wszystkich opracowań zawierających opisy lub, ze względu na szczupłość literatury dotyczącej naszej kolekcji, tylko wzmianki o rękopisie (rękopiśmienne i drukowane katalogi), uwzględniano także dokumentacje konserwatorskie. Podano adresy WWW opisów rękopisów niemieckojęzycznych zamiesz-

[50] A. Derolez, *The palaeography of Gothic manuscript books. From the twelfth of the early sixteenth century*, Cambridge 2006.

[51] O historii katalogowania rękopisów iluminowanych w Austriackiej Bibliotece Narodowej i aktualnych projektach zob. M. Roland, *Sto lat katalogowania średniowiecznych rękopisów iluminowanych we Wiedniu*, „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi", 3, 2009, s. 5-19. Zastosowany w naszym katalogu schemat opisu iluminacji bazuje przede wszystkim na doświadczeniach badaczy niemieckich, zob. przyp. 45.

[52] *Katalog der deutschsprachigen illustrierten Handschriften des Mittelalters*, red. H. Frühmorgen-Voss, N. H. Ott, U. Bodemann, t. 1- , München 1986, zwłaszcza t. 1, 6. Apokalypse, s. 232-239; zob. też przyp. 42.

czonych w bazie *Handschriftencensus* (http://www.handschriftencensus.de/hss/Thorn). Wskazówki bibliograficzne umieszczano także pod opisami zdobień, oprawy oraz historią kodeksu.

Noty katalogowe 25 rękopisów niemieckojęzycznych powstały na podstawie opisów zawartych w katalogu R. Päslera, noty katalogowe 20 rękopisów łacińskich – na podstawie opisów inwentarzowych dr. Andrzeja Mycia (13) i dr. Wojciecha Szramowskiego (7). Opisy iluminacji 41 rękopisów przygotowała dr hab. Monika Jakubek-Raczkowska z Instytutu Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa UMK, dwóch rękopisów – Mateusz Marszałkowski, doktorant w Instytucie Zabytkoznawstwa i Konserwatorstwa, opisy opraw całej kolekcji – dr Arkadiusz Wagner z Instytutu Bibliologii i Informacji Naukowej UMK. Ich badania przyniosły wiele nowych, cennych ustaleń w zakresie zdobień i opraw, pozwoliły także na korekty czasu powstania rękopisów. Ocenę pergaminu wykonała Lidia Bannach-Szewczyk z Oddziału Konserwacji Biblioteki UMK. Odczyty tekstów łacińskich skorygował Adam Wróblewski. Fotografie niemal wszystkich rękopisów wykonał Piotr Kurek z Oddziału Komputeryzacji i Digitalizacji biblioteki.

Mamy nadzieję, że pierwsze katalogowe opracowanie kolekcji rękopisów Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu, należących do wspólnego polsko-niemieckiego i europejskiego dziedzictwa kulturowego, spełni choć w części oczekiwania badaczy polskich i zagranicznych oraz wszystkich zainteresowanych rękopiśmiennym dziedzictwem średniowiecza.

Serdecznie dziękuję wszystkim, którzy przyczynili się do powstania katalogu: dr hab. Monice Jakubek-Raczkowskiej i dr. Arkadiuszowi Wagnerowi za opracowanie zdobień i opraw rękopisów oraz wspólne śledzenie ich fascynujących nieraz historii, dr. Andrzejowi Myciowi z Sekcji Rękopisów Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu za codzienne rozmowy, konsultacje i wsparcie. Paniom Barbarze Wojdyło i Lidii Bannach-Szewczyk z Oddziału Konserwacji za cenne spostrzeżenia z zakresu kodykologii. Dr. hab. Ralfowi Päslerowi i dr. Klausowi Kleinowi z Instytutu Filologii Niemieckiej Wieków Średnich Uniwersytetu w Marburgu, dr. hab. Wojciechowi Mrozowiczowi z Instytutu Historycznego Uniwersytetu Wrocławskiego, dr. Jerzemu Kaliszukowi z Instytutu Historii Nauki PAN, Sławomirowi Szyllerowi z Zakładu Rękopisów Biblioteki Narodowej, dr. Przemysławowi Nowakowi z Instytutu Historii PAN oraz dr. hab. Marcinowi Hlebionkowi z Instytutu Historii i Archiwistyki UMK za wszelką pomoc i konsultacje. Szczególne podziękowania kieruję w stronę zespołu Sekcji Rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej, zwłaszcza dr Lucyny Nowak, która wprowadzała mnie w zagadnienia opisu katalogowego rękopisów średniowiecznych i kodykologii.

Marta Czyżak

Einleitung

1. Die Geschichte des Handschriftenbestands; 2. Die wertvollsten Handschriften; 3. Die Geschichte der Bestandsbearbeitung; 4. Richtlinien zur Bearbeitung der Handschriften, Musterkatalogisate, Editionsrichtlinien

1. Die Geschichte und Bedeutung des Handschriftenbestands

Die Sammlung der mittelalterlichen Handschriften der Universitätsbibliothek in Thorn umfasst 72 Kodizes und zwei Bogen der *Chronik des Preußenlandes* des Nikolaus von Jeroschin (*Di Kronike von Pruzinlant*). Die genannten Bogen bildeten einst (d. i. bis 2002) den Einband einer anderen Handschrift, in den die Rezesse des Landtags des Herzogtums Preußen aus dem 16. Jahrhundert eingeheftet wurden[1]. Die Universitätsbibliothek in Thorn, die 1945 an der neu gegründeten Universität entstand, beherbergt sie seit dem Kriegsgeschehen. 70 Handschriften aus dieser Sammlung gehören zu den sog. sichergestellten Beständen. Es waren vor allem Bestände der alten deutschen Bibliotheken Ostpreußens und Pommerns, die vom polnischen Staat als verlassen erkannt und von den Landesobrigkeiten vor Raub und Zerstörung geschützt wurden. 66 davon kommen aus der alten Staats- und Universitätsbibliothek in Königsberg, drei weitere aus der Bibliothek der Marienkirche in Stargard in Pommern, eine aus der Bibliothek der Staatlichen Oberschule für Jungen in Konitz, und der besagte Band der Rezesse, eingebunden mit dem Fragment der Chronik, aus einer kirchlichen Bibliothek in Gallingen bei Bartenstein[2]. Die zwei letztgenannten Handschriften erwarb die Universitätsbibliothek erst in der Nachkriegszeit: Die erste von ihnen gehörte zu den Beständen von Zygmunt Lasocki (1867-1948) aus Krakau, die andere wurde im Antiquariat „Dom Książki" in Bromberg 1968 käuflich erworben[3].

Problematisch scheinen hier die Kriegsschicksale der Handschriften aus der alten Staats- und Universitätsbibliothek in Königsberg zu sein, die die Bücherbestände sowohl der alten Schlossbibliothek des Herzogs Albrecht von Hohenzollern als auch der Universitätsbibliothek in

[1] Die Universitätsbibliothek in Thorn (weiter in den Fußnoten: UB Thorn), Sign. Rps 251/IV. Vgl. Konservatorische Dokumentation der Handschrift „Landtags abschiede vom Jahre 1580-1582, Rps 251/III", Toruń 2003 (Computerausdruck aufbewahrt in der Handschriftenabteilung der UB Thorn).

[2] M. Strutyńska, *Struktura proweniencyjna zbioru starych druków Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu: przewodnik po zespołach: problemy badawcze i metodologiczne*, Toruń 1999; A. Mycio, *Struktura proweniencyjna rękopisów pochodzących z tak zwanych zbiorów zabezpieczonych w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu*, „Folia Toruniensia", 9-10, 2009-2010, S. 45-54; Ł. Żywulski, *Stan badań na kolekcją starych druków pochodzących z biblioteki kościoła parafialnego w Galinach k. Bartoszyc*, in: *Studia z dziejów książki i prasy*, hrsg. v. Z. Kropidłowski, D. Spychała, K. Wodniak, Bydgoszcz 2010, S. 159-175 (unsere Handschrift wird darin nicht erwähnt).

[3] UB Thorn, Handschrifteninventar, Bd. 1 (Nr. 1-2000); Archiv der UB Thorn, Sign. 1/304 („Depozyt hrabiego Lasockiego" / „Depositum des Grafen Lasocki"), Pos. 93.

Sicherheit brachte[4]. Die Manuskripte wurden als der wertvollste Teil der dortigen Handschriftensammlung angesehen und bis zum Anfang 1944 befanden sie sich in drei Orten auf dem Gebiet des damaligen polnischen und russischen Ostpreußen: in Balga (heute in der russischen Oblast Kaliningrad), in Schlobitten und Karwinden, wohin die Zimelien (Handschriften, alte Drucke wie auch die Silberne Bibliothek des Herzogs Albrecht von Hohenzollern), welche auf dem Schloss der preußischen Herrscher in Königsberg präsentiert worden waren, evakuiert wurden[5]. Die Handschriften, die auf dem von der Roten Armee besetzten Schloss in Balga aufbewahrt wurden (ca. 2000 Bände), sind heute als verloren erkannt. Die Kodizes aus den zwei letztgenannten Landgütern wurden dagegen 1945 vom Schulinspektorat in Preußisch Holland sichergestellt und im Juli 1946 aufgrund der Genehmigung des Kuratoriums des Masurischen Kreises an Dr. Stefan Burhardt, den damaligen Direktor der Universitätsbibliothek in Thorn, überwiesen, der die Erwerbung der sichergestellten Bestände in der Bibliothek beaufsichtigte[6].

Die Bibliothek in Königsberg erbte die Bestände der Schlossbibliothek, die vom Herzog Albrecht von Hohenzollern 1529 gegründet worden war[7]. Nach der Säkularisierung des Deutschordensstaates (1525) gelangten in die Bibliothek auf Anordnung des Herzogs Albrecht die Bücherbestände aus den alten Ordens- und Klosterbibliotheken, darunter ca. 310 Handschriften aus der zentralen Ordensbibliothek in Tapiau, das ca. 40 km von Königsberg entfernt gelegen ist und wo man damals Kodizes aus den vom Deutschen Orden nach dem dreizehnjährigen Krieg verlorenen Konventen aufbewahrte[8]. 1583 brachte man darin die private Büchersammlung des Herzogs Albrecht (die Kammerbibliothek)

[4] Laut dem *Jahrbuch der Deutschen Bibliotheken* von 1942 beherbergte die Staats- und Universitätsbibliothek in Königsberg beinahe 4600 Handschrifteneinheiten. Das letzte erhalten gebliebene Handschrifteninventar der Bibliothek von 1932 (der sog. Gesamtkatalog) erwähnt jedoch nur 3000 Nummern, darunter nur 1669 Nummern (Inventarpositionen) der Handschriften, siehe: R. G. Päsler, *Zum Handschriftenbestand – speziell dem mittelalterlichen deutschsprachigen – der ehem. SUB Königsberg*, in: *Kulturgeschichte Ostpreußens in der Frühen Neuzeit*, hrsg. v. K. Garber, M. Komorowski, unter Mitwirkung v. A. E. Walter, Tübingen 2001, S. 129-134. Der Autor behauptet, dass es heutzutage unmöglich ist, den Handschriftenbestand aus den 1940er Jahren wiederherzustellen (S. 133).

[5] M. Komorowski, *Das Schicksal der Staats- und Universitätsbibliothek Königsberg*, „Bibliothek Forschung und Praxis", R. 4, 1980, Nr. 2, S. 139-140, 144–150; R. G. Päsler, *Zum Handschriftenbestand*, S. 119-128.

[6] Archiv der UB Thorn, Sign. 1/240, Berichte von Dr. S. Burhardt zu seinen Dienstreisen (Juli 1946 – Juli 1947), S. 7; UB Thorn, Sign. Rps 1099/III, S. Burhardt, Die Geschichte der Hauptbibliothek der Nikolaus-Kopernikus-Universität in Thorn (aus den Jahren 1945-1949); idem, *Historia pierwszego pięciolecia Biblioteki UMK*, „Studia o Działalności i Zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika", T. III, Toruń 1987, S. 13-15, 20-21; H. Baranowski, *Zbiory Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu, ich rozwój i kierunki przyszłego kształtowania*, ibidem, T. V, Toruń 1990, S. 23-31; M. Strutyńska, *Katalog inkunabułów Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu*, Toruń 1995, s. 7-10. Mehr zum Schutz der sichergestellten Bestände in Polen siehe: R. Nowicki, *Działalność Aleksandra Birkenmajera na rzecz ochrony zbiorów bibliotecznych: ziemie zachodniej i północnej Polski w latach 1945-1947*, Poznań 2006; idem, *Powojenna ochrona zbiorów bibliotecznych w Polsce w latach 1944-1955: wybór źródeł*, Bydgoszcz 2013, S. 11-17, 30 (Gesetz vom 6. Mai 1945 über das verlassene und aufgegebene Vermögen); idem, *Rola katowickiej Zbiornicy Księgozbiorów Zabezpieczonych w powojennej ochronie zbiorów bibliotecznych w Polsce*, Bydgoszcz 2015, S. 23-32.

[7] E. Kuhnert, *Geschichte der Staats- und Universitäts Bibliothek zu Königsberg: von ihrer Begründung bis zum Jahre 1810*, Leipzig 1926, S. 14-29; J. Tondel, *Biblioteka zamkowa (1529-1568) księcia Albrechta Pruskiego w Królewcu*, Toruń 1992, S. 29-46; R. G. Päsler, *Katalog der Mittelalterlichen deutschsprachigen Handschriften der ehemaligen Staats- und Universitätsbibliothek Königsberg. Nebst Beschreibung der mittelalterlichen deutschsprachigen Fragmente des ehemamaligen Staatsarchivs Königsberg*, München 2000, S. 12-13.

[8] E. Grunewald, *Das Register der Ordensliberei Tapiau aus den Jahren 1541-1543. Eine Quelle zur Frühgeschichte der ehem. Staats- und Universitätsbibliothek Königsberg*, „Berichte und Forschungen. Jahrbuch des Bundesinstituts für ostdeutsche Kultur und Geschichte" (weiter in den Fußnoten: BuF), Bd. 1, 1993, S. 55-91; J. Tondel, *Biblioteka zamkowa*, S. 85-88.

unter, und 1671 ebenfalls den der Bibliothek im testamentarischen Legat vermachten Bücherbestand des Fürsten Bogusław Radziwiłł (gest. 1669), des Statthalters des Herzogtums Preußen[9]. 1827 fügte man die Schlosssammlung und die Bestände der Albertus-Universität (d. i. der vom Herzog Albrecht 1544 gegründeten Hochschule) zusammen und gründete die Königliche Universitätsbibliothek in Königsberg (seit 1918 auch die Staatsbibliothek)[10]. Der Bibliotheksbestand (Handschriften, Wiegendrucke, alte Drucke) wurden innerhalb von 400 Jahren in vier einander folgenden topographisch-sachlichen Standortkatalogen systematisiert, welche von den Königsberger Bibliothekaren erarbeitet wurden[11]. Wir rekurrieren auf sie während der Identifizierung der historischen Königsberger Signaturen der Handschriften:

1. Der Standortkatalog – erstellt von Felix König Polyphem, dem Bibliothekar des Herzogs Albrecht in den Jahren 1534-1549. Der Katalog bezieht sich auch auf den Bücherbestand, der 1541-1543 aus Tapiau gebracht wurde[12]. Polyphem platzierte auf dem Vorderdeckel der Kodizes Etiketten mit dem Autor des Werkes, dem Titelanfang, der Signatur und ggf. auch mit der Bemerkung *Ex arce Tapia 1542*[13].
2. Der Standortkatalog – erstellt von Heinrich Zell (1557-1564), gilt heutzutage als verloren. Seine Struktur wurde von E. Kuhnert wiederhergestellt[14].
3. Der alte Standortkatalog – erstellt von Michael Scrinius (1566-1585) und Matthias Menius (1586-1601), gilt heutzutage als verloren[15]. Aufgrund davon erarbeitete Martin S. Grabe der Ältere (1667-1686) einen Katalog, eigentlich ein Inventarverzeichnis der Königsberger Handschriften, das nachher von Martin S. Grabe dem Jüngeren (1703-1727) ergänzt und korrigiert wurde[16].
4. Der sog. Gesamtkatalog aus dem Anfang des 19. Jahrhunderts, abgeschlossen mit Datum vom 31. März 1932 mit der Inventarnummer 3000, das letzte erhalten gebliebene Inventar

[9] UB Thorn, Sign. Pol.7.III.171: *Catalogus librorum … a Boguslao Radzivil … Electorali, quae Regiomonti Borussorum est, Bibliothecae legato donatorum 1668*, Regimonti 1673; C. Diesch, *Fürst Boguslav Radzivill und seine Bücherschenkung an die Königsberger Schlossbibliothek*, in: *Festschrift Georg Leyh. Aufsätze zum Bibliothekswesen und zur Forschungsgeschichte dargebracht zum 60. Geburtstage*, Leipzig 1937, S. 117-128; J. Tondel, *Dawny ekslibris królewiecki z XVII i XVIII wieku*, in: *Książka w dawnym Królewcu Pruskim*, Toruń 2001, S. 283-284.

[10] E. Kuhnert, *Geschichte*, S. 245-250; J. Tondel, *Biblioteka zamkowa*, S. 184-186.

[11] E. Kuhnert, *Geschichte*, S. 29-250, insbesondere s. 29-39, 53-59, 75-80, 131-132, 243-244; J. Tondel, *Biblioteka zamkowa*, S. 46-72, 95-102; R. G. Päsler, *Katalog*, s. 12-14, 211-212; idem, *Zum Handschriftenbestand*, s. 128-130; zum Aufbau des Gesamtkatalogs siehe: A. Mentzel-Reuters, *Bibliotheken, Bücher und Bildung im Deutschen Orden*, Wiesbaden 2003, S. 114-119; R. G. Päsler, *Die Handschriftensammlungen der Staats- und Universitätsbibliothek, der Stadtbibliothek und des Staatsarchivs Königsberg. Mit einem Exkurs zur mittelalterlichen Bibliotheksgeschichte der Stadt und Anhängen*, w: *Königsberger Buch- und Bibliotheksgeschichte*, hrsg. v. A. E. Walter, Köln 2004, S. 198-203.

[12] Aus sechs Bänden des topographischen Katalogs Polyphems, die vor dem Zweiten Weltkrieg noch zugänglich waren, bewährten sich nur zwei Bände (UB Thorn, Sign. Rps 42 III/1-2), aus sechs Bänden des alphabetischen Katalogs – auch zwei Bände (UB Thorn, Sign. Rps 95 II/1-2), siehe: J. Tondel, *Rękopiśmienne katalogi królewieckiej biblioteki zamkowej z lat 1540-1548 autorstwa Feliksa Königa Polyphema ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu*, „Studia o bibliotekach i zbiorach polskich", Bd. 1, hrsg. v. B. Ryszewski, Toruń 1991, S. 7-18, idem, *Biblioteka zamkowa*, S. 95-101; idem, *Eruditio et prudentia. Die Schloßbibliothek Herzog Albrechts von Preußen. Bestandskatalog 1540-1548*, Wiesbaden 1998.

[13] E. Grunewald, *Das Register*, S. 58 (nach E. Kuhnert).

[14] E. Kuhnert, *Geschichte*, S. 75-80; J. Tondel, *Biblioteka zamkowa*, S. 101-102; R. G. Päsler, *Zum Handschriftenbestand*, S. 129.

[15] Die Abschrift des Katalogs von Menius von 1770 befindet sich heute im Bundesinstitut für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa in Oldenburg (weiter in den Fußnoten: BKG Oldenburg), siehe: R. G. Päsler, *Katalog*, S. 20; idem, *Zum Handschriftenbestand*, S. 129.

[16] B. Jähnig, *Katalog der Handschriften der landesherrlichen Bibliothek in Königsberg 1700/1720*, in: *Königsberger Buch- und Bibliotheksgeschichte*, S. 251-302.

der Handschriften aus der Königsberger Bibliothek[17]. Der Katalog rekurrierte auf den Bücherbestand der Bibliothek, der in 43 thematische Gruppen mithilfe der fortlaufenden Nummerierung (*numerus currens*) eingeordnet wurde, und zwar angefangen mit der Gruppe Aaa (juristische Handschriften auf Pergament) bis LR (Handschriften und Drucke in Bezug auf die Geschichte des Deutschordensstaates).

Der Katalog berücksichtigte aber keine Handschriften aus der 1852-1859 von der Königsberger Bücherei übernommenen Bibliothek Friedrich August Gottholds, des Direktors des Friedrichskollegiums der Königsberger Universität (165 Handschriften, darunter laut L. Denecke 17 aus dem Mittelalter) wie auch aus der Bibliothek des Geschlechts Wallenrodt, die vom herzoglichen Kanzler Martin von Wallenrodt (1570-1632) gegründet und 1909 mit der Königsberger Bibliothek verbunden wurde (220 Handschriften, darunter ca. 10 aus dem Mittelalter). Dieser Bestand wurde dem Wunsch der Schenker zufolge als eine getrennte Sammlung betrachtet und mit getrennten Signaturen versehen[18]. Im Thorner Handschriftenbestand befinden sich zurzeit zwei Gebetbücher aus der Bibliothek F. Gottholds (Rps 1/I, 2/I) und eines aus der Wallenrodtschen Bibliothek (Rps 83/I).

2. Die wertvollsten Handschriften

Der Königsberger Handschriftenbestand in der Universitätsbibliothek in Thorn umfasst seiner Geschichte zufolge 44 lateinische und 26 deutsche Kodizes (unter den deutschsprachigen Kodizes befinden sich zwei lateinische mit Texten auf Deutsch), welche einen besonderen Wert haben. Man stößt darunter auf die vom Herzog Albrecht von Hohenzollern nach der Säkularisierung des Deutschordensstaates übernommenen Handschriften aus den alten Ordensbibliotheken (belegt sind darin 21 derartige Handschriften), aus den Klosterbibliotheken aus dem Gebiet des Deutschordensstaates, aus der Dombibliothek in Königsberg (mindestens 8 Handschriften) und der Dombibliothek in Marienwerder (mindestens 2 Handschriften) wie auch auf die späteren Erwerbungen der Bibliothek in Königsberg. In Bezug auf die Thematik kann man auf die folgenden Exemplare hinweisen: Bibelausgaben (Rps 32/III, 69/V, 154/IV, 158/IV), Sammlungen der Stadtordnungen, des kanonischen und des Zivilrechts (Rps 23/III, 30/III, 67/V, 72/V), Kommentare zum kanonischen Recht (Rps 27/II, 36/III, 43/III, 46/III, 65/V), kanonistische (Rps 31/III, 45/IV, 66/V) und seelsorgerische Traktate (Rps 13/II, 29/III), Bibelkommentare (Rps 9/III, 35/III, 41/III, 68/V, 76/V), deutschsprachige Bibelparaphrasen (Rps 40/IV, 44/III, 64/III), Chroniken des Deutschen Ordens (Rps 20/II, 54/III), Statuten des Deutschen Ordens (Rps 3/I, 5/I, 78/II), allgemeine Chroniken (Rps 75/III, 155/IV: *Historia scholastica* Petrus Comestors), Predigten (Rps 14/II, 34/III, 38/III, 48/III, 52/III, 63/III), Hagiographie (Rps 37/III, 50/IV), Gebetbücher (Rps 1/I, 2/I, 8/I, 82/I, 83/I, 84/I, 85/I), liturgische Bücher (Rps 77/II, 156/III).

Zu den wertvollsten Handschriften der Ordensprovenienz gehören zwei Bände der Apokalipse Heinrich von Heslers (aus der zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts), die höchstwahrscheinlich im Auftrag des Großmarschalls des Deutschen Ordens entstanden. Der erste Band aus den 1330er Jahren wurde mit dem Zyklus von 36 Miniaturen illuminiert, die den Inhalt

[17] Die Negativkopie befindet sich heute in der Staatsbibliothek zu Berlin (Sign. Cat. B, fol. 73-75), Abschrift aus den 1960er Jahren auf den Katalogkarten in BKG Oldenburg, siehe: R. G. Päsler, *Katalog*, S. 14; idem, *Zum Handschriftenbestand*, S. 129-130.

[18] R. G. Päsler, *Zum Handschriftenbestand*, S. 131--133; idem, *Zu den mittelalterlichen Handschriften der Gottholdschen Bibliothek. Ein Beitrag zur Rekonstruktion des Handschriftenbestands der ehem. Staats- und Universitätsbibliothek Königsberg*, BuF, 5, 1997, S. 7–15; idem, *Die Handschriften der Wallenrodtschen Bibliothek. Zweiter Beitrag zur Rekonstruktion der Handschriftensammlung der ehem. Staats- und Universitätsbibliothek Königsberg*, BuF, 12, 2004, S. 7-53; J. Tondel, *Dawny ekslibris*, s. 280-281.

der Apokalipse treu wiedergeben, aber auch die Rolle der Ordensbrüder in der Christianisierung Preußens hervorheben. Der zweite Band aus den 1370er Jahren gilt als eine exakte Kopie des älteren Exemplars (Rps 64/III, 44/III)[19]. Von besonderer Bedeutung sind auch zwei Bände von *Catenae aureae* von Thomas von Aquin zum Markus- und Lukasevangelium in der Übersetzung ins Deutsche. Beide Werke stammen aus dem dritten Viertel des 14. Jahrhunderts. Das erste von ihnen wurde mit dem Zyklus von 14 Figuralminiaturen illuminiert, die die einzelnen Kapitel des Evangeliums schildern, das zweite – mit der Miniatur mit Lukas dem Evangelisten (Rps 76/V, Rps 68/V)[20]. In dieser Gruppe zeichnen sich auch die Statuten des Deutschen Ordens in der deutschen und französischen Sprache ab, die auf Anregung des Hochmeisters Karl von Trier am Anfang des 14. Jahrhunderts entstanden und mit beinahe 250 Filigraninitialen (Rps 5/I)[21] verziert wurden. Ferner sollte man auf das deutsche mystische Literaturwerk Tilons von Kulm *Von siben ingesigeln* hinweisen, das auf Anregung des Hochmeisters Luther von Braunschweig entstand, ihm gewidmet wurde und wahrscheinlich die Korrekturen des Autors enthält (Rps 6/I), wie auch auf die *Chronik des Preußenlandes* des Nikolaus von Jeroschin (*Di Kronike von Pruzinlant*) aus der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts (es ist die zweitjüngste, ganz erhalten gebliebene Handschrift dieses Werkes, Rps 54/III).

Aus der Dombibliothek in Königsberg stammt dagegen die heutzutage älteste Handschrift, die sich in den Thorner Beständen befindet, und zwar die Abschrift der Briefe Papst Gregors VII. und des Manifests des Erzbischofs von Mainz (insgesamt vier Pergamentblätter) aus der Wende vom 11. zum 12. Jahrhundert (Rps 86/II)[22]. Die Abschrift wurde an der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert im Einband der Postille des Nikolaus von Lyra über die Evangelien entdeckt (Ms. 1316 der Königsberger Bibliothek, heute verloren). Bemerkenswert sind auch der Kodex mit der *Historia scholastica* mit Filigraninitialen, die an die Verzierung der Bibel des Luther von Braunschweig erinnern (Rps 155/IV)[23], wie auch vier Handschriften aus dem Legat Johannes Albrechtaus, des Dekans des samländischen Kapitels (gest. nach 1411), mit asketischen und kanonistischen Texten (Rps 31/III, 35/III, 52/III, 75/III). Die zwei ersten Handschriften wurden mit Abbildungen der *Kreuzigungsszene*, die dritte mit dem Bildnis des *Schmerzensmannes* versehen.

Aus der Bibliothek des Franziskanerklosters in Wehlau stammt das sog. *Königsbergi Töredèk* (*Königsberger Fragment*) mit einem Teil der Predigt zur Ehre der Jungfrau Maria aus dem vierten Viertel des 12. Jahrhunderts[24]. Es ist der

[19] A. Karłowska-Kamzowa, *Ilustrowane apokalipsy krzyżackie z XIV w.*, „Studia o Działalności i Zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika", T. VI, Toruń 1991, S. 79-135; S. Jagodzinski, *Die illustrierte Apokalypse Heinrichs von Hesler im Deutschen Orden. Studien zu Bild, Text und Kontext*, Stuttgart 2009, insbesondere s. 15-16, 31-34, 142-146, III-VI; S. Ehrich, *Die „Apokalypse" Heinrichs von Hesler in Text und Bild. Traditionen und Themen volkssprachlicher Bibeldichtung und ihre Rezeption im Deutschen Orden*, Berlin 2010, S. 163-239.

[20] Siehe beispielsweise: A.K. Jędrzejewska, *Gotyckie iluminacje „Catena aurea super Marcum" ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu*, „Folia Toruniensia", 9-10, 2009-2010, S. 7-32; R. Biskup, M. Czyżak, *Biskup sambijski Jan Clare z Torunia (1319-1344) i jego księgozbiór*, „Folia Toruniensia", 12, 2012, S. 23.

[21] M. Marszałkowski, Toruński rękopis *Statutów zakonu krzyżackiego*, Toruń 2013 (Magisterarbeit, Computerausdruck aufbewahrt in der Handschriftenabteilung der UB Thorn).

[22] P. Nowak, A. Mentzel-Reuters, *Das sogenannte Königsberger Fragment*, in: *Von Preussenland nach Italien. Beiträge zur kultur- und bildungsgeschichtlichen Vernetzung europäischer Regionen*, hrsg. V. M. Mersiowsky, A. Mentzel-Reuters, Innsbruck, Wien, Bozen 2015 (Innsbrucker Historische Studien, 30), S. 41-47, 237-244 (Abb. 1-8).

[23] M. Jakubek-Raczkowska, M. Czyżak, *Wokół Biblii Lutera z Brunszwiku. Dekoracje filigranowe grupy kodeksów pruskich z XIV wieku*, in: *Imagines Pictae. Studia nad malarstwem gotyckim w Polsce*, hrsg. v. M. Walczak, W. Walanus, Kraków 2016, s. 289-306.

[24] L. Holler, *Legkorábbi szövegemlékeink keletkezési idejéről és az Ómagyar Mária-siralom „kyniuhhad" kifejezésének új értelmezéséről*, „Erdélyi Múzeum", 3, 2015, s. 123, 134.

zweitjüngste, heute bekannte Text in der ungarischen Sprache (Rps 25/III), der am Ende des 19. Jahrhunderts im Einband einer 1542 über die Bibliothek in Tapiau nach Königsberg gebrachten Handschrift aus Wehlau entdeckt wurde.

Man kann auch auf andere illuminierte Handschriften hindeuten, die in die Schlossbibliothek in Königsberg zum späteren Zeitpunkt gelangten. Es geht dabei um die Bibel aus dem dritten Viertel des 12. Jahrhunderts, die vermutlich in einem Kölner Klosterskriptorium entstand und aus dem Legat des Fürsten Bogusław Radziwiłł von 1668 stammt (Rps 69/V); ferner um die Pariser Bibel aus dem dritten Viertel des 13. Jahrhunderts, die in der Pariser Werkstatt auf Anregung des Franziskanerordens entstand, mit 148 Figural- und Ornamentinitialen verziert und mit dem Superexlibris Jan Zborowskis, des Kronhetmans (gest. 1603) versehen wurde; und schließlich auch um die Erwerbungen aus dem 19. Jahrhundert, d. i. um die Gebetbücher vermutlich aus der Florenzer Werkstatt aus der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts (das erste von ihnen verziert mit zwei Figuralinitialen mit den Bildnissen von *Gott dem Vater* und *König David* (Rps 8/I, k. 7rv), das andere u. a. mit *Officium beatae Mariae Virginis*, verziert mit prachtvoller Miniatur mit der *Mariä Verkündigung* nach den niederländischen Vorbildern (Rps 85/I, k. 12v)[25]) und um deutsche Gebetbücher, darunter das *Psalter* mit 19 Initialen mit Akanthusblättern, verbunden mit einer aus Abschnitten zusammengesetzten Bordüre und drei Passionsminiaturen, welche dem nordniederländischen Meister Nicolas Sperinc zugeschrieben werden (Rps 84/I). Aus den alten Beständen der Zisterzienserabtei in Pelplin, die nach der Auflösung der Klöster von 1823 in Königsberg untergebracht wurden, stammen dagegen die medizinische Handschrift, datiert vom ersten Viertel des 13. Jahrhunderts, verziert mit Federzeichnungen mit medizinischen Szenen, wie auch die Sammlung der Fastenpredigten von 1474 (Rps 12/I, Rps 55/IV)[26].

Unter den lateinischen Handschriften aus der alten Königsberger Bibliothek stößt man auch auf jene Objekte, die wegen der Textvariante, die darin enthalten ist, einen besonderen Wert darstellen. Erwähnenswert sind hier u. a. eine der wenigen bekannten Handschriften des Auszugs aus dem *Gratians Dekret* des Omnibonus aus dem Ende des 13. Jahrhunderts (Rps 30/III)[27]; *Lumen animae* aus dem zweiten Viertel des 14. Jahrhunderts (Rps 15/III) – höchstwahrscheinlich die älteste bekannte, der Fassung C des Werkes nahestehende Variante (die bisher bekannten Textüberlieferungen stammen aus dem Ende des 14. Jahrhunderts)[28]; und schließlich eine Handschrift mit der ältesten bekannten Edition der astronomischen Tabellen *Tabulae resolutae* (Rps 74/III), die um 1425 vermutlich im Johanniterkloster in Zittau entstand[29].

In der Universitätsbibliothek in Thorn wird auch die älteste bekannte Überlieferung von *Vitae Christi* von Michael de Massa (gest. 1337) aufbewahrt, niedergeschrieben auf den Blättern des Gebetbuches des Bischofs von Kulm Wikbold Dobilstein aus dem vierten Viertel des

[25] M. Jakubek-Raczkowska, *Dwa włoskie modlitewniki z XV wieku jako przykład nowego rozpoznania średniowiecznych manuskryptów ze zbiorów toruńskich*, in: *Stare i nowe dziedzictwo Torunia, Bydgoszczy i regionu*, hrsg. v. J. Raczkowski, Toruń 2016 (im Druck).

[26] M. Czyżak, *Rękopisy poklasztorne w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu. Proweniencje*, in: *Źródła i materiały do badań nad kasatami klasztorów z obszaru Pomorza Nadwiślańskiego i ziemi chełmińskiej (XIX i XX w.)*, hrsg. v. P. Oliński, W. Rozynkowski, Wrocław 2015, S. 154-155, 158-161, 160 (Abb. 3-4), 164-165.

[27] S. Kuttner, *Repertorium der Kanonistik (1140--1234). Prodromus Corporis Glossarum 1*, Città del Vaticano 1937, S. 259-260 (erwähnt werden 7 Handschriften, darunter auch unsere); K. Pennington, W. Müller, *The Decretist. The Italian school*, in: *The history of medieval canon law in the classical period, 1140-1234: from Gratian to the decretals of Pope Gregory IX*, hrsg. v. W. Hartmann, K. Pennington, Washington 2008, S. 124, Anm. 14 (8 Handschriften).

[28] M. A. Rouse, R. H. Rouse, *The text called Lumen Anime*, „Archivum Fratrum Praedicatorum", 41, 1971, s. 110-111.

[29] J. Dobrzycki, *The „Tabulae Resolutae"*, in: *De astronomia Alphonsi Regis*, Barcelona 1987, S. 71-77, insbesondere s. 74.

14. Jahrhunderts, das nach der Auflösung des Bernhardinerklosters in Löbau 1821 in der Bibliothek der Oberschule in Konitz untergebracht wurde[30].

3. Die Geschichte der Bestandsbearbeitung

Der Handschriftenbestand der Universitätsbibliothek in Thorn wurde in Form von einem modernen Katalog bisher noch nicht bearbeitet. Die Handschriften aus der Marienkirche in Stargard erwähnt nur ein Katalog dieser Bibliothek aus dem 18. Jahrhundert[31].

Die juristischen und historischen Handschriften der Bibliothek in Königsberg untersuchte der Rechtshistoriker Emil Steffenhagen (1838-1919), aber sein *Catalogus* ähnlich wie das getrennt erstellte Verzeichnis der altdeutschen Handschriften entsprechen noch jener Katalogisierungsweise, die für das 19. Jahrhundert kennzeichnend war: Angeführt wird dort nur das Verzeichnis der in den Kodizes berücksichtigten Inhalte ohne ihre bibliologischen Angaben[32]. In den Jahren 1935-1940 übernahm die Arbeiten am Katalog der mittelalterlichen Handschriften Dr. Ludwig Denecke (1905-1996), der Bibliothekar aus der Handschriftenabteilung der Preußischen Staatsbibliothek in Berlin. Sie wurden aber durch den Kriegsausbruch unterbrochen. 1991 überreichte der Autor seine einleitenden Beschreibungen zu den einzelnen Kodizes (sowie andere Materialien zu den Königsberger Handschriften) dem Bundesinstitut für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa in Oldenburg[33].

Die Staats- und Universitätsbibliothek in Königsberg wurde am 6. April 1945 aufgelöst, nachdem der letzte Bibliotheksdirektor Carl Diesch die Stadt Königsberg verlassen hatte. Im Juli 1946 gelangten die wertvollsten Königsberger Handschriften (u. a. zwei Drittel der alten Schlossausstellung) nach Thorn[34]. Die ersten Versuche, den Bestand gründlich zu bearbeiten, unternahm man hier am Ende der 1940er Jahre. Dr. Maria Dunajówna inventarisierte die wertvollsten Handschriften und begann die Arbeiten an einem Kartenkatalog. Anschließend wurde er in den 1950er Jahren von Leonard Jarzębowski ergänzt, der zugleich die einzelnen Kodizes ausführlich zu analysieren begann. 1973 leitete Elwira Wróblewska, die damalige Leiterin der Abteilung, ein Projekt des „Handschriftenkatalogs der Bibliothek der Nikolaus-Kopernikus-Universität" ein. Diese Unternehmung resultierte aber in keinem gedruckten Katalog. Man befürchtete, dass die Präsentation der Sammlung die Forderung der Rückgabe der Königsberger Bestände nach Kaliningrad gemäß dem Grundsatz der territorialen Pertinenz verursacht. Bis zum heutigen Tag bewährten sich aber die einleitenden Beschreibungen von L. Jarzębowski und der wertvolle Kartenkatalog, der heute online zugänglich ist. Es ist zugleich die einzige bibliothekarische Hilfe, die sich auf die ganze Sammlung bezieht[35].

Die Schicksale der Königsberger Bestände in der Nachkriegszeit waren für die deutschen Forscher unklar. Die Universitätsbibliothek in

---

[30] M. Czyżak, A. Wagner, *Odnaleziony modlitewnik biskupa chełmińskiego Wikbolda Dobilsteina*, „Zapiski Historyczne", 78, 2, 2013, S. 99-116.

[31] UB Thorn, Rps 161/IV, *Catalogus Codicum Manuscriptorum Bibliothecae Marianae Stargardiensis*.

[32] E. Steffenhagen, *Catalogus codicum manuscriptorum Bibliothecae Regiae et Universitatis Regimontanae*, Bd. 1, *Codices ad iurisprudentiam pertinentes*, Bd. 2, *Codices historici*, Regimonti 1861, 1867/1872 (Reprint: Hildesheim, New York 1975); idem, *Die altdeutschen Handschriften zu Königsberg*, „Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur" (weiter in den Fußnoten: ZfdA), 13, 1867, S. 501-574.

[33] R. G. Päsler, *Katalog*, S. 15-21; R. G. Päsler, *Zum Handschriftenbestand*, S. 134-138.

[34] R. G. Päsler, *Auf dem Suche*, S. 6; idem, *Katalog*, S. 15: *Für die Handschriften gilt heute die UB Thorn als wichtigster Aufbewahrungsort*; idem, *Zum Handschriftenbestand*, S. 124-125.

[35] *Sprawozdania TNT za 1973 r.*, 27, 1975, S. 64-66; A. Mycio, *Struktura proweniencyjna*, S. 47; A. Mycio, M. Czyżak, *Sekcja Rękopisów Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu*, in: *Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu*, hrsg. v. J. Możdżeń (im Druck); Kartenkatalog der Handschriften siehe: http://www.kat.umk.pl/rekopisy.

Thorn erwähnte man als einen Aufbewahrungsort der Königsberger Zimelien erst in den 1970er Jahren[36]. 1987 erschien ein Beitrag von Janusz Tondel, der über die Schicksale der einzelnen Handschriften und der Silbernen Bibliothek des Herzogs August von Hohenzollern berichtete[37]. 1992 erstellte Ralf Plate – nach einem Aufenthalt in der Thorner Bibliothek – das erste, noch unvollständige Verzeichnis der hier befindlichen deutschsprachigen Handschriften[38]. 1994 realisierte Ralf Päsler in Thorn ein Forschungsprojekt zum Thema „Beschreibendes Verzeichnis des Bestands deutschsprachiger mittelalterlicher Handschriften der ehem. Staats- und Universitätsbibliothek Königsberg"[39]. Im Jahre 2000 wurde der Katalog veröffentlicht. Er berücksichtigte 27 deutschsprachige mittelalterliche Handschriften sowie 33 Fragmente der Handschriften aus der Bibliothek und 13 aus dem Archiv in Königsberg (die Fragmente befinden sich heutzutage im Geheimen Staatsarchiv – Preußischer Kulturbesitz in Berlin)[40]. Diese Arbeit, die sich auf die detaillierten Beschreibungen von L. Denecke (wie auch vom Königsberger Bibliothekar Emil Ettlinger aus den Jahren 1910-1912) stützte und durch die Angaben aus den Mikrofilmen und die Beschreibungen aus Thorn ergänzt wurde, schildert den Bestand der deutschsprachigen Handschriften der ehemaligen Bibliothek in Königsberg. Er umfasst auch die Noten aus zwei Handschriften, die in Thorn in den 1950er Jahren abhanden gekommen sind: 7/II (ihr Schicksal bleibt unbekannt) und 28/III (heutzutage in der Nationalbibliothek)[41].

Die oben erwähnten Publikationen der deutschen Forscher erleichterten eindeutig die Vorbereitung des Katalogs der Handschriften, die sich in der Thorner Bibliothek befinden. Von Bedeutung waren hier auch die Beiträge zur Buchmalerei auf dem Gebiet des Deutschordensstaates, die im letzten Vierteljahrhundert erschienen[42]. Erwähnenswert sind ebenfalls die konservatorische Dokumentation der Abteilung für Konservierung und Sicherung der Bestände der Universitätsbibliothek in Thorn wie auch diejenigen Magisterarbeiten, die im Lehrstuhl für Papier und Leder an der Fakultät für Schöne Künste der Nikolaus-Kopernikus-Universität in Thorn verfasst wurden. Als Resultat der konservatorischen Bemühungen stellen sie eine wertvolle Quelle des Wissens über die kodikologischen Merkmale der Handschriften dar.

4. Richtlinien zur Bearbeitung der Handschriften, Musterkatalogisate, Editionsrichtlinien

Die Arbeiten am Katalog der mittelalterlichen Handschriften der Universitätsbibliothek in

[36] M. Komorowski, *Das Schicksal*, S. 150-152.

[37] J. Tondel, *Schicksal der Königsberger Schlossbibliothek*, „Preußenland", 25, 1987, S. 44-48.

[38] R. Plate, *Zum Verbleib mittelalterlicher deutscher Handschriften der ehemaligen Königsberger Bibliotheken. Mit einem vorläufigen Verzeichnis der Handschriften in der Universitätsbibliothek Thorn*, BuF, 1, 1993, S. 93-109, insbesondere s. 99-109: Verzeichnis von 25 deutschsprachigen Handschriften mit neuen Signaturen, erstellt aufgrund des Handschrifteninventars der UB Thorn (bisher kannte man nur 9 deutschsprachige Handschriften aus Königsberg, die in Thorn aufbewahrt werden). Am Anfang bedankt sich der Autor beim Bibliotheksdirektor Stefan Czaja für die Druckgenehmigung und beim Leiter der Abteilung der Handschriften und alten Drucke Dr. Kazimierz Przybyszewski für seine Unterstützung während der Forschungsarbeiten (s. 93).

[39] R. G. Päsler, *Auf dem Suche nach Königsberger Handschriften. Bericht einer Exkursion nach Kaliningrad, St. Petersburg, Wilna und Thorn*, „Preußenland", 34, 1996, S. 1-10, insbesondere S. 6-10 (Verzeichnis der bekannten Königsberger Handschriften mit neuen Signaturen).

[40] R. G. Päsler, *Katalog*, siehe: Anm. 6; vgl. idem, *Zum Handschriftenbestand*, S. 117-119, 145-151.

[41] BN 8097 III, siehe: J. Kaliszuk, *Ponownie odnaleziony rękopis niemieckiego tekstu legendy o Barlaamie i Jozafacie*, „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi", 2, 2008, S. 81-91; J. Kaliszuk, S. Szyller, *Inwentarz rękopisów do połowy XVI wieku w zbiorach Biblioteki Narodowej*, Warszawa 2012, S. 148.

[42] Siehe beispielsweise: A. Karłowska-Kamzowa, *Malarstwo książkowe na Pomorzu Wschodnim*, in: *Malarstwo gotyckie w Polsce*, Bd. 1-3, hrsg. v. A. S. Labuda, K. Secomska, Warszawa 2004, Bd. 1, S. 467-479; I. Błaszczyk, Katalogeinträge der Handschriften 64/III, 44/III, 76/V, 68/V, 48/III, 83/I, in: *Malarstwo gotyckie w Polsce*, Bd. 2, S. 385-392.

Thorn wurden 2005 von den Mitarbeitern der Handschriftenabteilung Andrzej Mycio und Wojciech Szramowski erneut aufgenommen. Seit 2008 setzte Marta Czyżak sie fort, im darauf folgenden Jahr entschieden sich dafür auch die Kunsthistoriker Monika Jakubek-Raczkowska und Arkadiusz Wagner, die sich auf die Geschichte des alten Buches, insbesondere auf die Einbandforschung spezialisierten. Als Musterbeschreibung erkannte man außer der Instruktion zur Bearbeitung des Handschriftenbestands die „Richtlinien zur bibliographischen Beschreibung der mittelalterlichen Handschriften der Jagiellonen-Bibliothek" an, welche viele Jahre lang von einer Gruppe der Bibliothekare, die sich mit der Katalogisierung der mittelalterlichen Handschriften befassten[43], entwickelt wurden. Man griff auch auf die Hinweise der Forscher aus Breslau[44], Deutschland[45] und Warschau[46] zurück.

Der von den Autoren des Handschriftenkatalogs der Jagiellonen-Bibliothek angenommenen Zäsur zufolge umfasst die Bearbeitung die Handschriften aus der Zeitperiode bis 1520[47]. Die Ordnung der Handschriften im Katalog widerspiegelt die Reihenfolge der Inventarsignaturen, die in den Jahren 1948-1950 von M. Dunajówna eingeführt wurden. Die Arbeit wird in der polnischen Sprache veröffentlicht, zumal dem polnischen Leser viel mehr polnischsprachige als lateinische Beschreibungen zur Verfügung gestellt wurden (insbesondere geht es um umfangreiche Beschreibungen der Verzierungen und der Schicksale der Kodizes).

Die Katalogisate werden nach den angenommenen Richtlinien zur Bearbeitung in drei Teile eingeordnet: I. eine allgemeine Beschreibung der Handschrift; II. das Verzeichnis der Inhalte; III. eine bibliologische Beschreibung.

Die allgemeine Beschreibung bezieht sich auf die folgenden Angaben: 1. die heutige Signatur: die alten Signaturen wurden in den Hinweisen zur Geschichte des jeweiligen Kodexes erwähnt; 2. die Sprache(n) des Haupttextes; 3. die Entstehungszeit der Handschrift; 4. der Beschreibstoff (Pergament, Papier); 5. das Format des Kodexes; 6. die Anzahl der Blätter.

Im Teil II (Verzeichnis der Inhalte) bekam jede Texteinheit (Traktat, Kommentar, Predigt, umfangreiche Note, Abschrift) eine Nummer in arabischen Ziffern, die der Reihenfolge in der Handschrift entspricht. Die Texte, die auf den Vorsatz und die Schutzblätter eingetragen wurden, setzte man ans Ende mit der folgenden Nummer mit Sternchen.

Den Autor und den Titel der einzelnen Texteinheiten stellte man aufgrund der Fachliteratur (Repertorien, Kataloge, Texteditionen) fest. Den Titel der Handschrift, der von der festgesetzten Überschrift abwich, trug man unten *a linea* ein. Falls ein Werk, das mit keinem Titel versehen worden war, in der Literatur nicht erwähnt wurde, formulierte man den Titel selbstständig anhand des Inhalts der Handschrift.

---

[43] *Wytyczne opracowania rękopisów w bibliotekach polskich*, Wrocław 1955; *Catalogus codicum manuscriptorum medii aevi Latinorum, qui in Bibliotheca Jagellonica Cracoviae asservantur*, Bd. I-X, Wratislaviae, Cracoviae 1980-2012; siehe auch: *Przedmowa* von Jerzy Zathey zum Band I, S. XXI-XXXI.

[44] *Catalogus manu scriptorum codicum medii aevi latinorum signa 180-260 comprehendens compositus a Constantino Cl. Jażdżewski*, Wratislaviae 1982; *Catalogus codicum medii aevi manuscriptorum qui in Bibliotheca Universitatis Wratislaviensis asservantur signa 6055--6124 comprehendens*, bearb. v. S. Kądzielski, W. Mrozowicz, unter Mitwirkung v. J. Gromadzki, J. Przytulski, H. Strzelecka-Ascher, Wratislaviae 1998 (Codices Milichiani, vol. 1); *Catalogus codicum medii aevi manuscriptorum qui in Bibliotheca Universitatis Wratislaviensis asservantur signa 6125-6181 comprehendens*, bearb. v. S. Kądzielski, J. Przytulski, unter Mitwirkung v. W. Mrozowicz, H. Strzelecka-Ascher, Wratislaviae 2004 (Codices Milichiani, vol. 2).

[45] *Richtlinien Handschriftenkatalogisierung*, 5. erweitere Auflage (Deutsche Forschungsgemeinschaft), Bonn-Bad Godesberg 1992 (s. 29-33: *Illuminierte Handschriften*) sowie gedruckte Kataloge und Metadaten in der Datenbank www.manuscripta-mediaevalia.de.

[46] J. Kaliszuk, S. Szyller, *Inwentarz rękopisów do połowy XVI wieku w zbiorach Biblioteki Narodowej*.

[47] Die obere Zäsur bestimmten für die Kataloge der mittelalterlichen Handschriften die *Richtlinien Handschriftenkatalogisierung*, S. 35 (für die Jahre 1520-1530).

Im Falle der bisher unbekannten Texte führte man umfangreichere Incipit- und Explicit-Formeln an. Zitiert wurde kein Explicit der Texte (Verse) mit einem Umfang von bis 10 Versen. In den Beschreibungen der Sammlungen der anonymen Predigten (Rps 14/II, 55/IV, 56/IV) führte man die Incipit- und Explicit-Formeln der zwei ersten Predigten, und im Falle weiterer Predigten nur das Incipit an. War die Sammlung im Schneyers Repertorium bereits bearbeitet worden, stützte man sich auf die entsprechenden Nummern des Repertoriums und markierte nur die Änderungen im Vergleich zum Text des Repertoriums[48]. In einem Fall (Rps 177/II), d. i. in kleineren Predigtsammlungen, beschränkte man sich wegen der schwer lesbaren Kursivschrift nur auf die Anführung der Titel der einzelnen Predigten. Die Urkunden, die auf den Blättern der Handschriften vorkamen, fasste man in einem kurzen Regest zusammen und führte auch die Incipit- und Explicit-Formeln des Textes an.

Unter dem Text (dem Explicit) des Werkes wies man auf alle seine Eigenschaften hin: auf seinen Aufbau, seine Vollständigkeit, Redaktion (Fassung). Man knüpfte an jene Arbeiten an, die der Identifizierung des Textes dienen sollten: an Editionen, die sich auf diese Handschrift bzw. auf andere Manuskripte stützten (im Falle der Ausgaben der Wiegen- bzw. alten Drucke in Bezug auf das Repertorium Hains, das Supplement zum Hains Repertorium, den Gesamtkatalog der Wiegendrucke, VD 16), wie auch an andere parallele Texte, die in anderen Handschriften der Universitätsbibliothek in Thorn oder in den Repertorien und Katalogen anderer Bibliotheken (vor allem der Jagiellonen-Bibliothek) erwähnt wurden. Man wies auf die Unterschiede zwischen den Texten der Handschrift und der Edition hin. Zum Schluss führte man die Fachliteratur an, die sich auf den bestimmten Text bezog.

Die Beschreibungen der deutschsprachigen Handschriften, die von R. Päsler bearbeitet wurden, kürzte man ab. Übernommen wurden die deutschen (niederländischen) Titel der Texte. Man zitierte nur die Incipit-Formeln und führte die Literaturauswahl zu den einzelnen Werken und der ganzen Handschrift an.

Die Abschnitte der Texte aus den Handschriften (Incipit, Explicit, Noten etc.) wurden den Editionsrichtlinien für die mittelalterlichen Quellen zufolge zitiert[49]. Man bemühte sich darum, die Graphie der Erstfassung aufrechtzuerhalten („w" – gemäß dem Gebrauch in den Texten; „c" vor „i" mit der Ausnahme der eindeutigen Schreibweise „t"; „y", „ÿ" als „ii", wo der Gebrauch auf „ii" hinwies). Die bewusst angewandte Abkürzung des Autors der Beschreibung wurde mit „..." gekennzeichnet; die unlesbare Stelle dagegen mit „[...]", die Ergänzungen der Abkürzungen oder die Bemerkungen des Autors mit „[ ]". Orthographische bzw. grammatische Fehler wurden mit „[!]" gekennzeichnet. Die Zierinitialen setzte man in spitze Klammern „< >".

Der Teil III (die bibliologische Beschreibung) schildert: 1. Struktur der Lagen; 2. Pergament und Wasserzeichen; 3. Schrift und Verzierungen; 4. Noten und Glossen; 5. Einband; 6. Erhaltungszustand der Handschrift; 7. Geschichte des Kodexes und 8. Literatur, die sich auf die einzelnen Handschriften bezieht (bibliographische Bemerkungen).

Die Wasserzeichen, die es erlauben, die Chronologie des Papiers präzise zu bestimmen, identifizierte man anhand der Kataloge der Filigrane von Piekosiński, Briquet, Piccard. Die Schrift wurde aufgrund der Terminologie von Albert Derolez charakterisiert[50]. Hingewiesen wurde auf die unterschiedlichen Schreiberhände (bis zu 3 Händen), indem man die Seiten der von ihnen abgeschriebenen Textteile nannte. In Bezug auf den Charakter der Sammlung (mit über 40 illu-

[48] J. B. Schneyer, *Repertorium der lateinischen Sermones des Mittelalters für die Zeit von 1150-1350*, Bd. 1-11, Münster 1969-1990.

[49] A. Wolff, *Projekt instrukcji wydawniczej dla pisanych źródeł historycznych do połowy XVI wieku*, „Studia Źródłoznawcze", 1, 1957, S. 155-181.

[50] A. Derolez, *The palaeography of Gothic manuscript books. From the twelfth of the early sixteenth century*, Cambridge 2006.

minierten Handschriften) untersuchte man mit großer Sorgfalt die Verzierungen auf den Handschriften[51].

Im Punkt „Schrift und Verzierungen" zählte man zunächst die Elemente der Rubrizierung auf: Titel der Kapitel und einfache Initialen (Lombarden) in roter Tinte, Markierung der Absätze, mit roter Tinte gestrichene Großbuchstaben, Unterstreichungen etc. Man beschrieb die größeren kaligraphischen und figuralen Initialen, Miniaturen, Bordüren – ihre allgemeine Anzahl, Fertigungstechnik, Farben, und bestimmte die Schilderungen in den Figuralinitialen und Miniaturen. Man bemühte sich auch (nach Möglichkeit) darum, die Schule, d. i. die Werkstatt, in der die Verzierungen entstanden, bzw. die vom Künstler angewandten Musterstücke zu bestimmen („Kommentar"). Waren die Verzierungen der Handschrift in der Fachliteratur bereits beschrieben worden, so ging man in einigen Fällen nur auf ihre kurze Charakteristik ein (Anzahl und Ausführung der wichtigsten Elemente, Technik, Farben) und verwies auf eine entsprechende Arbeit dazu (z. B. *Katalog der deutschsprachigen illustrierten Handschriften des Mittelalters* oder *Malarstwo gotyckie w Polsce* [Gotische Malerei in Polen], Bd. 2, *Katalog zabytków* [Katalog der Denkmäler], mit dem Kapitel: „Pommerellen" mit der Darstellung der Handschriften der Ordensprovenienz)[52].

Im Punkt „Noten und Glossen" führte man vor allem die historischen Noten oder jene an, die die Mentalität und die geistige Kultur des Glossators widerspiegelten. Man bemühte sich darum, die Hände der Autoren der Noten zu unterscheiden. Die Eigentumszeichen auf den Einbänden, dem Vorsatz, den Schutzblättern und Handschriftenblättern nannte man bei der Beschreibung der Geschichte des Kodexes, die Verzeichnisse der Inhalte der Handschriften dagegen bei der Beschreibung des Einbandes.

Im Punkt „Einband" schilderte man den Einband, das Muster der Verzierungen (die wichtigsten Darstellungen), kurz die Verschlüsse und Beschläge sowie den Erhaltungszustand. Man informierte über die Vorsätze (Material), Schutzblätter, Etiketten auf den Deckeln, zitierte Titel, Signaturen, Verzeichnisse der Inhalte der Handschrift. Auch die Werkstatt des Buchbinders und die Entstehungszeit des Einbandes wurden in Betracht gezogen.

Mit besonderer Aufmerksamkeit betrachtete man den Punkt „Die Geschichte der Handschrift". In eckige Klammern auf die linke Seite der Beschreibung setzte man den wiederhergestellten Namen (Eigennamen) des Eigentümers des Kodexes, nebenan auf der rechten Seite schilderte man die Eigentumszeichen (Signaturen, Siegelstempel), die sich auf den Einbänden und den Blättern des Kodexes befinden (die Noten zitierte man *in extenso*, auf die Zeichen auf den Einbänden verwies man mithilfe der Formel „zob. Oprawa" / „siehe Einband"). Man verzichtete auf die Angaben zu Eigentumszeichen der Universitätsbibliothek in Thorn. In einer Beschreibung schilderte man die aufgrund der angeführten Forschungsergebnisse wiederhergestellte Geschichte der Handschrift: Entstehungszeit und -ort, ihre weiteren Schicksale (Provenienz).

In der bibliologischen Beschreibung informierte man über die Zugänglichkeit der Handschrift in der Kujawsko-Pomorska Digitalen Bibliothek und erwähnte in chronologischer Ordnung die Angaben zu allen Arbeiten, in denen jene Handschrift untersucht wurde, bzw. nur einige Hinweise zu dieser Handschrift (handgeschriebene und gedruckte Kataloge), und zwar wegen der nicht so umfangreichen Literatur, in der unsere Sammlung geschildert wurde. Berücksichtigt wurde auch die konservatorische Doku-

[51] Zur Katalogisierungsgeschichte der illuminierten Handschriften in der Österreichischen Nationalbibliothek und in fortlaufenden Projekten siehe: M. Roland, *Sto lat katalogowania średniowiecznych rękopisów iluminowanych we Wiedniu*, „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi", 3, 2009, S. 5-19. Die Musterbeschreibung der Illuminierungen in unserem Katalog basiert vor allem auf den Erfahrungen der deutschen Forscher, siehe Anm. 45.

[52] *Katalog der deutschsprachigen illustrierten Handschriften des Mittelalters*, hrsg. v. H. Frühmorgen-Voss, N. H. Ott, U. Bodemann, Bd. 1-, München 1986, insbesondere Bd. 1, 6. Apokalypse, S. 232-239; siehe auch Anm. 42.

mentation. Man führte die Links zu den deutschsprachigen Handschriften aus der Datenbank *Handschriftencensus* an (http://www.handschriftencensus.de/hss/Thorn). Die bibliographischen Hinweise setzte man auch unter die Beschreibungen der Verzierungen, des Einbandes und die Geschichte des Kodexes.

Die Katalogisate der 25 deutschsprachigen Handschriften entstanden anhand der Beschreibungen im Katalog R. Päslers. Bei der Erarbeitung der Katalogisate der lateinischen Handschriften benutzte man 13 Inventarbeschreibungen, die von Dr. Andrzej Mycio vorbereitet wurden, und 7 weitere, die von Dr. Wojciech Szramowski stammen. Die Illuminationen in den Handschriften untersuchten Dr. habil. Monika Jakubek-Raczkowska aus dem Institut für Denkmalkunde und Konservierung der Nikolaus-Kopernikus-Universität in Thorn (im Falle von 41 Handschriften), Mateusz Marszałkowski, Doktorand im Institut für Denkmalkunde und Konservierung (2 Handschriften), Dr. Arkadiusz Wagner aus dem Institut für Bibliothekswissenschaft und Wissenschaftsinformation der Nikolaus-Kopernikus-Universität in Thorn (Beschreibung der Einbände in der ganzen Sammlung). In ihrer Untersuchung erzielten sie viele neue, wertvolle Ergebnisse, dank deren es möglich war, die Verzierung und die Einbände näher zu beschreiben sowie die Entstehungszeit der Handschriften zu korrigieren. Die Bewertung des Pergaments bereitete Lidia Bannach-Szewczyk aus der Konservierungsabteilung der Universitätsbibliothek in Thorn vor. Die Richtigkeit der abgelesenen lateinischen Texte überprüfte Adam Wróblewski. Die Photographien beinahe aller Handschriften machte Piotr Kurek aus der Abteilung für Computerisierung und Digitalisierung der Universitäts bibliothek.

Wir hoffen, dass die erste Ausgabe des Katalogs des Handschriftenbestands der Universitätsbibliothek in Thorn, der zum gemeinsamen deutsch-polnischen und europäischen Kulturgut gehört, die Erwartungen der polnischen und auswärtigen Forscher wie auch aller, die am handgeschriebenen mittelalterlichen Kulturgut interessiert sind, mindestens zum Teil erfüllen wird.

Ich bedanke mich sehr herzlich bei allen, die zur Entstehung dieses Katalogs beigetragen haben. Meine Dankworte richte ich an: Dr. habil. Monika Jakubek-Raczkowska und Dr. Arkadiusz Wagner für die Beschreibung der Verzierung und der Einbände der einzelnen Handschriften sowie für gemeinsam unternommene Untersuchungen zu ihrer nicht selten faszinierenden Geschichte, Dr. Andrzej Mycio aus der Handschriftenabteilung der Universitätsbibliothek in Thorn für die alltäglichen Gespräche und seine Unterstützung, an Barbara Wojdyła und Lidia Bannach-Szewczyk aus der Konservierungsabteilung für ihre wertvollen Bemerkungen aus dem Bereich der Kodikologie, an Dr. habil. Ralf Päsler und Dr. Klaus Klein aus dem Institut für Deutsche Philologie des Mittelalters der Philipps-Universität Marburg, Dr. habil. Wojciech Mrozowicz aus dem Historischen Institut der Universität Breslau, Dr. Jerzy Kaliszuk aus dem Institut für Wissenschaftsgeschichte der Polnischen Akademie der Wissenschaften, Sławomir Szyller aus der Handschriftenabteilung der Nationalbibliothek, Dr. habil. Marcin Hlebionek aus dem Institut für Geschichte und Archivistik der Nikolaus-Kopernikus-Universität in Thorn und Dr. Przemysław Nowak aus dem Institut für Geschichte der Polnischen Akademie der Wissenschaften für ihre Hilfe und Unterstützung. Meinen besonderen Dank schulde ich der Handschriftenabteilung der Jagiellonen-Bibliothek, insbesondere Dr. Lucyna Nowak, die die Geheimnisse der Katalogbeschreibung der mittelalterlichen Handschriften und der Kodikologie vor mir enthüllte.

Übersetzt von Dr. Liliana Lewandowska

Wykaz skrótów ogólnych, czasopism, bibliotek i innych instytucji

ABMK – Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne

AM – Altpreussische Monatsschrift, der Neuen Preussischen Provinzial-Blätter

aut. – autor

BBKL – Biographisch-Bibliographisches Kirchenlexikon

BG PAN – Biblioteka Gdańska PAN

BKG Oldenburg – Bundesinstitut für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa, Oldenburg

BL – British Library

BM – Bibliothèque Municipale

BN – Biblioteka Narodowa

BNF – Bibliothèque Nationale de France

BuF – Berichte und Forschungen. Jahrbuch des Bundesinstituts für Kultur und Geschichte der Deutschen im östlichen Europa

BUMK – Biblioteka Uniwersytecka w Toruniu

BUWR – Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu

cap. – capitulum

cod. – codex

ćw. – ćwierć

d. – distinctio

DTM – Deutsche Texte des Mittelalters

e-BNM – Baza Bibliotheca Neerlandica Manuscripta, Uniwersytet Lejda

ed. – edycja

fragm. – fragment

fran. – francuski

GB – Gottholdsche Bibliothek, Königsberg

GStAPK – Geheimes Staatsarchiv – Preußischer Kulturbesitz, Berlin

id. - identyczny

il. – ilustracja

j. – język

k. – karta

KB – Koninklijke Bibliotheek, Haga

KM-W – Komunikaty Mazursko-Warmińskie

kol. – kolumna

kon. – koniec

l. – lata

lib. – liber

lit. – literatura

łac. – łaciński

niem. – niemiecki

nr – numer

ok. – około

pd. – południowy

perg. – pergamin

pn. – północny

pocz. – początek

poł. – połowa

por. – porównaj

pp – papa

ps. – pseudo

r – recto

r. – rok

red. – redakcja

rozdz. – rozdział

rps – rękopis

s. – strona

SBPK – Staatsbibliothek zu Berlin – Preußischer Kulturbesitz

SRP – Scriptores rerum Prussicarum

SUBK – Staats- und Universitätsbibliothek, Königsberg

t. – tom

tit. – titulus

v – verso

w. – wiek

war. – wariant

UL – University Library

WLB Stuttgart – Württembergische Landesbibliothek, Stuttgart

WB – Wallenrodtsche Bibliothek, Königsberg

wyd. – wydanie

wym. – wymiar

wys. – wysokość

z. – zeszyt

zob. – zobacz

zwł. – zwłaszcza

ZfdA – Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur

ZfdPh – Zeitschrift für deutsche Philologie

ZGAE – Zeitschrift für die Geschichte und Altertumskunde Ermlands

Wykaz skrótów katalogów rękopiśmiennych

ASK (3. Standortkatalog) – der alte Standortkatalog SUB (M. Menius), BKG Oldenburg. W pracach nad katalogiem wykorzystano fotografie rękopisu.

BUMK, Rps 161/IV – BUMK, sygn. 161/IV, *Catalogus Codicum Manuscriptorum Bibliothecae Marianae Stargardiensis*.

Denecke, Erste Aufzeichnungen – L. Denecke, Erste Aufzeichnungen zu den mittelalterlichen Königsberger Handschriften, 1935, BKG Oldenburg.

GK (4. Standortkatalog) – Gesamtkatalog SUBK, kopia negatywowa w SBPK, sygn. Cat. B, fol. 73-74. W pracach nad katalogiem wykorzystano fotografie odpisu na kartach katalogowych w BKG Oldenburg.

Wykaz literatury cytowanej w skrótach

Achten, *Die theologischen* – G. Achten, *Die theologischen lateinischen Handschriften in Quarto der Staatsbibliothek Preussischer Kulturbesitz Berlin*, t. 1, *Ms. theol. lat. qu. 141-266*, Wiesbaden 1979; t. 2, Ms. theol. lat. qu. 267-378, Wiesbaden 1984.

ADB – *Allgemeine Deutsche Biographie*, t. 1-56, red. Historische Commission bei der Königlichen Akademie der Wissenschaften, Berlin 1967-1971 (przedruk wydania Lipsk 1875-1912).

Ad claras aquas (Quaracchi) – *Doctoris seraphici S. Bonaventurae ... Opera omnia*. T. 1-4, *Commentaria in quatuor libros Sententiarum Magistri Petri Lombardi*; t. 5, *Opuscula varia theologica*; t. 6, *Commentarii in Sacram Scripturam*; t. 7, *Commentarius in Evangelium S. Lucae*; t. 8, *Opuscula varia ad theologiam mysticam et res Ordinis Fratrum minorum spectantia*; t. 9, *Sermones de tempore, de sanctis, de B. Virgine Maria et de diversis*; t. 10, *Operum omnium complementum*, Ad Claras Aquas (Quaracchi), [Florencja] 1882-1902.

AH – *Analecta hymnica medii aevi*, red. G. M. Dreves, C. Blume, H. M. Bannister, t. 1-55, Leipzig 1886-1922.

AH Register – *Analecta hymnica medii aevi. Register*, red. G. M. Dreves, C. Blume, H. M. Bannister, t. 1-2, München 1978.

Album facultatis juridicae 1372-1418 – Album seu Matricula facultatis juridicae Universitatis Pragensis ab anno Christi 1372 usque ad annum 1418, Pragae 1834 (Monumenta Historica Universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis, t. 2, cz. 1).

APB – *Altpreußische Biographie*, t. 1, red. Ch. Krollmann, Königsberg 1941; t. 2, red. K. Forstreuter, F. Gause, Marburg 1967; t. 3, Marburg 1975; t. 4, red. E. Bahr, G. Brausch, Marburg 1995; t. 5, red. K. Bürger, Marburg 2000-2007.

Arnim, *Beiträge* – M. von Arnim, *Beiträge zur Einbandkunde V. Ein Antwerpener Plattenband von Jacobus Clercx de Ghele, ca. 1537*, „Philobiblon", 34, 1, 1990, s. 47-49.

Ars scribendi – Ars scribendi: o sztuce pisania w średniowiecznej Polsce. Katalog wystawy, red. L. Wetesko, Gniezno 2008.

Biskup, *Das Domkapitel* – R. Biskup, *Das Domkapitel von Samland (1285-1525)*, Toruń 2007.

Bloomfield-Guyot – M. W. Bloomfield, B.-G. Guyot [i in.], *Incipits of Latin Works on the Virtues and Vices, 1100-1500 A. D.: including a Section of Incipits of Works on the Pater Noster*, Cambridge Mass., 1979.

Błaszczyk 1 – I. Błaszczyk, *Apokalypse zw. Apokalipsą Heslera*, hasło katalogowe, w: *Malarstwo gotyckie w Polsce*, 2, s. 385-386, il. 1281-1288.

Błaszczyk 2 – I. Błaszczyk, *Apokalypse zw. Apokalipsą Heslera*, hasło katalogowe, w: *Malarstwo gotyckie w Polsce*, 2, s. 386-388, il. 1289-1295.

Błaszczyk 3 – I. Błaszczyk, *Tomasz z Akwinu: Komentarz do Ewangelii św. Marka*, hasło katalogowe, w: *Malarstwo gotyckie w Polsce*, 2, s. 388-389, il. 1299-1304ıo

Błaszczyk 4 – I. Błaszczyk, *Tomasz z Akwinu: Komentarz do Ewangelii św. Łukasza*, hasło katalogowe, w: *Malarstwo gotyckie w Polsce*, 2, s. 389-390, il. 1305-1306.

Błaszczyk 5 – I. Błaszczyk, *Sermones de tempore*, hasło katalogowe, w: *Malarstwo gotyckie w Polsce*, 2, s. 390, il. 1354.

Błaszczyk 6 – I. Błaszczyk, *Geert Groote: Getijdenboek (Godzinki)*, hasło katalogowe, w: *Malarstwo gotyckie w Polsce*, 2, s. 391-392, il. 1351-1353.

Boekbanden – Boekbanden uit vijf Eeuven Catalogus van de Tenoonstelling, Rijksuniversiteit Gent Centrale Biblioteek, Gent 1961.

BP – *Bullarium Poloniae*, wyd. S. Kuraś, I. Sułkowska-Kuraś, t. I-VII, Romae 1982 – Romae-Lublini 1988-2006.

Briquet – C. M. Briquet, *Les filigranes. Dictionnaire historique des marques du papier dès leur apparition vers 1282 jusqu'en 1600*, t. 1-4, Paris 1907 (reprint: Martino Publishing, Mansfield Center, USA 2007).

Catalogus BJ I-X – *Catalogus codicum manuscriptorum medii aevi Latinorum, qui in Bibliotheca Jagellonica Cracoviae asservantur*, t. I-X, Wratislaviae, Cracoviae 1980-2012.

Catalogus Wratisl. 1 – *Catalogus manu scriptorum codicum medii aevi Latinorum signa 180-260 comprehendens*, oprac. C. Cl. Jażdżewski, Wratislaviae 1982.

Catalogus Wratisl. 2 – *Catalogus codicum medii aevi manuscriptorum qui in Bibliotheca Universitatis Wratislaviensis asservantur signa 6055-6124 comprehendens*, oprac. S. Kądzielski, W. Mrozowicz, przy współudziale J. Gromadzkiego, J. Przytulskiego, H. Strzeleckiej-Ascher, Wratislaviae 1998 (Codices Milichiani, vol. 1).

Catalogus Wratisl. 3 – *Catalogus codicum medii aevi manuscriptorum qui in Bibliotheca Universitatis Wratislaviensis asservantur signa 6125-6181 comprehendens*, oprac. S. Kądzielski, J. Przytulski, przy współudziale W. Mrozowicza, H. Strzeleckiej-Ascher, Wratislaviae 2004 (Codices Milichiani, vol. 2).

Clavis patrum – *Clavis patrum Latinorum*, red. E. Dekkers, Steenbrugis 1995 (Corpus Christianorum. Series Latina).

CCCM – *Corpus Christianorum. Continuatio Mediaevalis*, t. 1- , Turnhout 1971- .

CIC – *Corpus iuris canonici*, wyd. E. Friedberg, t. 1-2, Lipsiae 1879-1881.

CICiv 1 – *Corpus iuris civilis*, red. P. Krüger, T. Mommsen, t. 1, Berolini 1872.

CPPMA 2 – *Clavis patristica pseudepigraphorum medii aevi*, red. I. Machielsen, t. 2, cz. A-B, Turnhout 1994.

CSEL – *Corpus Scriptorum Ecclesiasticorum Latinorum*, t. 1- , Vindobonae 1866- .

Czyżak, *Cymelia* – M. Czyżak, *Cymelia introligatorstwa średniowiecznego w Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu*, w: *Tegumentologia polska dzisiaj*, red. A. Wagner, Toruń 2015, s. 419-433.

Czyżak, *Medieval manuscripts* – M. Czyżak, *Medieval manuscripts as ego-documents on examples of the prayer book of Wikbold Dobilstein and the biblical-moralistic collection of Johann Albrechtau in the 4th quarter of the 14th century*, w: *Editionswissenschaftliches Kolloquium 2013. Neuere Editionen der sogenannten „Ego-Dokumente" und andere Projekte in den Editionswissenschaften*, red. H. Flachenecker, J. Tandecki, K. Kopiński, Toruń 2015 (Publikacje Niemiecko-Polskiej Grupy Dyskusyjnej do Spraw Edycji Źródeł; t. 7), **s**. 13-25.

Czyżak, *Rękopisy poklasztorne* – M. Czyżak, *Rękopisy poklasztorne w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu. Proweniencje*, w: *Źródła i materiały do badań nad kasatami klasztorów z obszaru Pomorza Nadwiślańskiego i ziemi chełmińskiej (XIX i XX w.)*, red. P. Oliński, W. Rozynkowski, Wrocław 2015, s. 161-173.

Danzinger Katalog – Katalog der Handschriften der Danziger Stadtbibliothek, t. 1, oprac. A. Bertling, t. 2-5, oprac. O. Günther, t. 6, oprac. F. Schwarz, Danzig 1903-1921.

Deutschsprachige Literatur – Deutschsprachige Literatur des Mittelalters im östlichen Europa. Forschungsstand und Forschungsperspektiven, red. R. G. Päsler, D. Schmidtke, Heidelberg 2006.

Distelbrink – B. Distelbrink, *Bonaventurae scripta. Authentica, dubia, vel spuria critice recensita*, Roma 1975 (Subsidia Scientifica Franciscalia, 5).

Dolezalek, *Verzeichnis* – G. Dolezalek, *Verzeichnis der Handschriften zum römischen Recht bis 1600* (Materialsammlung, System und Programm für elektronische Datenverarbeitung), t. 1-4, Frankfurt am Main 1972.

Ehrich, *„Die Apokalypse"* – S. Ehrich, *Die „Apokalypse" Heinrichs von Hesler in Text und Bild. Traditionen und Themen volkssprachlicher Bibeldichtung und ihre Rezeption im Deutschen Orden*, Berlin 2010.

EK – *Encyklopedia katolicka*, t. 1-20, Lublin 1973-2014.

Europäische Einbandkunst – Europäische Einbandkunst aus sechs Jahrhunderten. Beispiele aus der Bibliothek Otto Schäfer, Schweinfurt 1992.

Fabiańska, *Średniowieczne rękopisy „Historia scholastica"* – A. Fabiańska, *Średniowieczne rękopisy „Historia scholastica" Piotra Comestora w zbiorach polskich*, „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi", 9, 2015, s. 121-147.

GAB – *Das grosse Ämterbuch des Deutschen Ordens*, red. W. Ziesemer, Wiesbaden 1968.

Glauert, *Das Domkapitel* – M. Glauert, *Das Domkapitel von Pomesanien (1284-1527)*, Toruń 2003.

Glorieux – P. Glorieux, *Pour revaloriser Migne*, Lille 1952.

Goldschmidt, Cantab, *Gothic* – E. Ph. Goldschmidt, M. A. Cantab, *Gothic & Renaissance Bookbindings. Exemplified and Illustrated from the Author's Collection*, t. I, *Text*, Nieuwkoop, Amsterdam 1967.

Grotefend, *Zeitrechnung* – H. Grotefend, *Zeitrechnung des Deutschen Mittelalters und der Neuzeit*, t. 1-2, Hannover 1891-1898 (reprint: Aalen 1997).

Gruel, *Manuel* – L. Gruel, *Manuel historique et bibliografique de l'amateur de reliures, Deuxieme Partie*, Paris 1905, s. 47-48.

Grunewald, *Das Register* – E. Grunewald, *Das Register der Ordensliberei Tapiau aus den Jahren 1541-1543. Eine Quelle zur Frühgeschichte der ehem. Staats- und Universitätsbibliothek Königsberg*, BuF, t. 1, 1993, s. 55-91.

GW – *Gesamtkatalog der Wiegendrucke*, red. Kommission für den Gesamtkatalog der Wiegendrucke, t. 1-10, Leipzig 1925-1996.

H – L. Hain, *Repertorium bibliographicum in quo libri omnes ab arte typographica inventa usque ad annum MD typis expressi, ordine alphabetico vel simpliciter enumerantur vel adcuratius recensentur*, t. 1-2, Stuttgartiae, Tubingae 1826-1827 (reprint: Berlin 1925).

Haase, Schubert, Wolf – *Passional. Buch I: Marienleben*, *Buch II: Apostellegenden*, red. A. Haase, M. Schubert, J. Wolf, Berlin 2013 (DTM 91/1-2).

Haebler, *Rollen und Plattenstempel* – K. Haebler, *Rollen und Plattenstempel des XVI. Jahrhunderten*, t. 1, Leipzig 1928.

Hammerstein, *Instrumenta* – R. Hammerstein, *Instrumenta Hieronymi*, „Archiv für Musikwissenschaft", 16, 1959, s. 117-134.

Hamesse-Szyller – J. Hamesse, S. Szyller, *Repertorium initiorum manuscriptorum latinorum medii aevi*, t. 1-4, Louvain-la-Neuve 2007-2010.

HC – W. A. Copinger, *Supplement to Hain's Repertorium bibliographicum or collection towards a new edition of that work in two parts*, cz. 1-2, Milano 1950.

Helm, *Apokalypse – Die Apokalypse Heinrichs von Hesler. Aus der Danziger Handschrift*, wyd. K. Helm, Berlin 1907 (Deutsche Texte des Mittelalters, 8).

Helm-Ziesemer – K. Helm, W. Ziesemer, *Die Literatur des Deutschen Ritterordens*, Giessen 1951.

Henning, *Statuten – Die Statuten des Deutschen Ordens*, wyd. E. Hennig, Königsberg 1806.

Herrmann, *Buchmalerei* – T. Herrmann, *Buchmalerei im Deutsch-Ordenslande. Die Aquinoauslegungen Ms. 885, 886, 887 der Staats- und Universitätsbibliothek Königsberg und der Sammelband Ms. A 191 des Staatsarchivs Königsberg*, „Altpreußische Forschungen", 12, 1935, s. 232-255.

Heyne, *Dokumentierte Geschichte* – J. Heyne, *Dokumentierte Geschichte des Bisthums und Hochstiftes Breslau*, t. 1-3, Breslau 1860-1868.

Hipler, *Christliche Lehre* – F. Hipler, *Christliche Lehre und Erziehung in Ermland und im preussischen Ordensstaate während des Mittelalters*, ZGAE, 6, 1877, s. 81-183.

Honemann, *Mikrofiche-Edition – Heinrich von Hesler. Die Apokalypse. Königsberger Apokalypse. Mikrofiche-Edition der Handschriften Toruń, Biblioteka Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, ms. Rps. 64 und ms. Rps. 44*, red. V. Honemann, München 2000 (Codices illuminati medii aevi, 27).

Hubatsch-Joachim – *Regesta historico-diplomatica Ordinis S. Mariae Theutonicorum 1198-1525*, t. 1-2, oprac. E. Joachim [i in.], red. W. Hubatsch, Göttingen 1948-1973.

Incunabula 1 – *Incunabula quae in bibliothecis Poloniae asservantur*, I, t. 1-2, red. A. Kawecka-Gryczowa, oprac. M. Bohonos, E. Szandorowska, Warszawa 1970. *Incunabula* 2 – *Incunabula quae in bibliothecis Poloniae asservantur*, II, red. A. Kawecka-Gryczowa, oprac. M. Bohonos, M. Spandowski, E. Szandorowska, Wratislaviae 1994.

Jagodzinski, *Die illustrierte Apokalypse* – S. Jagodzinski, *Die illustrierte Apokalypse Heinrichs von Hesler im Deutschen Orden. Studien zu Bild, Text und Kontext*, Stuttgart 2009.

Jähnig, *Hochmeisterkaplan* – B. Jähnig, *Hochmeisterkaplan und Hochmeisterkanzler – Die Leiter der Hochmeisterkanzlei in Marienburg 1309-1457*, w: *Kancelarie krzyżackie. Stan badań i perspektywy badawcze. Materiały z międzynarodowej konferencji naukowej, Malbork 18-19 X 2001*, red. J. Trupinda, Malbork, 2002.

Jähnig, *Katalog* – B. Jähnig, *Katalog der Handschriften der landesherrlichen Bibliothek in Königsberg 1700/1720*, w: *Königsberger Buch- und Bibliotheksgeschichte*, red. A. E. Walter, Köln 2004, s. 251-302.

Jakubek-Raczkowska, *Tu ergo flecte genua tua* – M. Jakubek-Raczkowska, *Tu ergo flecte genua tua: sztuka a praktyka religijna świeckich w diecezjach pruskich państwa zakonu krzyżackiego do połowy XV wieku*, Pelplin 2013.

Jakubek-Raczkowska, Czyżak, *Wokół Biblii* – M. Jakubek-Raczkowska, M. Czyżak, *Wokół Biblii Lutera z Brunszwiku. Dekoracje filigranowe grupy kodeksów pruskich z XIV wieku*, w: *Imagines Pictae. Studia nad malarstwem gotyckim w Polsce*, red. M. Walczak, W. Walanus, Kraków 2016, s. 289-306.

Jansen-Sieben, *Repertorium* – R. Jansen-Sieben, *Repertorium van de middelnederlandse artes-literatuur*, Utrecht 1989.

Jasiewicz, *Krzyżacka tradycja* – J. J. Jasiewicz, *Krzyżacka tradycja liturgiczno-muzyczna w świetle źródeł zachowanych w Bibliotece Gdańskiej PAN*, „Libri Gedanenses", 23-24, 2007, s. 39-103; 25, 2009, s. 11-27.

Jędrzejewska, Gotyckie iluminacje 1 – A. K. Jędrzejewska, Gotyckie iluminacje *Catena aurea* z kręgu krzyżackiego na przykładzie *Komentarzy św. Tomasza z Akwinu do Ewangelii św. Marka* ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu, Toruń 2006 (praca magisterska – płyta CD przechowywana w Sekcji Rękopisów BUMK).

Jędrzejewska, *Gotyckie iluminacje* 2 – A. K. Jędrzejewska, *Gotyckie iluminacje „Catena aurea super Marcum" ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu*, „Folia Toruniensia", 9-10, 2009-2010, s. 7-32.

JL – *Regesta pontificum romanorum*, ed. P. Jaffè, G. Wattenbach, S. Loewenfeld, F. Kaltenbrunner, P. Ewald, Lipsiae 1885.

Kaepelli – T. Kaepelli, *Scriptores ordinis predicatorum medii aevi*, t. 1-3, Romae 1970-1980.

Karłowska-Kamzowa, *Dekoracje malarskie* – A. Karłowska-Kamzowa, *Dekoracje malarskie gotyckich rękopisów iluminowanych ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu*, „Studia o Działalności i Zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika", cz. IV, 1988, s. 113-147.

Karłowska-Kamzowa, *Gotyckie rękopisy* – A. Karłowska-Kamzowa, *Gotyckie rękopisy iluminowane na Pomorzu Wschodnim. Problemy badawcze*, „Zeszyty Naukowe KUL", 27, 1984, nr 2, s. 37-54.

Karłowska-Kamzowa, *Ilustrowane apokalipsy krzyżackie* – A. Karłowska-Kamzowa, *Ilustrowane apokalipsy krzyżackie z XIV w.*, „Studia o Działalności i Zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika", cz. VI, 1991, s. 79-135.

Karłowska-Kamzowa, *Malarstwo książkowe* – A. Karłowska-Kamzowa, *Malarstwo książkowe na Pomorzu Wschodnim*, w: *Malarstwo gotyckie w Polsce*, 1, s. 467--479.

Karłowska-Kamzowa, *Malarstwo miniaturowe* – A. Karłowska-Kamzowa, *Malarstwo miniaturowe*, w: J. Domasłowski, A. Karłowska-Kamzowa, A. Labuda, *Malarstwo gotyckie na Pomorzu Wschodnim*, Warszawa-Poznań 1990, s. 178-218.

Karłowska-Kamzowa, *Niederländische Gebetbücher* – A. Karłowska-Kamzowa, *Niederländische Gebetbücher in der gotischen Kunst Ostpreußens*, w: *Masters and Miniatures. Proceedings of the Congress on Medieval Manuscript Illumination in Northern Netherlands (Utrecht, 10-13 December 1990)*, red. K. van der Horst, J.-Ch. Klamt, Doornspijk 1991, s. 175-179.

Katalog Darmstadt – Die Handschriften der Hessischen Landes- und Hochschulbibliothek Darmstadt

1 − G. Achten, H. Knaus, *Deutsche und niederländische Gebetbuchhandschriften der Hessischen Landes- und Hochschulbibliothek Darmstadt*, Darmstadt 1959.

2 − L. Eizenhöfer, H. Knaus, *Die liturgischen Handschriften der Hessischen Landes- und Hochschulbibliothek Darmstadt*, Wiesbaden 1968.

3 − G. Achten, L. Einzenhöfer, H. Knaus, *Die lateinischen Gebetbuchhandschriften der Hessischen Landes- und Hochschulbibliothek Darmstadt*, Wiesbaden 1972.

4 – K. H. Staub, *Bibelhandschriften.* H. Knaus, *Ältere theologische Texte*, Wiesbaden 1979.

5. 1 – K. H. Staub, *Jüngere theologische Texte*, Wiesbaden 2001.

Katalog Frankfurt – Kataloge der Stadt- und Universitätsbibliothek Frankfurt am Main

2. 1 – G. Powitz, *Die Handschriften des Dominikanerklosters und des Leonhardstifts in Frankfurt am Main*, Frankfurt am Main 1968.

3. 2 – G. Powitz, H. Buck, *Die Handschriften des Bartholomaeusstifts und des Karmeliterklosters in Frankfurt am Main*, Frankfurt am Main 1974.

Katalog Köln − Die Handschriften des Stadtarchivs Köln

2 – J. Vennebusch, *Die theologischen Handschriften des Stadtarchivs Köln. Die Quart-Handschriften der Gymnasialbibliothek*, Köln, Wien 1980 (Mitteilungen aus dem Stadtarchiv von Köln: Sonderreihe: Die Handschriften des Archivs, 2).

3 – J. Vennebusch, *Die theologischen Handschriften des Stadtarchivs Köln. Die Oktav-Handschriften der Gymnasialbibliothek*, Köln, Wien 1983 (Mitteilungen aus dem Stadtarchiv von Köln: Sonderreihe: Die Handschriften des Archivs, 3).

KdiHM – *Katalog der deutschsprachigen illustrierten Handschriften des Mittelalters*, red. H. Frühmorgen-Voss, N. H. Ott, U. Bodemann, t.1- , München 1986- .

Klein, *Beobachtungen* – K. Klein, *Beobachtungen zur Überlieferung der „Apokalypse" Heinrichs von Hesler*, w: *Neue Studien zur Literatur im Deutschen Orden*, red. B. Jähnig, A. Mentzel-Reuters, Stuttgart 2014 (ZfdA, Beiheft 19), s. 127-135.

Klein, Päsler, *Neue Fragmente* – K. Klein, R. G. Päsler, *Neue Fragmente der „Kronike von Pruzinlant" des Nikolaus von Jeroschin*, ZfdA, 132, 2003, s. 77-84.

Komorowski, *Das Schicksal* – M. Komorowski, *Das Schicksal der Staats- und Universitätsbibliothek Königsberg*, „Bibliothek Forschung und Praxis", 1980, nr 4, s. 139-154.

Krajniak, *Duchowieństwo* – R. Krajniak, *Duchowieństwo kapituły katedralnej w Chełmży do 1466 roku. Studium prozopograficzne*, Toruń 2013.

Kuhnert, *Geschichte* – E. Kuhnert, *Geschichte der Staats- und Universitäts Bibliothek zu Königsberg: von ihrer Begründung bis zum Jahre 1810*, Leipzig 1926.

Kuttner, *A Catalogue* – S. Kuttner, *A Catalogue of Canon and Roman Law Manuscripts in the Vatican Library*, 1-2, Città del Vaticano 1986-1987.

Kuttner, *Repertorium* – S. Kuttner, *Repertorium der Kanonistik (1140-1234). Prodromus Corporis Glossarum 1*, Città del Vaticano 1937 (Studi e testi, 71).

Lievens – R. Lievens, *Middelnederlandse handschriften in Oost-Europa*, Gent 1963.

List, *Die Handschriften Fritzlar* – G. List, *Die Handschriften der Dombibliothek Fritzlar*, Wiesbaden 1984.

LMA – *Lexikon des Mittelalters*, t. 1-9, red. R. Auty [i in.], München, Zürich 1980-1998.

Lothholz, *Programm* – G. Lothholz, *Programm des Königlichen und Gröning'schen Gymnasiums zu Stargard in Pomm.*, Stargard 1877.

Majda, *Arcydzieła – Arcydzieła sztuki perskiej ze zbiorów polskich*, red. T. Majda, Warszawa 2002.

Majda, *Katalog – Katalog rękopisów tureckich i perskich*, oprac. T. Majda, red. A. Zajączkowski, Warszawa 1967.

Malarstwo gotyckie w Polsce – Malarstwo gotyckie w Polsce, t. 1-3, red. A. S. Labuda, K. Secomska, Warszawa 2004.

Marienlexikon – Marienlexikon, t. 1-6, red. R. Bäumer, L. Scheffczyk, Erzabtei St. Ottilien 1988-1994.

MÄB – *Das Marienburger Ämterbuch*, wyd. W. Ziesemer, Danzig 1916.

Mentzel-Reuters, *Arma spiritualia* – A. Mentzel-Reuters, *Arma spiritualia. Bibliotheken, Bücher und Bildung im Deutschen Orden*, Wiesbaden 2003.

Menztel-Reuters, *Das pomesanische Domkapitel* – A. Menztel-Reuters, *Das pomesanische Domkapitel als literarisches Zentrum. Der Fall des Prager Magisters Johannes Marienwerder*, w: *Deutschsprachige Literatur des Mittelalters im östlichen Europa. Forschungsstand und Forschungsperspektiven*, red. D. Schmidtke, R. Päsler, Heidelberg 2006, s. 157-175.

Mentzel-Reuters, *Die „Siben Ingesigel"* – A. Mentzel-Reuters, *durch mins herczen gral. Die „Siben Ingesigel" Tilos von Kulm als Reformschrift*, w: *Vom vielfachen Schriftsinn im Mittelalter. Festschrift für Dietrich Schmidtke*, red. F. Löser, R. Päsler, Hamburg 2005, s. 283-308.

Meertens – M. Meertens, *De Godsvrucht in de Nederlanden: naar handschriften van gebedenboeken der XVe eeuw*, t. 1-3, 6, [Amsterdam] 1930-1934.

Mone, *Lateinische Hymnen* – F. J. Mone, *Lateinische Hymnen des Mittelalters*, t. 1-3, Freiburg i. Br. 1853-1855 (reprint: Aalen 1964).

The most beautiful Bibles – The most beautiful Bibles, wyd. A. Fingernagel, Ch. Gastgeber, Taschen 2008.

Nadolski, *Liturgika* – B. Nadolski, *Liturgika*, t. 1-4, Poznań 1989-1992.

Najstarsza księga promocji – Najstarsza księga promocji Wydziału Sztuk Uniwersytetu Krakowskiego z lat 1402-1541, wyd. A. Gąsiorowski, T. Jurek, I. Skierska, Warszawa 2011.

Neuhauser – W. Neuhauser, *„O scriptor cessa quoniam manus est tibi fessa". Ein florilegium von Schreiberversen und -sprüchen in Handschriften der Innsbrucker Universitäts- und Landesbibliothek Tirol*, w: *CODE(X): Festgabe zum 65. Geburtstag von Alois Haidinger*, red. M. Haltrich, M. Stieglecker, Purkersdorf: Hollinek 2010 (Codices manuscripti, Supplementum, 2), s. 77-87.

Newhauser, *A catalogue* – R. Newhauser, *A catalogue of Latin texts with material on the vices and virtues in manuscripts in Hungary*, Wiesbaden 1996.

Newhauser-Bejczy, Supplement – R. Newhauser, I. Bejczy, *A supplement to Morton W. Bloomfield et al. „Incipits of Latin works on the virtues and vices, 1100-1500 A.D."*, Brepols 2008.

Oliński, *Christherre-Chronik* – P. Oliński, *„Christherre-Chronik" nieznanego autora w rękopisie zakonu krzyżackiego z Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu*, „Folia Toruniensia", 11, 2011, s. 7-15.

Oppitz – U.-D. Oppitz, *Deutsche Rechtsbücher des Mittelalters*, t. I-IV, Köln, Wien 1990-1992.

800 Jahre Deutscher Orden – 800 Jahre Deutscher Orden. Ausstellungskatalog des Germanischen Nationalmuseums, red. G. Bott, U. Arnold, Gütersloh, München 1990.

Päsler, *Auf dem Suche* – R. G. Päsler, *Auf dem Suche nach Königsberger Handschriften. Bericht einer Exkursion nach Kaliningrad, St. Petersburg, Wilna und Thorn*, „Preußenland", 34, 1996, s. 1-10.

Päsler, *Anmerkungen* – R. G. Päsler, *Anmerkungen zu den mittelniederdeutschen und mittelniederländischen Handschriften der ehemaligen SUB Königsberg*, „Korrespondenzblatt des Vereins für niederdeutsche Sprachforschung", 102, 1995, s. 6-14.

Päsler, *Deutschsprachige geistliche Texte* – R. G. Päsler, *Deutschsprachige geistliche Texte des Mittelalters in Preußenland*, BuF, 13, 2005, s. 7-63.

Päsler, *Deutschsprachige Sachliteratur* – R. G. Päsler, *Deutschsprachige Sachliteratur im Preußenland bis 1500. Untersuchungen zu ihrer Überlieferung*, Köln 2003.

Päsler, GB – R. G. Päsler, *Zu den mittelalterlichen Handschriften der Gottholdschen Bibliothek. Ein Beitrag zur Rekonstruktion des Handschriftenbestands der ehem. Staats- und Universitätsbibliothek Königsberg*, BuF, 5, 1997, s. 7-15.

Päsler, *Ein neuer Textzeuge* – R. G. Päsler, *Ein neuer Textzeuge des „Granum sinapis" aus der Königsberger Dombibliothek*, ZfdA, 136, 2007, s. 58-67.

Päsler, WB – R. G. Päsler, *Die Handschriften der Wallenrodtschen Bibliothek. Zweiter Beitrag zur Rekonstruktion der Handschriftensammlung der ehem. Staats- und Universitätsbibliothek Königsberg*, BuF, 12, 2004, s. 7-53.

Päsler, *Die Handschriftensammlungen* – R. G. Päsler, *Die Handschriftensammlungen der Staats- und Universitätsbibliothek, der Stadtbibliothek und des Staatsarchivs Königsberg. Mit einem Exkurs zur mittelalterlichen Bibliotheksgeschichte der Stadt und Anhängen*, w: *Königsberger Buch- und Bibliotheksgeschichte*, red. A. E. Walter, Köln 2004, s. 189-249.

Päsler, *Katalog* – R. G. Päsler, *Katalog der Mittelalterlichen deutschsprachigen Handschriften der ehemaligen Staats- und Universitätsbibliothek Königsberg. Nebst Beschreibung der mittelalterlichen deutschsprachigen Fragmente des ehemaligen Staatsarchivs Königsberg*, München 2000.

Päsler, *Zum Handschriftenbestand* 1 – R. G. Päsler, *Zum Handschriftenbestand der ehemaligen Staats- und Universitätsbibliothek Königsberg. Quellenrepertorium und neues Standortverzeichnis*, „Scriptorium", 61, 2007, nr 1, s. 198-217.

Päsler, *Zum Handschriftenbestand* 2 – R. G. Päsler, *Zum Handschriftenbestand – speziell dem mittelalterlichen deutschsprachigen – der ehem. SUB Königsberg*, w: *Kulturgeschichte Ostpreußens in der Frühen Neuzeit*, red. K. Garber, M. Komorowski, współpr. A. E. Walter, Tübingen 2001, s. 117–151.

Päsler, *Zur Herkunft* – R. G. Päsler, *Zur Herkunft von Handschriften und alten Druken der ehemaligen Staats- und Universitätsbibliothek Königsberg. Ernst Kuhnerts Provenienzregister*, BuF, 3, 1995, s. 39-48.

Päsler, *Zur Überlieferung* – R. G. Päsler, *Zur Überlieferung der deutschen Übersetzungen der „Catena aurea" des Thomas von Aquin. Zwei Neufunde in Danzig und einige Anmerkungen*, ZfdA, 137, 2008, s. 190-203.

Perlbach, *Statuten* – *Die Statuten des Deutschen Ordens nach den ältesten Handschriften*, red. M. Perlbach, Halle 1890.

Perlbach, *Zur Geschichte des Bücherwesens* – M. Perlbach, *Zur Geschichte des Bücherwesens im Ordenslande Preussen*, „Zentralblatt für Bibliothekswesen", 11, 1894, s. 153-163.

Piccard – *Die Wasserzeichenkartei Piccard in Hauptstaatsarchiv Stuttgart*, Stuttgart 1961–1997 (Veröffentlichungen der Staatlichen Archivverwaltung Baden-Württemberg. Sonderreihe, 1-17).

Piekosiński, *Średniowieczne znaki wodne* – F. Piekosiński, *Średniowieczne znaki wodne zebrane z rękopisów, przechowanych w archiwach i bibliotekach polskich, głównie krakowskich: wiek XIV*, Kraków 1893.

Piekosiński, *Wybór znaków wodnych* – F. Piekosiński, *Wybór znaków wodnych z XV stulecia*, Kraków 1896.

Piwoński, *Kult świętych* – H. Piwoński, *Kult świętych w zabytkach liturgicznych Krzyżaków w Polsce*, ABMK, 47, 1983, s. 315-362.

PL – J.-P. Migne, *Patrologiae cursus completus …* Series latina, t. 1-221, Paris 1844-1864.

Plate, *Zum Verbleib* – R. Plate, *Zum Verbleib mittelalterlicher deutscher Handschriften der ehemaligen Königsberger Bibliotheken. Mit einem vorläufigen Verzeichnis der Handschriften in der Universitätsbibliothek Thorn*, BuF, 1, 1993, s. 93-111.

Poolse boekbindkunst – Poolse boekbindkunst 1400-1800 uit de Jagielloński Bibliotheek, Kraków, oprac. E. Zwinogrodzka, P. Hordinski, J. Storm van Leeuwen, Den Haag 1990 (Tentoonstellingscatalogi en -Brochures van de Koninklijke Bibliotheek, 36).

Potkowski, *Duchowość krzyżaków* – E. Potkowski, *Duchowość krzyżaków a lektura. Księgozbiory zakonu krzyżackiego w Prusach*, w: *Bibliologia dyscypliną integrującą: studia ofiarowane profesor Barbarze Bieńkowskiej*, Warszawa 1993 (Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi, tom specjalny serii 15a), s. 89-110.

Potthas, *Regesta* – *Regesta pontificum romanorum*, wyd. A. Potthast, t. 1-2, Berolini 1874-1875.

RB – F. Stegmüller, *Repertorium biblicum medii aevi*, t. 1-11, Matriti 1940-1980.

RH – U. Chevalier, *Repertorium hymnologicum*, t. 1-6, Louvain 1892-1920.

Römer, *Die handschriftliche* – F. Römer, *Die handschriftliche Überlieferung der Werke des heiligen Augustinus*, t. 3 (Polen), Wien 1973.

Rosińska, *Instrumenty* – G. Rosińska, *Instrumenty astronomiczne na Uniwersytecie Krakowskim w XV wieku*, Wrocław 1974 (Studia Copernicana, 11).

Rosińska, *Scientific writings* – G. Rosińska, *Scientific writings and astronomical tables in Cracow: a census of manuscript sources (XIVth – XVth centuries)*, Wrocław 1984 (Studia Copernicana, 22).

Rozynkowski, *Zmiany w liturgii krzyżackiej* – W. Rozynkowski, *Zmiany w liturgii krzyżackiej w świetle kalendarzy z lat 1264 i 1442*, w: *Historia testis temporum, lux veritatis. Księga pamiątkowa ofiarowana profesorowi Januszowi Małłkowi z okazji siedemdziesiątej piątej rocznicy urodzin i pięćdziesiątej piątej rocznicy rozpoczęcia pracy naukowej*, red. Wojciech Polak [et al.], Toruń 2012, s. 35-49.

Rozynkowski, *Omnes Sancti* – W. Rozynkowski, *Omnes Sancti et Sanctae Dei. Studium nad kultem świętych w diecezjach pruskich państwa zakonu krzyżackiego*, Malbork 2006.

Rozynkowski, *Studia* – W. Rozynkowski, *Studia nad liturgią w zakonie krzyżackim w Prusach. Z badań nad religijnością w późnym średniowieczu*, Toruń 2012.

RS – *Repertorium commentariorum in sententias Petri Lombardi*, red. F. Stegmüller, t. 1-2, Herbipoli 1947.

Rył, *Katalog rękopisów* – J. Rył, *Katalog rękopisów Biblioteki Katedralnej w Gnieźnie*, Lublin 1983 (nadbitka z: ABMK, t. 45-46).

Schaller-Könsgen, *Initia* – D. Schaller, E. Könsgen, *Initia carminum latinorum saeculo undecimo antiquiorum. Bibliographisches Repertorium für die lateinische Dichtung der Antike und des früheren Mittelalters*, Gottingen 1977.

Schmidtke, *Repräsentative deutsche* – D. Schmidtke, *Repräsentative deutsche Prosahandschriften aus dem Deutschordensgebiet*, w: *Deutsche Handschrifren 1100--1400. Oxforder Kolloquium 1985*, red. V. Honemann, N. F. Palmer, Tübingen 1988, s. 352-378.

Schmidtke, *Prosadenkmäler* – D. Schmidtke, *Prosadenkmäler des 14. und des beginnenden 15. Jahrhunderts aus dem Deutschordensgebiet*, w: *Unerrkant und (un)bekannt. Deutsche Literatur in Mittel- und Osteuropa*, red. C. L. Gottzmann, Tübingen 1991, s. 59-78.

Schneider, *Die Deutschen Handschriften* – K. Schneider, *Die Deutschen Handschriften der Beyerischen Staatsbibliothek München. Die mittelalterlichen Handschriften aus Cgm 4001-5247*, Wiesbaden 1996.

Schneyer – J. B. Schneyer, *Repertorium der lateinischen Sermones des Mittelalters für die Zeit von 1150-1350*, t. 1-11, Münster 1969-1990.

Schulte, *Dekretalen* – J. F. Schulte, *Die Dekretalen zwischen den Decretales Gregorii IX und Liber VI. Bonifacii VIII.*, Wien 1867.

Schulte, *Geschichte* – J. F. von Schulte, *Die Geschichte der Quellen und Literatur des Canonischen Rechts von Gratian bis auf die Gegenwart*, t. 1-2, Stuttgart 1875--1877.

Schunke, von Rabenau, *Die Schwenke-Sammlung* – I. Schunke, K. von Rabenau, *Die Schwenke-Sammlung gotischen Stempel- und Einbanddurschreibungen nach Motiven geordnet und nach Werkstätten bestimmt und beschrieben*, t. 2, *Werkstätten*, Berlin 1996.

Schwob – *Editionsberichte zur mittelalterlichen deutschen Literatur. Beiträge der Bamberger Tagung „Methoden und Probleme der Edition mittelalterlicher deutscher Texte", 26-29 Juli 1991*, red. A. Schwob, Göppingen 1994, s. 43-56.

Seńko, *Rękopisy* – W. Seńko, *Rękopisy Biblioteki Seminarium Duchownego w Pelplinie*, Warszawa 1969.

SłowWarm. – *Słownik biograficzny Kapituły Warmińskiej*, red. Jan Guzowski, aut. haseł T. Borawska [et al.], Olsztyn 1996.

Steffenhagen 1, 2 – E. Steffenhagen, *Catalogus codicum manuscriptorum Bibliothecae Regiae et Universitatis Regimontanae*, t. 1: *Codices ad iurisprudentiam pertinentes*, t. 2: *Codices historici*, Königsberg 1861, 1867-1872.

Steffenhagen 3 – E. Steffenhagen, *Die altdeutschen Handschriften zu Königsberg*, ZfdA, 13, 1867, s. 501-574.

Steffenhagen 4 – E. Steffenhagen, *Deutsche Rechtsquellen in Preussen vom XIII. bis zum XVI. Jahrhundert*, Leipzig 1875.

Steffenhagen 5 – E. Steffenhagen, *Literärgeschichtliche und rechtshistorische Mittheilungen aus Königsberger Handschriften*, „Zeitschrift für Rechtsgeschichte", 4, 1864, s. 186-204.

Steffenhagen 6 – E. Steffenhagen, *Handschriftlische Funde aus Königsberger Bibliotheken*, „Altpreußische Monatsschrift", 1, 1864, s. 750-752.

Steffenhagen, *Poesie* – *Zur Geschichte der Deutschen Poesie in Preußen im 14. Jahrhundert*, „Neue Preußische Provinzial-Blätter", 3. seria, 8, 1861, s. 213-224.

Storm van Leeuwen, *The Golden Age* – J. Storm van Leeuwen, *The Golden Age of Bookbindings in Cracow 1400-1600*, Kraków 2011.

Strutyńska, *Biblioteka* – M. Strutyńska, *Biblioteka Bernardynów w Lubawie*, „Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi", t. 9, red. B. Bieńkowska, Warszawa 1986, s. 5-78.

Strutyńska, *Cymelia* – *Cymelia ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu. Rękopisy, stare druki. Wystawa zorganizowana z okazji Jubileuszu 50-lecia UMK w dniach 19-24.02.1995*, oprac. M. Strutyńska, Toruń 1995.

Strutyńska, *Dawne Biblie* – *Dawne Biblie w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu. Rękopisy, stare druki. Wystawa zorganizowana z okazji 350-lecia Colloquium Charitativum*, *Toruń 13-27. 10. 1995*, oprac. M. Strutyńska, Toruń 1995.

Strutyńska, *Katalog inkunabułów* – M. Strutyńska, *Katalog inkunabułów Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu*, Toruń 1995.

Strutyńska, *Stare druki* – M. Strutyńska, *Stare druki bibliotek gimnazjalnych Chojnic i Chełmna w zbiorach Biblioteki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika*, w: *Bibliologia dyscypliną integrującą: studia ofiarowane profesor Barbarze Bieńkowskiej*, Warszawa 1993 (Z Badań nad Polskimi Księgozbiorami Historycznymi, tom specjalny serii 15a), s. 127-137.

Sumowski, Duchowni diecezjalni – M. Sumowski, *Duchowni diecezjalni w średniowiecznym Toruniu. Studium prozopograficzne*, Toruń 2012.

Szafran – P. Szafran, *Katalog rękopisów Biblioteki Gdańskiej Polskiej Akademii Nauk. Uzupełnienia do tomów I-IV (sygnatury 1-4258)*, Wrocław 1988.

Średniowieczna książka rękopiśmienna – *Średniowieczna książka rękopiśmienna jako dzieło sztuki*, red. A. Karłowska-Kamzowa, L. Wetesko, J. Wiesiołowski, Gniezno 1993.

Thorndike, *History* – L. Thorndike, *A history of magic and experimental science*, t. 3-4, New York 1934.

Thorndike, *More Copyists' Final Jingles* – L. Thorndike, *More Copyists' Final Jingles*„Speculum", 31, 2, s. 321--328.

Thorndike-Kibre, *Catalogue* – L. Thorndike, P. Kibre, *A Catalogue of Incipits of Mediaeval Scientific Writings in Latin*, Cambridge 1963.

Tondel, *Biblioteka zamkowa* – J. Tondel, *Biblioteka zamkowa (1529-1568) księcia Albrechta pruskiego w Królewcu*, Toruń 1992.

Tondel, *Dawny ekslibris* – J. Tondel, *Dawny ekslibris królewiecki z XVII i XVIII wieku*, w: *Książka w dawnym Królewcu Pruskim*, Toruń 2001, s. 277-302.

Tondel, *Ekslibrisy* – J. Tondel, *Ekslibrisy Biblioteki Zamkowej księcia Albrechta*, w: *Książka w dawnym Królewcu Pruskim*, Toruń 2001, s. 264-268, il. s. 269-276.

Truhlář, *Catalogus* – J. Truhlář, *Catalogus codicum manu scriptorum latinorum, qui in c. r. bibliotheca publica atque Universitatis Pragensis asservantur*, t. I, Pragae 1905.

Wagner, *Cymelia* – A. Wagner, *Nieznane cymelia introligatorstwa średniowiecznego w Bibliotece Uniwersytetu Mikołaja Kopernika*, „Rocznik Biblioteki Narodowej", 44, 2013, s. 177-210.

Wagner, *Recenzja* – A. Wagner, *Georg Adler, Handbuch Buchverschluss und Buchbeschlag. Terminologie und Geschichte im deutschsprachigen Raum, in den Nederlanden und Italien vom frühen Mittelalter bis in die Gegenwart*, Wiesbaden 2010 – recenzja, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej", R. LX, 2012, nr 3, s. 510-520.

Wagner, *Średniowieczne* – A. Wagner, *Średniowieczne unikaty w Bibliotece Uniwersytetu Mikołaja Kopernika*, „Spotkania z Zabytkami", 11-12, 2012, s. 47-49.

Wagner, *Z Królewca* – A. Wagner, *Z Królewca do Torunia*, „Cenne, bezcenne, utracone", 3 (72), 2012, s. 31-33.

Wagner, *Zwei neue Zimelien* – A. Wagner, *Zwei neue entdeckte Zimelien der mittelalterlichen Buchbinderei in der Bibliothek der Mikołaj Kopernik Universität zu Toruń*, „Einband-Forschung", 32, 2013, s. 29-34.

Walther, *Initia* – H. Walther, *Initia carminum ac versuum medii aevi posterioris Latinorum*, Göttingen 1959 (Carmina medii aevi posterioris Latina, 1).

Walther, *Proverbia* – H. Walther, *Proverbia sententiaeque latinitatis medii aevi*, t. 1-6, Göttingen 1963-1986 (Nova series: medii ac recentioris aevi, t. 7-9).

Waschinski – E. Waschinski, *Erziehung und Unterricht im Deutschen Ordenslande bis 1525 mit besonderer Berücksichtigung „des niederen Unterrichtes"*, Danzig 1908.

Van Wijk – *Het Getijdenboek van Geert Grote. Naar het Haagse Handschrift 133 E 21*, wyd. N. van Wijk, Leiden 1940.

VD 16 – *Verzeichnis der im deutschen Sprachbereich erschienenen Drucke des 16. Jahrhunderts*, t. 1-24, Stuttgart 1983–2000.

VL – *Die deutsche Literatur des Mittelalters. Verfasserlexikon*, wyd. 2, oprac. K. Ruh (t. 1-8), B. Wachinger (t. 9-14) [et al.], red. K. Illing, Ch. Stöllinger-Löser, Berlin, New York 1978-2008.

Zinner – E. Zinner, *Verzeichnis der astronomischen Handschriften des deutschen Kulturgebietes*, München 1925.

Zumkeller, *Manuskripte* – A. Zumkeller, *Manuskripte von Werken der Autoren des Augustiner-Eremitenordens in mitteleuropäischen Bibliotheken*, Würzburg 1966.

KATALOG

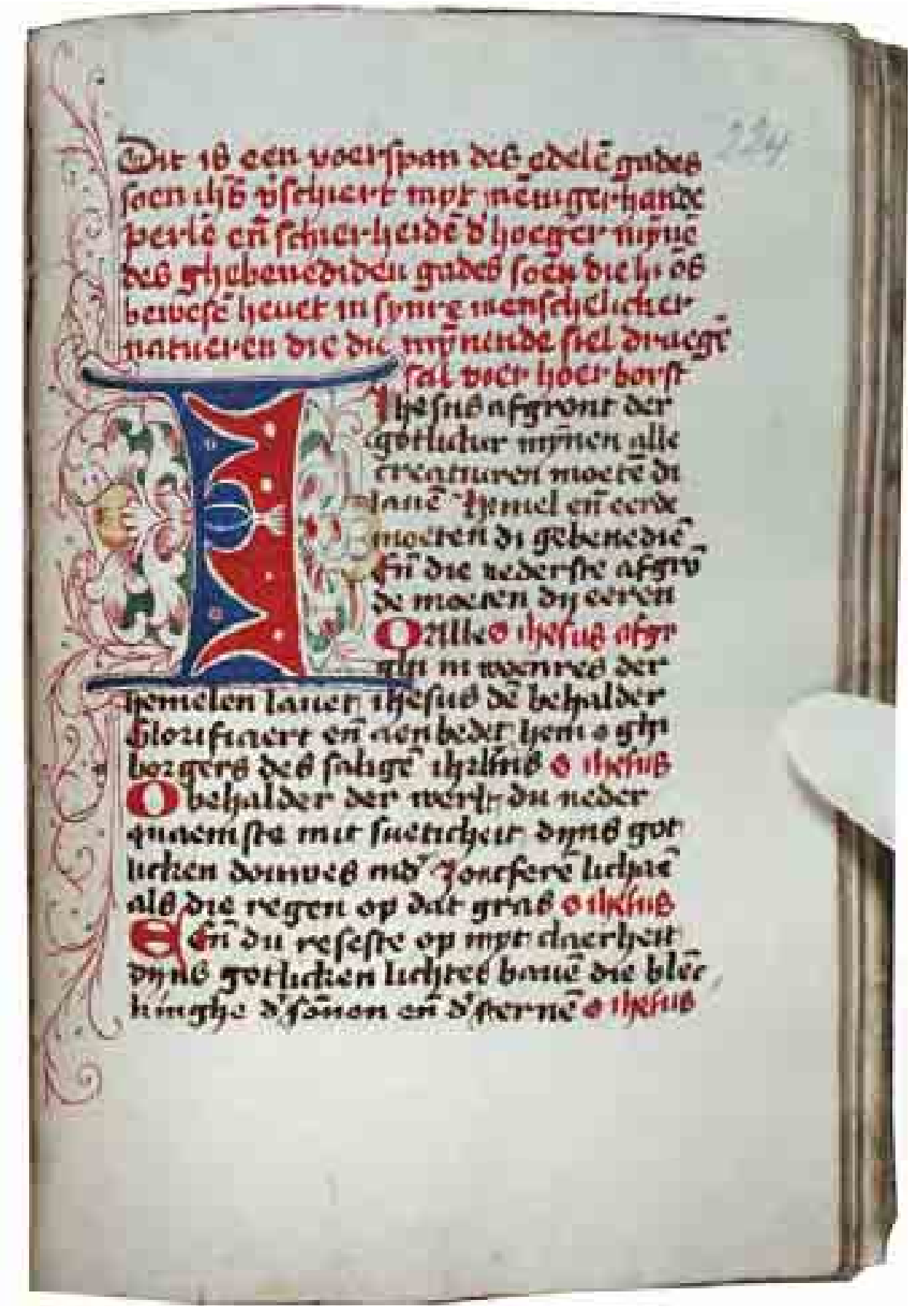

Il. 22. Rps 1/I, *Rosenkranz von Gottes Sohn*, k. 223r

Rps 1/I

Wschodnioniderlandzki. Ok. 1480 r. Papier. Perg. 14,5 × 10,5 cm. K. 245.

1. k. 1r-15r: ***Sieben Psalmen zur Kommunion mit Litanei und Kollekte***

Dit is den seuen salm van den heiligen sacrament desen leeset eer du ten heiligen sacrament gaetste. – <H>Ere ick en buyns niet werdich dattu in gaetste under myn dack [Mt 8, 8] ...

Lit.: *Katalog Darmstadt*, 1, nr 21 (Hs 1834), k. 53r-72v, s. 86 (wcześniejsza literatura).

2. k. 15r-81r: ***Gebete und Anweisungen für die Kommunion***

Dit gebet heuet sunte Ambrosius gemact vanden heiligen sacrament ende du salstet lesen vor die ontfangenisse. – <O> Ouerste priester ende gewaer bisschop Here Ihesu Christe Die dy seluen offer deste …

Lit.: *Katalog Darmstadt*, 1, nr 3 (Hs 1002), k. 174r-181v, s. 34 (wcześniejsza literatura).

3. k. 81v-89v: **Magdalena von Freiburg, *Goldene Litanei vom Leben und Leiden Christi***

Hier begynne die gulden letanyen die onse lieue heer seluen gheapenbaert heuet een deuoete clucenarsche geheiten Magdalenna. – <H>Ere ontfarme dij onser ... ><[89r] *… Ghebet totten wapen ons heren. – <O> heilighe cruce o stompe nagelen …*

Lit.: *Katalog Darmstadt*, 1, nr 22 (Hs 193), k. 77r-86, s. 94 (wcześniejsza literatura).

4. k. 89v-95v: ***Passionsgebet***

Hyer beghint di die aenbedynge totten leden ons heren. [90r] *– <O> Almechtige schepper alre dyngen ...*

5. k. 95v-100r: **Johannes Brugman, *Ghebede op dat Pater Noster***

Hier begynnen die ghebede op dat pater noster dat her Brogman auer gesat heuet vander passie ons heren. – <V>Ader onse du buste inden hemele ...

Lit.: F. A. van den Hombergh, *Brugman, Johannes*, w: VL 1 (1978), kol. 1048-1052. Autor przygotowuje też edycję tekstu.

6. k. 100r-109v: ***Fünfzehn Pater Noster***

Een deuoet oefferunge vander passien ons her myt vyftien pater noster. – <D>At yerste pater noster sal man lesen in die eere der groeter mynnen ...

Lit.: Meertens 2, s. 15-19.

7. k. 109v-119r: ***Fünfzehn Betrachtungen über die Leiden Christi***

Hier begynnen XV betrachtinge van den bytteren liden ons heren ... Dat ierste. – <T>otten yrsten sprack onse lieue here ...

Lit.: Meertens 2, s. 40-69.

8. k. 119r-126r: ***Passionstraktat***

Dit is een suuerlicke tractaet van der Passien ons liuen heren. – <W>Est gegruet o berch Caluarien ...

Lit.: Meertens 6, s. 176, nr 44.

9. k. 127r-128r: ***Betrachtungen über den Englischen Gruss***

Hier begijnnen suuerlicken grueten van onser lieuer vrowen doe si ghebaetscapt wart. Ave Maria. – <G>E-benedijt moetstu syn in ewicheit ...

10. k. 128r-130v: ***Freuden Maria bei der Verkündigung***

Hier begynnen deuoeten blitscappen van der engelscher groeten. – <V>Erblijde dij vrouwe der engelen ... >< ... die ouerste coninck der moegentheit schuylt als die alre mynste. Ave Maria.

Lit.: *Katalog Darmstadt*, 1, nr 24 (Hs 1938), k. 263v-273, s. 111.

11. k. 130v-150r: ***Freuden der Heimsuchung Mariä***

Dit syn suuerlick blitscappen van der vysentacien Mariae. – <W>Eest gegruet O begerlicke salige Joncfer Maria ... ><[145v] *– <G>hesant is die engel Gabriel totter ioncferen ...*

12. k. 150v-152r: ***Die zweiundsiebzig Namen ULF***

Hier begynnen die LXXII naemen van onser lieuer vrowen leest alle saterdage ynnichlic. – <W>Eest ge-gruet rike gadynne ...

Lit.: *Katalog Darmstadt*, 1, nr 39 (Hs 1908), k. 212v, s. 170 (wcześniejsza literatura); G. Kornrumpf, *Zweiundsiebzig Namen Marias*, w: VL 11 (2004), kol. 1703-1707 (wspominany nasz rękopis).

13. k. 152r-153v: ***Fünfzehn Freuden Mariä***

Soe wie dese blitscappen leest XXX daege voer onser lieuer vrouwen ... – <O> Conynghinne des hemels verblijt v blenckende dageraet wtuercaeren bruyt gades ...

Lit.: *Katalog Darmstadt*, 1, nr 21 (Hs 1834), k. 234r, s. 91 (wcześniejsza literatura).

14. k. 154r-155r: ***Fünfzehn Grüsse an Maria***

Ave Maria. – <W>Eest gegruet moeder ons behalders wtvercaeren vat des gesont makers ...

15. k. 155r-161r: ***Gebete an Maria***

– <O> Gloriose conynghinne der hemelen, vrouwen der engelen, sterne des mers ...

16. k. 161r-166v: ***Zweiundzwanzig Ave Maria auf Karfreitag***

Dit syn XXII Ave M aria opten gueden vridach. – <G>Odt grut v Maria alre suetste moeder ...

Lit.: *Katalog Darmstadt*, 1, s. 92, nr 21, Hs 1834, k. 249v, s. 92; nr 51, Hs 1933, k. 327v, s. 208; G. Kornrumpf, *Zweiundsiebzig Namen Marias*, w: VL 11 (2004), kol. 1698-1709, zwł. kol. 1707.

17. k. 166v-170v: ***Mariä Freuden der Himmelfahrt***

Dit syn suuerlicke blitscappen opten paesdach. Ave Maria. – <V>Ervrouwe ende verblijde dy ... ><[169r] *...ende dat ewige leuen auermits die gloriose verisenisse. Amen. – <O> Maria mijn sonderlinge haepe*

ende … ><[170v] *... Ick beuele myn ziele in dynen handen op dattu sy aueruoerste sonder vrese totter ewiger rusten amen.*

18. k. 171r-172v: ***Sieben Grüsse Mariä***

Pater noster. – <G>Od gruet v edel roese angelier bloeme vol bustu der genaden ...

19. k. 173r-182v: ***Rosenkranz von der hl. Anna***

Hier begynt een suuerlick kransken van sce Anna ... . – <G>od gruet v, heilige moeder der moeder ons heren ... [180v] *– O heilige werdige moeder sunte Anna ghi syt dat begince onser salicheit ...*

Lit.: *Katalog Darmstadt*, 1, nr 64, Hs 968, k. 317r-341v, s. 260, także nr 39 (Hs 1908), k. 268r, s. 172.

20. k. 184r-221v: **Jordan von Quedlinburg*, Die Fünfundsechzig Artikel***

Hie begynt die vorreden van meyster Yordaenes LXXII [!] *artikelen. – <I>Nspice et fack secundum exemplaer quod tibi monstratum est in monte Exodi XXV* [Ex 25, 40]. *– Sich inwarts ende ...*

Tłumaczenie na j. holenderski *Meditationes de passione Christi sive Articuli LXV de passione Domini cum theorematibus et documentis*.

Por. RB 5141, 03; Zumkeller, *Manuskripte*, nr 646c, s. 299-301. Ed.: Antwerpen 1487 (H 9447); R. Lievens, *Jordanus van Quedlinburg in de Nederlanden. Een Onderzoek van de Hanschriften*, Gent 1958, s. 130-155 (Prolog i artykuł 1). – Lit.: Meertens 1, s. 160-162, A. Zumkeller, w: VL 4 (1983), kol. 853-861; idem, *Jordan von Quedlinburg*, w: BBKL 3 (1992), kol. 649-652 (wcześniejsza literatura).

21. k. 223r-245v: ***Rosenkranz von Gottes Sohn***

Dit is een voerspan des edelen gades soen Ihesus verschiert myt mennigerhande perlen ... – <I> Jhesus afgront der gotlicker mynnen alle creatueren moeten di lauen ... [240v: modlitwa przypisywana św. Hieronimowi] *– <A>lse dese heilieghe man dese woerde gespraken hadde ...* ><[245v] *... Collect. <G>Od der onspekeliker ontfarmhertichеit*‖

Składki

1^{5+3} (k. 1-8); 2-7^{4+4} (k. 9-56); 8^{4+3} (k. 57-63); 9-11^{4+4} (k. 64-87); 12^{4+3} (k. 88-94); 13-16^{4+4} (k. 95-126); 17^{5+4} (k. 127-135); 18-25^{4+4} (k. 136-199); 26^{3+4} (k. 200-206); 27-29^{4+4} (k. 207-230); 30^{4+4} (k. 231-238); 31^{4+3} (k. 239-245). Brak reklamantów i kustoszy. Na końcu brak co najmniej jednej składki.

Karty: 127v, 183, 222 – puste. Według numeracji powinno być 246 kart, ale w rzeczywistości jest tylko 245, ponieważ między numerowanymi kartami 8 i 11 jest tylko jedna nienumerowana karta. Karta 127 – pergaminowa.

Znaki wodne

1. Id. Piccard 10, 2132 (1476, 1477) – występuje we fragmentach na kartach: 10-13, 16, 25-26, 32-34, 40, 57-58, 62, 64-68, 70; 2. id. Piccard, 2, IX 186, typ I (1477) – występuje we fragmentach na kartach: 146, 225, 241-242; 3. id. Piccard, 4, XII 575 (1477) – występuje we fragmentach na kartach: 19-20, 43-44, 51-52, 82-83, 95, 104-106, 124-125, 137-138, 145, 147, 152--153, 160-161, 168-169, 176, 179, 184, 186-187, 192--194, 200-201, 207-210, 215-216, 226, 231-232, 240.

Pismo i zdobienia

Rękopis częściowo liniowany. Tekst w jednej kolumnie. Lustro tekstu: 10 × 6,5 cm. Bastarda wielu rąk.

W całym tekście liczne jednowersowe inicjały malowane rubrą oraz przekreślone wielkie litery. Inicjały kaligraficzne (lombardy) w początkach poszczególnych modlitw, szczególnie w utworach 1-2, o wys. 2-5 wersów, pisane czerwonym inkaustem, z ozdobnymi rezerwami w korpusach (czwórliście, kółeczka, krzyżyki, esownice), np. k. 24v, 42r, 50v, 51r, 68v. Wstępy do poszczególnych modlitw rubrą.

Il. 23. Rps 1/I, *Rosenkranz von Gottes Sohn*, k. 223r: inicjał I(Jhesus)

Il. 24. Rps 1/I, *Sieben Grüsse Mariä*, k. 171r: inicjał G(Od)

Inicjały kaligraficzne błękitne o wys. 3-4 wersów, zdobione czerwonym filigranem. Litery w perełkowej otulinie lub czworokątnej ramce z perełkami wzdłuż krawędzi i pączkami na narożach, w światłach liter nieregularne, łamane formy roślinne. Np. k. 90r, 119r, 130v, 132r, 134v, 137v, 138v, 141v (wolne miejsce na filigran), 154r, 161r, 164v, 166v, 169r, 173r.

Grupa inicjałów o rozbudowanej dekoracji filigranowej: 3 mniejsze (4-6 wersów) inicjały kaligraficzne o błękitnym bloku litery z ozdobnymi rezerwami – 128r: V(Erblijde), 192r: O (Here), 233r: I(C laue) i 6 większych (8–12 wersów) inicjałów o dwudzielnym, czerwono-niebieskim bloku litery, granica stref o fantazyjnym wykroju podkreślona wąską rezerwą – k. 1r: H(Ere), 127r: G(Ebenedijt), 155r: O (Gloriose), 171r: G(Od), 184r: I (Nspice), 223r: I(Ihesus). Ozdobne wykończenie kaligraficzne z gwaszowym podmalowaniem, z motywami listowia, kwiatonów i owoców. Ramkę litery wypełniają zamaszyście kreślone czerwonym inkaustem liście akantu o postrzępionych krawędziach, a niekiedy – mięsiste palmety z umieszczonym centralnie, krągłym owocem, podmalowanym gwaszowo żółcieniem. Delikatne, gęste, równoległe kreskowanie daje efekt światłocienia, a podmalowanie „ażurów" zielenią – wrażenie przestrzenności. W świetle liter „O" i „G" – dekoracyjne symetryczne układy owoców w kwiatowych kielichach lub liściaste esownice. Wypustki marginalne kreślone czerwonym inkaustem jako cienkie, drobno ulistnione gałązki, tworzące zakola i esownice. W tle – luźno rzucone drobne ziarenka, gdzieniegdzie – zielone.

Komentarz

Styl filigranu, o wybujałych, przestrzennych formach i zredukowanej ornamentyce pączkowej wykazuje związki z dekoracjami kodeksów z ośrodków północnoniderlandzkich (Utrecht, Haarlem, Amsterdam) ostatniej ćw. XV w. Północnoniderlandzkie analogie znajduje koncepcja dwudzielnego bloku liter o fantazyjnym konturze linii podziału oraz kompozycja dekoracji światła litery. W zdobnictwie północnoniderlandzkim bardzo często spotykany jest zabieg podmalowania filigranu, tła „ażurów" lub krańców wypustek na zielono, pojawiają się także błękitne inicjały z dekoracyjnymi rezerwami w bloku. Por. np. British Library, Henry Davis Collection 597; The Hague, KB, 71 H 56.

Oprawa

Zdefektowana (brak górnej okładziny); deska dębowa, skóra brązowa, 2 zapięcia zaczepowe na skórzanych paskach (zachowany zaczep i 2 blaszki mocujące).

Dekoracja okładziny o kompozycji ramowej ze zwierciadłem, ślepo wyciskana strychulcem i tłokami z motywem Baranka Bożego, dwugłowego orła oraz motywami floralnymi. Wyklejka pergaminowa, na niej sygn. atramentem *8905*.

Warsztat nieznany, koniec XV w.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Gottholdsche Bibliothek, Biblioteka F. A. Gottholda] – sygn. 8905 (zob. Oprawa), U.a. 9.8° (Päsler, GB, s. 14).

Modlitewnik powstał na terenie północnych Niderlandów ok. 1480 r. (znaki wodne) i był użytkowany w klasztorze żeńskim, o czym świadczyła nota własnościowa na wyklejce górnej okładziny, dzisiaj zaginionej: *Suster Agnes yemen* (e-BNM; Päsler, *Katalog*, s. 183). Rękopis ten znalazł się w zbiorach Friedricha Augusta Gottholda (1778-1858), dyrektora Friedrichskollegium Uniwersytetu w Królewcu. Gotthold, jeszcze za swojego życia, zebrane przez siebie książki wraz z omawianym rękopisem podarował Królewskiej i Uniwersyteckiej Bibliotece w Królewcu, przemianowanej w 1918 r. na Państwową i Uniwersytecką Bibliotekę w Królewcu. W Królewcu modlitewnik pozostał do pierwszych miesięcy 1944 r., kiedy został ewakuowany do miejscowości Słobity (Schlobitten) lub Karwiny (Karwinden) k. Pasłęka, które w 1945 r. znalazły się w granicach państwa polskiego. W lipcu 1946 r. na podstawie zezwolenia Kuratorium Okręgu Mazurskiego został przejęty przez Bibliotekę Uniwersytecką w Toruniu ze zbiornicy książek w Pasłęku.

Bibliografia

Steffenhagen 3, s. 534, nr XXIX; Lievens, s. 85-86, nr 65; Plate, *Zum Verbleib*, s. 100; Päsler, GB, s. 11, 14-15; idem, *Katalog*, s. 183-188; idem, *Zum Handschriftenbestand* 2, s. 144; idem, w: http://www.handschriftencensus.de/4184 (dostęp 16.09.2013); TORUN, BU: 1, w: e-BNM, http://picarta.pica.nl/DB=3.48/SET=4/TTL=1/SHW?FRST=4 (dostęp 16.09.2013).

Il. 25. Rps 1/I, *Betrachtungen über den Englischen Gruss,* k. 127r: inicjał G(Ebenedijt)

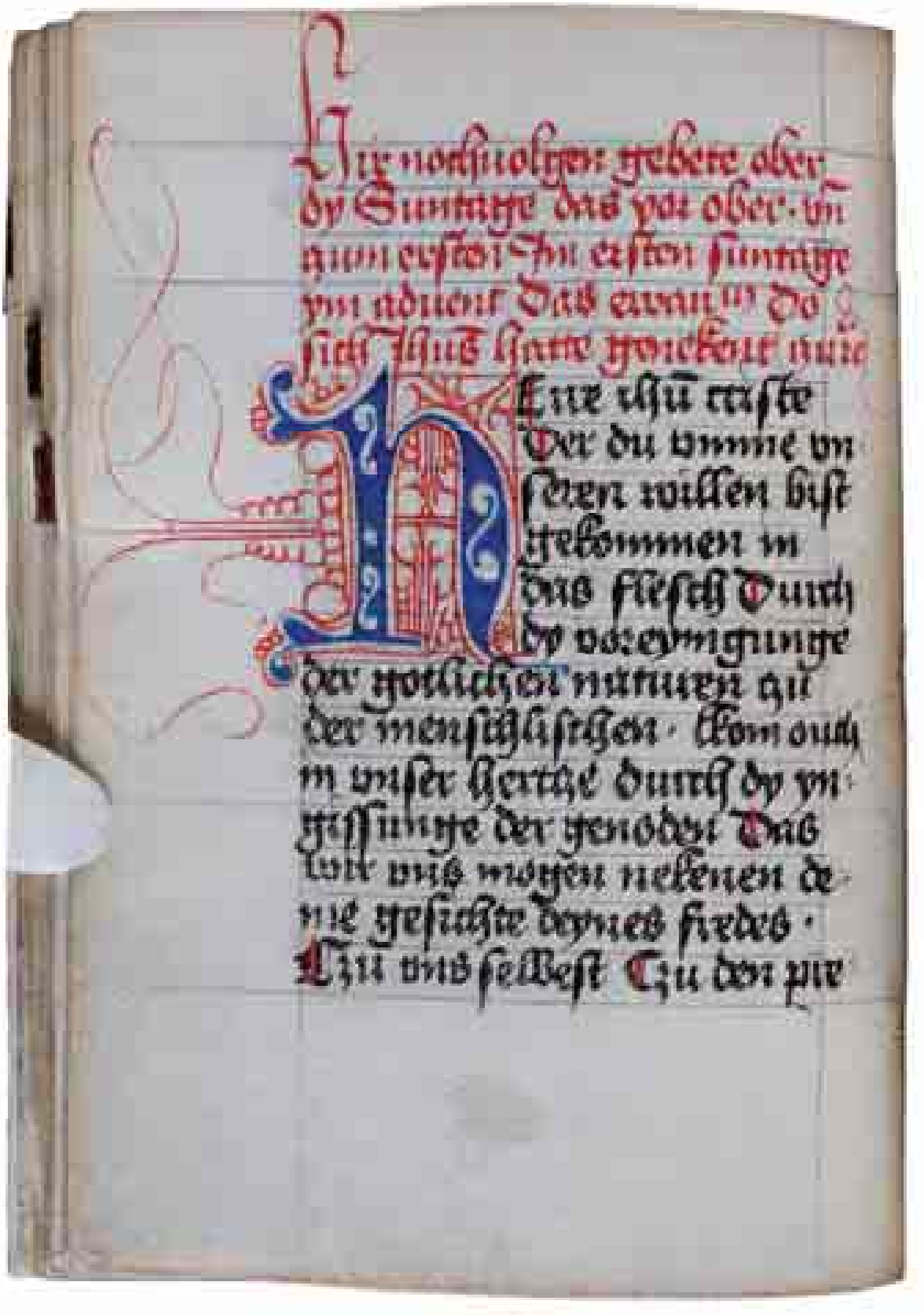

Il. 26. Rps 2/I, *Sonntagsgebete*, k. 115v

Rps 2/I

Niem., łac. 1. poł. XV w. (wyklejka XIV w.). Perg. 13 × 9,5 cm. K. 191.

1. k. 1v: ***Ablass***

– <I>tem diß erste gebethe zcu der hilgen dreyualdikeit hot gemacht der hylge bobest sunte Gregorius yn dy ere allerhogesten hilgen dreyualdikeit unde hot dor zcu gegeben hundert tage aplaß allen den dy das ynniclichen sprechen.

2. k. 2r-25r: ***Gebete zur Heiligen Dreifaltigkeit***

Hir hebet sich an eyn gebete von der hiligen dreyualdikeith. – <O> Heilige vnde gebenedeite dreiualdikeit ... Dir szey lopp ere unde danc szagunge ...

3. k. 25v-190v: ***Sonntagsgebete. Modlitwy na cały rok kościelny od 1. Niedzieli Adwentu do 25. Niedzieli po Trójcy Św.***

Hir nochuolgen gebete ober dy Suntage das yor ober. Und czum ersten: Im ersten Suntage ym aduent das ewangelium do sich Jhesus hatte genekent czu etc. – <H>Erre Ihesu Criste der du vmme vnseren willen bist gekommen in das flesch ... ><[188v] *In der weyunge der altare eyn gebeth. – <O> Adonay du ummeszlicher unde unwandelbarer ...* [190v] *... und welcherer gedechtnisse in dissem altare gewirdiget wirt dir czu lobe unde ere, der du lebest unde hirschest mit deme vatere unde mit deine heiligen geiste goth ewiclichen. Amen.*

K. 191: pusta.

*4. Wyklejka dolnej okładziny: 2 Sm 1, 13-23

‖ iuvenem qui nuntiaverat ei: Unde es? Qui respondit: filius hominis advene amalechite ego sum ... >< ... non est reversus inanis. Saul‖

Składki

1-18^{5+5} (k. 1-180); 19^{5+6} (k. 181-191, pierwsza karta wycięta w czasie zszywania kodeksu).
Reklamanty na składkach: 3-18.

Pergamin

Owczy; dwustronnie szlifowany, szarawy, nieliczne naturalne dziury (np. k. 88, 135, 153, 191).

Pismo i zdobienia

Wykreślony schemat pisarski, liniowanie. Tekst, przypuszczalnie dwóch rąk, w jednej kolumnie, lustro tekstu: 9 × 5,5 cm. Utwory 1-3: bastarda, utwór 4: tekstura.

Tytuły modlitw rubrą, przekreślone wielkie litery. Na marginesach informacje dla rubrykatora dotyczące treści tytułu (w j. łac.), np. k. 138: *die Pentecostes.* Fantazyjne pierwsze litery pierwszej linii, uzupełnione czerwonym atramentem, np. k. 6v, 15, 18v, 28v, 29v, 56, 64v, 82v-83, 100v, 130, 148v, 149v, 165v, 177v, 182v. Lombardy o ozdobnym kroju, na przemian czerwone i niebieskie, o wys. 3 wersów rozpoczynające modlitwy, np. k. 4v, 27, 32v-33.

Sześć inicjałów kaligraficznych, rozpoczynających poszczególne części modlitewnika i najważniejsze modlitwy, o wys. 4-8 wersów, w kolumnie tekstu, o korpusach dwudzielnych, czerwono-niebieskich – k. 2r: O (Heilige), 36v: O (werszheit) (hymn na Boże Na-

rodzenie) lub niebieskich (niekiedy z dekoracyjnymi motywami uzyskanymi rezerwą) – 5r: I(ch bitte dich); 25v: H(Erre), 115v: H(Erre) (Zmartwychwstanie); 138r: H(Erre), (Zesłanie Ducha Św.). Dekoracja filigranowa w tradycji filigranu pączkowego, kreślona zamaszyście czerwonym inkaustem (jedynie w inicjale na k. 2r – również błękitnym). Litery ujęte w geometryczną ramkę zdobioną perłami wzdłuż zewnętrznych brzegów i pączkowymi półpalmetami w narożach lub obwiedzione szeregami regularnych pereł. W światłach inicjałów na k. 2r i 36v – giętkie gałązki z trójlistnymi liśćmi koniczyny, tworzące esownice; w światłach inicjałów na k. 115v i 138r – pączkowe baldachy. Wypustki sztywne, o piramidalnym kształcie, zbudowane z potrójnych nici o falistych, szeroko kreślonych zakończeniach, umieszczone symetrycznie przy zewnętrznym brzegu litery i poprowadzone poziomo lub pionowo na margines. Każda ozdobiona u nasady dwoma szeregami malejących pączków. Wyjątkowo – po trzy wypustki przy jednym inicjale (2r, 36v).

K o m e n t a r z

Dekoracja filigranowa nosi późne cechy stylowe, z pączkami różnej wielkości i przewagą drobnych potrójnych lub lancetowatych listków. Zbliżony system zdobień z liśćmi koniczyny i wypustkami z malejących pączków prezentuje kodeks 41/III, datowany na pierwszą poł. XV w., gdzie występują lombardy o podobnie dekoracyjnym kroju (z ozdobnie przedłużonymi caudami).

Noty i glosy

1. Nieliczne uzupełnienia i korektury tekstu ręką pisarza, np. k. 4v: *Alleczeit gewopent durch Christum unsern Herren amen*, k. 22v: *vortreib von mir*, k. 26r: *widder dich*, *ist*, k. 128: *unde volkommenheit*; 2. k. 184r: *Gesichtes ane ende beschauwende* (późniejszy dopisek).

Oprawa

Po konserwacji; deski: górna bukowa (zrekonstruowana), dolna dębowa, skóra ciemnobrązowa, zapięcie zaczepowe na skórzanym pasku (zapinka rekonstruowana), po 5 okuć mosiężnych na obu okładzinach (na górnej – repliki). Dekoracja okładzin o kompozycji ramowej ze zwierciadłem, ślepo wyciskana strychulcem i tłokami z ornamentem floralnym. Wyklejki pergaminowe, dolna z czternastowiecznego rękopisu. Rejestr introligatorski.

Warsztat nieznany; 2. poł. XV w.

Stan zachowania

Rękopis po konserwacji przeprowadzonej w 2000 r.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Gottholdsche Bibliothek, Biblioteka F. Gottholda] – k. 1r, 190v: pieczęć podłużna „Gottholdsche Bibliotek", naklejka na grzbiecie *K. Z.*, *U.a. 8* (zaginęła po 1997 r.).
2. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – k. 1r, 190v: pieczęć podłużna „Bibliotheca Regiomontana".
3. [?] – k. 1v: N° 13.

Modlitewnik został wykonany na zamówienie kobiety, wskazują na to użyte w tekstach modlitw sformułowania *mir*, *mich sunderynnen* (np. k. 86, k. 88v, 98). W XIX w. był własnością F. A. Gottholda, który zebrane przez siebie książki wraz z omawianym rękopisem podarował Królewskiej i Uniwersyteckiej Bibliotece w Królewcu. Dalsze losy zob. Rps 1/I.

Bibliografia

Steffenhagen 3, s. 534, nr XXX; Plate, *Zum Verbleib*, s. 100**;** L. Bannach, B. Wojdyła, Dokumentacja konserwatorska Modlitewnika staro-niemieckiego z XV w. o nr inw. Rps 2, pochodzącego ze Zbiorów Biblioteki Głównej UMK w Toruniu, Toruń 2000; Päsler, GB, s. 11, 14; idem, *Katalog*, s. 182-183; R. G. Päsler, w: http://www.handschriftencensus.de/13991 (dostęp 18.09.2013).

Il. 27. Rps 2/I, k. 115v: inicjał H(Erre)

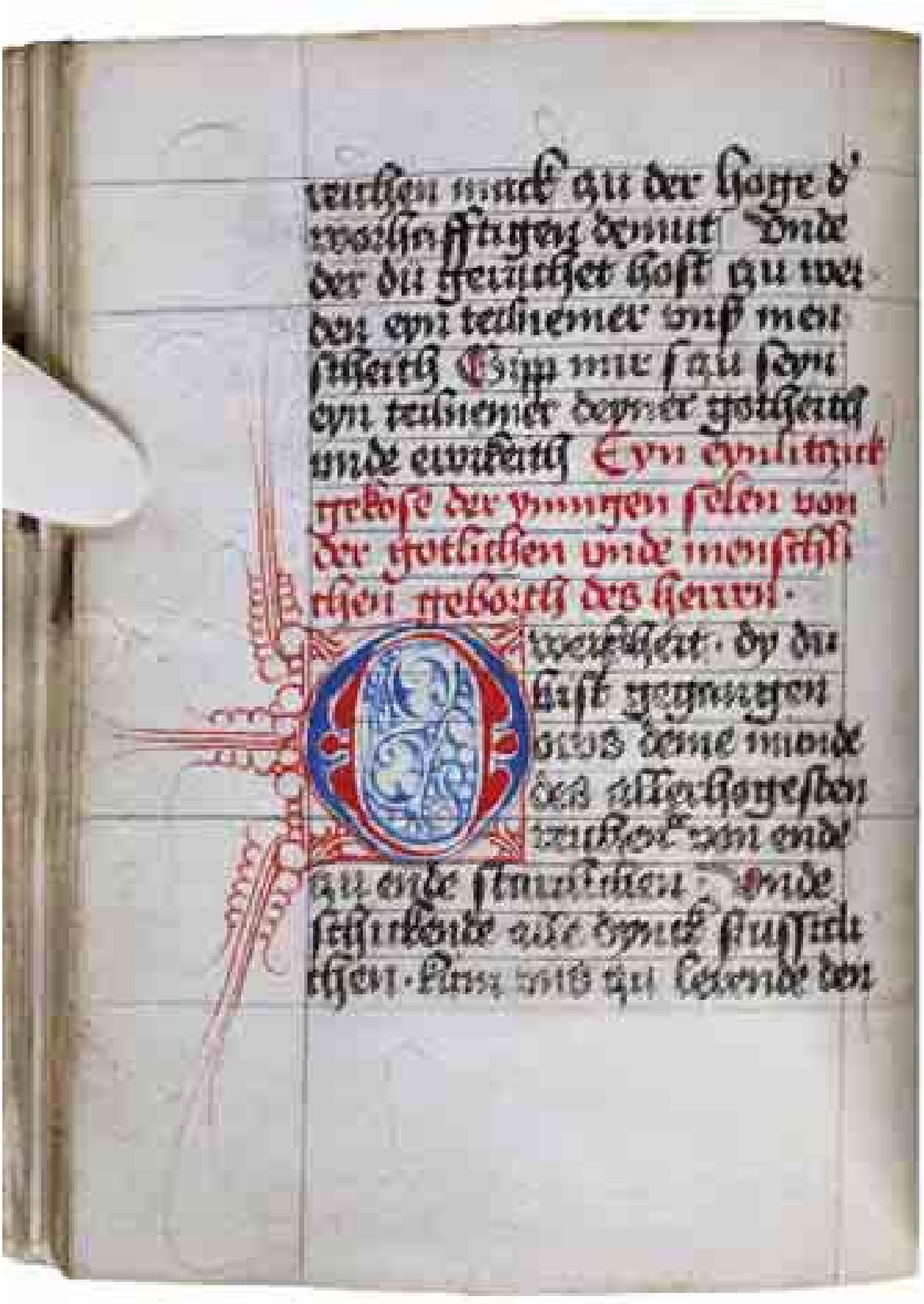

Il. 28. Rps 2/I, k. 36v: inicjał O (werszheit)

Il. 29. Rps 3/I, *Statuty biskupa Johanna I Möncha dla kapituły pomezańskiej*, k. 51r

Rps 3/I

Łac., niem. Rok 1398 i kolejne lata. Perg. 16 × 12 cm. K. 152.

1. k. 1r-50v: ***Statuta Ordinis Teutonici***

Incipit prologus Regulae fratrum Theutonicorum. – Legimus in veteribus historiis ... ; k. 48v-50v: *Littera fratris Euerhardi de Seyne. – <F>rater E. de Seyne vicem magistri hospitalis sancte Marie Theutonicorum ... >< … Hec ex mandato magistri generalis et capituli ultramarini scripsimus utilitati et volumus observari. Expliciunt regule et institutiones fratrum hospitalis sancte Marie Theutonicorum Iherosolimitarum. Scripte per manus Io. Ra. de Ol. Anno Domini 1398*; k. 54r-56v: Spis rozdziałów Statutów.

Ed.: Perlbach, *Statuten* (siglum: K), s. 161-162: sprawozdanie wizytacyjne Eberharda von Seyne; Henning, *Statuten* (odpis D). Por. Rps 5/I, k. 1r-47r (Statuty w j. niem.), 51r-100v (Statuty w j. fran.); Rps 78/II, k. 7r-176v (Statuty w j. niem.). – Lit.: U. Arnold, *Deutschordensregeln und -Statuten*, w: VL 2 (1980), kol. 71-74.

2. k. 51r-53v: ***Statuty biskupa Johanna I Möncha dla kapituły pomezańskiej***, przed 1398

– <I>n nomine Domini. Amen. Ubi manus periculum intenditur ... >< ... quousque emendatus de consilio fratrum nostrorum fuerit revocandus.

Ed. Henning, *Statuten*, s. 224-228. – Lit.: Glauert, *Das Domkapitel*, s. 34-35; Menztel-Reuters, *Das pomesanische Domkapitel*, s. 158.

3. k. 57r-60v: **Ps.-Bernardus Claraevallensis, *Formula honestae vitae***

Liber honeste vite Bernhardi. Primum. – <P>etis a me frater karissime, quod numquam et nusquam ... >< ... et gloria mea in Domino.

Ed.: PL 184, 1167-1170. – Lit.: Glorieux, s. 73, Bloomfield-Guyot, 3897; CPPMA 2B, nr 3091 (explicit: *et in aeternum non peccabis*); Newhauser-Bejczy, *Supplement*, 3897.

4. k. 60v-84r: **David de Augusta OFM**, ***De exterioris et interioris hominis compositione***, lib. I: *Formula novitiorum*

Religionis fratris videlicet servire Deo capitulum 3^{m}. – <P>rimo et principaliter considera semper ad quid veneris et propter quid. Solummmodo propter Deum ... [61v] *De prelatis quomodo sive honarandi capitulum 4^{m}. Semper debes habere pacem cum prelatis … ><*[79r] *… Capitulum 31$^{m.}$ Ut igitur per terram* [?] *esto devotus …* [81r] *Unde cuiusleve profatur vix quoque plene. Omnibus in rebus humilem monstrat duodecimus. Explicit liber honeste vite beati Bernhardi.* K. 81v: *Registrum libri honeste vite Bernhardi. – Accusans alios. 6 c. Accusatus ab alio. XII d ... ><*[83v] *... In via ambulandi pax et patientia sunt habenda XXVII per totum.* [84r] *Vita religiosi 31 per totum.*

Utwór dołączony do poprzedniego jako kolejne rozdziały.

Por. Distelbrink, nr 90 (*De intitutione novitiorum*), 145 (*Formula novitiorum*); Bloomfield-Guyot, 4098, 4155; Newhauser-Bejczy, *Supplement*, 4155. Ed.: PL 184, 1189-1198 (k. 60v-73v). Ten sam tekst: BUMK, Rps 52, k. 87v-92v (Liber I). – Lit.: Glorieux, s. 74 (Ps. Bernard, *In haec verba: Ad quid venisti* = David d'Augsbourg, *Formula novitiorum*); V. Mertens, *David von Augsburg*, w: LMA 3 (1986), kol. 604; *David de Augusta OFM*, w: *Alcuin. Infothek der Scholastik*, http://www-app.uni-regensburg.de/Fakultaeten/PKGG/Philosophie/Gesch_Phil/alcuin/work.php?id=4949 (dostęp 05.08.2015).

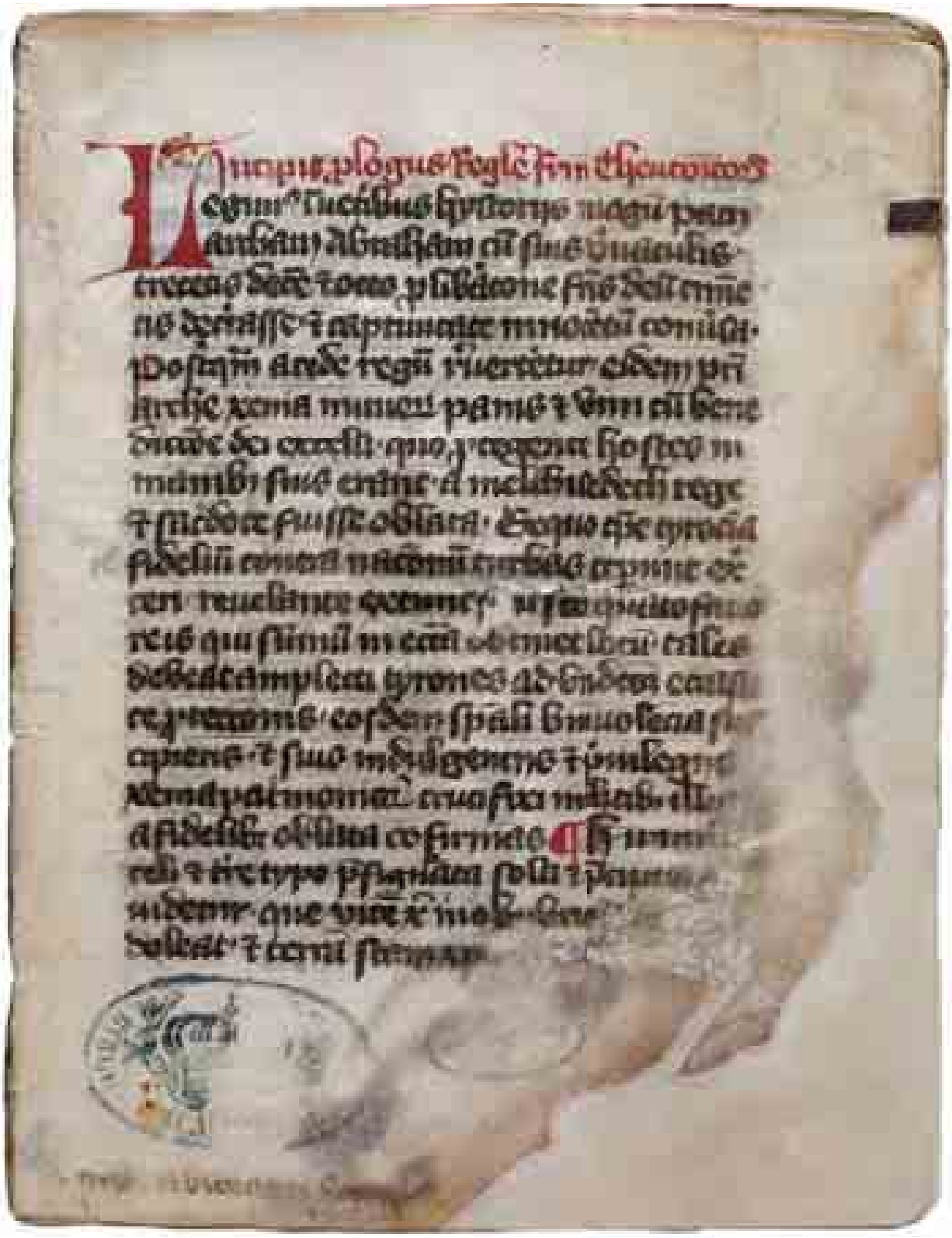

Il. 30. Rps 3/I, *Statuta Ordinis Teutonici*, k. 1r

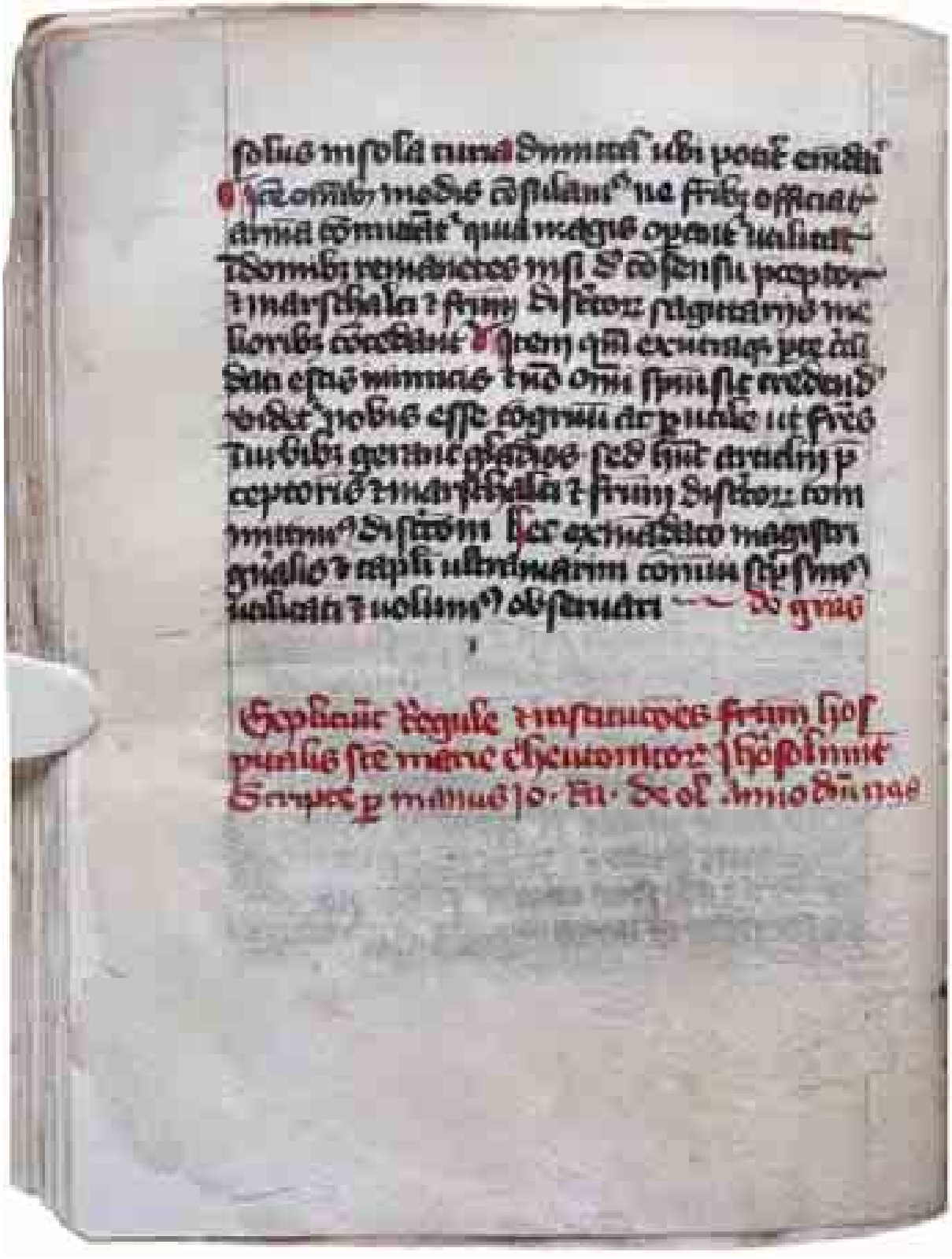

Il. 31. Rps 3/I, *Statuta Ordinis Teutonici*, k. 50v: explicit *Scripte per manus Io. Ra. de Ol. Anno Domini 1398*

5. k. 84r: ***Nauka dobrej spowiedzi***

– Ut autem scias melius confiteri saltem semel in die examinare quomodo tempus expendidisti ... >< ... ut pauca possis recolere et confiteri.

Por. Bloomfield-Guyot, 6178 (*De modo confessionis*).

6. k. 84v-91v: **Bonaventura OFM, *De triplici via alias incendium amoris,*** cap. 1-2.

– <E>cce descripsi eam tripliciter in cognitacionibus et sciencia ... [Pro 22, 20-21] *... – Nunc vero breviter meditacionis formam debet inspicere … >< ... Et ad hoc interponit misericordiam, quae est utriusque principium. Amen.*

Ed. GW 4705-4708; *Seraphici doctoris S. Bonaventurae decem opuscula ad theologiam mysticam spectantia*, Ad claras aquas (Quaracchi) 1949, s. 3-23. – Lit.: K. Ruh, *Bonaventura*, w: VL 1 (1978), kol. 937-947, zwł. 938; G. Binding, w: LMA 1 (1980), kol. 402-407.

7. k. 91v-93r: ***Regimen sanitatis***

– Nota breve mansionis sit clara et mundus et beatus in caliditate et frigitate … >< ... et tunc maxime cavere a frigore et manere in stuba die noctuque etc. et quandoque etc.

8. k. 93v: ***Wskazówki moralne***

– Debet monachus mane et vespere cogitare, quid eorum fecit Dominus, que precepit et que non fecit ... >< ... verus monachus omnis homines diligit de omnibus hominibus et Deo die et nocte se amabilem reddit.

Por. PL 102, 636 (Smaragdus abbas sancti Michaelis, *Diadema monachorum*, r. 40, *De collatione*).

– Et ieiuniis. [...] *carnem suam abstinenciis a cibo et potare cotidianiis vigiliis mortificans et macerans ... .*

9. k. 94r-97v: ***Gebet mit Ave Maria***

– <G>ot vater almechtiger geyst ... >< ... [...] *Salomone.*

Por. Päsler, *Deutschsprachige geistliche Texte*, s. 37.

10. k. 98r-123v: **Gallus abbas de Aula Regia, *Malogranatum de triplici statu religiosorum* (*abbreviatio*)**

– <I>n presenti opusculo seu libello collecta sive eradicata sunt quedam specialis doctrina nec non fructuosa doctrina a subtilissimo libro, qui intitulatur seu dicitur Malogranatum, qui tractat de triplici statu videlicet incipiencium, proficiencium et perfectorum ... ><[122r] *... ex his dictis colligere possumus quam mortiferum et periculosum sit differe confessionem et penitenciam usque ad extremam mortis. Sequitur register. Amorem seculi tria re trahunt. XVI per totum ... ><*[123v] *Visus inpudicus nocet 27 g.*

Lit.: B.D. Haage, *Gallus von Königssaal*, w: VL 2 (1980), kol. 1063-1065; M. Gerwing, w: LMA 6 (1993), kol. 177.

11. k. 124r-127v: **Ps.-Bonaventura**, ***Instructio sacerdotis ad se praeparandum ad celebrandum missam***

Ad preparationem missae. – <A>d missam celebrandam sex considera attendenda. Primum est racionis discrecio respectu veritatis ... >< ... Non propria virtute. Et sicut cogitat sic opere adimpleat, quod concedat qui sine fine vivit et regnat. Explicit preparacio misse.

Por. Distelbrink, s. 146-147, nr 146; *Katalog Darmstadt*, 5,1, s. 91, Hs 762, k. 347r; s. 141, Hs 1102, k. 185r-187r; s. 162, Hs 2683, k. 1r-6v.

12. k. 128r-130v: ***Aufzählung von Sünden und Tugenden***

– Dys sint dy ruffenden svnden dy gerochen werden ... >< ... wer vnrecht gut nicht czeiget so hers wol weis, etc.

Ed.: Hipler, *Christliche Lehre*, s. 138-140; Waschinski, s. 70-71. – Lit.: Päsler, *Deutschsprachige geistliche Texte*, s. 53-54.

13. k. 130v-136v: ***Regimen sanitatis regis Bohemiae***

– <C>irca regimen sanitatis cadunt septem consideranda. Primum summitur a quantitate cibi et potus ... >< ... tertium, quod medicina conservativa sanitatis modo et tempore debito utantur secundum consuetum [?] *sapientium medicorum amen. Explicit regimen sanitatis regis Boemie.*

Por. Hamesse-Szyller 7306; H. Butzmann, *Die mittelalterlichen Handschriften der Gruppen Extravagantes, Novi und Novissimi*, Frankfurt am Main 1972, s. 119, 264.3 Extravagantes, k. 1v-5r.

14. k. 137r-140r: ***Dietetyka*** (wskazówki dotyczące spożywania mięsa, szczególnie drobiu)

– Desiderio vestro quo ad dyetam pro nunc satis facere non valeo propter paucitatem temporis ... >< ... ut fami caprinosi eventari possunt de aliis rebus non naturalibus.

15. k. 140r: **Clemens VI (?),** ***Horae de dolore*** **BMV**

– Hora matutina Marie nunciatur, quod Iesus a Iudaeis falsis captivatur ... >< ... sicut compassa es nati in agone [...].

Por. RH 8012 (*Compassio b. Mariae*).

16. k. 140v-143v: ***Regula sanctissima vitae sanctae Dei genetricis Mariae***

– Maria sibi gloriam statuit vivendi et sub isto ordine Deo serviendi ... >< ... Virgo inclita scola vestita duplici miserere michi peccatori supplici. Amen. Explicit regula sanctissima vite sancte Dei genetricis Marie.

17. k. 144r-150r: **Ps.-Bernardus Claraevallensis,** ***Liber de bono conscientiae*** (fragmenty)

– Incipit tractatus beati Augustini de conscientia bona. [Prolog] *– Consciencia in qua anima perpetue est mansura, edificanda est ... >< ... multe sunt scientie hominum sed nulla melior illa qua homo congnoscit se ipsum.*

Ed.: PL 184, 509-510, 513-517, 520 (rozdziały 1, 6 od słów: *Redi igitur ad cor tuum*, 7, 10-11, 15). Bloomfield-Guyot, 1787; CPPMA 2 B, nr 3089; Newhauser-Bejczy, *Supplement*, 1787. Por. Newhauser, *A catalogue*, s. 55.

18. k. 150r-151r: **Vincentius Bellovacensis**, ***De eruditione filiorum nobilium***, cap. 31: *De morali compositione* (fragmenty)

– Gestus ergo hominis debet esse graciosus sine mollicie, quietus sine dissolucione ... >< ... penitenciam et culpe et [...]

Ed.: A. Steiner, *Vincent of Beauvais*, *De Eruditione Filiorum Nobilium*, Cambridge 1938, s. 121-122.

19. k. 151v-152r: **Ps.-Bernardus Claraevallensis,** ***Meditationes de humana conditione***, cap. 4, 13

– Profecto verus poenitens, bonus obediens, amabilis socius, fidelis servus ... >< ... illas acies propter angelorum reverentiam, angelorum custodiam etc.

Ed.: PL 184, 493-494, Glorieux, s. 71.

20. k. 152v: – *Discite a me intelligendo simpliciter sine fallacia, memoria retinendo sine obliviscencia, officia adimplendo sine pigricia ...*

Tekst wytarty, słabo widoczny.

Il. 32. Rps 3/I, k. 1r: incipit

Il. 33. Rps 3/I, k. 50v: explicit

Składki

1-2^{6+6} (k. 1-24); 3^{6+5} (k. 25-35); 4^{6+6} (k. 36-47); 5^{4+5} (k. 48-56); 6^{6+6} (k. 57-68); 7^{6+7} (k. 69-81); 8-9^{4+4} (k. 82-97); 10^{5+5} (k. 98-107); 11^{4+5} (k. 108-116); 12-13^{5+5} (k. 117-136); 14^{8+8} (k. 137-152). Między kartą 107 i 108 wycięta została jedna karta.

Kustosze na początku składek 2-5: II, III^{us}, IIII^{us}, V^{us}.

Pergamin

Owczy; dwustronnie szlifowany, cienki, nieliczne naturalne otwory (np. k. 25, 35) i krawędzie, ślady po szyciu (np. k. 115, 125, 135).

Pismo i zdobienia

Wykreślony atramentem schemat pisarski, liniowanie. Lustro tekstu 11 × 8 cm (utwory 1-2, k. 1r-56v), dalej zmienne. W całym rękopisie kursywa. Pismo kilku rąk, wśród których trzy wiodące: 1. utwory 1-2; 2. utwory 3-4, 6-13, 17; 3. utwory 16, 18-19 oraz Noty i glosy, ręka 3.

Utwór 1: rubrą tytuły rozdziałów, inicjały rozdziałów o wys. 2 wersów, znaki akapitu, przekreślenia wielkich liter, rzymska numeracja rozdziałów Statutów na marginesach k. 1-146, inicjałki w tekście *Institutiones*. W utworach 2-4, 6-13, 17 – podobny charakter rubrowania. K. 51r: Inicjał kaligraficzny I(n nomine) o wys. 5 wersów.

Na kartach 84r-140r (utwory 5-14) oryginalna średniowieczna numeracja (*I-LVIII*), która nie pokrywa się z układem składek.

Noty i glosy

Liczne marginalia wielu rąk: 1. Współczesna pisarzowi, uwagi do tekstu Statutów, np. k. 11v-12r: […] *abstinenciam et vigilias … >< … nil* [12r] *aliud nisi neglecta penitentia ratio reddenda et amara conscientia scandalum, miseria, culpa et pena*; *abstinencia Adalberti*, 55v: *conswetudines incipiunt in quarta linia presentis folii*, 64r: *Abstinentia Adalberti*, 93v: *Considera de sero, quod boni fecisti, in quibus virtutibus profecisti, quod mali egisti, a cui malo restitisti*; 2. Uwagi do tekstu Statutów, 2. poł. XV w. (?): 10v: *per se singuli bibant fratres*, 15r: *sanior pars fratrum*, 20r: *officia resignent in capitulo*, 22v: *De honore sacerdotum ordinis*, 30v: *extra domum egrediens*, 31r: *ebriosus, extra domum dormiens*, 35v: *pastor bonus*, klamra, 37r: *de officiatis creandis vel destituendis*, 51v: *distributiones*, 53r: *Ad civitatem sine licencia*; 3. Uzupełnienia utworów 3-4, np. 57v: *magis cogitare debetis, quid nobis desit quam quid nobis adsit, quod habes cave ne perdas ...*, 58r: *et redi igitur ad tuum cor et subtiliter discute te ipsum, considera unde venis, quo tendis ... >< ... ad contemplacionem Dei. Hugo libro III° De anima capitulo VIII°,* 58v: *Consideracio attende sollerter quid diligas …*, 60v:

cur homo debet servire Deo, 64v-65r: *Depositum a Deo accepimus quadruplex, deponimus primo animam et corpus ... >< ... tunc depositum abnegatur*. *Origenes Super Leviticum libro LII°*, 69v: *homo exterior vel vetus caput eius est amor proprius …* , 70r: *Interioris hominis caput est amor Dei …* . Dalej obszerne noty na k. 70v--73v, 76v-78v, np. k. 76v: *Duodecim sunt gradus humilitatis …* ; 4. Wyklejka górnej okładziny: *Tempus est acceptabile, breve et* irrevocabile, 76v: *Paciencia et pax sunt fundamentum sanctitatis r. vite sanctorum …* , 81r: *Amplius est habere spiritum humilem, gaudiosum ...*, 93r: *Fuge omnem peccatum anime et corporis ne in pena peccati maius peccatum tibi contingat*, 99r: *In hora mortis miserabiliter et dolenter iacebis …*, wyklejka dolnej okładziny: – *Illumina oculos meos ...*, *Domine Deus adiuva ut declinem a malo et faciam bona ...*, *Pre reddet racionem de modi qua dicente et modi dono Dei anime et corporis ...*, *Regulam tuam et beate Marie* […] *conserva*, *Devocio est prompta reluncas ad ea que pertinent ad cultum Domini.*

Oprawa

Po konserwacji; deski dębowe, skóra jasnobrązowa, 2 zapięcia uszkowe na skórzanych paskach z bolcami na górnej okładzinie (rekonstruowane, zachowane blaszki mocujące), po 5 guzów mosiężnych na obu okładzinach. Wyklejki papierowe z rękopiśmiennymi notami (naklejone na konserwatorskie podkładki). Na wyklejce górnej okładziny spis zawartości rękopisu: *Regula. Institutiones. Consuetudines ... >< ... Regimen sanitatis, post psalmum in fine eius.* Pozostałe noty zob. Noty i glosy. Na grzbiecie oprawy naklejka z sygnaturą *1564*, ta sama sygnatura atramentem na wyklejce górnej okładziny. Rejestr introligatorski.

Prusy Krzyżackie (?), kon. XIV – pocz. XV w.

Stan zachowania

W całym rękopisie – ślady zawilgocenia. Kodeks po konserwacji przeprowadzonej w latach 2001–2004.

Historia kodeksu

Znaki i noty własnościowe:
1. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – k. 1r, 252r: pieczęć podłużna „Bibliotheca Regiomontana", sygn. 1564 (zob. Oprawa).

Rękopis powstał na terenie Prus Krzyżackich, przypuszczalnie w kancelarii biskupa lub kapituły pomezańskiej, na co wskazują Statuty biskupa Johanna Möncha (1377–1409), a także dalsze utwory o charakterze ascetycznym: Dawida z Augsburga, Bonawentury, Galla de Aula Regia (ze Zbraslavia) oraz towarzyszące im noty. Stanowi interesujące świadectwo duchowości kapituły pomezańskiej w okresie episkopalnej reformy Kościoła podjętej w Prusach na przełomie XIV i XV w. (statuty pomezańskie, wskazówki dotyczące spowiedzi i odprawiania mszy św.). Być może powstał bezpośrednio w kręgu biskupa Johanna, autora dzieła *De vita et honestate clericorum.* Zapewne można w nim widzieć kompilację autorstwa duchownego, wykształconego w kręgu praskim (*Malogranatum*, *Regimen sanitatis regis Bohemiae*).

Skryptor utworów 1-2, Jo. Ra. de Ol. (Johannes Radewal de Oliva? tak Päsler, *Katalog*, s. 129) pozostaje nieznany (por. Glauert, *Das Domkapitel*, s. 35).

Po sekularyzacji Prus Krzyżackich i zniesieniu biskupstwa pomezańskiego rękopis – wraz z częścią biblioteki katedralnej (?) – został najprawdopodobniej przejęty przez księcia Albrechta Hohenzollerna i umieszczony w bibliotece zamkowej w Królewcu. W 1827 r. zbiory zamkowe połączono z uniwersyteckimi, tworząc Królewską i Uniwersytecką Bibliotekę w Królewcu (Königliche- und Universitätsbibliothek zu Königsberg), przemianowaną potem na Państwową i Uniwersytecką Bibliotekę w Królewcu. W pierwszych miesiącach 1944 r. kodeks wraz z najcenniejszymi zbiorami biblioteki został umieszczony na zamku w Słobitach (Schlobitten) lub w majątku Karwiny (Karwinden) k. Pasłęka, które w 1945 r. znalazły się w granicach państwa polskiego. Zabezpieczony przez Inspektorat Szkolny w Pasłęku, w lipcu 1946 r. na podstawie zezwolenia Kuratorium Okręgu Mazurskiego został przejęty przez Bibliotekę Uniwersytecką w Toruniu ze zbiornicy książek w Pasłęku.

Zob. R. Krajniak, *Martin von Linow – kariera duchownego krzyżackiego z przełomu XIV i XV wieku*, KM-W, 4, 2012, s. 721-722 (tu także literatura).

Bibliografia

Ed.: http://kpbc.umk.pl/dlibra/docmetadata?id=75730&from=publication. – Lit.: Steffenhagen 2, nr CCLXXXIV, s. 45-46; Steffenhagen 3, nr XIII, s. 525; Henning, *Statuten*, s. 5-6; Perlbach, *Statuten*, s. X, LVII; Plate, *Zum Verbleib*, s. 100; Päsler, *Katalog*, s. 128-132; J. Wenta, *Studien über die Ordensgeschichtsschreibung am Beispiel Preussens*, Toruń 2000, s. 133; Jähnig, *Katalog*, s. 271; M. Nikodem, Dokumentacja konserwatorska. Rękopiśmienny kodeks pergaminowy z 1398 r., „Regulae ordinis Teutonici", Toruń 2004 (wydruk komputerowy przechowywany w Sekcji Rękopisów BUMK); Glauert, *Das Domkapitel*, s. 34-35; Menztel-Reuters, *Arma spiritualia*, s. 244; idem, *Das pomesanische Domkapitel*, s. 157-175; M. Bauer, w: http://www.handschriftencensus.de/13955 (dostęp 12.11.2013).

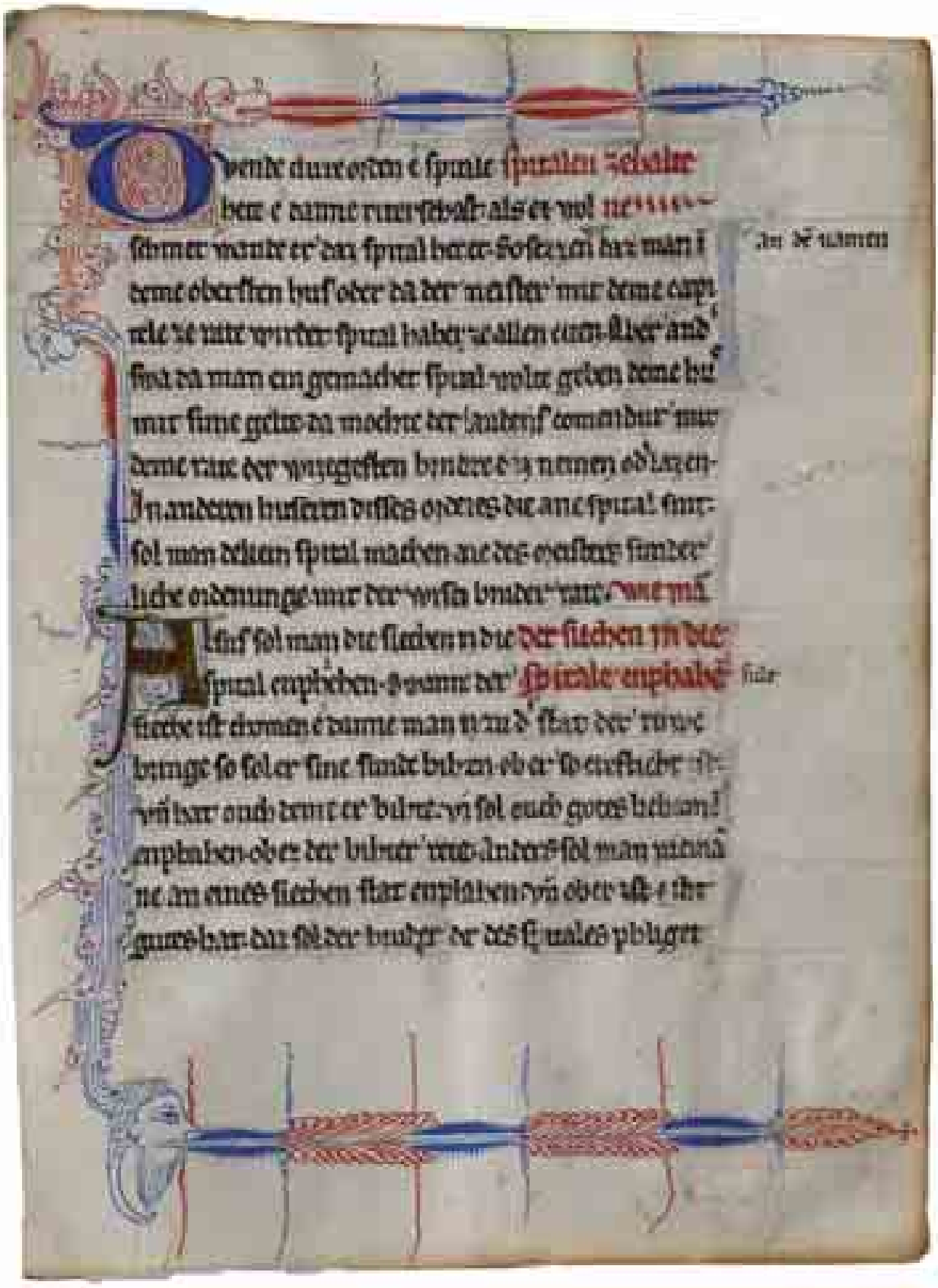

Il. 34. Rps 5/I, *Deutschordensstatuten*, k. 6r

Rps 5/I

Niem., fran., łac. 1. ćw. XIV w. Perg. 15,5 × 11,5 cm. K. 100 + II.

1. k. 1r-47r: ***Deutschordensstatuten***

Regulae Teutonicorum [inną ręką] *Germa*[nienses] *et Gallie*[nses]

[Prolog] – *<I>N deme namen der heiligen drivaltecheit ...* ; k. 3v: Reguła; k. 14v: Prawa; k. 26v: Zwyczaje; k. 44v: *Venia ... >< ... so sol man an der venie sin unze man sprichet benedecite. Laus tibi sit Christe quod explicit hic liber iste.*

Karty 1-4 częściowo nieczytelne.

Ed.: Perlbach, *Statuten* (siglum K 4); Henning, *Statuten* (odpis E). Por. BUMK, Rps 3/I, k. 1r-50v (Statuty w j. łacińskim); Rps 78/II, k. 7r-176v (Statuty w j. niemieckim). – Lit.: zob. Rps 3/I.

2. k. 47r-48r: ***Sequentiae sancti Evangelii secundum Lucam et Ioannem***

k. 47r: Lc 2, 21 (*Et postquam consummati sunt dies octo …*); k. 47v: Jo 1, 1-14; k. 48r: Lc 1, 26-38.

3. k. 48v-49r. **Nikolaus von Dinkelbühl (?),** dodatek do ***Speculum artis bene moriendi***

– Fuit quidam papa, qui dum ad extrema venisset interrogabat cappellanum ... >< ... qui per crucem tuam et sanguinem tuum redemisti mundum auxiliare nobis te deprecamur Domine Deus noster.

Por. *Katalog Frankfurt*, 2.1, Ms. Praed. 28, k. 130vb. – Lit.: A. Madre, w: VL 6 (1987), kol. 1048-1059, K. Schneider, w: VL 9 (1995), kol. 40-49, R. Bäumer, w: *Marienlexikon* 4, kol. 624.

4. k. 49r-50v: ***Orationes super morientem***

a. *– Domine Ihesu Christe per agoniam et orationem tuam sanctissimam qua orasti pro nobis ... ><*[49v] *... Sanctifica nos Domine signaculo sancte crucis ut fiat nobis obstaculum contra sena iacula inimicorum.*
b. [49v] *– Domine Iesu Christe, qui pro nobis mori dignatus es in cruce ... ><*[50r] *... hoc contra signum nullum stet periculum.*
c. [50r] *– Domine Iesu Christe, qui per os prophete dixisti ... >< ... Salva animam eius in hoc exitus sui in gloria eterna. Amen.*
d. [50r] *– Domine Iesu Christe, qui redimisti precioso sanguine tuo ... ><*[50v] *... et concede ei ut cum hiis omnibus in tuo conspectu gaudeat in eternum. Amen.*

Por. (a) E. Stahleder, *Die Hss. Augustiner-Eremiten und Weltgeistl. in der ehem. Reichsstadt Windsheim*, Würzburg 1963, s. 175, Windesheim, nr 97, k. 196rv (wersy dołączone do 6. księgi *Ars moriendi* Mikołaja von Dinkelbühl); (a, c, d) *Katalog Darmstadt*, 3, s. 153, Hs. 964, k. 131rv; (a-d) Achten, *Die theologischen* 1, s. 106, Theol. Lat. 4°. 172, k. 1rv; (a, d) Achten, *Die theologischen* 2, s. 180, Theol. Lat. 4°. 348, k. 273r.

5. k. 51r-100v: ***Statuts de l' Ordre Theutonique***

[Prolog] *– Ci comence li prologues en la regle ... – <O>n list es anciens estoires ...* (tekst nieczytelny, cytat za Perlbach, *Statuten*, s. 23); k. 54v: Reguła; k. 76v: Prawa; k. 93r: Zwyczaje (r. 1-12, r. 13 – 2 wiersze, r. 33-35).

Ed.: Perlbach, *Statuten* (siglum K). – Lit.: M. Perlbach, *Statuten*, s. XII, LIX (wg H. Suchiera cechy językowe przekładu wskazują na jego powstanie w pd. Lotaryngii lub pn. Franche Comté).

Składki

1^{5+3} (k. 1-8); 2^{1+1} (k. 9-10); 3^{5+6} (k. 11-21); 4^{5+5} (k. 22-31); 5^{5+4} (k. 32-40); 6^{5+5} (k. 41-50); $7\text{-}9^{4+4}$ (k. 51-74); 10^{2+4} (k. 75-80); 11^{1+1} (k. 81-82); $12\text{-}13^{4+4}$ (k. 83-98); 14^{1+1} (k. 99-100).

Kustosze na początku i na końcu składek 2-3: k. 9r: II^{us}, k. 10v: II^{us}, k. 11r: III^{us}, k. 21v: III^{us}, na końcu składki 11: k. 82v: V^{us}.

Braki (wg Perlbach, *Statuten*, s. XII, XXI-XXII): między kartą 8 i 9 brak 2 kart, między k. 9 i 10 – 8 kart (1 składka), między k. 21 i 22 – 8 lub 10 kart, między k. 39 i 40 – 1 karty, między k. 74 i 75 – 2 kart, między k. 81 i 82 – 6 kart, między k. 99 i 100 – ok. 8 kart, po k. 100 – przynajmniej 9 kart.

Pergamin

Cielęcy, dwustronnie szlifowany i wygładzany, cienki, delikatny, dokładnie docięty do wymiaru, bez naturalnych krawędzi.

Pismo i zdobienia

Wykreślony schemat pisarski, liniowanie. Tekst w jednej kolumnie. Lustro tekstu: 10 × 7 cm, k. 48v-50v: 14 × 8 cm. 4 ręce: 1. k. 1r-48r, 2. 48v-49r, 3. 49r-50v, 4. k. 51r-100v. Pismo: k. 1r-48r, 51r-100v – tekstura, k. 48v-50v – kursywa, pocz. XV w. (?)

Tytuły rozdziałów, przekreślenia wielkich liter – rubrą.

Inicjały na przemian złote i błękitne z dekoracją kaligraficzną (błękitną w przypadku inicjałów złotych, czerwoną w przypadku liter błękitnych) i wplecionymi w nią profilami masek zwierzęcych oraz antropomorficznych.

Na kartach kodeksu występuje 65 inicjałów (32 złote, 33 błękitne) o wysokości jednego wiersza, 130 (64 złote, 66 błękitnych) o wysokości dwóch wersów, 47 (26 złotych, 21 błękitnych) o wysokości trzech wersów, 1 (6v) błękitny o wysokości czterech wersów, 2 (1 złoty: 51r, 1 błękitny: 47v) o wysokości sześciu wersów i 1 (1r) rozciągający się na wysokość trzynastu wersów. Inicjały jednowersowe pełnią funkcję dekoracyjną, pozostałe otwierają kolejne rozdziały. Trzy największe natomiast pełnią rolę inicjałów incipitowych, rozpoczynających partie: niemiecką, łacińską (fragmenty z Ewangelii) i francuską. Spośród całej grupy dekorowanych liter wyróżniają się dwie: I(N deme) – k. 1r oraz O(n list) – k. 51r. W obu przypadkach zastosowano dwupodział korpusu litery, którego jedną część potraktowano inkaustem błękitnym, a drugą – złotem. Dekoracja kaligraficzna „otulająca" inicjały, rozrastająca się do całostronicowych wypustek marginalnych nosi cechy wczesnego filigranu pączkowego. Wypustki marginalne zbudowano z pączków (w które niekiedy wpisano ziarna), lub też w połączeniu z ząbkowanymi segmentami łukowatymi i klinowymi, z rzadka jodełkowymi, z których „wyrastają" fibryle. Gdzieniegdzie, jako echo wcześniejszych koncepcji zdobień, pojawia się motyw palmety (np. 17r, 33v, 99v), czasem z ziarnem (np. 5r, 37v). Ponadto w dekoracje kaligraficzne wpisano perły (np. 13r, 57r), owoce (np. 29v, 93r), a także „żabi skrzek" (np. 33r).

Cechą wspólną dla większości wypustek są towarzyszące im maski fantastyczne (łącznie 13) i ludzkie (łącznie 87), opracowane konturowo i dość stypizowane. Mimo to każda z nich jest zupełnie inna, z próbą indywidualizacji. Maski zwierzęce wyglądem zbliżone są do psich głów. Profile ludzkich twarzy przypominają niekiedy wygolone głowy mnichów (np. 12r, 34r), innym razem posiadają ozdobne fryzury czy czepce (np. 29r, 76v) lub brody (np. 81v). Wszystkie wizerunki wyrażają pewną ekspresję – złość (np. 3v, 8r), smutek (np. 26v, 95v), radość (np. 13v, 60v).

K. 51v-54r, 78v-79v, 85v-86v, 89v-90r – brak rubrowania.

K o m e n t a r z

Występujące na marginesach kodeksu *lettres d'attentes* są dowodem na podział pracy pomiędzy skrybów oraz iluminatora. Analiza dekoracji filigranowej pozwala stwierdzić, że jest ona zakorzeniona w tradycji 3. ćwierci XIII w. Podobieństwo do niektórych koncepcji zdobień rękopisów francuskich (Paryż, BNF, Latin 17198; Amiens, BM, ms. 190; Angers, BM, ms. 17) może sugerować powstanie Statutów na terenie Francji. Propozycja Karłowskiej-Kamzowej, że Rps 5/I jest wytworem skryptorium krzyżackiego, pozostaje jednak nadal aktualna (*Malarstwo książkowe*, s. 467-479).

Zob. Karłowska-Kamzowa, *Malarstwo miniaturowe*, s. 197-198; eadem, *Malarstwo książkowe*, s. 467-479; M. Marszałkowski, Toruński rękopis *Statutów zakonu krzyżackiego*, Toruń 2013 (praca magisterska napisana na Wydziale Sztuk Pięknych UMK pod kierunkiem M. Jakubek-Raczkowskiej, wydruk komputerowy przechowywany w Sekcji Rękopisów BUMK), s. 21, 33-36, 61-113 (obszerny opis dekoracji filigranowej kodeksu i analiza porównawcza), s. 123; idem, S*tatuty zakonu krzyżackiego ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu – przyczynek do badań nad sztuką w kręgu zakonu krzyżackiego w Prusach*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici", Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo, 46, 2015, s. 105-126.

Noty i glosy

k. 9, XVI w. (?): *Quare fremuerunt gentes.*
Uzupełnienia tekstu na marginesie, ręką pisarza, np. k. 9: *an mantelen* (obecna w edycji), k. 26: *ersamen*, k. 28v.

Oprawa

Deski dębowe; skóra czerwona, 2 zapięcia uszkowe z bolcami na dolnej okładzinie (zachowane blaszki mocujące). Wyklejki papierowe, późniejsze (XIX––XX w.). Dwie karty ochronne dodane do rękopisu podczas konserwacji zachowawczej. Na grzbiecie atramentem sygn. *Lll 28*, na wyklejce górnej okładziny ołówkiem sygn. *1574*; na wyklejce dolnej okładziny naklejka z sygn. *1574* (pierwotnie na grzbiecie, przeniesiona po konserwacji zachowawczej).

Warsztat nieznany, XIV w.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Biblioteka zamkowa] – k. 1r: sygn. Lll 28 (3. Standortkatalog, zob. Oprawa).
2. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – sygn. 1574 (4. Standortkatalog, zob. Oprawa), k. 1r: pieczęć okrągła „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."

Dekoracja kodeksu osadzona jest w tradycji francuskiej, francuski przekład Statutów nosi cechy językowe dialektu pd. Lotaryngii lub pn. Franche Comté; wg Perlbacha (*Statuten*, s. XXII) rękopis (a może i sam przekład? – M. Cz.) mógł powstać na zlecenie Karola z Trewiru, w l. 1291-1311 komtura Beauvoir w Szampanii, w l. 1295-1311 komtura krajowego Lotaryngii (z siedzibą w Trewirze), w l. 1311-1324 wielkiego mistrza Zakonu. W 2. poł. XVI w. był on już przechowywany w bibliotece zamkowej w Królewcu. Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Zob. K. Conrad, *Karl von Trier*, w: *Die Hochmeister des Deutschen Ordens 1190-1994*, red. U. Arnold, Marburg 1998, s. 56-60; K. Polejowski, *Geneza i rozwój posiadłości zakonu krzyżackiego na terenie Królestwa Francji do połowy XIV wieku*, Gdańsk 2003, s. 203-206, 214.

.

Bibliografia

Ed.: http://kpbc.umk.pl/dlibra/docmetadata?id=82092&from=publication. – Lit.: Steffenhagen 2, nr CCLXXXV, s. 46; Steffenhagen 3, nr XXVIII, s. 534; Henning, *Statuten*, s. 6-7; Perlbach, *Statuten*, s. XII, XXI-XXII, LIX; Plate, *Zum Verblieb*, s. 100; Päsler, *Katalog*, s. 132-134; A. Mycio, *Deutschordensstatuten*, hasło katalogowe w: *Tür an Tür. Polen - Deutschland: 1000 Jahre Kunst und Geschichte*, red. M. Omilanowska, współpraca T. Torbus, Köln 2011, s. 117; idem, w: http://www.bu.umk.pl/cymelia/statuty.html (dostęp 16.05.2011); M. Bauer, w: http://www.handschriftencensus.de/13958 (dostęp 21.11.2013).

Il. 35. Rps 5/I, k. 8r

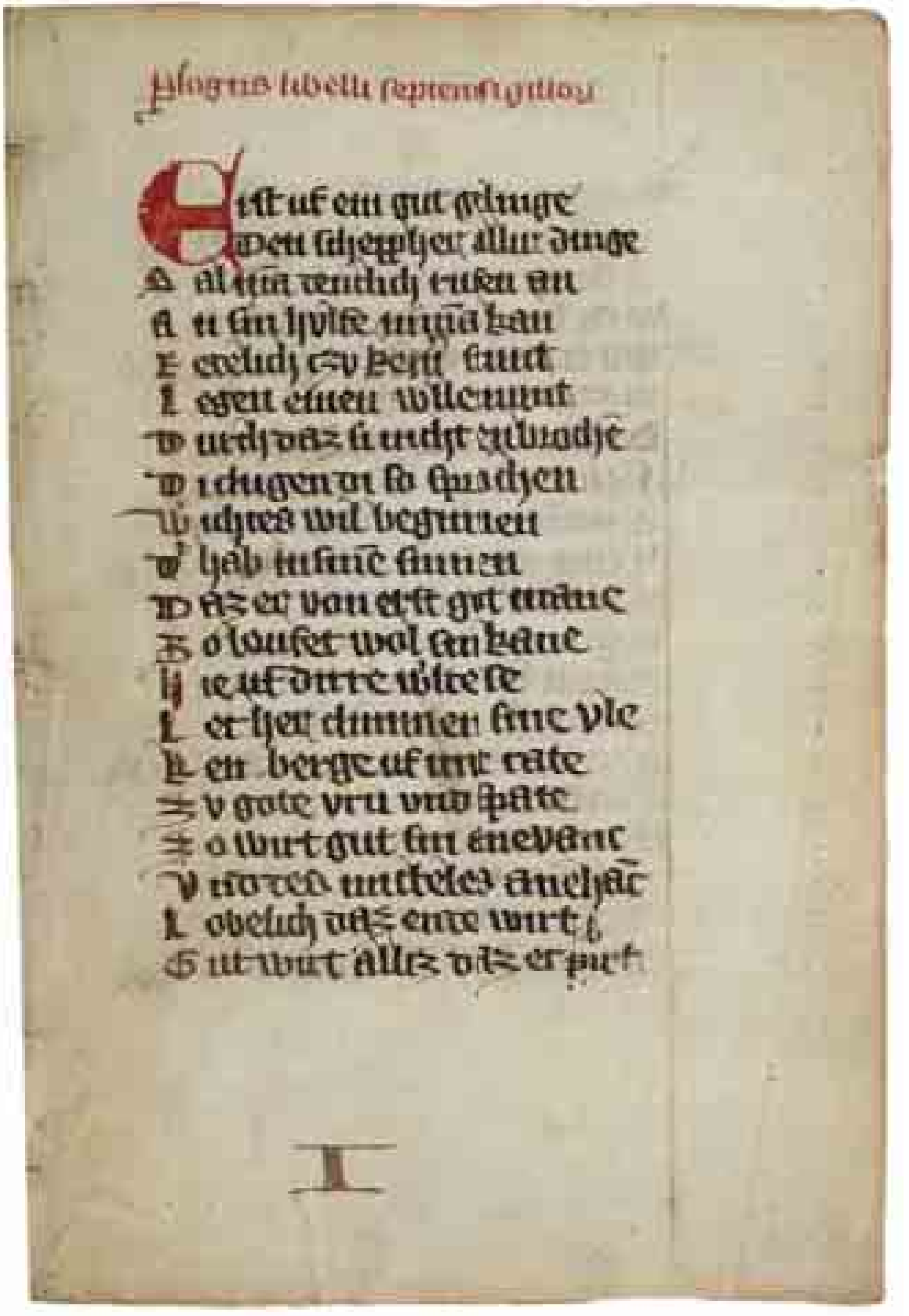

Il. 36. Rps 6/I, Tilo von Kulm, *Von siben ingesigeln*, k. 2r

Rps 6/I

Niem. 1331. Perg. 17 × 11 cm. K. 156 + II.

1. k. 1r: ***Wiersz dedykacyjny dla wielkiego mistrza Lutera z Brunszwiku***

– *Elyzabeth clarus dux vivat germine clarus ... >< ... clarus honore patrum pietatem prendat opimam.*

Wiersz wpisany trzy razy: 1. Trzy pierwsze wersy (wymazane), 2. Sześć wersów wpisanych w tradycyjny sposób, pionowe kolumny wyznaczone przez dorysowane później linie, 3. Sześć wersów w regularnej formie kwadratu magicznego.

Ed.: Steffenhagen, *Poesie*, s. 215; Kochendörffer (zob. niżej), s. VII.

2. k. 1v: ***Drugi wiersz dedykacyjny dla Lutera z Brunszwiku***

– *Stirpe sorpatur nux sic clarus de Brunswig dux ... >< ... dux laudabilis per virtutes omnis homo.*

Ed.: Steffenhagen, *Poesie*, s. 216; Kochendörffer (zob. niżej), s. VII.

3. k. 2r-156r: **Tilo von Kulm,** ***Von siben ingesigeln***

Prologus libelli septem sigillorum.
– <E>rst uf ein gut gelinge
Den scheppher allir dinge ... >< ...
Got czu dem obent ezzen
Uns hilf uz dism ellende
Hi hat diz buchel ende.
Explicit libellus septem sigillorum finitus anno Domini MCCCXXXI in vigilia Ascensionis [8 V 1331] *ad laudem Dei et Matris eius gloriose virginis Marie et ad honorem fratrum de domo Theutonica et precipue magistri generalis eiusdem ordinis videlicet domini principis de Brunswig per magistrum Tylonem de Culmine conpilatus.*

Druk kolofonu: Steffenhagen, *Poesie*, s. 216; Steffenhagen 3, s. 518.

Ed.: *Tilos von Kulm Gedicht „Von siben Ingesigeln". Aus der Königsberger Handschrift*, wyd. K. Kochendörffer, Berlin 1907 (DTM 9). – Lit.: W. J. Hoffmann, *Tilo v. Kulm*, w: *Marienlexikon* 6, s. 425-426; J. Haustein, w: *Dictionnaire de spiritualité*, 15, 1991, kol. 984-986; A. Masser, w: VL 9 (1995), kol. 932-935; P. Hörner, *Tilo von Kulm: Eyn Got in dry personen*, w: *Studien zu Forschungsproblemen der deutschen Literatur in Mittel- und Osteuropa*, Frankfurt/M., Berlin 1998 (Deutsche Literatur in Mittel- und Osteuropa. Mittelalter und Neuzeit, 1), s. 79-104; Mentzel-Reuters, *Die „Siben Ingesigel"*, s. 283-307.

Składki

1^{5+4} (k. 1-9); 2-19^{4+4} (k. 10-153); 20^{1+2} (k. 154-156).

Kustosze na początku składek 1-20: *I-V*, *VI^{us}-XIII^{us}*, *XV*, *XVI^{us}-XVIII^{us}*, *XIX-XX*.

Pergamin

Owczy; niejednorodny, obok pergaminu delikatnego występuje też gruby, naturalne ubytki, np. k. 67: ubytek w dolnym marginesie, k. 78: dziura, k. 14, 87: ubytki w prawym marginesie, 3, 93, 125, 140: brak prawego narożnika, k. 14, 56, 82, 89, 104: ślady po cerach.

Pismo i zdobienia

Rękopis częściowo liniowany (nakłucia na marginesach w całym rękopisie), tekst w jednej kolumnie. Lu-

Il. 37. Rps 6/I, k. 2r: incipit

stro tekstu: 10,5 × 7,5 cm. Pismo dwóch rąk: 1. utwory 1-2, kursywa (Kochendörffer, s. VII: ręka autora utworu); 2. utwór 3: tekstura.

Liczne korekty ortograficzne i uzupełnienia tekstu ręką pisarza, np. k. 3v, 4v, 8r, 18r, 23v, 30r, 31r, 32r, 89r, 115r, 138r; korekty tekstu (wersy przekreślone w tekście, dopisane na marginesie): k. 24r, 101r, 148r (Kochendörffer, s. VIII: być może ręką autora).

Rubrą: tytuły rozdziałów, podrozdziałów, explicit, inicjały poszczególnych części (lombardy) o wys. 3 wersów, inicjały rozdziałów o wys. 2 wersów. Pierwsze litery wersów – odsunięte i ujęte w dwie pionowe linie, przekreślone rubrą indywidualnie lub jedną pionową kreską przez całą wysokość kolumny (tak w składce II). W pozostałych składkach wspomniane elementy stosowane wybiórczo. K. 83v-89r, 90r-156v: brak przekreślenia.

Na marginesach schematyczne rysunki piórkiem (częściowo wytarte): k. 3r – fragment stylizowanej sylwetki konia, k. 30v, 33r – kontur litery c, 31r – kontur litery l, 36v – kontur litery e, 37v – figura geometryczna (litera M?), 41v – litera c, 71v – bełt z wrysowanym w połowie długości konturem litery c.

Oprawa

Po konserwacji; deski dębowe, skóra czerwona (górna okładzina i częściowo grzbiet – rekonstruowane), 2 zapięcia uszkowe na skórzanych paskach z bolcami na górnej okładzinie (zachowane blaszki mocujące). Wyklejki pergaminowe (górna zrekonstruowana).

Prusy Krzyżackie (?), XIV w.

Stan zachowania

Rękopis po konserwacji przeprowadzonej w 2004 r.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – k. 1r, 156v: pieczęć podłużna „Bibliotheca Regiomontana", k. 1r: pieczęć okrągła „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."

Utwór – przekład łacińskiego *Libellus septem sigillorum*, dokonany przez Tilona von Kulm (z Chełmna) kanonika kapituły sambijskiej (Biskup, *Das Domkapitel*, s. 519-520), najprawdopodobniej na życzenie wielkiego mistrza Lutera z Brunszwiku i jemu dedykowany (wiersze dedykacyjne k. 1r-v, kolofon, wersy 77-83 utworu), powstał między 17 II 1331 (wybór Lutera na wielkiego mistrza) a 8 V 1331 (kolofon). Zdaniem Wydawcy rękopis został spisany przez nieznanego pisarza najprawdopodobniej pod dyktando poety i skorygowany jego ręką (Kochendörffer, s. IX-XI; podobnie Helm, Ziesemer, s. 108; W. J. Hoffmann, w: *Marienlexikon* 6, s. 425). Wg nowszych badań rękopis powstał w latach 30. XIV w., był egzemplarzem roboczym konwentu krzyżackiego w Królewcu (Menzel-Reuters, *Arma spiritualia*, s. 75; idem, *Die „Siben Ingesigel"*, s. 289; Arnold, zob. niżej, s. 358-359). Pierwsza informacja o nim pochodzi z 8 X 1541: został wówczas przewieziony z dawnej biblioteki krzyżackiej w Tapiawie do biblioteki zamkowej w Królewcu (Grunewald, *Das Register*, s. 88). Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Bibliografia

Ed.: http://kpbc.umk.pl/dlibra/docmetadata?id=82205&from=publication. – Lit.: Steffenhagen, *Poesie*, s. 214-219 (s. 219 – przypuszcza, że mamy do czynienia z autografem); Steffenhagen 3, nr VI, s. 516-518; Kochendörffer, s. VI-XII; Helm-Ziesemer, s. 107-111; P. Wiedmer, *Sündenfall und Erlösung bei Heinrich von Hesler. Ein Beitrag zum Verständnis der deutschen Bibelepik des späten Mittelalters*, Bern 1977, s. 25-83; *800 Jahre Deutscher Orden*, s. 100-101; Plate, *Zum Verbleib*, s. 100; A. Masser, w: VL 9 (1995), kol. 932 (wspomina nasz rękopis); Grunewald, *Das Register*, s. 88; Mentzel-Reuters, *Arma spiritualia*, s. 74-75; B. Wojdyła, Dokumentacja konserwatorska kodeksu pergaminowego „Libellus septem sigillorum", pochodzącego ze zbiorów Biblioteki Głównej UMK w Toruniu o sygnaturze Rps. 6, Toruń 2004 (wydruk komputerowy przechowywany w Sekcji Rękopisów BUMK); Mentzel-Reuters, *Die „Siben Ingesigel"*, s. 287-290; U. Arnold, *Tilo von Kulm, „Von siben ingesigelen"*, w: *Elisabeth von Thüringen – eine europäische Heilige. Katalog*, red. D. Blume, M. Werner, Petersberg 2007, nr 234, s. 358-359; M. Bauer, R. G. Päsler, w: http://www.handschriftencensus.de/4060 (dostęp 29.06.2011).

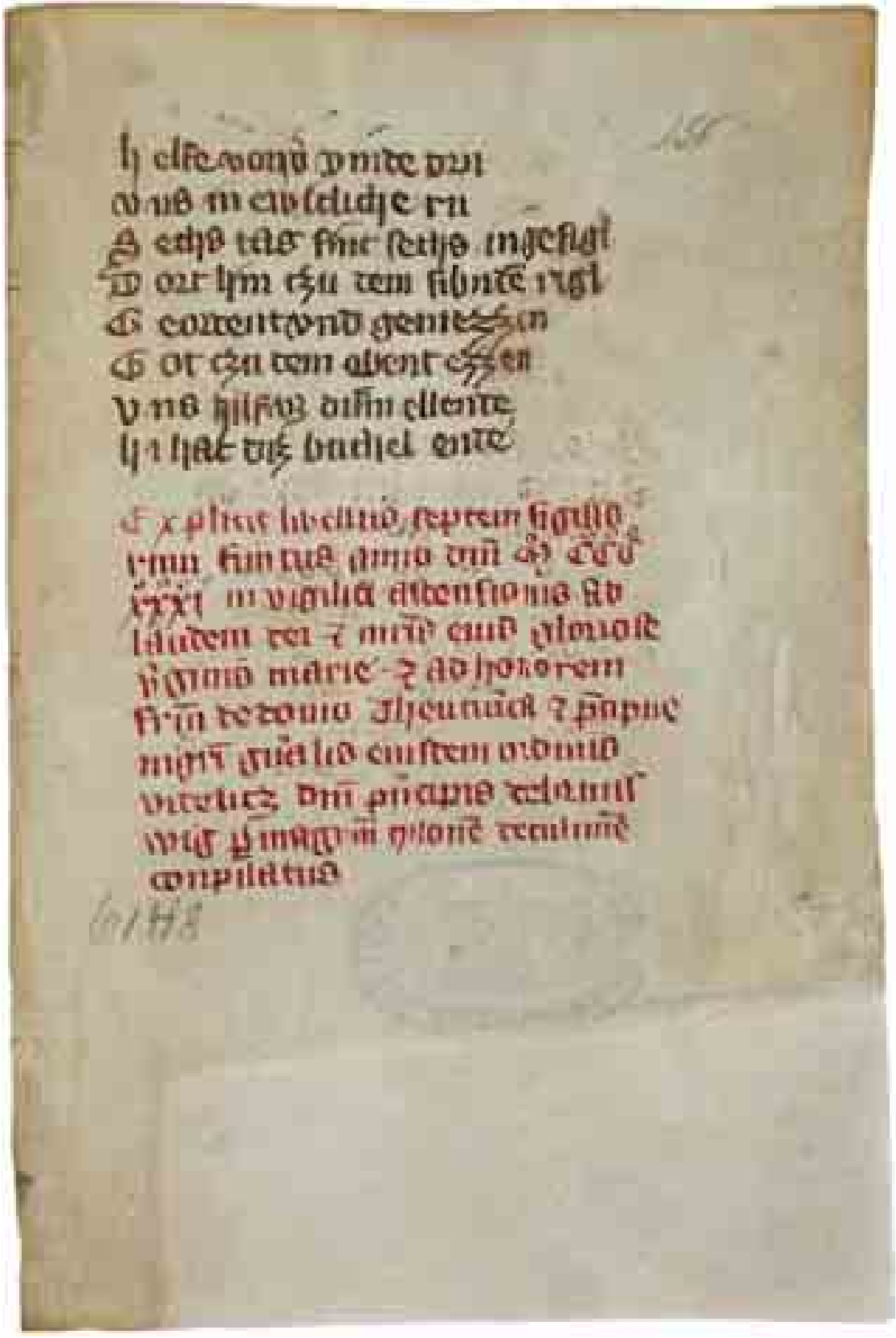

Il. 38. Rps 6/I, k. 156r: explicit

Il. 39. Rps 8/I, *Breviarium*, k. 7r

Rps 8/I

Łac. 3. ćw. XV w. (przed 1472?). Perg. 17 × 12 cm. K. 112 + I (papierowa karta ochronna z filigranem, ujęta w ciągłej numeracji).

1. k. 1r-6r: ***Kalendarz***

Kalendas Ianuarii. Annus habet menses XII, septimanas LIIII[a] et diem 1. Item habet dies CCCLXV et horas VI ... >< ... Kalendas Decembris. December habet horas, dies XXXI, luna XXIX, nox habet horas XVIII, dies vero VI.

Charakterystyczne święta (kalendarz franciszkański, Florencja).

k. 1v: 1 II *sancti Severi ep. et cf.*; k. 3r: 20 V s*ancti Bernardini presbiteris et confessoris de ordine minorum duplex maius*, 25 V *translatio beati Francisci*; k. 3v: 13 VI *sancti Antonii confessoris de ordine fratrum minorum duplex maius*; k. 4r: 6 VII *Romuli episcopi Fesulani martyris*, 12 VII *Johannis Gualberti abbatis*, 21 VII *officium defunctorum agit hic pro fratribus et benefactoribus*; k. 4v: 12 VIII *sancte Clare virginis duplex maius,* 19 VIII *sancti Ludovici episcopi et confessoris de ordine fratrum minorum duplex maius*; k. 5r: 17 IX *Impressio sacrorum stigmatum beati Francisci duplex maius*, 28 IX *hic agit officium defunctorum pro fratribus et benefactoribus*; k. 5v: 4 X *sancti Francisci confessoris duplex maius*, 8 X *sanctae Reparate virginis et martyris*, 11 X *octava sancti Francisci duplex minus*; k. 6r: 8 XI *translatio sancti Ludovici episcopi*, 9 XI *dedicatio basilice sancti Salvatoris*, 17 XI *sancti Eugenii confessoris*, 21 XI *sancti Fridiari* [Fridiani ?] *episcopi et confessoris*.

Kalendarz wspomina świętych związanych z Florencją: Romulusa biskupa Fiesole (Toskania), pochowanego w katedrze we Florencji; Jana Gwalberta, ur. we Florencji, założyciela kongregacji wallambrozjanów (12 VII); Reparatę, patronkę katedry we Florencji (8 X) oraz św. Eugeniusza czczonego we Florencji właśnie 17 XI.

Por. Franciszkanie [kalendarz], w: *Chronologia polska*, s. 190-194; Grotefend, *Zeitrechnung*, 2, s. 96, 104, 121, 161-162.

2. k. 7r-111r: ***Breviarium***

Hic ymnus dicitur in dominicis diebus ad nocturnum a kalendis octubris usque ad Adventum et ab octavam Epiphanie usque ad dominicam primam Quadragesime. – <P>rimo dierum omnium, quo mundus extat conditus ... Ymnus in estate ad nocturnum post Pentecostes usque a kalendis octobris diebus dominicis. – Nocte surgentes vigilemus omnes... [7v] *In primo nocturno. Antiphona. Veniet ecce. Antiphona. Alleluia. Antiphona. Servite Domino. Psalmus. – <B>Eatus vir, qui non abiit ... >< ... lumen ad revelationem gentium et gloriam plebis tue Israel. Salva nos Domine etc.*

k. 7v-26v: matutinum, laudesy i pryma niedzielne, k. 26v-86v: matutinum i laudesy dni powszednich, k. 86v-92v: pryma, tercja, seksta, nona niedzielne i dni powszednich, k. 92v-106v: nieszpory niedzielne i dni powszednich, k. 106v-108r: kompleta.

3. k. 108rv: ***Pater Noster, Symbolum Apostolorum***

4. k. 108v-111v: ***Litania do Wszystkich Świętych***

Kyrie eleison ... Christe audi nos ... Pater de celis, Deus, miserere nobis ... >< ... V. Domine exaudi orationem meam. R. Et clamor meus ad Te veniat. V. Exaudiat nos omnipotens et misericors Dominus: R. Amen. K. 111r: modlitwa za opatkę.

k. 112: pusta.

Składki

1^{3+3} (k. 1-6); $2\text{-}11^{5+5}$ (k. 7-106); 12^{3+3} (k. 107-112). Pierwsza i ostatnia składka: terniony, pozostałe: kwinterniony. Reklamanty na ostatniej karcie składek: k. 26v, 36v, 46v, 56v, 66v, 76v, 86v, 96v, 106v.

Pergamin

Koźlęcy; cienki, szlifowany obustronnie, k. 89, 100 – ślady napraw: łatki.

Pismo i zdobienia

Wykreślony stylusem schemat pisarski, liniowanie. Tekst w dwóch kolumnach. Lustro tekstu: 10,5 × 8 cm. Pismo jednej ręki: tekstura (rotunda).

W tekście liczne inicjałki barwione naprzemiennie rubrą lub błękitem.

Inicjały filigranowe: 16 większych (wys. 3 wersów) i 183 mniejsze (wys. 2 wersów), np. k. 1r, 8r, 12r, 37r, 74v, 108v. Inicjały lekko wystające poza kolumnę tekstu, naprzemiennie czerwone i niebieskie, o jednolicie barwionym bloku litery, z filigranem w kontrastowej barwie (czerwonym u liter niebieskich i niebieskim u czerwonych). Z korpusów liter wyprowadzone pionowe wypustki w formie zwartej „pięciolinii", budowanej z ornamentu piórkowego, zajmujące na ogół $^{2}/_{3}$, a niekiedy – całą wysokość marginesów (wzgl. interkolumniów).

Piętnaście inicjałów wielobarwnych o formach roślinnych, wys. 5 wersów – k. 26v: D(ominus), 36v: D(ixi), 45r: D(ixit), 53r: S(alvum), 65r: E(xultate), 74r: C(antate), 88r: L(egem), 91r: M(irabilia), 92: inicjał wycięty, 95r: D(ilexi), 96r: L(etatus sum), 97v: N(isi), 99r: M(emento), 101v: C(onfitebo), 104r: B(enedictus), 106v: C(um). Malowane gwaszem w pastelowej tonacji, lekko wystające poza kolumnę tekstu, ujęte w czworoboczne obramienie zbliżone do kwadratu, okonturowane piórkiem i wypełnione złotem płatkowym. Na marginesach (wzgl. w interkolumniach) – delikatna floratura z pojedynczych liściastych gałązek, wyrastających z zewnętrznych krawędzi liter, z których rozchodzą się włosowate, kaligraficzne wici, zdobione drobnymi czarnymi kropeczkami oraz złotymi kulkami, ujętymi w gęste, włosowate promienie.

Dwa inicjały figuralne – k. 7ra: P(rimo), wys. 12 wersów, 7va: B(eatus), wys. 7 wersów; o roślinnej konstrukcji ornamentalnej (analogicznej jak opisana wyżej). W świetle wewnętrznym pojedyncze popiersiowe przedstawienia figuralne na błękitnym tle, malowane światłocieniowo, w ujęciu frontalnym lekko od dołu. 7r: Bóg Ojciec, ukazany jako brodaty siwowłosy starzec w bladoróżowej tunice i błękitnym płaszczu. Prawą dłonią błogosławi, lewą przytrzymuje otwartą księgę z literami Alfa i Omega, wspartą o krawędź obramienia. 7v: przedstawienie króla Dawida jako brodatego mężczyzny w złotej aureoli i koronie na głowie, z lirą w dłoniach, odzianego w różowawą szatę o szerokich rękawach. Z inicjałów wyprowadzona rozbudowana floratura, malowana światłocieniowo, budowana z zielonej wici roślinnej, niosącej błękitne pączki, zielone owoce ostu, drobne listki oraz różowe, białe i błękitne kwiaty stylizowanych goździków. Pomiędzy gałęziami wici drobne, gęste, kaligraficzne odrosty o licznych wywinięciach, zdobione czarnymi kropeczkami i zakończone złotymi kulkami.

K o m e n t a r z

Pastelowa kolorystyka elementów malarskich oraz zastosowane motywy dekoracyjne znajdują bardzo bliskie analogie we włoskiej produkcji miniatorskiej 2. poł. XV w. Na italską (być może florencką) proweniencję kodeksu wskazuje zarówno typ i forma światłocieniowo malowanych inicjałów roślinnych, o kilkuwarstwowej konstrukcji litery i charakterystycznej, „strzępiastej" morfologii liści, jak i sposób wkomponowania w światło inicjału przedstawień figuralnych, ich typy fizjonomiczne, ujęcie twarzy lekko od dołu, nadające obliczom monumentalizm, a także swobodny malarski modelunek, zdradzający cechy wczesnorenesansowe. Również typ inicjałów kaligraficznych z motywem „pięciolinii" w obrębie liter i wież znajduje swe liczne włoskie analogie. Szczególnie charakterystyczny dla dekoracji ksiąg italskich jest motyw nakrapianych złotych kulek (w otoczce włosowych promieni lub bez nich), umieszczonych gęsto w obrębie floratury. Bliskich analogii dostarczają rękopisy florenckie

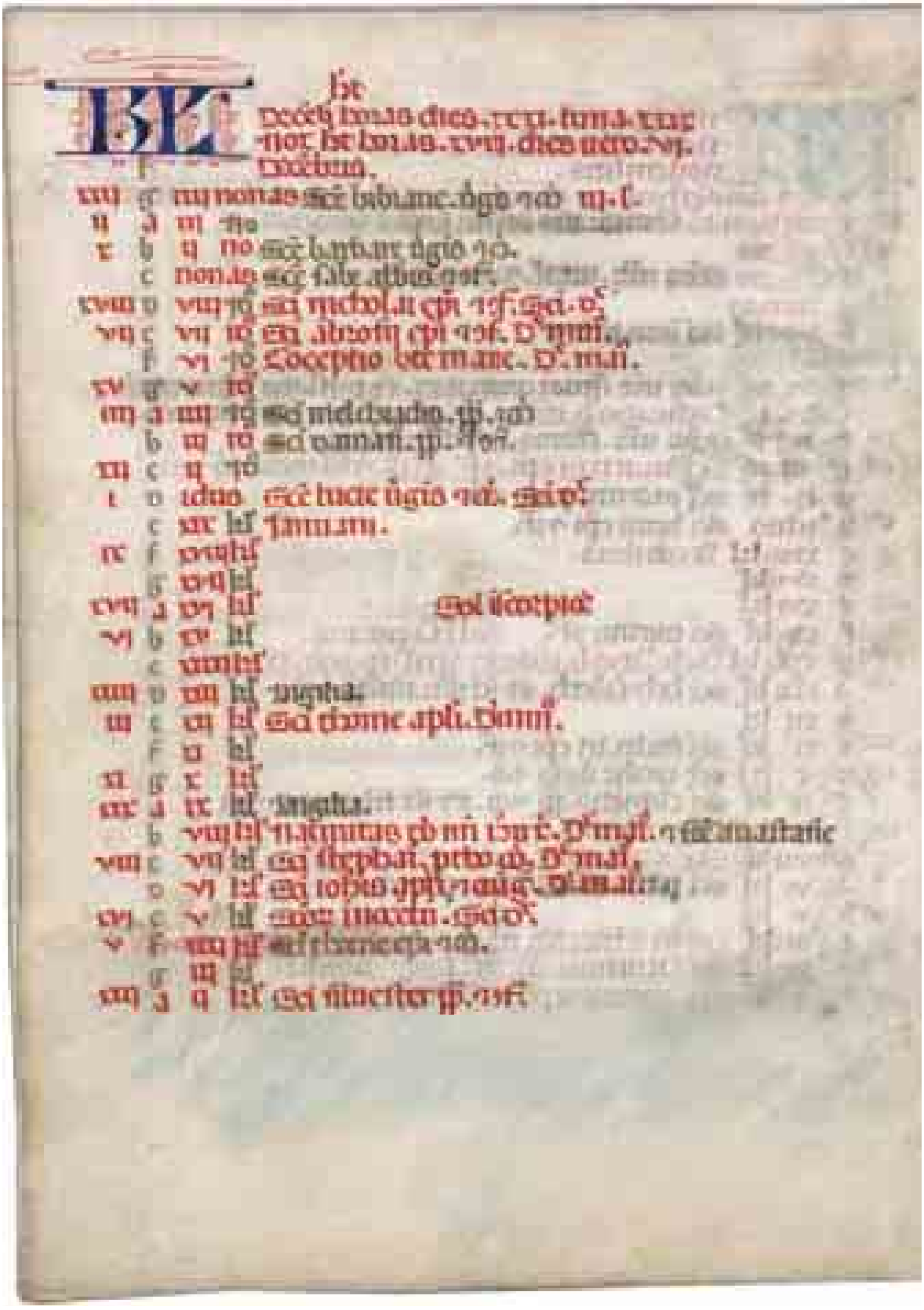

Il. 40. Rps 8/I, *Kalendarz*, k. 6v

z 3.-4. ćw. XV w. w British Library w Londynie (Egerton 2973, Harley 2448, Burney 146). Inicjały kodeksu są też pokrewne inicjałom roślinnym i kaligraficznym, występującym w rękopisie 85/I (zob. opis).

Oprawa

Wtórna, tektura, pergamin jasny, na grzbiecie w miejscach zwięzów naklejone 3 paski skórzane, 2 wiązania skórzane (rekonstruowane). Brak przedniej karty ochronnej, na tylnej znak wodny (dwugłowy orzeł z koroną), sim. Briquet, nr 247 (Mantoue, 1571). Wyklejki papierowe, na górnej sygn. *1849*. Krawędzie bloku przycięte i zabarwione na niebiesko. Na grzbiecie naklejka z sygn. *1849*.

Włochy, XVI w.

Stan zachowania

K. 1-38 – brunatny zaciek, efekt zalania wodą. Rękopis po konserwacji przeprowadzonej w latach 2009-2011.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – sygn. 1849 (4. Standortkatalog, zob. Oprawa), k. 1r: monogram z liter FWR (Fridericus Wilhelmus Rex), pieczęć okrągła „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."

Modlitewnik powstał we Włoszech w 3. ćw. XV w. (w kalendarzu wspomniany św. Bernardyn ze Sieny, kanonizowany w 1450 roku; brak święta Ofiarowania NMP [21 XI], wprowadzonego w Rzymie w 1472 r. – Nadolski, *Liturgika*, 2, s. 36; Rożynkowski, *Zmiany w liturgii krzyżackiej*, s. 45 – oraz wspomnienia św. Berarda i Towarzyszy, pięciu męczenników franciszkańskich [16 I], kanonizowanych w 1481 r). Został przepisany w środowisku (w klasztorze?) franciszkańskim, najprawdopodobniej we Florencji (zob. Kalendarz). Litania zawiera modlitwy za opatkę.

Kodeks stał się własnością Królewskiej i Uniwersyteckiej Biblioteki w Królewcu w 2. poł. XIX w., o czym świadczy wysoka sygnatura (1849). Ze względu na podobieństwo stylistyczne do modlitewnika ofiarowanego bibliotece przez Friedricha von Brederlowa (Rps 85/I, dawna sygnatura: 1848) można przypuszczać, że omawiany rękopis także należał do jego zbiorów. Dalsze losy zob. Rps 1/I.

II. 41. Rps 6/I. *Breviarium*, k. 7r: inicjał P(rimo) – *Bóg Ojców*

Bibliografia

Ed.: http://kpbc.umk.pl/dlibra/docmetadata?id=75916&from=&dirids=1&ver_id=&lp=1&QI=. – Lit.: A. Szczepaniak, Dokumentacja konserwatorsko-restauratorska. Rękopiśmienny pergaminowy brewiarz bernardyński z XV w. należący do Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu, Toruń 2011 (wydruk komputerowy przechowywany w Sekcji Rękopisów BUMK); M. Jakubek-Raczkowska, *Dwa włoskie modlitewniki z XV wieku jako przykład nowego rozpoznania średniowiecznych manuskryptów ze zbiorów toruńskich*, w: *Stare i nowe dziedzictwo Torunia, Bydgoszczy i regionu*, red. J. Raczkowski, Toruń 2016 (w druku).

Il. 42. Rps 8/I, k. 7v: inicjał B(eatus) – *Król Dawid*

Il. 43. Rps 8/I, k. 97v-98r

Il. 44. Rps 9/I, Johannes Halgrinus de Abbatisvilla, *Sermones super Psalterium*, k. 1r

Rps 9/I

Łac. 2. poł. XIII w. Perg. 17 × 13 cm. K. 303.

k. 1r-302r: **Johannes Halgrinus de Abbatisvilla**, ***Sermones super Psalterium***

– Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum etc. [Ps 1, 1]. *– Iste martyr vel confessor est beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum mundi carnis et diaboli. Mundus consulit temporalia acquirere. Caro carnales delicias ... In lege Domini meditabitur* [Ps 1, 2]. *Sicut aqua in vase sic votas in lege continetur ... a facie terre viventie. – Quare fremuerunt* [Ps 2, 1]. *Per gentes intllige vitia, quia sicut gentes dicuntur a genitura: sic et vitia, quia de nobis surgent: luxuria et gula ...* [27r] *– Sequitur magis. Delicta, quis intelligit?* [Ps 18, 13]. *Conqueritur hic propheta de triplici caligine, qua quisque abvolvitur* [korekta na *obvolvitur*]*, scilicet de mentis caligine … ><*[300v] *… Omnis spiritus laudet Dominum* [Ps 150, 6]. *Qualiter autem debeat laudari docuit nota supra ubi dixit: laudate eum in sono tube ... ><*[302r] *… in sexto quasi in VI corda sirum de terra iniquitate manifestativum supplicium… in septimo verbo quasi in VII corda ineffabilis dilectionis est argument*um. *Pater in manus tuas commendo spiritum meum.*

[kursywa, rubrą] *Sequitur nil magis nichil plus sed finis. Nasza braczcza jara dissza supra supra supra nakaschube.*

Ed. Bologna 1757 (jako dzieło Antoniego z Padwy); *Medii Aevi Bibliotheca Patristica*, t. 1-6,wyd. C. A. Horoy, Paris 1879-1882, tu t. 6, Paris 1880, kol. 575-1266 (jako dzieło Antoniego z Padwy); Por. RB 4541 (inny incipit komentarza do Ps 50,1); Schneyer 3, s. 539-558. – Lit.: B. Smalley, *Robert Bacon and the early Dominican school at Oxford*, Transactions of the Royal Hist. Society, IV, t. 30, 1948, s. 1-19, zwł. s. 4-8, 11-13, 18-19; C. Fabian, *Personennamen des Mittelalters. Nomina Scriptorum Medii Aevi*, München 2000; *Iohannes Halgrinus*, w: *Alcuin. Infothek der Scholastik* (tutaj: *Sermones in Psalmos*), http://www-app.uni-regensburg.de/Fakultaeten/PKGG/Philosophie/Gesch_Phil/alcuin/philosopher.php?id=3199 (dostęp 24.02.2015); M. Czyżak, *Digitalizacja najcenniejszych średniowiecznych rękopisów Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu. „Sermones super Psalterium" Jana de Abbatisvilla z 2. połowy XIII w. (Rps 9/I). Problemy związane z identyfikacją tekstu*, „Folia Toruniensia", 15, 2015, s. 98-106.

Składki

$1\text{-}5^{5+5}$ (k. 1-50), 6^{4+4} (k. 51-58), 7^{2+1} (k. 59-61: jedna karta wycięta), $8\text{-}11^{5+5}$ (k. 62-101), $12\text{-}23^{4+4}$ (k. 102-197), 24^{7+9} (k. 198-213), 25^{4+6} (k. 214-223), $26\text{-}35^{4+4}$ (k. 224--303).

Oryginalna numeracja cyframi rzymskimi na górnych marginesach *I-CCCV*. Kustosze na końcu składek 1-3, 8-12: *I-III*, *VII^{us}-XI^{us}*. Reklamanty (obcięte), na k. 10v, 20v, 30v. Nowa paginacja ołówkiem z błędami: opuszczono karty po k. 76, 98 i 214.

Pergamin

Koźlęcy, bardzo niejednorodny, cienki, szlifowany dwustronnie i jednostronnie z zachowanym licem. Widoczne cery (np. k. 80), naturalne otwory (np. k. 20, 92, 301), nieliczne naturalne krawędzie (np. k. 8, 49, 254).

Pismo i zdobienia

Wykreślony schemat pisarski, liniowanie. Tekst w jednej kolumnie, lustro tekstu: 12-13 × 8-8,5 cm. Tekstura wielu rąk.

Rubrowanie minią ołowiową (obejmuje także rysunki i noty na marginesach).

Liczne 1- lub 2-wersowe czerwone lombardy o ozdobnych formach rozpoczynające komentowane wersety psalmów (np. k. 32r, 33r, 55v, 199r), gdzieniegdzie z ozdobną rezerwą (np. 62r, 92r, 111r) lub z pogrubioną laską zakończoną fleuronem (48v); częściowo wyprowadzone na lewy margines; w wielu przypadkach – ze skromnymi niciowymi wypustkami lub czwórliśćmi w przedłużonych szeryfach liter i łańcuszkami w tradycji filigranowych „gąsienic" w światłach liter (np. k. 1r, 12r, 15v, 22v, 28v, 44r, 52v, 144v). Wśród nich – inicjały kaligraficzne o wys. 2 wersów, na k. 10v, 18v, 20r, 24r, 37v – z dłu-

gimi wypustkami filigranowymi wychodzącymi na margines (równoległe wiązki niciowych gałązek, zdobionych niezgrabnymi pączkami i wężykiem, zakończonych treflowo).

Znaki akapitu, pionowe kreseczki sygnalizujące początek zdania – rubrą. Ramki ujmujące cytaty biblijne w tekście oraz dopiski na marginesach (sigla ksiąg biblijnych, noty). Wydłużone laski liter pierwszego wersu kolumny tekstu (*litterae elevatae*), np. k. 72r, 93r, 94v.

Tytuły poszczególnych komentarzy rubrą, np. k. 37v: *Sequitur supra supra nakaschube* [do Ps 23, 5: *Hic accipiet benedictionem a Domino*], k. 55v: *sequitur capetulum,* k. 61v: *sequitur ulterius et magis, verte folia*, k. 90v: *sequitur satur supra satur* [do Ps 39, 3: *Statuit supra petram pedes meas*], k. 93: *Sequitur gestam prestam* [Ps 40, 4], k. 103: *O Maria flos virginum* [Ps 44, 11], k. 113r: *Sequitur mazabec* [?] – Ps 51, 3.

Dwadzieścia pięć rysunków wykonanych piórkiem lub stylusem (podmalowanych minią ołowiową, np. k. 167v: nimb Chrystusa Zmartwychwstałego), umieszczonych przypadkowo na marginesach: k. 27v: projekt inicjału L z floraturą, k. 28r: kontur głowy męskiej, k. 143v: studium głowy męskiej, k. 144v: św. Małgorzata na smoku, na górnym marginesie dzik, k. 167r: zmartwychwstały Chrystus, k. 168v: kontur dachu wieży, k. 173r: niewiasta w stroju dworskim, k. 190r: św. Katarzyna, k. 193v: koło, k. 194r: zarys popiersia kobiecego w koronie oraz szkic postaci św. Katarzyny, k. 204v: Chrystus jako *Salvator Mundi* (całopostaciowy szkic na pustej karcie), k. 205r: studium główki kobiecej oraz zarys postaci brodatego mężczyzny, k. 207r: studium twarzy Chrystusa, k. 223v: projekt herbu z klejnotem, studium głowy kozła, k. 271v: kobiece popiersie, szkic kielicha, projekt herbu z klejnotem, lew, k. 273v: ptak, k. 275v: projekt postaci kobiecej.

K o m e n t a r z

Cała rubrowana dekoracja (inicjały, tytuły komentarzy, znaczniki akapitu, zakreślenia) powstała najpewniej jednocześnie, ale wtórnie w stosunku do zapisu tekstu (4. ćw. XIV w./1. poł. XV w.). Wprowadzona została przez mało wprawnego dekoratora, cechującego się zamaszystą, nierówną kreską i kompilującego motywy w tradycji filigranu pączkowego. Inicjały wykorzystują pozostawione przez skrybę miejsce, choć nie zawsze – niektóre zostały wprowadzone na wcześniejszym tekście (89r, 205r, 230r, 244rv, 245v) lub nawet postawione obok niego (np. 10v, 12r).

Zespół rysunków ma charakter wprawek studyjnych, o różnym stopniu wykończenia, niemających związku z tekstem kodeksu. Liczne błędy anatomiczne

Il. 45. Rps 9/I, k. 144v: św. Małgorzata na smoku, rysunek piórkiem

Il. 46. Rps 9/I, k. 207r: studium twarzy Chrystusa, rysunek piórkiem

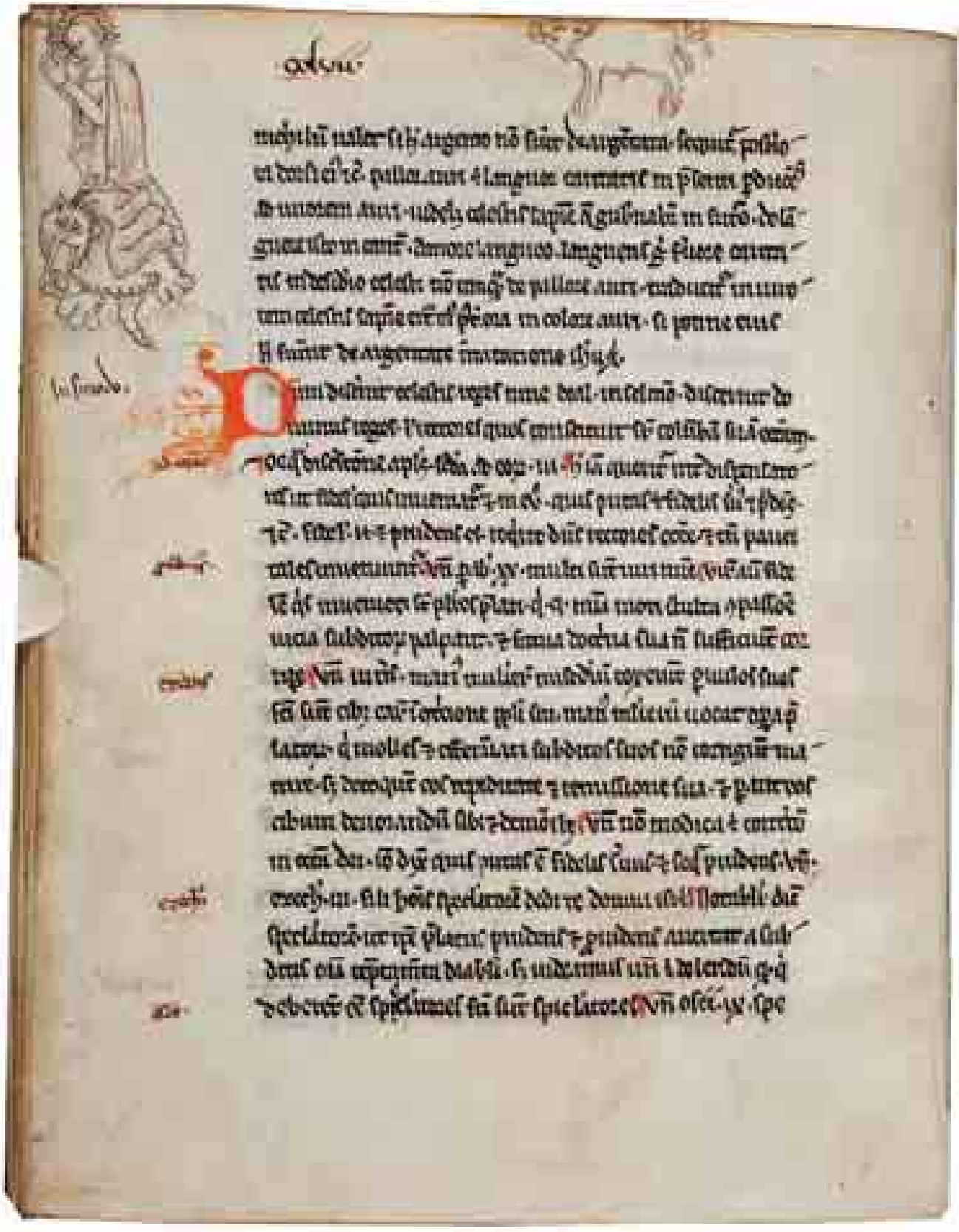

Il. 47. Rps 9/I, k. 144v

(np. zbyt duże ręce: 144v, 173r, silnie zdeformowana łydka: 205r), nieumiejętnie ukazywane twarze (205r), w zestawieniu z delikatnym rysunkiem inicjału (27v) czy herbów (223v, 271v) wskazują na rękę twórcy, biegłego raczej w wykończeniach ornamentalnych niż scenach figuralnych. Kilkakrotne powtarzanie motywów (zarys głowy, popiersie, postać św. Katarzyny, koło) może świadczyć, że były to rysunki przygotowawcze do zrealizowanych gdzie indziej miniatur lub rodzaj przypadkowych studiów rysunkowych z pamięci, względnie – przerysów z wzornika.

Motywy obrazowe mają charakter kompilatorski. Pewne cechy stylistyczne, jak: miękkie draperie, typy postaciowe, rozwiązania ikonograficzne (*Zmartwychwstanie*, św. Katarzyna) i cechy kostiumologiczne (144v, 205r), zdradzają wzornik z okresu ok. 1370--1380 r., fizjonomia Chrystusa na kartach 204v i 207r nosi natomiast cechy bardziej archaiczne (poł. XIV w.). Proporcje postaci, sposób stylizowania ich anatomii, ogólna charakterystyka fizjonomiczna, wskazują na czeski krąg inspiracji, podczas gdy główki kobiece o utrefionych wysoko warkoczach mają swe analogie w sztuce francuskiej 3. ćw. XIV w.

Noty i glosy

Kilku rąk o różnorodnym charakterze: I. na marginesach do k. 226 skróty ksiąg biblijnych cytowanych w tekście; II. noty wskazujące czas odczytania danego komentarza, np. k. 37v: [in] *festo unius martyris vel confessoris* przy komentarzu do psalmu 23: *Hic accipiet benedictionem a Domino* ... [Ps 23, 5], k. 87r: *in passione Domini* przy komentarzu do psalmu 37: *Amici mei et proximi mei* [Ps 37,12, ręką skryby], k. 110r: *De divina misericordia* [Ps 50, 1, ręką skryby (?)], k. 120r: *De lacrimosa oratione* [Ps 55, 9], k. 127r: *De commendatione fortitudinis*, k. 131v: *In diebus passionis* [Ps 61, 5], k. 144v: *in Sinodo* [Ps 67, 15], k. 145v: *in adventu* [Ps 67, 25], k. 163v: *De nativitate Domini vel confessoris in fine* [Ps 73,16], k. 181r: *In adventu Domini* [Ps 79, 15, ręką skryby], k. 182r: *In nativitate Domini* [Ps 80, 4, ręką skryby]; III. komentarze do tekstu: k. 110r: *De divina misericordia* [Ps 50, 1, ręką skryby (?)], k. 120r: *De lacrimosa oratione* [Ps 55, 9], k. 129r: *De forti operatione in bono vel in malo*, k. 160r: *De hominis reformatione et de ipsius deformatione* [Ps 72, 26]; IV. uzupełnienia tekstu, np. k. 220v: *tres habens remorum ordines propter triplicem diaboli* [Ps 103, 26, ręką skryby (?)]; V. k. 302v, ręką autora tytułów poszczególnych komentarzy: *Labitur a mente bona res cito sed mala lente. In omnibus que acturus es cogita quod possit accide principiis obsca* […].

Oprawa

Zdefektowana (brak górnej okładziny); deska dębowa, skóra brunatna, 2 zapięcia zaczepowe na skórzanych paskach (zachowany zaczep i blaszki mocujące). Dekoracja okładziny o kompozycji ramowej ze zwierciadłem, ślepo wyciskana strychulcem. Wyklejka papierowa, z naklejonym ekslibrisem ks. Albrechta Pruskiego – wariant III (na odwrociu widoczny fragment większego ekslibrisu księcia); postfolium pergaminowe z zapiskami z epoki. Na grzbiecie sygn. *14* […].

Warsztat nieznany, XV w.

Zob. Tondel, *Ekslibrisy*, s. 264-268, il. nienumerowana na s. 274 (wariant II. 4 ekslibrisu – fragment), s. 275 (wariant III ekslibrisu).

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Biblioteka zamkowa] – sygn. 14[1], ekslibris księcia Albrechta Hohenzollerna (zob. Oprawa).
2. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – k. 1r: pieczęć okrągła „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."

Cechy paleograficzne pisma wskazują na powstanie rękopisu w XIII w. („a" otwarte, bliskie uncjale, dolny brzuszek „g" większy niż górny, stosowane konsekwentnie proste „s" na końcu wyrazu, „t" z trzonkiem, który nie przebija jeszcze poprzecznej beleczki), choć mogą one wynikać z anachronizmu pisarza. Wydaje się, że rękopis można utożsamić z komentarzem do psalmów, ofiarowanym przez wikariusza katedry sambijskiej (i oficjała sambijskiego?) Michaela Blumenaua konwentowi augustianów-eremitów Patollen w dobrach Groß Waldeck (obecnie Ossokino, rejon Bagrationowsk (niem. Preußisch Eylau), obwód kaliningradzki) w 1483 r. (Eysenblätter, s. 387: Michael oficjał sambijski; w rejestrze Kuhnerta wydanym przez Päslera, *Zur Herkunft*, s. 47: Michael Blumenau wikariusz katedry sambijskiej).

O wyjątkowości naszego kodeksu stanowią rysunki Chrystusa, świętych, studia postaci ludzkich i zwierzęcych lub motywy heraldyczne, naniesione na marginesy przypuszczalnie w 4. ćw. XIV w. oraz humorystyczne tytuły poszczególnych komentarzy, wpisane najprawdopodobniej równolegle lub nieco później. Po likwidacji klasztoru w 1524 r. rękopis został przejęty wraz z całym księgozbiorem przez księcia Albrechta Hohenzollerna i umieszczony w bibliotece zamkowej w Królewcu (ekslibris), jest wspominany

Il. 48. Rps 9/I, oprawa – dolna okładzina, warsztat nieznany, XV w.

Il. 49. Rps 9/I, dolne obcięcia kart

w katalogu M. Grabego pod sygn. *Xx 141*: *In Psalterium commentarius* (Jähnig, *Katalog*, s. 271). W GK otrzymał sygnaturę 1205. Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Zob. Biskup, *Das Domkapitel*, s. 456-459, zwł. przyp. 2840. Znani są Nicolaus Blumenau oficjał sambijski 1448, 1465, ostatni raz wspomniany w 1468 r., oraz Michael Blumenau – student uniwersytetu w Rostoku w 1466 r., zapewne identyczny z właścicielem rękopisu.

Bibliografia

H. Eysenblätter, *Die Klöster des Augustiner Eremiten im Nordosten Deutschlands (Neumark, Pommern, Preussen)*, AM, 35, 1898, s. 387 (informacja o nocie proweniencyjnej na wyklejce górnej okładki – obecnie zaginionej); E. J. Guttzeit, *Das Kloster Pattolen (zur Heiligen Dreifaltigkeit) innerhalb der Geschichte des Rittergutes Gros Waldeck, Kreis Pr. Eyleau*, w: *Studien zur Geschichte des Preussenlandes*, red. E. Bahr, Marburg 1963, s. 201; Päsler, *Zur Herkunft*, s. 45, 47; Tondel, *Biblioteka zamkowa*, s. 87; Jähnig, *Katalog*, s. 271; Mentzel-Reuters, *Arma spiritualia*, s. 282; Päsler, *Deutschsprachige Sachliteratur*, s. 377; idem, *Die Handschriftensammlungen*, s. 246; B. Pietrulewicz, Zespół szkiców zawartych w średniowiecznym rękopisie Rps 9/I ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu, Toruń 2011 (praca seminaryjna napisana na Wydziale Sztuk Pięknych UMK pod kierunkiem M. Jakubek-Raczkowskiej, wydruk komputerowy przechowywany w Sekcji Rękopisów BUMK); B. Wojdyła, L. Bannach-Szewczyk, Dokumentacja konserwatorska XIII-wiecznego kodeksu pergaminowego *Tractatus super Psalterium*, Rps 9/I, ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu, Toruń 2014 (wydruk komputerowy przechowywany w Sekcji Rękopisów BUMK); B. Wojdyła, L. Bannach-Szewczyk, *Konserwacja rękopisu „Sermones super Psalterium" (Rps 9/I) ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu*, „Folia Toruniensia", 15, 2015, s. 107-114.

Il. 50. Rps 9/I, k. 1r: inicjał B(eatus)

Il. 51. Rps 9/I, k. 37v: inicjał H(ic)

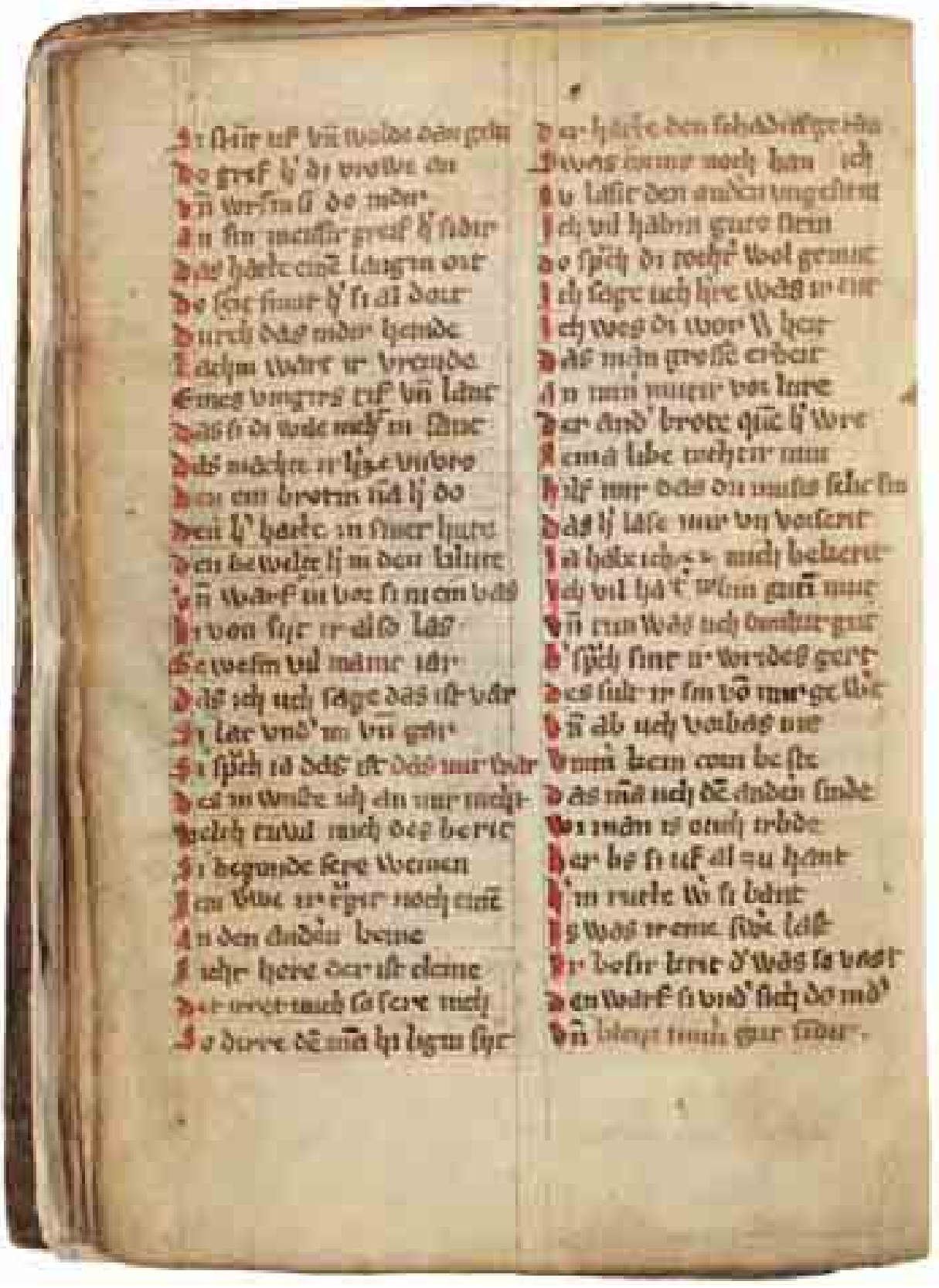

Il. 52. Rps 10/I, Sibote, *Frauenzucht*, k. 5v

Rps 10/I

Niem. Ok. 1350. Perg. 18,5 × 13 cm. K. 19+II.

1. k. 1ra-6rb: **Sibote, *Frauenzucht***

‖Swerlich hore ich vwer wort
wen si sint mir nicht gut gehort ... >< ...
Got genade uns wen wir
varin us den enelende. Amen.

W edycji C. Sonntag tekst zaczyna się od wersu 161 (s. 83), w edycji H. Niewöhnera – od wersu 171 (s. 1).

Ed.: F. H. von der Hagen, *Gesamtabendteuer. Hundert altdeutsche Erzählungen*, t. 1-3, Darmstadt 1961, t. 1, s. 41-57; H. Niewöhner, *Neues Gesamtabenteuer*, red. W. Simon, Dublin/Zürich 1967, s. XIV, 1-35 (siglum K 2); C. Sonntag, *Sibotes „Frauenzucht". Kritischer Text und Untersuchungen*, Hamburg 1969, s. 70-71, 74-123 (K 2, wykorzystuje odpis Niewöhnera). – Lit.: H. Fischer, *Studien zur deutschen Märendichtung*, Tübingen 1983, B 121, s. 401-402 (wspomina nasz rękopis); H.-J. Ziegler, w: VL 8 (1992), kol. 1134-1138.

2. k. 6rb-19rb: **Rüdeger von Munre, *Irregang und Girregar***

Dis mer heisit Rudeger vn sprichet von zwein gesellen.
– <U>on gemelichin dingin
sagin unde singin ... >< ...
Di rede gemelichir
Noch ouch der v[rou]din richir.

Jedyny przekaz tekstu.

Ed.: v. d. Hagen, *Gesamtabendteuer*, t. 3, s. 43-82. – Lit.: H. Fischer, *Studien*, B 107, s. 391-392; R. M. Kully, w: VL 8 (1992), kol. 310-312, 11, kol. 1340; A. Moshövel, *Von „hübschen" Studenten und kundigen Frauen. Rüdeger von Munre: „Irregang und Girregar"*, w: *Vergessene Texte des Mittelalters*, red. N. Busch, B. Reich, Stuttgart 2014, s. 175-186, 290-292.

3. k. 19rb-19vb: **Heinrich Rafolt, *Der Nussberg***

Hij hebit sic an ein buch Da heiset der nusberc.
– <H>einrich Rafolt gedichtit hat
dem di sinne kenin rat
zv siner lere ni ge gab ... >< ... die heinische schar
stille und nicht offenbar‖

Jedyny przekaz tekstu.

Ed.: v. d. Hagen, *Gesamtabendteuer*, t. 1, s. 445-447. – Lit.: H. Fischer, *Studien*, B 100, s. 383; R. Heinrich, H.-J. Ziegeler, w: VL 7 (1989), kol. 974-975, 11, kol. 1289.

Składki

1^{5+5} (k. 1-10); 2^{4+5} (k. 11-19).
Po karcie 12 jedna karta wycięta bez straty tekstu.

Pergamin

Owczy; średnio gruby, bardzo niejednorodnie wykańczany: szlifowany dwustronnie i jednostronnie, wygładzany. Liczne naturalne ubytki (np. k. 3, 11-14) i naturalne, nieregularne krawędzie (np. k. 19).

Pismo i zdobienia

Wykreślony schemat pisarski, liniowanie. Tekst w dwóch kolumnach. Lustro tekstu: 14 × 10, 5 cm. Tekstura jednej ręki, poprawki pisarza.

Rubrą: tytuły utworów, inicjały utworów (a w utworze 2 także rozdziałów) o wys. 2 wersów, przekreślenia pierwszych liter wersów.

Oprawa

Półskórkowa (mnisza); deski bukowe, skóra brązowa (tylko na grzbiecie), ślad po zapięciu uszkowym z bolcem na górnej okładzinie oraz po (prawdopodobnie późniejszym) zapięciu zaczepowym. Na desce górnej okładziny 2 rytowane znaki (gmerki właścicieli ksiąg?): pionowa linia z krótką poziomą belką, zakończona krzyżem św. Andrzeja (strona zewnętrzna), oraz uproszczona tarcza herbowa (?) z nieokreślonymi, linearnymi motywami (str. wewnętrzna). Pod znakiem na górnej okładzinie atramentem sygn. *Lll 21* [?]. Na dolnej okładzinie napis: *Alexius Buch*. Na wewnętrznej stronie górnej okładziny atramentem sygn. *907b*.

Warsztat nieznany, XIV w.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Biblioteka zamkowa] – sygn. Lll 21 (3. Standortkatalog, zob. Oprawa).
2. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – k. 1r: sygn. 907b (4. Standortkatalog, zob. też Oprawa), *T 10. 32* [?], pieczęć okrągła: „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."

Rękopis powstał najprawdopodobniej około 1350 r. na terenie wschodniej Turyngii. Opisywany fragment (część większego zbioru bajek) zawiera trzy wierszowane opowiadania w komiczny sposób ukazujące stan małżeński: drugą część *Frauenzucht* oraz znane tylko z tego przekazu *Irregang und Girregar* i *Nussberg* (początek). Czy znak własnościowy wyryty na przedniej okładzinie rękopisu można utożsamić ze znakiem umieszczonym na odpisie kroniki Mikołaja von Jeroschina, znajdującym się w BG PAN (Ms. 1260, *Danzinger Katalog*, 2, s. 182, odrys) z biblioteki królewieckiego nauczyciela Krzysztofa Falcka (XVI w.)? – zob. Päsler, *Katalog*, s. 107 – trudno przesądzić. Można jednak przypuszczać, że rękopis pochodził z biblioteki krzyżackiej. W 2. poł. XVI w. znajdował się z całą pewnością w bibliotece zamkowej w Królewcu (dawne sygnatury zob. Päsler, *Katalog*, s. 212). Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Bibliografia

F. H. von der Hagen, *Gesamtabendteuer*, t. 3, s. 761, nr 5; Steffenhagen 3, nr XI, s. 521-523; A. Mihm, *Überlieferung und Verbreitung der Märendichtung im Spätmittelalter*, Heidelberg 1967 s. 62, 136; C. Sonntag, s. 17, nr 3; H. Fischer, *Studien*, s. 291; Plate, *Zum Verbleib*, s. 101-102; Päsler, *Katalog*, s. 106-108, 212; Jähnig, *Katalog*, s. 297 (*Lll 21. Alexii Buch. Auff Pergamen, in principio et fine mutilatus*); Thorn/Toruń, Universitätsbibl., Rps 10/I, w: http://www.handschriftencensus.de/2579 (dostęp 4.12.2013).

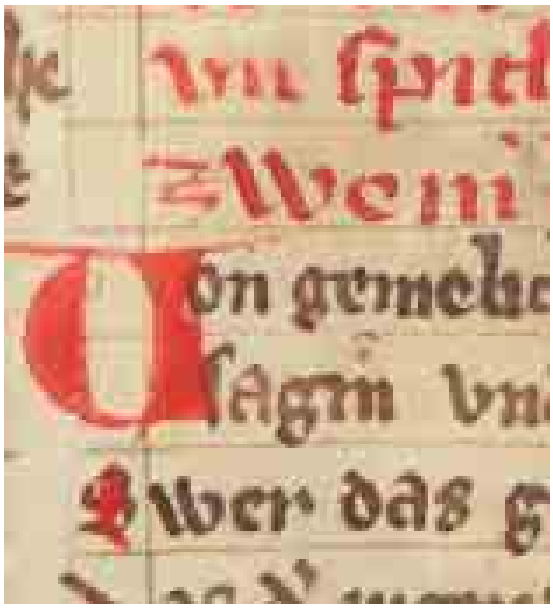

Il. 53. Rps 10/I, k. 6rb: inicjał V(on)

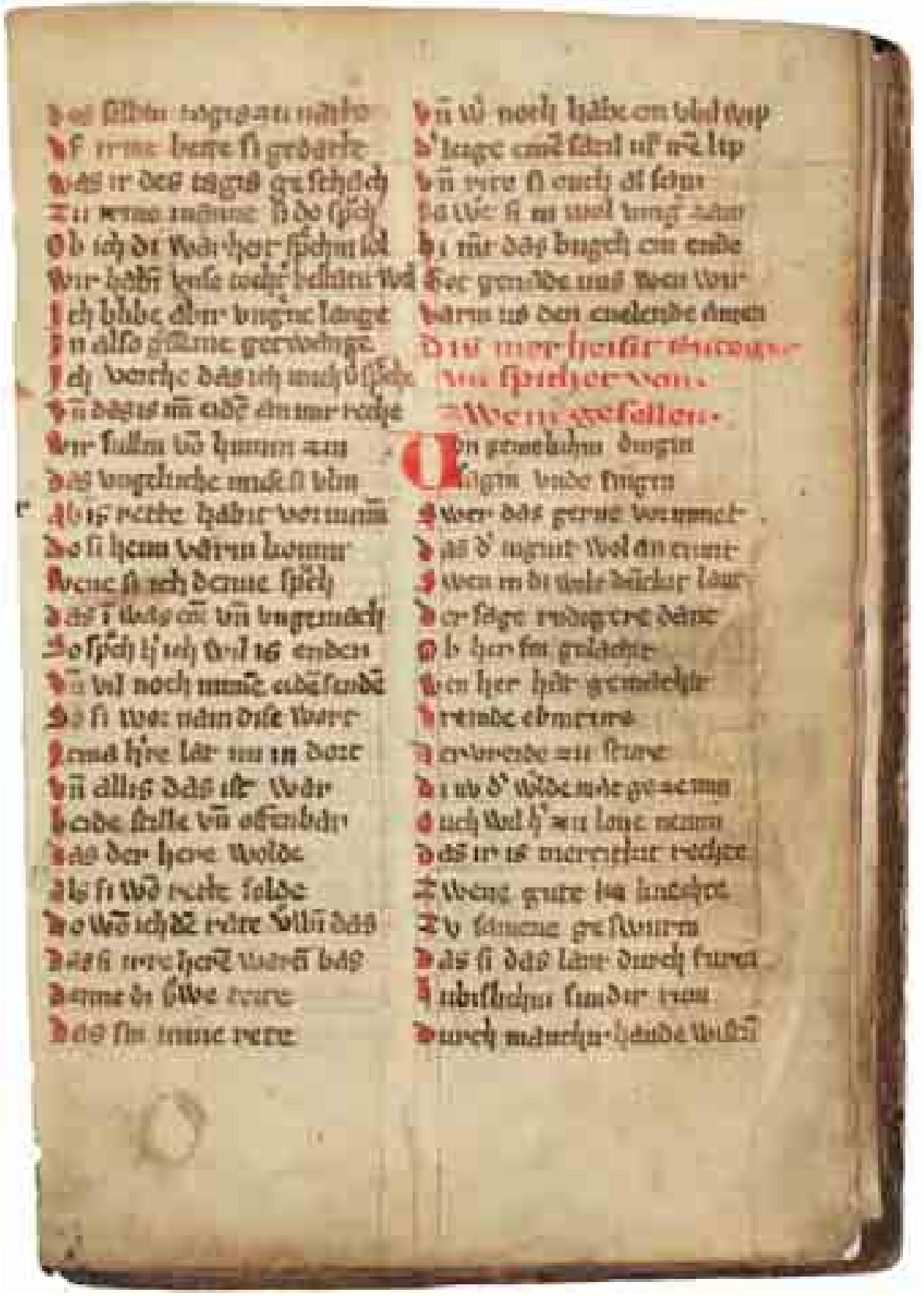

Il. 54. Rps 10/I, Rüdeger von Munre, *Irregang und Girregar*, k. 6r

Il. 55. Rps 11/I, *Evangelium Nicodemi*, k. 18r

Rps 11/I

Niem. 1. ćw. XV w. Papier. 19 × 14,5 cm. K. 53 + II.

k. 1r-55v: ***Evangelium Nicodemi*** (wersja E, Hoffmann, zob. niżej, s. 309-311)

[Prolog] – *Dicz Ewagelium* [!] *ist das Nicodemus schribet und der selbe war ein hocher furste ...* [Tekst] – *dicz was in dem zit dz Bergius ze Rome XVIII jar keiser wz gesin ... >< ... do stundon si gar gelich. Do wrden di‖*.

Redakcja wersji E bliska wersji W, wydanej przez A. Massera, *Dat ewangelium Nicodemi van deme lidende vnses Heren Ihesu Christi*, Berlin 1978, s. 61-97 (Plate, *Zum Verbleib*, s. 103; Hoffman, s. 311; Päsler, *Katalog*, s. 151).

Ed.: *Das Evangelium Nicodemi in spätmittelalterlicher deutscher Prosa. Texte*, wyd. A. Masser**,** M. Siller, Heidelberg 1987, s. 75 (autorzy podają opis naszego rękopisu: siglum E^8, ale nie uwzględniają go w edycji), s. 249-305. – Lit.: A. Schelb, w: VL 2 (1980), kol. 659-663; Z. Izydorczyk, *Manuscripts of the Evangelium Nicodemi*, Toronto 1993; W. J. Hoffmann, *The Gospel of Nicodemus in High German Literature of the Middle Ages*, w: *The medieval Gospel of Nicodemus: texts, intertexts, and contexts in Western Europe*, wyd. Z. Izydorczyk, Tempe, Arizona 1997, s. 287-336, zwł. s. 309-313 (E^8).

Składki

1^{4+3} (k. 1-7); 2^{3+4} (k. 10-16); 3-6^{4+4} (k. 17-48); 7^{4+3} (k. 49-55).

Brak k. 8-9 oraz jednej karty po k. 55. Wyrwane ⅔ karty 49. Brak kustoszy i reklamantów. Współczesna paginacja ołówkiem.

Znaki wodne

1. War. Piccard 7, VI 35 (1392), k. 5, 15, 19, 20-22, 27-30, 35, 38, 43-46; 2. war. Bricquet 5124 (1401), k. 50, 52-53, 55.

Pismo i zdobienia

Tekst w jednej kolumnie, lustro tekstu: 16,5-18 × 12--12,5 cm. Kursywa jednej ręki: *jüngere gotische Kursive des 1. V. 15 Jh.* (Neske, zob. niżej, s. 80).

Czerwone i czerwono-czarne inicjały (lombardy) o wys. 2-4 wersów na początku rozdziałów, wśród nich charakterystyczne U w kształcie litery V z jasnymi prześwitami (rezerwą), np. k. 20r, 22r. Niemieckie i łacińskie tytuły sygnalizujące treść rozdziałów, rubrą, np. k. 11r: *Hoc est verum hoc*, k. 26r: *Ave Maria gracia plena dominus*, k. 46r: *Peter Kremer*.

Oprawa

Po konserwacji: karton, płótno. Wyklejki papierowe. Na dawnej wyklejce sygnatura *2641*.

Stan zachowania

Rękopis po konserwacji przeprowadzonej w 1967 r.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – sygnatura 2641 (4. Standortkatalog, zob. Oprawa), k. 1r: pieczęć podłużna: „Königl. u. Universitäts. Bibliothek Königsberg i. Pr."

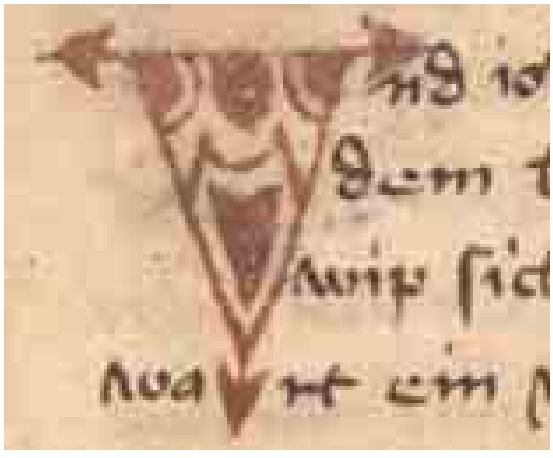

Il. 56. Rps 11/I, k. 20r: inicjał V(nd)

Il. 57. Rps 11/I, k. 19r-20r

Rękopis – część większej całości – powstał w południowo-zachodnich Niemczech, na co wskazuje jego język (hochalemannisch, Hoffmann, s. 309-310, Päsler, *Katalog*, s. 151), być może w 1. ćw. XV w. (znaki wodne, por. Klein, zob. niżej, s. 326, przyp. 7, 8; Neske, s. 80). Cały kodeks zawierał trzy utwory spisane jedną ręką: 1. *Sibyllen Weissagung*, 2. *Evangelium Nicodemi*, 3. *Das Spiel vom Jüngsten Tage* obecnie *Wülckers Weltgerichtspiel* (Wülcker, zob. niżej, s. 51, przyp. 133, Klein, s. 327). Nie znamy jego średniowiecznych właścicieli. Do 1868 r. był własnością koblenckiego historyka Johanna Christiana von Stramberg (1785-1868, zob. ADB 54, s. 607-608). W 1870 r. został wystawiony na sprzedaż w domu aukcyjnym Isaac St. Goar we Frankfurcie nad Menem i zakupiony przez Richarda Paula Wülckera, profesora germanistyki Uniwersytetu w Lipsku (1845-1910), który podzielił tom na trzy części. W 1906 r. wszystkie trzy rękopisy ze spuścizny Wülckera trafiły do antykwariatu Focka w Lipsku. Stąd *Ewangelia Nikodema* została zakupiona przez Państwową i Uniwersytecką Bibliotekę w Królewcu, a *Sibyllen Weissagung* w 1921 r. przez Królewską Bibliotekę w Kopenhadze (Det Kongelige Bibliotek, NKS Cod. 2922,4°). Los ostatniej części pozostaje nieznany. W Królewcu rękopis pozostał do II wojny światowej. Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Bibliografia

Ed.: http://kpbc.umk.pl/dlibra/docmetadata?id=82213&from=&dirids=1&ver_id=&lp=1&QI=. – Lit.: (wybór): R. P. Wülcker, *Das Evangelium Nicodemi in der abendländischen Literatur*, Paderborn 1872, s. 51-54, zwł. s. 51, przyp. 133; K. Reuschel, *Die deutschen Weltgerichtsspiele des Mittelalters und der Reformationszeit*, Leipzig 1906, s. 86; A. Masser, M. Siller, s. 75; Plate, *Zum Verbleib*, s. 102-103; Päsler, *Katalog*, s. 150-151; I. Neske, *Die spätmittelalterliche deutsche Sibyllenweissagung. Untersuchung und Edition*, Göppingen 1985, s. 80, 161-162; K. Klein, *Aus drei mach eins. Eine spätmittelalterliche Sammelhandschrift mit „Sybillenweissagung", „Evangelium Nicodemi" und „Wülckers Weltgerichtspiel"*, ZfdA, 142, 2013, s. 325-328 (zidentyfikował rękopis kopenhaski jako część kodeksu ze spuścizny Wülckera); R. G. Päsler, E. Petersen, w: http://www.handschriftencensus.de/13972 (dostęp 30.10.2013).

Il. 58. Rps 11/I, k. 26r: inicjał D(o)

alle welt predien vn̄ alle die An in gelo
bēt Die sottiman coͤffen vn̄ sprach wer an
den geloͤben vn̄ An den coͤf stirbet Der
wirt iem̄ ewēlich vdamnot do fuͤr ihē
in einē liechtē wolken ze himel vō der red
erschraken Die iuden gar vͤbel vn̄ brachē
Die buͤch da an die x gebot stuͤnden gesch
riben vn̄ beschwoͤren si Das si inen die wa
rheit seittin ob si es selben sechin od̄ inēs
Die iuden seittin do sprachen si wir fuͤrch
tē got dz wir die warheit vͤswigin Wir
sachen vn̄ horttē es selbon vn̄ seit vͤns
nieman Aue maria gracia plena domin

Do battē si die iij iuden dz si es vͤswigen
dz man die mere nuͤt in d̄ stat vͤnē
me vn̄ hiessen si balde vō ierusalem
wid̄ ze gallilea fuͤrē Und sprachen
Wie gros wnd̄ in israhel ist beschechen
do sich die iudischheit als vͤbel gehattē
do trostte si der bischof cagifas Und spr
ach ir herren hant dar vm̄ enhein leid
ir horttēt wol dz die ritt̄ seitten das

Il. 59. Rps 12/II, Ps.-Galenus, *Prognostica*, k. 2r.
Na dolnym marginesie nota własnościowa: *Liber sancte Marie in Polplin*

Rps 12/II

Łac., niem. Koniec 1. ćw. XIII w. Perg. 21 × 13,5 cm. K. 87.

1. k. 2ra-2va: **Ps.-Galenus**, ***Prognostica***

Pronostica Galieni

– <P>Rovidit Galienus in corpore humano, quod signa sunt mortifera ... >< ... invenies radicem eius totam pallidam.

Lit.: Thorndike-Kibre, *Catalogue*, 1082; H. Schipperges, R. J. Durling, w: LMA 4 (1989), kol. 1082-1084; V. Nutton, *Prognostica Galieni*, „Medical History", 14, 1970, s. 96-100; J. Scarborough, *The Galenic Question*, „Sudhoffs Archiv", 65, 1, 1981, s. 1-31.

2. k. 2va-12va: ***Recepty medyczne***

– <C>onfectio tiriaca diatesaron facit contra omnium serpentium ... >< ... et manipullam vitream recondis et ex eo uteris summam medicinam experieris.

Lit.: Milkau (zob. niżej), s. 82.

3. k. 12va-51rb: **Nicolaus Salernitanus,** ***Antidotarium***

[Indeks] – <>*uree Alexandrine L II* [libras duas], *Adriani magni L I* [libram unam], *Acharisti magni L I* [libram unam] … ><[13vb] *... Zinziber conditum quo modo sit.*

[Prolog, k. 14r] – <>*Go Nicholaus rogatus a quibusdam in practica medicine studere volentibus ... >< ... per hoc enim facilis et certa erit emptionis notitia: leve precium et moderata dispensatio*. [Tekst, k. 15r] – *Aurea alexandrina dicta est ab auro ... >< ... digestivam virtutem adiuvat, vitio peccatorum ex frigidate valet, renes confortat et libidinem potanter excitat.*

Ed.: Venedig 1471 (H 11763-11766); W. S. van den Berg, *Eene middelnederlandsche vertaling van het Antidotarium Nicolai met den latijnschen tekst der eerste gedrukte uitgave van het Antidotarium Nicolai*, Leiden 1917. – Lit. (wybór): D. Goltz, *Mittelalterliche Pharmazie und Medizin. Dargestellt an Geschichte und Inhalt des Antidotarium Nicolai. Mit einem Nachdruck der Druckfassung von 1471*, Stuttgart 1976; G. Keil, *Nicolaus Salernitanus*, w: VL 6 (1987), kol. 1134-1151; idem, *Antidotarium Nicolai*, w: LMA 1 (1980), kol. 708-710; Päsler, *Katalog*, s. 136-137.

4. k. 51rb-54va: **Nicolaus Salernitanus,** ***De dosibus medicinarum***

[Prolog] – <*Q*>*uia sufficienter de dispumatione* [!] *omnium confectionum ... >< ... et amicorum plenitudine gaudeant et glorientur.* [52rb] – <*C*>*arpobalsami uncias II ... >< ... trifolii acuti drachmam I. Lacterici drachmam I.*

W edycji van den Berga prolog dzieła ujęty jako epilog *Antidotarium*.

Ed.: Venedig 1471 (H 11763-11766). – Lit.: Thorndike-Kibre, *Catalogue*, 1231, 195; *Katalog Frankfurt*, 2.1, s. 41, Ms. Praed. 18, k. 246r-248r.

5. k. 54va-57va: **Nicolaus Salernitanus,** ***Synonyma medicinarum***

– Expletis autem specierum ponderibus, que ad omnium supradictarum medicinarum confectionem pertinent ... >< ... liberam habeant facultatem. [54vb] – <*A*>*rthemesia id matricarca* [!] *... >< ... <V>ncozaria id est flos agni casti vel salicis marini.*

Ed.: Venedig 1471 (H 11763-11766). W edycji van den Berga utwór stanowi epilog *Antidotarium*. – Lit.: Thorndike-Kibre, *Catalogue*, 544, 147; *Katalog Frankfurt*, 2.1, s. 41, Ms. Praed. 18, k. 248r-249v.

6. k. 57va-59rb: ***Ad cognossendas herbas in colore***

– *<A>loes epaticum purpureum colori ... >< ... Sal gemma alba pure substancie et lucide bonum.*

Ed.: Salvatore de Renzi, *Collectio Salernitana ossia: documenti inediti*, t. 2, Napoli 1853, s. 402-406. – Lit.: Thorndike-Kibre, *Catalogue*, 85.

7. k. 60va-62rb: **Aegidius Corboliensis, *De urinis*** (fragment)

– *Dicitur urina, quoniam sit renibus una ... >< ... Et talem servans constanti tempore formam.*

Ed.: GW 269-273 (Padwa 1483); L. Choulant, *Aegidii Corboliensis Carmina medica*, Leipzig 1826, s. 4-10. – Lit.: Thorndike-Kibre, *Catalogue*, 422.

8. k. 63rab: ***Słownik roślin i ziół***

– *Agrimonia* ([razura]) *artemesia (biuot) ... >< ... savina* (*sauelbom*).

Glosy w j. dolnoniemieckim wpisane nad ich łacińskim odpowiednikami (tutaj w okrągłych klamrach), powstałe we francuskiej Flandrii, pod koniec 2. ćw. XIII w. (Päsler, *Katalog*, s. 137 za Gysseling, s. 333).

Ed. F. Milkau, *Mittelniederdeutsche Pflanzenglossen*, „Niederdeutsches Jahrbuch", 17, 1891, s. 82-84; M. Gysseling, *Corpus van Middelnederlandse Teksten*, 2.1, s'Gravenhage 1980, s. 334; Jansen-Sieben, *Repertorium*, nr K 30, s. 354-355 (wspomina nasz kodeks). – Lit.: Päsler, *Katalog*, s. 138.

9. k. 63va-73va, 80ra-87vb: ***Recepty medyczne***

[Indeks] – *<>d capitis dolorem, ad oculos dolentes ...* ><[64vb] *... De pullo hyrundinis ... D .. V .. LT .. R.* [65ra] *Hec sunt diverse curationes ad dolorem capitis. – <C>orona de agrimonia facta et capiti imposita statim sanat ...* ><[87vb] *... Ad omnem dolorem vel rumorem corporis. Cymmum et folia caulium cere cum vino*‖

10. k. 73vb-79v: ***Recepty medyczne*** (nie ujęte w indeksie utworu 9)

– *Farina siliginea cum sanguine leporino et felle taurino ... >< ... teris in pulverem cum aceto linis emigraneum. Ad*‖

Il. 60. Rps 12/II, k. 2r: tytuł utworu

Składki

1^{5+4} (k. 1-9), $2\text{-}7^{4+4}$ (k. 10-57), 8^{4+1} (k. 58-62), $9\text{-}10^{4+4}$ (k. 63-78), 11^{1+0} (k. 79), $12\text{-}13^{2+2}$ (k. 80-87).

Po karcie 62 wycięto 3 karty. Kustosze na końcu składek 4: *IIII*^{us} (k. 33v), 6: *Quart*^{us} (k. 49), 7: *V* (k. 57v), 9: *I*^{us} (k. 70v). Rękopis został źle zszyty: składka 5 (k. 34-41) powinna zostać umieszczona po 3 (po k. 25), składka 10 (k. 71-78) po 13 (po k. 87). Jak wynika z analizy treści z ostatnich czterech arkuszy (k. 80-87), zostały błędnie zszyte dwa biniony zamiast jednego kwaternionu: karta 84 powinna znaleźć się przed k. 80, karty 85 i 86 przed k. 82 (Milkau, s. 81).

Pergamin

Nie barwiony, obustronnie szlifowany, z dzikich zwierząt (niekiedy z niestarannie usuniętym licem), bez cer (wyjątek: k. 22), z nielicznymi brzegami naturalnej skóry.

Pismo i zdobienia

Rękopis liniowany, tekst w dwóch kolumnach, lustro tekstu: 14-15 × 11-12. Minuskuła wczesnogotycka (praeghotica), wiele rąk (wyraźnie inne: k. 60v-62r, 73v-79v).

K. 2r, 65r: tytuły utworów majuskułą, rubrą, k. 65r-87v: tytuły rozdziałów rubrą.

Na początku rozdziałów (utworów), na kartach 2r-12r, 15r–52r, 54v, 57v, 63r–70v, liczne 2- lub 3-wersowe inicjały z oszczędną dekoracją filigranową, wysunięte poza kolumnę tekstu na zewnętrzny margines, o wygiętych caudach i wydłużonych laskach pionowych; obok siebie występują formy krągłe i twarde (np. E, M, T). Inicjały przeważnie czerwone (wyjątkowo – błękitne, np. 2r, lub zielone, np. 6v – liczniej występujące od karty 15v). Litery C, D, E, O – zdobione na ogół tylko w świetle (tzw. gąsienice i ceowniki, symetryczne półpalmety). Pozostałe (B, F, L, M, N, P, R, S, U, V) o bogatszym ornamencie, obwiedzione czerwonym, giętkim konturem, tworzącym mięsiste formy palmet i półpalmet, z drobnymi wolutami na zakończeniach. W światłach liter – palmety, ceowniki, tzw. gąsienice lub fantazyjne układy o falistym brzegu. Najbogatsze formy przybierają inicjały A, o wydłużonej lewej nóżce zakończonej wolutą, często ujętej w dwie wydłużone palmety (np. 7v).

Do k. 12r palmety nieregularne, o szerokim rzucie przypominającym liście, nieregularne w kroju i rysunku. Filigran od karty 15r staje się bardziej regularny i drobniejszy, z przewagą symetrycznych form, w które wplatane są geometryczne elementy „okuciowe" – taśmy z punkcikami; wypełnienia świateł stają bardziej symetryczne, częściej występuje zielony inkaust, stosowany do bloku litery (np. 17v, 30v, 31r, 48v) i – rzadziej – do wypełnienia tła w światłach (np. 29v).

Od k. 71r inicjały czerwone, bez dekoracji, niezgrabne, kreślone chwiejną, mało wprawną dłonią. Od 74r – niewielkie inicjały kaligraficzne, z oszczędnym rubrowaniem, sporadycznie wzbogacone o oszczędne palmetki (79rv). Na kartach 80r–87v – na powrót czerwone i zielone inicjały z filigranem.

63v: kaligraficzna wprawka rysunkowa na górnym marginesie, wykonana czarnym inkaustem (stylizowana hybryda zwierzęca).

2r: inicjał *P*(rovidit) o wys. 13 wersów o złoconym, gładkim bloku litery. W świetle symetryczny układ kaligraficznych palmet, wyrysowany czerwoną linią na zielonym, neutralnym tle.

1r: całostronicowe, monochromatyczne wyobrażenie króla Dawida grającego na harfie, wykonane linearnie piórkiem i podmalowane światłocieniowo (Milkau, s. 81 przypuszcza, że karta pochodzi z dawnego Psałterza). Postać o poprawnie oddanych proporcjach ciała tronuje na niskiej architektonicznej ławie. Władca brodaty, o dość długich włosach, na głowie nosi niski segmentowy diadem z drobnymi fleuronami. Odziany w płaszcz związany fantazyjnym węzłem na prawym ramieniu, tunikę z długimi rękawami, zakrywająca kolana; wąskie nogawice i płaskie obuwie z noskami, wycięte na śródstopiu. Upozowany frontalnie, o prawe kolano wspiera harfę, zdobioną czwórliśćmi, ku której lekko skłania głowę; kolana są szeroko rozstawione, stopy wychylone na zewnątrz i nienaturalnie skierowane w dół. Fałdy tuniki na torsie dość miękko podążają za układem ciała, u dołu układają się w sztywniejsze meandry o zygzakowatym dukcie; płaszcz jest dekoracyjnie udrapowany na siedzisku i spływa z niego festonem o twardej krawędzi.

W kodeksie zachowane rysunki wykonane piórkiem z późniejszymi, XVI w. (?), dopiskami w dialekcie środkowoniemieckim.

59r: w prawej górnej części karty – nieukończona postać siedzącego półprofilem do widza, brodatego mężczyzny z głową wspartą na lewej ręce. Nad rysunkiem tytuł: *Magister Helpenicht*. Napis na banderoli: *Infirmus spricht*, *Ik byn sere krang am herthen und kny* (Päsler, *Anmerkungen*, s. 11). Po prawej stronie postać mężczyzny z długą brodą, odzianego w kaftan, spodnie zwężane do kolan i czarne płaskie obuwie, wykonany innym inkaustem i lżejszą kreską, dodany zapewne na pocz. XVII w., co wynika z ogólnych cech kostiumologicznych. Napis na baderoli: *Gelt Her.*

60r: całostronicowy rysunek piórkiem ukazujący greckiego boga sztuki lekarskiej, Asklepiosa i starożytnego lekarza Galena jako dwóch brodatych mężczyzn w nimbach wokół głów. Odziani w powłóczyste, gęsto marszczone tuniki i płaszcze, siedzą obok siebie na niskiej ławie bez zaplecka – postać po lewej, o zachwianych proporcjach ciała, krzyżuje nożycowo stopy (nad rysunkiem tytuł, XIV w. [?]: *magister Arsclepius*, obok dopisek: *eyn groß artcz gennant*), postać po prawej upozowana bardziej statycznie, o rozchylonych kolanach (tytuł: *Galienus*, obok dopisek: *der meyster iß daß yo wel bekant*). Stopy wsparte o podnóżek są nienaturalnie opuszczone w dół. Asklepios dzierży sztywno unoszącą się ku górze banderolę, którą podtrzymuje przez połę płaszcza, na banderoli dopisek: *wo ist dy etc*.; Galen prezentuje przed sobą otwartą księgę, obok dopisek: *Jo bede he komet hy*. Szaty podążają za układem ciał, modelowane w gęste, linearne marszczenia, uzyskane drobnymi pociągnięciami piórka o łukowatym dukcie i dające efekt poruszenia draperii. Twarze wydłużone, szczupłe, wyidealizowane, o wysokich czołach i migdałowych wąskich oczach. Włosy i brody potraktowane ornamentalnie, jako odrębne, faliste pukielki.

62v: kompozycja całostronicowa, rysunek piórkiem (il. 16 na s. XXVI); dwie postaci mężczyzn, zwróconych ku sobie: po lewej kroczący młodzieniec w nimbie wokół głowy, po prawej siedzący starzec; po środku, na osi kompozycji, pulpit z przedmiotami farmaceutycznymi. Tło neutralne (słabo zachowane linie po prawej stronie mogły sugerować fragment wnętrza); u dołu kilkoma łukami zaznaczone kamieniste podłoże. Związek pomiędzy postaciami i otoczeniem jest dość luźny – postać po lewej stronie wydaje się wisieć w powietrzu, ich wzajemne ustawienie jest nienaturalne i pozbawione wyczucia relacji przestrzennych.

Brodaty, długowłosy starzec odziany jest w długą tunikę o luźnych rękawach, spod których widać obcisłe rękawy sukni spodniej, oraz w narzucony wierzchem płaszcz, stopy ma bose. Usadowiony na dość niskim taborecie, ujęty *en trois quarts*, głowę wspiera na prawej ręce, wyciągniętym palcem wskazującym lewej dłoni wskazuje na przedmioty stojące na pulpicie. Młodzieniec o gładkiej twarzy i krótkich, kędzierzawych włosach odziany jest w krótką do kolan, gęsto i drobno pofałdowaną tunikę z luźnymi rękawami, owinięty płaszczem, bosy. Zwrócony ku starcowi (półprofilem do widza), ujęty w poruszonej pozie – prawą nogę wyciąga ku przodowi, jakby kroczył, rękami dynamicznie gestykuluje – prawą wyciąga przed siebie w geście błogosławieństwa. Pulpit między nimi ustawiony jest na smukłym trzonie o trójdzielnej stopie, „splecionym" z wici roślinnej i zakończonym palmetą (zapewne sugestia pulpitu z brązu), na płaskiej półce ustawiony jest dzban o smukłym brzuścu i szerokim wylewie, na nim stoi niewielka czarka z liśćmi i drobnymi owocami (winna latorośl?). Obok dzbana znajdują się niewielkie fiolki, do trzonu pulpitu przymocowana jest cylindryczna zlewka (retorta?). Po prawej stronie ukazano niewielki moździerz, po lewej u dołu – korzeń mandragory o kształcie nagiej postaci ludzkiej.

Przedstawienie nakreślone jest pewną ręką, miękkim precyzyjnym konturem o umiejętnie różnicowanej grubości; z dbałością o szczegóły (drobiazgowo oddane rysy twarzy, ornamentalny rysunek włosów, wprawnie oddane przedmioty). Rysunek uzupełniono w czasach nowożytnych o dynamicznie sfalowane banderole ponad głowami obu mężczyzn z niemieckimi inskrypcjami (po lewej stronie: *Glaub mir ich gher dich am gelt kranker man*, po prawej stronie: *do scheis er in den grate*), postaci po lewej stronie przydano wtórnie pełne obuwie oraz kędzierzawą brodę. Uzupełnienia nakreślone są grubo i miękko, zapewne rozwodnionym inkaustem, ich kontur rozmywa się i są słabiej czytelne od pierwotnego rysunku.

K o m e n t a r z

Przy dekoracji kodeksu pracowało kilku kaligrafów. W inicjałach zastosowano formy wczesnogotyckiego filigranu o dwunastowiecznych tradycjach zachodnich. Elementy okuciowe o romańskiej genezie były charakterystyczne dla iluminatorstwa francuskiego 2.-3. ćw. XII w., podobnie jak zabieg łączenia czerwonego filigranu z literą w barwie zieleni malachitowej.

Forma rysunków jest osadzona w stylistyce gotyckiej (przełom XII i XIII w.). Dodany na początku księgi rysunek z królem Dawidem wyszedł spod ręki innego twórcy niż trzy pozostałe, kreślone twardszym mocnym konturem i pozbawione wykończenia rozwodnionym tuszem (pochodzi zapewne z innego kodeksu). Inne przedstawienia wykonał zapewne ten sam rysownik, cechujący się dość pewną ręką i zdradzający zamiłowanie do miękkich, łukowatych linii (zwłaszcza w partii pofałdowań), dekoracyjnie stylizowanych gęstych draperii oraz ornamentalnie traktowanych włosów o szczegółowo oddanych pasmach. Rysowane przez niego postaci są smukłe, lekko wydłużone, o wyidealizowanych, syntetycznie modelowanych, pociągłych twarzach z migdałowymi oczyma i prostymi łukami brwiowymi. Por. http://www.bl.uk/catalogues/illuminatedmanuscripts/record.asp?MSID=7970&CollID=8&NStart=1585 (British Library, ms Harley 1585, Anglia lub Niderlandy, 3. ćw. XIII w.).

Il. 61. Rps 12/II, [Zbiór rękopisów medycznych], k. 60r:
starożytni lekarze (*magister Arsclepius*, *Galienus*), rysunek piórkiem

Noty i glosy

Wyklejka dolnej okładziny: w dwóch kolumnach zapiski kursywą o charakterze rachunkowym: przekreślone imiona niemieckie i słowiańskie, XIV/XV w. W lewej kolumnie: […] *Rosynberg*, *coctrina* [...], *Michael Niger* [...], Jenczylchen, *Sartor* [...]. W prawej: *Zycherich* [?] *Vogilzoork*, *Lorencz*, *Carnifex*, *Textor*, […] *Grunynhayn*, […] *Marcus Lichtenaw*, [...] *Osterrode, Nyclos Greser*, [...] *Hanus* […], *Michael Sofredi*, [...] *Oiger*, [...] *Bolislaus* [...], *Valkenow, Symon*, *dantes dimidium precium*, *Andreas Gdecz 1 sco*, *Starost + locat* [?], *Symon + locat*, […] *Michael Ostyrrode + locat*, *Paulus + locat*. Inną ręką, na prawym marginesie: *Quintum dimidium sco*, *Hanus Decastycz*, *dimidium*, *Rottermunt* [?] […]. Wzdłuż prawego marginesu, próba pióra: *Remissione in Christo* [?] *patri patri ac domino tar tarde*. Na odwrociu (strona obecnie niewidoczna), imiona w jednej kolumnie, przekreślone: *Jacobus*, *Andreas*, *Nyclos Greser* [...], *Frankenhayn* [...], *Wygenholcz*, *Frenczil*, *Engelko Volgilsand* [?].

Oprawa

Zdefektowana (częściowo zdarta skóra dolnej okładziny); deski dębowe, skóra jasna, ślad po zapięciu uszkowym z bolcem na górnej okładzinie (obecnie zrekonstruowane). Brak wyklejki górnej okładziny (na wewnętrznej stronie deski odbicie rysunku króla Dawida z karty 1), wyklejka dolnej okładziny – papierowa, z tekstem gotyckim. Na skórze górnej okładziny ślad po napisie wykonanym przypuszczalnie na papierowej naklejce: *Cim* [...] *liber s m* [?]. Na wewnętrznej stronie okładziny sygnatury atramentem *1783* (na założeniu skóry), *B. 161* (na desce). Na k. 1v (pełniła czasowo funkcję wyklejki) spis zawartości rękopisu**:** *Prognostica Galieni, Practica Nicolai, De indicio* [?] *varie metrice et diverse curationes*. Na grzbiecie naklejka z sygnaturą *1783*.

Warsztat nieznany, XIII w.

Stan zachowania

Rękopis po konserwacji przeprowadzonej w 2011 r.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Jakub z Kolonii, przeor] – k. 1v, nota: […] *Jacobus Coloniensis prior.*
2. [Cystersi, Pelplin] – k. 2r: *Liber sancte Marie in Polplin*, sygn. B. 161 (zob. Oprawa).
3. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – sygn. 1783 (4. Standortkatalog, zob. Oprawa), k. 1r: pieczęć okrągła „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr.", k. 1v: monogram z liter FWR (Fridericus Wilhelmus Rex).

Rękopis powstał w 1. ćw. XIII w. (Päsler, *Katalog*, s. 135), najprawdopodobniej na terenie północno-zachodniej Nadrenii. Jest, jak się zdaje, produktem większego, dobrze zorganizowanego klasztornego skryptorium, gdzie wtórnie wykorzystywano materiały: arkusze pergaminu, deski okładek. Jego pierwszym znanym właścicielem był przeor Jakub z Kolonii (k. 1v nota: *Jacobus Coloniensis prior*). Na pochodzenie kodeksu wskazuje także glosa w języku dolnoniemieckim, z wpływami flandryjskimi (k. 63r).

Jeszcze w średniowieczu rękopis trafił do klasztoru cystersów w Pelplinie. W 1823 r. po kasacie opactwa został przewieziony do Królewskiej i Uniwersyteckiej Biblioteki w Królewcu. Tu pozostawał do II wojny światowej. Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Bibliografia

Ed.: http://kpbc.umk.pl/dlibra/publication?id=69514&from=&dirids=1&tab=1&lp=1&QI=. – Lit. (wybór): F. Milkau, s. 81-82; J. Jacobs, *Over de Herkomst van het „Oudwestvlaamsch" Herbarium uit K o Ginsberg*, w: *Verslagen en Mededeelingen van de Koninklijke Vlaamsche Academie 1930*, s. 189-209 (z fotografią k. 63r), 1931, s. 213-238; Lievens, s. 85, nr 61; Jansen-Sieben, *Repertorium*, s. 354-355; Päsler, *Anmerkungen*, s. 6-14, zwł. s. 11-12; idem, *Zur Herkunft*, s. 47; idem, *Katalog*, s. 135-138; e-BNM; R. G. Päsler, w: http://www.handschriftencensus.de/13961 (wcześniejsza literatura); B. Wojdyła, L. Bannach-Szewczyk, I. Miller, Dokumentacja konserwatorska rękopisu „Zbiór traktatów i recept medycznych z XIII w." o sygn. 12/II ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej UMK, Toruń 2011 (wydruk komputerowy przechowywany w Sekcji Rękopisów BUMK); Czyżak, *Rękopisy poklasztorne*, s. 158-161, 160 (il. 3-4), 163-164.

Il. 62. Rps 12/II, k. 2r: inicjały, nota własnościowa

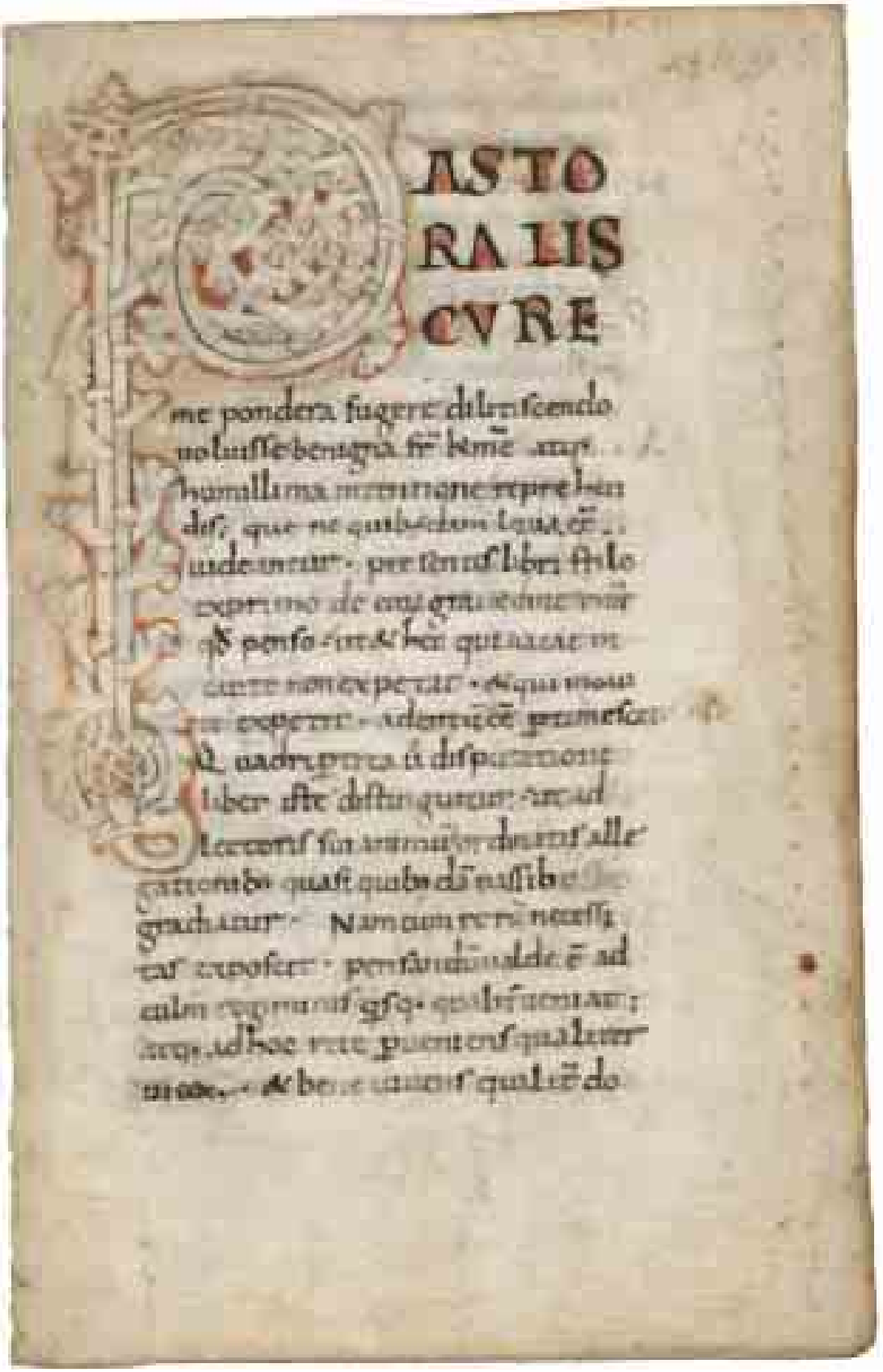

Il. 63. Rps 13/II, Gregorius Magnus, *Regula pastoralis*, k. 4r

Rps 13/II

Łac. XII/XIII w. Perg. 20 × 12,5 cm. K. 76.

1. k. 3v-76v: **Gregorius Magnus, *Regula pastoralis***

Incipit Liber pastoralis editus a sancto Gregorio [inną ręką] *pape ad Johannem episcopum Ravennacensem. Cuilibet dirigitur huic libro premittitur epistola cum tali tiulo* [?] *Reverentissimo et sanctissimo fratri Johanni Ravennato coepiscopo Gregorius pastoralis cure etc.*

Incipit Liber pastoralis editus a sancto Gregorio. [k. 4r, Prolog] – *<P>astoralis cure me pondera fugere dilitiscendo voluisse ... >< ... in ipsa locutionis nostre* [5] *ianua repellantur.* [Spis rozdziałów] *Incipiunt capitula libri pastoralis. I. Ne venire imperiti ad magisterium audeant ... ><*[6v] … *LXV* [recte: LXVI]. *Quod predicatio dum modis omnibus funditur occulta letitia animus sublevatur.* [Tekst] *Ne venire imperiti ad magisterium audeant.* [7r] – *<N>ulla ars doceri presumitur ... >< ... ut tamen non crescat enutrita diu precipitatio. Sic in illo*‖

Ed.: Paris 1498 (GW 11449); PL 77, 13-71, 121-122. Por. *Catalogus BJ* VII, cod. 1216, s. 116-117; IX, cod. 1354, s. 3.

Składki

1^{3+0} (k. 1-3); $2\text{-}10^{4+4}$ (k. 4-75); 11^{1+0} (k. 76).

Oryginalna foliacja w prawym górnym rogu od składki 2: 1-72. Pośrodku górnego marginesu numery ksiąg: 1-3. Ciągła numeracja rozdziałów cyframi rzymskimi: I-LXVI obejmująca wszystkie księgi 1-4. Rękopis nie był kompletny już w 2. połowie XVII w. (Jähnig, *Katalog*, s. 270: *Xx 126. Gregorii Pastorale. In fine mutilum a capite 137 ad finem*). Między kartami 75 i 76 brak 64 kart (8 składek) III części Reguły (k. 73-136 starej numeracji): niemal całego rozdziału XIV od słów: *ut eo plus cogitationes in mente ferie*‖, r. XV-XXXV, części r. XXXVI do słów: ‖*ut tamen inquietis inmoderate licentia non augeatur actionis*. Po k. 76 brak ok. 7 kart (jednej składki?), tj. fragmentu r. XXXVII, r. XXXVIII-XL i części IV złożonej z jednego rozdziału.

Pergamin

Owczy; średniej grubości, dwustronnie wygładzany o dobrze wykończonej powierzchni, strona licowa z pozostawionym licem, od strony mizdry specjalnie wygładzany narzędziami, sztywny. Bardzo mało naturalnych ubytków i nieregularnych krawędzi (np. k. 9, 13, 26, 29), zszyte rozdarcie (k. 61).

Pismo i zdobienia

Wyznaczony schemat pisarski, liniowanie. Tekst w jednej kolumnie. Lustro tekstu: 14 × 7 cm. Minuskuła romańska jednej ręki. Na marginesach całego rękopisu tytuły cytowanych ksiąg biblijnych (wyciągnięte w górę laski liter zakończone niekiedy pętlami, „r" z przedłużoną w dół laską, „g" z przedłużoną caudą), np. k. 8r: *Ad Corinthios*, 18v: *In Regum*, *Ad ebreos*, *In canticis canticorum*, 25v: *In hiezechihil* – dukt leodyjski?).

Tytuły rozdziałów, inicjały rozdziałów o wys. 2-3 wersów – minią ołowiową. Wielkie litery na początku wersów odsunięte na lewy margines.

Dwa inicjały kaligraficzne.

K. 4r: P(astoralis), o wys. 20 wersów, umieszczony poza kolumną tekstu, roślinny, kaligraficzny, skreślony czarnym inkaustem, obrzeża zewnętrzne i tła splotów w świetle litery – podmalowane minią. Blok litery utworzony z podwójnej grubej wici, wyrastającej z głowy ptaka, umieszczonej u dołu laski pionowej. Ptak zaciska długi dziób na własnej szyi, która dzieli się na dwie wąskie wici, splatające się w geometryczną plecionkę, ujętą w dwa symetryczne, strzępiaste liście (grzebień, wyrastający z głowy ptaka). Wyżej wici „grubieją", tworząc dwa szerokie pędy – budulec całego inicjału. Odrastają od nich krótkie liściaste pąki oraz palmetowe przylistki. W świetle litery pędy tworzą skomplikowany układ splotów. U szczytu litery drobny układ plecionkowy i niewielka postać ptaka.

K. 7r: N(ulla), budowany na podobnej zasadzie, wys. 4 wersów. Blok litery utworzony z podwójnych

pędów, u nasady i na wierzchołkach liter ułożonych w drobną geometryczną plecionkę. W centrum pierzaste wydłużone liście.

Obok inicjałów zakomponowane pierwsze wyrazy incipitu – majuskuła z elementami uncjały (litery E, M, U), podmalowana minią.

Komentarz

Inicjały noszą cechy romańskie, osadzone w dwunastowiecznej tradycji skryptoriów nadreńskich.

Noty i glosy

Wielu rąk.

a. k. 1r: *Disticha de moribus*
Ianua sum rudibus primam cupientibus artem.

Pierwszy wers traktatu gramatycznego Ps.-Donata, *Ianua*.

Ed. GW 8988 (Roma, ok. 1475).

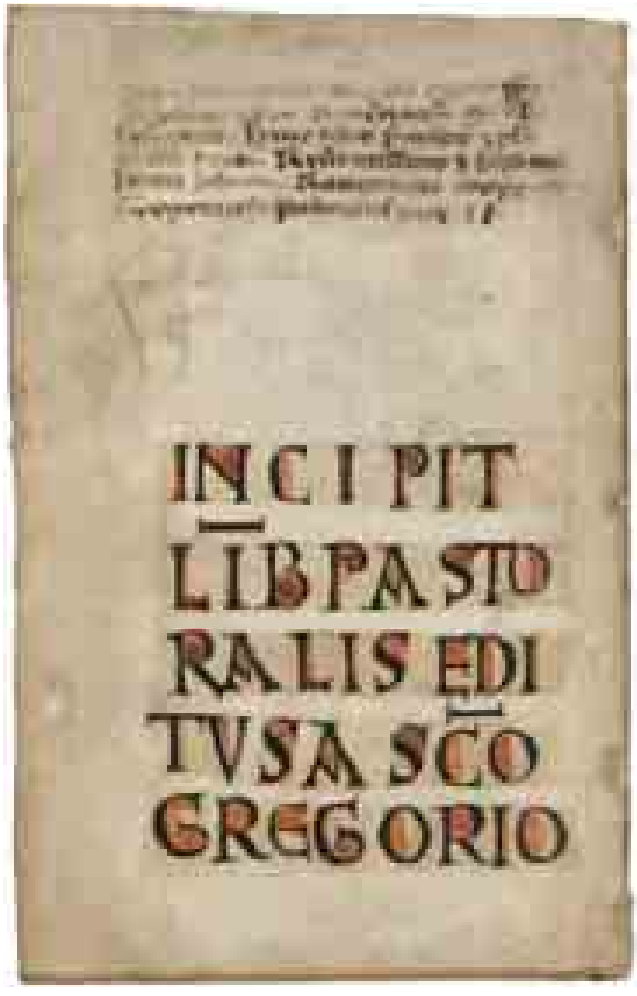

Cum pauper amicus dat tibi exiguum munus,
Accipito placide, plene laudare memento.

Walter, *Proverbia*, 8463.

b. *Pre lexus me non geminans per savinam duxit egnom ... >< ... custodes haberant propria dampna ferruit* [..]

c. k. 2r: *Vult Crux, Lucia, Cinis et Karismata dia reddat vota pia quarta sequens feria.*

Dystych określający terminy Suchych Dni.

Por. F. Hipler, *Die pomesanischen Diöcesansynoden*, „Pastoralblatt für die Diöcese Ermland", 30, 1898, 5, s. 54.

d. *Modlitwa ku czci NMP*

– *Sancta Maria virgo virginum mater et filia regis regum omnium ... >< ... ut per te redempti valeamus scandere ubi manens* [!] *cum eodem filio tuo sine tempore.*

Por. J. Zathey, *Katalog rękopisów średniowiecznych Biblioteki Kórnickiej*, Wrocław 1963, sygn. 43, s. 118 (wpis na wyklejce); M. Andersson-Schmitt, H. Hallberg, M. Hedlung, *Mittelalterliche Handschriften der Universitätsbibliothek Uppsala: Katalog über die C- Sammlung*, 5, *C 401-550*, Stockholm 1992, C 460, s. 165, k. 1v (XIII w., *Orationes ad BMV*).

e. *Misereatur, Confiteor*
– *Misereatur tui omnipotens Deus et dimittat tibi omnia peccata tua preterita, presentia et a venturis nos custodiat, liberet ab omni opere malo, salvet et confirmet in omni opere suo bono et perducat nos Christus filius Dei vivi in vitam eternam.*
– *Confiteor Deo omnipotenti, Patri et Filio et Spiritui Sancto ... >< ... omnibus Angelis et sanctis Dei et tibi patri, mea culpa, mea culpa, precor te ora pro me peccatore Dominum nostrum Ihesum Christum.*

Modlitwy stanowią odpowiedź diakona na pierwsze *confiteor* celebransa we Mszy św.

Por. S. J. Gwara, *Three Unpublished Prayers From AM ms. 655 4° XXIII*, „Medieval Studies", 53, 1991, s. 177-188, 197 (il.).

f. – *Salve sancta caro Dei per quem fiunt salvi rei. Servos tuos redemisti ... >< ... Et superbiam illorum destrue rex angelorum. Tu qui es salutis portus dona mihi tuum corpus* […] *In exitus mee mortis salva me Deus fortis*‖

Ed.: V. Leroquais, *Les livres d'Heures manuscrites de la Bibliothèque Nationale*, 2, Paris 1927, s. 348-349. Por. RH 35762; AH 41, s. 197.

Il. 64. Rps 13/II, k. 3v: incipit

Oprawa

Zdefektowana (znaczne ubytki skóry okładzin, brak grzbietu); deski bukowe, skóra irchowa wyprawiana tłuszczowo (oryginalnie w barwie zielono-niebieskiej); ślady po 2 zapięciach uszkowych z bolcami na dolnej okładzinie. Brak wyklejki górnej okładziny; wyklejka dolnej okładziny pergaminowa, z wydrapanymi zapiskami tekstem gotyckim.

Warsztat nieznany, XIII w.

Stan zachowania

Od k. 68 ślady zalania. Rękopis po konserwacji przeprowadzonej w latach 2013-2104.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Brat Jakub (?)] – k. 3v: *Frater Jacobus* […]
2. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – k. 1r: pieczęć okrągła „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr.", wyklejka dolnej okładziny: sygnatura: *1190*.

Rękopis powstał na przełomie XII i XIII w., o czym świadczą cechy pisma (wyłącznie proste „s" na końcu wyrazu, „g" już zamknięte, „i" zaznaczone za pomocą kreseczki, „e" bez caudy), na terenie Nadrenii, być może w klasztornym skryptorium w Kolonii. Jeszcze w średniowieczu znalazł się na terenie Prus Krzyżackich. Był najprawdopodobniej własnością brata Jakuba (zob. wyżej nota); czy był on członkiem zakonu krzyżackiego – nie wiemy. Po wojnie trzynastoletniej lub dopiero po sekularyzacji Prus Krzyżackich trafił do krzyżackiej librarii w Tapiawie, skąd w 1541 r. został przewieziony do biblioteki zamkowej księcia Albrechta Hohenzollerna w Królewcu. Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Bibliografia

Grunewald, *Das Register*, s. 87 (*B 230. Pastoralia auff pergamen geschribenn*); Jähnig, *Katalog*, s. 270; L. Bannach-Szewczyk, B. Wojdyła, Kodeks „Liber pastoralis editus a sancto Gregorio, Regula pastoralis" ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu. Dokumentacja prac konserwatorskich i restauratorskich, Toruń 2014 (wydruk komputerowy przechowywany w Sekcji Rękopisów BUMK).

Il. 65. Rps 13/II, k. 4r: inicjał P(astoralis)

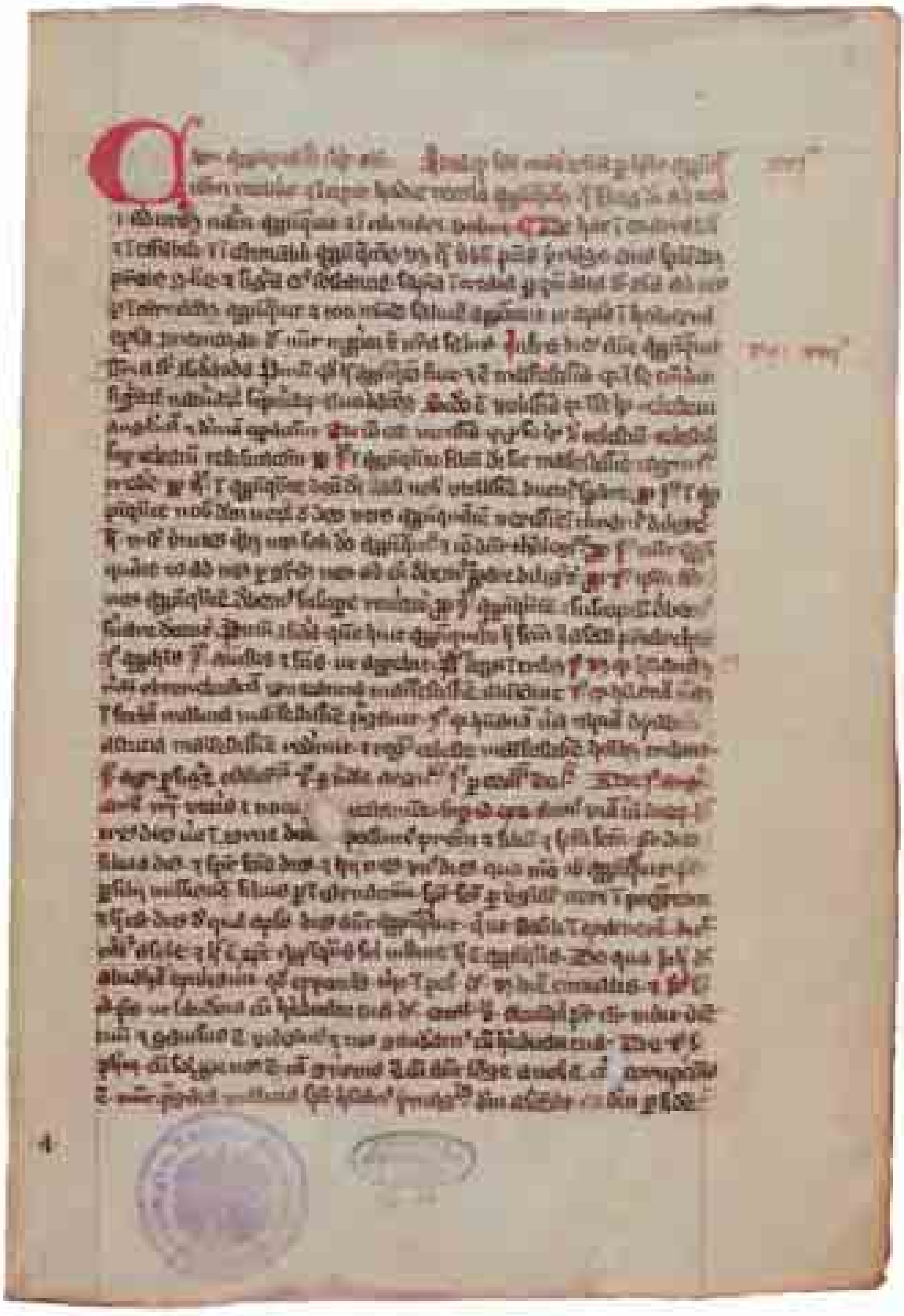

Il. 66. Rps 14/II, *Sermones de tempore*, k. 2r

Rps 14/II

Łac. 2. poł. XIV w. Perg. 15 × 21,5 cm. K. 220.

K. 2r-220v: ***Sermones de tempore et sanctis***

I. k. 2r-157v: *Sermones de tempore*

1. *Cum appropinquasset Ihesus Mt.* [21, 1]. – *Nota, quod sancta mater Ecclesia per hanc appropinquacionem recolit et incipit hodie recolere appropinquacionem, quam Filius Dei ad nos id est ad nostram naturam appropinquavit et incarnari voluit ... ><* [k. 3v] *... Quod nobis prestare idem nobis sit appropinquans Filius Dei Patris per eum nobis missus proparante hoc Spiritu Sancto dignetur, qui cum eodem Patre et Spiritu Sancto est ternus et unus Deus benedictus in saecula saeculorum amen.*

2. *Sermo secundus*. – *Cum appropinquasset etc. – Nota, quod appropinquans ad nos Filius Dei per incarnacionem tria fecit. Primum quod deformata reformavit ...*

3. [4v] *Sermo III^us^. – Cum appropinquasset. – Nota appropinquante nobis Deo nunc per gratiam nos sibi appropinquamus per nostram totam potentiam et posse nostro toto …*

4. [6r] *Sermo 4us. – Cum appropinquasset etc. ubi supra. – Nota appropinquans Deum humane nature et appropinquans nunc per gratiam fideli* [!] *anime sentimus in tribus …*

5. [7v] *Sermo V^us^. – Cum appropinquasset etc. ubi supra. – Nota, quod Filius Dei appropinquans humane nature tria ei attulit: 1° divinam nobilitatem …*

6. [8v] *Sermo VI^us^. – Cum appropinquasset Ihesus ubi supra. – Nota, quod Filius Dei per suam appropinquitatem volens nos integraliter, totaliter et persanctibiliter ad se trahere et in se inducere …*

7. [10r] *Sermo. – Cum appropinquasset. – Nota appropinquans ad nos Filius Dei tria fecit, quae nullo conveniunt nisi Deo. Primo appropinquans ad nos Deum Dei filius …*

8. [11r] – *Virtutes celorum movebuntur Luc*. [21, 26. Na marginesie] *Dominica II^a^. – Sicut adventus Filii Dei ad nos appropinquantis letificat ita secundus ad iudicium cum reminiscitur nos perturbat ...*

9. [13v] *Sermo secundus. – Virtutes celorum movebuntur. Ubi supra. – Nota, quod motus videlicet anime ad corpus necesse est ut patet in tribus. 1° proper divine bonitatis et beatitudinis conservacionem …*

10. [15r] 3us. *– Virtutes celorum movebuntur. Ubi supra. – Moventur merito modo omnes virtutes celestes, quia motus est Filius Dei ad nos per incarnacionem …*

11. [16r] *Sermo quartus. – Virtutes celorum movebuntur. Ubi supra. – Nota, quod propter motum Filii Dei ad nos modo virtutes celestes id est virtuosi et celestes homines moventur ad sacramentum corporis et sangwinis sui tripliciter ...*

12. [17v] *Sermo quintus. – Virtutes celorum movebuntur. Ubi supra. – Nota, quod motus unigeniti est ordinatissimus. In eo Pater moventur superiora …*

13. [19r] *Sermo sextus. – Virtutes celorum movebuntur. Ubi supra. – Nota tria sunt in homine quasi finaliter colligate, quae maxime moventur hominem ad Filium Dei nunc ad nos motum …*

14. [20v] – *Virtutes celorum movebuntur. Ubi supra. – Nota hoc triplicem motum. Primus angeli ad beatam Virginem ...*

15. [22v] *Dominica III^a^ in adventu sermo I^us^. – Cum audisset Iohannes in vinculo opera Christi Mt. XI* [, 2]. *– Nota necessum fuit ecclesiam nunc aliquid recolere de Christi operibus propter infideles, qui Christum negant fuisse et esse Filium Dei ...*

16. [24v] *Sermo secundus. – Cum audisset Iohannes in vinculis opera Christi. Ubi supra. – Nota, quod omne opus bonum, ordinatum et perfectum consistit in tribus. Primo in bona operis inchoatione …*

17. [25v] *Sermo III^us^. – Cum audisset Iohannes in vinculis. – Nota, quod Christus in nobis operando facit nos in se operari tripliciter. Primo opus sapientis ...*

18. [27r] *Sermo IIII^us^. – Cum audisset Iohannes. – Nota, quod Deus in anima in sacramento sic assumptus tripliciter operator vel anima in Deo … .*

19. [28r] Sermo V^us^. – *Cum audisset Iohannes. – Nota, quod licet opera Christi multa dicere possumus, ut supra dictum est, tamen tria sunt que maxime considerare debemus. Primum est opus incarnationis …*

20. [29v] *VI^us^. – Cum audisset Iohannes. – Nota, quod operacio qua facta est in beata Virgine ad Filii Dei incarnacionem est triplex. Primo convenientissima …*

21. [31r] *Dominica IIII^a^ in adventu sermo I^us^. – Miserunt Iudei et sacerdotes etc. Ioh.* [1, 19]. *– Nota quod modo tempus appropinquat in quo missus in uterum beate Virginis ...*

22. [33r] – *Miserunt Iudei etc. ubi supra. – Nota, quod ad hoc festum instans videlicet missi Filii Dei nos devocius properamus …*

23. [34v] *In vigilia nativitatis Christi. – Cum esset desponsata Mt.* [1, 18]. *– Nota Ewangelium per totum opus hae quattuor persone nominantur videlicet Ioseph, Maria, Angelus et Iesus …*

24. [36r] *Nocte Christi. – In principio erat Verbum. Ioh.* [1, 1]. *– Nota, quod idem et unus Dei Patris Filius unigenitus et principium verbum Dei ut initio apparebit. Circa quod principium tria sunt consideranda …*

25. [38r] *In die Christi. – In principio erat Verbum. Ioh.* [1, 1]. *– Nota, quod hoc principium videlicet Filius Dei ut supra commendatur tripliciter. Primo, quod ipse est omnium rerum inchoationem ...*

26. [40r] *De sancto Stephano. – In principio. Ioh. – Nota supradictum est, quod principium est Filium Dei et commendatur in beato Stephano in tribus. Primo hoc principium est fortissimarum gratiarum in subcelestibus ...*

27. [41v] *De sancto Iohanne ewangelista. – In principio. Ioh. – Nota, quod esse apud hoc principium est esse nobilissimum …*

28. [43r] *De innocentibus. – In principio erat verbum. Ioh. ut supra. – Nota, quod hoc principium est nobilissimum et excellentissimum quia divinissimum …*

29. [44v] *De sancto Thoma sermo. – Nota hoc principium commendatur a tribus. Primum hoc principium in principio est principium nostre conversionis …*

30. [46r] *De circumcisione Domini. – Est nomen eius Iesus. Luc.* [2, 21]. *– Nota hoc verbum est ostenditur in Iesu, cuius nomen quid exprimitur tria fuisse. Primo divini incarnati verbi veritatem ...*

31. [48v] *In Ephiphania. – Procidentes adoraverunt eum Mt.* [2, 11]. *– Nota, quod hodierne diei facta per verbum et circa verbum et a verbo incarnato et nuper nato tria faciunt. Primo ostendunt Christianos adorare Deum plenissime …*

32. [51v] *Remansit puer Ihesus in Ierusalem Luc.* [2, 43] *vel supra thema de puero. Puer Ihesus proficiebat. – Nota de hoc tam laudabili puero nobis nuper nato tria sunt consideranda. Primo quis hic puer sit in natura ...*

33. [55r] *Dominica prima. – Nupcie facte sunt. Ioh.* [2, 1]. *– Nupcie hec vocantur matrimonium vel etiam coniugium ut dicit Thoma in scripto super quartum* [*Sententiarum*] *distinctio XXVII*[a] *circa quod matrimonium tria sunt consideranda. Primo matrimonii nobilitatas ...*

34. [57v] *Sermo secundus. – Nupcie facte sunt. Ubi supra. – Nota ad has nupcias in quibus divina natura cooperatur humane veniunt virgines parate ut Matthaeus …*

35. [59r] *Dominica secunda.* [59v] – *Volo mundare* [Mt 8, 3]. *– O excellens fides huius leprosi videntes homines et adorantis et implorantis illud, quod solus Deus facere potuit dicens …*

36. [61v] *Sermo secundus. – Volo ubi supra. – Hec verba Christi Filii Dei sunt, qui voluntatem suam erga genus humanum ostendit nobilissimam ut apparent in tribus, primo plenissimam quando incarnari voluit …*

37. [63v] *Dominica III*[a] *post octavam Epiphanie. – Quis est hic, cui venti et mare obediunt* [Mt 8, 27]. *– Ecce insensibilia* [!] *obedientiam implevit. Unde miserabile est quod rationabilia* [!] *obedientiam, qui tenentur non implevit …*

38. [65v] *Dominica IIII*[a]. *– Simile est regnum celorum homini seminanti bonum semen in agro suo. Matthaeus* [13, 24]. *– Nota bonum semen seminans est Deus, qui vidit cuncta, que fecerat et erant valde bona, quia est ipse bonitas …*

39. [66v] *Dominica in LXX*[a]. *– Quid hic statis tota die otiosi* ? Mt. [20, 6]. *– Nota, quod instat hodie tempus devotissimum. Ut ex eo apparet quod cantus leticie ammodo usque ad Pascha videlicet alleluia non cantatur ...*

40. [68r] – *Quid hic statis.* [Mt 20, 6]. *– Nota, quod est otium bonum, melius, optimum. Primum sapientissimorum, secundum contemplativissimorum, tertium desiderantissimorum ...*

41. [69r] *Dominica in sexagesima. – Hi sunt, qui a sollicitudinibus et curis et divitiis et voluptatibus seculi euntes suffocantur et non referunt fructum Luc.* [8, 14]. *– Ecce inter alia mala hoc magnum esse hominem voluptuosum in quo suffocatur Dei verbum …*

42. [70v] *Sermo secundus. – Voluptatibus huius seculi euntes suffocantur. Lucas ut supra* [8, 14]. *– Nota est triplex voluptas. Prima bona, secunda meliora, tertia optima videlicet in Deo …*

43. [71v] *Dominica in L*[a]. *– Ipsi horum nichil intellexerunt. Luc.* [18, 34]. *– Nota tria de intellectu. Primo eius nobilitate ut patet in Deo, angelo et homine …*

44. [73v] *In die cinerum. – Thezaurizate vobis thezauros in celo. Mt.* [6, 20]. *– Quod hodie instat tempus penitentie in quo homines terreni efficiuntur celestes, humani spirituals, carneni* [!] *sive carnales efficiuntur divini ...*

45. [75v] *Feria quinta. – Dic verbo. Mt.* [8, 8]. *– Quanta fides in hoc centurione fuit, qui verbo puerum suum sanari dixit, quod non humanum, nec angelicum, sed divinum verbum esse credidit…*

46. [76v] *Feria sexta. – Diliges proximum tuum. Mt.* [19, 19]. *– Nota si proximus est diligendus plus est Christus super omnes et omnia diligendus, quia ipse est causa omnis dilectionis …*

47. [78r] *Sabbato sermo. – Erat navis in medio. Mc.* [Mr 6, 47]. *– Nota, quod medium comendatur* [!] *in tribus. Primo, quod facit virtuosum. Secundo, quod facit fructuosum. Tertio, quid facit gloriosum…*

48. [79v] *Dominica prima in XL^a. Sermo primus. – In solo pane vivit homo. Mt.* [4, 4]. – *Nota, quod in pane vivo et celesti est vita, videlicet non solum hominum sed etiam angelorum ...*

49. [81v] – *Et cum ieiunasset quadraginta diebus* [Mt 4, 4]. – *Etiam apostolus in epistola: in ieiuniis multis. Quia nunc est tempus sacratissimum, quia ex exemplo sanctorum patrum et Christi etiam ex stututo ecclesie incepimus ieiunare …*

50. [82v] *Feria secunda.* – [Disced]*ite maledicti in ignem eternum. Mt.* [25, 41]. – *Nota est triplex ignis. Primus ignis est amabilis, secundus est destabilis, tertius est detestabilis …*

51. [84r] – *Domus mea domus orationis vocabitur Mt.* [21, 13]. – *Quod oratio Deo sit grata et angelis et sanctis accepta necesse est tria in oratione. Primo ut sit ordinatissima ...*

52. [85v] *Feria IIII^a sermo. – Regina austri surget in iudicio Mt.* [12, 42]. – *Nota, quod hoc iudicium extremum consideratur. Primo ex parte ipsius iudicii ...*

53. [87r] *Feria V^a. – Qui facit peccata servus est peccati. Ioh.* [8, 34]. – *De peccato tria sunt consideranda. Primum unde peccati principiatio* [sic], *secundum quot sit peccati aggravatio ...*

54. [88r] *Feria secunda post Reminiscere. – In peccato vestro moriemini. Ioh.* [8, 21]. – *Nota, quod est triplex mors in peccato sive ex peccato. Prima mors est in primis parentibus et est dampnabilis ...*

55. [89v] *Feria III^a. – Qui se humiliaverit exaltabitur. Mt.* [23, 12]. – *Nota de humilitate sive de humilitatione tria sunt consideranda. Primo humilitatis difinitionem* [!] *que est lucidissima ...*

56. [91r] – *In regno tuo. Mt.* [20, 20]. – *Nota, quod anima dicitur regnum Dei propter tria. Primo propter regnum celestis conformitatem ...*

57. [92v] *Feria V^a. – Homo quidam erat dives. Luc.* [16, 1]. – *De divitiis tria sunt consideranda. Primo divitie sunt bone eis utentibus ...*

58. [93v] *Feria VI^a. – Cum autem tempus fructuum appropinquasset. Mt.* [21, 34]. – *Nota licet nobis semper fructuosa sunt divina tum modo maxime quia appropinquant in sacramento ...*

59. [95r] – *Quidam homo erat dives. Luc.* [16, 19]. – *Nota homo dives dicitur, si in se tria habet. Primo si sapientia est illuminatus ...*

60. [96r] *Dominica in quadragesima. – Beatus venter, qui te portavit. Luc.* [11, 27]. – *Nota solum hoc venter est beatus. Sed etiam omnis homo est beatus nunc Christum ut futurum in sacramento est accipiens et portans ...*

61. [98r] *Feria secunda. – Repleti sunt omnes ira. Luc.* [4, 28]. – *Utique mala ubi tria sunt notanda. Primo quia ira est lona ut patet in dictis sanctorum ...*

62. [99v] *Feria tertia. – Si peccaverit in te frater tuus. Mt.* [18, 15]. – *Nota tria de peccato fratris videlicet quo quis peccat in fratrem. Primo peccati quantitatem, secundo peccati gravitatem, 3° peccati actualitatem ...*

63. [100v] *Feria IIII^a. – Ad huc et vos sine intellectu estis. Mt.* [15, 16]. – *De intellectu tria sunt consideranda. Primo quis intellectus primitivissimus ...*

64. [101v] *Feria V^a sermo. – Intravit in domum. Mt.* [12, 4]. – *Nota tria de hac domo. Primo qua est domus quam sibi Christus edificat sapientissime ...*

65. [103r] *Feria VI^a. – Fiet in eo fons aque. Ioh.* [4, 14]. – *Nota triplex est fons, qui bibitur facit salubre* [!] *in vitam eternam. Primus est sacrarum scripturarum et dicitur fons limpidissimus ...*

66. [104r] *Sabbato. – Mulier in medio stans. Ioh.* [8, 9]. – *Nota beata Virgo potest dici haec mulier, quia triplici modo stare dicitur. Primo stat super omnes homines ideo est dignissima ...*

67. [105v] *Dominica IIII[a]. – Est puer unus. Ioh.* [6, 8]. – *Nota, quod nunc instat tempus, quo pane celesti, videlicet corpore celesti Christi cibare debemus ...*

68. [107v] *Feria secunda sermo. Zelus domus tue comedit me. Ioh.* [2, 17]. – *Nota comedere ex zelo videlicet amoroso corpus Christi est laudabile et aliquid etiam circa hanc comestionem est vituperabile …*

69. [109v] *Feria III[a] sermo. – Unum opus feci etc. Ioh.* [7, 21] – *Nota non unum opus, sed omnia opera Christi bene ea consideranti sunt admiranda …*

70. [110r] *Feria 4[a].* [110v] *Simili eius est. Ioh.* [Ap 21, 11 (?)] – *Nota tria in quibus anima wult assimilare. Primo in divina bonificatione …*

71. [111v] *Feria V[a]. – Noli flere. Luc.* [8, 52]. – *Nota hic fletus ex tria perhibetur, invenitur comendabilis* [!] *ut patet in tribus. Primo flere debemus nobis miserendo …*

72. [113r] *Feria VI[a]. – Ecce quomodo amabat eum. Ioh.* [11, 36]. – *Nota tria signa excellentissimi amoris homini ostenduntur, propter que sic dici potuerit: Ecce quomodo amabat eum …*

73. [115r] *Sabbato. – Ego sum lux mundi. Ioh.* [8, 12] – *Nota hec lux comendatur* [!] *a tribus. Primo lucem ante se ideo est nobilissima …*

74. [116v] *Dominica in passione Domini. – Non gustabit mortem in aeternum. Ioh.* [8, 52]. - *Item vere ammodo nemo gustabit mortem nisi volens, quia Christus eam in cruce gustando sua morte mortificavit …*

75. [117v] *Sermo secundus. – Non gustabunt mortem. Ioh.* [8, 52]. – *Nota tria de morte Christi. Primo quia hec mors videlicet Christi nostre redempcionis est verissimum …*

76. [120r] *Feria secunda sermo. – Stabat Ihesus et clamabat. Ioh.* [7, 37]. – *Nota clamat Filius Dei tripliciter. Primo ante se in omni creaturarum creacione et incarnacione …*

77. [122v] *Feria tercia. – Non potest mundus odisse vos. Ioh.* [7, 7]. – *Nota tria de odio. Primo odii diffinicionem* [!]. *2[o] odii executionem, 3[o] odii conservacionem …*

78. [123r] *Feria quarta. – Filius Dei sum. Ioh.* [Mt 27, 43]. – *Nota ostendit se Christus verum Deum, veri Dei Patris Filium. Primo ante passionem, 2[o] in passione, 3[o] post passionem …*

79. [124r] *Feria quinta. Dilexit multum. Luc.* [7, 47]. – *Nota, quod Christus nos multum dilexit, ut apparet in tribus. Primo dilexit nos ferventissime, ut dileccionem nostram sua dileccione inflammare …*

80. [125v] *Feria sexta. – Unus moriatur pro populo. Ioh.* [11, 50]. *De morte hac videlicet Christi de qua hic dicitur tria sunt notanda. Primo quod hec mors contra mortem primorum parentium fuit aptissima …*

81. [127v] – *Clarifica filium tuum. Ioh.* [17, 1]. – *Nota, quia omnis claritas est a Deo, ut in eo apparet, quia Deus clarissimus per clarissimum angelum effudit suam claritatem …*

82. [129r] *In Ramis Palmarum. – Inventus ut homo. Apostolus* [Ph 2, 7]. – *Nota, quod hic Christus Deus et homo ut supra in eadem epistola premittitur de forma Dei et forma servi hic se esse hodie ostendit tripliciter …*

83. [130v] *Feria II[a] sermo. – Nunc anima mea turbata est. Ioh.* [12, 27]. – *Nota tria de hac anima Christi benedicta. Primo huius anime nobilitatem altissimam …*

84. [132r] – *Tristis est anima mea* [Mr 14, 34]. – *Nota tria de hac anima Christi beatissima. Primo quia Deo super omnia creata est propinquissima …*

85. [133v] *Feria quarta. – Tristis est anima. – Nota quod anima Christi tripliciter circa passionem, ante passionem et in passione potuerit considerari. Primo quia anima dulcissima facta est amaritudine plenissima …*

86. [134v] *Feria quinta. – Convenientibus vobis in unum. Apostolus* [1 Cor 11, 20]. – *Nota, quod hoc sanctissimo tempore omnes ad unum et in unum conveniunt videlicet quod corpus Christi accipere volunt …*

87. [136r, na marginesie] *In die Pascha. – Pascha nostrum. Apostolus* [1 Cor 5, 7]. – *Nota tria reperiuntur et habentur in tempore Paschae. Primo quia est tempus fructuosissimus, secundo est tempus gaudiosissimus …*

88. [138r] *Feria secunda sermo. – Cor nostrum ardens erat in nobis. Luc.* [24, 32]. – *Nota tunc cor nostrum ardet, quando se habet in vita huius mundi nobis iungit, secundo nos alloquitur, 3º panem frangit …*

89. [139r] *Feria tercia sermo. – Obtulerunt ei partem piscis assi et favum mellis* [Lc 24, 42]. – *Nota, quot* [sic] *sacramentum Eukaristiae, quod nobis Christus obtulit ad comedendum favo* [!] *mellis potest preparari propter tria. Primo racione originis quia est nobilissimum …*

90. [139r] *Feria 4ª*. [140v]. – *Manifestavit est iterum Ihesus. Ioh.* [21, 1]. – *Nota tria in hac Christi manifestacione. Primo ipsius videlicet Christi resurgentis manifestacionem. Secundo in discipulis, quibus hec manifestacio facta fuit operum diversificationem …*

91. [141v] *Feria quinta. – Maria stabat ad monumentum. Ioh.* [21, 11]. – *Nota tria in hoc Ewangelio. Primo Mariam Christum querentem desiderantissime …*

92. [142v] *Feria sexta sermo. – Undecim discipuli abierunt in montem. Mt.* [28, 16]. – *Nota tria in quibus dicipuli circa Christum comendantur. Primo a contemplacione celestissimum …*

93. [144r] – *Una sabbati. Ioh.* [20, 1]. – *Nota hoc Ewangelium signanter de tribus personis loquitur videlicet de Maria Magdalena, de Iohanne et Petro. Primo de hiis* [!] *tribus loquitur generalissime …*

94. [145r] – *Pax vobis. Ioh.* [20, 26]. – *Nota, quot in hoc Ewangelio a Christo pax tribus vicibus nunciatur designans triplicem pacem esse cuilibet necessariam. Primo enim est pax desiderandissima …*

95. [146r] *Sermo secundum. – Pax vobiscum ut supra. Secundum principale videlicet de pace ordinandissima ut supra tria sunt notanda. 1º in quo hac pax consistat …*

96. [147r] *Dominica IIª post octavam Pasche.* [147v] – *Mundus autem gaudebit Ioh.* [16, 20]. – *Nota tria de mundo. Primo in creacione mundi ostenditur ternus et unus Deus perfectissime …*

97. [149r] *Sermo secundus. – Mundus autem gaudebit Ioh. – Nota tria que exemplo Christi in hoc mundo et circa hunc mundum sunt facienda. Primo hic mundus designetur est considerandum, quod coronatur verisimile …*

98. [151r] *Dominica. Spiritus veritatis. Ioh.* [16, 13]. – *Nota triplicem veritatem quam docet Spiritus Sanctus. Primo veritatem nobilissimam, secundo veritatem primitivissimam, 3º veritatem expertissimam …*

99. [152v] *Spiritus veritatis. – Nota, quot Spiritus veritatis in regula fidei docet nos tria verisimilia. Primo incarnacionem Filii Dei desiderabilissimam …*

100. [154r] – *Pater amat vos. Ioh.* [16, 27]. – *Pater noster de cello dabit Spiritum bonum petentibus. Nota quod appropinquat festum Ascensionis, quod dicitur festum celestissimum …*

101. [156r] *In Ascensione Domini. – Assumptus est in celum supra Dominus Ihesus. Mr* [16, 19]. – *Quod festum Ascensionis Domini inter alia festa est festum celestissimum ut officium hodiernum tam nocturnum quam etiam diurnum est de cello et celestibus ut patet per totum …*

II. k. 158r-202v: *Sermones de sanctis*

102. [158r] *In nativitate beate Virginis sermo 1us. – De qua natus est Ihesus. Mt. 1°* [, 16]. – *Nota, quod triplex est nativitas, qua beata Virgo nata est, de qua Christus crededitur* [!] *natus est …*

103. [159r] *Sermo 2us. De secunda nativitate. – De qua tria sunt consideranda. I^o^ quomodo nascitur. II° ad quam nascitur. III° hanc ipse Deus operatur ut apparet …*

104. [160r] *Sermo tertius. – Tertia nativitas est premialis et hanc precedunt due nativitates antedicte …*

105. [161r] *De nativitate beate Virginis sermo 4us. – De qua natus est Ihesus. – Nota ut supra triplex est nativitas. I^o^ habet penalitatem, II° habet libertatem, III° habet venustatem …*

106. [163r] *De sancta cruce. – Mortem autem crucis. Apostolus* [Ph 2, 8]. – *Circa hoc tam venerabile lignum crucis tria sunt consideranda videlicet crucis nobilitas in eius figuracione …*

107. [164v] *De sancta cruce sermo II^us^. Secundo ut supra sequitur. – In cruce apparet crucifixi dignitas in tituli superscriptione Io.* [19, 19] *scripsit titulum Pilatus et posuit super crucem …*

108. [166r] *Sermo tercius de sancta cruce. – Tercio de crucis et crucifixi utilitate, qua apparet in crucis baiulacione III^a^ sunt notanda. Primo quod Christus crucem portavit, II° quod nos eam portare docuit, III° quod in ea mortuus fuit …*

109. [167v] *Mathei evangeliste. – Cum transiret Ihesus. Mt.* [9, 9]. – *In hoc transitum tria sunt consideranda. I^o^ hominis pravam accionem, II° divina miseracionem, III° utriusque coniunctionem …*

110. [168v] *De angelis sermo primus. – Angeli eorum semper vident faciem Patris mei, qui est in celis. Mt.* [18, 10]. *De angelis tria sunt consideranda. 1° angelice nature nobilitatem …*

111. [170r] *De angelis sermo 2us. – Angeli eorum. Mt. – Angeli hanc suam nobilitatem ostendunt in hominibus, de qua supra dicitur ut patet tripliciter…*

112. [171v] *De angelis sermo 3us. – Angeli eorum. Mt. – Ostenditur in hominibus nobilitas de qua supra apparet adhuc in tribus. Primo in divina relucencia et in angelica refrigescentia et universarum creaturarum resplendentia …*

113. [173r] *Sermo IIII^us^. – Angeli eorum. Mt. – Nota circa angelorum nobilitatem de qua supra hominum nobilitas ut patet tripliciter. Primo in hominis creacione …*

114. [175r] *Sermo V^us^. – Secundum principale de quo supra videlicet de sublimitate ordinum tria sunt consideranda. Sequitur I^o^ eorum officia significaciones spirituales habent nominaciones…*

115. [176r] *Sermo sextus. – Angeli eorum. Mt. Ut supra. – Circa secundum ordinem videlicet archangelis tria sunt considernda. 1° eorum significaciones, 2° divine influxiones sive operaciones, 3° homini imitaciones …*

116. [176r] Sermo VII^us^. – *Angeli eorum. – Circa tercium ordinem videlicet principatus tria sunt consideranda ut supra videlicet nominis significationem, divinam operacionem et hominum imitacionem ...*

117. [177v] *Sermo VIII^us^. – Angeli eorum etc. Ubi supra. – Circa quintum ordinem videlicet virtutes qui est infimus in media ierarchia tria sunt consideranda ut supra: nominis significationem, divinam operationem et hominis ymitacionem …*

118. [178r] *Sermo IX^us^. – Angeli eorum etc. – Circa quartum tria sunt consideranda videlicet circa dominaciones videlicet superiorum ordinum superlacionem, liberam se ipsis donacionem, et omnem transcendentis servitutem …*

119. [179r] *Sermo decimus. – Angeli eorum ubi supra. – Circa VI^um^ ordinem videlicet potestatum tria sunt consideranda videlicet de nominis et ordinis significatio* [!], *de divina influxione et eius operacione. De hominum imitacione …*

120. [180r] *Sermo XI^us^. – Angeli eorum etc. ubi supra. – Circa VII ordinem VI thronus, qui est infimus supreme ierarchie tria sunt consideranda videlicet nominis significationem, divinam influxionem et eorum operationem …*

121. [181r] *Sermo duodecimus. – Circa ordinem octavum et medium videlicet cherubim tria sunt consideranda videlicet nominis significationem, divinam influxionem et operationem et hominum imitacionem …*

122. [182r] *XIII^us^. – Angeli eorum. – Circa ordinem nonum, qui est supremus in ultima ierarchia tria sunt consideranda videlicet circa seraphim videlicet ut supra nominis significationem, divinam influxionem et hominum ymitacionem …*

123. [183v] *Dionisii sociorumque. – Ascendens Ihesus in naviculam etc. Mt.* [9, 1] *vel ante amice* [?] *ascende superius. – Nota quod ascensus Dionisii fuit triplex. I^us^ in naturalibus sanctis, secundus in donis gratuitis, tercius in premiis gloriosis …*

124. [185r] *Hedwigis. – Mulier timens Dominum ipsa laudabitur* [Pro 31, 30]. *Nota mulieres et superatio laudabiles sunt in tribus. Primo quia nobiles sunt significatione, secundo nobiliores in realitate …*

125. [187v] – *Operarii autem pauci. Mt.* [9, 37]. – *Sunt pauci in eminentia Dei operarii in otiuntur, quod exemplaria ab eis qui operari debent non curantur …*

126. [189v] *XI M*[ilia] *virginum. – Nisi signa et prodigia videritis, non cre*[ditis] Io [4, 48]. – *Hee scilicet virgines Domini per fidem viderunt ideo a Deo in hac fide immo pocius pro fidei operibus videri meruerunt ...*

127. [190v] *Simonis et I*[ude]. – *Quid tibi videtur. Mt.* [22, 17]. – *Nota, quod illa visio dicitur optima in qua hoc videt tribus modis: primo intra se, secundo iuxta se, tercio supra se. Intra se ipsum, iuxta se proximum, supra se divinum …*

128. [192v] – *Beati mundi corde. Mt.* [5, 8]. – *Vidi turbam. De hoc mirabili et ineffabili et super omnia desiderabili videlicet faciali visione tria sunt consideranda. Primum Deum esse ocultissimum …*

129. [194r] *Item de Omnibus Sanctibus. – Beati mundo corde etc. Mt* [5, 8]. – *Nota, quod hec visio habet in se tria super omnes et omnia commodabilia. I^o^ quod est persanctissima et ideo dicitur beatorum …*

130. [196v] – *Videntes autem conservi quae figebant* [!] *contristati sunt valde. Mt.* [18, 31]. – *Nota tria. I^o^ quales anime de hoc mundo transeuntes videant …*

[k. 198r] *Tematha de hiis* [!] *sermonibus quae supra et infra. Una intravit rex ut videret. Item alia sequens. Ioh. Nisi signa et prodigia videritis non creditis. Item sequens. Mt. Videntes conservi quae figebant contristati sunt valde. Item sequens Mt. Quod tibi videtur. Item Mt. Ihesus conversus videns eam. Item*

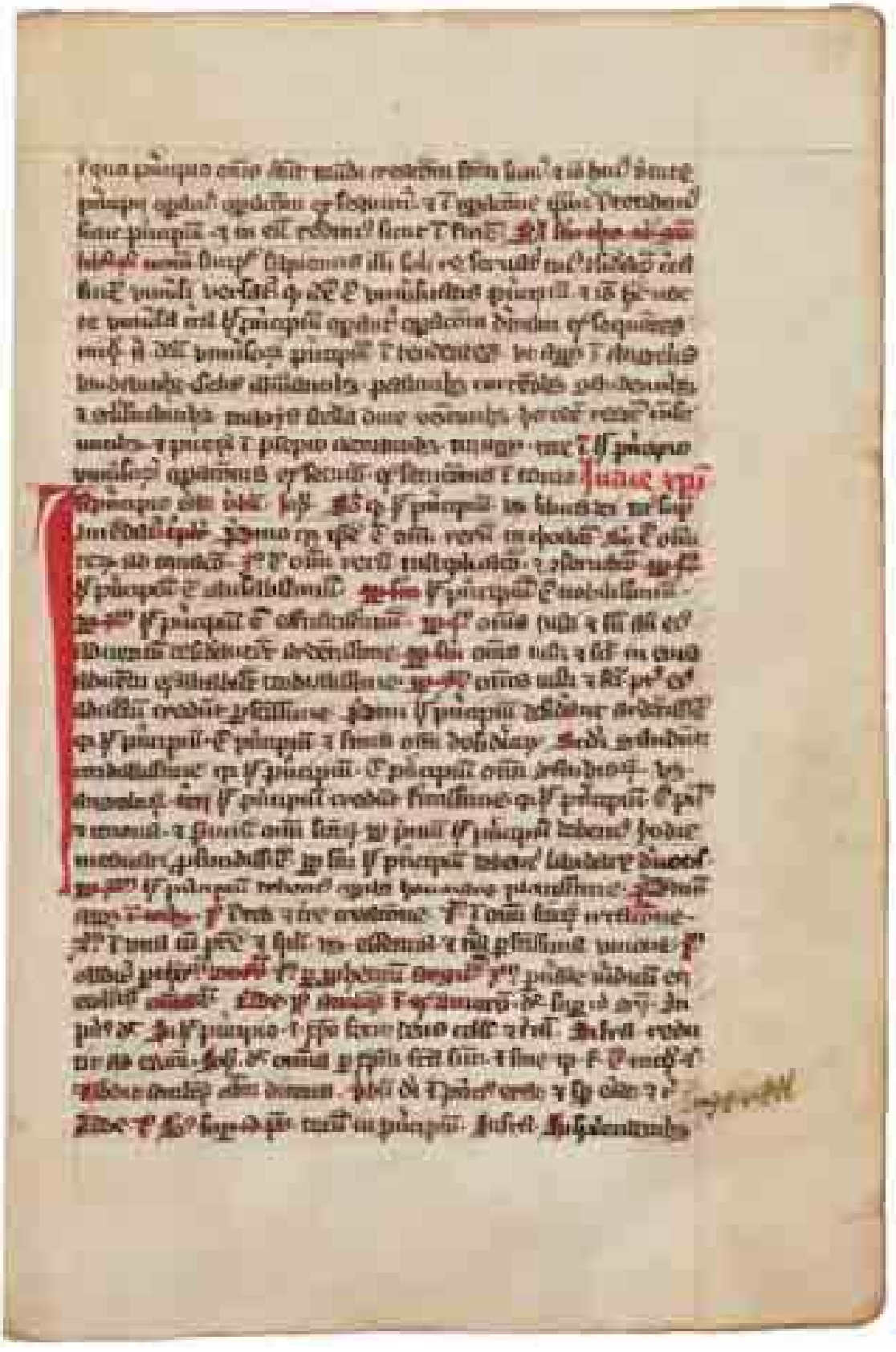

Il. 67. Rps 14/II, *Sermones de tempore*, k. 38r: inicjał I(n principio)

sequens cum sublevasset oculos et vidisset etc. Apostolica sicut currunt hee omelie ad festivitates sanctorum que supra vel infra anvocantur.

131. [198v] *Sermo de omnibus sanctis vel de dominica sequenti vel sexta feria. – Nota quomodo vident scilicet virgines, confessores, martyres, apostoli, patriarche, prophete et angeli …*

132. [200r] *Sermo videlicet de visione confessorum, thema de Ewangelio currentis dominice. – Nota, quod sancti confessores sive doctores habuerunt in hoc mundo de visione faciali pergustacionem persanctissimam ut patet in tribus …*

133. [201v] *Sermo de visione sanctorum martyrum. Thema de visione currentis dominice. – Nota, quod sancti martyres habuerunt in hoc mundo de visione faciali pergustacionem dulcissimam ut patet in tribus …*

134. [202v] *Sermo de apostolis.* [203r] *– Sermo de visione apostolorum, quomodo viderunt Dominum in presenti visione, visione pregustativa et post ea viderunt eum faciali visione in patria ut apparet tripliciter …*

135. [206r] *Sermo de visione prophetarum, sanctorum. – Thema currentis dominice de visione videlicet pregustativa, qua eos ad illam facialem visionem disponebat et hoc fuit tripliciter …*

136. [207v] *Sermo de visione angelorum. – Nota pregustativa fuit in presenti vita sanctorum sicut visio est viatorum scilicet sicut nunc est videlicet visio faciali omnium sanctorum videlicet sicut prophetorum, sic semper est, fuit et erit sanctorum angelorum…*

137. [209r] *Sermo de sancto Martino. Thema currentis dominice de videre. – Nota, quod sanctus Martinus triplicem visum habuit. 1º cum omnibus sanctis debita ordinatio …*

138. [210v] *Sermo de sancta Elizabeth. Thema currentis dominice de videre et proprium de ea in epistola gustavit et vidit, quia bona est nego*[tiatio] *eius* [Pro 31, 18]. *– Nota, quod haec similiter vidit tripliciter. Primo vidit potentissime videlicet in Dei Patris potentia …*

139. [212r] *Thema currentis dominice de videre. – Nota quod sancta Cecilia tria vidit. 1º vidit exteriora et eis utebatur. 2º vidit interiora et ea contemplabatur, 3º vidit superiora et eis iungebatur …*

140. [213r] *Thema currentis dominice. – Nota quod sanctus Clemens tripliciter vidit. 1º vidit se subtiliter. IIº vidit proximum utiliter ...*

141. [214v] *Sermo Katherine. Thema currentis dominice de videre. – Nota, quod sancta Katherina triplicem visum habuit videlicet illuminatum, celestificatum et inflammatum …*

142. [216v] *Sermo sancte Andree. Thema currentis dominice de videre et proprium de festo. Mt. Vidit duos fratres* [Mt 4, 21]. *– Nota, quod sanctus Andreas triplicem visum habuit. 1º puerilem, quo vidit innocentissime …*

143. [218r] *– Ecce homo. Mt.* [Jo 19, 5]. *– Nota tria sunt consideranda de homine. Primo, quod sit ad supercelestia. 2º quod ad celestia. 3º quod ad subcelestia …*

144. [219v] *De eodem. Ecce homo. Luc. – Nota sicut in naturalibus ut supra dictum est Deus hominum magnificavit sic et in gratuitis nobilitatur per Deum omnia in homine dignificatur et reformatur ... ><*[220v] *... quomodo in gratuitis Deus hominem magnificavit. Rogemus ut per hec gratuita ad Deum dei et hominis illuc perveniamus ubi idem Filius cum eodem Patre et Spiritu Sancto regnat in secula seculorum. Amen.*

Składki

1^{4+5} (k. 1-9), 2-15^{5+5} (k. 10-149), 16^{4+4} (150-157), 17--22^{5+5} (158-217), 23^{2+1} (218-220). Karty pierwszej i ostatniej składki użyto jako wyklejki.

Na początku i na końcu składek 1-8 kustosze *a–h*, na początku składek 18-22 w lewym dolnym narożniku kustosze *II*^{us}-*VI*^{us}. Współczesna foliacja ołówkiem, po k. 41 błąd: opuszczono kartę 42.

Pergamin

Owczy, dwustronnie szlifowany. Liczne naturalne otwory i skazy zszywane nićmi w kolorach: naturalnego lnu (np. k. 172), zielonym (np. k. 9, 28, 35, 38, 43, 195-197), różowym (k. 52, 113), czarnym (k. 67, 75, 172-173), białym (k. 150). Krawędzie kart nieregularne z dużymi naturalnymi ubytkami, np. k. 56, 83, 102, 114, 116, 154, 162, 219.

Pismo i zdobienia

Wykreślony schemat pisarski, liniowanie. Tekst w jednej kolumnie, lustro tekstu: 16 × 10 cm. Tekstura jednej ręki.

Litery inicjalne poszczególnych kazań o wysokości 2-4 wierszy, tytuły kazań, paragrafy w tekście – rubrą. Przekreślone rubrą *verba thematis* i fragmenty tekstu (cytaty biblijne).

Noty i glosy

Jednej ręki. K. 1r: *Sermones de tempore et sanctis*. Na marginesach noty wskazujące czas odczytania kazania, np. k. 136r: *In die pascha. Cor*[inthios] *V*^{o} oraz księgę i rozdział, z którego pochodzi cytat biblijny, np. k. 1r: *XXI*^{o}, *Ro*[manos] *XIII*^{o}; k. 138: *XXIIII*^{o}.

Stan zachowania

Rękopis po konserwacji przeprowadzonej w 2011 r.

Oprawa

Deski dębowe, skóra wiśniowa, 2 zapięcia uszkowe na skórzanych paskach z bolcami na dolnej okładzinie. Wyklejki pergaminowe z dwóch skrajnych, liniowanych kart oprawionego rękopisu. Obcięcia kart z malowaną wicią roślinną w kolorach czarnym i czerwonym. Na górnej okładzinie 2 naklejki: większa Feliksa Königa Polyphema z napisem gotyckim: *Sermones de tempore et sanctis* oraz czerwonym atramentem *Q. 6.*, mniejsza – z sygnaturą pisaną piórem *Xx* [..] *II*; na dolnej okładzinie naklejka papierowa z napisem piórem: *X*; u dołu grzbietu 3 naklejki, na pierwszej sygnatura: *Xx*. Na wyklejce górnej okładziny sygn. *1177*.

Warsztat nieznany, XIII-XIV w.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Biblioteka zamkowa] – sygn. Q. 6., Xx [..] II (1. i 3. Standortkatalog, zob. Oprawa).
2. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – sygn. 1177 (4. Standortkatalog, zob. Oprawa), k. 2r: pieczęć okrągła „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."

Najwcześniejsze dzieje rękopisu nie są znane. Przed końcem 1. poł. XVI w. znalazł się w bibliotece zamkowej księcia Albrechta Hohenzollerna (naklejka Polyphema, zob. Oprawa), trudno jednak powiedzieć, z jakich zbiorów pochodził: czy z biblioteki katedralnej w Królewcu (co wydaje się najbardziej prawdopodobne), czy z księgozbioru konwentu krzyżackiego w Królewcu, czy ewentualnie z innej pokrzyżackiej lub poklasztornej biblioteki z terenu Prus Książęcych. Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Bibliografia

Ed.: http://kpbc.umk.pl/dlibra/docmetadata?id=77587&from=&dirids=1&ver_id=&lp=1&QI=. – Lit.: Jähnig, *Katalog*, s. 269 (*Xx 114. Sermones de tempore et de sanctis*); L. Bannach-Szewczyk, I. Miller, B. Wojdyła, Kodeks „Sermones de tempore et sanctis" (Rps 14/II). Dokumentacja prac konserwatorskich i restauratorskich, Toruń 2011. Wydruk komputerowy przechowywany w Sekcji Rękopisów BUMK).

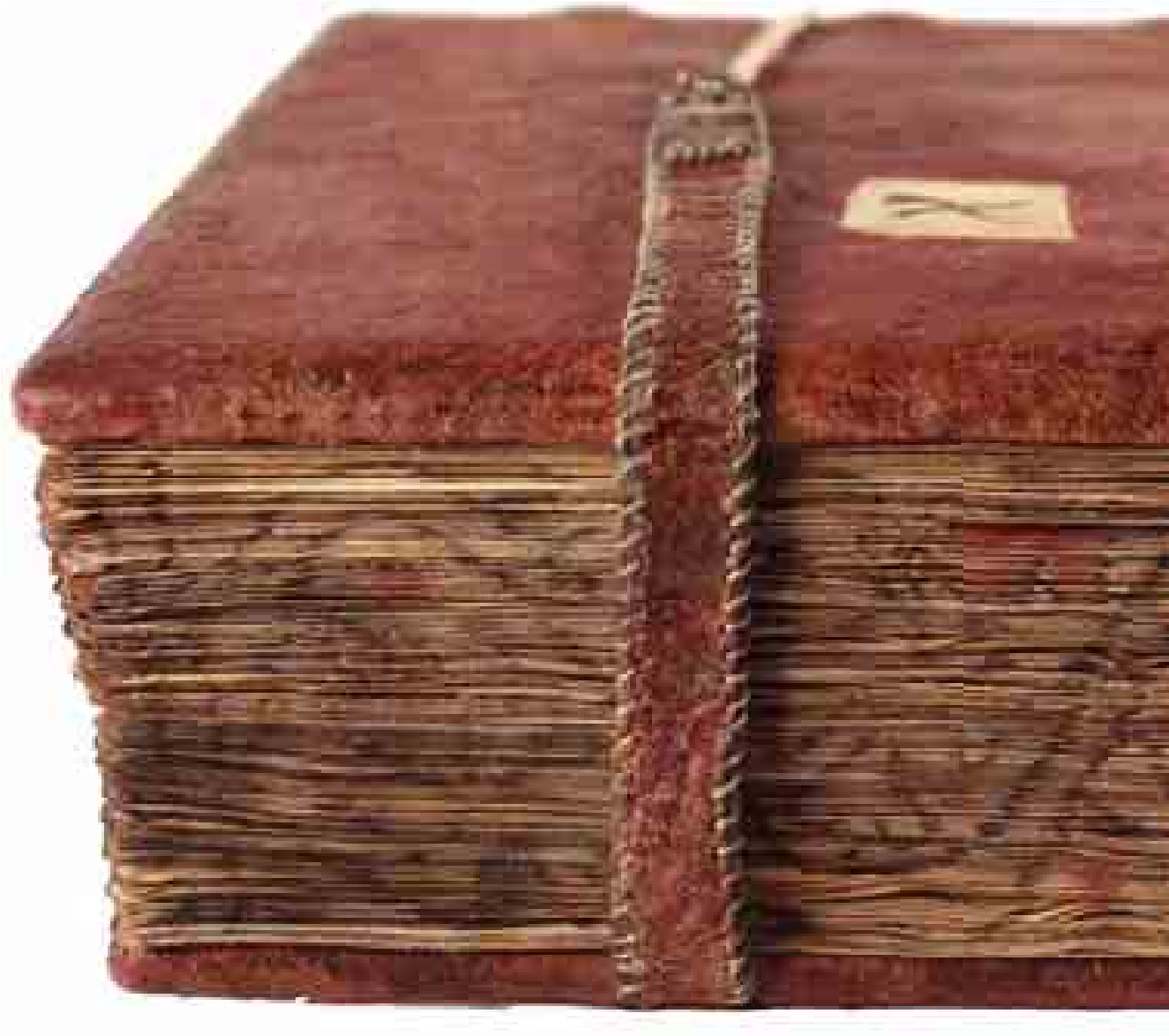

Il. 68. Rps 14/II, *Sermones de tempore et de sanctis*, obcięcia kart z malowaną wicią roślinną

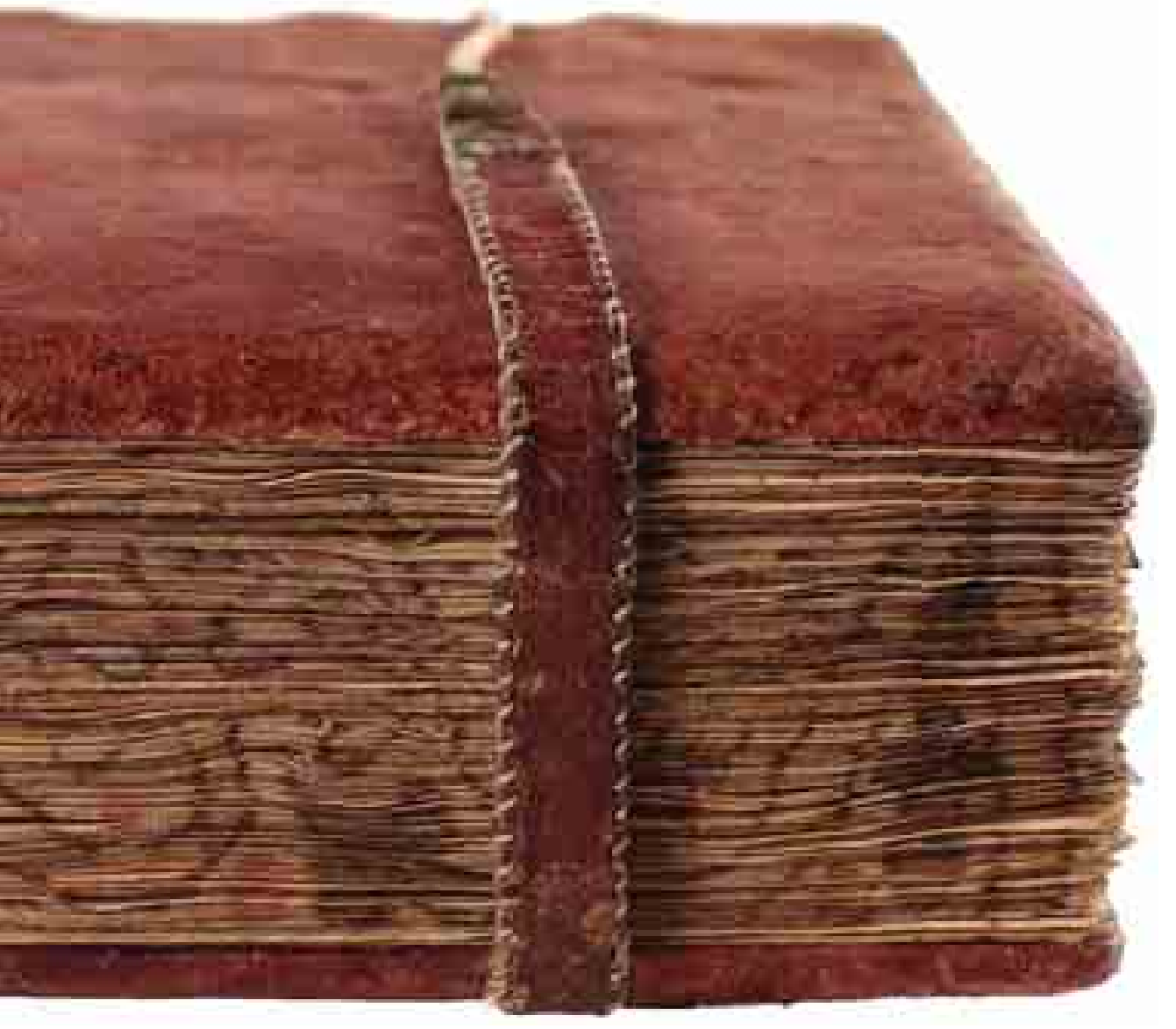

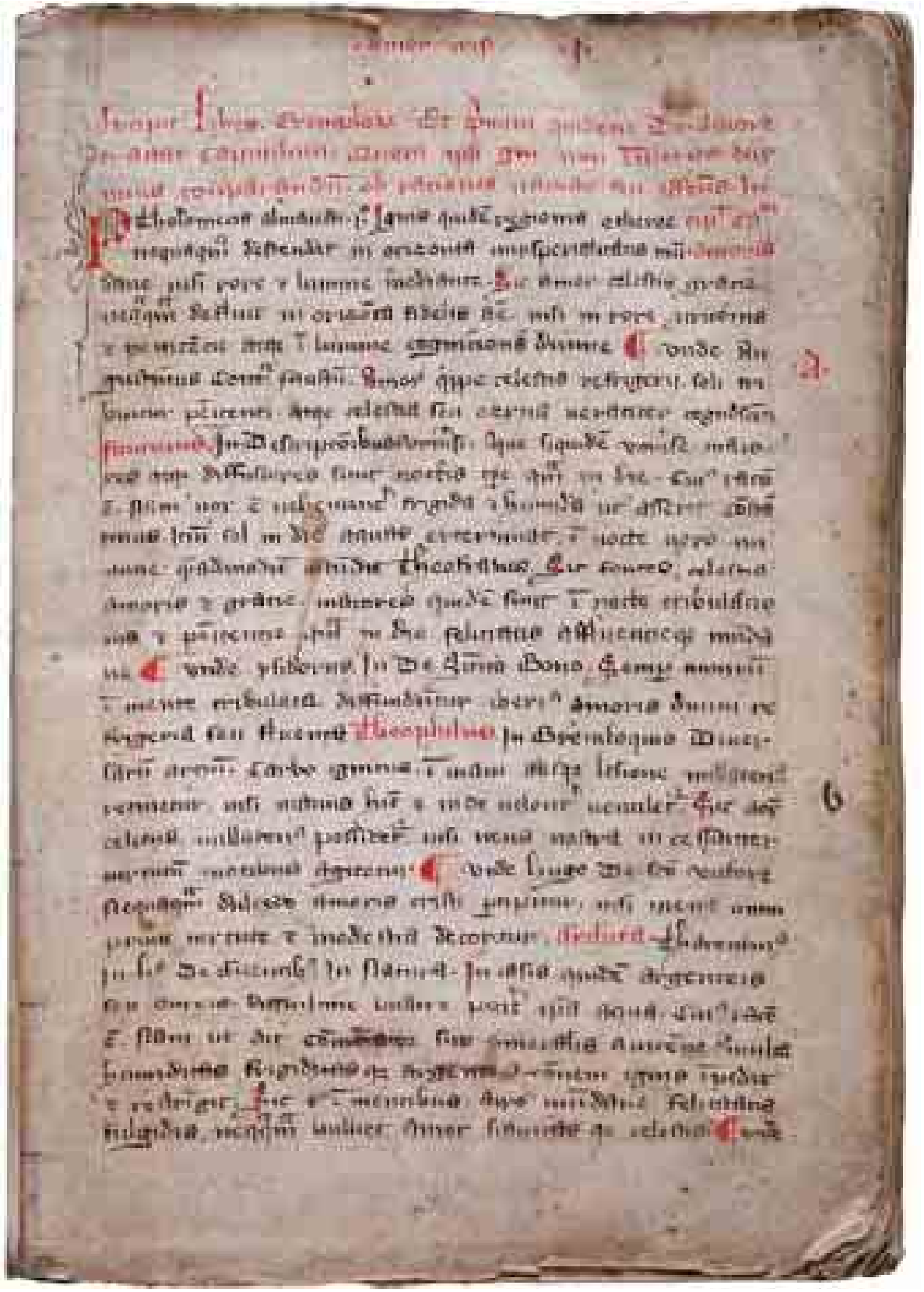

Il. 69. Rps 15/II, *Lumen animae*, k. 6r

Rps 15/II

Łac. 2. ćw. XIV w. (ok. 1329 ?). Papier. 21,5 × 14, 5 cm. K. 102 (w tym dwie ochronne).

1. k. 1v: ***Symbolum Apostolicum***

– Petrus. Credo in Deum Patrem omnipotentem, creatorem coeli et terre ... >< ... Mathias. Vitam eternam post mortem. Unde versus. Credo Petrus ait et in Andreas superaddit ... per eternis Iudam noscat dat Mathia vitam.

Por. RB 8526-8528. Ed.: PL 39, 2189. – Lit.: G. Steer, *Glaubensbekenntnisse*, w: VL 11 (2004), kol. 529-530; M. Starowieyski, *Legenda o powstaniu Składu Apostolskiego*, w: *Symbol Apostolski w nauczaniu i sztuce Kościoła do Soboru Trydenckiego*, red. R. Knapiński, Lublin 1997, s. 53-54, przyp. 4 b.

2. k. 2r-5r: ***Indeks rzeczowy do Lumen Animae***: *aqua: 1 a, 9 x ... amarus 4pq, 42 rs ... beatitudo celestis glorie 20 usque 23 ...* ><[5r] *... vitrum 81 s, 17 d; visiones igneas 44 f.* Litery odnoszą do odpowiednich sekcji tekstu.

3. k. 6r-85v: ***Lumen animae*** **(wariant wersji C)**

Liber exemplorum

Incipit liber exemplorum. Et primum quidem de amore tractat capitulum. Quem ipsi ignem non immerito duximus conparandum ob raciones varias seu effectus. Incipit capitulum amoris. – Ptholomeus Almaiesti 1°. Ignis quidem regionis etheree nequaquam descendit in orizonta ... [11] *Capitulum de altitudine. Alpharabius in libro de differencia reionum. In alta quippe regione diu sani sumus ...* [12v] *Capitulum de affluencia. Aristoteles in libro problematum. Sumus quidem semper tempore imbris et pluvie magis tristes ...* [16v] *Capitulum de Apostolis. Aristoteles in libro de regimine principium ad Alexandrum. Nulla tucior habitacio humane magis conveniens sanitati ...* [78] *Capitulum de Trinitate. Archita Tharentius in libro de eventibus in natura. Terribilis somis accidio ...* [84r] *Capitulum de vilitate. Solinus in libro rerum. Upupa avis in modum pulchra ...* [85r] *Capitulum de venustate. Themistius in summa naturalium encium. Quanto magis putrefactum …* ><[85v] *… Cumque per vitrum contemplamur, pro ut quidem vitrum coloratum fuerit, talis res visa quelibet apparebit. Sed de hoc requiratur supra cetera capitula de hoc elemento videlicet tangentur in tabula et registro per consequens applicando. Sic que liber explicit exemplorum. Explicit liber exemplorum. Qui et lumen anime nuncupatur. Emptus est liber iste Padve pro tribus florenis et pro octo turonensis monetis. Quis autem sit editor libri et unde ortum primitus habuerit, invenies in prologo annotato. Que autem videntur deesse, requirantur in tabula et registro.* K. 86r-101v: [Słownik synonimów]. *Incipit Registrum et tabula huius libri prescripti. – Abstinentia: a stinentia, ieunium, moderatio, gula, voracitas, cibus, dietacio, esuries. Abbas: abbas, prelatus, subditus, dominium, prepositus, benignitas, obedientia ...* ><[101v] *... Usura: usura, avaricia, cupiditas, ambicio, empcio, vendicio, appetitus.*

Tekst zawiera 32 rozdziały: z nich 27 pochodzi z *Lumen anime C* (z 60), jeden: *De apostolis* z wersji B, trzy: *De dilectione*, *De lumine*, *De sanctis* z *Lumen anime A*, jeden: *De litigantibus* (?). W rozdziale *De Maria* pierwszy podrozdział: *Maria comparatur cello* pochodzi z *Lumen anime C*, pozostałe podrozdziały: *comparatur umbre … comparatur monti* z *Lumen anime A*.

Por. M. A. Rouse, R. H. Rouse, *The text called Lumen Anime*, „Archivum Fratrum Praedicatorum", 41, 1971, s. 5-113, zwł. 54, 110-111 (autor nie znał naszego rękopisu); Kaepelli 2, nr 1701; *Katalog Frankfurt*, 3. 2, Ms. Barth. 140, s. 320-321 (*Lumen anime*, wariant wersji C). Edycja wersji C: *The Light of the Soul. The „Lumen anime C" and Ulrich Putsch's „Das liecht der sel". Critical Edition with Introduction*, wyd. N. Harris, Oxford 2007. – Lit.: R. H. Rouse, w: VL 5 (1985), kol. 1050-1054.

Składki

1^{2+2} (k. 2-5), $2\text{-}13^{4+4}$ (k. 6-101) . Oryginalna numeracja kart rubrą na górnym marginesie k. 6-85: k. *1-80*. Pełne dziesiątki pisane z 0 na początku, poprawione jeszcze w średniowieczu. Ostatnie dwie składki sfoliowane osobno: k. 88-101: k. *1-16*. Współczesna foliacja ołówkiem 1-101, pominięta k. 51.

Znaki wodne

1. Id. Piccard, 11, VIII 1873 (1362), k. 2-5; 2. id. Briquet, nr 6146 (1329); Piccard, 9/1, II 460, k. 6-101.

Pismo i zdobienia

Pismo trzech rąk: 1. XV w., kursywa: k. 1v oraz noty k. 1r, 102v i na wewnętrznej stronie dolnej okładziny; 2. 2. poł. XIV w., kursywa, k. 2r-5v; 3. 2. ćw. XIV w., kursywa (*cursiva antiquior libraria*), k. 6r-101v. K. 6r-85v: tekst w jednej kolumnie, k. 86r-101v: w 4 kolumnach. Lustro tekstu: 17-17,5 × 11-11,5 cm.

Inicjały na początku rozdziałów o wys. 2 wersów rubrą, kilka z czarnym filigranem: np. k. 6r, 36v, 42v, 43v, 45v, 53v, 73v, 76v. K. 54r: czarny inicjał o wys. 3 wersów, rozpoczynający rozdział *De Maria*. Rubrą: imiona cytowanych autorów, wstępy do rozdziałów i podrozdziałów, znaki akapitu w tekście, przekreślenia wielkich liter. K. 55v-57, 59v-61, 65v-66, 67v-69 brak rubrowania – pozostawione wolne miejsca na imiona autorów i wstępy do podrozdziałów. Na górnym marginesie żywa pagina, na lewym i prawym marginesie kart litery alfabetu a-z oznaczające sekcje tekstu, do których odnosi się indeks. Rączki na marginesach, np. k. 18rv, 29r, 41r, 42r, 45v, 52r, 69r, 70r, 74v, 75r, 80v, 81, 85v.

Noty i glosy

Ręka 1: k. 1r próby pióra: *Reverendissimo in Christo patri domino*, *sanctus*, *Martinus de Galnaw*, *Wenceslaus*, *Weinicz. In nomine sancte et ind*[ividue]; k. 102v zapiska o charakterze rachunkowym: *hii dederunt pul*[um]: *Niclos Czymmerman II*, *pro orto sicker*, *Hans Czymmerman II*, *Gosswin II item II*, *Aldeczymmermanynne I*, *item Walius II*, *Petczolt II*, *Gregor II*, *Blumewir II*, *Niclos der alden Hyrtyrsson dedit II*, *Nitz vom Rovenburg II*, *Pavel Cruczeborg II*, *Niclos Greber II*; próby pióra: *humili recommendacione premissa*, *obediencia cum assidua oratione in Domino premissa*. Wewnętrzna strona dolnej okładziny: *In nomine Domini Amen. Anno a nativitatis eiusdem millesimo quadring*[entesimo].

Por. *Księga ławnicza Nowego Miasta Torunia (1387-1450)*, wyd. K. Ciesielska, Toruń 1973, s. 319 (indeks): Mikołaj Czymmerman: nr 36 (1389), 2326 (1449); Jan Czymmerman: nr 897 (1422), 1452 (1431); Jan Greber: nr 1695 (1435); *Nowa księga rachunkowa Starego Miasta Elbląga*, cz. 2 (1411-1414), wyd. M. Pelech, Warszawa 1989, s. 115 (indeks): Niclos Greber: nr 1294 (1412).

Oprawa

Tzw. łańcuszkowa, pergamin jasny, na grzbiecie pas skóry ze ściegiem łańcuszkowym. Na okładzinach ślady kursywy gotyckiej, na dolnej okładzinie u góry papierowa naklejka z napisem minuskułą gotycką *Liber exempl* […], u dołu atramentem: *Liber qui vocatur lumen anime* (do góry nogami). Na wewnętrznej str. górnej okładziny inicjał filigranowy (prawdopodobnie „B") oraz sygnatura *1361*; na wewnętrznej str. dolnej okładziny zapiski gotyckie; antefolium (z zapiskami gotyckimi) i postfolium papierowe. Na grzbiecie naklejka z sygn. *131* [?].

Warsztat nieznany, XV w.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Biblioteka zamkowa] – sygn. 131 (?), zob. Oprawa.
2. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – sygn. 1361 (zob. Oprawa), k. 2r: pieczęć okrągła „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."

Kodeks powstał w 2. ćw. XIV w. (znak wodny: 1329 r.), najprawdopodobniej w południowych Niemczech lub w Austrii, skąd pochodzi najwięcej zachowanych rękopisów *Lumen anime C* i skąd wywodzi się sam utwór. Zawiera najprawdopodobniej najstarszy znany wariant wersji C (znane rękopisy pochodzą z końca XIV w., sam tekst *Lumen anime C* powstał w latach 1332-1357 (M. A. Rouse, R. H. Rouse, s. 41-42). Kolofon z infor-

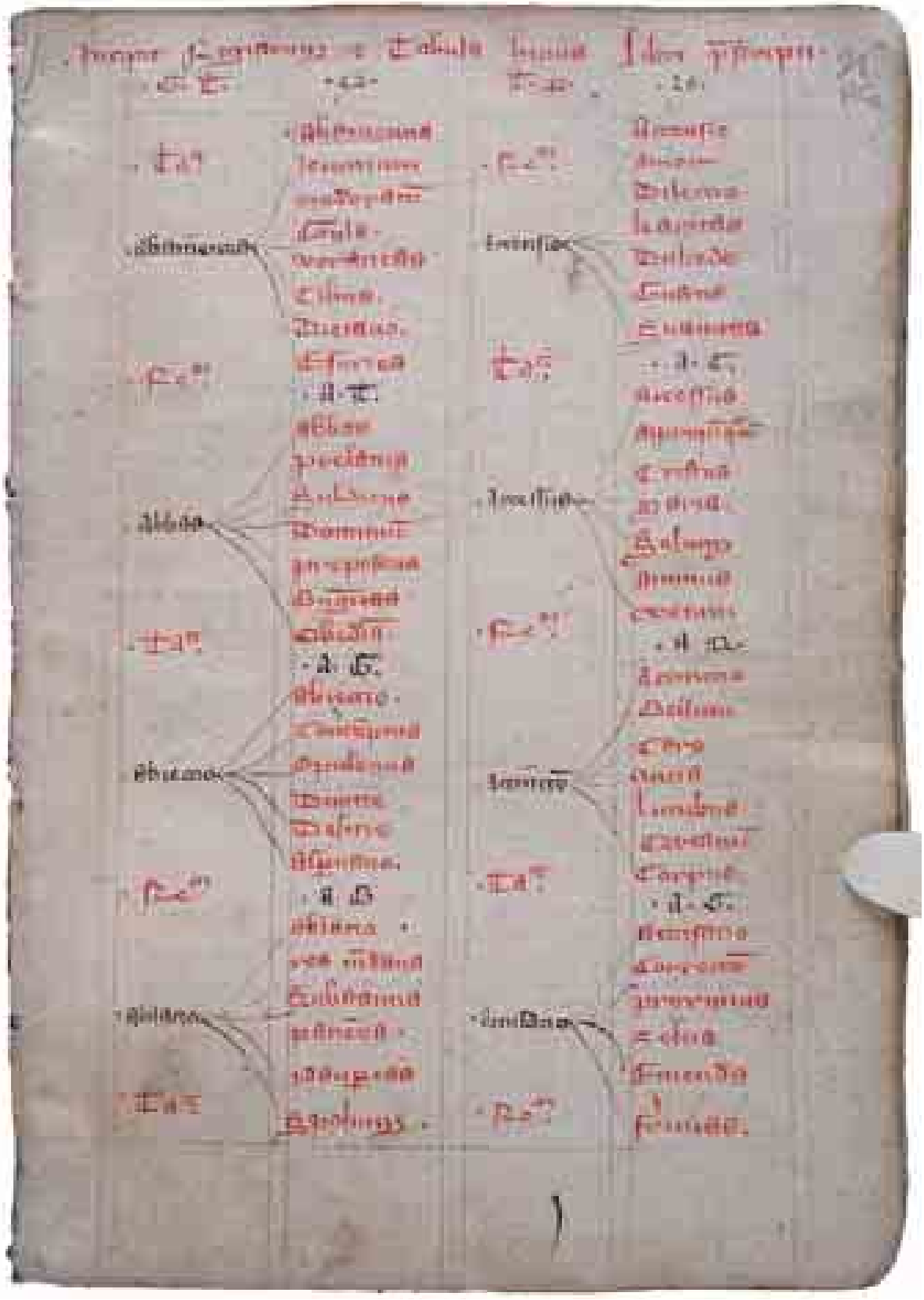

Il. 70. Rps 15/II, *Lumen animae*, Słownik synonimów, k. 86r

macją o zakupie w Padwie (*emptus est liber iste Padve*) został najprawdopodobniej przepisany z wcześniejszego rękopisu. Rękopis został powtórnie oprawiony w 2. poł. XIV w. (znak wodny: Bazylea 1362), dodano wówczas karty ochronne i pierwszą składkę z indeksem do *Lumen anime*. Należał najprawdopodobniej do konwentu krzyżackiego w jednym z miast pruskich – w Toruniu, Elblągu (?)– lub do biblioteki klasztornej w Prusach Krzyżackich. Po wojnie trzynastoletniej lub dopiero po sekularyzacji państwa zakonnego trafił do krzyżackiej librarii w Tapiawie, skąd w 1542 r. został przewieziony do nowo utworzonej biblioteki zamkowej księcia Albrechta Hohenzollerna w Królewcu. Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Bibliografia

Grunewald, *Das Register*, s. 74 (*B 61. Liber exemplorum in quo de amore tractat*); Jähnig, *Katalog*, s. 285 (*Yy 142. Liber exemplorum, qui lumen animae nuncupatur*).

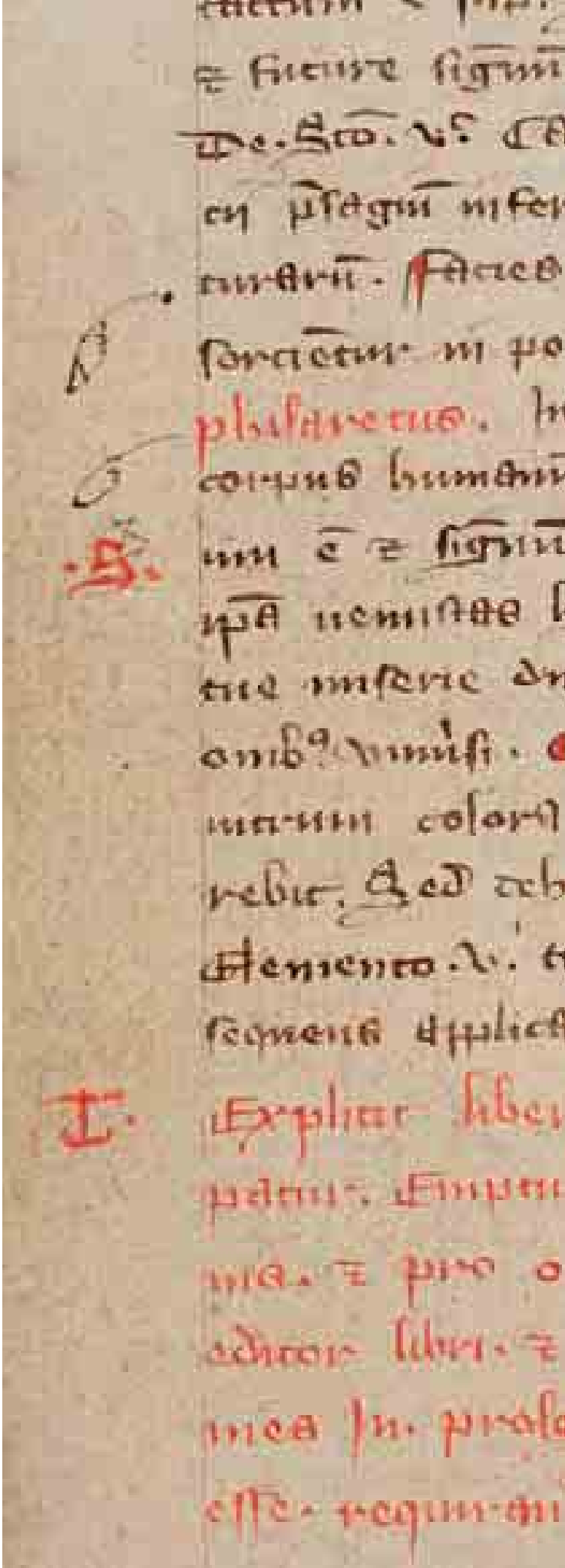

Il. 71. Rps 15/II, k. 85v: explicit

Il. 72. Rps 20/II, oprawa – górna okładzina, Królewiec, *Mistrz Marii*, 2. dekada XVI w.

Rps 20/II

Niem. 2. poł. XV w. (lata 60.) i pocz. XVI w. Papier i perg. 21 × 15 cm. K. II + 132 + II.

1. k. 1r-102r: ***Ältere Hochmeisterchronik***

Preußische Ordens Chronic

– [Bruder Hinrich von Walpode was der] *erste homeistyr des selbin ordins her dinte den sichin mit seynen brudirn ... >< ... vnd czogen mit en uff dy pomerische seite* (cd. zob. SRP 3, s. 633-637).

Ed.: *Die ältere Hochmeisterchronik*, wyd. M. Toeppen, w: SRP 3, Leipzig 1966, s. 540-637 (siglum: K1). Brak 1 rozdz. kroniki, pierwszych słów z rozdziału 2, po k. 10 dużej części rozdz. 20, przed k. 59 części rozdz. 67 i 68. – Lit.: M. Toeppen, w: SRP 3, s. 519-539; G. Keil, w: VL 1 (1978), kol. 286-288; Päsler, *Deutschsprachige Sachliteratur*, s. 290-295.

k. 102v-103r: puste.

2. k. 104r-129r: ***Traktat Toruński z 1466 r.***

– In namen des herren. Amen. Czw einem ewigem Gedeckniss der Sachem ... >< ... Unde ewigen Friede belibende annemende unde sic anneme und veste ad der mechtig zcu haldende. Dominus Lavantinus episcopus manu propria.

Ed.: *Die Staastverträge des Deutschen Ordens in Preußen im 15. Jahrhundert*, wyd. E. Weise, t. 2 (1438-1467), Marburg 1955, s. 265-288; *Związek Pruski i poddanie się Prus Polsce: zbiór tekstów źródłowych*, red. K. Górski, Poznań 1949, s. 84-114 (tłumaczenie polskie), s. 204-232 (tekst oryginalny); *Władztwo Polski w Prusiech Zakonnych i Książęcych (1454-1657): wybór źródeł*, oprac. A. Vetulani, Wrocław 2006, s. 50-86 (tłumaczenie polskie). – Lit.: Weise, s. 262-265; Hubatsch-Joachim, 1.2, nr 16061.

3. k. 129v-132r: ***Hochmeisterverzeichnis*** (załącznik do kroniki Johanna von Posilge), 1190-1512

– Diß sinth gewesth die hochwirdigen hernn Hoemeistr die weil der wirdige orden gestandinn isth ... >< ... Her Ferderich herzcog czw Sachszen wardt gekorn im MCCC und LXXXXVIII iar [dopisane] *Her Albrecht Marggraff czu Brandenburck wardt gekorn czum hochmeister Im Iar unsers hern MDXII.*

Ed.: *Verzeichnis der Hochmeister des Deutschen Ordens*, wyd. E. Strehlke, w: SRP 3, Leipzig 1866, s. 388-397.

*4. k. 1r-2v: ***Komentarz do Symbolu św. Atanazego*** (?)

‖Compelimur. Hoc etiam cogimur verbi gratia. Si te interrogat aliquis separatum est Pater Deus et Dominus, responde: est. Sic et de Filio et de Spiritu Sancto, responde: est ... >< ... quia in equalitate Patris manet. Sedere requirescentis vel iudicantis est. Inde r[espondit] *de celis sine de equalitate Patris. Venturus est iudicare r*[espondit] *quas‖*

Tekst z 2. poł. XIV w. znajduje się na dwóch pergaminowych paskach (scyzurach), obejmujących k. I i IV. Fragmenty te po złączeniu tworzą górną połowę środkowego arkusza składki.

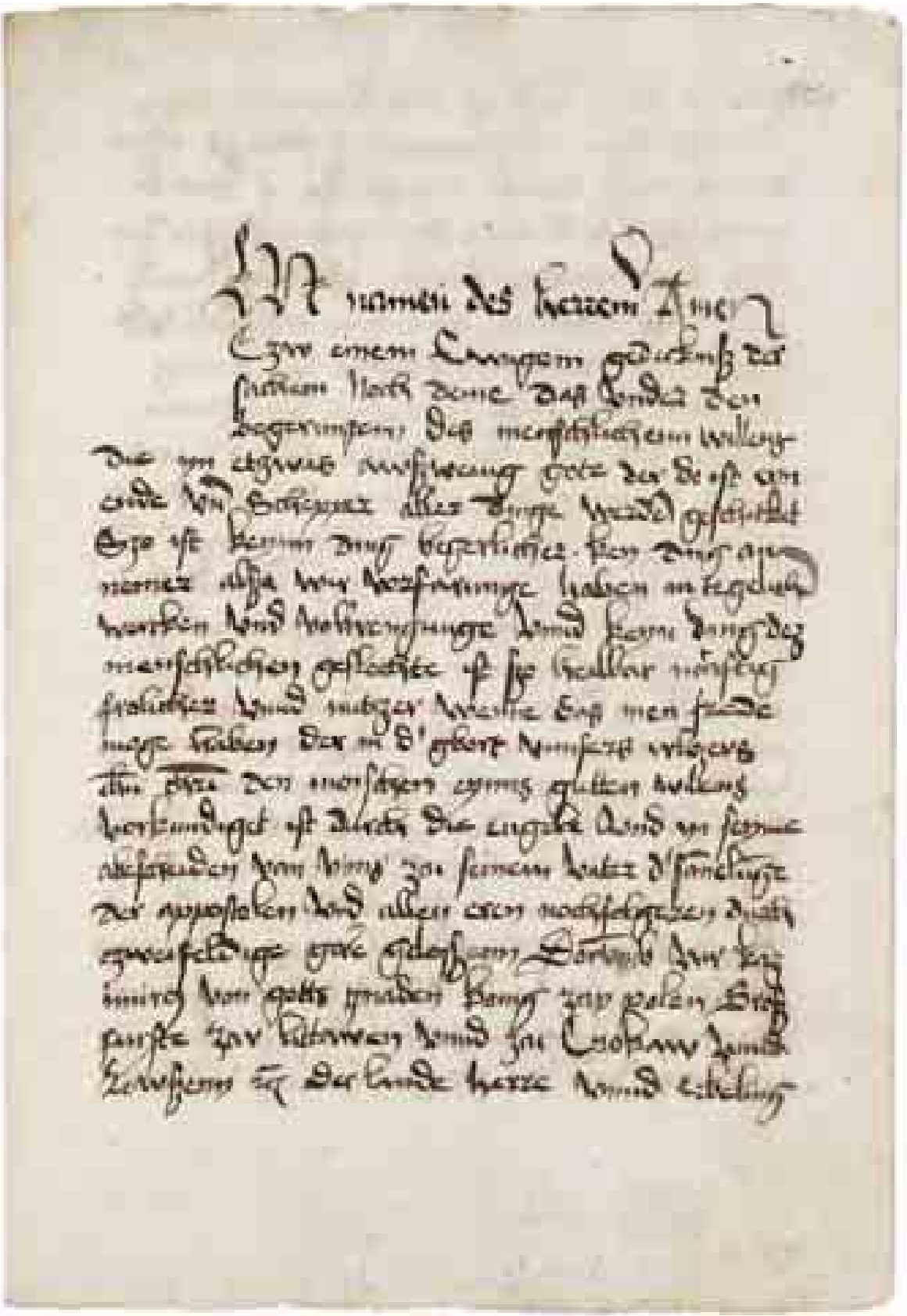

Il. 73. Rps 20/II, *Traktat Toruński z 1466 r.*, k. 104r

Składki

1^{5+5} (k. 1-10); $2\text{-}5^{6+6}$ (k. 11-58); 6^{5+5} (k. 59-68); $7\text{-}8^{6+6}$ (k. 69-92); 9^{6+5} (k. 93-103); 10^{5+5} (k. 104-113); 11^{6+6} (114--123, 132, II); 12^{4+4} (k. 124-131). Brakuje po jednej karcie przed kartami: 1, 11, 59, 69 (bez straty tekstu), po k. 103 (pusta). W środek składek 1-6 wszyte karty pergaminowe. Składka czwarta (k. 35-46) błędnie wszyta przed piątą (k. 47-58). Składka 12 (k. 124-131) wszyta przed przedostatnią kartą składki 11 (k. 132). Dla utworu 1 (k. 1-102) stara paginacja: s. *1-203*.

Pergamin

Owczy; gruby, dwustronnie szlifowany, krawędzie równo docięte.

Znaki wodne

1. War. Piccard 16/2, VII 1866 (1450-1453), Briquet 11789 (1460), k. 1-68; 2. id. Piccard 2/3, XII 641 (1461), XII 642 (1461-1464), war. Briquet 14862-3 (1461), k. 69-103; 3. id. Briquet 15391 (1496), war. Piccard 2/3, XVI 192 (1491), k. 104-123, 132, II; 4. id. Piccard 2/3, XVI 501 (1512-1519), war. Piekosiński, *Wybór znaków wodnych*, 1106 (1503), k. 124-131.

Pismo i zdobienia

Schemat pisarski wyznaczony atramentem. Tekst w jednej kolumnie, lustro tekstu: 15-16,5 × 10-10,5 cm. W całym rękopisie kursywa. Utwór 1 (2. poł. XV w.) został przepisany przez trzech pisarzy: 1. k. 1-22v (składki 1-2), 2. k. 23r-61r, 3. k. 61v-102r; utwór 2 (1. ćw. XVI w.) przez dwóch pisarzy: 4. k. 104r-121r, 5. k. 121r-129r; utwór 3 (1. ćw. XVI w.) jedną ręką: 6. k. 129v-132r.

Utwór 1 – rubrą tytuły rozdziałów, inicjały o wysokości dwóch wersów, znaki akapitu, przekreślenia wielkich liter, podkreślenia imion, nazw geograficznych, dat. Wydłużone na margines laski litery I: np. k. 10r, 12v, 15r, 38v, zakończone niekiedy zamaszystą linią, tworzącą zakola, np. k. 14r, 75v, 95v; sporadycznie zdobione w bloku czwórliśćmi (rezerwa), np. k. 14r. Utwór 2 – pozostawione wolne miejsca na inicjały.

Noty i glosy

I. Próby pióra, kilku rąk: 1. XV w., k. IIv: *In Gottis namenn amenn. Hebe ich dein Namen. In Gottis namenn amenn. Geschenn alle dingt alles dinges*, k. 103v: *Hans Hesse hoth gelesen q*[uam?] *czu schone vigkke* [Schoenwik, późniejsze Fischhausen] *feria sexta ante*; 2. XVI w., k. 103v: *Im lande czw preußen*, *Her Heinrich reuß*, *Inn dem namen des herrenn geschee alle ding amenn*; 3. XVI w., k. 132r: *do man XII hot geschreben do quam meyn her in das land* [Przybycie wielkiego mistrza Albrechta Hohenzollerna do Królewca, 22 XI 1512, Päsler, *Katalog*, s. 125], k. 132v: *Keine ferlicher suonde als frembde broth vmb sunst züesszenn*; 4. XVI w., k. IIIr: *Beata, Meyne dinste zuuor lieber*.

II. Noty akcentujące i komentujące treści zawarte w kronice, kilku rąk: 1. XVI w.: 4r: *Polen fligen und wurden geschlugen*, 5v: *Ablass Innocencii*, 6r: *Anno Domini 12 und 31* [ręką pisarza: *Thorn*] *umgebauet*, 6v: *Samenland das groste, Sudawin die edlisten*, 7v: *Wie der Anfang so ist das Ende*, k. 10: *Redenn gebauet anno 1234*, 10v: *Elbing edificatur 1237*; 2. XVI w.: k. 1r: *Henricus von Walpode,* 2v: *Christianus episcopus Masoviae*, 6r: *De Prussia situ divisione et moribus*, 15v: *Legatus pontificis ad Swantopolk*; 3. XVI w.: k. 55v: *Konigsberk ist durch ein koning von Bohimin erbaut*.

Oprawa

Po konserwacji, deski dębowe, skóra ciemnobrązowa, jedno zapięcie zaczepowe na skórzanym pasku (zaczep rekonstruowany). Dekoracja okładzin wyciskana strychulcem i tłokami; górna okładzina – o kompozycji ramowej ze zwierciadłem wypełnionym wzorem owocu granatu/pędu ruty, otoczonym rozetami wirującymi i innymi motywami floralnymi; dolna okładzina – z obszernym zwierciadłem podzielonym dwoma podwójnymi diagonalami, pomiędzy którymi wizerunki

Il. 74. Rps 20/II, oprawa – górna okładzina, zapinka

Il. 75. Rps 20/II, oprawa – górna okładzina, dekoracja

Matki Boskiej z Dzieciątkiem oraz motywy floralne. Wyklejki współczesne; zszywki z fragmentów rękopisu pergaminowego; antefolium i postfolium (k. II, III) z zapiskami z XV i XVI w: k. IIv sygn. *1558*, *L.R.7*. Na wyklejce dolnej okładziny naklejka z sygn. *1558* (pierwotnie na grzbiecie).

Królewiec, *Mistrz Marii*, 2. dekada XVI w.

Zob. Schunke, von Rabenau, *Die Schwenke-Sammlung*, s. 139-140; Wagner, *Cymelia*, s. 178.

Stan zachowania

Rękopis po konserwacji przeprowadzonej w 1999 r.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Biblioteka zamkowa] – sygn. L.R.7 (3. Standortkatalog, zob. Oprawa).
2. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – sygn. 1558 (4. Standortkatalog, zob. Oprawa), k. 1r: monogram z liter FWR (Fridericus Wilhelmus Rex), pieczęć okrągła „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."
Rękopis powstał na terenie Prus Krzyżackich, najprawdopodobniej w Królewcu, być może w skryptorium biskupów sambijskich na zamku w Fischhausen (pol. Rybaki, ros. Primorsk), w l. 60. XV (znaki wodne kart 1-103) i w drugim dziesięcioleciu XVI w. (znaki wodne kart 124-131). Po sekularyzacji państwa zakonnego, przypuszczalnie ok. połowy XVI w., znalazł się w bibliotece zamkowej w Królewcu. Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Bibliografia

Ed.: http://kpbc.umk.pl/dlibra/docmetadata?id=82270&from=&dirids=1&ver_id=&lp=1&QI=. – Lit.: K. Kletke, *Die Quellenschriftsteller zur Geschichte des Preußischen Staats, nach ihrem Inhalt und Werth dargestellt*, Berlin 1858, s. 86 (nr 16.2); Steffenhagen 2, nr CLXXIX, s. 9; Steffenhagen 3, nr XXXV, s. 533; M. Toeppen, w: SRP 3, s. 519-520; G. Keil, w: VL 1 (1978), kol. 287; Plate, *Zum Verbleib*, s. 103; A. Ciesielska, Rękopis Preussische Ordens Chronik. Dokumentacja konserwatorska, Toruń 1999 (wydruk komputerowy przechowywany w Sekcji Rękopisów BUMK); Päsler, *Katalog*, s. 125-126, 212; Päsler, *Deutschsprachige Sachliteratur*, s. 182-183; R. G. Päsler, w: http://www.handschriftencensus.de/4062 (dostęp 28.01.2014).

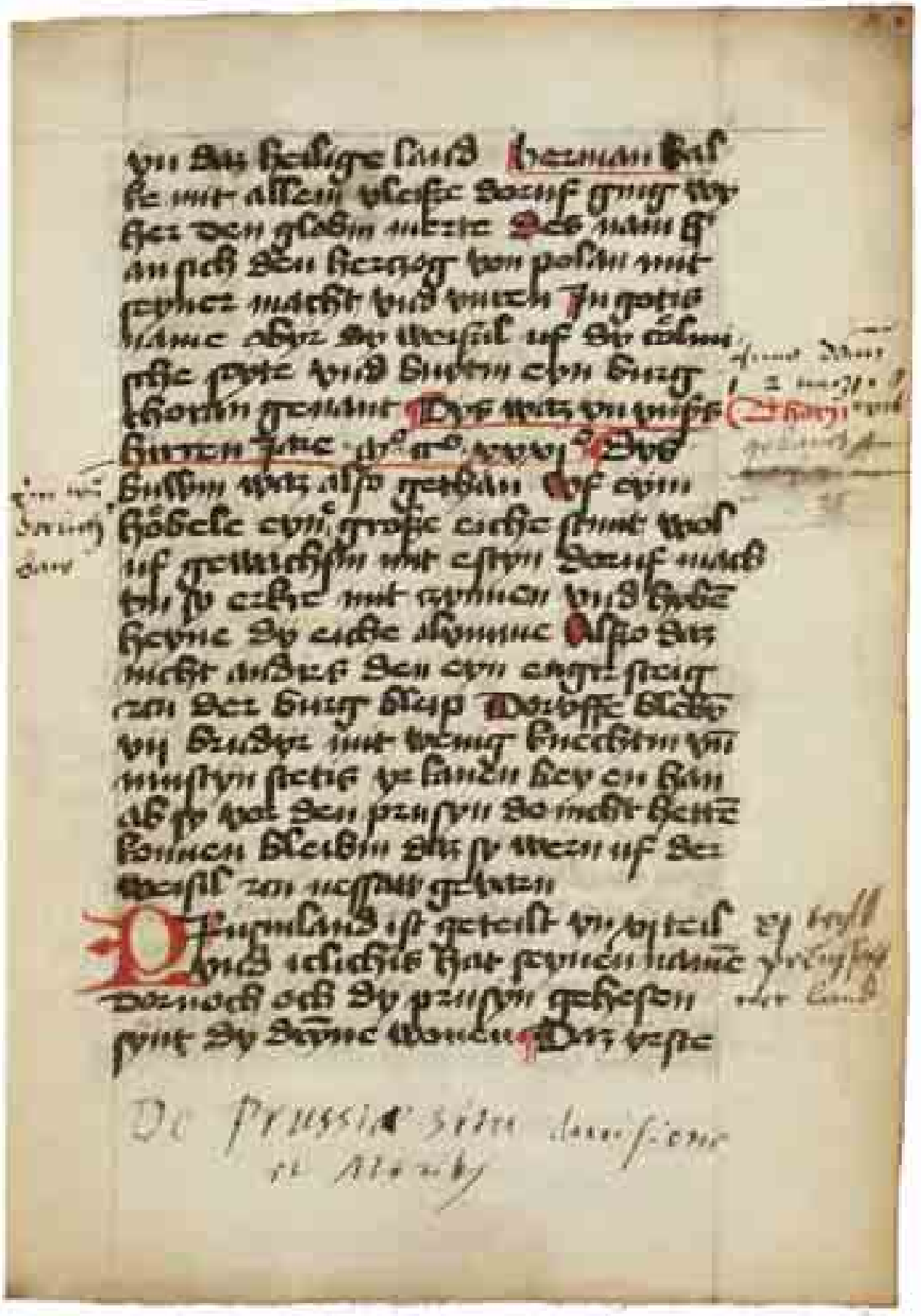

Il. 76. Rps 20/II, *Ältere Hochmeisterchronik*, k. 6r, nota: *Anno Domini 12 und 31* [ręką pisarza: *Thorn*] *umgebauet*

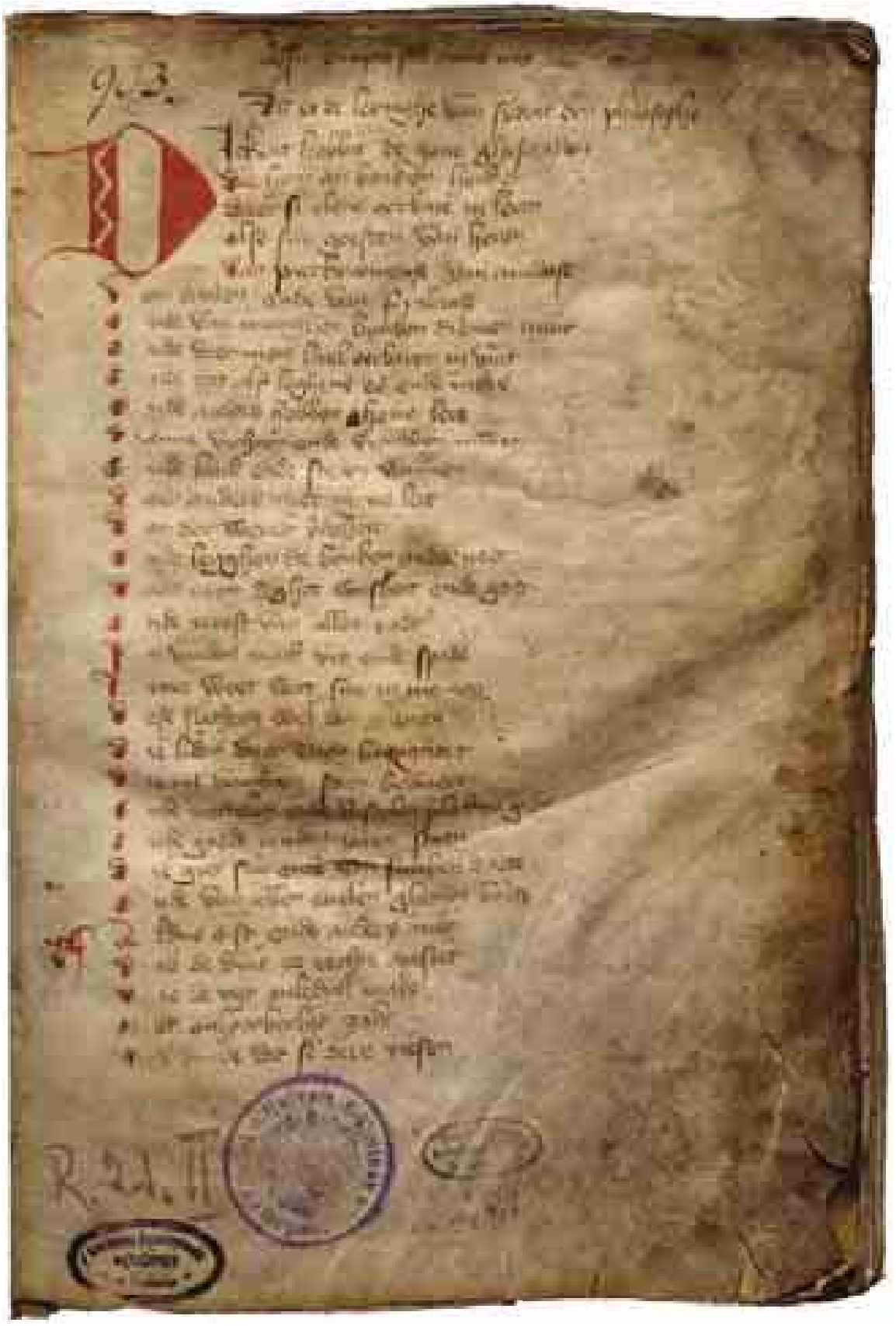

Il. 77. Rps 21/II, *Buch Sidrach*, k. 1r

Rps 21/II

Niderlandzki. Zach. Flandria. Ok. 1400. Perg. 21,5 × 14 cm. K. 106.

k. 1r-106v: ***Buch Sidrach***

[Prolog] – *Dit is de leringhe van Sydrac den philosophe.*
– <D>ickent hebbic de gone ghescouden
Die hem an bouken houden ...
[Tekst, k. 3v] – *Thouc van gode. Hier beghint deerste vraghe van desen bouke … >< ... thoucdes wijs philosophen Sydrac des goeds astronomicus dien god also hadde vercoren dat hi wiste alle dinc gheestlije ende lehamelijk.* [Epilog] *Ghelooft sy god van hemelrijke …*
Dat hi ons geve sine vrede
Ende sine helige minne mede
Ende na dit leven hemelrike
Amen segt gemeenlike. Amen.

Ed.: J. van Tol, *Het boek van Sidrac in de Nederlanden*, Amsterdam 1936 (siglum K). – Lit.: H. Beckers, *Buch Sidrach*, w: VL 1 (1978), kol. 1097-1099.

Składki

1-10^{4+4} (k. 1-80), 11^{2+3} (k. 81-85), 12-13^{4+4} (k. 86-101), 14^{4+1} (k. 102-106).

Reklamanty na końcu składek 1-11, 13. Po k. 80 brakuje jednej, po k. 106 – 3 kart, bez straty tekstu. XIX-wieczna foliacja ołówkiem, co drugą stronę. K. 104-106: uszkodzenie górnej części karty w pobliżu wewnętrznego marginesu.

Pergamin

Koźlęcy; cienki, delikatny, stosunkowo sztywny, jednostronnie szlifowany z zachowanym licem, dużo kart z naturalnymi krawędziami (np. k. 61, 64) i zszywanymi pęknięciami (np. k. 35, 38, 61, 63, 91, 98-99).

Pismo i zdobienia

Jedna kolumna. Lustro tekstu: 16 × 11 cm. Kursywa trzech rąk: 1. k. 1r-85v; 2. k. 86r-97r; 3. k. 97r-106v (van Tol, s. LVI-LVII).

W wierszowanym prologu i epilogu przekreślone rubrą i odsunięte pierwsze litery wersów. Inicjały (lombardy) o wys. 2 wersów na początku rozdziałów, tytuły rozdziałów, przekreślenia wielkich liter – rubrą. Pytania króla Boctusa ujęte w czerwoną ramkę do k. 97r.

Oprawa

Tektura, pergamin jasny. Na górnej okładzinie supereksklibris złocony (sczerniały, częściowo zatarty) z monogramem *F*[ridericus] *W*[ilhelmus] *R*[ex] pod koroną zamkniętą. Wyklejki papierowe.

Warsztat nieznany, Prusy, XVIII – pocz. XIX w.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – k. 1r: sygn. *903*, pieczęć okrągła „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."

Rękopis, spisany w dialekcie zachodnioflamandzkim, powstał najprawdopodobniej w zachodniej Flandrii, być może w baliwacie utrechckim (Päsler, *Katalog*, s. 98). Stamtąd mógł trafić za pośrednictwem członka Zakonu do Prus Krzyżackich. W 1541 r. został przewieziony z pokrzyżackiej librarii w Tapiawie do biblioteki zamkowej księcia Albrechta Hohenzollerna w Królewcu. Dalsze losy zob. Rps 3/I.

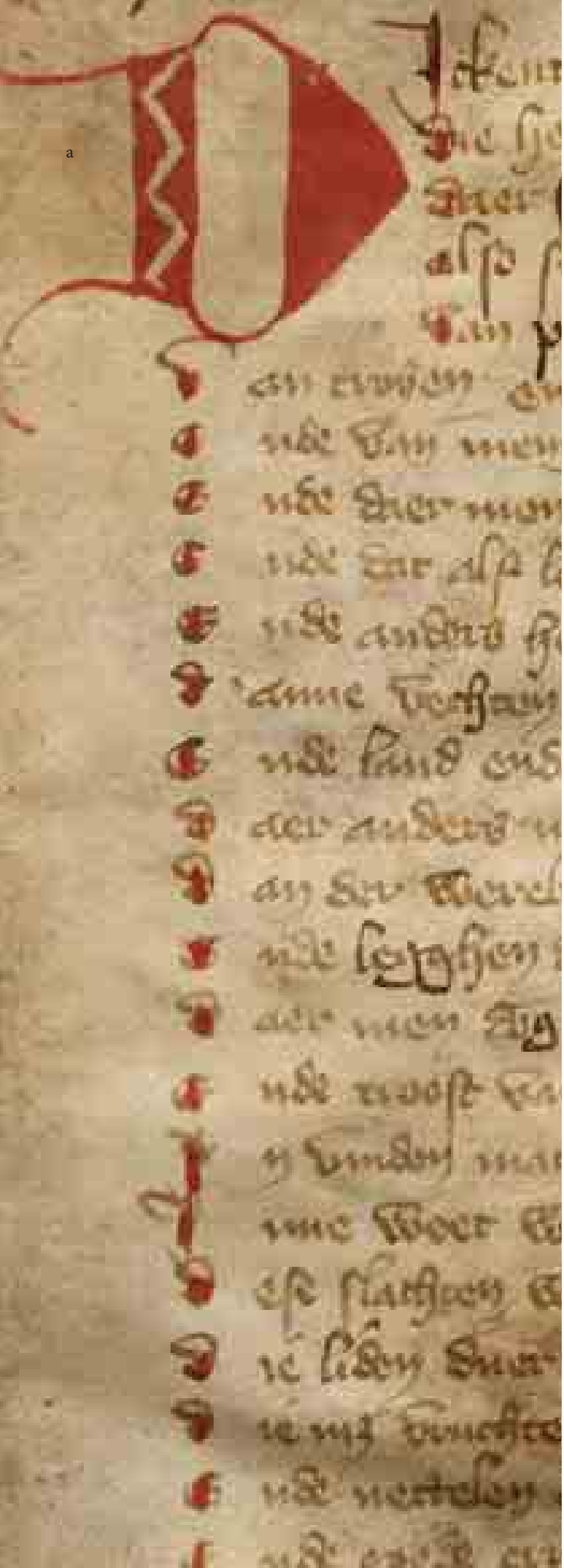
a

Bibliografia

Steffenhagen 3, s. 528-229, nr XVII; van Tol, s. LV-LVII; Lievens, s. 84, nr 59; Grunewald, *Das Register*, s. 89 (B 250); Plate, *Zum Verbleib*, s. 103; Päsler, *Katalog*, s. 98-99 (wcześniejsza literatura); Päsler, *Deutschsprachige Sachliteratur*, s. 341-342; e-BNM; J. Wolf, R. G. Päsler, w: http://www.handschriftencensus.de/13950 (dostęp 16.04.2012).

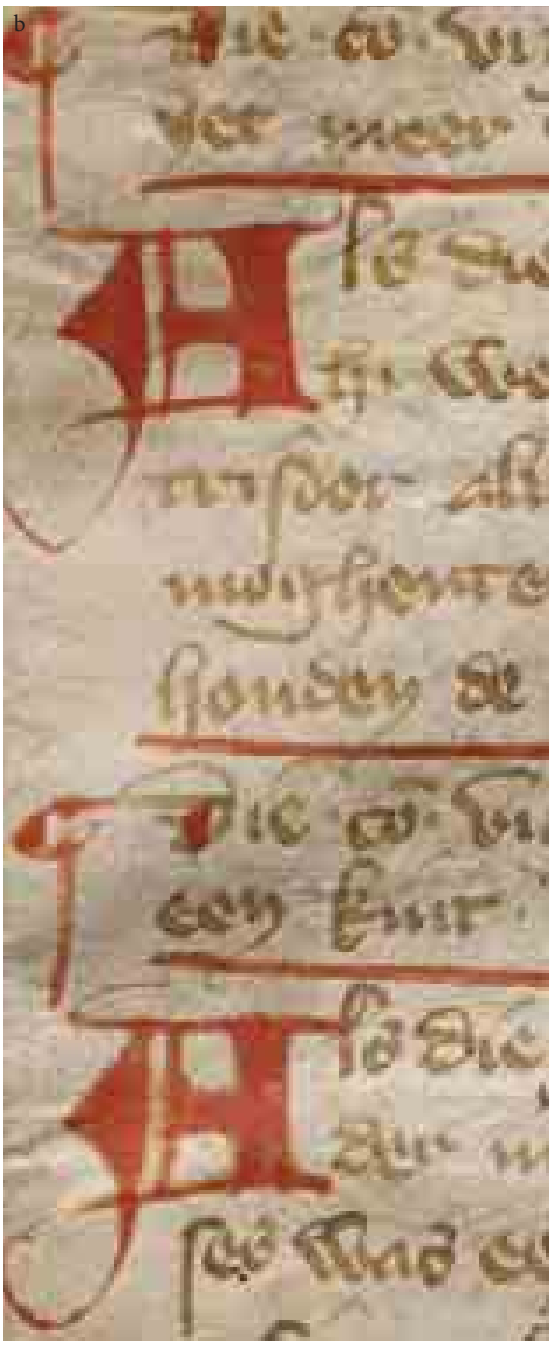
b

Il. 78a. Rps 21/II, k. 1r: inicjał D(Ickent)
Il. 78b. Rps 21/II, k. 9r: inicjały A(ls)

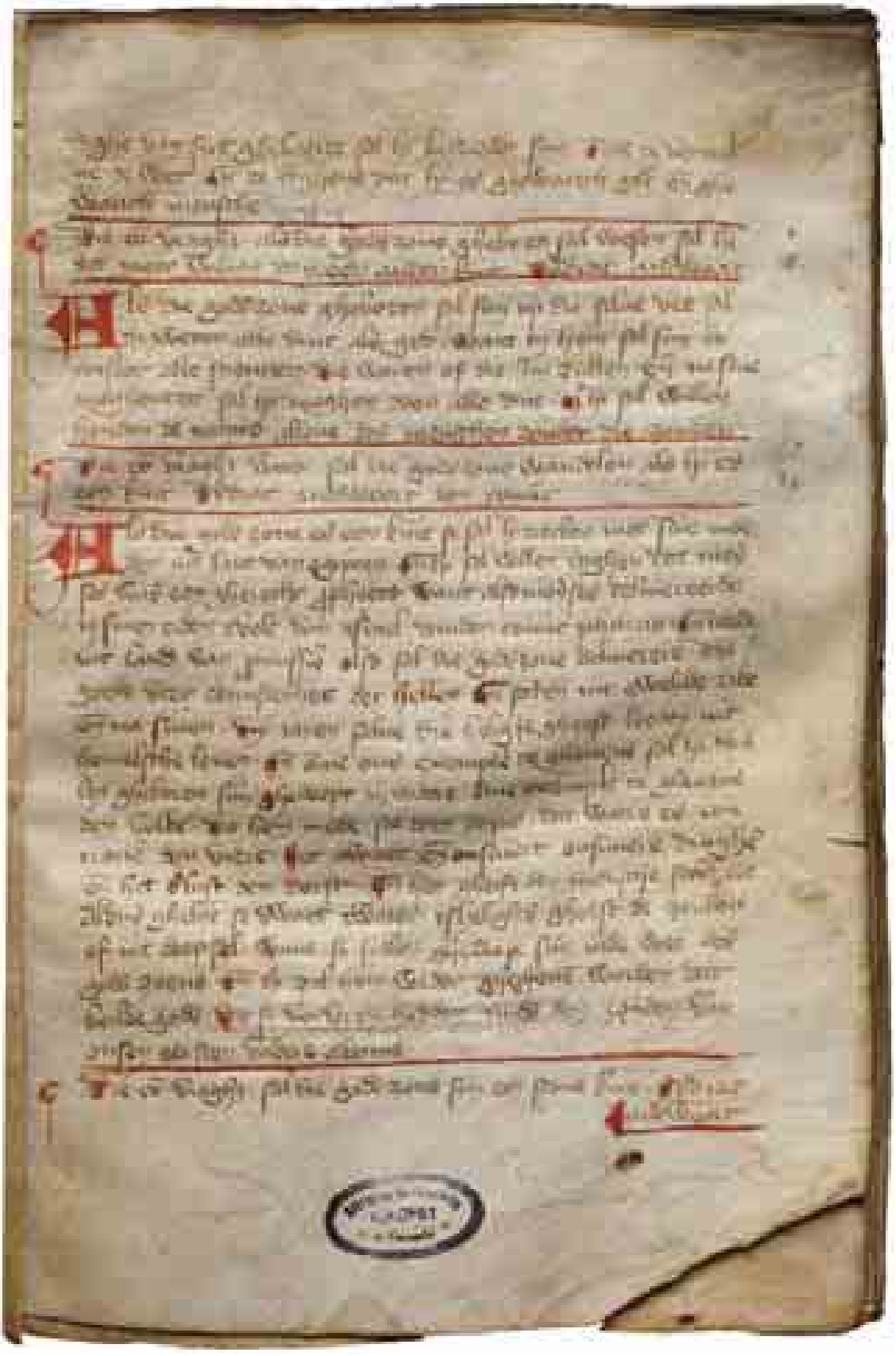

Il. 79. Rps 21/II, k. 9r

Il. 80. Rps 23/III, *Der alte Kulm*, k. 2r

Rps 23/III

Niem. XIV/XV w. Perg. 25 × 18,5 cm. K. 92 (w tym 2 dawne wyklejki).

k. 2r-91v: ***Der alte Kulm***

– <H>y hebyt sich an Colmysch recht. I capitulum. Das dy alden ratmanne dy nvwen waldygen ... ><[8v] *… LXVII. Der us vremden geczuge icht machet adir wirket. – <H>y hebyt sich an kolmysch recht. Capitulum primum. <D>O man den kolmen besaczte do gab man en recht irre willekore ... >< ... das man ane schaden wedir tun mag. Von rechte.*

Tekst bliski rękopisowi 1797 BG PAN (*Danzinger Katalog*, 3, s. 19), uznanemu przez Lemana (zob. niżej) za redakcję A (por. Steffenhagen 5, s. 194) oraz zaginionemu rękopisowi toruńskiemu z 1394 r. (ed.: H. Stroband, *Das alte Cölmische Recht*, Toruń 1584) – Laband, zob. niżej, s. XXIX, przyp. 35a. Rękopis toruński znajduje się obecnie być może w SBPK, Ms. Boruss. Fol. 237 (Päsler, *Deutschsprachige Sachliteratur*, s. 100-101).

Ed.: *Das alte kulmische Recht mit einem Wörterbuche*, wyd. K. Leman, Berlin 1838 (reprint: Aalen 1969), s. VII-XII, s. 15-198; P. Laband, *Das Magdeburger-Breslauer systematische Schöffenrecht aus der Mitte des 14. Jahrhunderts*, Berlin 1863 (siglum: K). Edycja polska: *Prawo starochełmińskie 1584 (1394)*, red. W. Maisel, Z. Zdrójkowski; przekł. A. Bzdęga i A. Gaca, Toruń 1985. – Lit.: P. Johanek, w: VL 1 (1978), s. 267-269; Oppitz, 1, s. 50 (wcześniejsza literatura), Päsler, *Deutschsprachige Sachliteratur*, s. 243-252 (s. 245 wspomina nasz rękopis).

k. 87v: pusta.

Składki

1^{5+5} (k. 2-11), 2^{3+5} (k. 12-19), $3\text{-}5^{5+5}$ (k. 20-49), 6^{4+5} (k. 50-58), $7\text{-}8^{5+5}$ (k. 59-78), 9^{6+7} (k. 79-91). Kustosze na końcu składek 1-8: *primus-octavus*.

Brak trzech kart po k. 14, jednej karty po k. 16, 52 i 78. W czwartej składce arkusz wszyty odwrotnie, właściwa kolejność kart: 31, 37, 33-36, 32, 38. Współczesna foliacja ołówkiem co drugą kartę.

Pergamin

Owczy, dwustronnie szlifowany, różnej grubości, naturalne ubytki: dziury, np. k. 16, 85, 90, karty węższe, np. k. 24, 31, 36-39, lub krótsze, np. k. 32-33, 53-54, ślady po cerach, np. k. 1, 10, 92.

Pismo i zdobienia

Schemat pisarski i liniowanie atramentem, tekst w jednej kolumnie, lustro tekstu: 19 × 13 cm.

Pismo jednej ręki, tekstura. Inicjały rozdziałów (lombardy) o wys. dwóch wersów, tytuły rozdziałów, przekreślenia wielkich liter – rubrą. Dwubarwne (czerwono-czarne) lub czerwone lombardy na początku ksiąg: k. 2r: H(y) o wys. 9 wersów, k. 8v: D(o) o wys. 7 wersów, k. 11v: W(er) o wys. 6 wersów, k. 22v: I(st) o wys. 10 wersów, k. 46r: W(as) o wys. 7 wersów, 63v: B(e) o wys. 7 wersów.

Noty i glosy

Nieliczne uzupełnienia tekstu ręką skryby, np. k. 87: *Und tut der richter des nicht* ... (z rączką wskazującą miejsce wstawienia tekstu).

Oprawa

Deski bukowe, skóra czerwona, 2 zapięcia zaczepowe na skórzanych paskach. Wyklejki współczesne, antefolium i postfolium pergaminowe. Na grzbiecie naklejka papierowa z sygn. *1960*.

Oryginalne wyklejki z papieru czerpanego (obecnie umieszczone w pudle ochronnym): na przedniej

Il. 81a. Rps 23/III, k. 2r: inicjał H(y)

Il. 81b. Rps 23/III, k. 2r: monogram FRW

znak wodny: skrzyżowane młoty w tarczy herbowej, sim. Briquet 11636 (1486), 11637 (1490).

Warsztat nieznany, prawdopodobnie 2. poł. XV w.

Stan zachowania

Rękopis po konserwacji przeprowadzonej w 2003 r.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Carl Ludwig Duisburg]
2. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – sygn. 1960 (zob. oprawa), k. 2r: monogram z liter FWR (Fridericus Wilhelmus Rex), pieczęć okrągła „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."

Rękopis pochodzi ze zbiorów gdańskiego lekarza Carla Ludwiga Duisburga (1794-1868), wystawionych na sprzedaż w gdańskim domu aukcyjnym w 1862 r. W tym samym roku został zakupiony przez Bibliotekę Uniwersytecką w Królewcu (Päsler, *Katalog*, s. 147). Tutaj pozostał do ewakuacji najcenniejszych zbiorów biblioteki na teren Prus Wschodnich. Dalsze losy zob. Rps 1/I.

Zob. *Verzeichniss der Bibliothek des Herrn ... C. L. v. Duisburg … welche am 20. October 1862 … in Danzig in dessen Hause Jopengasse No. 10 … versteigert werden soll*, Danzig 1862, s. 172, nr 20: http://pbc.gda.pl/dlibra/doccontent?id=25500&from=FBC (dostęp 12.04.2015).

Bibliografia

Ed.: http://kpbc.umk.pl/dlibra/docmetadata?id=82533. – Lit.: Laband, s. XXIX, przyp. 35a; Steffenhagen 2, nr CCLXXXVII, s. 47; Steffenhagen 4, s. 20 (nr 63); J. Małłek, *Proces kryminalny nowych rajców w Knipawie-Królewcu (9 X–28 X 1566 r.)*, KM-W, 1963, s. 189, przyp. 51; Oppitz, 2, s. 812 (nr 1419); Plate, *Zum Verbleib*, s. 103; Päsler, *Katalog*, s. 146-147; Päsler, *Deutschsprachige Sachliteratur*, s. 184; B. Wojdyła, L. Bannach-Szewczyk, Dokumentacja konserwatorska Kodeksu prawnego „Alter Kulm" z przełomu XIV/XV w. (Rps 23/III), Toruń 2003 (wydruk komputerowy przechowywany w Sekcji Rękopisów BUMK); R. G. Päsler, M. Bauer, w: http://www.handschriftencensus.de/4063 (dostęp 28.01.2014).

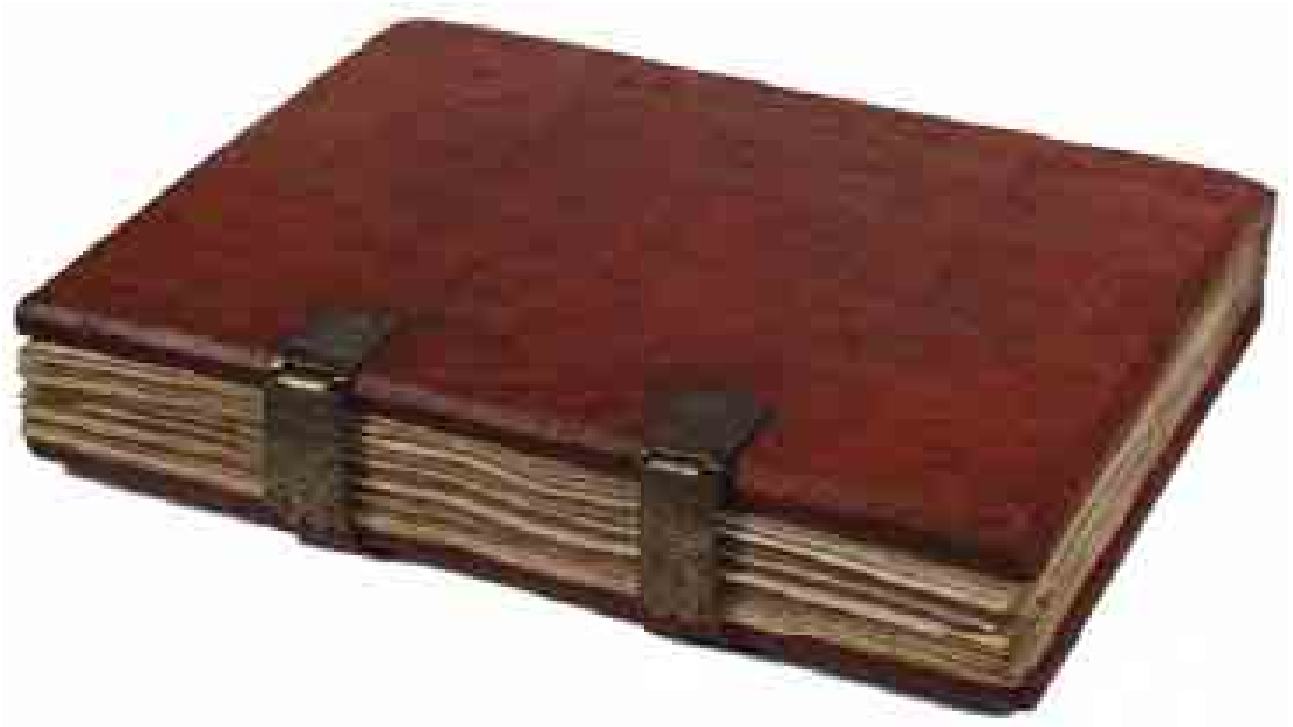

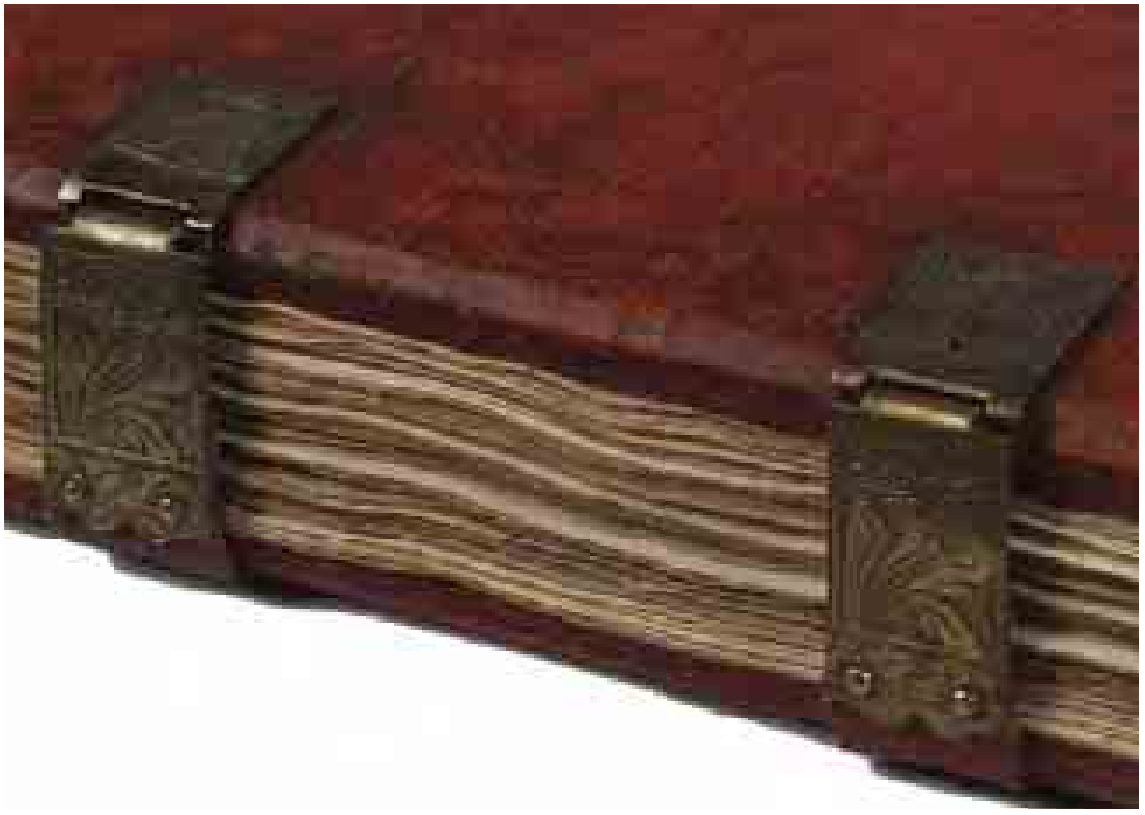

Il. 82a. Rps 23/III, oprawa – górna okładzina, warsztat nieznany, prawdopodobnie 2. poł. XV w.
Il. 82b. Rps 23/III, oprawa – zapinki i zaczepy

Il. 83. Rps 24/III, oprawa nacinana (ledersznytowa) –
górna okładzina, anonimowy introligator, Śląsk lub Łużyce, 1. poł. XIV w.

Rps 24/III

Łac. 1. poł. XIV w. Perg. 25 x 17,5 cm. K. I+29.

1. k. 1r-28v: **Ioannes Bononiensis**, ***Regimen sanitatis pulchrum***

– *<V>ero ex Trinitatis imagine divinitus quoddificatio ac ex idea essentialium divinam origina legitur representante celitus emanato venerabili domino H. commendatori Zitaviensi ordinis sancti Io*[annis] *Io*[annes] *rector parvulorum in Gorliz dictus Bononiensis suus servitor spiritualis salutem in eo, a quo omnis vigor et sapientia ac veritas testimonium meddullitus erogatur ... – <M>edicina quiddem dividitur in duas partes: in theoreticam et practicam. Theoretica autem in tres: in res naturales et non naturales ac contra naturam ...* [5v] *– <I>ncipit secunda pars qua intytulatur gemma rosata necnon lilium deauratum ... >< ... Trinitatis summa beatitude ac intellegentiarum archana valitudo … sed vestre ad opcionis affectum vobis prestare dignetur, qui est benedictus in secula seculorum. Amen*

Por. L. Schuba, *Die medizinischen Handschriften der Codices Palatini Latini in der Vatikanischen Bibliothek*, Wiesbaden 1981, Pal. Lat. 1213, s. 208-209, k. 97-146 (*Regimen sanitatis pro rege Hungarie*, autor: *Iohannes dictus Bononiensis rector quondam in Cutna* [Kutna Hora] *parvulorum*).

2. k. 28v-29v: ***Recepty medyczne, prognostyki***

a. – *Oleum lauri sic conficere: accipe lauri baccas recentes … Oleum rosatum vel lilii vel fiole vel camamille sic conficere ... Ad provocandum menstrua summa accipe rutam maiorem, taurum folia …* [29r] *Item ad provocandum sompnum accipe somniferum thebaicum in modum nucis ... >< ... et semper die III*^{o} *vel IIII*^{o} *balneare in aqua thepida et hac fac sepius*; zob. Noty i glosy, ręka 1.

b. [k. 29r] – *Sunt infelices hee inde proprietates marcidus est ruffus ...*
– *Nota aries est ca*[lidus] *et sic*[cus]. *Complexionis signum colerium … Thaurus fri*[gidus] *et sic*[cus] *... >< ... sed in flecmatici 1 fri*[gidus] *et hu*[midus] *facilier monebit et sine lesione.*

c. [k. 29v] – *Ver Petro detur, estas inde sequetur* (Walther, *Initia*, 20134); *Hac dabit urbanus autumpnum symforianus*; *Festum Clementis caput hiemis est venientis.* Noty i glosy, ręka 2 (?)

d. – *Scabiosi raro balnentur. Post balneum comedantur suciacetosum pomis ... >< ... recipe primo mellitum et lac post 1 horam aloes decoctum.*
– *Contra ventosites recipe pentafilum, rutam cum radibus et herbis ... >< ... si pullus pulpe coloquande additur in modica quanticie addatur ad predictam scilicet eius 1 gramarum.* Ostatnia wskazówka mało widoczna.

e. Nota astronomiczna. – *Nota excentricus* […] *circulus* …

Il. 84. Rps 24/III, oprawa nacinana (ledersznytowa) – górna okładzina, dekoracja

Składki

1-3^{4+4} (k. 1-24), 4^{3+2} (k. 25-29). Brak ostatniej karty.

Pergamin

Owczy; gruby, dwustronnie szlifowany. Niewielkie naturalne ubytki, np. k. 6 (brak prawego dolnego narożnika), k. 8, 14 (dziury).

Pismo i zdobienia

Wykreślony schemat pisarski, liniowanie. Tekst w dwóch kolumnach, lustro tekstu: 20-20,5 × 13--13,5 cm. K. 1r-28v: pismo jednej ręki, tekstura.

Inicjały rozdziałów o wys. 2-3 wersów, na przemian czerwone i niebieskie.

K. 1r: inicjał V(ero) o wys. 4 wersów, korpus litery niebieski z czerwoną dekoracją filigranową wychodzącą na górny i lewy margines.

Noty i glosy

I. K. Iv: noty kilku rąk, m. in. 1. XVI w., rączka […] *pulveris ad digestionem accipe rebarbari 1 loc.*; 2. XIV w., *Saccum meum Domine, quid est in sacco asine, libri mei, libri mei, libri mei.*
K. 29v: próba pióra: *Maria, veni Sancte Spiritus.*

II. Liczne noty wielu rąk na marginesach całego rękopisu, powtarzające ważniejsze fragmenty tekstu, m.in.: 1. XIV w., np. k. 3r: *De modo comedendi,* k. 4r: *De constipacione ventris*, 18r: rączka, *De ablucione sangwine*; 2. koniec XV w., noty zaopatrzone w rączki, np. 2v: *de ordine ciborum in mensa*, 4r: *quantum potare in mensa et in die*, 7r: *quatuor sunt tempora anni: ver, estas, autumpnus et iemps …* , 9r: *De signorum et planetarum aspectus*, 10r: *De particularibus proprietibus lune in quolibet signo speciali*, k. 23r: *quid faciendum ante vomitum, post vomitum*; 3. XV w., k. 10v: *De astronomie insumacione predictus aspectus certificatum*, 11r: *quando debet purgatorium accipere*, rączka z notą: *in quo mense sit bonum summere syrupum flegmaticam*, 12v: *De cognicione usus evacuacionis corporis secundum quatuor tempora mensis*; 4. XV w. (?), 20v: *Quo tempore medicina est recipienda*, 22r: *De signis complete medicine*, 23r: *Quid sit faciendum post vomitum*; 5. koniec XV w. (?), k. 24r: *De preparacione aquali medicine*, *De digestivis cuiuslibet humoris in quolibet membro existentis*.

Oprawa

Po konserwacji; nacinana (ledersznytowa); deski bukowe, skóra czerwona ze zdartym jasnym tłem, ślady po 3 zapięciach lub wiązaniach (niezrealizowanych?), wtórne wiązanie skórzane (rekonstruowane). Dekoracja górnej okładziny: podwójna rama, z której wewnętrzna wypełniona wicią roślinną, w zwierciadle sześć splecionych medalionów z motywami koguta i heraldycznego orła; pomiędzy medalionami motywy floralne. Dekoracja dolnej okładziny: podwójna rama, z której wewnętrzna wypełniona wicią roślinną, w zwierciadle naprzemiennie plecionki ujmowane dwoma liliami oraz romby z rozetką ujmowane liśćmi. Wyklejki pergaminowe, współczesne; antefolium (pierwotnie wyklejka przednia) z zapiskami kursywą: *Auctor libri Johannes Bononiensis* (nadpisane: *de Parma*) *rector in Gorlitcz. Ad instanciam unius fecit scilicet Henrici commendatoris Zitaviensis ordinis sancti Johannis.* W prawym dolnym rogu nota własnościowa (zob. niżej) oraz noty kilku rąk częściowo nieczytelne (zob. Noty i glosy).

Pomiędzy antefolium a pierwszą kartą wklejony ekslibris Albrechta Hohnzollerna, pierwotnie zapewne na wyklejce przedniej. W górnym lewym narożniku ekslibrisu wpisana sygnatura *142*, w lewym dolnym narożniku sygn. *Ddd 15*.

Śląsk lub Łużyce, 1 poł. XIV w.

Zob. Tondel, *Ekslibrisy*, s. 264-268, il. nie numerowana na s. 273 (wariant II. 2 ekslibrisu); Wagner, *Zwei neue Zimelien*, s. 31-33; idem, *Cymelia*, s. 183-189.

Stan zachowania

Rękopis po konserwacji przeprowadzonej w 1999 r.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Günther von Bünau] – k. Iv: *Guntherus von Gottesgnaden bischoff zu Samelant*.
2. [Biblioteka zamkowa] – ekslibris, k. 1r: sygn. *O.17.I.* (2. Standortkatalog), sygn. Ddd 15 (3. Standortkatalog, zob. Oprawa).
3. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – sygn. 142 (4. Standortkatalog, zob. Oprawa), k. 1r: pieczęć okrągła „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."

Jak wynika z dedykacji, traktat został napisany przez Jana zw. *Bononiensis*, rektora szkoły w Zgorzelcu (franciszkanów przy kościele św. Trójcy lub szkoły parafialnej przy k. św. św. Piotra i Pawła) na prośbę Henryka komtura domu joannitów w Żytawie (Heinrich von Warnsdorf, komtur 1310-1341, zrezygnował przed 1347). Autor traktatu pełnił najprawdopodob-

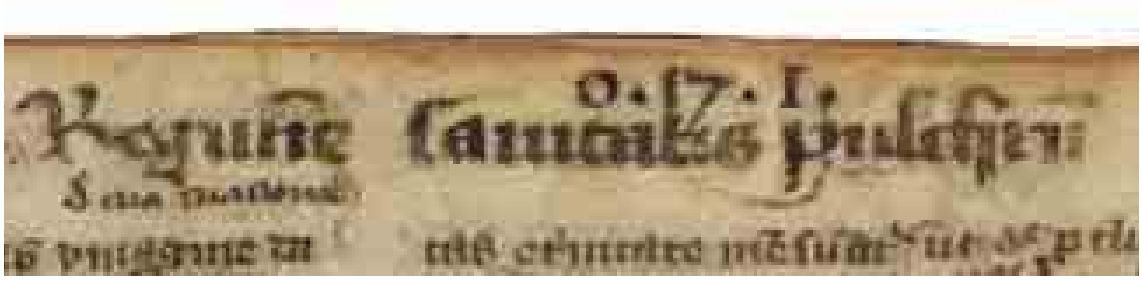

Il. 85a. Rps 24/III, Ioannes Bononiensis, *Regimen sanitatis pulchrum*, k. 1r: tytuł utworu

niej wcześniej funkcję rektora szkoły w Kutnej Horze (L. Schuba, *Die medizinischen Handschriften*). Pierwszym znanym właścicielem kodeksu był Günther von Bünau, biskup sambijski (1505-1518). Po sekularyzacji Prus Krzyżackich rękopis znalazł się w bibliotece zamkowej w Królewcu (sygn. O.17.I., naniesiona przez bibliotekarza Henryka Zella). Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Zob. Biskup, *Das Domkapitel*, indeks, s. 593; R. Heś, *Joannici na Śląsku w średniowieczu*, Kraków 2007, s. 408, 537.

Stan zachowania

Rękopis po konserwacji przeprowadzonej w 1999 r.

Bibliografia

Ed.: http://kpbc.umk.pl/dlibra/docmetadata?id=82251. – Lit.: Jähnig, *Katalog*, s. 293 (*Ddd quarto 21. Johannis Bononiensis regimen sanitatis. Auff Pergamen*); B. Wojdyła, Dokumentacja konserwatorska kodeksu „Regimen sanitatis pulchrum" z XIV w. o nr inw. Rps 24, Toruń 1999 (wydruk komputerowy przechowywany w Sekcji Rękopisów BUMK); Czyżak, *Cymelia*, s. 420-421, 429, 449 (tablica I).

Il. 85b. Rps 24/III, k. 1r: inicjał V(ero)

Il. 85c. Rps 24/III, k. 1r: inicjał M(edicina)

Il. 86. Rps 24/III, k. 1r

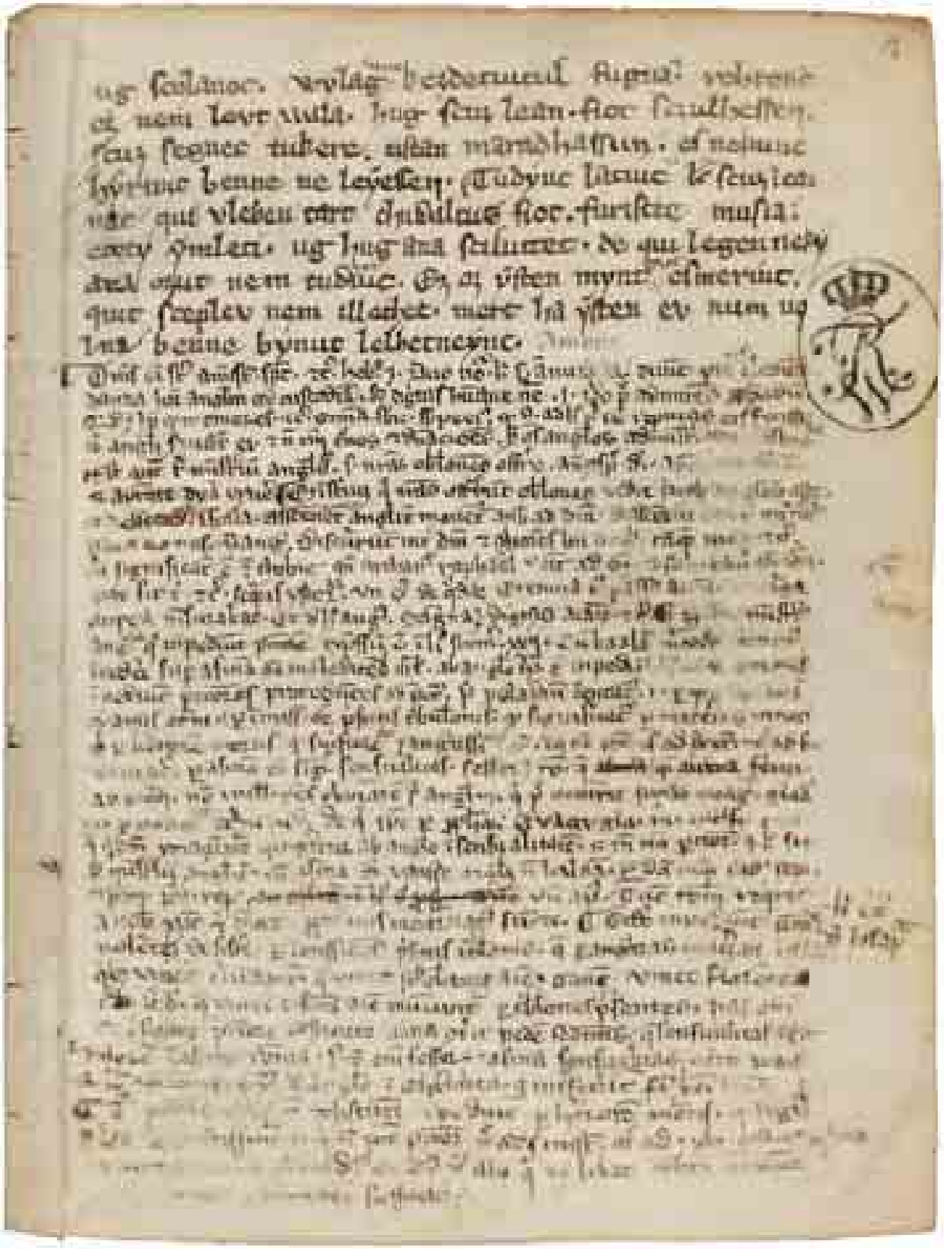

Il. 87. Rps 25/III, *Königsbergi Töredèk*, k. 1r

Rps 25/III

Węgierski. Łac. 1. poł. XIV w. Perg. 19 × 14 cm. K. 1.

1. k. 1r: ***Königsbergi Töredèk*** (***Königsberger Fragment***, ***Fragment Królewiecki***)

– *ug scolanoc wÿlag noc kezdetuitul fugva? ... >< ... ev num volna benne býnuc lelhetneýnc. Amen.*

2. k. 1rv: **Szkice trzech kazań**

a. k. 1r: – [Nonne] *Omnis enim sunt administratorii Spiritus etc. Hebrei 1* [Hbr 1, 14]. *Duo notabili hae sunt admiranda divine pietatis clementia danda homini angelum ad custodiam scilicet dignitas humane nature ... >< ... unde exemplum de illo, qui nolebat conficere annuente* [...].

b. k. 1v: *Pro thema. Psalmus. – Deus meus illumina tenebras meas* [Ps 17, 29] – *Legite de beato Bernhardo, quod quando studere nolebat aperto libro demonem premittebat dicens: declinate a me maligni ... >< ... quid enim restat nisi orando dicens: Dominus meus illumina tenebras meas.*

c. – *Ecce nos relinquimus omnia omnia et secuti sumus te ...* [Mt 19, 27]. – *Verba proposita continentur, inventur* [?] *et covenientur ad aptandum ad honorem beati A apostoli ... >< ... Secundo debemus relinquere peccatum, similiter propter Domino.*

W pudle znajduje się również kartka z dziewiętnastowiecznym tłumaczeniem *Fragmentu Królewieckiego* na współczesny węgierski oraz na j. niemiecki.

Pergamin

Dwustronnie szlifowany, brak lica do identyfikacji, cienki, miękki.

Pismo i zdobienia

Pismo dwóch rąk: 1. k. 1r: 1 kolumna (*Fragment Królewiecki*), lustro tekstu: 4,5 × 11,5 cm (9 wersów), poniżej dwie kolumny (szkic kazania), 13 × 11,5 cm, kursywa (*cursiva antiquior libraria*); 2. k. 1v: 2 kolumny (szkice kazań), lustro tekstu: 16 × 11,5 cm, kursywa (*cursiva antiquior libraria*).

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – k. 1r: monogram z liter FWR (Fridericus Wilhelmus Rex).

W 1863 r. warmiński teolog i historyk Franz Hipler odkrył, że karta ochronna Ms 1194 Królewskiej i Uniwersyteckiej Biblioteki w Królewcu zawiera tekst w języku węgierskim. Otrzymała ona nazwę *Fragment Królewiecki* (Ferenc Toldy). W 1894 r. wydobyto z oprawy jeszcze 4 paski wzmacniające z obustronnym tekstem w j. węgierskim tej samej ręki (każdy z pasków o wymiarach 90-95 × 20-25 mm, tworzących razem ok. połowy karty po 10 wersów na stronie). Od tej pory wyklejka i 4 paski były przechowywane razem (sygn. Ms 1194a). Dalsze losy *Fragmentu* zob. Rps 1/I. Paski uznawane są dziś za zaginione.

Kodeks, z którego wydobyto paski i kartę, powstał na przełomie XIII i XIV w. przypuszczalnie w północnych Włoszech. Zawierał dominikańskie traktaty teologiczne, m.in. utwór Wincentego Bellovacensis, przedstawiający życie NMP w formie cytatów z dzieł Ojców Kościoła. W 1392 r. należał do nieznanej bliżej osoby z otoczenia kanclerza Wrocławia – Piotra z Bolesławca, który w 1394 r. przeszedł na służbę wielkiego księcia Witolda. Zapewne nieznany właściciel ofiarował kodeks klasztorowi franciszkanów w Welawie (niem. Wehlau, ros. Znamiensk). Tutaj w XV w. został ponownie oprawiony, użyto przy tym dwóch na-

stępujących po sobie kart, wyciętych przypuszczalnie z tego samego rękopisu. Na pierwszej z nich (= paski) znajdowało się „Starowęgierskie Zwiastowanie" (4. ćw. XIII w.), na odwrociu: „Cud Najświętszej Marii Panny" (1180-1205), na recto drugiej (= karta ochronna): ciąg dalszy „Cudu NMP" (*Fragment Królewiecki*) – Holler 1, zob. niżej, s. 302-329. Po sekularyzacji Prus Krzyżackich w 1525 r. kodeks został przewieziony do biblioteki w Tapiawie, a stamtąd w 1542 r. do biblioteki zamkowej w Królewcu (Grunewald, s. 73). Obecnie uznawany jest za zaginiony.

Fragment Królewiecki – Königsbergi Töredèk z komentarzem ku czci NMP powstałym w latach 1180--1205 (ok. 1193) jest uznawany za drugi najstarszy znany tekst w języku węgierskim (Holler 1, s. 285-293; Holler 2, s. 123, 134).

Bibliografia

Steffenhagen 6, s. 750-751; F. Toldy, *Geschichte der Ungarischen Literatur im Mittelalter*, Pest 1865, s. 93-94; *Kódexek a középkori Magyarországon. Kiállítás az országos széchényi könyvtárban*, Budapest 1985, s. 102, nr 55; Grunewald, *Das Register*, s. 73 (*B 52. Ein geschribenn pergamen buch deß anfang lautendt Quoniam peccantibus*); Päsler, *Zur Herkunft*, s. 47; P. Tóth, *A Königsbergi Töredék és Szalagjai újabb vizsgálata*, w: *„Látjátok feleim...". Magyar nyelvemlékek a kezdetektől a 16. század elejéig. Országos Széchényi Könyvtár*, Budapest 2009, s. 97-121; idem, *A Königsbergi Töredék és Szalagjai*, w: *„Látjátok feleim..."*, s. 230-233; idem, *A Königsbergi Töredék és Szalagjai örzökódexe*, w: *„Látjátok feleim..."*, s. 233; L. Holler, *„Ki miatt ördögök szörnyülének és csodálkodván úgy szólának". Kronológia és szövegrekonstrukció: a 120 éve felfedezett Königsbergi Szalagok alapkérdéseiről* (Chronology and text-reconstruction: on the fundamental matters of the Königsberg Ribands, discovered 120 years ago), „Nyelvtudományi Közlemények", 109, 2013 (cyt. Holler 1), s. 267-336 oraz e-mail z 2. 03. 2014 (wydruk komputerowy przechowywany w Sekcji Rękopisów BUMK); idem, *Legkorábbi szövegemlékeink keletkezési idejéről és az Ómagyar Mária-siralom kyniuhhad kifejezésének új értelmezéséről* (Chronology of the earliest Hungarian text records and the explanation of the expression *kyniuhhad* occurring in the Old Hungarian Lament of the Virgin Mary), „Erdélyi Múzeum" (Transylvanian Museum), nr 3, 2015 (cyt. Holer 2), s. 117-134.

Il. 88. Rps 25/III, k. 1v: szkice kazań

Il. 89. Rps 27/II, Bernardus Parmensis de Bottone, *Summa super titulis Decretalium*, k. 4r

Rps 27/II

Łac., niem. Poł. XIII w. Ok. 1328. Perg. 24 × 18 cm. K. 38.

1. Iv-1r: **Pseudo-Aristoteles**, ***Epistula ad Alexandrum***

Aristoteles ad Alexandrum. – Misisti michi, quod sepe sustinuisti multos ad nos disceptantes ... ><[1r] *… si secundum unamquamque speciem assumentes. Explicit epistola. A*[men].

Por. *Aristoteles Latinus*, cz. 1-3, oprac. G. Lacombe [i in.], Roma, Cambridge, Bruges, Paris 1939-1961 (Corpus Philosophorum Medii Aevi), cz. 1, 60; *Catalogus BJ* III, cod. 506, s. 153.

2. k. 1r, 3v: ***Arbitrium in causa plebani Sdislai***

Wyrok Henryka prepozyta mielnickiego (Melnik) subdelegata Meinharda kustosza wyszehradzkiego sędziego delegowanego Stolicy Apostolskiej w sprawie Zdzisława plebana w Sasmuk z Henrykiem Durster (?) o parafię w Sasmuk (Zásmuky k. Kolin, ok. 30 km na wsch. od Pragi), Praga, 2 XII 1328

– In nomine Domini Amen. Nos Henricus prepositus Melnicensis iudex subdelegatus ab honorabili viro domino Meinhardo custode ecclesie Wiss[egradensis] *apostolice sedis delegato electus arbiter et arbitrator et amicabilis compositor a Sdislao rectore ecclesie in Sasmuk ex parte una et Henrico Durster* [?] *ex parte altera super lite et controversia que vertitur inter predictas partes pro ecclesia in Sasmuk …* ><[3v] *Anno Domini M°CCC°XXVIII° feria sexta proxima post festum sancti Andre apostoli post vesperas in dote ecclesie sancti Egidii in stuba plebani, presentibus partibus et domino Iescone de Russecz* [?] *et domino Perczcone de Sasmuk compatronis dicte ecclesie … magistro Folklino iurisperito de Praga Wissegradensi et sancti Egidii in Praga ecclesiarum canonico, magistro Henrico Milchero, magistro Gwichero et magistro Pertoldo iurisperitis in Praga et domino Hostislao preposito ecclesie sancti Georgii in castro Pragensi et domino Gregorio plebano ecclesie sancti Egidii et domino Wenceslao perpetuo vicario sancti Egidii ecclesie et Iohanne de Borsow et fratre suo dicto Rzym civibus in Praga ceterisque fidedignis ibidem. In quorum testimonium atque robur sigillum nostrum presentibus est appensum.*

3. k. 1v-2v: **Pseudo-Aristoteles,** ***De Nilo***

– Propter quid aliis fluminibus in hyeme ... >< *... De Nilo quidem ergo hec dicta sunt.*

Por. *Aristoteles Latinus* , cz. 1, 83; *Catalogus BJ* III, cod. 506, s. 153.

4. k. 2v-3v: **Słowniczek cech ludzkich**

– Elatio. Übermut. Arrogantia. Güstin vel geudin. Inanis gloria. Upekait ... ><[3v] *... Percitas. Mesekait. Puditicia. Samikait. Ignavia. Ungewissenhait.*

Por. Rps 75/III, nr 17 (Katalog grzechów).

5. k. 1v, 4r-38v: **Bernardus Parmensis de Bottone,** ***Summa super titulis Decretalium***, lib. I

Summa Bernhardi. Liber primus de iudicibus

k. 1v: [Spis rozdziałów] *De summa Trinitate. De constitucionibus. De rescriptis. De consuetudine. De postulacione ...* >< *... De alienacione iudicii causa facta. De arbitris.* [4r] *De summa Trinitate et de fide catholica liber primus. – <F>ormavit hominem Deus ad ymaginem et similitudinem suam ...* >< *... quia*

coherere et coniungi non possunt, quibus studia sunt diversa XVI q. VII. In nona actionem. [*Arbor consanguinitatis*] – *Proavus. Avus ... >< ... Nepos.*

Por. Schulte, *Geschichte*, 2, s. 116-117; Kuttner, *Repertorium*, s. 389, przyp. 6 (cytowany nasz rękopis).

Składki

1^{1+2} (k. 1-3), 2^{5+6} (k. 4-14), $3\text{-}4^{6+6}$ (k. 15-38). Utwór 5 posiada własną numerację: k. *1-24*, *37-38*. Brak jednej karty między kartami 7 i 8 oraz całej składki (12 kart) między składkami 3 i 4 (k. 26 i 27).

Pergamin

Wyklejka, k. 1-3: dwustronnie szlifowany, grubszy, sztywniejszy, gatunek trudny do określenia z powodu całkowitego zeszlifowania lica; k. 4-38: koźlęcy, z młodego zwierzęcia; cienki, delikatny, miękki, szlifowany z jednej strony na całej powierzchni a z drugiej strony tylko pod tekstem rękopisu – na marginesach pozostawione lico. Na kartach widoczne nieliczne naturalne krawędzie.

Pismo i zdobienia

Pismo kilku rąk: 1) utwór 1, 3: tekstura; 2) utwór 2: kursywa; 3) utwór 4 + ręka 1, zob. Noty i glosy 2: tekstura; 4) utwór 5: tekstura (pismo paryskie?).

Wykreślony schemat pisarski, tekst w dwóch kolumnach. Lustro tekstu: 16-17 × 11,5-12 cm.

Tytuły rozdziałów rubrą. Znaki akapitu w tekście na przemian czerwone i niebieskie.

Filigranowe inicjały rozdziałów opracowano inkaustem błękitnym lub czerwonym. Dekoracje wraz z motywami masek wykonano czerwienią w przypadku liter błękitnych i odwrotnie. W tekście występuje 111 (54 błękitne oraz 57 czerwonych) inicjałów o wysokości dwóch wersów, 4 (3 błękitne: k. 7v, 20v, 22v oraz 1 czerwony: 14r) o wysokości 3 wersów, 7 (5 czerwonych: k. 4v, 9v, 27r, 30v, 38v oraz 2 błękitne: 10v, 34v) o wysokości 4 wersów, 2 (13r, 33v) błękitne o wysokości 5 wersów, 1 (28r) o wysokości 7 wersów oraz 1 inicjał incipitowy: (F[ormavit] – 4r), błękitno-czerwony, rozchodzący się prawie na całą wysokość kolumny tekstu. Wydłużenie dolne największej litery wypełniono wstęgą pereł o czterobocznej formie z ziarnami. W przypadku trzech inicjałów (P[remisso] – 4v, E[x] – 13r, I[n] – 28r) zastosowano dwupodział korpusu litery, zachowując jednocześnie tę samą barwę dla obu części znaku. Wszystkie inicjały zaopatrzono w dekoracyjne wypustki marginalne filigranowe (prócz inicjałów na k. 9v, 11v, 14r, 25r). Zdobienia pozostają w tradycji filigranu palmetowego, występującego nie tylko w obrębie i na zakończeniu wypustek, ale również w świetle liter. Dla dekoracji rękopisu charakterystyczne są zwielokrotnione wici, biegnące równolegle do siebie oraz pojedyncze, autonomiczne, nitkowate wici, ułożone jedna pod drugą, zakończone spiralą, czy wici o kształcie wsuwki do włosów. Pojawia się ponadto motyw grona (np. 10v, 34r), wypustka jodełkowa (np. 4r, 10v, 21r), a także pączek (np. 14r). Na kilku kartach wyrysowano formy roślinne wpisane w obrys pióra (13r, 14v, 18v, 27v), „maczugę" pomiędzy dwiema półpalmetami (22r), jak również proporcjonalnie duże, trójkątne, ząbkowane zakończenie, zwieńczone szyszką (38r).

Oprócz dekoracji filigranowej w kodeksie występuje sześć masek zwierzęcych (7v, 13r, 13v, 18v, 27v, 31r) oraz dwa całopostaciowe wyobrażenia figuralne (25r, 37r). Opracowane zostały w sposób graficzny, zindywidualizowany i – porównując do innych europejskich przykładów tego typu – niezwykle plastyczny. Swym wyglądem przypominają ptaki (37r) oraz stworzenia z rodziny psowatych. Prawie wszystkie z nich „wypluwają" wici filigranowe i są silnie związane z wypustkami marginalnymi – wyjątek stanowi przedstawienie latającego stwora.

K o m e n t a r z

Widoczne na marginesach *lettres d'attentes* są dowodem, że przy kodeksie pracowały co najmniej dwie osoby – skryba i dekorator. Wzornik dekoracji kodeksu sięga XII w., kiedy to „modna" była odmiana palmetowa w zdobieniach filigranowych. Brak motywu „długiego palca" wyrastającego z palmety, który zanikł w 1. ćw. XIII w. przy jednoczesnej obecności pączków i wypustek jodełkowych, które pojawiają się w latach 40. XIII w., pozwala stwierdzić, że koncepcja dekoracji *Summy* jest kompilacją starych i nowych motywów i pochodzi z około połowy XIII w.

Noty i glosy

I. Na marginesach utworu 1 noty jednej ręki:

a. k. Iv-1r: Cytaty

Aliena ligwa [!] *non maculat quem consciencia propria non accusat …* ; *Sol non occidat super iracundiam vestram* [Ef 4, 26] *iram Domini tenere ne in odium*

convertatur; *Christi fidem habere non creditur, qui ad Christianorum baptismum non spontaneus, sed invitus cogitur pervenire* (*Corpus iuris canonici*, *Decretales*, lib. 5, tit. 6, cap. 9, ed.: CIC 2, kol. 774); *Igne in opera et serpens in gremio ignis in sinu suis consueverunt hostibus adherere …* ; *Paria delicta mutua recompensacione colluntur* [dissolvuntur] (*Corpus iuris civilis*, *Digesta*, 24. 3. 39, ed.: CICiv 1, s. 324); *Aug*[ustinus] *Demus Deo aliquid posse tunc* [?] [fateamur] *nos intrare non posse* (PL 33, kol. 519: Augustinus, *Epistola 137: ad Volusianum*, cap. 2, 8); *Solacium est impiorum socios hec penarum*; *Nota. Aug*[ustinus]. *Dictum meum non est dictum illius, qui firmum dicere non potest*; k. 1r: *Non facile capitur temptacione, qui bono vacat exercitio ... >< ... penitens rediens ad peccatum.*

b. k. 1r: Wiersze katechizmowe

Decem precepta. Solum crede Deum nec iures vana per ipsum ... peccata relinque (Walther, *Initia*, 18425); *Visus, auditus, gustus, tactus, olfactus* (Walther, *Initia*, 7390); *De quatuor peccatis. Iussio consilium consensus palpo retrorsus …* (Walther, *Initia*, 9990); *Opera misericordie. Vestio, poto, cibo, tectum do, visito, tumbo …* (Walther, *Initia*, 20647); *Si tibi sit vita, semper saligia vita …* (Walther, *Initia*, 19899); *Congaudens fortior sit …* ; *Septem dona. Fortitudo, timor, sciencia, consilium, pietasque* (2 wersy); *Sacramenta. Ordo coniugium fons confirmatio panis. Unctio postrema prima sit sacramentorum* (Walther, *Initia*, 13452); *Tu pauper mitis fleus esueriens misereusque* (Walther, *Initia*, 19498); *Amidus pacificus et est* [?] *tibi Christus amicus …* .

II. Na marginesach utworu 5: noty trzech rąk uzupełniające tekst: 1. XIV w. (= Pismo i zdobienia, ręka 3), np. k. 17r: *item confessio advocati preiudicat, nisi fuerit revocata*, 20v: *De usucaptione, q. 1 tempus diffinitum est a lege terennium*, 23r: *a beneficiis propter consorcia mulieris, videndum est qualiter clericus debeat facere residenciam*, 27r, w ramce: *in publico instrumento vel eciam manu propria est trium testium subscriptione scripto eum*; 2. XIV w., k. 16r: *Item, qui peciit restitucionem beneficii …* ; 3. XIV w., k. 28v: *Cum superior wlt procedure contra subditum ...* ><[29v] *... Si eciam et inquisicio debet cessare ex quo fama non est probata.*

Oprawa

Po konserwacji, deski, skóra jasna, malowana, 2 zapięcia uszkowe na skórzanych paskach z bolcami na dolnej okładzinie (zrekonstruowane), 2 mosiężne guzy na górnej okładzinie. Dekoracja okładzin: rombowe

Il. 90. Rps 27/II, k. 4r: inicjał F(ormavit)

Il. 91. Rps 27/II, oprawa – górna okładzina, anonimowy introligator, Prusy Krzyżackie (?), XIV – 1 poł. XV w.

pola wyciśnięte strychulcem i tłokami, pomalowane na kolor czarny, czerwony, prawdopodobnie biały oraz w naturalnej barwie skóry. Na górnej okładzinie naklejka z minuskułowym napisem *Summa Bernardi. E. 3*. Obok późniejsze dopiski piórem, ręką Polyphema: *1542*, *Ex Arce Tapia*, *Aaa 51*. Wyklejka górnej okładziny pergaminowa, współczesna rękopisowi, z zapiskami minuskułowymi; wyklejka dolnej okładziny – pergaminowa, rekonstruowana.

Prusy Krzyżackie (?), XIV – 1. poł. XV w.

Zob. Wagner, *Cymelia*, s. 199-204.

Stan zachowania

Ostanie 4 karty mają drobne ubytki w tekście – wynik penetracji pergaminu przez owady. Rękopis po konserwacji przeprowadzonej w 1999 r.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:

1. [Tapiawa] – *1542*, *Ex Arce Tapia* (zob. Oprawa).
2. [Biblioteka zamkowa] – sygn. E. 3., Aaa 51 (1. i 3. Standortkatalog, zob. Oprawa).
3. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – k. 1r: pieczęć okrągła „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."

Można ostrożnie przypuszczać, że kodeks powstał w skryptorium krzyżackim – na terenie Prus Krzyżackich lub w jednym z konwentów należących do komendy praskiej baliwatu czeskiego, ok. poł. XIII w. Za drugą koncepcją przemawia wpis dokumentu wystawionego w Pradze w 1328 r. (k. 1r, 3v). W nieznanym czasie znalazłby się na terenie państwa zakonnego w Prusach.

Po wojnie trzynastoletniej trafił do librarii krzyżackiej w Tapiawie. Stąd w 1542 r. został przewieziony do tworzącej się biblioteki zamkowej księcia Albrechta Hohenzollerna w Królewcu. Już na początku XVIII w. był zdefektowany: pozbawiony kart w środkowej części. Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Bibliografia

Ed.: http://kpbc.umk.pl/dlibra/docmetadata?id=82252. – Lit.: Steffenhagen 1, s. 28, nr LXVIII; Grunewald, *Das Register*, s. 68 (*A 59. Summa Bernhardi. Liber primus de Iudicibus*); L. Bannach, Dokumentacja konserwatorska rękopisu „Summa Bernardi" z XIII-XIV w. o nr inw. Rkp 27, Toruń 1999 (wydruk komputerowy przechowywany w Sekcji Rękopisów BUMK); Jähnig, *Katalog*, s. 289 (*Aaa 54. Bernhardi summa. Mutila in medio*); M. Marszałkowski, *Toruńska „Summa Bernhardi" (Rps 27/II) jako przyczynek do badań nad średniowieczną spuścizną iluminatorską państwa zakonnego w Prusach*, w: *Stare i nowe dziedzictwo Torunia, Bydgoszczy i regionu*, red. J. Raczkowski, Toruń 2016 (w druku); Czyżak, *Cymelia*, s. 421, 423 (il. 2), 430.

Il. 92. Rps 27/II, k. 13r: inicjał E(x), maska zwierzęca

Il. 93. Rps 29/III, Guillelmus de Monte Lauduno (?), *Sacramentale*, k. 1r

Rps 29/III

Łac. Koniec XIV w. (1400 r.). Perg. 26 x 20 cm. K. I + 187.

1. k. 1r-85r: **Guillelmus de Monte Lauduno (?)**, ***Sacramentale***

– *Incipit Sacramentale Gwilhelmi de Monte Lauduno. – <K>arissimo filio suo speciali domino Poncio de* […] [recte: de villa Muro] *in iure canonico baculario excellenti Wilhelmus de Monte Lauduno inter alios decretorum doctores minimus salutem cum sospitate utriusque hominis presens opus dilecte mi cum in iuventutis nostre primordio laboris mei uberibus lac proprium vobis paraverim... – <P>rimo de caractere. De clave ordinis. De clave iuris. De verbis. De signo ... – Signatum est super nos lumen wltus tui, Domine in Ps°* [4, 7]. *Hoc igitur signum luminosum wltu Dei signatum et inpressimum ... ><*[85r] *... Ex quo in presenti opusculo principium posuerat, supplevit ad finem propter suam benignissimam pietatem ut accedat quod legitur Extra de baptismo maiores circa medium de conse*[nsu] *di.*[stincio] *1 Nullus cum similibus etc. Explicit Sacramentale Gwylhelmi de Monte Lauduno decretorum doctoris benignissimi per manus Andree Bohemi de Falkenow. Sit laus Deo Patri, Filio et Spiritui Sancto. Amen. Quod sibi quisque serit presentis tempore vite, hec sua messis erit dum dicitur: Ite venite* (Walther, *Initia*, 16310).

Lit.: Schulte, Geschichte, 2, s. 197-198; H. Zapp, *Wilhelm von Monte Lauduno*, w: LMA 9 (1998), kol. 176-177.

k. 86rv: puste.

2. k. 87r-173r: **Johannes Merkelin,** ***Liber de instruccione simplicium sacerdotum***

– *Incipit liber de instruccione simplicium sacerdotum collectus per fratrem Johannem Merkelin lectorem conventus Vredenbergensis Caminensis dyochesis ordinis heremitarum sancti Augustini prologus sit incipit.* [Prolog] – *Reverendissimo in Christo patri ac domino domino Heynrico divina et apostolice sedis digna providencia Warmiensis ecclesie episcopo, frater Johannes Merkelin, humilis lector conventus Vredenbergensis Caminensis dyocesis ordinis heremitarum sancti Augustini, virtutis exercitium in presenti ...* [88r: Spis rozdziałów] – *Incipit registrum huius libri cum questiones. Primum capitulum quando sacra-*

Il. 94a. Rps 29/III, k. 1r: inicjał K(arissimo)

Il. 94b. Rps 29/III, k. 1r: inicjał P(rimo)

mentum Eukaristie fuit a Christo institutum ... ><[89v] *… 100m. Quod sacerdos debet diligenter aducere sacramentum Eukaristie multiplicem devocionem ut condignius possit celebrare.* [Tekst] *– Hic inchoatur capitulum primum, quando sacramentum Eukaristie fuit a Christo primo institutum. Quare sacramentum Eukaristie fuit institutum. Ad 2m capitulum. – <H>uius salutiferi sacramenti institucio a Christo facta est in cena post agni pascalis commensacionem ... ><*[173r] *... ubi solempnitas angelorum, ubi post labores et erumpnas felix et suavis refeccio animarum. Deo gratias. Amen. Laudetur sancta Trinitas et indivisa unitas etc. Et finitus est liber Anno Domini MºCCCCº ipso die sancte Agnetis per manus Nicolai Helwigis etc*. [21 I 1400].

3. k. 173v-187r: ***Tabula***

– Abrahe oblatio, quam obtulit ei Melchizedech et quicquam significat capitulo 77º ... ><[187r] *... Zelotes quid interpretatur capitulo 60º. Laudetur sancta Trinitas et Mater gloriosa per infinita secula seculorum amen etc. Est finis. Laus sit sancte Barbare. Laudem dicite Domino nostro omnes sancti eius et qui timet Dominum.*

Ed.: *Jan Merkelin. Liber de instructione simplicium sacerdotum*, cz. 1-2, wyd. M. Borzyszkowski, Warszawa 1982 (Textus et studia historiam theologiae in Polonia exultae spectantia, vol. XII, fasc. 1-2). – Lit.: Zumkeller, *Manuskripte*, nr 545, s. 253-254 (wspomina nasz rękopis); Borzyszkowski, s. 22-23.

Składki

1-6^{6+6} (k. 1-72), 7^{7+7} (k. 73-86), 8-14^{6+6} (k. 87-170), 15^{7+7} (171-184), 16^{2+2} (k. 185-188).

K. 1-85 kustosze na końcu składek *Ius-VIIus*; k. 1-188 na początku składek: *secundus-sextus decimus*. Kustosze: *sextus*, *septimus*, *duodecimus*, *quartus decimus*, *quintus decimus* – obcięte. Współczesna foliacja ołówkiem.

Pergamin

Owczy; dwustronnie szlifowany, szarawy. Liczne naturalne otwory (np. k. 174, 175), otoczone czerwienią (np. k. 14, 24, 54, 70) lub zeszyte i otoczone czerwoną linią (k. 5, 20, 31, 69, 70). Brzegi kart nieregularne z dużymi ubytkami od brzegów (np. k. 41, 43, 70, 180).

Pismo i zdobienia

Wykreślony schemat pisarski, liniowanie, tekst w jednej kolumnie. Pismo dwóch rąk: 1. k. 1r-85r: kursywa, lustro tekstu: 19,5-20,5 × 14,5 cm; 2. k. 87r-187r: kursywa (*cursiva antiquior libraria*), lustro tekstu: 19-20 × 12,5 cm.

Ręka 1 (do k. 85r): rubrą tytuły i inicjały rozdziałów o wys. 3 wersów, znaki akapitu lub odwrócone trójkąty, przekreślenia wielkich liter. K. 1r: dwa kaligraficzne inicjały skreślone niewprawną ręką: inicjał K(arissimo) o wys. 6 wersów, korpus litery dwudzielny, czerwono-czarny, o schodkowym podziale z wąską rezerwą, ujęty w ramkę, wypełniony dekoracją pączkową (kłosy), z niciowymi wypustkami na górnym i lewym marginesie. Inicjał P(rimo) o wys. 7 wersów, czerwony, wypełniony czarną kaligraficzną dekoracją filigranową. Dekoracyjnie zakreślone ubytki pergaminu i reparatury – 5v, 8v, 19r, 20v, 24r, 31rv, 54r, 59rv, 69r, 70rv, 81rv.

Ręka 2 (od k. 87r): rubrą tytuły i inicjały rozdziałów o wys. 2-5 wersów (niektóre z drobnymi elementami filigranowymi, np. skupiskami pączków z boku litery, palmetkami na zakończenaich szeryfów, np. k. 94r, 96r, 102r, 117r, 182r); niekiedy podwójne pionowe przekreślenie w światłach. W tekście czerwone znaki akapitu, przekreślenia wielkich liter, podkreślenia imion cytowanych autorów. K. 87r: inicjał R(everendissimo) o wys. 5 wersów, czerwony, z kaligraficzną dekoracją w tradycji filigranu pączkowego. Zdobienia kreślone zamaszyście, kontur pozbawiony precyzji, czasami rozdwojony.

Noty i glosy

Pojedyncze marginalia z XVI w., np. k. 87r: *Henricus Sorenborn ab Elbing, episcopus IX. Warmiensis, obiit 1401.*

Oprawa

Po konserwacji.

1) deski dębowe, skóra czerwona, 2 zapięcia uszkowe, na parcianych paskach, z bolcami na górnej okładzinie (rekonstruowane, zachowana podstawa dolnego bolca); przy dolnej krawędzi dolnej okładziny uszko katenacji i żelazny bolec.
Na niej:
2) skóra jasna ze skrzydełkami założonymi na wewnętrzną stronę okładzin i zszytymi. Wyklejki pergaminowe, na górnej okładzinie sygn. *1135* (zasłonięta skrzydełkiem), na dolnej okładzinie zrekonstruowana: dawna wyklejka (pierwotnie ostatnia karta bloku) po konserwacji wróciła do swej dawnej funkcji.

Na górnej okładzinie zachowany częściowo tytuł dzieła wyciskany na skórze minuskułą gotycką: ‖*uno Sacramentalium*, ślad po naklejce oraz późniejsza sygnatura piórem *FF*. Na grzbiecie sygnatura piórem *Xx 8*. Naklejki w umieszczone w pudle ochronnym: *Sacramentale Guilielmi. X.7* (pierwotnie na górnej okładzinie), *1135*, *Xx 70* (pierwotnie na grzbiecie). Rejestr introligatorski przy początku drugiego utworu.

Warsztat nieznany, początek XV w.

Stan zachowania

Rękopis po konserwacji przeprowadzonej w 2008 r.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Biblioteka zamkowa] – sygn. X.7., Xx 8, Xx 70 (1. i 3. Standortkatalog, zob. Oprawa), k. 1r: sygn. *EE. 12* (2. Standortkatalog).
2. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – sygn. 1135 (zob. Oprawa), k. 1r, 187v: pieczęć podłużna „Bibliotheca Regiomontana", k. 1r: pieczęć okrągła „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."

Skryptorem pierwszej części kodeksu był Andreas *Bohemus* (Andrzej Czech) *de Falkenow*, najprawdopodobniej identyczny z wikariuszem katedry wrocławskiej (1398-1399, 1419) oraz z Andreasem Falkenau (*Falkenaw*), kantorem (1440) i scholastykiem (1441) kapituły pomezańskiej. Na zlecenie tego ostatniego w 1437 r. powstał także rękopis 41/III (Honorius Augustodunensis, *Expositio totius Psalterii*) – zob. opis. Pisarz drugiej części: Nicolaus Helvigis – to być może autor listu do wielkiego mistrza Ludwika von Erlichhausen (datowany przed 12 IV 1418) – Hubatsch-Joachim, 1. 3, s. 529, nr 28847. Nie wiemy, w jaki sposób rękopis znalazł się w bibliotece zamkowej w Królewcu – był tam już z pewnością w latach 40. XVI w., nosi sygnatury bibliotekarzy księcia Albrechta: Polyphema (X.7) i Henryka Zella (EE. 12). Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Zob. Heyne, *Dokumentierte Geschichte*, 2, s. 317-319, 322 (Andreas Falkenaw, wikariusz katedry wrocławskiej); Glauert, *Das Domkapitel*, s. 401.

Bibliografia

Ed.: http://kpbc.umk.pl/dlibra/docmetadata?id=35705&from=publication. – Lit.: Borzyszkowski, s. 16-17 (opis naszego rękopisu i wcześniejsza literatura); Jähnig, *Katalog*, s. 266; B. Wojdyła, L. Bannach-Szewczyk, Dokumentacja prac konserwatorskich i restauratorskich. Kodeks zawierający dwa utwory: Guilelmus de Monte Lauduno „Sacramentale" z 1. poł. XIV w. i Joannes Merkelin „Traktat o św. Eucharystii" z 1388 r. Biblioteka Główna UMK w Toruniu (Rps 29/III), Toruń 2008 (wydruk komputerowy przechowywany w Sekcji Rękopisów BUMK).

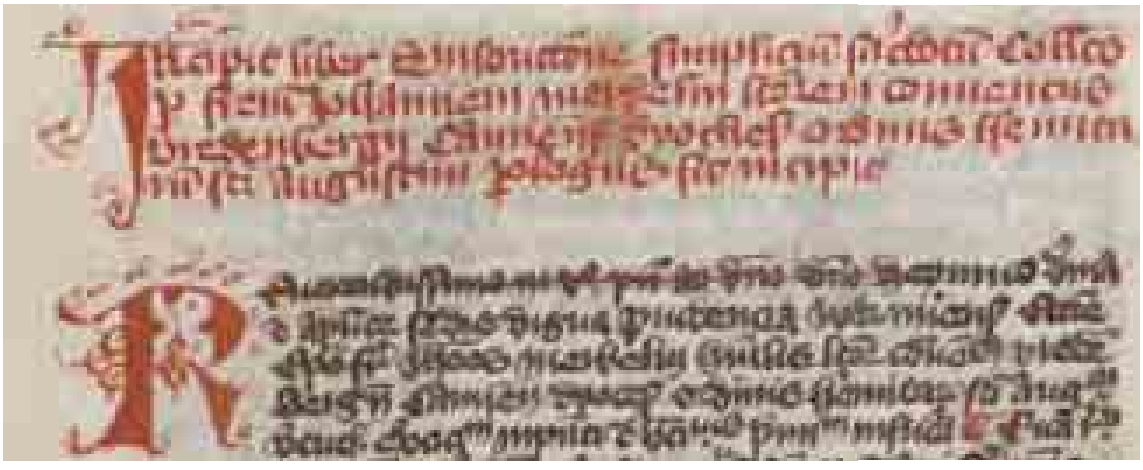

Il. 95. Rps 29/III, Johannes Merkelin, *Liber de instruccione simplicium sacerdotum*, k. 87r: incipit

Il. 96. Rps 30/III, Omnibonus, *Abbreviatio Decreti*, k. 1r

Rps 30/III

Łac. Koniec XIII w. Perg. 27 × 19 cm. K. 147.

1. k. 1r-145v: **Omnibonus,** ***Abbreviatio Decreti***

In numero cleri quisquis probus optat haberi … (Walther, *Initia*, 9035). – <*H*>[umanum genus] *duobus regitur, naturali videlicet iure et moribus ...* [cap. 1] *Divinae leges natura, humanae moribus constant. Omnes leges aut divine sunt, aut humane ... Ex verbis huius auctoritatis evidenter datur intelligi, quia lex est alia humana, alia divina. Lex humana consistit in codice Iustiniani in autenticis institucionibus in digestis ...* >< ... [d. V, cap. XXXI] *Dies sabbati a carnibus abstinendam est ... amonemus, ut quicumque Christiane religionis se esse participem desiderat, ab exu carnium eadem die nisi maiori festivitate interveniente, vel infirmitate impediente abstineat.*

Por. Schulte, *Geschichte*, 1, s. 119-121, 250; Kuttner, *Repertorium*, s. 259-260 (wymienia nasz rękopis: XII w.); *Katalog Frankfurt*, 3.2, s. 143-144, Ms. Barth. 68 (ok. 1200, najwcześniejszy znany rękopis); Kolonia, Stadtarchiv W folio 248: http://historische-sarchivkoeln.de/de/dokument/1596805/Best.+7010%2B248%2B (dostęp 20.04.2014). – Lit.: J. Rambaud-Buhot, *L'Abbreviatio decreti d'Omnebene,* Città del Vaticano 1985; R. Weigand, *Die frühen kanonistischen Schulen und die Dekretabbreviatio Omnebenes*, „Archiv für Katholisches Kirchenrecht", 155, 1986, s. 72-91 (zwł. s. 81); idem, *Die Dekret-Abbreviatio O. und ihre Glossen*, w: *Recht als Heilsdienst. Mathias Kaiser zum 65. Geburstag gewidmet*, Padeborn 1989, s. 271-287; E. Wilemska, *Omnibonus, Omnebene*, w: EK 14 (2010), kol. 582; *The History of Medieval Canon Law in the Classical Period*, *1140-1234. From Gratian to the Decretals of Pope Gregory IX*, red. W. Hartmann, K. Pennington, Washington 2008, s. 124.

2. k. 146r-147v: ***Sermo de sancti Augustini doctrina***

– Augustinus in libro de doctrina Christiana loquens de Christo sacellites voluptatum divicias populi perniciose appetebant pauper esse voluit ... >< *... Si Christianus es expecta regem tuum prius se uni* [?] *dicet Christus. Non enim vindicatus est Christus, qui propter te passus est.*

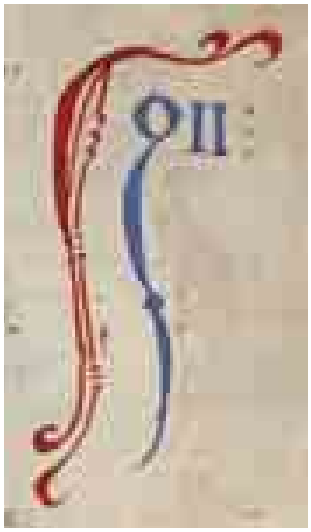

Il. 97a. Rps 30/III, k. 68r: znak akapitu, numer kwestii

Il. 97b. Rps 30/III, k. 68r: inicjał *Diocesiani*

k. 146r: na marginesie dopisek do tekstu ze znakiem „+”: *visa Christi passionem quis tam deliciosus qui non* [su]*stineat*, *quis tam iracundus qui non cond*[…], *quis tam maliciosus, qui non condoleat ... >< ... precionem vilescas*.

k. 146v: na marginesie dopisek do ze znakiem „+”: *Sic et Augustinus de V verbis Domini in libro loquit in quot angustus ad animam Christus … .*

Składki

16^{4+4} (k. 1-128), 17^{4+3} (k. 129-135), 18^{4+3} (k. 136-143), $19\text{-}20^{1+1}$(k. 144-147). Na końcu pierwszej składki kustosz *a I*, składek 2-3: kustosze *B-C*, składki 5: kustosz *E* ? (obcięty), składki 7: kustosz *VII* (obcięty), składki 10: kustosz *K*, 17: kustosz *h*. Reklamanty na końcach składek 13-14, 17-18. Współczesna foliacja ołówkiem co drugą kartę.

Pergamin

Koźlęcy, średnio cienki, dwustronnie szlifowany, naturalne krawędzie kart, np. k. 55, 63, 95, 107.

Pismo i zdobienia

Rękopis liniowany, tekst w dwóch kolumnach. Dwie ręce: 1. k. 1r-145v, minuskuła romańska, lustro tekstu: 20-21 × 12-12,5 cm; 2. k. 146r-147v, tekstura, lustro tekstu: 21 × 14 cm.

Tytuły rozdziałów (*capitula*) czerwonym atramentem, inicjały rozdziałów o wys. 2-4 wersów na przemian czerwone i błękitne (niekiedy z dekoracją kaligraficzną), inicjał I w kształcie listewki, np. k. 5r, 11r, 118r (o wys. 10 wersów). Czerwone inicjałki w tekście. Numery dystynkcji i kwestii: czerwone lub błękitne cyframi rzymskimi na marginesach. Ozdobne znaki akapitów umieszczane na zewnętrznych i wewnętrznych marginesach przy numerach dystynkcji, kwestii, przy inicjałach i inicjałkach, w kolorze kontrastowym do nich (czerwonym lub błękitnym), np. k. 4v (10 wersów), 14v (wys. 13 wersów), 25r (13 wersów), 27r (7 wersów), 32v (16 wersów), k. 67v (17 wersów). Żywa pagina: recto karty: cyfra rzymska, verso: *c*[ausa].

K. 1r: inicjał H(umanum), wys. 14 wersów. Korpus litery roślinny skreślony czarnym inkaustem. Laska pionowa podwójna, brzusiec – wolutowy, budowany jako zwinięty roślinny pęd z licznymi przylistkami i trójklapowym liściem w centrum światła litery. W zewnętrzną partię brzuszka wpisany jest korpus fantastycznego zwierzęcia o ptasim tułowiu i dwóch lwich łapach; wydłużona szyja stwora tworzy górną krzywiznę litry i kończy się psią paszczą, zaciśniętą na lasce. Całość ujęta w zgeometryzowane obramienie, naroża oddzielone zygzakowatą kreską. W partię tła wprowadzone czerwone i jasnobłękitne podmalówki (zapewne akwarelą).

Inicjały *causae*: kaligraficzne, o wys. 10-13 wersów, o dwudzielnych, czerwono-błękitnych korpusach, z oszczędną dekoracją kaligraficzną w typie palmetowym. Przy inicjałach kompozycja liter majuskulnych, minuskulnych i uncjalnych (e, m, d) składających się na pierwsze wyrazy: k. 24r: *Quidam filium suum* (causa I), 31v: *Quidam* (II), 38v: *Quidam* (episcopus) – III, 43v: *Quidam* (in excommunicatione) – IV, 44v: *In infamia*(m) *episcopi* (V), 46r: *Duo* (fornicatores) – VI, 48r: *Quidam l*(onga) – VII; 51r: *In extremis* (VIII), 52v: *Sentencia* (IX), 54r: *Quidam laicus* (X), 56r: *Clericus* (adversus) – XI, 60r: *Clerici* (propria) – XII, 65v: *Clerici* (cuiusdam) – XIII, 68r: *Diocesiani* (XIV), 69v: *Canonicus* (crimine) – XV, 72r: *Quida*(m) *presbiter* – XVI, 79v: *Abbas* (quidam) – XVII, 81r: *Quida*(m) *presbit*(er) – XVIII, 82v: Quida(m) *abbas* (XIX), 83v: *Duo clerici* (XX), 85r: *Duo puericie* (XXI), 86v: *Archipresbiter* (iuravit) – XXII, 91r: *Archipresbiter* (cum plebe) - XXIII, 99r: *Quidam episcopus* (in heresim) - XXIV, 102r: *Quidam episcopus* (XXV), 104r: *Quidam sacer*(dos) – XXVI, 107v: *Hic*, 108v: *Quidam* (castitatis) – XXVII, 113r: *Quida*(m infidelis) – XXVIII, 114v: *Quidam*(m mulieri) – XXIX, 115v: *Quidam populo*(rum) – XXX, 118r: *Uxorem* (XXXI), k. 119r: *Quida*(m) *cu*(m) – XXXII, 123v: *Quida*(m impeditus) – XXXIII, 127v: *Quida*(m) *vir* (XXXIV), 128v: *Quida*-(m mortua) – XXXV, 134r: *Filiam* (XXXVI), k. 135r: *De cons*(ecratione).

41v-42r, 44v-45r, 47v-48r: brak inicjałów rozdziałów.

Noty i glosy

Jednej ręki, np. k. 5r: *N. Anastasius ideo a Deo percussus ne primum exemplum suum in sequentibus pullularet* [przy d. XIX, c. IX: *De Anastasio a Deo percusso et reprobato*], k. 6r: *Nota quod si quis mortaliter peccat …* [d. XXII, c. IV], k. 10v w ramce: *aut concubine, sit coniunctione contentus. Item Ysidorus ...* [d. XXXIV, c. IV], k. 11r w ramce: *Dirandus igitur inprimis est ne*

Il. 98. Rps 30/III, k. 68r

a

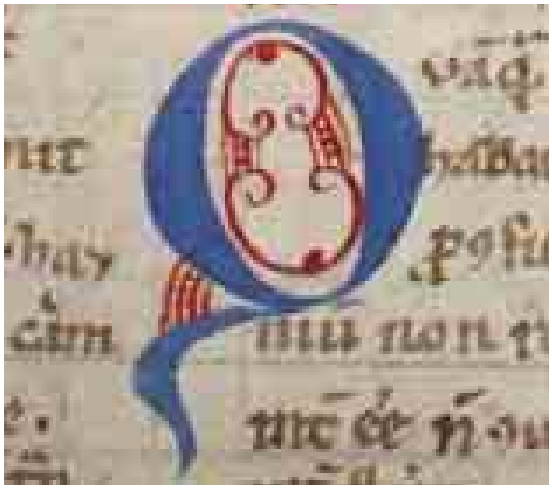

b

c

ad sacros ordines sive gestis prioribus … [d. XXXIV, c. VIII], k. 21v: *Nota maiorem cautelam adhibendam in sacerdotum aut levitarum ordinatione quam in ceteris* [d. LXVII, c. I].

Stan zachowania

4 ostatnie karty: ubytki w górnym marginesie i w dolnej części prawego marginesu spowodowane odciśnięciem łańcucha.

Oprawa

Zdefektowana (brak górnej okładziny i grzbietu); deska dębowa, skóra jasna (silnie zabrudzona), 2 zapięcia na skórzanych paskach (zachowane blaszki mocujące), przy górnej krawędzi okładziny żelazne uszko katenacji. Dekoracja okładziny ślepo wyciskana strychulcem: obszerne zwierciadło podzielone potrójnymi, przecinającymi się liniami. Wewnętrzna część deski oklejona skórą okładziny i 2 płatami pergaminu.

Warsztat nieznany, koniec XIII w. – XIV w.

Historia kodeksu

Rękopis powstał najprawdopodobniej w klasztornym skryptorium niemieckim – może w Kolonii (incipit i explicit naszego tekstu odpowiada abrewiacji *Dekretu* z archiwum miejskiego w Kolonii: sygn. W folio 248. Nota (ręką pisarza), na k. 11r, przywołująca pracę Guillaume'a Duranda (zm. 1296), świadczy, że został przepisany w końcu XIII w. Zapewne jeszcze w średniowieczu znalazł się na terenie państwa zakonnego: należał do księgozbioru jednego z konwentów krzyżackich lub też biblioteki kapituły katedralnej w Królewcu (legat biskupa Jana Clare z 1327 r. wymienia *Registrum Decreti*). Po sekularyzacji Prus Krzyżackich trafił do biblioteki zamkowej księcia Albrechta Hohenzollerna w Królewcu (sygn. Aaa 32). Tu pozostał do II wojny światowej (GK, sygn. 32). Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Bibliografia

Steffenhagen 1, s. 82 (Aaa 32, *Decretum Gratiani*, XIII w.); Jähnig, *Katalog* (Aaa 32: *Liber vetustus de privilegiis ecclesiasticorum*).

Il. 99a. Rps 30/III, k. 68r: inicjał Q(uamquam)

Il. 99b. Rps 30/III, k. 1r: inicjał H[umanum]

Il. 99c. Rps 30/III, k. 56r: inicjał *Clericus*

Il. 100. Rps 30/III, k. 56r

Il. 101. Rps 31/III, *Casus in Summam Henrici minoris de Merseburg*, k. 97r

Rps 31/III

Łac. 1386. Papier, perg. 27,5 × 21,5 cm. K. 137.

1. k. 2r-43v: **Ioannes Beleth**, ***Summa de ecclesiasticis officiis***

Incipit summa Iohannis Beleth de officiis ecclesiasticis. [Prolog] – *In primitiva ecclesia statutum fuit, ne quis loqueretur linguis, nisi esset qui interpretaretur … >< ... De his ergo sub conpendio et succincte ad minorum saltem evidenciam dicamus.* [Tekst] – *Auctor universitatis rerum altissimus unde et merito omnium Dominus …* ><[43r] *… De sepulture corporum. Notandum est qualiter corpus sic sepeliendum ...* [43v] *… De aliis vero sanctis hic pretermissis quere in passionali in quo ipsorum contingentia plenius continetur. Explicit summa Iohannis Beleth de officis ecclesiasticis. Finita anno octingesimo* [!] *sexto. Da mihi dona tria sanctissima virgo Maria, da spacium vitae, da divicias sine lite. Regnum celeste post mortem da manifeste* (Walther, *Initia*, 4017). *Iunium villa mola vina videtur in illa. In cancro* [?] *stare solet hoc in pisce molare. Iohannes Sweydenicz me scripsit.*

Ed.: *Iohannis Beleth Summa de ecclesiasticis officiis*, wyd. H. Douteil, Brepols 1976 (CCCM 41A, nie wspomina naszego rękopisu), s. 1-324. Por. *Catalogus BJ* IX, cod. 1395, s. 360.

2. k. 44r-88v: **Innocentius papa III**, ***De sacro altaris mysterio***

Incipit prologus citatus Innocencii de officio misse. [Prolog] – *<T>ria sunt in quibus lex precipue divina consistit: mandata, promissa et sacramenta ... quae disponente Domino ceterarum ecclesiarum mater est et magistra.* [Spis rozdziałów] *Incipiunt capitula. – De sex ordinibus clericorum, quos Romanus Pontifex habet secum in missa …* ><[44v] *... vestes sunt distinguende.* [Tekst] *Incipit liber de sex ordinibus clericorum, quos Romanus Pontifex secum habet in missa. Incipit prima particula. – Cum Apostolice Sedis antistes celebriter agit missarum solempnia … >< ... Quia vero canonem misse particulatim exposui, ne quid additum vel subtractum vel transpositum videatur ut legentibus ipsius exposicionis plenior pateat intellectus, totum continue censui subscribendum. Laus et gloria Domini sit in saecula. In nomine Domini amen. Nos Jo*[hannes] *Dei gratia.*

Ed.: PL 217, 773-916. Por. RS 397, 1; *Catalogus BJ* IX, cod. 1395, s. 360.

3. k. 89r-96v: **Ps.-Bernardus Claraevallensis,** ***Meditationes piissimae de cognitione humanae conditionis***

Incipit Soliloquium Bernhardi. – <M>ulti multa sciunt et semet ipsos nesciunt. Alios inspiciunt se ipos deserunt. Deum querunt per ista exteriora, deserentes interiora sua quibus interior est Deus ... >< ... quatenus labor tuus convertatur in requiem, luctus in gaudium, ut post tenebras huius vite videas Christum Solem iusticie, qui cum Patre et Spiritu Sancto vivit et regnat Deus per omnia secula seculorum. Amen. Explicit hoc totum infunde da mihi potum (Neuhauser, s. 81).

Brak tytułów rozdziałów. Na k. 95v-96r dodatkowy rozdział: *Anima misera quod igitur in homo umbroso carcere requiescere cupis ...* po r. 14 (PL 184, 506).

Ed. PL 184, 485-508. Por. Bloomfield-Guyot, 3126; *Catalogus BJ* III, cod. 554, s. 367.

4. k. 97r-122v: ***Casus in Summam Henrici minoris de Merseburg***

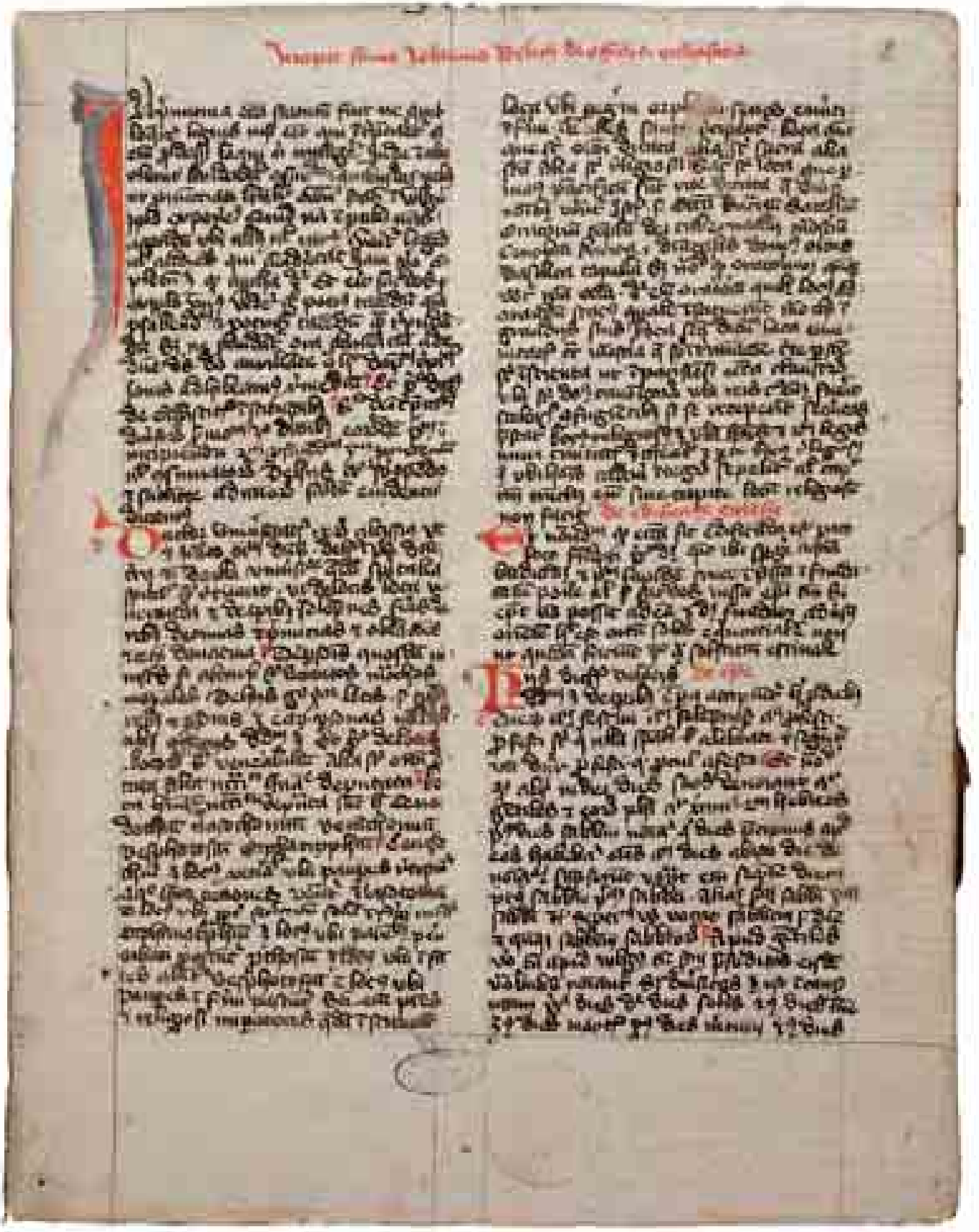

Il. 102. Rps 31/III, Ioannes Beleth, *Summa de ecclesiasticis officiis*, k. 2r

Incipit summa fratris Henrici de Medeburg de ordine minorum. [Spis rozdziałów księgi I] – *De eleccione I ... De maioritate et obedientia X.* [Tekst] *De eleccione primum. – <Q>uestio si omnes velint ratam habere electionem factam ... ><*[k. 122v, lib. V] *… De sententia suspensionis XXVIII ... sed si suspensus est ab officio sic potest ecclesiam incurrere et divina audire et non officiare. Hoc Hostiensis. Explicit summa fratris Henrici de Erbipuli de ordine minorum quondam lectoris in Medeburg finita per Iohannem Sweydenicz anno octingesimo* [!] *sexto.*

W naszym rękopisie brak prologu „Labia sacerdotum".

Por. Schulte, *Geschichte*, 2, s. 244-245; Bloomfield-Guyot, 2891; *Catalogus BJ* II, cod. 399, s. 181; Parker Library, Cambridge, ms. 520, k. 1-22v (Henricus Wirzeburgensis, *De statu Curiae Romanae*): http://parkerweb.stanford.edu/parker/actions/manuscript_description_long_display.do?ms_no=520 (dostęp 05.08.2014), rękopis należał do biblioteki kanoników regularnych św. Augustyna w Elblągu: Fabiańska, *Średniowieczne rękopisy „Historia scholastica"*, s. 144-145; W. Gehrt, *Die Handschriften der Staats- und Stadtbibliothek Augsburg 2° Cod. 251-400e*, Wiesbaden 1989, cod. 285, s. 46. – Lit.: zob. Rps 36/III, 1.

5. k. 123r-125r: ***De compositione astrolabii***

De horalogiis [!]. – *<I>n composicione horalogii premittenda sunt prius nomina rotarum et aliis instrumentis ad hoc requisitis conveniencia ... >< ... et tunc perfectum est retinaculum et potest fieri alio* [?].

Por. Thorndike-Kibre, *Catalogue*, 667; *Catalogus BJ* III, cod. 551, s. 335 (zgodny tylko incipit).

6. k. 126r-134r: **Guillelmus de Conchis (?), *Moralium dogma philosophorum* (*abbreviatio*)**

Incipit hoc quod utile videtur. [Prolog] – *<T>riplex est consilii capiendi deliberatio; prima est de honesto tantum, secunda est de utili tantum, tertia de conflictu utriusque ... >< ... quinta est quando videtur honestum et utile sibi adversari. De his igitur secundum ordinem prefatum dicendum* [cap. 1] *Honestum est quod sua virtute vi recte attrahit … >< ... Sic officii et consilii conservanda traduntur precepta, illa quidem ut faciamus; sed rei magnitudo usum quoque exercitacionemque desiderat. Explicit hoc sanum viliscit coctidianum.*

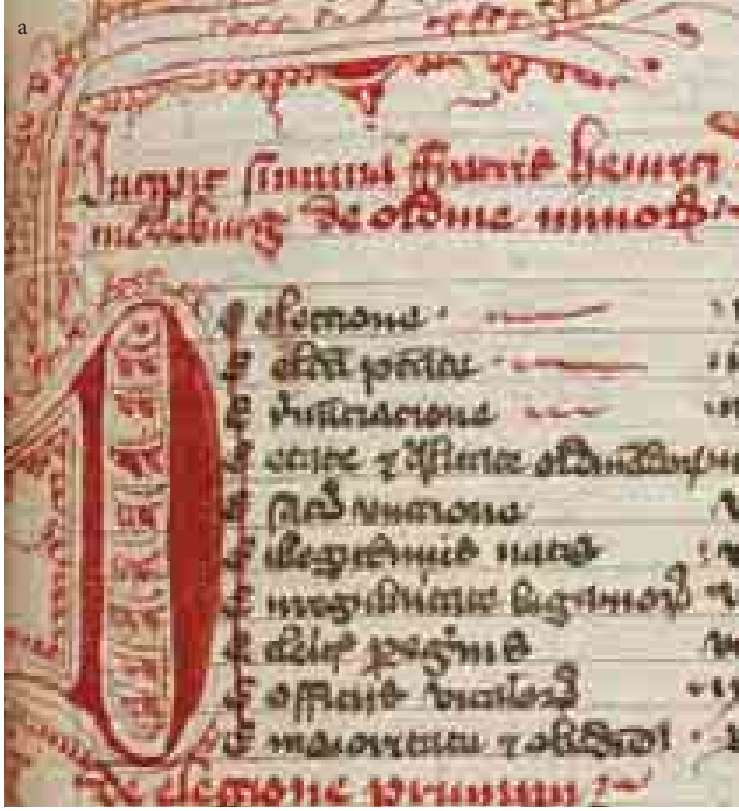
a

b

Il. 103. Rps 31/III: a) k. 97r, inicjał D(e); b) k. 1r: inicjał I(n)

Ed. PL 171, 1007-1056; J. Holmberg, *Das Moralium dogma philosophorum*, Uppsala 1929. Por. Bloomfield-Guyot, nr 3095; List, *Die Handschriften Fritzlar*, s. 17, Ms. 7, k. 341v-345v. – Lit.: F. Bezner w: VL 11 (2004), kol. 1013-1016.

7. k. 134v-137v: ***Medytacje pasyjne***

a. – *Circa passionem Domini nostri Iesu Christi sic homo se debet habere ut primo consideret eam ad imitandum ... >< ... tam active quam contemplative multissima Christi passione eleganter relucet.*

Por. Hamesse-Szyller, 6954 (*Meditatio de passione Domini: Circa passionem Domini sic homo, potest se habere*).

b. ***Arbor contemplationis***

– *Ascendam in palmam et apprehendam fructus eius* [Cn 7, 8]. – *Propheta haec verba dicens ascendam in palmam etc. In sacra sciptura per palmam crux Christi intelligitur, aliquando penitencia, aliquando contemplacio exprimitur. In palma crucis colitur fructus vite ... ><*[136v] *… Et de fructu ait Elisabeth Benedictus fructus ventris tui Ihesus Christus Filius Dei vivi.*

Por. List, *Die Handschriften Fritzlar*, s. 30, Ms. 16, k. 385v-387r (*Arbor contemplacionis).*

c. – *O bone Ihesu, amantissime noster sponse, fac lucum exsputo et lini oculos meos, ut qui cecus sum videre valeam wlnera tua ... ><*[137v] *... carnem meam castigavit, michi autem absit gloriari nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi amen.*

8. k. 137v: ***Dicta de celebratione missae***

– *Speculum sacerdotis. Presbiter ad missam peragens primum legit istam ...* ; – *Qui missam dicis post amplexam meretricis …* (Walther, *Initia*, 15555); – *Augustinus. Sicut anima est perfeccio corporis sic devocio est perfeccio orationis ...* ; – *Augustinus. Nihil in sacrificiis maius esse praeter quam corpus et sangwis Christi ...*

*9. Wyklejka dolnej okładziny: **Ps.-Bonaventura**, ***Tabula ante celebrationem missae consideranda*** (schemat)

Tabula sacerdotum. – <F>rater Bonaventura cardinalis Romanae ecclesiae hanc tabulam compilavit, que est ante missam a sacerdote quolibet intuenda et que in ea viderit sunt fideliter facienda ut digne et irreprehensibiliter valeat missam celebrare ... Primo habenda est intentionis discussio non propter vanam gloriam, non propter verecundiam ... >< … Beda. Sacerdos qui sine mortalibus est et in bono proposito non peccandi … Idem Bonaventura dicitur attende ut in oracione magis ad devocionem quam ad consummacionem studeas ... que cogitare poteris tibi pro salute anime valenciora.

Por. Distelbrink, s. 200-201, nr 225 (zgodny tylko incipit); *Catalogus BJ* I, cod. 320, s. 411; K. Keller, *Katalog der lateinischen Handschriften der Staatlichen Bibliothek (Schlossbibliothek) Ansbach*, Wiesbaden 1994, Ms. 19, s. 65; Národní knihovna České republiky, X.G.11, k. 319v-320r: http://www.manuscriptorium.com/apps/main/en/index.php?request=show_record_num&param=0&mode=&client= (dostęp 19.12.2013).

Składki

1^{7+6} (k. 1-13), 2^{6+6} (k. 14-25), 3^{5+5} (k. 26-35), $4\text{-}7^{6+6}$ (k. 36-83), 8^{6+7} (k. 84-96), $9\text{-}10^{6+6}$ (k. 97-120), 11^{8+7} (k. 121-135), 12^{1+1} (k. 136-137).

Pierwszy arkusz pierwszej składki, wewnętrzne arkusze składek, k. 96, 121 oraz ostatnia składka – pergaminowe. Kustosze cyframi arabskimi na początku składek 3-9: $3^{us}\text{-}9^{us}$. Współczesna foliacja ołówkiem.

Pergamin

Prawdopodobnie cielęcy, dwustronnie szlifowany, gruby.

Znaki wodne

1. War. Briquet 6066 (1385), Piekosiński, *Średniowieczne znaki wodne*, 685 (1387), k. 2-13, 72-84, 95; 2. Łuk ze strzałą, brak odpowiednika w katalogach, k. 14-71; 3. id. Piekosiński, *Średniowieczne znaki wodne*, 429 (1386), war. Briquet 719 (1387-1389), k. 85-94; 4. war. Briquet 15526 (1380, 1385), k. 97-135.

Pismo i zdobienia

Wykreślony schemat pisarski, liniowanie, tekst w dwóch kolumnach (utwór 6: k. 126r-134r: w jednej kolumnie). Lustro tekstu: 21-21,5 × 16-16,5 cm, utwór 6: 22-23 × 14-15 cm. Kursywa (*cursiva antiquior libraria*) jednej ręki.

Inicjały poszczególnych utworów o wys. 2 (k. 89r), 6 (k. 44r), 10 wersów (k. 97r), z niewprawnie nakreślonym, kaligraficznym ornamentem w typie pączkowym (k. 44r, 89r, 97r) – rubrą. K. 2r: inicjał I(n) czerwony, podmalowany niebieską farbą. Tytuły i inicjały rozdziałów rubrą. Utwór 7 (k. 134v-137v) – brak rubrowania.

Oprawa

1) deski dębowe, skóra jasna, ślady po 2 zapięciach uszkowych z bolcami na górnej okładzinie, przy dolnej krawędzi dolnej okładziny ślad po katenacji.
Na niej:
2) prawdopodobnie oprawa płaszczowa (dolne i górne płaty obleczenia obcięte?): skóra jasnobrązowa, ze skrzydełkami przyklejonymi do wewnętrznej strony desek okładzin; po 5 guzów rogowych na obu okładzinach. Na górnej okładzinie 4 naklejki papierowe: od góry z gotycką sygnaturą minuskułową piórem *ff*, z napisem gotycką minuskułą: *Summa Ioannis Beleth de officiis ecclesiasticis, Tractatus Innocentii de officio missae, Soliloquium domini Bernhardi, Summa domini Henrici de Medeburg, De horologiis*, na której z sygnaturą piórem *F. 3.* Niżej pusty szyldzik. Wyklejki: górnej okładziny – pergaminowa, odklejona od deski, z gotycką notą minuskułową, sygn. *1343* i rysunkiem Chrystusa Ukrzyżowanego; dolnej okładziny – pergaminowa, z tekstem kursywą gotycką. Obcięcia kart barwione na czerwono. Na grzbiecie: naklejki z sygnaturami *1343*, *Yy 119*. Rejestr introligatorski przy pierwszych kartach utworów 2-5.

Warsztat nieznany, 4. ćw. XIV w.

Wyklejka górnej okładziny: Chrystus Ukrzyżowany, rysunek piórkiem, 108 × 80 mm, wykonany niepewną, nieregularną kreską o różnym natężeniu i grubości, miejscami delikatnie lawowany (belki krzyża wypełnione rozbielonym ugrem, nimb błękitny, strugi krwi malowane cynobrem). Przedstawienie schematyczne, linearne, pozbawione szczegółów. Chrystus martwy, całkowicie nagi, o szczupłym, nieproporcjonalnym ciele (zbyt mała głowa, zbyt duże dłonie i stopy o wyolbrzymionych palcach). Ciało wyprostowane w osi krzyża, głowa lekko przechylona na prawe ramię, ramiona szeroko rozrzucone, napięte, lekko wygięte w łuk, nogi wyprostowane, złączone, przebite jednym gwoździem, prawa stopa nałożona na lewą. Anatomia potraktowana sumarycznie – pojedynczymi liniami uzyskano kontur mięśni piersiowych i podcięcie kosza klatki piersiowej, brzuch i zarys łona, schematycznie zaznaczono guzki trzonu mostka, pępek i brodawki. Rysy szczupłej twarzy naznaczone grymasem, oddane sumarycznie (pojedyncza linia określa łuk brwiowy i kształt nosa, zamknięte powieki ukazano za pomocą ukośnych kresek, linia owalu twarzy przechodzi w kontur zarostu). Włosy zaznaczone kilkoma nieregularnymi liniami opadają na prawy bark. Z dłoni, stóp oraz z prawej piersi wyprowadzone szerokie, dynamiczne smugi czerwieni, malowane piórkiem.

K o m e n t a r z

Układ postaci Chrystusa na krzyżu oraz ogólne wydłużenie anatomii zgodne są z typologią przedstawień Ukrzyżowanego końca XIV w. Surowość ekspresji (uzyskanej poprzez grymas twarzy i nieforemne splecenie nóg), a także redukcja szczegółów ikonograficznych (brak gwoździ, rany w boku, korony cierniowej, perizonium) mogły wynikać z niedbałości niewprawnego ilustratora, ale bardziej prawdopodobne jest symboliczno-mistyczne podłoże tych cech przedstawienia, na co wskazuje wyeksponowanie dłoni i stóp oraz ekspresyjny kontrast pomiędzy prostotą konturu a czerwienią krwi Chrystusa. Analiza porównawcza pozwala przyjąć, że mimo różnic kompozycyjnych ta sama ręka nakreśliła też rysunki w kodeksach 35/III (*Ukrzyżowanie*) i 52/III (*Mąż Boleści*), również będących w posiadaniu Johanna Albrechtau. Wskazuje na to sposób prowadzenia konturu, typ ludzkiej sylwety, syntetyzacja anatomii, wykończenie detali (np. palców u stóp Chrystusa), charakterystyka twarzy o dużym nosie i wąskich szparach oczu. Nie można wykluczyć, że wszystkie trzy rysunki wykonał sam właściciel kodeksu i są one odwierciedleniem jego potrzeb duchowych – prywatnego nabożeństwa do Umęczonego Chrystusa.

Zob. Karłowska-Kamzowa, *Malarstwo miniaturowe*, il. 122; Jakubek-Raczkowska, *Tu ergo flecte genua tua*, s. 156-158, il. 13.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Johannes Albrechtau] – wyklejka górnej okładziny: *Hoc volumen reliquit frater Johannes Albrechtow ecclesie sue Sambiensi.*
2. [Biblioteka zamkowa] – sygn. F. 3. (1. Standortkatalog), Yy 119 (3. Standortkatalog) – zob. Oprawa.
3. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – sygn. 1343 (4. Standortkatalog, zob. Oprawa), k. 2r: pieczęć okrągła „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."

Kodeks został przepisany w 1386 r. przez Jana *Sweidenicz* (ze Świdnicy?), być może tożsamego z Janem *de Swedenicz*, który w 1383 r. wpisał się na wydział prawa Uniwersytetu Praskiego, późniejszym prokuratorem Penitencjarii Apostolskiej (1421-1424).

Na początku XV w. należał do Johanna Albrechtau (Albrechtaw) kanonika i dziekana kapituły sambijskiej (1405), zmarłego po 1411 r., który przekazał go (*reliquit*) – wraz z całym swym księgozbiorem – bibliotece katedralnej w Królewcu. Po rozwiązaniu kapituły i sekularyzacji jej dóbr (1525), jeszcze przed połową XVI w., został przejęty wraz z całą biblioteką katedralną przez księcia Albrechta Hohenzollerna i umieszczony w bibliotece zamkowej w Królewcu. W bibliotece tej znalazło się jeszcze siedem innych kodeksów ze zbiorów Johanna Albrechtau. Trzy z nich znajdują się obecnie w Bibliotece UMK: Rps 35/III, 52/III, 75/III (zob. opisy). Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Zob. *Album facultatis juridicae 1372-1418*, s. 95; *Annaty z Królestwa Polskiego w XV wieku (1421-1503)*, wyd. M. D. Kowalski, Kraków 2002 (Akta Kamery Apostolskiej, t. 4), nr 4, 23, 54, 64, 85; Biskup, *Das Domkapitel*, s. 397-398; Päsler, *Die Handschriftensammlungen*, s. 244; Mentzel-Reuters, *Arma spiritualia*, s. 280-281.

Bibliografia

Päsler, *Zur Herkunft*, s. 46; Jähnig, *Katalog*, s. 282-283; Jakubek-Raczkowska, *Tu ergo flecte genua tua*, s. 156-158, il. 13.

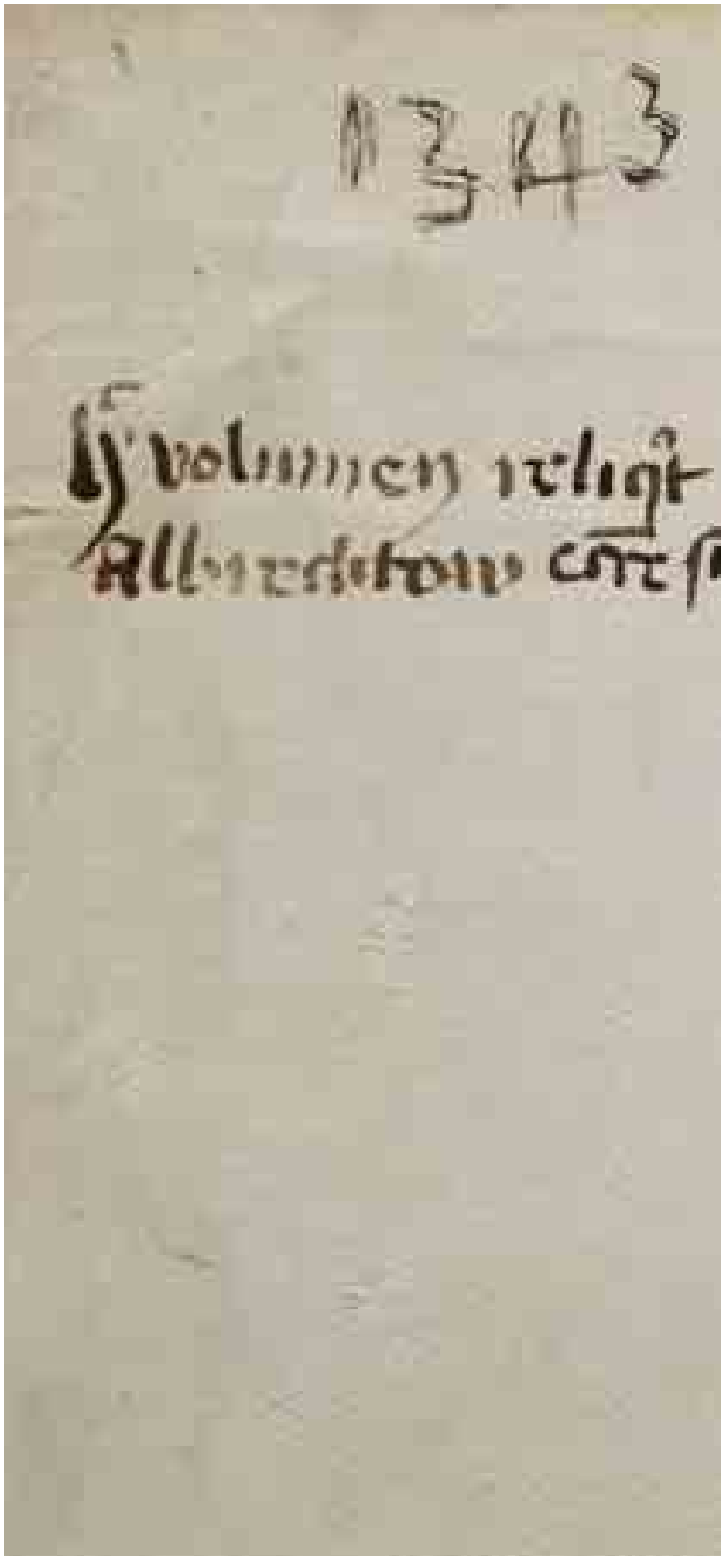

Il. 104. Rps 31/III, wyklejka górnej okładziny: Chrystus ukrzyżowany, sygnatura, nota: *Hoc volumen reliquit…*

Il. 105. Rps 32/III, *Biblia latina*, k. 440r

Rps 32/III

Łac. 3. ćw. XIII w. Perg. 25,5 × 17,5 cm. K. I + 585.

1. k. 1r-548v: ***Biblia latina***
Biblia sacra

Incipit epistola Ieronimi presbiteri ad Paulinum de omnibus divie historie libris. – <F>rater Ambrosius mihi tua ... ><[548v] *… amen: Veni Domine Ihesu. Gratia Domini nostri Ihesu Christi cum omnibus vobis. Amen. Explicit liber Apocalipsis.*

k. 1r-4v: Hieronymus, *Epist. 53 ad Paulinum presbyterum* (RB 284; PL 22, 540-549); k. 4r-4v: Hieronymus, *Praef. in Pent. ad Desiderium* (RB 285; PL 28, 177-184); k. 4v-25v: Gn; k. 25v-43: Ex; k. 43-55: Lv; k. 55-72v: Nm; k. 72v-88r: Dt; k. 88r-88v: Hieronymus, Prol. Js. (RB 311; PL 28, 503-506); k. 88v-100: Js; k. 100-111v: Jd; k. 111v-113r: Rt; k. 113r-114r: Hieronymus, *Prol. galeatus in libros Reg. ad Paulam et Eustochium* (RB 323; PL 28, 593-604); k. 114-171v: I-IV Rg; k. 171v-172: Hieronymus, Prol. I Par (RB 328; PL 28, 1387-1394); k. 172-184v: I Par; k. 184v-185: Hieronymus, Prol. II Par (RB 327; PL 29, 423-426); k. 185-200v: II Par; k. 200v-201r: *Oratio Manasse* (RB 93, 2); k. 201r: Hieronymus, Prol. I Es (RB 330; PL 28, 1471-1476); k. 201v-205v: I Es; k. 205v-211: II Es; k. 211-217v: *III Es versio Latina A* (RB 94, 1); k. 217v-218r: Hieronymus, Prol. Tb (RB 332; PL 29, 23-26); k. 218r-222r: Tb; k. 222r: Hieronymus, Prol. Jdt (RB 335; PL 29, 39-42); k. 222r-228r: Jdt; k. 228r: Hieronymus, Prol. Est (RB 341; PL 28, 1503-1506); k. 228-233v: Est; k. 233v-234r: Hieronymus, Prol. Jb (RB 344; PL, 1137-1142); k. 234r: Hieronymus, Prol. Jb (RB 357; PL 29, 63-64); k. 234v-245r: Jb; k. 245r-245v: Hieronymus, Prol. Ps (RB 430; PL 29, 121-124); k. 245v-271r: Ps; k. 271r: *Pusillus eram inter fratres meos* [Ps 151] (RB 105,3); *Nota. Psalterium per quinquagenos in tres partes dividitur ... sunt in Psalterio versos duo milia* (RB 428); k. 271r: Hieronymus, Prol. Pro (RB 457; PL 28, 1305-1308); k. 271v-280v: Pro; k. 280v-281r: Hieronymus, Prol. Ec (RB 462; PL 23, 1061-1062); k. 281r-284r: Ec; k. 284r-286r: Cn; k. 286r: Prol. Sap (RB 468; PL 82, 233); k. 286r-292v: Sap; k. 292v: Prol. Ecli (RB 26); k. 292v-310v: Ecli; k. 310v-311r: Hieronymus, Prol. Is (RB 482; PL 28, 825-829); k. 311r-332r: Is; k. 332r-332v: Hieronymus, Prol. Jr (RB 487; PL 28, 903-904); k. 332v-357r: Jr; k. 357r-359v: Lm (wyodrębniona modlitwa Jeremiasza: *Recordare Domine*); k. 359v: Prol. Bar (RB 491; PL 114, 63); k. 359v-362v: Bar; k. 362v: Hieronymus, Prol. Ez (RB 492; PL 28, 993-996); k. 362v-384v: Ez; k. 384v-385r: Hieronymus, Prol. Dn (RB 494; PL 28, 1357-1360); k. 385r-394r: Dn; k. 394r: Hieronymus, Prol. XII proph. (RB 500; PL 28, 1071-1072); k. 394r-394v: Ps. Hieronymus, Prol. Os (RB 507); k. 394v-397v: Os; k. 397v: Prol. Jl (RB 511); k. 397v: Prol. Jl (RB 510; PL 22, 546); k. 398r-399r: Jl; k. 399r: Prol. Am (RB 515); k. 399r: Prol. Am (RB 512; PL 22, 546); k. 399r: Prol. Am (RB 513); k. 399v-402r: Am; k. 402r: Prol. Ab (RB 519); k. 402r-402v: Ab; k. 402v Prol. Jn (RB 524); k. 402v: Prol. Jn (RB 521; PL 83, 144); k. 403r-403v: Jn; k. 403v: Prol. Mic (RB 526); k. 403v-405v: Mic; k. 405v: Prol. Nh (RB 528); k. 405v-406v: Nh; k. 406v: Prol. Hab (RB 531); k. 407r-408r: Hab; k. 408r: Prol. Sph (RB 534); k. 408v-409r: Sph; k. 409r-409v: Prol. Ag (RB 538); k. 409v-410v: Ag; k. 410v: Prol. Zc (RB 539); k. 410v-414v: Zc; k. 414v: Prol. Ml (RB 543); k. 414v-415v: Ml; k. 415v: Rabanus Maurus, Prol. I Mc – *Epistola ad Ludovicum regem* (RB 547; PL 109, 1125-1128); k. 416r: Rabanus Maurus, Prol. I Mc – *Epistola ad Geroldum* (RB 553; PL 109, 1127--1128); k. 416r: Prol. I Mc (RB 551); k. 416v-440r: 1-2 Mc; k. 440r: Prol. Mt (RB 590; PL 103, 273-274); k. 440r-454r: Mt; k. 454r: Prol. Mk (RB 607; PL 103, 279-280); k. 454r-462v: Mk; k. 462v-463r: Prol.

Lc (RB 620; PL 30, 643-644); k. 463r-478r: Lc; k. 478r: Prol. Jo (RB 624; PL 92, 633-636); k. 478r-489r: Jo; k. 489r: Marcion, Prol. Rm (RB 677, PL 114, 469); k. 489r-494v: Rm; k. 494v: Petrus Lombardus, Prol. 1 Cor (RB 685; PL 191, 1533); k. 494v-500r: 1 Cor; k. 500r: Petrus Lombardus, Prol. 2 Cor (RB 699; PL 192,9); k. 500r-503v: 2 Cor; k. 503v: Marcion, Prol. Gal (RB 707; PL 192,93); k. 503v-505v: Gal; k. 505v: Marcion, Prol. Eph (RB 715; PL 192,169); k. 505v-507r: Eph; k. 507r: Marcion, Prol. Ph (RB 728; PL 192, 221); k. 507v-508v: Ph; k. 508v: Marcion, Prol Col (RB 736; PL 192, 257); k. 508v-510r: Col; k. 510r: Prol. 1 Th (RB 748); k. 510r-511r: 1 Th; k. 511r: Marcion, Prol. 2 Th (RB 752; PL192, 311); k. 511r-511v: 2 Th; k. 512r: Prol. 1 Tm (RB 765; PL 192, 325); k. 512r-513v: 1 Tm; k. 513v: Prol. 2 Tm (RB 772; PL 192, 363); k. 513v-514v: 2 Tm; k. 514v: Prol. Tt (RB 780; PL 192, 383); k. 514v-515r: Tt; k. 515r: Marcion, Prol. Phl (RB 783; PL 192, 393); k. 515r-515v: Phl; k. 515v: Prol. Heb (RB 793; PL 192, 399); k. 515v-519v: Heb; k. 519v-520r: Prol. Ac (RB 640); k. 520r-534v: Ac; k. 534v: Ps. Hieronymus, Prol Epist. Can. (RB 809; PL 29, 863-874); k. 534v-536: Jc; k. 536r: 1 Pt; k. 537v: 2 Pt; k. 538v: 1 Jo; k. 540r: 2 Jo; k. 540r: 3 Jo; k. 540v: Ju; k. 541r: Gilbertus Porretanus, Prol. Ap (RB 839); k. 541v-548: Ap.

Lit.: *The most beautiful Bibles*, s. 54-57; L. Light, *French Bibles c. 1200-30: a new look at the origin of the Paris Bible*, w: *The early medieval Bible*, red. R. Gameson, Cambridge 1994, s. 155-176 oraz w: *The history of the book in the West*, t.1, *400 AD-1455*, red. J. Roberts, P. Robinson, Farnham 2010, s. 247-268; R. Gameson, *Durham's Paris Bible and the use of communal Bibles in a benedictine cathedral priory in the later middle ages*, w: *Form and Function in the Late Medieval Bible*, red. E. Poleg, L. Light, Leiden, Boston 2013, s. 67-104; Ch. Ruzzier, *The miniaturization of Bible manuscripts in the thirteenth century: a comparative study*, tamże, s. 105-125.

2. k. 549r-579v: ***Interpretationes nominum Hebraeorum***

Incipiunt interpretationes Hebraicorum nominum incipiencium per a littera. – <A>az apprehendens vel apprehensio ... >< ... Zusim consiliantes eos vel consiliatores eorum. Expliciunt interpretationes bibliothece.

Por. RB 7709. – Lit.: E. Poleg, *The Interpretations of hebrew names in theory and practice*, w: *Form and Function in the Late Medieval Bible*, s. 217-236, zwł. s. 221 (problem autorstwa).

3. k. 580r-584r: ***Czytania mszalne na kolejne niedziele, święta i dni powszednie od 1. Niedzieli Adwentu***

Quottaciones epistolarum et ewangeliorum

Dominica in Adventu prima. Epistola ad Romanos XIII. Scientes quia hora est. Finis: sed induimini Dominum Iesum Christum [Rom 13, 11-14]. *Ewangelium Mt XXI. Cum appropinquasset Ihesus. Finis: benedictus, qui venit in nomine Domini* [Mt 21, 1-9] ... ><[584r] … *Item pro defunctis. Epistola. II*[o] *Machabeorum XII. Vir fortissimus Iudas* [2 Mc 12, 42]. … *Ewangelium … I*[oannis] *XI dixit Martha ad Ihesum. Fi*[nis]: *in hunc mundum venisti* [Jo 11, 21-27]. *Expliciunt quottaciones epistolarum et ewangeliorum.*

4. k. 585r-585v: ***Nomina librorum Bibliae sacrae***

Genesis folio 4 ... >< … Interpretationes Hoebraicorum nominum folio 553.

Il. 106. Rps 32/III, k. 430r: żywa pagina

Składki

1-6^{8+8} (k. 1-96), 7^{6+6} (k. 97-108), 8^{8+8} (k. 109-124), 9^{7+11} (k. 125-142), 10^{7+10} (k. 143-159), 11-12^{7+7} (k. 160-187), 13^{9+9} (k. 188-205), 14^{10+6} (k. 206-221), 15^{6+11} (k. 222-238), 16-32^{8+8} (k. 239-510), 33^{8+6} (k. 511-524), 34^{11+13} (k. 525-548), 35-36^{8+8} (k. 549-580), 37^{2+3} (k. 581-585).

Składki 9-10, 14-15, 33-34 obejmujące k. 125-159, 206-238, 511-548 zostały odtworzone hipotetycznie ze względu na ścisłe zszycie kodeksu, brak kustoszów i reklamantów.

Foliacja F. Ostrowskiego, koniec XVI w. Karta 109v spaginowana jako 110, dwukrotnie sfoliowana karta 117, k. 209v spaginowana jako 210, 219v jako 220, 309v jako 310, k. 409v jako 410, 562v jako 563, 572v jako 573 – co podwyższa faktyczną liczbę kart o 6. K. 583 błędnie sfoliowana jako 533, błąd kontynuowany do ostatniej 585 karty.

Pergamin

Cielęcy; cienki, delikatny, wygładzany, równo docięty do formatu.

Pismo i zdobienia

Rękopis liniowany, utwór 1: 2 kolumny, lustro tekstu 17 × 10,5 – 11 cm; 2: 3 kolumny, lustro tekstu: 18 × 14 cm; 3: 3 kolumny, lustro tekstu: 17,5 × 13,5 cm. Utwory 1-3: minuskuła gotycka (*textualis formata*: pismo perełkowe); 4: kursywa, F. Ostrowski, k. XVI w.

Utwór 1: Inicjały rozdziałów kaligraficzne o wys. 2-5 wersów, na przemian czerwone i błękitne, z filigranem w kontrastowej barwie, sporadycznie także z użyciem fioletowego tuszu. Na lewym (lub wewnętrznym) marginesie karty – regularne wypustki, zbudowane najczęściej z ząbkowanych segmentów (klinowych, łukowatych) ze sprężynkami, zakończone na górnym i dolnym marginesie rozbudowanymi kompozycjami z filigranu pączkowego o powtarzającym się motywie ciasno zwiniętej woluty lub medalionu.

Żywa pagina na górnym marginesie (brak na k. 245v-271r), litery wzbogacone filigranem. Numery rozdziałów oznaczone cyframi rzymskimi.

Karta incipitowa z rozbudowanym inicjałem figuralnym F(rater), 16-wersowym, w świetle litery postać św. Hieronima piszącego przy pulpicie; kolumnowa sztywna wypustka wzdłuż całego lewego marginesu, wypełniona kratką; u dołu przedstawienie konnego w czerwonym stroju i tiarze papieskiej na głowie.

K. 4v: inicjał I (n principio) w formie gwaszowej kolumny zajmującej całą wysokość lewego marginesu, ujętej w sztywne listwy. Kolumna zbudowana z siedmiu medalionów z wpisanymi czwróliśćmi,

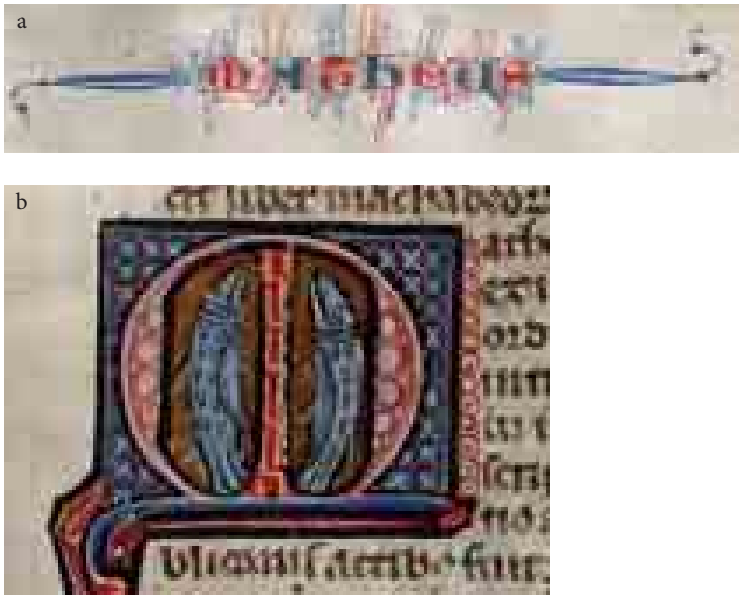

Il. 107. Rps 32/III, k. 440r: a) żywa pagina; b) inicjał M(atheus

w których przedstawione są scenki z Księgi Genesis (stworzenie świata w kolejnych epizodach – do *Stworzenia Ewy*). U dołu kolumny scena *Ukrzyżowania* w trójdzielnym obramieniu architektonicznym o formie tryptyku (w polu centralnym – ukrzyżowany Chrystus, u stóp krzyża – dwaj klęczący franciszkanie, u dołu – kielich; w polach flankujących, na złotym tle – Maria po lewej i św. Jan po prawej stronie). U góry kolumnę zamyka motyw ornamentalny z maską plującą labrami.

Sto czterdzieści osiem inicjałów malowanych gwaszem: 60 figuralnych, rozpoczynających poszczególne księgi biblijne (o wys. 7-11 wersów, 20 w przypadku I, np. k. 478r); 88 ornamentalnych do prologów i ksiąg (np. do 1-2 Księgi Kronik, k. 172r, 185r) – o wys. 5-10 wersów, 16 w przypadku I. Litery o roślinnie zdobionym bloku, osadzone w geometrycznym polu wypełnionym ornamentalnie; wypustki roślinne, w geometrycznych obramieniach o tle wypełnionym ornamentem lub złotem. Niekiedy literze towarzyszą umieszczone w górnej partii pojedyncze przedstawienia ptaków (czaple, bociany, koguty).

Kompozycje figuralne w światłach liter, na złotym tle, oszczędne, zwykle jedno- lub dwupostaciowe; przeważają wizerunki autorskie *en plein pied* lub w pozie tronującej (np. Mojżesz – 43v; prorok Ezechiel – 362v, św. Jan – 478r, 538v; św. Piotr – 536r, św. Paweł – 489r, 494v, król Dawid muzykujący – 245v,

Il. 108. Rps 32/III, k. 440r: inicjał L(iber) – *Evangelium secundum Matthaeum*

259v), sceny dialogu lub drobne epizody narracyjne i symboliczne, np. *Drzewo Jessego* – 440r; *Judyta zabijająca Holofernesa* 222r, *Wizja Izajasza* – 311r; *Jonasz w brzuchu ryby* – 403r. Sporadycznie tylko pojawiają się kompozycje trójpostaciowe.

W inicjałach ornamentalnych w światłach liter – na złotym tle motywy roślinne z mięsistej ulistnionej wici, ułożonej w pętlę, wolutę, sercowatą palmetę; często z wplecionymi maskami ludzkimi lub zwierzęcymi. Z rzadka w światłach pojawiają się motywy fantastyczne, np. smoki – k. 172r, 222r, 228r, hybrydy – 228r, 478r lub przedstawienia zoomorficzne, np. ryby – 403v, 440r, dziki – 171v, 540r, lwy – 540r.

Pastelowa kolorystyka poszczególnych iluminacji oparta jest na zestawianiu złota, chłodnych błękitów o kilku tonach, różu i złamanej ciemnej czerwieni, uzupełniającą rolę grają: zieleń malachitowa, ugier, nasycona czerwień; w wykończeniu – czerń i biel. Sposób wykonania partii gwaszowych jest niezwykle precyzyjny. Każde ornamentalne pole malowane było warstwowo – na wypełnione płasko tło nakładano kontury prostych kratownic z wpisanymi zgeometryzowanymi czwórliśćmi; wierzchem, włosowym pędzelkiem, nanoszona była wykańczająca siateczka z rombów lub krzyżyków, malowanych białą lub czerwoną farbą. Przedstawienia figuralne malowane płasko i linearnie. Farby kładzione warstwowo, w końcowym etapie przedstawienia wykańczane czarnym konturem (grubym w partii sylwet, włosowym w partii twarzy) oraz włosowymi białymi liniami i punkcikami.

Utwór 2: Inicjały haseł na przemian czerwone i błękitne z bogatą floraturą. Ozdobne wypełnienia pustych miejsc na końcu linii zamykającej hasło.

K o m e n t a r z

System zdobień oraz ich stylistyka, zarówno w partiach gwaszowych, jak i filigranowych, jest zgodny z kanonem wypracowanym w skryptoriach paryskich 2/3. ćw. XIII w. – tzw. Biblii paryskiej.

Zob.: Karłowska-Kamzowa, *Dekoracje malarskie*, s. 121--125; W. Garbaczewski, *Trzynastowieczna Biblia Paryska w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu*, w: *Materiały do dziejów kultury i sztuki Bydgoszczy i regionu*, Bydgoszcz 2002, z. 7, s. 178-197.

Noty i glosy

I. Noty F. Ostrowskiego: wyklejka górnej okładziny, np.: *Corinth*[ios] *I^o Cap. Qui se existimat stare, videat ne cadat* [1 Cor 10, 12]; *Ecclesiastes: Melius est nomen bonum quam preciosa unguenta* [Ec 7, 2], *Memorare novissime et non peccabis*, *Non omni spiritui credas*, *Nemo sapiens nisi patiens*, *Experientia rerum magistra … Crede, ora et labora*, *Math Cap*[itulum] *XIX. Nemo bonus est, nisi solus Deus*, *Vis ad vitam ingedi, serva mandata*, *Omnis, qui relinquerit domum, vel fratres aut sorores, aut patrem…* [Mt 19, 16, 29], Monogram *IC AME*, k. Iv: *Iohannis cap. 6*: *Qui venit ad me non esuriet … Caro enim mea vera est cibus. Et sanguis mea vera est potus* [Jo 6, 35, 56], *Luc VI cap. Beati paupers, quia vestrum est regnum Dei* [Lc 6, 20], *Mathei capite I^o. Nihil enim opertum, quod non revelatur* [Mt 10, 26].

II. Liczne noty na kartach całego rękopisu, powtarzające wersety Ewangelii, np. k. 440v-441r: *In illo tempore cum ergo natus esset Iesus*; *ductus est Iesus in desertum* [Mt 2, 1; 4, 1], 444r: *Vide nihil est opertum, quod non revelatur* [Mt 10, 26], 448v: *Mandata Dei* przy słowach: *Si autem vis ad vitam ingredi serva mandata*; 464: *pastores loquebantur ad invicem* [Lc 2, 15], 472r: *In illo tempore dicit Jesus discipulis suis: Homo quidam fecit cenam magnam* [Lc 14, 16], 475v: *Passio domini Christi secundum Lucam*; 478v: *Dominica 4 adventus. Miserunt Iudei ab Ierosolymis* [Jo 1, 19], 485r: *Post Dominica palmarum feria V* [Jo 13, 1], 443v – podkreślenia. Biblia nosi ślady lektury.

III. Przy Ewangeliach XIII-wieczne konkordancje do analogicznych tekstów Biblii, np: k. 441v: *R 1, R 1, 4, 3*; k. 444r: *R 4, l 12, J 16, R 8, l 9, Jo 12*; k. 450r: *R XI, l 19, Jo 12*.

Oprawa

Tektura, skóra brązowa, ślady po 2 wiązaniach zieloną tkaniną. Dekoracja okładzin o kompozycji ramowej ze zwierciadłem, złocona i ślepo wyciskana strychulcem i tłokami; w centrum zwierciadeł supereksklibris herbowy Jana Zborowskiego (1538-1603). W kompartymentach grzbietu motywy floralne. Wyklejki pergaminowe; górnej okładziny – z licznymi zapiskami. Na grzbiecie 2 naklejki, górna z napisem: *Biblia Hieronymi manuscripta in pergameno*. Obcięcia kart barwione na

niebiesko. Na wyklejce górnej okładziny sygn. *1712*. Rejestr introligatorski.

Poznań (?), przed 1591 r.

Zob.: M. Cubrzyńska-Leonarczyk, *Polskie superekslibrisy XVI-XVIII wieku w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Warszawie*, *Centuria druga*, Warszawa 2001, s. 152-153.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Jan Zborowski] – superekslibris (zob. Oprawa).
2. [Franciszek Ostrowski] – nota na wyklejce górnej okładziny: *Ego Ferens Ostrowsky sum possesor huius libri* […] *natali eius de Kobelin Anno Domini 1591 etatis suae 26 anni manu propria.*
3. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – sygn. 1712 (4. Standortkatalog, zob. Oprawa), k. 1r: pieczęć okrągła „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."

Biblia powstała w warsztacie paryskim w 3. ćw. XIII w. (pokrewieństwo stylowe inicjału I[n principio], k. 4v, z pracami atelier Mathurin), najprawdopodobniej na zamówienie Franciszkanów. Zawiera księgi biblijne w wyborze i układzie charakterystycznym dla Biblii paryskiej: uwzględnia niekanoniczne po soborze trydenckim Trzecią Księgę Ezdrasza i Modlitwę Manassesa, a Dzieje Apostolskie umieszcza za listami św. Pawła. W 2. poł. XVI w. należała do Jana Zborowskiego hetmana nadwornego koronnego, kasztelana gnieźnieńskiego, który być może nabył ją w Paryżu w 1573 r., gdzie przebywał jako członek poselstwa sejmu elekcyjnego do księcia Henryka Walezego (zob. superekslibris). Jan Zborowski dał na nowo oprawić rękopis, którego format zmniejszono poprzez przycięcie wszystkich marginesów o około 1 cm. W 1591 r. właścicielem kodeksu był Franciszek Ostrowski pochodzący prawdopodobnie z Kobylina koło Krotoszyna. Na początku XIX w. nie wiemy, w jaki sposób, rękopis znalazł się w Państwowej i Uniwersyteckiej Bibliotece w Królewcu, gdzie otrzymał sygnaturę 1712. Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Zob. K. Niesiecki, *Herbarz polski*, t. X, Lipsk 1843, s. 131-133; *Urzędnicy wielkopolscy XVI-XVIII wieku. Spisy*, oprac. A. Bieniaszewski, Wrocław, Warszawa, Kraków 1987, nr 47, s. 38.

Bibliografia

Karłowska-Kamzowa, *Dekoracje malarskie*, s. 121-125; *Średniowieczna książka rękopiśmienna*, nr 6, s. 44; Garbaczewski, *Trzynastowieczna Biblia Paryska*.

Il. 109. Rps 32/III, k. 430r: Inicjał F(ratribus) – *Liber II Machabeorum*

Il. 110. Rps 34/III, Henricus de Frimaria, *Sermones de sanctis*, k. 1v: inicjał A(scendam)

Rps 34/III

Łac. Koniec XIV w. Papier. 28,5 × 21 cm. K. 170.

k. 1v-170v: **Henricus de Frimaria senior OESA**, ***Sermones de sanctis***

[De s. Andrea sermo]. – *Ascendam in palmam et apprehendam fructus eius. Cantici V* [7, 8]. – *Sicut dicit Bernhardus in quodam sermone: Per palmam arbor crucis intelligitur preciosior cunctis, fructuosior universis …* ><[170r] *… quia omnes vires inferiors ex redundancia virium superiorum gaudio et leticia replebuntur. Cuius gaudii faciat nos participes Ihesus Christus Dominus noster, qui cum Patre vivit et regnat* [170v] *in unitate Spiritus Sancti Deus per omnia secula seculorum amen. Et sic est finis. Amen. Expliciunt sermones de sanctis dicta Iocobini* [?] *et etc.*

Numery cytowane wg Schneyera 2, s. 658-672, nr 263-264, 275-277, 268, 265-267, 269-274, 278-352, 354-397, 401-405, 409, 411-433.

Zmiany zakończenia: k. 69v, nr 336: *… perfecta cognitio veritatis*; 83r, nr 349: *… quam ut sit unigenitus*; 85r, nr 351: *… Non sic fecit Paulus sed omnia arbitratus est ut stercora. Quod nobis*; 86v, nr 354: *… cum eum, quem amat viderit in amore amplius cognoscit. Quod nobis prestare dignetur*; 142v, nr 401: *… nec obsequiam mercedentibus. Quod nobis cum profectu virtutis condedat*; 143v, nr 402: *… quod nos angelorum interveniente suffragio intrare concedit Pater et Filius et Spiritus Sanctus. Amen*; 146v, nr 405: *… ei spacium penetrandi inpetrantis penitendi. Cuius meritis etc.*; 151v, nr 414: *… et ei cum aliis eukaristiam dedit. Cuius perfectioni parati nos faciat Pater et Filius et Spiritus Sanctus etc.*, 159r, nr 422: *… sanctorum angelorum societas. Cuius nos faciat. Per etc.*; 165v, nr 429: *… per que fidelius datur devocio et corporum debilium sanacio. Quorum beneficiorum nos parati faciat Pater et Filius et Spiritus Sanctus etc.*

Ed.: Hagenau 1513 (VD 16 H 2107). Por. Zumkeller, nr 333, s. 159-161 (*Opus sermonum exactissimorum de sanctis*); *Catalogus BJ* VII, cod. 1221, s. 148, IX, cod. 1385, s. 309-310.

Składki

17^{5+5} (k. 1-170). Na końcu składek 1, 3-5 kustosze *I*^{us}, *III*^{us} (częściowo obcięty) - *V*^{us}. Numeracja kart gotycka 1-170 i współczesna ołówkiem.

Znaki wodne

1. War. Piccard 7, VI 120 (1392), k. 1-170.

Pismo i zdobienia

Wykreślony schemat pisarski, liniowanie. Tekst w dwóch kolumnach, lustro tekstu: 20,5-21 × 15 cm. Dwie ręce: 1. k. 1v-102v: kursywa (*cursiva antiquior libraria*), 2. k. 102v-170v: kursywa (*cursiva antiquior currens*).

K. 1v: inicjał kaligraficzny A(scendam), o wys. 6 wersów, korpus litery czerwono-czarny. Lombardy o wys. 2-3 wersów na początku rozdziałów, tytuły rozdziałów, znaki akapitów w tekście – rubrą. Przekreślone rubrą wielkie litery, sigla biblijne i skróty imion cytowanych autorów.

Noty i glosy

K. 1r: próba pisarza, ½ kolumny: *Ascendam in palmam et apprehendam fructus eius ...* , nota: *Qui bene wult fieri prius deberet preiudicium* [?]; *premeditata loqui bene convenitur sapienti*.

Liczne noty jednej ręki, wyróżniające w punktach najważniejsze myśli tekstu, np: k. 1v: *ad ascensionem tria requiruntur: levitas, agilitas, vigorositas*; 3v: *immutant hominem: etas, dignitas, prosperitas*, 4r: *Triplex gradus perfectionis: divitias non appetere, spem non apponere, large dispergere*, 9r: *Decor eterne felicitatis*; 16r: *Filius datus in: socium, solacium, precium, premium*,

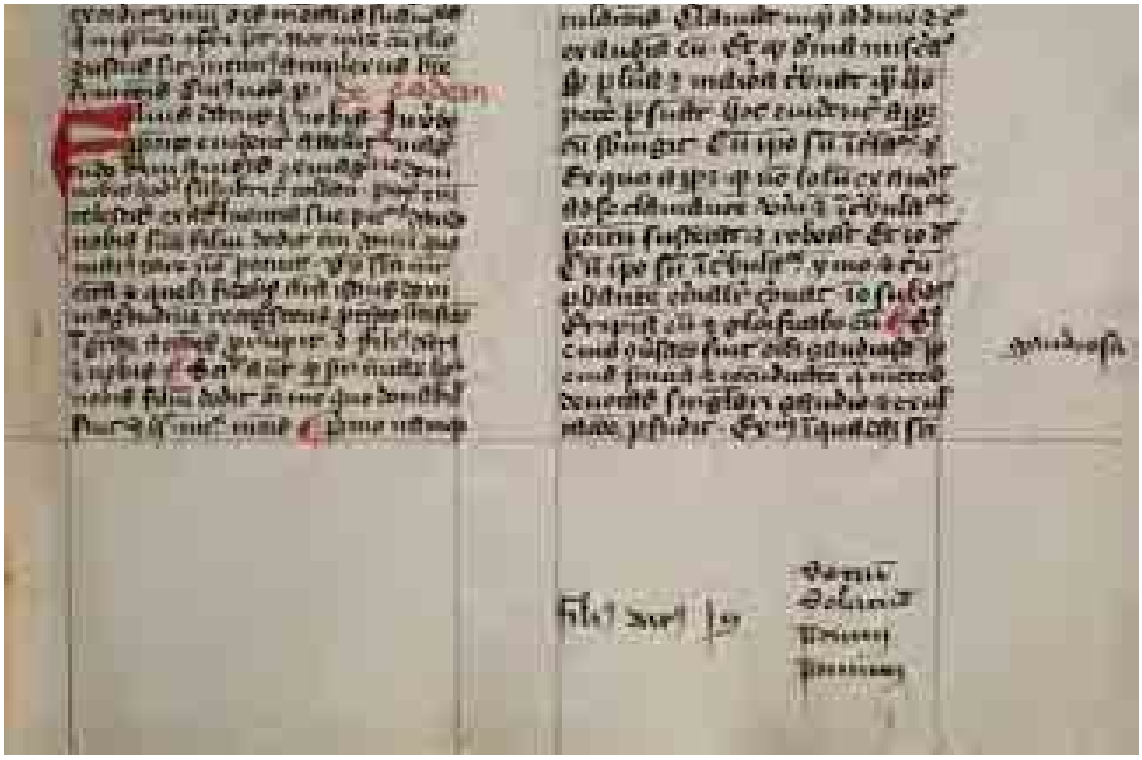

Il. 111. Rps 34/III, k. 16r: nota *Filius datus in…*

26v: *Hic deficit tercium membrum scilicet inventio fructuosa*, *Filius adoptivus per gracie infusionem*, 36r: *perfectio vite*, 36v: *perfectio sapiencie*, *perfectio gracie*, 52r: *Christus resurrexit: potenter, veraciter, evidenter*, 72r: *gratia iustificacionis, confirmacionis*, *glorificacionis*, 100v: *regnum triplex: gratie, glorie, misericordie*, 134r: *Vocat salubriter, misericorditer, multipliciter*, 145r: *Perfectio meriti: ex sanctitate vite, claritate doctrine, multiplicite victorie*, 153v: *Beatitudo: humilitas, paciencia, caritas*; wyklejka dolnej okładziny: *nota tres sunt vires anime scilicet ratio, voluntas et memoria.* Niżej inną ręką: *Schone*. K. 51r: rączka, k. 97v: rączka i *nota bene*.

Oprawa

Deski dębowe, skóra wiśniowa, ślady po 2 zapięciach uszkowych z bolcami na górnej okładzinie, na obu okładzinach po 5 okuć mosiężnych w formie krzyża równoramiennego zakończonego liliami i z guzem pośrodku. Wyklejki papierowe; przedniej okładziny ze znakiem wodnym: trzy góry w otoku (?), war. Piccard 16/1, IV 1525 (Brugia, 1397). Na górnej okładzinie naklejka z fragmentem tytułu dzieła w minuskule gotyckiej: *Sermones* […]. Na wyklejce napis: *Hic liber appellatur Hinricus de Firmariis* i sygn. *1319.* W kompartymentach 2 naklejki papierowe (na górnej sygn. *Yy 96*) oraz malowana sygnatura *Yy* [...].

Warsztat nieznany, około 1400 r.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Biblioteka zamkowa] – sygnatura Yy 96 (3. Standortkatalog, zob. Oprawa).
2. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – sygn. 1319 (4. Standortkatalog, zob. Oprawa), k. 1r: pieczęć okrągła „König. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."

Rękopis powstał w ostatnim dziesięcioleciu XIV w. Pochodzi najprawdopodobniej z biblioteki katedralnej w Królewcu. Po sekularyzacji państwa zakonnego znalazł się w bibliotece zamkowej księcia Albrechta Hohenzollerna. Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Bibliografia

Jähnig, *Katalog*, s. 280.

Il. 112. Rps 34/III, oprawa – górna okładzina, warsztat nieznany, ok. 1400

Il. 113. Rps 35/III, Bonaventura OFM, *Commentarius in Evangelium s. Ioannis*, k. 1r

Rps 35/III

Łac. 1384. Papier. 29,5 x 20,5 cm. K. 176.

k. 1r-175v: **Bonaventura OFM**, ***Commentarius in Evangelium s. Ioannis***

Gorra super Johannem

[Prolog] – *<E>cce intelliget servus meus et exaltabitur et sublimis erit valde* [Is 52, 13]. – *Quia commendacio auctoris redundat in opus et commendacio operis in auctorem; ideo verbum propositum, quod scribitur Isaye ...*><[3r] *... cum elephantibus peditare debent cum agnis.*

[Prolog św. Hieronima] *Sequitur hic est Iohannes ewangelista. – Iohannes ewangelista. Causa formalis, sicut dictum est, istius et cuiuslibet doctrine consistit in divisione libri et modo agendi in doctrina ...*><[5r] *... desiderio monetur, ut racionem hanc inveniat.* [Tekst] *Sequitur capitulum. – In principio erat verbum* [Jo 1, 1]. *Iste liber, quem beatus Iohannes ad preces episcoporum Azyye composuit, est de verbo incarnato, in quo duplex consideratur natura, divina scilicet et humana ... >< ... recta operatione exercendo, que docuit ad dona sempiterna pervenire, que Dominus ipse promisit, ipso adiuvante, qui vivit et regnat in seculo seculorum amen. Expliciunt dicta super Ioannem reverendi magistri Nicolay de Gorra finita anno ab incarnatione Domini MCCCLXXXIIII finitus in die Mauricii martiris* [22 IX 1384].

Ed.: Ad Claras aquas (Quaracchi), VI (1893), 239-532 (tekst prologu św. Hieronima różny od tekstu edycji). Por. RB 1778 (wspominany nasz rękopis), 1779, 5782; Distelbrink, nr 9; *Catalogus BJ* VIII, cod. 1316, s. 247; F. Leitschuh, H. Fischer, *Katalog der Handschriften der Königlichen Bibliothek zu Bamberg*, Bamberg, 1887-1912, 1966; Msc Bibl. 91, s. 73; H. Pfeiffer, B. Cernik, *Catalogus codicum manu scriptorum qui in bibliotheca canonicorum regularium s. Augustini claustroneoburgi asservantur*, t. 3, *cod. 453-636* (University Microfilms Limited, High Wycomb, England), cod. 465, k. 205-228v, s. 215; cod. 489, k. 128r-268r, s. 264.

k. 176: pusta.

Składki

$1\text{-}14^{6+6}$ (k. 1-168), 15^{4+4} (k. 169-176).

Kustosze na początku składek: *secundus*, *tertius* (też na końcu składki), *quartus*, *quintus*, *sextus*, *septimus*, *octavus*, *nonus*, *decimus*, *undecimus*, *XII*, *XIII*^{0}, *XIIII*.

Jako zszywki wzmacniające grzbiet pierwszej składki użyto fragmentu pergaminu z tekstem minuskułą gotycką w dwóch kolumnach. Współczesna foliacja ołówkiem, opuszczono karty po k. 43, 160, 164.

Znaki wodne

1. War. Piccard 15/3, V 535-536 (1384-1385), k. 1-48; 2. Głowa byka z gwiazdą na pojedynczym pręcie, niezidentyfikowany, k. 49-84; 3. Id. Piccard 15/3, III 299 (1383), k. 85-176.

Pismo i zdobienia

Wykreślony schemat pisarski. Tekst w dwóch kolumnach, lustro tekstu: 21,5-22,5 × 14,5-16 cm. Kursywa jednej ręki.

Inicjały rozdziałów o wys. 4 wersów, rubrą, na k. 36r, 44r, 55v, 68v z wrysowaną twarzą. Tytuły rozdziałów i podrozdziałów (incipity komentowanych fragmentów Ewangelii) teksturą, ujęte w poziome czerwone linie. Znaki akapitu w tekście rubrą, podkreślone cytaty z Biblii, przekreślone wielkie litery. Żywa pagina na górnym marginesie, opisująca rozdziały 1-21: *1*^{m}*-7*^{m}, *VIII*^{m}, *IX*, *X*, *XI*^{m}, *XII*, *XIII*^{m}, *XIV*, *XV-XIX*^{m}, *XX*, *Capitulum Iohannis XXI* (ten ostatni rubrą, k. 170v).

K. 1ra: inicjał filigranowy E(cce), o wys. 4 wersów. Korpus litery dwubarwny, czarno-czerwony, o falistej linii podziału, z dość szeroką rezerwą. W światłach pomiędzy kreską poziomą a łukiem – pojedyncze ro-

Il. 114. Rps 35/III, a) k. 1r: tytuł utworu; b) inicjał E(cce)

zety z filigranu pączkowego z zarnami. Litera obwiedziona drobną obwódką z regularnych perełek. Na marginesie przechodzą krótkie wypustki o silnie skręconych niciach. Całość wykonana niezbyt wprawną ręką.

Noty i glosy

I. Liczne korekty ortograficzne, ręką pisarza, np. k. 146r–175r. Nieliczne dopiski pisarza na marginesach, np. k. 55v: *dominica Letare* do tekstu *Post hec abiit Iesus trans mare* [Jo 6], 146v; *simplici notula notavit appendicium*, 150r.

II. Rączki z obszernymi mankietami, np. k. 21v dwie rączki przy słowach tekstu: *In his sapcite sca patrie aque* … oraz *Monstrat sapcie tite sunt Dei et hominis* …, 94r przy słowach *Ego sum pastor bonus* [Jo 10, 11], obok dopisek *Dominica Misericordias*, 124r przy słowach *Ego sum via querentibus, veritas inventantibus, vita sine morte permanentibus* …, 140r przy słowach *Amen, amen, dico vobis* [Jo 12, 24], obok dopisek *Dominica Vocem iocunditatis*, 167v przy słowach *Thomas autem unus ex* [Jo 20, 24], dopisek *Jo die s. Thome*, 174r przy słowach: *Amen, amen dico tibi* [Jo 21, 18], obok dopisek *De sancto Johanne*. K. 176v nota *pro septuaginta grossos*.

Oprawa

Deski bukowe, skóra biała, 2 zapięcia rzemkowe z bolcami na górnej okładzinie (zachowane 2 pary gwoździ mocujących na dolnej okładzinie), po 3 guzów mosiężnych i żelaznych na obu okładzinach (brak guza w prawym górnym narożniku górnej okładziny), u dołu dolnej okładziny ślad po katenacji. Wyklejki górnej okładziny – pergaminowa, z manuskryptu gotyckiego, na nią naklejona karta papierowa z rysunkiem Ukrzyżowanego, notą własnościową (oraz sygn. *1273*), dolnej okładziny – nie zachowana, na desce odcinięte fragmenty notacji i minuskułowego tekstu gotyckiego. Na górnej okładzinie dwie papierowe naklejki: *Nicolaus Gorra* [dopisane] *Super Iohannem. Et 6.* oraz: *E* [?] 28. Na grzbiecie naklejki z sygnaturami *Yy 53* oraz *1273*, ta ostatnia zakleja częściowo sygnaturę wpisaną farbą: *Yy 53*.

Warsztat niemiany, lata 80. XIV w.

Wyklejka górnej okładziny: miniatura z Chrystusem Ukrzyżowanym, 270 × 190 mm. Przedstawienie pozbawione bordiury i własnego tła, ładnie zakomponowane na stronie, rozpięte na całą jej wysokość. Malowane w technice *en grisaille*, z nielicznymi akcentami kolorystycznymi (złocona zieleń korony cierniowej, czerwień krwi, promienie nimbu), wykonane starannie, z dbałością o szczegóły. Forma i detale uzyskane regularnym, mocnym konturem o stopniowanym natężeniu, w obrębie którego wprowadzane są miękkie plamy, modelowane walorowo. Krzyż typu immissa, o lekarnie zaznaczonym, dekoracyjnym ujęciu.

Il. 115. Rps 35/III, wyklejka górnej okładziny: miniatura Chrystus ukrzyżowany; Powyżej nota: *Hec volumen reliquit…*

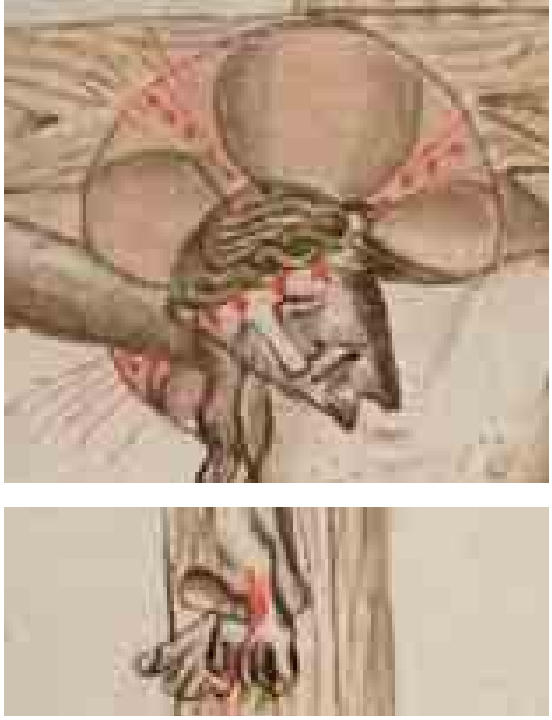

Il. 116. Rps 35/III, wyklejka górnej okładziny: miniatura Chrystus ukrzyżowany, detale

osadzony na niewielkim wzgórku, którego skalistość oddano poprzez dynamiczne, wielokierunkowe pociągnięcia piórkiem, podmalowane światłocieniowo. Martwy Chrystus ukazany jako brodaty mężczyzna o mocnej anatomii, w koronie cierniowej o formie torusa na głowie i w bogato sfałdowanym perizonium, sięgającym kolan. Proporcje masywnego ciała poprawne, z lekkim przerysowaniem dłoni i stóp. Zawieszony na naprężonych, ugiętych ramionach; silnie wychylona głowa opada na prawe ramię, złączone nogi uginają się w kolanach, przez co dolna część ciała w lekkim skręcie zsuwa się z osi krzyża w lewo, a cała postać układa się nieznacznie w kształt litery S; stopy przebite są masywnym gwoździem w układzie prawa na lewą. Anatomia potraktowana syntetycznie (delikatnym rysunkiem zaznaczono guzki trzonu mostka, płaty mięśni piersiowych, łukowate podcięcie kosza klatki piersiowej, pępek. Plastykę torsu i kończyn uzyskano poprzez modelunek światłocieniowy. Twarz modelowana linearnie, wydłużona, o dwuszpicowej brodzie, wykrzywiona w bolesnym grymasie (łuki brwiowe i kontur powiek opadają ukośnie, usta nienaturalnie rozciągnięte). Z ran na rękach i nogach oraz z rany w boku tryskają ciemnoczerwone strugi krwi, zaznaczone pospiesznymi, „nerwowymi" pociągnięciami pędzla.

K o m e n t a r z

Przedstawienie nosi cechy typologiczne, charakterystyczne dla ikonografii Ukrzyżowanego w 4. ćw. XIV w. Pod względem stylistycznym wykazuje ogólne związki z malarstwem czeskim. Mogło zostać wprowadzone na wyklejkę księgi ręką samego jej właściciela, podobnie jak w rękopisach 31/III i 52/III (zob. komentarz do Rps 31/III).

Zob. Jakubek-Raczkowska, *Tu ergo flecte genua tua*, s. 156-158, il. 12.

Stan zachowania

Od k. 156 dziura w dolnym marginesie stopniowo powiększająca się – papier zniszczony przez żelazne mocowanie łańcucha.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Johannes Albrechtau] – wyklejka górnej okładziny: *Hoc volumen reliquit frater Johannes Albrechtow ecclesie sue Sambiensi*.
2. [Biblioteka zamkowa] – D. 6. (1. Standortkatalog, zob. Oprawa), Yy 53 (3. Standortkatalog).
3. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – sygn. 1273 (4. Standortkatalog, zob. Oprawa), k. 1r: pieczęć okrągła „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."

Jednolitość stylistyczna i kolorystyczna zdobień (rysunek Chrystus Ukrzyżowany, inicjały, rubrowanie) pozwala przypuszczać, że kodeks został przepisany i ozdobiony przez jedną osobę – być może skryptorem był Johann Albrechtau, późniejszy kanonik i dziekan kapituły sambijskiej (zm. po 1411), który przekazał go – wraz z całym swym księgozbiorem – bibliotece katedralnej w Królewcu. Dopiski i rączki na marginesach pozwalają sądzić, że rękopis był wykorzystywany przy głoszeniu kazań. Po rozwiązaniu kapituły i sekularyzacji jej dóbr, jeszcze przed połową XVI w., został przejęty wraz z całą biblioteką katedralną przez księcia Albrechta Hohenzollerna i umieszczony w bibliotece zamkowej w Królewcu. Z legatu Johanna Albrechtau pochodzą też trzy inne rękopisy znajdujące się obecnie w BUMK: 31/III, 52/III i 75/III (zob. opisy).

Zob. Biskup, *Das Domkapitel*, s. 397-398; Päsler, *Die Handschriftensammlungen*, s. 244; Mentzel-Reuters, *Arma spiritualia*, s. 280-281.

Bibliografia

Päsler, *Zur Herkunft*, s. 46; Jähnig, *Katalog*, s. 276 (*Yy 54. Nicolaus de Gorra super Iohannem*); Jakubek-Raczkowska, *Tu ergo flecte genua tua*, s. 156-158, il. 12.

Il. 117. Rps 35/III, k. 94r: rączka, nota: *Dominica Misericordias*

Il. 118. Rps 36/III, Henricus de Merseburg, *Summa super quinque libros Decretalium Gregorii* IX, k. 1v.
Na górnym marginesie nota: *Iste liber est ecclesie Sambiensi concessus*

Rps 36/III

Łac. 1318. Perg. 29,5 × 21,5 cm. K. 120.

1. k. 1v-66r: **Henricus de Merseburg, *Summa super quinque libros Decretalium Gregorii IX***

Summa magistri Henrici

Versus V de quinque partibus Decretalium Gregorii IX. Pars prior officia parat ecclesieque ministros ... >< ... quintaque de vitiis et penis tractat eorum. Constituti (Walther, *Initia*, 13719); *Iudex. Clerum. Sponsalia. Penas* (Walther, *Initia*, 9895).

[Prolog] *Incipit prologus in summa magistri Heinrici. – <S>icut dicit lex C. de veteri iure enucliando: omnium habere noticiam penitus in nullo peccare divinitatis magis est quam mortalitatis … >< … in quinto de criminibus et penis. Incipiunt capitula primi libri. De summa Trinitate et fide katholica I. …><… De arbitris XLIII.* [Tekst] *Capitulum de summa Trinitate et fide catholica I. – <Q>uid est fides. Responsio. Fides est substantia in fundamentum sperandarum rerum argumentum non apparencium … >< … De regulis iuris XLI. … hec premissa brevitatis causa sufficiant. Super operis inperfectione veniam postulans a lectore et quae corrigenda viderit corrigat et emendat et Deo gratias agat. Amen.*

Por. Schulte, *Geschichte*, 2, s. 244, przyp. 1 (wspomina nasz rękopis); *Katalog Frankfurt*, 2.1, s. 296-297, Ms. Praed. 127; List, *Die Handschriften Fritzlar*, s. 236-237, Ms. 130 (k. 1-93). – Lit.: W. Jürgensen, *Heinrich von Merseburg*, w: VL 3 (1981), kol. 797-799; E. Wilemska, *Henryk z Merseburga*, w: EK 6 (1993), kol. 717.

2. k. 66r: ***Papież Aleksander IV zezwala kapłanom zakonu krzyżackiego na nadawanie beneficjów duchownym i świeckim, którzy przez podniesienie ręki na osobę duchowną popadli w ekskomunikę***, Anagni 17 I 1258.

– Alexander episcopus servus servorum Dei dilectis filiis magistro et fratribus hospitalis sancte Marie Theutonicorum in Prussia salutem et apostolicam benedictionem. Devocionis vestre precibus inclinati, presencium nobis auctoritate concedimus ut fratres vestri ordinis presbiteri, timorati et providi, fratribus et familaribus vestris clericis atque laicis vobiscum contra infideles illarum parcium permanentibus, qui pro violenta iniectione manuum in religiosas personas et clericos seculares excommunicationis incurrerunt sentenciam vel incurrent … possint iuxta formam ecclesiae absolutionis beneficium impertiri … Cum illis autem ex fratribus vestris clericis, qui exinde irregularitatem incurrisse noscuntur imposita sibi penitentia salutari dispensare valeant prout secundum Deum anime ipsorum saluti viderint expedire. Datum Anagnie XVI Kalendas Januaris pontificatus nostri anno quarto [17 I 1258].

Bulla nie notowana w bazie *Ut per litteras apostolicas… Les lettres des papes des XIIIe et XIVe siècles. I. Letters of the Popes from the Thirteenth and Fourteenth Centuries*, Brepols 2012 (DVD).

3. k. 67r-77v: **Bartholomaeus Brixiensis, *Quaestiones dominicales***

De condicionibus appositis. – <Q>uidam habens uxorem condempnatus est de crimine capitali, qui ad patibulum duceretur supplicavit iudici ut ad vitam eum reservaret ... >< ... item ecclesia recipiendo partem pensionis iuri suo ex toto renunciasse ultra extra [?] *de penis suam ff.* [Digestium] *in Ostiensi. A.*

Por. Schulte, *Geschichte*, 2, s. 86; Kuttner, *Catalogue*, 2, s. 242; *Catalogus BJ* VII, cod. 1230, s. 182; R. Hausmann, *Die historischen, philologischen und juristischen Handschriften der hessichen Landesbibliothek Fulda*, Wiesbaden 2000, D 13, s. 138-139 (wcześniejsza literatura). – Lit.: H. Zapp, w: LMA 1 (1980), kol. 1493.

4. k. 77v-97v: **Heinrich von Barben (?),** ***Apparatus ad summam Henrici de Merseburg super quinque libros Decretalium***

[Prolog] – *<F>ecit Deus duo luminaria magna: luminare maius ut preesset diei, minus ut preesset nocti* [Gen 1,16] *utrumque magnum, alterum tamen maius. Igitur ad firmamentum celi id est universalis Ecclesie fecit Deus duo luminaria ...* [78v] *Et tuta sit inprobos innocentia d. IIII sunt* [?] *leges sicut.* [Tekst] *De summa Trinitate et de fide katholica. - Quid est fides. Primo agit de fide, quia fides est fundamentum aliorum virtutum et quia sine fide impossibile est placere Deo: ut dicit ad ebreos … >< ... De regulis iuris … In quorum unus est sicut species in genere et genus in specie uter. Qmneque tamen speciale derogat generali ut dictum est supra in tytulo de rescriptis. Gloria scriptori, laus arti, dona labori.*

Por. Schulte, *Geschichte*, 2, s. 244, przyp. 2 (wspomina nasz rękopis); *Catalogus BJ* II, cod. 399, s. 179; J. Autenrieth, *Die Handschriften der ehemaligen Hofbibliothek Stuttgart*, 3, Wiesbaden 1963, cod. HB VI 74, s. 71; M. Andersson-Schmitt, M. Hallberg, M. Hedlund, *Mittelalterliche Handschriften der Universitätsbibliothek Uppsala*, t. 6, Stockholm 1993, s. 65, C 584. – Lit.: zob. utwór 1.

5. k. 98r-118v: **Clemens papa V,** ***Constitutiones***

Incipiunt constitutiones domini Clementis pape V[i]. [Wstęp] – *<J>ohannes episcopus servus servorum Dei, dilectis filiis doctoribus et scolaribus universis Autmone* [dopisek ręką 2: *et ubique*] *commorantibus salutem et apostolicam benedictionem. Quoniam nulla iuris sanctio … >< ... usuri de cetero in iudiciis et in scholis* [ręką 2: *et extra*]. *Datum Avinione Kalendas Novembris pontificatus nostri anno secundo.* [lib. 1, tit. 1] – *De summa Trinitate et fide catholica. Rubrica. Clemens V, in concilio Viennensi. Fidei katholicae fundamento ... >< ... De verborum significatione. … non erit processus propter hoc irritus, nec etiam irritandus. Expliciunt constitutiones domini Clementis pape V.* K. 120r: *Incipit registrum libri huius Clementina. – De summa Trinitate et de fide katholica…>< … De verborum significatione CXV.*

Ed.: *Clementis papae V Constitutiones*, w: CIC, 2, kol. 1125-1200.

6. k. 118v-120r: **Joannes papa XXII**, ***Extravagantes***

Johannes XXII[us]*. – Johannes episcopus servus servorum Dei. Ad perpetuam rei memoriam. Suscepti regimiis nos cura sollicitat ... >< ... indignationem omnipotentis Dei etc. Datum Avinione XIII Kalendas Decembris pontificatus nostri anno secundo. Expliciunt constitutions Johannis pape XXII. Finite per manus G. in Colbynse. Anno M*[o]*CCC*[o]*XVIII*[o] *in vigilia beati Jacobi maioris apostoli* [24 VII 1318].

Ed.: *Extravagantes ... Ioannis papae XXII***,** w: CIC, 2, kol. 1205-1210 (tit. 1, cap. 2; tit. 4, cap. 1, tit. 3).

Składki

1-7^{4+4} (k. 1-56), 8^{5+5} (k. 57-66), 9-11^{4+4} (67-90), 12^{4+3} (91-97), 13-14^{4+4} (98-113), 15^{4+3} (k. 114-120).

Na końcu składki 1 kustosz *I*[us] (k. 8), na początku i na końcu składki 2 kustosze *II*[us] (k. 9, 16). Na końcu składki 11 (k. 90) kustosz *I*[us]. Na końcu składek 13-14 reklamanty (k. 105, 113). Średniowieczna foliacja od k. 2r: *I-CXIX*. Współczesna foliacja ołówkiem.

Pergamin

Cielęcy; gruby, dwustronnie szlifowany, ma naturalne krawędzie (np. k. 69, 109), otwory (np. k. 4, 72), zeszycia (np. k. 7, 40, 55, 58, 116, 117).

Pismo i zdobienia

Wykreślony schemat pisarski, liniowanie: k. 4r-120r. Tekst w dwóch kolumnach. Tekstura, pismo wielu (sześciu?) rąk. Żywa pagina – rzymskie numery kolejnych ksiąg na górnym marginesie. Tytuły rozdziałów w całym rękopisie rubrą.

Sześć systemów zdobień:

I. K. 1-3r (utwór 1). Lustro tekstu: 15 × 19 cm. Brak liniowania. K. 1v: dwa duże inicjały filigranowe o dwudzielnych korpusach, podmalowane wielobarwnie. S(icut), wys. 14 wersów oraz Q(uid), wys. ok. 20 wersów, z charakterystyczną kompozycją w światłach, zbudowaną z wolut, tworzących sercowate, symetrycz-

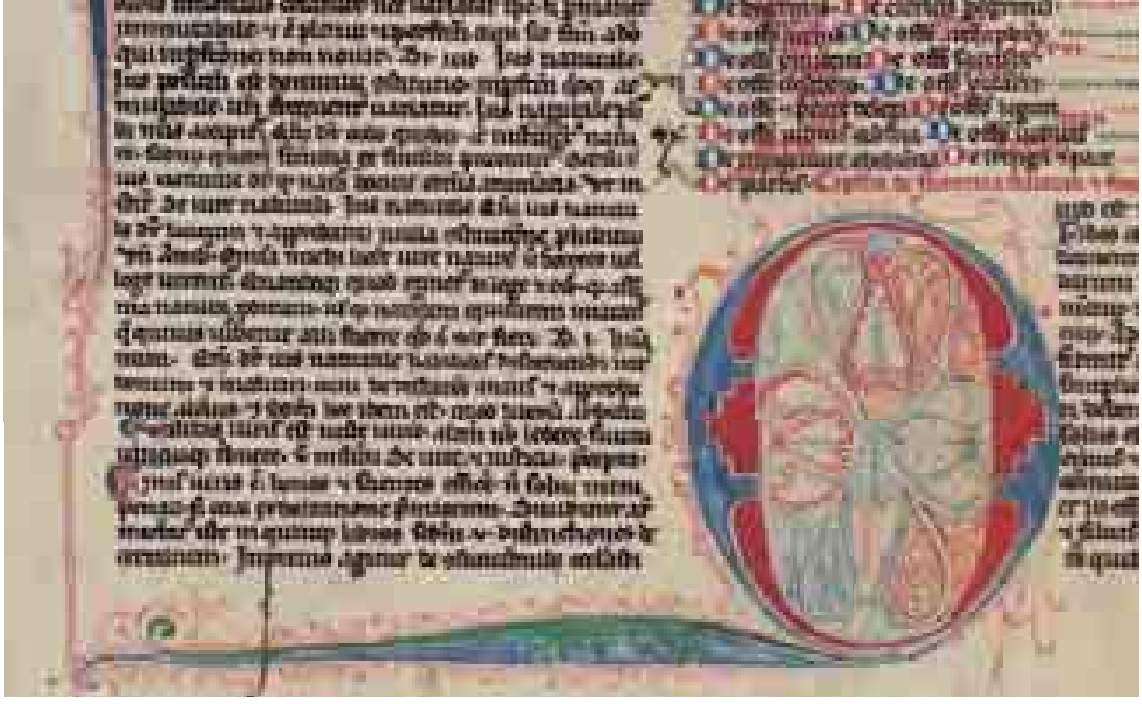

Il. 119a. Rps 36/III, k. 1v: inicjał Q(uid est)

Il. 119b. Rps 36/III, k. 1v: inicjał S(icut)

ne układy oraz z drobnymi, palmetowo pączkowymi wypustkami.

Osiem inicjałów filigranowych z wicią marginalną, o wys. 3-7 wersów, rozpoczynających rozdziały, naprzemiennie błękitnych z czerwonym filigranem i czerwonych z błękitnym. Inicjały filigranowe o wys. 1 wersu, naprzemiennie czerwone i błękitne, z drobnym filigranem. Paragrafy w tekście na przemian czerwone i niebieskie. Przekreślone rubrą wielkie litery.

II. K. 3v-63r (utwór 1). Lustro tekstu: 15 × 19 cm. Czerwone inicjały z filigranem palmetowym tej samej barwy, o wys. 2-6 wersów, na k. 31v-38v podmalowane na żółto lub pomarańczowo. W kilku przypadkach w światło litery wprowadzono sumarycznie potraktowaną maskę ludzką (np. 32v, 36r, 48v, 56r, 60v). Paragrafy w tekście do k. 27v.

III. K. 63r-66r. Lustro tekstu: 20 × 16 cm. Inicjały czerwone z niebieskim filigranem, o wys. 3 wersów.

IV. K. 67r-77v (utwór 3). Lustro tekstu: 20 × 16 cm. Inicjały z filigranem tej samej barwy, o wys. 2-6 wersów. Zdobienie filigranowe o podobnym schemacie jak 3v-66r, ale wykonane przez innego dekoratora. Inicjały występują rzadziej, są drobniejsze, o mniej rozbudowanym filigranie.

V. K. 77v-97v (utwór 4). Lustro tekstu: 20-21,5 × 16 cm. Inicjały kaligraficzne (lombardy), o wys. 2-4 wersów, do k. 82v wyłącznie cynobrowe, na kartach 83r-90v – naprzemiennie z błękitnymi. Podkreślenia w tekście.

VI. K. 98r-120r (utwory 5-6). Lustro tekstu: 22,5 × × 16 cm. Inicjały kaligraficzne (lombardy), wys. 1-2 wersów. Paragrafy w tekście. K. 108 – rączka.

K o m e n t a r z

Rękopis łączy typy zdobień o różnej metryce. Karta 1v dekorowana jest w stylistyce początku XIV w., z zastosowaniem regularnego, „cysterskiego" filigranu. Częsty w mniejszych inicjałach motyw spirali w świetle litery sięga do starszych, XIII-wiecznych pierwowzorów francuskich. W zdobieniach utworów 1 i 3 (*Summa*,

Quaestiones) przeważa archaizujący filigran palmetowy w barwie litery, z motywem pączków i wachlarzyków. Ten typ dekoracji o XII-wiecznej francuskiej genezie spotykany jest w XIV w. w iluminatorstwie środowisk niemieckich, gdzie popularny był przez całe stulecie (por. graduał cysterski z ok. 1300 w Stiftsbibliothek Herzogensburg, cod. 97; *Summa de causibus poenitentiae* z 1. poł. XIV w. w British Library, Arundel 126). Różnorodność zdobień, wykonanych przez kilku dekoratorów może świadczyć o powstaniu kodeksu w prężnym skryptorium o bogatej tradycji iluminatorskiej, czerpiącym z licznych wzorów.

Noty i glosy

Trzech rąk: 1. k. 1r: *Hullus archiepiscopus presumat excommunicare aliquem lubricum suffragani sui clericum aut laicum sine consensione* [...] *conprovincialium episcoporum ar. VIIII q. III. Hullus*; 2. uzupełnienia tekstu, ręką pisarza?, np. k. 9r: *et potestate iudicis delegati* (dopisek do tytułu rozdziału: De officio), k. 15r po słowach *Ego clericus et sacerdos talis ecclesie* dopisek: *Accuso dominum X. sancte Marie diaconum apud vos domine W*[ilibrande] *Magdeburgensis archiepiscope et dico eum commisisse adulterium cum Berta uxore H. in civitate,* 21r: *si testamentum fiat filiis vel nepotibus valet coram duobus vel tribus testibus ...* ; 3. XIV w., uzupełnienia tekstu, np. k. 32r: *Singuli tenentur insolidum institutis*, 48r: *Nisi ipsa uxor maleficium viro preparasset … .*

Oprawa

Deski dębowe, skóra jasna, 2 zapięcia uszkowe na paskach skórzanych z bolcami na górnej okładzinie, po 5 guzów żelaznych na obu okładzinach; przy górnej krawędzi dolnej okładziny uszko katenacji, ślad po takowym także przy jej dolnej krawędzi. Wyklejki póź-

Il. 120. Rps 36/III, oprawa – górna okładzina, warsztat nieznany, 1. ćw. XIV w.

niejsze (XIX-XX w.), papierowe. Na górnej okładzinie naklejka papierowa z tytułem w minuskule gotyckiej: *Summa Henrici et Clementina. Y. 2.* i dopisaną później sygnaturą *Aaa 29*. Na grzbiecie 2 naklejki papierowe (jedna z sygn. *30*) oraz sygnatura piórem *Aaa 29*. Rejestr introligatorski.

Warsztat nieznany, 1. ćw. XIV w.

Zob. Wagner, *Recenzja*, s. 510, il. 1.

Historia kodeksu

Znaki i noty własnościowe:
1. [Biblioteka katedralna w Królewcu] – k. 1v, nota: *Iste liber est ecclesie Sambiensi concessus*.
2. [Biblioteka zamkowa] – sygn. Y. 2. (1. Standortkatalog, zob. Oprawa), Aaa 29 (3. Standortkatalog, zob. Oprawa).
3. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – k. 2r: pieczęć okrągła „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr.", sygn. 30 (4. Standortkatalog, zob. Oprawa).

Rękopis powstał w 1318 r. w miejscowości *Colbynse* (Koblencja?). Jest wskazywany przez Perlbacha wśród trzech możliwych identyfikacji *Summa Henrici* wymienionej w legacie biskupa sambijskiego Jana Clare dla biblioteki katedralnej w Królewcu (1327 r.). Ściśle za naszym kodeksem opowiedział się Mentzel-Reuters (por. Päsler, *Deutschsprachige Sachliteratur*). Po rozwiązaniu kapituły i sekularyzacji jej dóbr, jeszcze przed połową XVI w., rękopis został przejęty wraz z całą biblioteką katedralną przez księcia Albrechta Hohenzollerna i umieszczony w bibliotece zamkowej w Królewcu. Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Zob. M. Perlbach, *Regesten der Stadt Königsberg*, AM, 18, 1881, s. 10; *Urkundenbuch des Bisthums Samland*, wyd. C. P. Woelky, H. Mendthal, t. 2, Leipzig 1891, s. 170-171, nr 252.

Bibliografia

Ed.: http://kpbc.umk.pl/dlibra/docmetadata?id=82736&from=publication. – Lit.: Steffenhagen 1, s. 42, nr 100; Jähnig, *Katalog*, s. 287; Päsler, *Zur Herkunft*, s. 47; Päsler, *Die Handschriftensammlungen*, s. 243; Päsler, *Deutschsprachige Sachliteratur*, s. 63, 65, 68; Mentzel-Reuters, *Arma spiritualia*, s. 275, przyp. 1134; R. Biskup, M. Czyżak, *Biskup sambijski Jan Clare z Torunia (1319-1344) i jego księgozbiór*, „Folia Toruniensia", 12, 2012, s. 25-26.

Il. 121. Rps 36/III, Joannes XXII, *Extravagantes*, k. 120r: explicit

Il. 122. Rps 36/III, k. 30r

Il. 123. Rps 37/III, Johannes de Marienwerder, *Leben der seligen vrouwen Dorothee*, k. 3r

Rps 37/III

Niem. Ok. 1400. Perg. 29 × 21 cm. K. 38.

k. 1r-38v: **Johannes de Marienwerder,** ***Leben der seligen vrouwen Dorothee***

Dorotheae Vita

Hy hebit sich an di uorrede des buchis uon den leben der seligen urouwen Dorothee. – <A>lleyne alle werk [unsers her]*ren ... >< ... vnd das wassir stunde noch in den vorchen.*

Brak rozdziałów: II, 18 – do początku 31; II, 37 ostatnie słowa do początku III, 9; III, 15 (zachowany początek rozdziału) do końca księgi IV.

Ed. Malbork 1492 (*Incunabula* 1, nr 3173); *Das Leben der heiligen Dorothea von Johannes Marienwerder*, wyd. M. Toeppen, w: SRP 2, Leipzig 1863 (reprint: Frankfurt a. M. 1965), s. 179-350, tutaj s. 187, 197-253, 274-281, 293-298 (na podstawie naszego rękopisu, siglum K). – Lit.: A. Triller, *Marienwerder, Johannes*, w: VL 6 (1987), kol. 56-61, zwł. kol. 60, VL 11 (2004), kol. 977; A. Westphal, A. Triller, w: *Marienlexikon* 2 (1989), s. 226; P. Hörner, *Dorothea von Montau. Überlieferung – Interpretation: Dorothea und die osteuropäische Mystik*, Frankfurt a. M. 1993, s. 44-48 (siglum Kö); M. Bauer, w: http://www.handschriftencensus.de/4065 (dostęp 07.08.2014); http://www.handschriftencensus.de/werke/964 (wszystkie znane rękopiśmienne przekazy Żywotu, dostęp 07.08.2014).

Składki

1-3^{5+5} (k. 1-30), 4^{1+1} (k. 31-32), 5^{3+3} (k. 33-38).
Brakuje 8 kart po karcie 31, 4 kart po karcie 35 oraz około 5 składek po karcie 38, łącznie niemal połowy tekstu (Steffenhagen 2, s. 18, nr CCVIII). Na początku składek 2-5 kustosze literowe *b- e*. Pierwsza strona lekko wytarta i częściowo nieczytelna. Współczesna foliacja ołówkiem.

Il. 124a. Rps 37/III, k. 3r: inicjał H(ebit)

Pergamin

Owczy, gruby, dużo naturalnych krawędzi (np. k. 26--29, 32), otworów, zeszyć (np. k. 6, 12, 14, 34).

Pismo i zdobienia

Wykreślony schemat pisarski, liniowanie. Tekst w dwóch kolumnach, lustro tekstu: 21,5 × 15,5 cm. Tekstura jednej ręki.

Tytuły rozdziałów, inicjały rozdziałów (lombardy) o wys. 2 wersów, znaki akapitu w tekście – rubrą. Na marginesach wskazówki dla rubrykatora.

Il. 124b. Rps 37/III, k. 3r: inicjał M(anchirleye)

Oprawa

Deski bukowe, skóra brązowa (silnie przetarta), 2 zapięcia uszkowe na skórzanych paskach z bolcami na górnej okładzinie (zachowana blaszka mocująca na dolnej okładzinie), po 5 guzów rogowych na obu okładzinach

(brak 2 guzów na górnej okładzinie). Dekoracja okładzin śladowo zachowana: linearne ramy strychulcowe wypełnione przypuszczalnie ornamentyką floralną. Wyklejki pergaminowe. Na wyklejce górnej okładziny sygn. *1128*, na grzbiecie naklejka z tą samą sygnaturą.

Prusy Krzyżackie (?), ok. 1400.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – sygn. 1128 (4. Standortkatalog, zob. Oprawa), k. 1r: pieczęć okrągła „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."

Kodeks powstał w Prusach Krzyżackich ok. 1400 r. Trudno stwierdzić, kto był jego fundatorem: inwentarz zakonny z 1437 r. wymienia kodeks z Żywotem św. Doroty w księgozbiorze konwentu w Człuchowie (Potkowski, *Duchowość krzyżaków*, s. 95). W XVI w. rękopis znajdował się w bibliotece zamkowej w Królewcu, pod koniec XVIII w. był już niekompletny (Jähnig, *Katalog*, s. 265: *Xx 62. Vitae Dorotheae clusnerinnae zu Marienwerder. Ist mehr als die Helffte ausgeschnitten*). Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Nasz rękopis zawiera najstarszy znany przekaz Żywotu. Pozostałe znane rękopisy pochodzą z kolejnych lat XV w.: 1. Stuttgart, Landesbibliothek, Cod. HB I 204, 1417-1419; 2. Wolfenbüttel, Herzog August Bibliothek, Cod. 132 Helmst., XV-XVI w.). Znamy także dwa fragmenty Żywotu św. Doroty: 1. Köln, Hist. Archiv der Stadt, poł. XV w.; 2. Hamburg, Christianeum, XV w.

Bibliografia

Ed.: http://kpbc.umk.pl/dlibra/docmetadata?id=82254. – Lit.: Steffenhagen 2, s. 19, nr CCVIII; Steffenhagen 3, s. 532, nr XXIII; Strutyńska, *Cymelia*, s. 16, 19; Plate, *Zum Verbleib*, s. 104; Päsler, *Katalog*, s. 110-111; Jähnig, *Katalog*, s. 265; Menzel-Reuters, *Arma spiritualia*, s. 168-169; Päsler, *Deutschsprachige Sachliteratur*, s. 356, 358.

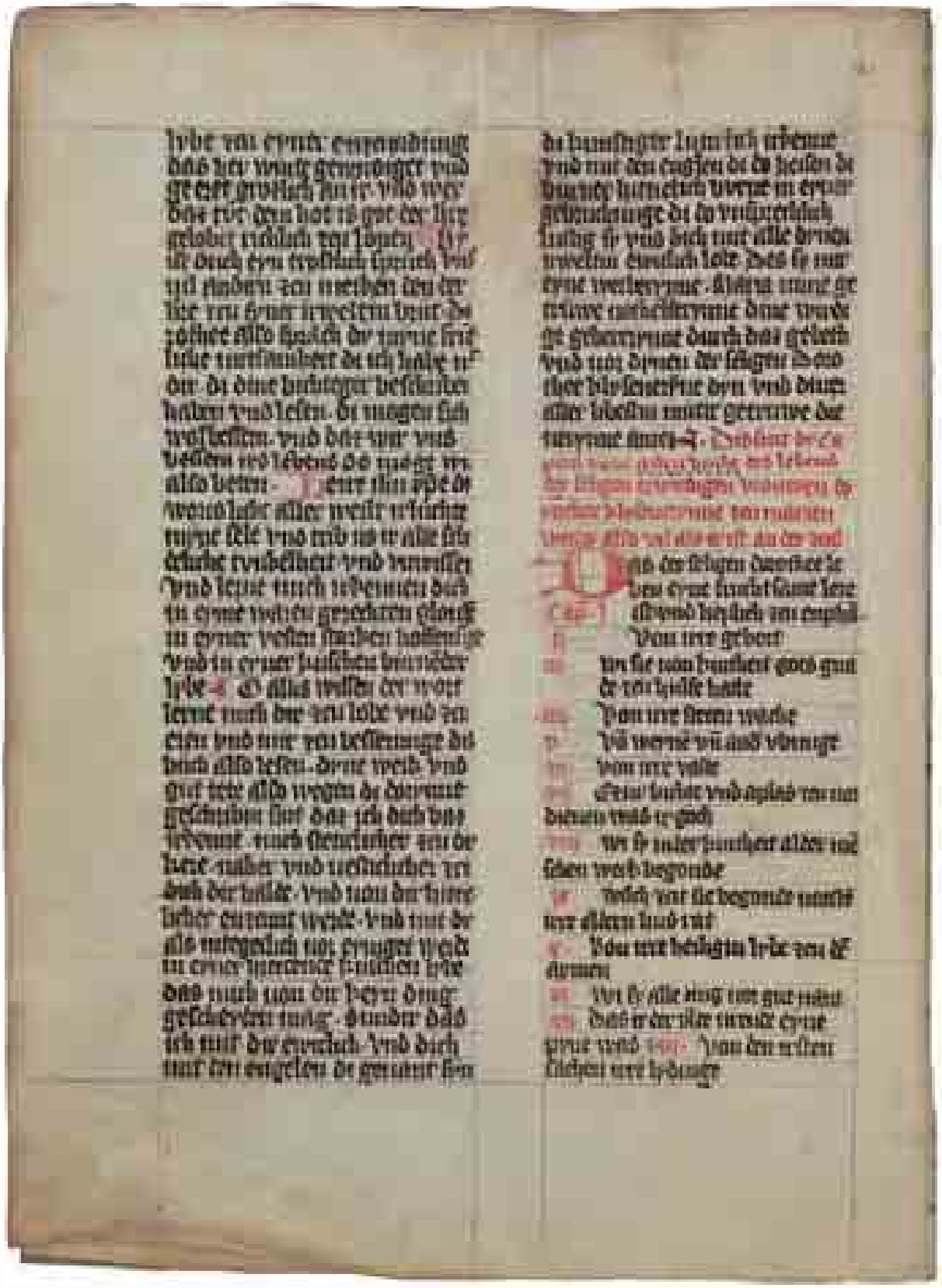

Il. 125. Rps 37/III, k. 2v

Il. 126. Rps 38/III, Conradus de Waldhausen, *Postilla studentium sanctae Pragensis universitatis*, k. 2r

Rps 38/III

Łac. 1396. Perg. Papier. 29,8 × 21 cm. K. 242 (w tym dwie ochronne).

1. k. 1r-241r: **Conradus de Waldhausen**, ***Postilla studentium sanctae Pragensis universitatis*** (*pars hiemalis*, 1. Niedziela Adwentu – 3. Niedziela po Wielkanocy)

k. 1r: Fragment kazania na 1. Niedzielę Wielkiego Postu, nr 102, zob. Noty i glosy, k. 162v

De festo prime dominice quadragesimalis. – Primo ut discas quomodo multor forcior factus es dum vincere potuisti ... >< ... sic diabolus plus presumit in viros perfectos, quam in eos quos aliquando superavit. Quanto in vita perfeccior tanto temptacio maior.

k. 1r-2r: kazanie na Niedzielę Palmową, nr 108

De ebdomada pascha. – Ad pronuntiamentum future sanctissime septimane notandum … ><[2r] *... ut digni efficiamur eterna redempcione prestante Domino nostro Ihesu Christo.*

k. 2r: [Prolog, nr 72] – *<P>ostillam studencium sancte Pragensis universitatis 2º. Ut super Evangelia dominicalia que leguntur per annum per talem modum, quo ipsam ad populum proprio declamavi gutture conscribe vellem ...* [2v] *... kathedram enim sicut ait Augustinus in celo habet, qui corda docet.* [Tekst, nr 73] – *Cum appropinquasset Ihesus Iherosolimis et venisset ad montem Bethphage. Mattheus XXIº* [,1]. – *Quia hodie sancta mater Ecclesia incipit officium divinum, quo per quattuor solares anni tempora Christo sponso suo laudes iubilat et decantat ...* [3v] *Sequitur unum thema. Quia igitur incipimus hodie representare hoc tempus, quo sancti prophete Veteris Testamenti maximo cum desiderio Christi adventum expectaverunt ...* [4v] *... et sonus verbi Dei auribus audiendi a nobis audiatur et* sequitur *...* ><[232v, nr 112] *Dominica tercia. – Modicum et non videbitis me, iterum modicum. Sic scribitur Iohannes XVIº* [,16] *et legitur per Ecclesiam in Ewangelio hodierno ...* [239r] *... esto fidelis usque ad mortem et dabo tibi coronam vite. Mylalytka. Explicit una pars postille dulcis memorie Conradi finita sub anno Domini MºCCCº nonagesimo VIº die Marti* [!] *mensis XIIª* [?] *in die Translationis sancti Wenczeslai martyris per me* [27 VI 1396].

k. 239v-241r: fragment kazania na 2. Niedzielę Adwentu, nr 77, zob. Noty i glosy, k. 23v.

De festo secunde dominice in Adventu. – Senciant quanto nunc cervicem cordis ad eius pacienciam non inclinant, sciendum autem, quod Christus tunc apparebit in aere in iudicio sedens super nubem candidam, habens secum signa passionis eius, scilicet clavos, lanceam, coronam et crucem ... >< … communiter Salvator potuit predictorum certitudinem dicens: amen dico vobis, id est pro certo dico verbo ego qui non mencior quoniam etc.

Numery cytowane wg Schneyera 1, s. 797-801, nr 72-80, 82-86, 88-108, 110-112.

Zmiany w stosunku do tekstu repertorium: k. 4v, nr 74: – *Dominica hodierna est prima dominicarum tocius anni et vocatur dominica prima in Adventu Domini. Agitur enim adventus Domini per 4or septimanas ...* [5r] *Et hic incipit hodiernum Evangelium. Sequitur textus. – Cum appropinquasset Ihesus Iherosolimis et venisset ad montem Oliveti, Betphage fuit enim villula sacerdotum ...* ><[7v] *... propter prolongacionem sermonis obmissa* supplere; k. 193v, nr 105: *< ... Quia enim Dominus est in monte verbum Dei est in alto promittens non quasi humiliter iacet nec transeuntis preterundum est et in hoc.*

Por. *Danzinger Katalog*, 3, s. 159-160, Ms. 2028, 2029; 5, s. 145, Ms. Mar. F. 151; K. H. Keller, *Katalog der lateinischen Handschriften der Staatlichen Bibliothek (Schloßbibliothek) Ansbach*, t. 1, Ms. lat. 1-Ms. lat. 93, Wiesbaden 1994, s. 21, Ms. lat. 6. – Lit.:

F. Machilek, w: VL 5 (1985), kol. 259-268, zwł. 263 (wcześniejsza literatura); R. Böhm, *Konrad von Waldhausen (C. de Austria), Reformprediger*, w: BBKL 4 (1992), kol. 441-444 (12.10.2009).

2. k. 242r: **Legenda aurea**, ***De sancta Margareta*** (fragment)

Discriptionem Margareta

– Margareta dicitur a quodam preciosa gemma que Margharita vocatur ... >< ... et ad fidem Christi convertit ut habetur in eius legenda.

Ed. Iacopo da Varazze, *Legenda aurea*, wyd. G. P. Maggioni, Firenze 1998, nr 89.

Składki

1-20^{6+6} (k. 2-241). Zewnętrzny i wewnętrzny arkusz każdej składki pergaminowy. Na pierwszej karcie składek 2-3, 5-20 kustosze *II^{us}- III^{us}*, *V^{us}-XX^{us}*.

Znaki wodne

1. War. Piekosiński 715 (1393), k. 3-7, 9-12, 15-18, 21--24, 27-30, 33-36, 39-42, 45-48, 51-54, 57-60, 63-66, 69-72, 75-78, 81-84, 87-90, 93-96, 99-102, 105-108, 111-114, 117-120, 123-126, 129-132, 135-138, 141--144, 147-150, 153-156, 159-162, 165-168, 171-174, 177-180, 183-186, 189-192, 195-198, 201-204, 207--210, 213-216, 219-222, 225-228, 231-234, 237-240.

Pismo i zdobienia

Wykreślony schemat pisarski, liniowanie. Tekst w dwóch kolumnach, kursywa (*cursiva antiquior libraria*). Lustro tekstu: 21 × 13-13,5 cm. Trzy ręce: 1. k. 1r-2r, 239v-241r; 2. k. 2r-239r, 3. k. 242r.

Rubrą: inicjał prologu P(ostillam) o wys. 13 wersów (k. 2r), inicjały rozpoczynające kazania (i części kazań) o wys. 3-4 wersów (lombardy), znaki akapitu. *Verba thematis*, skróty ksiąg biblijnych i fragmenty tekstu – podkreślone rubrą. Przekreślone niektóre wielkie litery.

Noty i glosy

Liczne (prawie na każdej stronie) uzupełnienia tekstu jednej ręki (Johanna Grottkau?), np. 5v: *Sed assini secundum Ioannem ubi nec offendat ad lapidem, nec talem in spinam, nec labatur in foveam, illi autem scindebant ramos de arboribus et sternebant in via*, 21r: *... et iste sunt adhuc duplices, quaedam enim earum sunt incorruptibiles sicut corpora celestia, aliae corruptibiles ut elementa et elementata, quaedam autem creaturae sunt partim corporales ...* , 23v: *defectus magnus in fine libri inveniendus* (zob. 239v), 30r: *Deum nemo vidit*, 31r: *quia habet eandem essenciam cum Patre, unde Augustinus, in sinu Patris est id est in secreto Patris*,

Il. 127. Rps 38/III, k. 2r: inicjał P(ostilla)

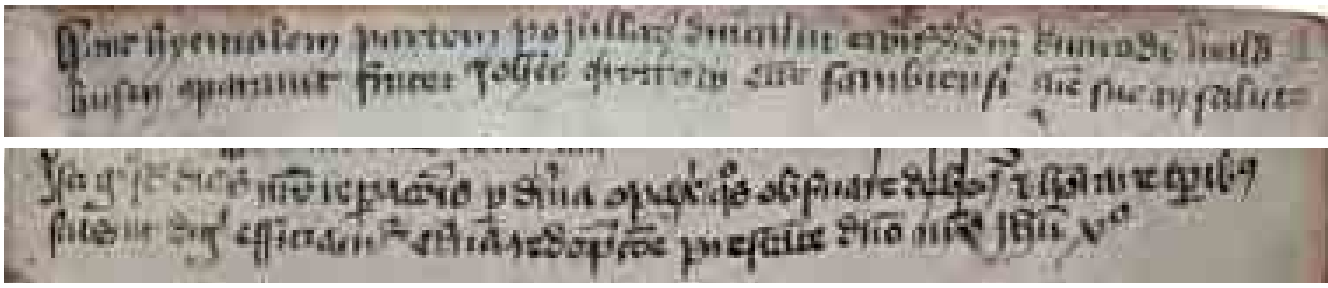

Il. 128. Rps 38/III, k. 2r: nota *Hanc hyemalem*… i explicit kazania na Niedzielę Palmową

39r: *defectus unius magni sermonis* (brak kazania na czwartek po 3. Niedzieli Adwentu), k. 49r: *Huic Augusto successit Tyberius, qui cum regnasset XV annis Christus fuit XXX annorum*, 55r: *Theutunice vor dem iam* [?] *des werld*, 62v: *Quod ne ignorancia excuset vos, ego demonstrabo vobis viam fugiendi venturam iram …* , 110: *Est baptisatus sic secundum humanum dispensationem*, 113v: *qui in hunc ad mundum nupcias venit*, 142v: *Dominica hodierna vocatur LX[a], quam dicas Bohemice sicut scis* (dopisek między kolumnami: *theutunice der sechtziger*), 151r: *Dominica hodierna vocatur quinquagesima* (dopisek na marginesie: *theutunice der vunfczigeste*), 162v: *Defectus queras in principio libri* (zob. k. 1r), 215v: *De diebus septimane penose invenies ante principium libri* (zob. k. 1r).
Rączki: k. 206, 239.

Oprawa

Zdefektowana (ubytki skóry na grzbiecie i okładzinach); deski dębowe, drewniane listewki tworzące prostokątną, wypukłą ramę zwierciadła okładzin, skóra brunatna, 2 zapięcia zaczepowe na skórzanych paskach (zachowane blaszki mocujące), po 5 guzów żelaznych na obu okładzinach (brak 3 guzów na górnej okładzinie), przy górnej krawędzi dolnej okładziny ślad po katenacji. Dekoracja okładzin o kompozycji ramowej ze zwierciadłem, o wzorze rombowym, ślepo wyciskana strychulcem i tłokami z motywem korony oraz rozetek. Na górnej okładzinie 2 papierowe naklejki z tytułem dzieła: 1. *Postillarum Conradi*, 2. *Conradi Waldhusen in Evangelia dominicalia* oraz naklejka z sygnaturą *B.5*. Wyklejki papierowe, na wyklejce górnej okładziny sygn. *1291*, na grzbiecie naklejki z sygnaturami *Yy 71*, *1291*.

Warsztat nieznany, 1. poł. XV w.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:

1. [Johannes de Grottkau, Grotkow] – k. 2r: *Hanc hyemalem partem postillarum dominicalium Ewangeliarum domini Kunradi Waldhusen comparavit frater Johannes Grotkow ecclesie Sambiensi anime sue in salute.*
2. [Biblioteka zamkowa] – sygn. B. 5. (1. Standortkatalog), Yy 71 (3. Standortkatalog) – zob. Oprawa.
3. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – sygn. 1291 (4. Standortkatalog, zob. Oprawa), k. 2r: pieczęć okrągła „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."

Kodeks – pierwszy tom dwutomowego dzieła – powstał w 1396 r. być może w Pradze: data wspomina święto translacji św. Wacława (4 III), co można rozumieć jako *Ossium recollectio*, obchodzone tylko w Pradze 27 VI: dzień ten w 1396 r. przypadł faktycznie we wtorek: *die Martis* (Grotefend, *Zeitrechnung*, 2, s. 181). Inna możliwość rozwiązania daty to 4 III 1396.

Fundator tomu, Johann de Grottkau – nie wiemy czy identyczny z krakowskim bakałarzem sztuk Janem *de Grotkaw* w 1415 r. (*Najstarsza księga promocji*, s. 198), w 1421 r. sprawował urząd dziekana kapituły sambijskiej. Rękopis zawiera wpisy przypuszczalnie jego ręki: dedykację (k. 2r), obszerne uzupełnienia tekstu kazań (k. 1r-2r, 239v-241r) oraz liczne noty marginalne. Johann ofiarował rękopis bibliotece katedralnej w Królewcu. Po rozwiązaniu kapituły i sekularyzacji jej dóbr (1525), jeszcze przed połową XVI w., kodeks został przejęty wraz z całą biblioteką katedralną przez księcia Albrechta Hohenzollerna i umieszczony w bibliotece zamkowej w Królewcu. Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Zob. Biskup, *Das Domkapitel*, s. 412-413 (Johann de Grottkau, dziekan 1421).

Bibliografia

Päsler, *Zur Herkunft*, s. 46; Mentzel-Reuters, *Arma spiritualia*, s. 284; Jähnig, *Katalog*, s. 278 (*Yy 72. Conradi Waldhusen Postilla hiemalis super Evangelia dominicalia, 73. Eiusdem pars aestivalis*); Päsler, *Die Handschriftensammlungen*, s. 242.

Il. 129. Rps 39/III, Nicolaus de Dinkelsbühl, *Questiones quarti Sententiarum (Lectura Mellicensis)*, k. 222

Rps 39/III

Łac. Ok. 1438. Papier. 30 × 21 cm. K. 287 + I.

1. k. 1r-279r: **Nicolaus de Dinkelsbühl,** ***Questiones quarti Sententiarum (Lectura Mellicensis)***, dystynkcje 19-26, 30, 40, 43-50.

Quarto sententiarum distinctio 19.

– <P>ostquam ostensum est, que sint claves apostolice etc. et postquam magister determinavit de clavibus sacerdotum se hic incipit determinare quorum sit hec claves. Et dividitur in duas partes. In prima ostendit quod sacerdotum sit habere claves ... – Queritur primo utrum soli sacerdotes Novi Testamenti habeant claves Ecclesie et arguit primo, quod non soli sacerdotes habeant ... [2r] *Secundo utrum sacerdotes mali habeant clavium usum …* [27r] *Distinctio XX[a] – <S>ciendum ergo est, quod tempus penitentie etc. Postquam magister determinavit de penitencia et de potestate ministrorum quilibet competit dispensatio huius sacramenti …* [243v] *Distinctio 50 et ultima. Hic oritur questio ex predictis ducens originem etc. Id est postquam magister determinavit de gloria sanctorum post iudicium generale in hac ultima distinctione determinavit de penis dampnatorum ...* [247r] *An electi in patria videant penas dampnatorum …* ><[248r] *... tunc videbimus, amabimus, laudabimus. Tunc apparebit Christus vita nostra, et nos apparebimus cum ipso in gloria. Ad quam nos perducat Ihesus Christus, Dominus noster, Filius Dei et filius Marie Virginis advocate nostre, cui cum Patre et Spiritu Sancto est beatitudo et claritas et sapientia et graciarum actio, honor et virtus et fortitudo per infinita secula seculorum. Amen. Laus Deo.*

2. k. 249r-279r: ***Lectura Mellicensis – Tabula questionum*** (spis kwestii)

Dystynkcje 1-12, 14-26, 38, 43-50.

Distictio prima 4[i]. – Utrum in quolibet hominum statu fuerint aliqua sacramenta distinquuntur duo status scilicet nature integre et nature corrupte. Et tria tempora scilicet legis nature et legis mosaice et legis nove ... – Utrum sacramenta veteris legis suo tempore contulerint gratiam ratione operis operati. Quid opus operans et quid operatum ... ><[278v] *… Distinctio 50 et ultima 4[i] Dubium. An omnes dampnatorum voluntates sint male ...* [279r] *Decimum. An electi in patria videant penas dampnatorum. Item an de penis dampnatorum ipsi beati gaudeant an tristentur. In fine exponitur visio posita Isaie 60 de qua magister loquitur in fine libri. Gloria in excelsis Deo nostro.*

k. I, 248v, 279v-287v: puste.

Por. RS 569; A. Madre, *Nikolaus von Dinkelsbühl. Leben und Schriften. Ein Beitrag zur theologischen Literaturgeschichte*, Münster 1965, s. 99-125 (nie wspomina naszego rękopisu); *Katalog Frankfurt*, 2.1, s. 317, Ms. Praed. 138. – Lit.: A. Madre, *Nikolaus von Dinkelsbühl*, w: VL 6 (1987), kol. 1048-1059, 11 (2004), kol. 1052-1053.

Składki

1^{1+0} (k. I); 2-24^{6+6} (k. 1-276); 26^{6+5} (k. 277-287). Kustosze cyframi arabskimi na pierwszej karcie składek 2-22: *33* (k. 1) – *52* (k. 241), na k. 73, 109, 145, 181, 193 – obcięte. Współczesna foliacja ołówkiem.

Znaki wodne

1. War. Briquet 15622-3 (1425-1426): k. I; 2. id. Piccard, 17, I 76 (1438): k. 1-252, 254-263, 267-274, 277--287; 3. id. Piccard, 17, IV 1237 (1438), k. 253, 264--266, 275-276.

Pismo i zdobienia

Wyznaczony schemat pisarski. Tekst w dwóch kolumnach. Lustro tekstu: 19-20 × 12,5 cm. Pismo jednej ręki, bastarda.

Rubrą: inicjał P(ostquam) o wys. 8 wersów (k. 1r), inicjały dystynkcji i kwestii (niekiedy tylko kontur) o wys. 3-4 wersów. Tytuły dystynkcji i kwestii o wys. 2 wersów, przekreślone rubrą. K. 217v: pozostawione wolne miejsce na inicjał. Utwór 2: brak rubrowania. Numery dystynkcji cyframi arabskimi w prawym górnym rogu karty.

Noty i glosy

Jednej ręki, przy rozdziale *De indulgenciis* dotyczące udzielania odpustów, k. 37v: *Quis est capax indulgencie*, *Per indulgenciam non remittetur pena eterna*, *Quando et quid remittitur peccata eterna*; 38r: *Peccatum originale non dimittitur per indulgencias*, *A quali peccata confessio et absolutio sacramentalis.*

K. 37v, 100v, 182v – rączki; k. 205r: maska przy inicjale.

Oprawa

Deski dębowe, skóra jasna, 2 zapięcia uszkowe na skórzanych paskach, z bolcami na górnej okładzinie. Dekoracja okładzin o kompozycji ramowej ze zwierciadłem, w którym wzór rombowy, ślepo wyciskana strychulcem i tłokami z motywem m.in. smoka i rozetki. Karta ochronna ze znakiem wodnym (głowa ludzka). Na górnej okładzinie 2 papierowe naklejki, górna z tekstem gotyckim oraz sygnaturą: *Quarto sententiarum distinctio 19. O.10*. Na wyklejce sygn. *1260*. Dwie naklejki na grzbiecie, górna z sygnaturą *Yy 42*, dolna z sygnaturą *1260*. Rejestr introligatorski.

Gdańsk, *Introligator Smoka – I* (*Introligator Smoka – starszy*), l. 30.-40. XV w.

Zob. *Danzinger Katalog*, 5, s. 43-45, tabl. I-II/1-45; Wagner, *Cymelia*, s. 177-178.

Stan zachowania

Rękopis po konserwacji zachowawczej przeprowadzonej w sierpniu 2007 roku. Ślady zalania na k. 257--260, 281.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Andreas Ruperti] – wyklejka górnej okładziny: *liber fratris Andree Ruperti plebani*.
2. [Biblioteka zamkowa] – sygn. O.10. (1. Standortkatalog), Yy 42 (3. Standortkatalog) – zob. Oprawa.
3. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – sygn. 1260 (4. Standortkatalog, zob. Oprawa), k. 1r: pieczęć okrągła „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."

Kodeks zawierający komentarz do *Sentencji* Piotra Lombarda był własnością Andreasa Rupertiego pochodzącego najprawdopodobniej z Pruszcza pod Gdańskiem, księdza i dyplomaty zakonu krzyżackiego, rektora uniwersytetu w Lipsku (1433) i doktora teologii tamże (przed 1435), plebana kościoła św. Janów w Toruniu (1436-1438) i kościoła NMP w Gdańsku (1438-1447), kanonika kapituły chełmżyńskiej (1442-1447), generalnego prokuratora Zakonu w kurii rzymskiej (zm. tamże 22 VII 1447). Rękopis powstał najprawdopodobniej na jego zlecenie pod koniec lat 30. XV w (znaki wodne). Jest to drugi tom dzieła (zaczyna się od 33 składki, 19 dystynkcji).

Brak not marginalnych (tylko na k. 37v-38 kilka not dotyczących udzielania odpustów, pochodzących najprawdopodobniej z 1445 r. por. BP V, nr 1263, 3 XI 1445) pozwala sądzić, że rękopis nie był często używany. Ruperti legował swoją bibliotekę (45 tomów) kościołowi NMP w Gdańsku, jednak na polecenie wielkiego mistrza została ona przewieziona do Malborka i oddana do dyspozycji wielkiego komtura, który przypuszczalnie podzielił ją między poszczególne domy zakonne. Po wojnie trzynastoletniej trzy kodeksy gdańskiego plebana trafiły do biblioteki zakonnej w Tapiawie – wśród nich także omawiany komentarz do *Sentencji* (Grunewald, s. 80: *B 139. Liber summarum accidentie [et] distinctiones Ruperti plebani*). W 1541 r. rękopis został przewieziony do biblioteki zamkowej w Królewcu. Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Zob. *Die Matrikel der Universität Leipzig*, t. 1-3, wyd. G. Erler, Leipzig 1895-1902 (reprint: Kraus 1976), t. 2, s. 4, 100, t. 3, s. 732; APB 2, s. 576-577; A. Sohn, *Deutsche Prokuratoren an der Römischen Kurie in der Frührenaissance (1431-1474)*, Köln 1997, s. 345; Glauert, *Das Domkapitel*, s. 414, przyp. 156; Mentzel-Reuters, *Arma spiritualia*, s. 172-173, 226; Biskup, *Das Domkapitel*, s. 454; Sumowski, *Duchowni diecezjalni*, s. 114-117; Krajniak, *Duchowieństwo*, s. 91, 108-112.

Bibliografia

Grunewald, *Das Register*, s. 67, 80; Päsler, *Zur Herkunft*, s. 45; Jähnig, *Katalog*, s. 275; Czyżak, *Cymelia*, s. 424, 430.

Il. 130. Rps 39/III, k. 1r

Postquā
ostensum
est quę sint ele-
uen aplice se-
dis. Restat nūc dicendum
nob de clausulis ſcdm
se hoc ordinē. Dicen-
dum ergo quod ſit hꝰ
clausę. Et dūpliciꝫ ꝙ dū
pendet ꝙ pma ostendit
ꝙ precedentes ſit hui clause
Ju ſcda manet quasdam
dubitationes. Et hoc ꝙ. Si
nō vidit ꝙ dictę ſit. Si l
la ſcda pars dupliciꝫ ꝙ
dupliciꝫ. Jn pma manet du-
bitationē dubitationem de
clausa ſcē Jn. ꝙ de clausa
pendet ꝙ dicit non esse
et illa pars ſimiliꝫ dupliciꝫ
ꝙ dupliciꝫ ſcdm ꝙ Duplex
modus sanguis ſ hoc du-
bitationis. Ideo ordine ali
ꝙ ſit ordo.

Quoniam pmꝰ
dictum ſit precedē-
tes non oēs
habent clausę ſcē Et
ꝙ pma ꝙ nō. Jdeo ſi prece-
dentes habent. Quia mulier
nō eſt precedentibus ordine
ſuſceptionis ꝙ dicit ꝑmanet
dare ſcdm Apſm ꝑ clau-
ſa. Si aliqua miſcetur in
dore hui clausę ſic dicā
eſſe ꝙ hui ſpūalem pmā
in ſubdiaconꝰ ordine nō poſſū pre-
cedere hui clausę. Jdeo pre-
cedentes legales habuit
eas ordine nō poſſū precedere no-
ſtri clausę. Ideo eſt regula ge-
neralis. Quia habuit ordine
ge quę precedentes dare habuit
ordine eam habuit clausę. Jdeo
precedentes legales habebāt
aliquam pōtem ſiue relig-
ioſam ſiue nō competebat quia
ſic pmo ordine nō ſuſcipit ad
ſacerdotii ordine habuerit ſpūalem et ille eſt
clausę ordinis ſacerdotalis ordinis
ꝙ dicat Dubitat hoc nō ſ
ſuppoſito et planendi ſolet pa-
tēdentibus eſt ordinis et
ꝙ pōt precedere nō le-
ꝙ clausę ordinat ad ordi-
ordinē ordinis ordinē quod
Apſm nō poſuit nō xpm
paſſionē ordinis nō ſiue clausę
apud precedentes ordinē ꝙ
Mendum ꝙ nō ſiue dicti
in pōm diſcretē duplicē
ſiue clausę ordinis ꝙ ſecundi
ordinis ſiue clausę mendicē
et de ordinis ſiue dicti ꝙ ordi-
nō habet ordinis precedentes nō
pōt precedere ſ ordinis hui ordi-
ordinis ꝙ hui mendicantium in
ſpū ordinis ſcdm ꝙ ſpūalem ordi-
clausę ordinis. ſ pōt ſic
ordinandi in ordinis pōtem
in ſpū pōtis et pōtis ſiue

Il. 131. Rps 40/IV, *Daniel*, k. 187r

Rps 40/IV

Niem. 1. poł. XV w. Perg. 33 x 23,5 cm. K. 242.

1. k. 1ra-92va: ***Poetische Paraphrase des Buches Hiob*, 1338**

‖von dem hymel her czu tal
got selbe durch der heiligen munt ... >< ...
Got en allen tu din rich
Sprechet alle amen glich. Amen.
Benedictus sit Deus in secula seculorum amen. Explicit liber Iob.

Brak 1. karty, tekst zaczyna się od 162 wersu.

Ed.: *Die mitteldeutsche poetische Paraphrase des Buches Hiob aus der Handschrift des königlichen Staatsarchivs zu Königsberg*, wyd. T. E. Karsten (DTM 21), Berlin 1910 (siglum B). – Lit. (wybór): A. Masser, *Hiob*, w: VL 4 (1983), kol. 45-47, VL 11 (2011), kol. 680; Päsler, *Deutschsprachige geistliche Texte*, s. 41-42.

2. k. 92vb-187rb: **Rudolf von Ems, *Barlaam und Josaphat***

Hy hebet sich an das buch Barlam.
– <A>lpha et o konic Sabaot
Got der gewaltdez craft gebot ... >< ...
Dez helfe vns dez lebende brot
Alpha et o kvnic Sabaoth. Amen.
Explicit Barlam [!].

Tekst znajduje się także w dawnym rękopisie BUMK, 28/III – obecnie BN, 8097/III (zob. Päsler, *Katalog*, s. 91-93; J. Kaliszuk, *Ponownie odnaleziony rękopis niemieckiego tekstu legendy o Barlaamie i Jozafacie*, „Z Badań nad Książką i Księgozbiorami Historycznymi", 2, 2008, s. 81-91).

Ed.: F. K. Köpke, *Barlaam und Josaphat von Rudolf von Montfort*, Königsberg 1818 (edycja wg naszego rękopisu z uwzględnieniem lekcji Ms. 898 = BUMK, Rps 28/III, obecnie BN, 8097/III); *Rudolf von Ems, Barlaam und Josaphat ... Mit einem Anhang ... von H. Rupp*, wyd. F. Pfeiffer, Berlin 1965 (reprint wydania Leipzig 1843), siglum Kb, lekcja wg edycji F. K. Köpke. – Lit.: S. Prillwitz, *Überlieferungsstudie zum „Barlaam und Josaphat" des Rudolf von Ems. Eine textkritisch-stemmatologische Untersuchung*, Kopenhagen 1975; W. Walliczek, *Rudolf von Ems*, w: VL 8 (1998), kol. 322-345, zwł. 330-332, VL 11 (2004), kol. 1344-1345; F.-J. Holznagel, *Barlaam unde der Stricker in eyme buche. Kleinere Reimpaardichtungen des 13. Jahrhunderts in den inventarisierten Handschriften des Deutschen Ordens*, ZfdPh, 121, 2002, s. 121-127; K. Klein, A. Ziegenbein, J. Vorderstemann, *Neue fragmente von Rudolfs „Barlaam"*, ZfdA, 137, 2008, s. 66-88; H. Manuwald, *Gotes kunst – des tiuvels kunst. Zum Kunstdiskurs in „Barlaam und Josaphat" Rudolfs von Ems*, w: *Interartifizialität. Die Diskussion der Künste in der mitteralterlichen Literatur*, red. S. Bürkle, U. Peters (ZfdPh, Sonderheft 2009), s. 49-68.

3. k. 187rb-237ra: ***Daniel***

– Hy hebe an vnde lis
dis buch heyset Danielis
<A>ller engel wunne,
Der wisheit eyn tif brunne ... >< ...
Laset benedicite
Geben wer der hoeste sy

Got tv vns der helle vry. Amen.

Kolofon, zakryty częściowo przez miniaturę: *hy hot d*[az buch ein] *ende* [got uns] *sine gna*[de sende].

Ed.: *Die poetische Bearbeitung des Buches Daniel, aus der Stuttgarter Handschrift*, wyd. A. Hübner (DTM 19), Berlin 1911 (siglum K). – Lit.: A. Hübner, *Daniel, eine Deutschordensdichtung*, Berlin 1911; G. Jungbluth, *Daniel*, w: VL 2 (1980), kol. 42-43, VL 11 (2004), kol. 341; Päsler, *Deutschsprachige geistliche Texte*, s. 34.

4. k. 237ra-242ra: ***Marienlob aus dem Passional***

Tytuł zakryty przez miniaturę. Na marginesie częściowo zakryta wskazówka dla rubrykatora: *Dis ist das* [lob der] *kuniginne*[n Marien], zob. Päsler, *Katalog*, s. 82.

– <A>ve schone leitestern
dar inne wil ich din begern ... >< ...
Ave du himels kvnigin
hy mite sal dir genigen sin.
Amen daz gesche.

Ed.: *Das alte Passional*, wyd. K. A. Hahn, Frankfurt a. M. 1845 (Księga 1, wersy 145,44 - 154,58); *Marienlegenden*, wyd. F. Pfeiffer, Stuttgart 1863. – Lit.: W. J. Hoffmann, w: *Marienlexikon* 5 (1993), kol. 113-115; H.-G. Richter, w: VL 7 (1989), kol. 332-340; Päsler, *Deutschsprachige geistliche Texte*, s. 48-49.

5. k. 242rb-242va: ***Apostolisches Glaubensbekenntnis***

– Petrus. Ich geloube in got uater almechtegen schepper hymmels vnde erden ... >< ... Mathias. Vnde ewic leben. Amen.

Ed.: Hipler, *Christliche Lehre*, s. 135; Waschinski, s 69. – Lit.: G. Steer, w: VL 11 (2004), kol. 529- 542; Päsler, *Deutschsprachige geistliche Texte*, s. 39.

Il. 132. Rps 40/IV, k. 187r: inicjał A(ller) – prorok Daniel

Składki

1^{4+5} (k. 1-9), $2\text{-}24^{5+5}$ (k. 10-239), 25^{2+1} (k. 240-242). Pierwsza karta wycięta, dodatkowa karta w ostatniej składce. Kustosze cyframi rzymskimi na końcu składek: *I-XXIIII*. Współczesna foliacja ołówkiem co dwie karty.

Pergamin

Cielęcy, średnio gruby, występują naturalne krawędzie (np. k. 41, 48, 85, 157, 182, 204) i zszycia (np. k. 16, 19, 74, 83, 98, 127-128, 141, 181).

Pismo i zdobienia

Wykreślony schemat pisarski, liniowanie. Tekst w dwóch kolumnach. Lustro tekstu: 24 × 17 cm. Dwie ręce: 1. k. 1ra-242ra: kursywa, incipity utworów 2, 3 – tekstura; 2. k. 242rb-242va: tekstura.

Na początku rozdziałów i podrozdziałów lombardy o wys. 2-4 wersów na przemian czerwone i niebieskie, tytuły utworów, znaki akapitu – rubrą. Na marginesach wskazówki dla rubrykatora. K. 1-242ra (utwory 1-4): odsunięte pierwsze litery wersów.

Il. 133. Rps 40/IV, Rudolf von Ems, *Barlaam und Josaphat*, k. 92vb: inicjał A(lpha) – mędrzec Barlaam

Hy hebet sich an das buch bar

lam.

lpha
et o
komt
sabaot.
Got d'
gewalt
dez craft
gebot
leben
unde
urhab dine kunst
an anegengez begunst
was ye dine gotliche craft
lebende in werend' meist'schaft
din hohe kunst din wiser rat

Trzy inicjały historyczne gwaszem na początku utworów 2-4.

K. 92v: A(lpha). Korpus litery błękitny z drobnymi bladoniebieskimi kółeczkami, na złotym tle (złoto płatkowe na bolusie), z długą prostą wypustką biegnąca w dół wzdłuż interkolumny, zakończoną fleuronem. W oku litery tronujący mędrzec Barlaam, brodaty, w zielonej tunice, jasno ugrowym płaszczu i spłaszczonym czepcu na głowie, tronuje na architektonicznej ławie, trzymając przed sobą filakterię z minuskułowym napisem: *Dis ist das buch Barlam*.

K. 187r: A(ller). Litera w barwie rozbielonej czerwieni, z drobnymi czerwonymi kółeczkami, na srebrnym tle; wypustka srebrna, sztywna, poprowadzona pionowo wzdłuż interkolumny na górny i dolny margines, zakończona masywnymi fleuronami. W oku litery – siedzący na architektonicznym tronie, brodaty prorok Daniel, w jasnobrunatnej tunice i ciemnobłękitnym płaszczu z zielonym podbiciem, w fantazyjnie zawiniętym kapturze. Lewą ręką przez połę płaszcza podtrzymuje filakterię (bez napisu), na którą wskazuje prawą ręką.

K. 237r: A(ve). Litera w rozbielonej, złamanej czerwieni, z białą wicią roślinną, osadzona na srebrnym tle, tworzącym geometryczną ramkę. W oku litery – Madonna, tronująca na szerokiej architektonicznej ławie z perspektywicznie ujętym zapleckiem, odziana w jasną tunikę i ciemnobłękitny płaszcz, w koronie na rozpuszczonych włosach; Dzieciątko odziane w długą tunikę siedzi na jej lewym kolanie, Madonna prawą dłonią podaje mu drobny atrybut (kwiat?), lewą przez połę płaszcza podtrzymuje jego plecy.

Wycięta pierwsza karta, najprawdopodobniej z miniaturą przedstawiającą Hioba.

Kolorystyka zgaszona, bardzo pociemniała; srebrzenia sczerniałe. Przedstawienia linearne, z delikatnym modelunkiem walorowym w partii szat. W inicjale k. 92v – cieńsza, gęstsza kreska niż w dwóch pozostałych.

K o m e n t a r z

Inicjały figuralne noszą ogólne cechy stylowe przełomu XIV i XV w. (miękkie układy draperii u postaci Daniela i Madonny). Dominanta czarnego konturu nadaje im silnie prowincjonalny, archaizujący charakter.

Zob. KdiHM 2, s. 19-20 (nr 12.2.4), s. 224 (nr 15.3.3), il. 2, 110.

Oprawa

1. Deski dębowe, skóra jasna.
Na niej:
2. skóra jasna (przetarta na niemal całej powierzchni), reperowana prawdopodobnie w epoce, 2 zapięcia uszkowe na skórzanych paskach z bolcami na górnej okładzinie (zachowana blaszka mocująca), po 5 okuć mosiężnych na obu okładzinach (brak 1 okucia na górnej okładzinie). Wyklejki pergaminowe: dolnej okładziny – z ostatniej karty bloku książki, górnej okładziny – z sygn. *Lll 8*, *890 b*. Na górnej okładzinie naklejka z sygn. piórem: *8*, na grzbiecie naklejki z sygnaturami *890* oraz: *Lll 8*. Obcięcia kart dekorowane malowaną wicią roślinną.

Prusy Krzyżackie, 1. poł. XV w.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Biblioteka zamkowa] – sygn. Lll 8 (3. Standortkatalog, zob. Oprawa).
2. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – sygn. 890 b (4. Standortkatalog, zob. Oprawa), k. 1r, 242v: pieczęć podłużna „Bibliotheca Regiomontana", k. 1r: pieczęć okrągła „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."

Rękopis powstał na terenie Prus Krzyżackich (inwentarze domów zakonnych wspominają księgę Hioba: Malbork: MAB, 1394, 1398; Elbląg: GAB, 1440), przypuszczalnie w Malborku: poetycka parafraza Księgi Daniela, którą zawiera, zachowała się jeszcze tylko w jednym rękopisie: tzw. stuttgarckim z tekstem Apokalipsy (Stuttgart, Landesbibliothek, HB XIII 11, k. 1r--26r), powstałym na zlecenie wielkiego mistrza Lutera z Brunszwiku (1331-1335), najprawdopodobniej w Malborku. Po wojnie trzynastoletniej kodeks trafił do biblioteki krzyżackiej w Tapiawie, skąd w 1541 r. został przewieziony do biblioteki zamkowej w Królewcu. Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Bibliografia

Steffenhagen 3, nr II, s. 510-512; Karsten (zob. wyżej, nr 1), s. XXIV-XXV; Hübner (zob. wyżej, nr 3), s. VIII-IX; Hübner, *Daniel* (zob. wyżej, nr 3), s. 1-7; Prillwitz (zob. wyżej, nr 2), s. 54-57 (siglum Kb); H.-G. Richert, *Wege und Formen der Passionalüberlieferung*, Tübingen 1978, s. 78-79 (siglum: V*); Potkowski, *Duchowość krzyżaków*, s. 93; Grunewald, *Das Register*, s. 78 (*B 112. Reimen auff das buch Job vnd andere patriarchen*); Plate, *Zum Verbleib*, s. 104; Päsler, *Katalog*, s. 80-82, 212; Jähnig, *Katalog*, s. 296 (*Lll. 6*); Päsler, *Deutschsprachige Sachliteratur*, s. 353-4; Hasse, Schubert, Wolf, s. LXX-LXXI; J. Wolf, R. G. Päsler, w: http://www.handschriftencensus.de/4066 – wcześniejsza literatura (dostęp 08.08.2014).

Il. 134. Rps 40/IV, *Marienlob*, k. 237r: inicjał A(ve) – Madonna z Dzieciątkiem

Il. 135. Rps 41/III, Honorius Augustodunensis, *Expositio totius Psalterii*, k. 2r: inicjał P(atri)

Rps 41/III

Łac. 1437. Papier. Perg. 31 × 22 cm. K. I + 336.

k. 2r-336r: **Honorius Augustodunensis**, ***Expositio totius Psalterii***

Commentarii super Psalmos

[Prolog] – [Christiano] *<P>atri verbo et exemplo ut speculum relucenti. Comissum gregem ad vite pascua per arctum callem ducenti, N. devotus Christo servientium servus devote orationis affectus, quatenus cum apparuerit Princeps, super omnia bona Domini constituatur in thabernaculis iustorum ... >< ... in nulla diccione vel ordine verborum discrepantes per hoc spiritum veritatis et se locutum comprobantes horum ergo translationem tractabimus et ubi opus fuerit de aliis assumemus.* [Tekst] – *Multa sunt indoctis de psalterio dicenda: sed pauca doctis summatim stylo perstringenda ...><*[334v] *... Quicunque wlt salus esse. Tylus huius fidei est fides catholica … Opus, quod de psalterio vel canticis instituimus, auxilio Dei ad angwem* [!] *perduximus. Rogo autem omnes filios Ecclesie, qui hoc opus lecturi sunt, ut mecum Christo pro hoc labore gratias agant, et pro meis excessibus preces pio Indultori fundant. Et noverint in hoc opere nihil esse meum preter solum laborem sentencias autem esse sanctorum.*

Ed.: PL 172, 269-312 (*Selectorum psalmorum expositio*), PL 193, 1315-1372 (komentarze do psalmów 31-37), 1563-1610 (komentarze do psalmów 44-50), PL 194, 485-730 (komentarze do psalmów 78-117). Por. RB 3, 3568; A. Heidinger, *Katalog der Handschriften des Augustiner Chorherrenstiftes Klosterneuburg*, t. 2, *Cod. 101-200*, Wien 1991, cod. 160, s. 101-102; *Danzinger Katalog*, 5, Ms. Mar. F 142, s. 138, Ms. Mar. F 191, s. 176. – Lit.: H. Freytag, *Honorius*, w: VL 4 (1983), kol. 122-132 (wcześniejsza literatura); B. K. Vollmann, *Honorius Augustodunensis*, w: LMA 5 (1991), kol. 122-123; V. I. J. Flint, *Honorius Augustodunensis of Regensburg*, w: *Authors of the Middle Ages. Historical and Religious Writers of the Latin West*, t. 2, red. P. J. Geary, Aldershot, Brookfield 1995, s. 91-183; M. Zahajkiewicz, *Honoriusz z Autun OSB, zw. Augustodunensis*, w: EK 6 (1993), kol. 1215; M. Jamróz, *Bóg, świat i człowiek w pismach Honoriusza Augustodunensis*, Lublin 2008.

Składki

1-25^{6+6} (k. 2-302), 26^{8+8} (k. 303-318), 27^{9+9} (k. 319--336). Zewnętrzne i środkowe arkusze każdej składki pergaminowe. Kustosze na składkach 3 (*III^{us}*), 5-12 (*V^{us}-XII^{us}*), 13-14 (*XIII, XIIII*), 15 (*XV^{us}*), 16 (*XVI*), *17-27*, umieszczane najpierw na początku składki, od składki 13 na końcu, w składce 27 – na początku, oznaczane cyframi rzymskimi, od składki 17 – cyframi arabskimi. Arkusze w składkach numerowane. Reklamanty na końcu składek: 2, 5, 9-10, 12. Współczesna foliacja ołówkiem w prawym górnym rogu, do k. 20 ciągła, potem co 5 kart. Między k. 203-204 XV-wieczna zakładka sfoliowana jako k. 204, stąd też całość liczy 336 kart.

Pergmin

Owczy i bydlęcy, nieliczne naturalne krawędzie (np. k. 249) i zszycia (np. k. 151, 213, 290).

Znaki wodne

1. War. Piccard, 2, VI 260 (1435): k. 2-29, 31-32, 34--336, wyklejka dolnej okładziny; 2. id. Piccard, 2, XI 88 (1436-1442): k. 30, 33.

Pismo i zdobienia

Zaznaczony schemat pisarski, tekst w dwóch kolumnach, lustro tekstu: 23 × 15 cm. Kursywa gotycka jednej ręki.

Inicjały rozdziałów o wys. 3-5 wersów, podrozdziałów o wys. 2-4 wersów (z ozdobnie przedłużonymi *caudami*) – czerwonym inkaustem. Tytuły poszczególnych komentarzy (incipity psalmów) i ich podrozdziałów teksturą gotycką, ujęte w czerwone, poziome linie. Imiona cytowanych w tekście autorów – Ojców Kościoła teksturą (litery inicjalne o wys. 2-5 wersów), cytaty z psalmów podkreślone rubrą, przekreślone wielkie litery.

K. 2r: inicjał P(atri), 12-wersowy, wcięty w kolumnę tekstu; *caudy* wyprowadzone na margines. Korpus litery wypełniony w całości złotem płatkowym. Kaligraficzna ornamentyka w tradycji filigranu pączkowego (obwódka wokół litery, wypełnienie oka, obramienie brzuśca, wypustki marginalna) kreślona jest czerwonym inkaustem. W świetle litery – motyw esownicy z dwoma trójlistnymi liśćmi koniczyny oraz kilka pereł. Ramka czworokątna, w narożach podwójne półpalmety; przy lasce litery od wewnątrz – listki, przy krawędzi zewnętrznej – rzędy pereł. U góry, w narożnikach litery – pączki dużych rozmiarów. Wypustki niciowe, regularne: na górnym marginesie wypustka zbudowana z kilku pionowych linii, zakończonych faliście, w symetrycznym układzie dającym efekt „fontanny"; podobna krótka wypustka wyrasta z boku litery i poziomo wkracza na lewy margines. Z podstawy litery wyprowadzona wypustka z czterech linii, biegnących równolegle pionowo przez niemal całą wysokość marginesu i zakończonych falistymi wąsami; najdłuższa z wici wywija się łukowato na dolnym marginesie karty.

Komentarz

Regularna dekoracja filigranowa w tradycji pączkowej kreślona jest wprawną ręką i nosi późne cechy stylowe, charakterystyczne dla XV w. Pojedyncze maczugowate pączki są tu nieliczne i silnie powiększone, zastąpione motywami roślinnymi – listkami i koniczynami. Zbliżony typ zdobień występuje w kodeksie 2/I.

Noty i glosy

Jednej ręki (Andreasa Falkenau?) powtarzające tekst komentarza, np. k. 2-2v: *Psalterium exprimit formam hominis* (rączka), 3r: *Quot modis sacra scriptura intelligitur*, 4v-11v, 14r, 56r-57v: *Spiritus sapientie*, *spiritus intellectus*, *spiritus consilii*, *spiritus fortitudinis*, 92r, 171r: *Deus irascitur*, 196v: *due sunt temptationes leves et due graves*, 198r: *Christus est lapis*, 245r: *Nota quinque sunt psalmi, qui lacius tractatur de passione Domini quam ceteri*, 249v: *malegranatum*, 258r: *vetus*, *nova lex*, 258v: *servili timor*, *filialis*, 260v: *caritas est lex Dei*, 313r: *hic notantur ordines superiore civitatis*, 318r: *hic nota bene laudate Dominum in sanctis*. Wyklejka dolnej okładziny, imiona autorów cytowanych w tekście, ujęte w klamrę: *Gregorius*, *Ambrosius*, *Augustinus*, *Ieronimus*, *Hilarius*, *Cassiodorus*, *Rabanus*, *Remigius*, *Orasius* [klamra] *expositores huius operis, quod procuravit fieri frater Andreas Valkenaw anno Domini 1437 rogetur pro eo*.

Liczne rączki na kartach całego rękopisu, do karty 18v rubrą (ręką pisarza), dalej czarnym atramentem (ręką glosatora), np. k. 4v, 5v, 7r, 8r, 9v, 11rv, 12v, 13r-15v, 18v, 35r, 45rv, 95r, 96v, 104v-105r, 170r, 201r-202r, 218rv, 222rv, 225r-226r; rączki i klamry, np. k. 14rv, 114r, 119rv, 123v, 125rv, 127v, 134v, 141v--142v, 155r, 149rv, 158r-160r.

Oprawa

Deski dębowe, skóra brunatna, 2 zapięcia uszkowe na paskach skórzanych z bolcami na górnej okładzinie. Dekoracja okładzin o kompozycji ramowej ze zwierciadłem, w którym wzór rombowy; ślepo wyciskana strychulcem i tłokami z motywem m.in. smoka i lilii. Wyklejki papierowe, na tylnej znak wodny z głową wołu (war. Piccard, 2, VI 260: 1435). Na przedniej sygnatura *1237*. Na górnej okładzinie naklejka z sygnaturą piórem *Yy 20*. Na grzbiecie naklejki z sygnaturami: *Yy 20* [?], *1237*.

Gdańsk, *Introligator Smoka – I* (*Introligator Smoka – starszy*), l. 30. XV w. (1437?)

Zob. *Danzinger Katalog*, 5, s. 43-45, tabl. I-II/1-45; Wagner, *Cymelia*, s. 177-178.

Między kartą 203 a 204 zakładka o wym. 6 × 8 cm wycięta z listu (przywileju odpustowego?): *Meritum passionis Domini nostri Iesu Cristi*‖ *merita gloriosissimi Dei Genitricis*‖ *eiusdem compassio cum meritis et passio*‖ *sacerdotalis et omnia suffragia*‖ *Marie sancte matris ecclesie b*‖ ... Na odwrociu: ‖*domino Georgio ecclesie*‖ [ple]*bano* [?] *fratri suo benemerito.*

Adresat tożsamy z Jerzym kanonikiem pomezańskim i proboszczem kościoła katedralnego w 1505 r.? (Glauert, *Das Domkapitel*, s. 258, 430).

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Andreas Falkenau?] – wyklejka dolnej okładziny: *…quod procuravit fieri frater Andreas Valkenaw anno Domini 1437 rogetur pro eo*.
2. [Biblioteka zamkowa] – sygn. Yy 20 (3. Standortkatalog, zob. Oprawa).
3. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – sygn. 1237 (4. Standortkatalog, zob. Oprawa), k. 2r: pieczęć okrągła „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."

Rękopis – staranny w formie – został wykonany w 1437 r. na zlecenie Andreasa Falkenau (*Falkenaw*), studenta w Lipsku (1416), kantora (1440) i scholastyka (1441) kapituły pomezańskiej, najprawdopodobniej identycznego z wikariuszem katedry wrocławskiej

Il. 136. Rps 41/III, k. 3r: nota *Quot modis*…

(1398-1399, 1419) i z Andrzejem Czechem *de Falkenow* skryptorem pierwszej części rękopisu 29/III (zob. opis). Nosi ślady uważnej lektury (liczne rączki, klamry, notatki akcentujące istotne treści komentarzy).

Po sekularyzacji Prus Krzyżackich rękopis – wraz z częścią biblioteki kapituły pomezańskiej (?) – został najprawdopodobniej przejęty przez księcia Albrechta Hohenzollerna i umieszczony w bibliotece zamkowej w Królewcu. Znajdował się tutaj z pewnością już w 4. ćw. XVI w. Dalsze losy – zob. Rps 3/I.

Zob. Heyne, *Dokumentierte Geschichte*, 2, s. 317-319, 322 (Andreas Falkenaw, wikariusz katedry wrocławskiej); Päsler, *Zur Herkunft*, s. 45; Glauert, *Das Domkapitel*, s. 401.

Bibliografia

Jahnig, *Katalog*, s. 272 (*Yy 17. Commentarius super Psalmos*); Czyżak, *Cymelia*, s. 424, 426 (il. 4), 430; eadem, *Rękopisy duchownych Prus Krzyżackich w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu. „Expositio totius Psalterii" Honoriusza Augustodunensis z biblioteki Andrzeja Falkenau, scholastyka kapituły pomezańskiej*, w: *Dawnych ksiąg niesyty. Tom studiów dedykowanych profesorowi Januszowi Tondelowi na siedemdziesięciolecie urodzin*, red. I. Imańska, A. Wagner, Toruń 2016, s. 84-89.

Il. 137. Rps 41/III, k. 56r

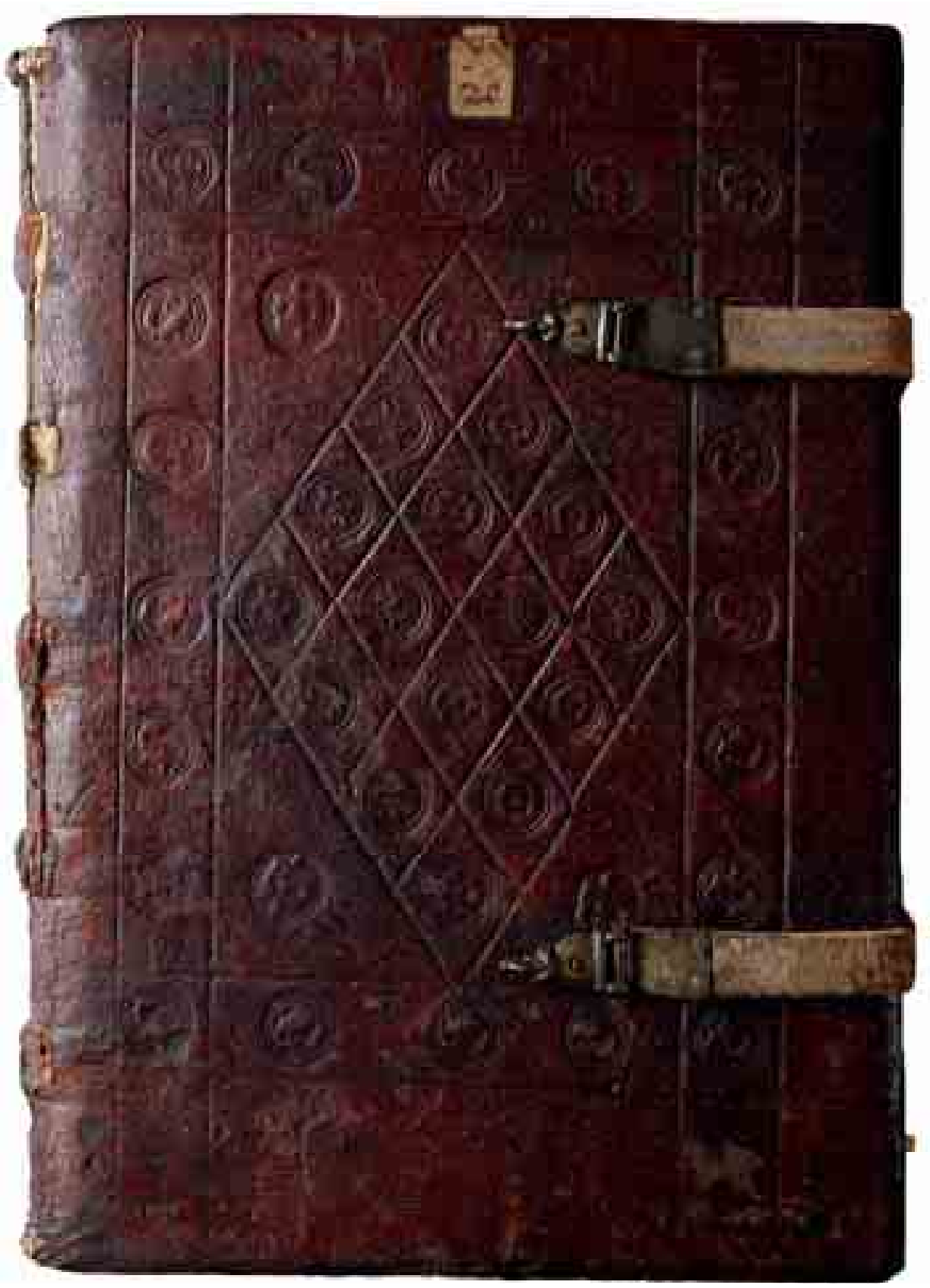

Il. 138. Rps 41/III, oprawa – górna okładzina, *Introligator Smoka – starszy*, Gdańsk, lata 30. XV w. (1437?)

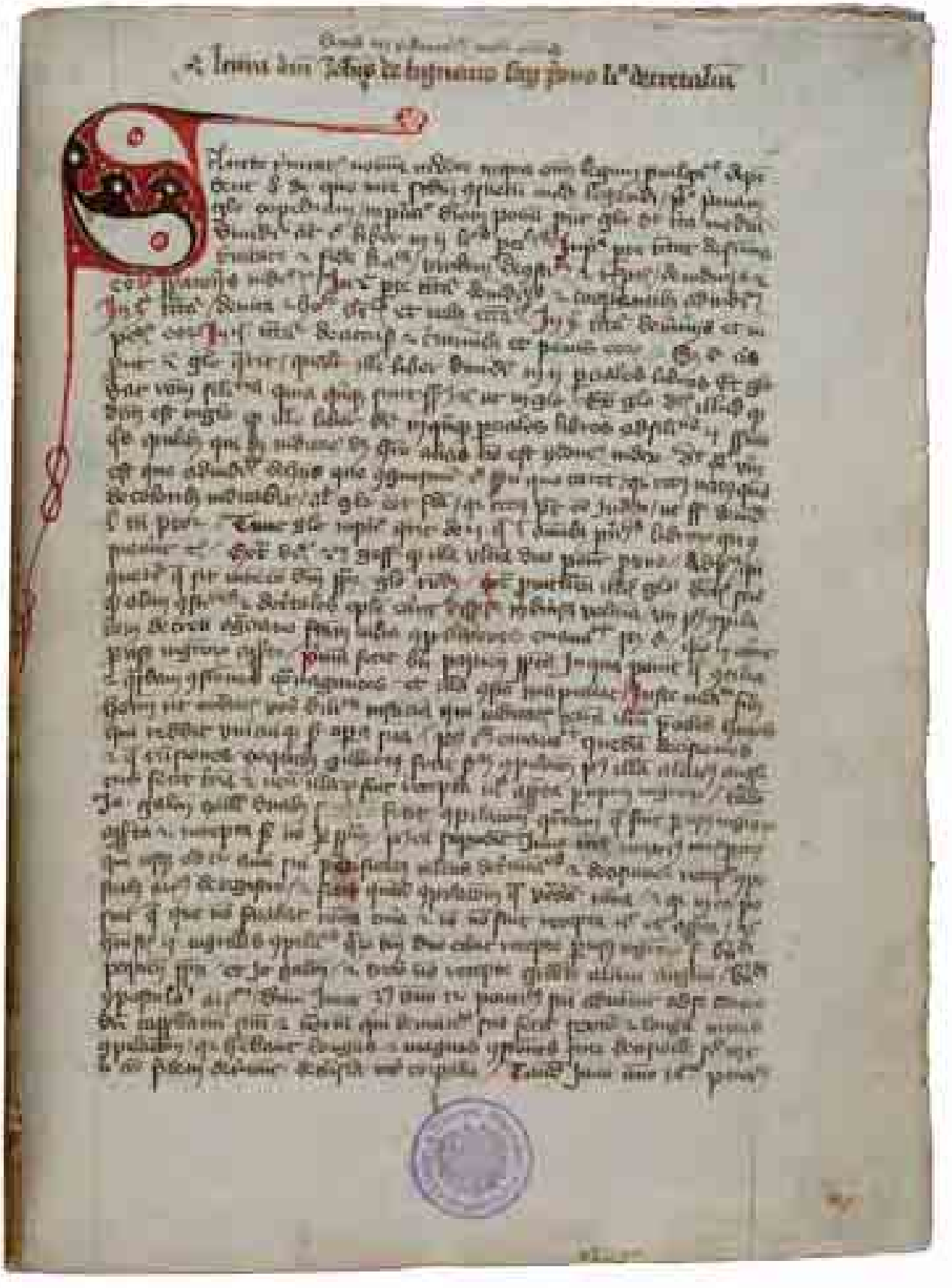

Il. 139. Rps 43/III, Ioannes de Lignano, *Lectura super primo libro Decretalium Gregorii IX*, k. 4r: inicjał S(ancto)

Rps 43/III

Łac. Lata 90. XIV w. Perg. Papier. 29,5 × 22 cm. K. I + 304 + I.

1. k. 1r: ***Super cap. Raynuncius***

– *Ad intelligendum decretalem Raynuncius de testa*[mentis] *pone quod tota hereditas Ray*[nuntii] *valuit LIIII omnibus computatis in quibus Clera mater eius habuit tertiam partem scilicet XVIII ... Item ad intelligendum decretalem Raynaldus pone quod tota hereditas Peponis valuit LXIIII ... >< ... et cum XXXIII que habet patruus habebis LXIIII sine diminucione.*

k. 2-3: puste.

Ed.: Decretales Gregorii P. IX., w: CIC 2, kol. 544-546 (lib. 3, tit. 26, cap. 16, 18).

2. k. 4r-299v: **Ioannes de Lignano, *Lectura super primo libro Decretalium Gregorii IX***

Lectura domini Johannis de Lignano super primo libro Decretalium.
– *<S>ancte Trinitatis nomine invocato in qua omnium legum promulgaciones dependent, 8 Di*[gestum], quo *iure secundum consuetum modum legendi ...* [Komentarz do prologu, 5r] – *Gregorius episcopus. Istud prohemium dividitur in quatuor partes: in solucionem, exordium, narracionem et conclusionem ... ><*[9r] *... nisi repetitur in Sexto et in Clementina.* [Komentarz do I księgi, 9r] – *Canonum statuta ab. Constituciones canonum ab omnibus sunt servande. Canonum statuta summitur large pro omni constitucione canonica ... >< ... licet arbitratum morte litigatorum solvatur quantum ad personam ipsius mortui, durat tamen quantum ad accessoria ut dicit Hostiensis hic summa c. ex parte etc. Laus Deo Patri parilique proli.*

Por. Schulte, *Geschichte*, 2, s. 260; *Catalogus BJ* II, cod. 365, s. 111.

*3. Dwie karty pergaminowe z XIV-wiecznego rękopisu (scyzury) obejmujące pierwszą i ostatnią składkę (k. 1-3, 295-304), z niezidentyfikowanym tekstem prawniczym. Na marginesie pierwszej karty (Ir) nota: *Non bene vim praebet, qui me defendere debet*, na marginesie k. IIv nota: *Pater Noster, qui est in celis sanctificetur nomen tuum, fiat voluntas tua sicut.*

Składki

1^{2+1} (k. 1-3), 2-25^{6+6} (k. 4-294), 26^{6+4} (k. 295-304).

Kustosze na początku składek: 2-10: *primus-nonus*, reklamanty na końcu składek 11-25. Między kartami 2 i 3 wycięto dziewięć kart. Współczesna foliacja ołówkiem co pięć kart.

Znaki wodne

1. Id. Piekosiński, *Średniowieczne znaki wodne*, 604--605 (1395), k. 1-3, 112-186; 2. id. Piekosiński 627 (Praga, 1395), k. 283-304; 3. war. Piekosiński 268 (Praga, 1393), war. Piccard, 10, II 273 (1392): k. 4-11, 187--274, 279-282.

Pismo i zdobienia

Wykreślony schemat pisarski. Kursywa gotycka, dwoje rąk: 1. k. 1-96r, 97r-100v, 187r-299v. Lustro tekstu: 21,5 × 15,5 cm; 2. k. 96r-96v, 99v, 100v-186v. Lustro tekstu: 21 × 15 cm.

Ręka 1: tytuły rozdziałów (dystynkcji) teksturą, przekreślone rubrą, pierwsza litera tytułu o wys. 2-6 wersów, niekiedy z geometrycznym/roślinnym wzorem w świetle litery, np. k. 34v, 55v, 188v, lub z filigranem, np. k. 28v, 52r, 60r, 77v. Ozdobna fala na lasce litery I, o wys. 2-8 wersów, np. 28v, 52r, 60r, 77v. K. 4r: inicjał kaligraficzny S(ancte) o czerwono-czarnym korpusie, wys. 6 wersów.

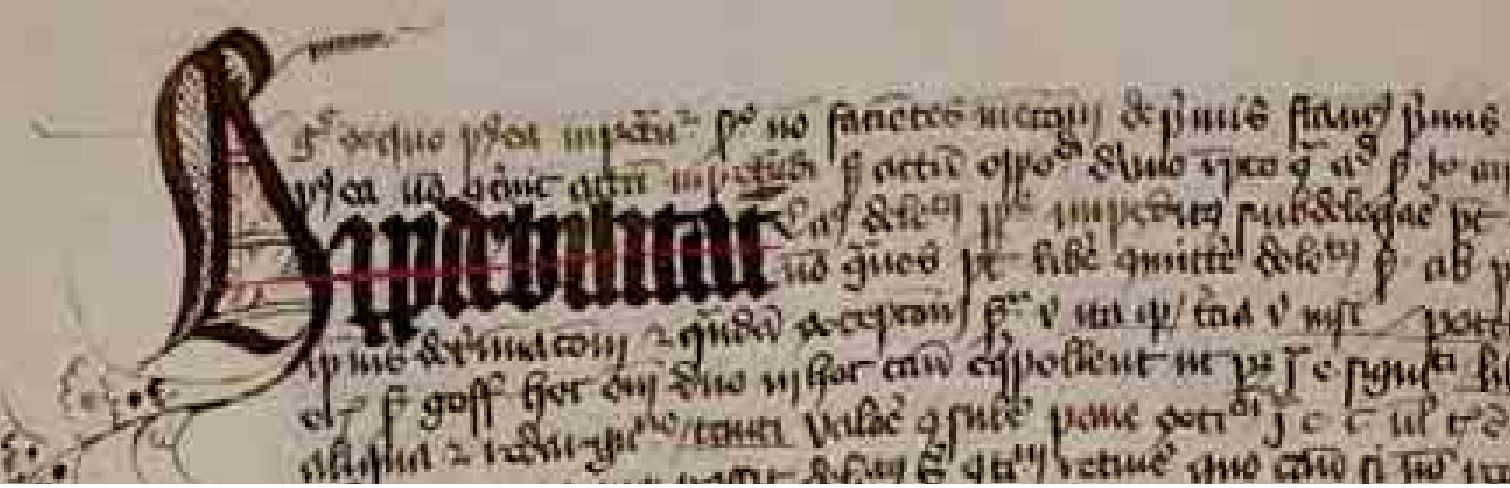

Il. 140. Rps 43/III, k. 188v: tytuł dystynkcji

Noty i glosy

Ręką pisarza, uwagi do tekstu, np. k. 7r: *Quales debent esse doctores humiles*, 12r: *De similibus simile est humidum*, *Quod cupiditas est radix omnium malorum*, 12v: a*n absens possit percipere fructus sine peccato*, 94v: *Si aliquis administraret ante confirmacionem*, szczególnie liczne na k. 215v-269: 224r: *Que sunt acciones bone fidei*, 230v: *Episcopi per suas dyocesias iurisdciccionem exercent,* 232r: *Sacerdotes ecclesie suos parrochianos excommunicare possunt*, 255r: *Pactum vestitur re, pactum vestitur verbis, pactum vestitur litteris, pactum vestitur consensu ...* , 264r: *an clerici possunt esse advocati coram iudice seculari, advocati nihil debent recipere pro solario*, 264v: *clericus habens beneficium postulare non debet.*

Oprawa

Po konserwacji; nacinana (ledersznytowa); deski bukowe, skóra brunatna, 2 zapięcia zaczepowe na skórzanych paskach (zaczepy rekonstruowane), po 5 guzów mosiężnych na obu okładzinach (tylko dwa oryginalne); przy górnej krawędzi dolnej okładziny ślad po katenacji. Dekoracja górnej okładziny: rama z motywami floralnymi i zoomorficznymi, w zwierciadle 6 splecionych medalionów z motywami monstrów i orłów; dekoracja dolnej okładziny: rama z motywami floralnymi, w zwierciadle 2 medaliony z motywami monstrów. Wyklejki papierowe, rekonstruowane; na górnej wyklejce naklejka z minuskułowym napisem gotyckim: *Lectura Jo. de Lignane super primo Decretalium*; scyzury pergaminowe z XIV-wiecznego rękopisu, obejmujące pierwszą i ostatnią składkę. Na grzbiecie dwie kwadratowe naklejki, na dolnej sygn.: *95*.

Na górnej okładzinie znajdowała się naklejka: *Lectura d. Joannis de Lignani A. 5*, usunięta w czasie konserwacji, obecnie w dołączonej kopercie.

Praga, początek XV w.

Zob.: A. Lewicka-Kamińska, *Z dziejów średniowiecznej oprawy na Śląsku*, „Roczniki Biblioteczne", 21, 1977, t. 1-2, s. 27-90, zwł. s. 50-51; Strutyńska, *Cymelia*, s. 27, il. 6; J. Tondel, *Ein Lederschnittband aus dem altpreußischen Königsberg*, „Gutenberg Jahrbuch", 63, 1988, s. 285-289, il. 287-288; idem, *Oprawa nacinana ze zbiorów królewieckich*, w: idem, *Książka w dawnym Królewcu Pruskim*, Toruń 2001, s. 235-240; Wagner, *Cymelia*, s. 185-186.

Stan zachowania

Rękopis po konserwacji zachowawczej wykonanej w 1973 r.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Biblioteka zamkowa] – sygn. A. 5. (1. Standortkatalog, zob. Oprawa).
2. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – sygn. 95 (4. Standortkatalog, zob. Oprawa), k. 4r: pieczęć okrągła „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."

Rękopis powstał najprawdopodobniej w Pradze (oprawa), w latach 1393-1395 (znaki wodne). Nie wiemy, w jaki sposób znalazł się w Prusach, być może został pozyskany (przepisany?) przez jednego z duchownych krzyżackich w czasie studiów praskich. Nie jest wymieniany wśród kodeksów przywiezionych przez Polyphema z Tapiawy, należał być może do biblioteki katedralnej, choć nie jest zaliczany do tej biblioteki przez Päslera (*Deutschsprachige Sachliteratur*, s. 61-69). Pod koniec 1. poł. XVI w. znajdował się już w bibliotece zamkowej w Królewcu (sygn. A. 5). Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Bibliografia

Steffenhagen 1, s. 59, nr CXXX; Jähnig, *Katalog*, s. 291; Czyżak, *Cymelia*, s. 421, 422 (il. 1), 429.

Il. 141. Rps 43/III, oprawa nacinana (ledersznytowa) – górna okładzina, Praga, pocz. XV w.

Il. 142. Rps 44/III, Heinrich von Hesler, *Apokalypse*, k. 148r: miniatura *Siódma trąba*

Rps 44/III

Niem. 4. ćw. XIV w. Perg. 31 × 23,5 cm. K. 199.

1. k. 2ra–31ra: ***Prosa-Apokalypse***

– Appokalipsis Ihesu Cristi, di got Iohanni gab sime liben ... >< ... Di gnade unsers herren Ihesu Cristi si mit uch. Amen.

Ed.: F. E. A. Campbell, *Die Prosa-Apokalypse der Königsberger Hs. 891 und die Apokalypse Heinrichs von Hesler*, Königsberg 1913. – Lit.: K. Ruh, *Apokalypse*, w: VL 1 (1978), kol. 406-408.

2. k. 32ra-199vb: **Heinrich von Hesler, *Apokalypse***

– <H>Erre got schepfer du were ie
Der din begin begonde nie
Din ende vor endet nimmer ... >< ...
Amen kum liber herre min
Jhesu Criste vns allen si
Stetlichen dine genade bi.

Ed.: Helm, *Apokalypse* (siglum: K), zwł. s. VII; Honemann, *Mikrofiche-Edition*. – Lit.: K. Ruh, *Apokalypse*, w: VL 1 (1978), kol. 406-408; A. Masser, *Heinrich von Hesler*, w: VL 3 (1981), kol. 749–755, VL 11 (2004), kol. 122, 624-625; Päsler, *Katalog*, s. 84 (dalsza literatura); Ehrich, *Die „Apokalypse"*, s. 15-156.

Składki

1-2^{5+5} (k. 1-19), 3^{6+6} (k. 20-31), 4-9^{4+4} (k. 32-79), 10^{4+3} (k. 80-86), 11-24^{4+4} (k. 87-198), 25^{1+0} (k. 199.

Pierwsza karta pierwszej składki służy jako wyklejka. Brak jednej karty z miniaturą po k. 86.

W całym kodeksie współczesna foliacja ołówkiem. W utworze 2 pierwotna foliacja rzymska, rubrą: ten sam numer na przeciwległych stronach (k. 33v–158v, 179v–199v). Kustosze na końcu składek 1-2: *I-II*, 3-9: *I-VI*, 11-24: *VIII-XXI*.

Pergamin

Cielęcy; gruby, dwustronnie szlifowany, widoczne cery-zszycia, karty docięto równo do formatu.

Pismo i zdobienia

Wykreślony schemat pisarski, liniowanie. Tekstura gotycka dwóch rąk: 1. k. 2r-31ra oraz k. 197rb-199vb; 2. k. 32r–197rb (do wersu 22900). Dwie kolumny. Lustro tekstu: 23 × 18 cm.

Utwór 1. Kolumny po 27 wersów. Tytuły rozdziałów, inicjały rozdziałów o wys. 2 wersów – czerwonym inkaustem, przekreślone rubrą wielkie litery. Cyfry rzymskie na marginesach i litery w tekście tworzące konkordancję do odpowiednich kart Apokalipsy.

Utwór 2. Kolumny po 36 wersów. Ozdobne inicjały kaligraficzne (*litterae elevatae*) na początku każdej kolumny brunatnym inkaustem, podmalowane czerwienią, z dekoracyjną rezerwą w bloku w kształcie krzyżyków, gdzieniegdzie z maskami. Inicjały rozdziałów o wys. 2 wersów – czerwone, bez dekoracji. Odsunięte i przekreślone pierwsze litery wersów.

Czterdzieści sześć miniatur (farby temperowe), ilustrujących w sposób dosłowny tekst Apokalipsy, w tym dziesięć, których brakuje w rękopisie Apokalipsy, sygn. Rps 64/III.

Miniatury w prostokątnych ramkach, w szerokości kolumny lub przedłużone na szerokość dwóch kolumn tekstu. Komponowane na neutralnym tle, wypełnionym rozbielonym ugrem. Modelunek malarski swobodny. Plama barwna rozmalowana miękkim walorem, rozbita płynnymi, jakby pospiesznie nakładanymi liniami ciemniejszego tonu, dającymi gdzie-

Il. 143. Rps 44/III, k. 168r: miniatura *Walka przeciw plemionom Goga i Magoga*

niegdzie efekt światłocienia. Tonacja ciepła, paleta barwna bogata, z wykorzystaniem ugrów o różnym nasyceniu, zgaszonych błękitów, złamanych zieleni, bieli, czerwieni i subtelnych przejść tonalnych z użyciem szarości, ciemnego ugru, ciemnej zieleni. Finalne wykończenie stanowią drobne pociągnięcia cienkim pędzelkiem – czernią, bielą i innymi kolorami.

K. 42r: *Zwiastowanie św. Janowi na Patmos*; 43r: *Św. Jan u stóp Pana*; listy do siedmiu Kościołów w Azji: 48r: *Efez*, 50r: *Smyrna*, 51v: *Pergamon*, 57r: *Tiaty-*

ra, 62v: *Sardes*; 69v: *Filadelfia*; 77r: *Laodycea*; 105r: *Otwarcie pierwszej pieczęci*; 106r: *Otwarcie drugiej pieczęci*; 108r: *Otwarcie trzeciej pieczęci*; 112v: *Otwarcie czwartej pieczęci*; 114v: *Otwarcie piątej pieczęci*, 116v: *Otwarcie szóstej pieczęci*; 118v: *Anioły powstrzymujące cztery wiatry*; 119v-120r: *Adoracja Baranka*, 121v: *Otwarcie siódmej pieczęci*; 122r: *Siedem trąb*; 122v: *Okadzanie ołtarza*; 125v: *Pierwsza trąba*; 126r: *Druga trąba*, 127r: *Trzecia trąba*; 127va: *Czwarta trąba*, 127vb: *św. Jan i orzeł*; 129v: *Piąta trąba*; 133v: *Szósta trąba*; 134r: *Uśmiercenie trzeciej części ludzkości*; 135r: *Uśmiercenie trzeciej części ludzkości*, 136v: *Anioł z księgą wyroków*; 142r: *Pomiar świątyni*; 145v: *Henoch i Eliasz*; 146v: *Henoch i Eliasz walczący z wojskiem Antychrysta*; 147ra: *Henoch i Eliasz nauczający*; 147rb: *Wniebowstąpienie Henocha i Eliasza*; 148r: *Siódma trąba*; 149v: *Arka Przymierza*; 150r: *Niewiasta Apokaliptyczna*; 154r: *Niewiasta Apokaliptyczna i anioł porywający dziecię*; 156v: *Walka Michała Archanioła ze smokiem*; 167v: *Św. Paweł, Sybilla i cesarz na wspólnym tronie*; 168r: *Walka z plemionami Goga i Magoga*; 170v: *Bestia*; 173v: *Chrzest niewiernych*; 174 r: *Śmierć Antychrysta*; 175v-176r: *Koronacja Marii* i *Sąd Ostateczny*; 182v: *Nowe Jeruzalem*.

Komentarz

System dekoracji kodeksu jest próbą odwzorowania dekoracji Apokalipsy 64/III: prezentuje zbliżony zestaw miniatur o podobnych kompozycjach, choć o innej technice wykonania (bez złoceń w tłach i piórkowego wykończenia) oraz innej, bardziej malarskiej manierze, rezygnującej z czarnego konturu i płaskiej plamy barwnej. Kolorystyka jest cieplejsza (przewaga ugrów i czerwieni), a paleta barwna bogatsza, z licznymi półtonami. Miniatury są słabszej jakości artystycznej (partie figuralne są malowane pobieżnie i odtwórczo), a ich zmiękczona forma jest wynikiem późniejszego czasu powstania (2. poł. XIV w.). Dekoracja kaligraficzna kodeksu została natomiast rozbudowana o liczne ażurowe *litterae elevatae*, charakterystyczne – jak się wydaje – dla skryptorium malborskiego.

Zob. KdiHM 1, s. 237-238 (nr 6.1.2), il. 123, 125; Karłowska-Kamzowa, *Ilustrowane apokalipsy*, s. 126-133; *Średniowieczna książka rękopiśmienna*, s. 110, nr 38; Błaszczyk 2.

Noty i glosy

K. 199v: *Qui mala diligit et mala* [!] *negligit intrat* [abyssum].

Oprawa

Deski dębowe, skóra brązowa, 2 zapięcia uszkowe na skórzanych paskach z bolcami na górnej okładzinie (zachowane blaszki mocujące i bolce), po 5 guzów mosiężnych na obu okładzinach (brak 1 guza na gór-

nej okładzinie). Wyklejki pergaminowe, na przedniej sygn. *891*. Na grzbiecie naklejki z sygnaturami: *Lll. 11* oraz *K. Z.*

Prusy Krzyżackie, 4. ćw. XIV w.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Biblioteka zamkowa] – sygn. Lll. 11 (3. Standortkatalog, zob. Oprawa).
2. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – sygn. 891 (4. Standortkatalog, zob. Oprawa), k. 2r: pieczęć okrągła „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."

Utwór 2 (*Apokalypse*) stanowi wierną kopię rękopisu 64: w obu przypadkach podobne są wymiary tekstu, ta sama liczba wersów na stronie, ten sam zestaw miniatur, umieszczonych w tych samych miejscach w kolumnach tekstu, podobna zmiana ręki pisarskiej po wersie 22 900. Do tekstu zostały jednak wprowadzone uzupełniania (korekty) dokonane w rękopisie 64 (Helm, s. VII), a miniatury wykonał inny iluminator. Wg KdiHM 1 kodeks powstał w tym samym warsztacie działającym na terenie państwa zakonnego co rękopis 64 i Apokalipsa stuttgarcka (WLB Stuttgart, HB XIII 11, k. 97r-172v), reprezentuje jednak nieco późniejszą fazę stylową (s. 237-238). Wg Karłowskiej-Kamzowej – powstał najwcześniej w l. 70. XIV w. jako dzieło miejscowego artysty (*Ilustrowane apokalipsy*, s. 133), do jej opinii przychylają się także badacze niemieccy (Jagodzinski, s. 15-16; Ehrich, s. 167-168). Został skopiowany z rękopisu 64 zapewne w skryptorium malborskim, które prężnie funkcjonowało do początku XV stulecia.

Pierwsza pewna wzmianka o rękopisie pochodzi z 1541 r.: został wówczas przewieziony z książnicy krzyżackiej w Tapiawie do powstającej biblioteki księcia Albrechta Hohenzollerna w Królewcu (Grunewald, *Das Register*, s. 79: *B 128. Apokalipsis Ihesu Christi geschribenn deutsch auff pergamenn*). Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Bibliografia

Plate, *Zum Verlbleib*, s. 104-105; Päsler, *Katalog*, s. 83-84 (dalsza literatura); Honemann, *Mikrofiche-Edition*, s. 13-14, 20-21, 28-46; Jähnig, *Katalog*, s. 296; Päsler, *Deutschsprachige geistliche Texte*, s. 28; Jagodzinski, *Die illustrierte Apokalypse*, zwł. s. 15-16, 31-34, 142-144, IV-VI; Ehrich, *Die „Apokalypse"*, s. 163-239; Klein, *Beobachtungen*, s. 129; M. Czyżak, *Prosa-Apokalypse, zwana Apokalipsą Królewiecką, Heinrich*

IL. 144a. Rps 44/III, k. 50r: miniatura *Kościół w Smyrnie*

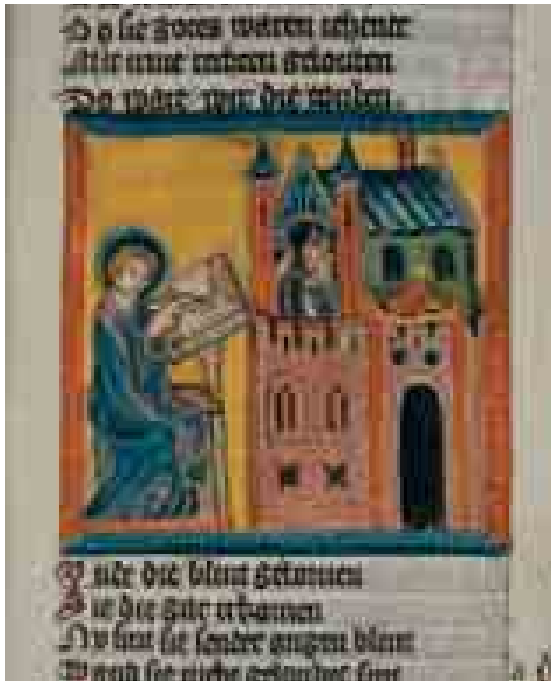

Il. 144b. Rps 44/III, k. 57r: miniatura *Kościół w Tiatyrze*

Il. 144c. Rps 44/III, k. 62v: miniatura *Kościół w Sardes*

Il. 144d. Rps 44/III, k. 105r: miniatura *Jeździec na białym koniu*

von Hesler, *Apokalypse*, hasło katalogowe, w: *Fundacje artystyczne na terenie państwa krzyżackiego w Prusach. Katalog wystawy w Muzeum Zamkowym w Malborku*, t. 1, red. B. Pospieszna, Malbork 2010, s. 13-14 (il.); M. Bauer, w: http://www.handschriftencensus.de/4067 – wcześniejsza literatura (dostęp 28.01.2013).

Il. 144e. Rps 44/III, k. 116v: miniatura *Trzęsienie ziemi, niebo zwijane jak księga*

na następnej stronie:
Il. 145. Rps 44/III, k. 175v-176r:
miniatura *Koronacja Marii i Sąd Ostateczny*

Il. 146. Rps 45/IV, Ioannes Lapus de Castellione, *Allegationes iuris ab Antonio de Butrio abbreviatae*, k. 1r

Rps 45/IV

Łac. Lata 20. XV w. Papier. 33,5 × 23,5 cm. K. I + 142 + I.

k. 1r-142r: **Ioannes Lapus de Castellione,** ***Allegationes iuris ab Antonio de Butrio abbreviatae, I-CXXXII***

In nomine Domini nostri Ihesu Christi. Allegationes sollempnissimi doctoris domini Lappi de Castelliono de Florentia abbreviate per famosissimum utriusque iuris doctorem dominum Anthonium de Butrio de Bononia. – <A>llegatio prima de appellationibus. – In hac allegatione facit tria vel quatuor dubia ... [121r] *… Allegatio CXXXII. Circa premissa questionem videtur … >< … et sic titulorum purificatio non inducit aliquam inconvenientiam vel iuris impossibilitatem et sic tutum est constilium* [!] *ut utraque. Sic dico et consulo ego Paulus de Liazariis de Bononia. Deo gratias. Amen.*

K. 123r: *Incipit tabula allegacionum domini Lapi. De constitutionibus rubrica. – Non obstante constitucione facta per c*[apitulum] *vacante sede penali et iurata de diminuendo caritativo subsidio poterit postea exigi, allegacione XXI et XXII*^{o} *... ><*[142r] *... Extra rubricas.* [A]*n civitatis Rudertina sit quo ad temporalem iurisdiccionem ecclesie subiecta, allegacione LXXXV. Ubi requiritur superioris licencia, non sufficit tacitus consesus, allegacio LXXXVI. Deo gratias. Explicit tabula super allegacionibus domini Lapi. Dimelant* [?]

Opuszczone rozdziały CIX-CXI: *Allegatio CIX-CXI non scribitur, quia nihil boni ducitur*, CXIV: *Allegatio CXIIII non scribitur, quia est quasi inutilis.*

Ed. Roma 1474 (H 4578). Por. Schulte, *Geschichte*, 2, s. 270-272, 293; *Catalogus BJ* II, cod. 405, s. 201-202; Rył, *Katalog*, nr 86, s. 68; Darmstadt, Universitäts- und Landesbibliothek, Hs. 381: www.manuscripta-mediaevalia.de/hs/projekt-Darmstadt-pdfs/0381_mm.pdf (15.04.2012).

Il. 147. Rps 45/IV, k. 1r: inicjał A(llegatio)

Składki

1-11^{5+5} (k. 1-110), 12^{6+6} (k. 111-122), 13-14^{5+5} (k. 123--142). Reklamanty na składkach 1-13. Kustosze cyframi arabskimi na początku składek 2-12. Współczesna foliacja ołówkiem.

Znaki wodne

1. War. Piccard 10, II 377 (Ferrara 1424), k. 1-122, wyklejki (?); 2. Id. Piccard 16, II 396 (Ferrara 1427), k. 123-142.

Pismo i zdobienia

Pismo dwóch rąk: 1. k. 1r-121v: bastarda w dwóch kolumnach, lustro tekstu: 19–19,5 × 14 cm; 2. k. 123r-142r: kursywa w dwóch kolumnach, lustro tekstu: 21-22,7 × 14-15 cm. Sporadycznie: znaki akapitu w tekście, na przemian czerwone i niebieskie, np. k. 59, 72.

K. 1r: inicjał A(llegatio), gwaszowy, 6-wersowy, wciągnięty w kolumnę tekstu. Blok litery malowany barwą jasnoróżową z cieniem o głębszym walorze, miejscami podkreślony białym włosowym konturem. Forma litery dekoracyjna, lewa laska u dołu wygięta, zdobiona przy wierzchołku liściastą wypustką. Tło światła wypełnione błękitem, z wmalowanymi *quasi*-roślinnymi pączkami (zielonymi i czerwonymi), podmalowane cienką, białą kreską z punkcikami. Blok litery ujęty po bokach w proste obramienie, wypełnione złoceniem złotem płatkowym.

W tekście liczne inicjały kaligraficzne „A" do kolejnych *allegationes*, czerwone z brunatnym filigranem lub błękitne z czerwonym filigranem. Kreślone bardzo nieprecyzyjnie, z motywem pionowej pięciolinii o chwiejnej kresce, biegnącym przez środek litery, np. 2r, 7r, 10r, 12r, 77r, 82r, 108v i in. K. 123r-142r: pozostawione wolne miejsca na inicjały.

K o m e n t a r z

Zarówno wielowarstwowa budowa roślinnego inicjału o pastelowej kolorystyce, jak i typ filigranu (motyw „pięciolinii") wskazuje na włoską proweniencję kodeksu. Jest to dekoracja raczej oszczędna, inicjały są skreślone niewprawną ręką, pozbawione typowych dla włoskiego miniatorstwa wypustek ze złotymi punkcikami i marginaliów; kodeks zawiera tylko jeden inicjał gwaszowy. Wskazuje to na *stricte* użytkową funkcję księgi.

Noty i glosy

Nieliczne, jednej ręki, np. k. 9: *compurgatores quomodo iurare debeant*, 29v: *intellectus est reintegranda*, 88r: *Sacerdos potest revelare confessionem ut hic patet*, 98r: *Episcopus potest compromittere*.

Oprawa

Karton, skóra jasna. Na górnej okładzinie 2 naklejki: z minuskułowym napisem gotyckim: *Allegationes d. Lappi de Castellis. K. 3.* oraz z sygnaturą *Bbb 9*. Okucie centralne – mosiężne, z ażurowym i rytym motywem orła, okucia narożne, prawie kompletne (brak jednego w górnym prawym rogu dolnej okładziny), mosiężne – ze stylizowanym monogramem (?); 4 zapięcia mosiężne na skórzanych paskach, dwa na dłuższych brzegach, po jednym na krótszych brzegach okładzin. Wyklejki papierowe ze znakami wodnymi (zob. Znaki wodne), na wyklejce przedniej okładziny sygn. *19*. W dolnej części grzbietu naklejka z sygnaturą *Bbb 9*, poniżej zerwane obleczenie.

Pn. Włochy (?), początek XV w.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Biblioteka zamkowa] – sygn. K. 3., sygn. Bbb 9 (1. i 3. Standortkatalog, zob. Oprawa).
2. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – sygn. 19 (4. Standortkatalog, zob. Oprawa), k. 1r: pieczęć okrągła „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."

Rękopis powstał w północnych Włoszech (papier użyty na jego wykonanie pochodził z Ferrary) w latach 20. XV w. (zob. Znaki wodne). Nie znamy jego dalszych losów: pod koniec 1. poł. XVI w. znajdował się już w bibliotece zamkowej księcia Albrechta Hohenzollerna (zob. sygnatury), być może pochodził z dawnej biblioteki katedralnej. Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Bibliografia

Ed.: http://kpbc.umk.pl/dlibra/docmetadata?id=82793&from=publication. – Lit.: Steffenhagen 1, s. 59, nr CXXIX; Jähnig, *Katalog*, s. 290 (*Bbb 15. Lappi de Castellis allegationes*).

Il. 148. Rps 45/IV, oprawa – górna okładzina, detale

Il. 149. Rps 45/IV, oprawa – górna okładzina, pn. Włochy (?), pocz. XV w.

Il. 150. Rps 46/III, *Summa brevis super Decretales*, k. 1r

Rps 46/III

Łac., niem. 1411. Papier i perg. 29 × 21,5 cm. K. 112 + I.

1. k. 1r-74v: ***Summa brevis super Decretales***

Summa Calderini. Liber primus Decretalium. [Prolog] – *<F>Ecit Deus duo magna luminaria ...* [Gen 1, 16]. *Utrumque magnum alterum tamen maius. Igitur ad firmamentum celi id est universalis Ecclesie fecit Deus duo luminaria magna ... ><*[1v] *... et decretales canones appelantur.* [Spis rozdziałów księgi I] *De fide catholica 1. ... >< ... De hiis, qui vi vel causa metus fugiunt 27.* [Tekst] – *Quid est fides. Est substantia id est fundamentum rerum sperandarum argumentum non apparencium ... ><*[74r] *... De regulis iuris. Ultimo post tractatum titulorum diecendum est de Regulis iuris …* [74v] *Item semper in generalibus spiritualia intelliguntur ff.* [Digestum] *c. ti.*[tulo] *semper. Omneque tamen speciale derogat generali ut dictum est sub titulo De rescriptis. Sit laus Deo Patri, summo Christo decus, Spiritui Sancto honor trinus unus. Maria, dele vitia. Sub anno Domini M°CCCC°XI°.*

Por. G. Glauche, *Katalog der lateinischen Handschriften der Bayerischen Staatsbibliothek München*, Wiesbaden 1984, s. 88-89, Clm 28312. – Lit. zob. Rps 36/III, 1.

k. 6, 10, 11 zachowane fragmentarycznie (częściowo wydarte).

2. k. 75r-110v: **Ioannes Calderini,** ***Casus summarii quinque librorum Decretalium***

– De summa Trinitate et fide katholica. Firmiter non summatur. Dampnamus. – Casus Pater et Filius et Spiritus Sanctus una unione non similitudinaria vel collectiva sunt una essentia, substantia seu natura ... >< ... De regulis iuris. Omnis res. Estote … Omnia beneficia sunt. Laus tibi sit Criste [dopisane] *quoniam liber explicit iste. Regina celi letare alleluia ... ora pro nobis Deum alleluia. Expliciunt casus summarii quinque liberorum* [!] *decretalium. Gloria tibi, Domine, Domine, qui surrexisti a mortuis, cum Patre et Sancto Spiritu in sempiterna secula. Amen* [dopisane] *Auctor Calderinus.*

Por. Schulte, *Geschichte*, 2, s. 247-253, zwł. 252 przyp. 30 (wspomina nasz rękopis); Truhlář, *Catalogus*, nr 548, s. 547: http://www.europeana.eu/portal/record/92004/DD593CF1814036BFFBC2523D8321BFC1AE4BB5E0.html (dostęp 02.05.2012). – Lit.: H. Zapp, w: LMA 5 (1991), kol. 559.

3. k. 111r-112rb: **Ioannes Andreae,** ***Erklärung des Verwandtschaftsbaumes*** **(*Tractatus de arbore consanguinitatis, affinitate et cognatione spirituali*)**

– Der werde Achtbar eustige mayster Johan Andree genant ... >< ... Nemen sie sich die besitczen keyne rechte ee mittenander sunder man scheydet sie mit rechte.

Do utworu dołączono trzy ustawy o dziedziczeniu: 1. k. 112rb-vb: *Regulae iuris hereditarii*, zob. H. Wasserschleben, *Das Prinzip der Successionsordnung nach deutschem insbesondere sächsischem Rechte*, Gotha 1860, s. 135-137, 157; 2-3. k. 112vb wraz z uwagą, że urodzeni w Prusach powinni dochodzić sprawiedliwości tam, gdzie zostali poszkodowani, ed. Steffenhagen 1, s. 54.

Ed. Augsburg 1474 (GW 1717-1721). – Lit.: Oppitz, 2, s. 591 (nr 780: bez wskazania nowego miejsca przechowywania); Päsler, *Deutschsprachige Sachliteratur*, s. 265-266.

*4. Wyklejka dolnej okładziny: ***Procedentem sponsum de thalamo*** (?)

‖*gratis eternum testamentum nuperim* […] *cuncta legens regitur in animo ... >< ... laude digna prolem cum matre* [procreata sine patre, laudemus omnes] *cum iubilo*.

Tekst z notacją muzyczną.

Por. *Répertoire International des Sources Musicales*, Series B/IV, t. 3-4: *Handschriften mit mehrstimmiger Musik des 14., 15., und 16. Jahrhunderts*, red. K. Fischer, M. Lütolf, München, G. Henle, 1972, t. 3, s. 76, 239, 255, 335, 345, 352, 365, 373; t. 4, s. 730, 1028, 1178.

Składki

1^{5+6} (k. 1-11), 2-9^{6+6} (k. 12-107), 10^{3+0} (108-110), 11^{1+1} (111-112).

Średniowieczna paginacja do k. 60, kustosze cyframi arabskimi na początku składek: *2-6*. Ostatnia składka (arkusz złożony na pół) pergaminowa, dołączona później. Współczesna foliacja ołówkiem.

Znaki wodne

1.Id. Piccard 16, II 441 (1412), k. 1-110.

Pismo i zdobienia

Dwie kolumny, wykreślony schemat pisarski. Kursywa gotycka. Dwie ręce. 1: k. 1-110, lustro tekstu: k. 1-74: 21,5 × 15,5 cm, k. 75-110: 21,5 × 17 cm; 2. Thomasa Bewthau (?): k. 111r-112v, lustro tekstu: 25 × 16,5 cm.

Rubrą: inicjały rozdziałów (lombardy) o wys. 2-4 wersów, tytuły rozdziałów, znaki akapitu, przekreślenia wielkich liter, podkreślenia w tekście. K. 1: Inicjał kaligraficzny F(ecit), wys. 6 wersów: czerwony; z ozdobną rezerwą i zamaszyście kreśloną dekoracją kaligraficzną tej samej barwy (m.in. trójliście, sprężynki i pełne pączki).

Il. 151. Rps 46/III, k. 1r: inicjał F(ecit)

Noty i glosy

Kilku rąk: 1. Wyklejka górnej okładziny: [..]*akol von wsen dy mulen bisschem geschlechte in das lant*; 2. Np. k. 16r: *Hec emphiteosis. Melioratio sine contractus meliorationis … hec Hugwicio*, 24r: *Quotiens ecclesiam reconsecratur, quotiens ecclesiam reconciliatur*, 24v: *Hic ecclesia consecrata et non eodem gaudet privilegio*, 70r: *In quibus casibus percussor clerici ab alio quam a papa absolvitur*; 3. T. Bewthau (?), np. 17v: *In quantum clericus habet testare sive testamentum facere*, 18r: *Si monache possunt tollere hereditatem*, 38v: *Hic per totum vide de hereditaria pro parte spuriorum*, 74v: * *Quadragena dicitur indulgentia sive remissio talis penitentie, qua dicitur carena auctoritate pape vel archiepiscopi secundum exigenciam delicti, scilicet quadraginta dierum in pane et aqua cum VII annis sequentibus ut in fine*, *vide de hac materia in fine huius libri*, 110v: *Dubitatur, que sunt differentia inter carena et quadragena. Respondetur quod carena dicitur penitencia quadraginta dierum ... >< ... de eadem materia vide scripta in quinto libro decretis illo signo * ante casus summaris*; 4. Rączki (ręką pisarza?): k. 33v, 46r, 54v, 56v, 64r, 110v.

Oprawa

Zdefektowana (brak obszernych fragmentów desek i skóry okładzin, oraz zapięć), deski bukowe, skóra jasna, po 5 guzów mosiężnych na obu okładzinach (zachowany 1 guz na dolnej okładzinie). Wyklejki papierowe; na górnej ekslibris malowany (protoekslibris) herbowy Thomasa Bewthau oraz nota własnościowa, na dolnej – rysowane piórem dwa herby oraz tekst z notacją muzyczną. Jako pasek wzmacniający grzbiet użyto pergaminową scyzurę z tekstem w j. łacińskim.

Prusy Krzyżackie, 2. dekada XV w.

Zob. O. Vanselow, *Alte ostpreußische Exlibris*, „Zeitschrift für Bücherfreunde", 1935, z. 8, s. 176-177, il. 2 (fotografia ekslibrisu).

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:

1. [Laurentius Engelhard]

2. [Thomas Bewthau] – wyklejka górnej okładziny, ręką T. Bewthau (?): [Hic liber pertinet] *Thome Bowtaw, presbytero* [et vicario capelle sancti Spiritus] *oppidii Bartensteyn, Warmiensis dioc.* (słowa *vicario … dioc.* wymazane, wyżej nadpisane: [*canonico sancti Salvatoris*] *in Gutenstatd*), [sibi delegato a Laurentio] *Engelhardi, qui obiit anno Domini MCCCCLXV* [feria tercia post festum] *Visitacionis Marie* [9 VII 1465] *in Heilsberg* (brak lewej części zapiski ze względu na uszkodzenie oprawy, cyt. za Steffenhagen 1, s. 53); niżej ekslibris T. Bewthau: hełm z klejnotem herbowym przedstawiającym rybę. W konturze ryby napis: ‖*genant eyne sleye wen ich ym das zey* […] ‖*eszen wnt im grosz ungemach geschet* […] ‖*varczen alz eyn hache* [?] *und zam eyn* […] ‖*n lachen*; k. Ir: gmerk i napis: *Liber Tome* […]; wyklejka dolnej okładki, ręką T. Bewthau (?): *Bowtaw.* Poniżej rysunek dwóch herbów i napis: *pium mencium est ibi timere culpam ubi*‖

3. [Kapituła kolegiacka w Dobrym Mieście (?)] – k. Ir: *Liber collegy ex donatio Thoma Bawthaw*.

4. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – k. 1r: pieczęć okrągła „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."

Rękopis powstał prawdopodobnie na Warmii, ok. 1411 r. (data w kolofonie). Jego pierwszym właścicielem był Laurentius Engelhard (zm. 9 VII 1465 w Lidzbarku Warmińskim), który najprawdopodobniej krótko przed śmiercią przekazał kodeks Thomasowi Bewthau, wówczas wikariuszowi kaplicy św. Ducha w Bartoszycach, potem kanonikowi kapituły Najświętszego Zbawiciela w Dobrym Mieście (1476). Być może właśnie on dołączył do rękopisu dwie ostatnie pergaminowe karty z komentarzem do drzewa pokrewieństw Jana Andrzejowego i ustawami o dziedziczeniu. Bewthau legował kodeks bliżej nieznanemu kolegium (przypuszczalnie kapitule kolegiackiej w Dobrym Mieście lub kolegium wikariuszy tamże).

Po sekularyzacji Prus Krzyżackich rękopis znalazł się w bibliotece zamkowej księcia Albrechta Hohenzollerna w Królewcu. Dalsze losy zob. Rps 3/I. W okresie wojennym rękopis stracił obszerne fragmenty górnej i dolnej okładziny.

Zob. H. Freytag, *Die Beziehungen der Universität Leipzig zu Preußen von ihrer Begründung bis zur Reformation, 1409-1539*, „Zeitschrift des Westpreussischen Geschichtsvereins", 44, 1902, s. 110-111 (Thomas Bewthau z Olsztyna, student w Lipsku 1428, pleban w Starym Barczewie 1452, wikariusz w Olsztynie 1455-1461, kanonik w Dobrym Mieście 1476).

Il. 152. Rps 46/III, wyklejka górnej okładziny: protoekslibris herbowy Tomasza Bewthau oraz nota własnościowa: [*Hic liber pertinet*] *Thome Bowtaw…*

Bibliografia

Steffenhagen 1, s. 53-54, nr CXIX; Perlbach, *Zur Geschichte Des Bücherwesens*, s. 160-161, nr 56; Päsler, *Zur Herkunft*, s. 45 (Collegium in Guttstadt?), s. 47; Päsler, *Katalog*, S. 49-50, 211; Jähnig, *Katalog*, S. 292 (*Bbb 47. Johannis Calderini Summa in Libros Quinque Decretalium*); R. G. Päsler, w: http://www.handschriftencensus.de/13933 (dostęp 30.04.2012).

Il. 153. Rps 47/III, Gertrud von Helfta, *Legatus divinae pietatis*, k. 1r: inicjał A(nno)

Rps 47/III

Łac. Lata 80. XIV w. Papier. 20 × 30 cm. K. 200.

1. k. 1r-132v: **Gertrud von Helfta**, ***Legatus divinae pietatis***

Sancte Spiritus assit nobis gratia. [Aprobata teologów] – *<A>nno Domini M^o CC^o LXX° XIX°, divina exuberante gratia libellus iste initium habuit ... >< ... Ymmo ego per veracem Spiritum unici amatoris humani generis confortatus obligo me pro hiis usque ad mortem contra quemlibet certaturum.* [Prolog] – *Omnium bonorum distributor Spiritus paraclitus, qui spirat ubi wlt, prout wlt et quando wlt ...* ><[2r] *… Et subiunguntur aliqua de consolatione, quibus Dominus extrema ipsius dignatus est prevenire. Incipiunt capitula primi libri. De commendatione persone primum ... >< ... De familiari appropriatione sui ad Dominum. C. XVII^m.* [Tekst] – *O altitudo divitiarum sapientie et scientie Dei, quam incomprehensibilia sunt iudicia eius et investigabiles vie eius* [Rm 11, 33]. *Dum tam miris et occultis diversisque modis vocat illos, quos predestinavit vocatos ...* ><[Księga V, r. XXXVI, k. 130v] *... quod benignitate sua uber praestare dignetur, qui in trinitate perfecta vivit et regnat Deus per omnia secula seculorum. Amen.* [Missa] – *In dominica gaudete in Domino, dum haec Virgo esset communicatura ...* ><[132v] *... In ipsa eadem vero hora, qua Filius Dei divinum cor suum optulit Deo Patri pulsabatur campana ad elevacionem hostie in ecclesia.*

Poważne braki w księdze V: rozdz. I kończy się w środku podrozdziału 21: *cum eam nunc recipere disponans.* Brak kolejnych 15 podrozdziałów oraz rozdz. II-XXII i fragmentu rozdz. XXIII do słów: *De istigatione desiderii ad obitum. Festo beati Martini* (w edycji s. 40-196). W *Missa* brak podrozdziałów 12 (od słów: *Sicut factum est*), 13-15 (w edycji s. 300-308).

Ed.: Gertrude d'Helfta, *Ouvres spirituelles*, t. 2-3 (*Le Héraut*, Livres I-III), wyd. P. Doyère, Paris 1968; t. 4-5 (*Le Héraut*, Livres IV-V), wyd. J.-M. Clément, Moniales de Wisques, B. de Vregille, Paris 1978, 1986; por. *Katalog Darmstadt*, 5.1, Hs. 84, s. 26-28. – Lit.: K. Grabmüller, w: VL 3 (1981), kol.7-10; J. Swastek, M. Jacniacka, w: EK 5 (1989), kol. 1025-1026.

2. k. 133r-200r: **s. Birgitta, *Revelationes caelestes*** (lib. VI-VII)

k. 133r-181v: ***Liber VI***

[Spis rozdziałów] – *<I>ncipiunt rubrice libri sexti celestis revelacionum Dei beate Brigide principisse de regnorum Svecie divinitus revelati. – <V>erba matris Dei ad sponsam narrancia pulcritudinem Christi ... I C. ...* ><[137v] *… Mater Dei reprehendit quendam spiritualem dicens ... CVIIII C. Expliciunt rubrice capitulorum libri sexti celestum revelacionum Dei beate Brigide divinitus revelatorum. – Anno Domini M^oCCC^oLXVII^mo facta est quedam visio mirabilis in Tripolis in quodam claustro grisei ordinis ... >< ... et civitas Iherusalem glorificabitur et sepulchrum Domini ab universis honorabitur et in tanta tranquillitate audietur nona de antichristo.*
[138r] *Incipit liber celestis revelacionum Dei sextus beate Brigide de regno Svecie divinitus revelatus.* [Tekst] – *Verba matris Dei ad sponsam narrancia pulcritudinem Christi ... – <M>ater Dei loquebatur ad sponsam dicens: Ego sum regina celi. Filius meus diligit te toto corde ...* ><[181v] *… Ideo dimittatur proprie voluntati, quia Deo accepcius est in mundo iuste vivere et laborare manibus quam in heremo vel religione stare sine Dei caritate. Explicit liber celestis revelacionum Dei sextus beate Brigide principisse Nerecie de regno Svecie divitus revelatus. Deo gracias.*

k. 182r-200r: ***Liber VII***

[Spis rozdziałów] – *Incipiunt rubrice ultimi libri celestis revelacionum Dei beate Brigide ... – <R>evelacio quam habuit domina Brigida in Roma post annum Iubilei ... I C. ...* ><[183v] *... Christus in Roma loquens sponse sue beate Brigide predicit ei diem et modum mortis ... XXXI C. Expliciunt capitula libri ultimi celestis revelacionum Dei beate Brigide divinitus revelati.* [Tekst] – *Revelacio, quam habuit domina Brigida in Roma post annum Iubilei ... – <C>um esset in Roma domina Brigida sponsa virgo et quaedam vice orationi vacaret, cepit cogitare de partu virginis ...* ><[200r] *... Dicta vero missa et sacramentis perceptis cum maxima devocione et reverentia inter manus predictarum personarum emisit spiritum. Explicit ultimus liber celestis revelacionum Dei beate Brigide principisse Nericie de regno Svecie divinitus revelatus. Deo gratias. Amen.*

Księga VI: brak rozdz. 110-122, opuszczenia ostatnich wersów w rozdz. 5, 9, 10, 14, 16, 17-20, 28, 30 (brak 12 wersów), 31 (brak 10 wersów), 32, 35 (brak 13), 36, 39, 41, 52, 65 (brak 16 wersów), 71 (brak 9 wersów), 5, 94, 98, 102. Księga VII: Brak rozdz. 4 a. Rozdz. 13 został podzielony na dwa rozdz. stąd całość liczy 32 rozdz., zamiast 31. Opuszczenia ostatnich wersów w rozdz. 4, 5, 11 (brak 30 wersów), 17 (brak 33 wersów).

Ed.: B. Bergh, *Sancta Birgitta revelaciones*, book 6, Stockholm 1991, s. 59-280; *Den heliga Birgittas revelaciones*, book 7, Uppsala 1967, s. 114-215. Por. H. Hilg, *Lateinische mittelalterliche Handschriften in Folio der Universiätsbibliothek Augsburg*, Wiesbaden 1999, cod. II.1.2° 201, s. 345-347. – Lit.: U. Montag, G. Binding, w: LMA 2 (1983), kol. 215-218; J. Kłoczowski, H. Wegner, w: EK 2 (1976), kol. 1115-1117.

Składki

$1\text{-}16^{6+6}$ (k. 1-192), 17^{4+4} (k. 193-200). Reklamanty na końcu składek. Współczesna foliacja ołówkiem co pięć kart.

Znaki wodne

Na zgięciu arkusza, przeważnie na 3 arkuszach każdej ze składek. Id. Piccard 2, VI 141 (1380-1385), k. 1-200.

Pismo i zdobienia

Tekst w dwóch kolumnach, kursywa jednej ręki, lustro tekstu utworu 1: 22 × 14 cm; 2: 22,5-23 × 14-14,5 cm.

Rubrą: inicjały rozdziałów (lombardy) o wys. 2-3 wersów, tytuły rozdziałów, znaki akapitu, przekreślenia wielkich liter, spisy rozdziałów w utworze 2. K. 154v-155, 182r, 199v – pozostawione wolne miejsca na inicjały.

Inicjały pierwszej księgi pierwszego utworu oraz spisów rozdziałów i ksiąg drugiego utworu – większe, filigranowe, o korpusach dwubarwnych lub jednolitych, z oszczędną czerwoną (u 1r wyjątkowo - czerwono-błękitną) otuliną w typie pączkowym: k. 1r: A(nno), o wys. 4 wersów, korpus czerwono-niebieski z motywem czwórliści w rezerwie; k. 133r: V(erba), o wys. 5 wersów, czerwony, z symetrycznym układem ciasno zwiniętych wolut w świetle litery; k. 138r: M(ater), o wys. 10 wersów, czerwono-czarny, z wolutową wicią roślinną w świetle litery; k. 182r: R(evela-

Il. 154. Rps 47/III, s. Birgitta, *Revelationes caelestes*, k. 183v: inicjał C(um)

cio), o wys. 4 wersów, czerwony, w świetle litery kratka wypełniona czwórliśćmi.

K. 183v: inicjał C(um), 10-wersowy, wcięty w kolumnę tekstu. Litera potraktowana linearnie, ujęta w czworokątną ramkę. Zewnętrzny obrys litery nakreślony błękitną linią, kontur oka – czerwoną, zdobioną drobnymi listeczkami. Brzuszek wypełniony nieregularnym *quasi*-roślinnym ornamentem z motywem ustawionego pionowo liścia dębu. Oko litery całkowicie wypełnia przedstawienie twarzy kobiecej okolonej welonem (zapewne wizerunek św. Brygidy), nakreślone pospieszną, nieregularną błękitną kreską. Oblicze ujęte w półprofilu, potraktowane sumarycznie: oczy małe, migdałowate, duży nos skreślony łukowatą kreską, krótkie usta o kąciku skierowanym w dół, dające efekt surowej powagi; wprowadzenie dodatkowych czerwonych kreseczek na policzkach i w okolicy podbródka (zmarszczki mimiczne) nadaje twarzy cech dojrzałości.

Ramka inicjału kreślona czerwonym inkaustem, zbudowana z linearnej listwy; w naroża wpisane spłaszczone trójliście; do zewnętrznej krawędzi przylegają rzędy pereł; z naroży wyprowadzone są sprężynki. U dołu inicjału – dość krótka niciowa wypustka, spływająca na interkolumnę; giętka wić zdobiona jest sprężynkami i zakończona dwiema szyszkami; ku dołowi odrasta z niej gałązka z płaskim liściem dębu i żołędziem.

K o m e n t a r z

Inicjał osadzony jest w tradycji XIV-wiecznego filigranu i wykorzystuje charakterystyczny dla niej zasób motywów (dwudzielny korpus litery, pączki, wici). Jego jakość artystyczna nie jest wysoka – linie pozbawione są precyzji, ornament kreślony jest pospiesznie. Na późne powstanie (kon. XIV w.) wskazuje swobodne traktowanie szczegółów (sprężyn, szyszek), manieryczna giętkość linii i brak finezji konturu, a także wprowadzenie stylizowanych liści dębu.

Por. *Na znak świetnego zwycięstwa. W sześćsetną rocznicę bitwy pod Gruwnwaldem. Katalog wystawy 15 lipca - 30 września 2010*, Kraków 2010, t. 1-2, t. 2, s. 192, s. 193 (il.).

Noty

Korektury tekstu późniejszą ręką, np. k. 130v.

Oprawa

Deski bukowe, skóra brązowa, 2 zapięcia uszkowe na skórzanych paskach z bolcami na górnej okładzinie (zachowane blaszki mocujące), po 5 guzów mosiężnych na obu okładzinach. Dekoracja okładzin ślepo wyciskana strychulcem i tłokami m.in. o formach pieczętarskich: górna – podzielona liniami na kwadraty, w których motywy a) Baranka Bożego w otoku z napisem „S: LVDOLPHI: DE: P[..]EPSE", b) tarczy gotyckiej bez godła w otoku z napisem „S' MEVLIS+ VAN [AN w ligaturze] PAP[FEN]DORP [?]", c) głowy Chrystusa w otoku z napisem „S' MELVSARV. MR. ITM [?] [...]", dolna – podzielona liniami na poziome pasy, w których ww. motywy oraz tarcze herbowe z orłem. Na górnej okładzinie naklejka papierowa z minuskułowym napisem gotyckim: *Memoriale* oraz sygnatura farbą *DD. 21*. Wyklejki pergaminowe. Na wyklejce górnej okładziny sygn. *1290*. Grzbiet z garbami zwięzów. Na grzbiecie naklejka z sygnaturą *Yy 70*.

Warsztat nieznany, 1. poł. XV w.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Biblioteka zamkowa] – k. 1r: sygn. DD. 21 (2. Standortkatalog), sygn. Yy 70 (3. Standortkatalog zob. Oprawa).
2. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – sygn. 1290 (4. Standortkatalog, zob. Oprawa), k. 1r: pieczęć okragła „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."

Rękopis powstał w l. 80 XIV w. (znaki wodne) przypuszczalnie na terenie państwa zakonnego lub północnej Nadrenii, Niderlandów. Nie znamy jego fundatora, nie udało się zidentyfikować właścicieli pieczęci wyciśniętych w zwierciadle oprawy. W 1541 r. kodeks został przewieziony z biblioteki krzyżackiej w Tapiawie do biblioteki zamkowej księcia Albrechta Hohenzollerna w Królewcu. Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Bibliografia

Grunewald, *Das Register*, s. 82 (B 168); Jähnig, *Katalog*, s. 278 (*Yy 71. Memoriale divinae suavitatis 1289. Liber 6 et 7 revelationum Sanctae Brigidae*).

Il. 155. Rps 47/III, oprawa – górna okładzina, guz mosiężny

Il. 156. Rps 47/III, s. Birgitta, *Revelationes caelestes*, k. 183v

Il. 157. Rps 47/III, oprawa – górna okładzina, warsztat nieznany, 1. poł. XV w.

Il. 158. Rps 48/III, *Sermones de tempore*, k. 2r

Rps 48/III

Łac. 1. ćw. XV w. (ok. 1408). Papier. Perg. 29,5 × 21,5 cm. K. 397.

k. 2r-389r: ***Sermones de tempore*** (anonimowy ekscerpt z Simona Fidati de Cassia OESA, *Expositio super totum corpus evangeliorum sive de gestis domini Salvatoris*)

Prima adventus libro IIII capitulo XV^us^. – <A>scensus animalium est ascensus supra naturam corporalium atque carnalium motionum. Habet rationalis homo id quod ascendit, quod in ipso precellit ... >< ... si quis a sensualitate devincitur maior vero de hoste a quo non potest esse victoria quam de se ipso repertasse triumphum. Dominica III^a^ libro III° capitulo XXIX cum aliis [...] *– <C>um audisset opera Christi, mit*[tens duos] *de discipulis suis ait illi:* [Tu es], *qui venturus es, an alium* [expec]*tamus?* [Mt 11, 2]. *– Non hesitabat Iohannes* [...] *ad quem exultavit in utero, quem ba*[ptisavit] *in flumine, super quem testimonia divina suscepit esse Filium Dei ...* [3r] *Ibidem capitulum XXX. – <B>eatus, qui non fuerit scandalizatus in me* [Mt 11, 6]. *– Ad evitandam diffidenciam, que racione passionis posset insurgere ad robur fidei ... ><*[385v] *… Dominica XXXIII. Dicit Dominus, libro XI, capitulo XLVIII secundum Mattheum, Marcum et Lucam. – <Q>vos dyabolus inficit ...* [387v] *... feria quarta, libro XI, capitulo XLIX. Ibidem. – <>uxta illud, quod homines plerique in animo senciunt sentencias et aliorum consilia querunt ...* [388v] *Dedicatio templi libro IX, capitulo XLVIII° secundum Lucam solum. – <>ericho lune interpretacionem habet, luna quidem asserptio luminem non habet a sole accipit ...* [389r] *... et crux et fides eius Judeis quidem scandalum gentibus stulticia et fatuitas est. Secundum Matheum et Marcum capitulum XLIX et sic finis.*

k. 389v-397: puste.

Por. RB 7642 (Simon de Cassia OESA, *Expositio super totum corpus evangeliorum sive de gestis Domini salvatoris*, lib. I-XV; compositi 1338-1347); Zumkeller, *Manuskripte*, s. 365-366, nr 783 (*Sermones dominicales et de sanctis [ab anonymo de dictis Simonis compilati]*); R. Hellsig, *Die lateinischen und deutschen Handschriften der Universitätsbibliothek Leipzig*, t. 1, *Die teologischen Handschriften*, cz. 1, Wiesbaden 1995 (dodruk wydania z 1926 r.), s. 501, Cod. 344 (exp. *Iudeis quidem scandalum, gentibus stulticia et fatuitas*); E. Stahleder, *Die Handschriften der Augustiner-Eremiten und Weltgeistlichen in der ehemaligen Reichsstadt Windsheim*, Würzburg 1963, Cod. 47 (inc. *Cum appropinquasset Jesus. – Descensus animalium ascenus est*).

Składki

1-24^{8+8} (k. 1-384), 25^{7+6} (k. 385-397). Środkowy i zewnętrzny arkusz każdej składki pergaminowe. W ostatniej składce brak środkowego arkusza pergaminowego i ostatniej karty pergaminowej. Kustosze cyframi arabskimi na dolnym marginesie na końcu składek: 1-24: 1us-24us. Dawna numeracja do k. 34 (XXXIV). Współczesna foliacja ołówkiem 1-110, dalej co pięć kart, błąd: zamiast k. 39 jest 40.

Pergamin

Cielęcy, jednolity, gruby, dwustronnie szlifowany.

Znaki wodne

1. Id. Piccard 10, II 287 (Brugia, Paryż 1406, 1407), k. 2, 4, 13, 15, 19-23, 26-30, 50-52, 61-63, 67-70, 75--78, 82-84, 93-95, 132-133, 140-141, 371-373, 375, 378, 380-382, 2. Id. Piccard 10, II 288 (Malbork 1408), k. 3, 5-7, 10-12, 14, 18, 31, 34-39, 42-47, 53-55, 58--60, 66, 71, 74, 79, 85-87, 90-92, 131, 134-135, 138--139, 142, 338, 351, 374-379, 386, 388, 390-393, 395, 397; 3. War. Piccard 5, II 136-137 (Florencja 1384, 1385), k. 98-103, 106-111, 114-119, 122-127, 130, 143, 146-151, 154-159, 162-167, 170-175, 178-183, 186--191, 194-199, 202-207, 210-215, 218-223, 226-231, 234-239, 242-247, 250-255, 258-263, 266-271, 274-

-279, 282-287, 290-295, 298-303, 306-311, 314-319, 322-327, 330-335, 339-343, 346-350, 354-359, 362--367, 370, 383, 387, 389, 394, 396.

Pismo i zdobienia

Wykreślony schemat pisarski, tekst w dwóch kolumnach, lustro tekstu: 15,5 × 21,5 cm. Kursywa jednej ręki.

Podkreślone rubrą *verba thematis* i cytaty z ewangelii, przekreślone wielkie litery. Od k. 283v: pozostawione wolne miejsca na inicjały, k. 369-381v brak rubrowania, k. 382r, 384r, 385v: w wolnych miejscach projekty inicjałów (lekki kontur tuszem).

Inicjały kaligraficzne rubrą o wys. 2-8 wersów, o ozdobnych, giętkich kształtach liter (np. k. 5r, 17r, 19v, 31r, 61r, 66r, 69v, 228r), z rzadka – z wypustkami (53v, 163v, 227v). Niekiedy w świetle litery gęsty filigran tej samej barwy, o dość nieudolnie prowadzonej kresce i w perełkowanym obramieniu (k. 2r, 3r, 33v, 36r, 54r, 67r, 70v, 72r, 110v, 116v, 133v, 172r, 217r). Miejscami pojawiają się rysunki masek, np. k. 56r, 181v, 229r – w oku inicjału P rysunek skorpiona. Rączki naniesione przez różnych użytkowników czarnym inkaustem na marginesach i w interkolumnach, np.: 103rv, 104rv, 105v, 125rv, 166r, 214r, 277v, 306rv, 307r.

K. 2r: inicjał figuralny A(scensus), 73 × 45 mm. Wkomponowany w lewy górny róg lewej kolumny tekstu, wyrastający ponad nią na wysokość ok. 5 wersów. Korpus litery czerwony, o wydłużonej w dół lasce zewnętrznej, malowany kryjąco. Prawa laska oraz górna kreska pozioma litery modulowana delikatną czerwoną kratką na białym tle, o ukośnym dukcie. Lewa laska litery wybrzuszona, zdobiona liściem akantu, wydobytym grubym białym konturem i podmalowanym walorowo. Wokół litery wąskie, filigranowe obramienie z regularnie powtarzającym się motywem potrójnych perełek i włosowych sprężynek. Światło litery wypełnione ukośną, czerwoną kratką z błękitnymi punkcikami. W centrum inicjału – przedstawienie *Chrystusa na osiołku*, wkraczające w światło litery w ten sposób, że grzbiet zwierzęcia tworzy kreskę poziomą. Chrystus w szarobłękitnej, silnie sfałdowanej tunice, ujęty *en trois quarts*, wyciąga przed siebie prawicę w geście błogosławieństwa, jego głowę otacza nimb, malowany czerwonym konturem. Postać zwierzęcia malowana rozbielonym, szarawym ugrem i modelowana światłocieniem, uzyskanym kaligraficznie. Na górny margines wyprowadzona delikatna floratura z giętkiej, czerwonej wici roślinnej, z motywem drobnych, strzępiastych listków. Na lewy

Il. 159. Rps 48/III, k. 2r: inicjał A(scensus) – *Chrystus na osiołku*

margines spływa z krańca litery akantowa wypustka o miękkim, światłocieniowym modelunku, zbudowana z dwóch miękko postrzępionych, czerwonych liści o błękitnych spodach, z których wyrasta stylizowany, kielichowy kwiaton. Wypustkę wzbogaca linearna wić roślinna.

K. 1v: Chrystus Ukrzyżowany, rysunek piórkiem, 240 × 165 mm (na wysokość karty). Miniatura nieukończona, w fazie szkicu. Belki krzyża, nimb wokół głowy oraz szczegóły anatomii pozostawione w zarysie, ręce Chrystusa pozbawione dłoni, rysunek twarzy – pospieszny. Zbawiciel odziany w krótkie, ściśle owinięte wokół bioder perizonium, zawieszony na naprężonych, wyprostowanych ramionach, dokładnie w osi krzyża, z głową opuszczoną na prawe ramię. Nogi wyprostowane, złączone, stopy skrzyżowane prawa na lewą. Ciało smukłe, ascetyczne, silnie przewężone w talii, o zapadniętym brzuchu i silnie wyniesionym koszu klatki piersiowej. Anatomia wydobyta kreską konturu, partiami szkicowa. Płynne linie określają zarys mięśni piersiowych, łukowaty wykrój kosza klatki i kontury żeber. Zarys ścięgien na rękach i nogach nakreślony ogólnie, rzepki kolanowe mają formę regularnych okręgów. Twarz wydłużona, turpistyczna, z nieumiejętnie wrysowanym prawym uchem, okolona długimi włosami i zarostem, oddanym za pomocą stawianych szybko kresek. Mimika ekspresyjna, Zbawiciel ukazany jest w agonii, z otwartymi oczami o opuchniętych powiekach i z silnie rozchylonymi ustami, w których widać zęby.

K o m e n t a r z

Cechy typu i formy zdobień zdradzają warsztat lokalny, którego styl uformował się w łączności z wzorcami czeskimi i śląskimi. Bujne listowie akantu w inicjale 2r znajduje liczne analogie w miniatorstwie czeskim przełomu XIV i XV stulecia. Przedstawienie *Chrystusa na osiołku* nosi cechy stylu międzynarodowego. Rysunek Ukrzyżowanego, zdaniem Karłowskiej-Kamzowej (*Malarstwo miniaturowe*, *Malarstwo książkowe*), wykonany przez innego twórcę, realizuje typ charakterystyczny dla początku XV w. Pod względem ekspresji przedstawienie to wpisuje się w większą grupę dolorystycznych wyobrażeń pasyjnych w Prusach, łączących elementy drastycznego turpizmu z estetyką stylu pięknego. Rękopis datowany był na 1. poł. XV w (Karłowska-Kamzowa, *Malarstwo książkowe*, Błaszczyk 5); datowanie to można uściślić na lata po 1408 r.

Noty i glosy

Wyklejka górnej okładziny: *Munera non maculant. Abraham*, *Gen XIII …* . Dalej jednej ręki (pisarza kodeksu?), komentujące ważne fragmenty tekstu, np. k. 2r: *Homo solum ratione excedet animalia in aliis autem animalia excedent hominem*, 3v: *Quomodo Deus rogare pro fide*, 6v: *Ante incarnacionem via hominum fuit oblique*, 8r: *Quare angelus nunciare debuit Christi incarnacionem, Quare incarnacio debuit ex virgine, De excellencia Marie*, 8v: *De moribus Marie, Maria in virginitate excessit omnem viatorem***,** *Maria ipsa fuit prudencior …* , 21v: *Deus assumpsit humanitatem*, 67v: *Venite ad me omnes, qui laboristis* [Mt 11, 28], 84r: *De illuminatione duobus cecorum prope Iherico secundum Mt XX, aut unius secundum Mr X. Et Luc XVIII*^{am}, 84v: podkreślony cytat z Mr 10, 46. Potem noty nieliczne: 214v cyfry arabskie (wypunktowanie) na lewym marginesie i między kolumnami, 235r na prawym marginesie tytuły ksiąg biblijnych: *Abdias cap. uno, Ionas II et 3 capitulum*, *Micheas …* , 264r: nota z rączką: *corpora predicatoris* przy słowach: *ne sublimite sermonis, ne multitudine dicendorum, ne asperitate verborum ... sed expectent serenitate mencium…*, 290r: *Quomodo Deus premonet omnes peccatores*, 290v: *De manifesta Dei iusticia*, 294v: *De misericordia Dei per totum capitulum*, 343v: *Christus absolvat peccatorem non sacerdos*, 359r: *De diversitate manducancium cum Christo*. Rączki: k. 223v-224r, k. 259r.

Oprawa

Zdefektowana (brak dolnej okładziny); deska dębowa, skóra jasna, koźlęca (silnie zabrudzona), 2 zapięcia uszkowe z bolcami na górnej okładzinie (zachowane bolce), prawdopodobnie po 5 okuć mosiężnych z guzami na obu okładzinach (zachowane okucia górnej okładziny). Wyklejki pergaminowe, na wyklejce górnej okładziny sygn. *1267*. Na górnej okładzinie naklejka papierowa z napisem gotyckim *Sermones de tempore* oraz sygnaturą *N. 6.*, na grzbiecie naklejka papierowa z sygn. *1267* zasłaniająca częściowo sygn. farbą *Yy 48 IIII* (po konserwacji przeniesiona na wyklejkę dolnej okładziny).

Prusy Krzyżackie, 1-2. dekada XV w.

Stan zachowania

Rękopis po konserwacji przeprowadzonej w latach 2012-2014.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Biblioteka zamkowa] – sygn. N. 6., Yy 48 IIII (1., 3. Standortkatalog, zob. Oprawa).
2. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – sygn. 1267 (4. Standortkatalog, zob. Oprawa), k. 2r: pieczęć okrągła „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."

Rękopis powstał na terenie Prus Krzyżackich, ok. 1408 r. (znaki wodne). Nie jest wymieniany wśród rękopisów sprowadzonych w latach 1541-1543 do biblioteki zamkowej z książnicy zakonnej w Tapiawie – pochodził najprawdopodobniej z biblioteki katedralnej w Królewcu, wskazuje na to rysunek na k. 1v, analogiczny do innych rysunków z rękopisów kapitulnych (np. Rps 52/III, zob. opis). W bibliotece zamkowej znalazł się jeszcze przed połową XVI w. – posiada na górnej okładzinie naklejkę Polyphema z tytułem i sygnaturą. Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Bibliografia

Ed.: http://kpbc.umk.pl/dlibra/docmetadata?id=82534&from=&dirids=1&ver_id=&lp=1&QI=. – Lit.: Karłowska-Kamzowa, *Malarstwo miniaturowe*, s. 216, il. 122; eadem, *Malarstwo książkowe*, s. 477; Błaszczyk 5, s. 390; Jähnig, *Katalog*, s. 276; L. Bannach-Szewczyk, B. Wojdyła, Kodeks „Sermones de tempore" Rps 48/III ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu. Dokumentacja prac konserwatorskich i restauratorskich, Toruń 2014 (wydruk komputerowy przechowywany w Sekcji Rękopisów BUMK).

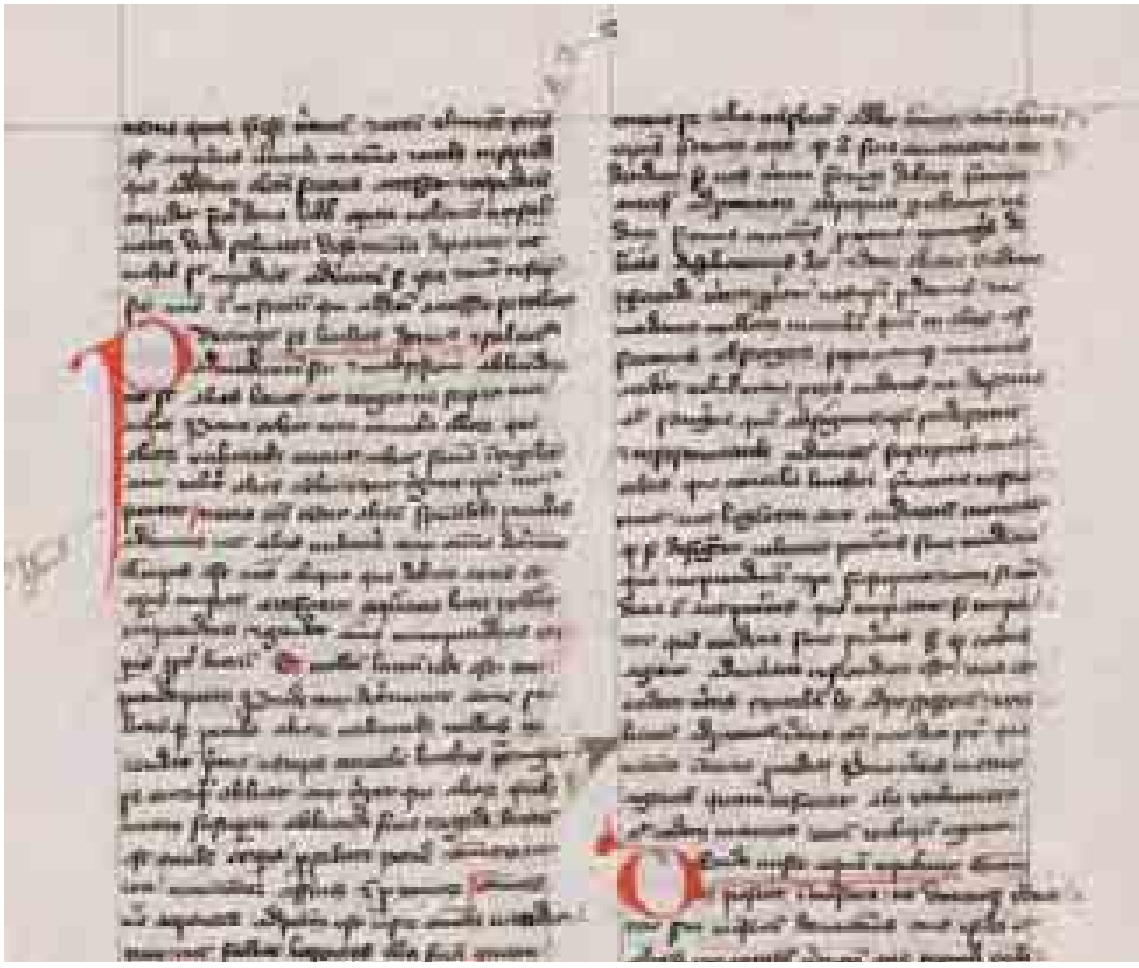

Il. 160. Rps 48/III, *Sermones de tempore*, k. 1v: Chrystus Ukrzyżowany, rysunek piórkiem

Il. 161. Rps 48/III, k. 223r: rączki na marginesach kodeksu

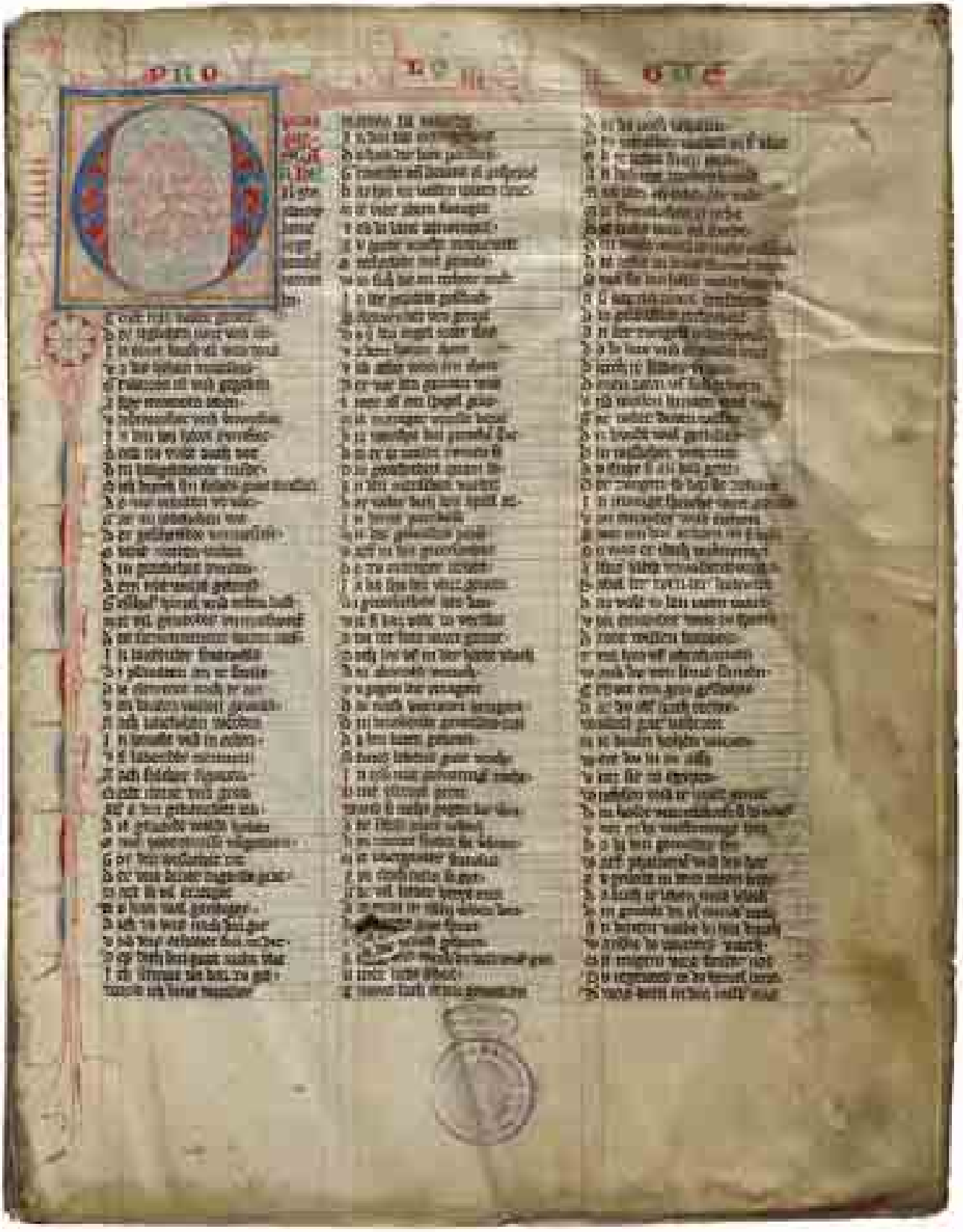

Il. 162. Rps 50/IV, *Passional*, k. 1r: inicjał O (starker)

Rps 50/IV

Niem. Ok. 1320-1330. Perg. 32 x 24,5 cm. K. 214.

k. 1r-214r: ***Passional***, 3. księga

Passionale Sanctorum

[Prolog]. – *<O> STARKER got adonay. Deme vngebrochen wonet bi ... >< ... Gelobet sistu Ihesu Crist. Hie nimt der prologus ein ende und hebet sich an daz dritte buch und sprichet zum ersten von Sante Nicolao einem bischoue.* [Tekst, 2v] – *<N>ycholaus der reine man ... ><*[213v] … *Diz ist die nachrede. Ich habe nv mit der helfe gots …* [214r] *vnd vnser sele in dich brehen. Amen, daz muze an vns geschehen.*

k. 214v: pusta.

Ed.: *Das Passional. Eine Legenden-Sammlung des dreizehnten Jahrhunderts*, wyd. F. K. Köpke, Leipzig 1852 (reprint: Amsterdam 1966), s. 1-692 (edycja wg naszego rękopisu). – Lit.: K. Gärtner, *Zur Überlieferungsgechichte des „Passionals"*, ZfdPh, 104, 1985, s. 35-69; W. Williams-Krapp, H.-G. Richert, *Passional*, w: VL 7 (1989), kol. 332-340, 11, kol. 1166; W. J. Hoffmann, w: *Marienlexikon* 5 (1993), kol. 113-115; B. Kälin, *„Maria, muter der barmherzekeit". Die Sünder und die Frommen in den Marienlegenden des Alten Passionals*, Bern 1994; M. J. Schubert, *„Das Passional" und der Deutsche Orden. Verbreitungs- und Tradirungsanalyse anläßlich der DTM-Neuedition*, w: *Deutschsprachige Literatur 2006*, s. 139-155, zwł. 152, przyp. 51 (wspomina nasz rękopis); idem, *Die neue Edition des alten Passionals. Zur Reimsprache*, w: *Mittelalterliche Kultur und Literatur im Deutschordensstaat in Preussen: Leben und Nachleben*, red. J. Wenta, S. Hartmann, G. Vollmann-Profe, Toruń 2008, s. 411--421, zwł. 411, przyp. 2.

Składki

1^{4+5} (k. 1-9), 2-20^{5+5} (k. 10-199), 21^{4+4} (k. 200-207), 22^{4+3} (k. 208-214).

Kustosze na końcu składek cyframi rzymskimi: *I-XXI*, współczesna foliacja ołówkiem.

Pergamin

Cielęcy, średnio gruby, dwustronnie szlifowany, posiada naturalne krawędzie (np. k. 36, 81), otwory i zszyte cery (np. k. 4-5, 13-14, 32, 113, 175, 196-197).

Pismo i zdobienia

Rękopis liniowany, tekst w trzech kolumnach, lustro tekstu: 23,5-24,5 × 18–19 cm. Tekstura jednej ręki.

Żywa pagina: na przemian czerwone i niebieskie litery majuskulne zgrupowane nad kolumnami tekstu. Tytuły rozdziałów rubrą, inicjały podrozdziałów o wys. 2-4 wersów na przemian czerwone i błękitne. Odsunięte i przekreślone rubrą pierwsze litery wersów.

K. 1r: inicjał O (starker got), 12-wersowy, ujęty w regularne podwójne obramienie, od wewnątrz listwa żółta, od zewnątrz błękitna. Trzon litery dwubarwny, czerwono-błękitny, zdobiony symetrycznym czerwonym kwiatonem w każdym łuku. Filigran regularny, kompozycja budowana za pomocą listwy. W świetle litery medalion z sercowatych palmet, kreślony czerwonym inkaustem; u góry i u dołu oka błękitny filigran tworzy symetryczne układy z wolutami oraz drobnymi pączkowymi baldaszkami w tarczkach. W narożach ramki – promieniście ułożone, drobne czerwone półpalmety. Pączki i perły zdobione ziarnami w kontrastowej barwie. Wypustki wyprowadzone z trójkątnych nasad, w które wpisane są medaliony: w prawym górnym rogu baldach, w lewym dolnym – promienista rozeta. Wypustka na górnym marginesie niciowa, z regularnych równoległych linii (zewnętrzne ząbkowane), zdobiona rzędami pereł; zakończona ponad prawym marginesem karty pękiem rozchodzących się symetrycznie kłosów. Pionowa wypustka na lewym marginesie – segmentowa, z wąskich łukowatych odcinków na przemian czerwonych i błękitnych, zdobiona sprężynkami, wzbogacona o kompozycję równoległych linii, zakończonych falistymi wąsami dołu karty.

K. 2v: inicjał N(ycholaus), 10-wersowy, w filigranowej ramce. Korpus litery dwubarwny, czerwono-błękitny, linia podziału – zygzakowata. Światło wypełnione filigranem opartym na motywie listwy i palmety; w palmetach, pączkach i perłach – ziarna w kontrastowej barwie. W centrum światła czerwony romb z rozchodzących się promieniście półpalmet, wokół którego symetrycznie rozpostarte błękitne woluty z palmetek o ząbkowanym konturze. Z pionowej laski litery na margines wyprowadzona symetryczna trójkątna kompozycja z motywem sercowatej palmety po środku. Wypustki regularne, niciowe, zajmujące cały górny i lewy margines. Linia zewnętrzna przerywana jest sprężynkami oraz rzędami pereł z ziarnami. Zakończenia wici rozchodzą się promieniście, zwieńczone perełkowatymi kłosami.

Pozostałe inicjały księgi – lite jednobarwne korpusy, na przemian czerwone i niebieskie, zdobione filigranem o kontrastowej kolorystyce, z ziarnami w barwie litery. Ornament ograniczony do wąskiej otuliny wokół zewnętrznego konturu liter oraz wypełnienia świateł. Dominują układy wolutowe (29r), medaliony z pączkowymi baldaszkami (37r, 89v, 171v), baldaszki z maczugowatych palmetek (105r, 154v), stylizowane trójkąty (159r). Wypustki sztywne, niciowe; wyrastają ze spiralnych nasad jako proste, wieloliniowe listwy, długie na wysokość kolumny tekstu, których końcówki kreślą na marginesach zamaszyste zakola, a pojedyncze wąsy kończą się wolutami lub kłosami.

Komentarz

Zastosowany w zdobieniach kodeksu typ dekoracji kaligraficznej (filigran oparty na połączeniu palmet i pączków w symetryczne, sercowate układy) jest bardzo zbliżony do zdobień dwóch innych rękopisów, wykonanych w kręgu krzyżackim – tzw. Biblii grunwaldzkiej (Archiwum Kapitulne na Wawelu) oraz *Historia scholastica* Piotra Comestora (BUMK, Rps 155). Filigrany tych ksiąg reprezentują wspólny, wyróżniający się pewną swoistością, „pruski" krąg warsztatowy, co może wskazywać na ich powstanie w jednym skryptorium w latach ok. 1320–30. Niewykluczone, że pracownia ta – pierwsze lokalne skryptorium w Prusach – działała w Dzierzgoniu w okresie, gdy komturem był tam Luter z Brunszwiku (1314-1331), fundator rękopisu *Biblia sacra* (Biblia grunwaldzka).

Zob. Jakubek-Raczkowska, Czyżak, *Wokół Biblii* (passim).

Oprawa

Deski dębowe, skóra jasna (silnie przetarta), 2 zapięcia uszkowe na skórzanych paskach z bolcami na górnej okładzinie (zachowane guzy i blaszki mocujące). Wyklejki pergaminowe. Na górnej okładzinie minuskułowy napis gotycki piórem *Passionale Sanctorum*. Na grzbiecie naklejka z sygn. *889*.

Prusy Krzyżackie, 1. poł. XIV w.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – sygn. 889 (4. Standortkatalog, zob. Oprawa), k. 1r: pieczęć okrągła „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr.".

Rękopis powstał na terenie państwa zakonnego w latach 1320-1330, być może w skryptorium na zamku w Dzierzgoniu (zob. wyżej, Pismo i zdobienia). Inwentarze domów zakonnych z końca XIV i 1. poł. XV w. wymieniają dziewięć rękopisów Pasjonału, dwa z nich znajdowały się w Malborku, po jednym w Elblągu, Królewcu i w Toruniu (Potkowski, *Duchowość krzyżaków*, s. 94). Nasz kodeks pochodził przypuszczalnie z księgozbioru konwentu krzyżackiego w Królewcu. Po sekularyzacji państwa zakonnego znalazł się w bibliotece na zamku w Tapiawie, skąd w 1541 r. został przewieziony do biblioteki zamkowej księcia Albrechta Hohenzollerna w Królewcu. Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Bibliografia

E. Henning, *Historisch-kritische Würdigung*, Königsberg 1812, s. XV-XIX; Köpke (zob. wyżej), s. VI; Steffenhagen 3, nr IX, s. 519-520; H.-G. Richert, *Wege und Formen der Passionalüberlieferung*, Tübingen 1978, s. 76-78 (siglum K*, opis naszego rękopisu); Potkowski, *Duchowość krzyżaków*, s. 94; Grunewald, *Das Register*, s. 77 (*B 106. Passionale de sanctis*); Plate, *Zum Verbleib*, s. 105; Päsler, *Katalog*, s. 78-79, 212; K. Klein, *Französische Mode? Dreispaltige Handschriften des deutschen Mittelalters*, w: *Scrinium Berolinense. Tilo Brandis zum 65. Geburtstag*, red. P. J. Becker [i in.], Berlin 2000, t. 1, s. 180-201, zwł. s. 191 (nr 36); Mentzel-Reuters, *Arma spiritualia*, s. 268; Jähnig, *Katalog*, s. 296; Päsler, *Deutschsprachige Sachliteratur*, s. 355; Päsler, *Die Handschriftensammlungen*, s. 234; Haase,Schubert,Wolf, I, s. CXXI; M. Bauer, w: www.handschriftencensus.de/4068 (dostęp 11.12.2011); Jakubek-Raczkowska, Czyżak, *Wokół Biblii*, s. 297-298.

Il. 163. Rps 50/IV, k. 2v: inicjał N(ycholaus)

Aldus
ist
der
ne
une
man
denne
vel ge
nade
ware
gerá.

v an xpō der m ihesu erwarn
v z einer stat was geborn.
y ware was sī genant
d3 meere machet vil bekant.
S m vater wēre ein gruer
v nd auch sīn reine muter.
S ar an sīnem munde
d i warn rehs vor grāe.
D az wol ir herze nicht vnrāt
A ach mit hohvart entlāt.
D i warn in vil sō gāe
I n sīnē heiligen gebote.
wuchsen sī m tūgende
D o sī in der ērsten tugent
z vlāmē wēre gewarnet
v nd nach der e genomen.
d ū sī sich heten auch erbotn
D o ware ein kint in gewarn
E m sōhne bei den sī lō
waren beide vnmazen vro.
A ls wol noch hiute pflāt
D i gelobetn in d' selben stāt.
I e bezzer wille was dar nāt
D az sī in vollen hetten lāt.
M war er me lebens I wolde gewē
d az solden sī im vnsicht lewen
A n vorerstlicher nāchgebūt
A v sehs des houptes ebenbūt
E m edel herren gar edelē vruhte
A lles wuchs von d' crūē zuhte.
D i gar hēre an sī gelēte
E m vruchte mit tūg' ēberēte.
A n lērne d3 von yr was geborn
D em sūne wart ēr manē erkorn
A ventalis nam er hiez
S o volte herre im auch laz
E r enade an hāre nach' güte
wand er im nach d' tugēde dūhte
A ls im wolde nāwen
v nd wold im des gerāwen
d az er sīn volc leitte
v nd er im wol bereitte.

ritte vnde auch mit lere
z v der ewigen ēre.
D i er vns diez vbhalten hat
G ot volbrē sīner tugende rat.
B ezzre an Nicolao
d ō sīnē mangēr ware vro
v f den er mit genaden saz
d a er in sīn ēwikē baz.
I n ein wunder ware gezēt
d ā vor von sīn ēwikē bruoderē.
d ō ich ruhte vnd gedāt
A n d3 volwahsen vnt.
A ls warnden sunder wal
D az an im wurd' ērēn sal
wā vechte er dar na chūr an gote
d e von sīnē gebote.
d o dienē ēl kint empor unt
A ls es er wolde alles hat.
I ro vluhen vnd gemach
d o er sich v dem warē unach.

Daz heilige vunt dz gute
was sīn m grōzer hute.
In der vnruhen vogene
E z hatte ein finsterliche vogene.
d e er ez gar bezzē pflāt
m stetwochen vnd vrāt.
E z sinen vrēden dar an bāt
D az ez nāmn zemal sūē.
d a von im nachvrēde nahte gelāt
A ls' im sīn muk bot dz vrēde.
m e dannē zemal in den tagen
v il wold dz kint dar zu tagen.
d az ez sīn nachvrēde nēme
v nd dehte was bequeme.
A n vf wachsūnder vruchte
d o hete ez dar an wol sīn ruchte
d az er nāmn zemal nam
dz sprāche im auch bequam.
d o wol, alt ob ez diehte fuge
v nd sich zv gemache zuge
S o er wocchte an im bilche wēgē
v nd wārete an sīn ēren vngemāch
wi strengē er dar na solde lēwen
wand dz im alt' ware gegangen
m it vergēdūnen er dēnne tāt
A n des vleisches gemach.
D az an im gemēnlich gelāt
A l muter, vnd bruoder pflāt
A ls musikāre vnum(?)
v nz er gewan alleshe mahe
dz an im wuchs dz ōrcūsse
d es heiligen geistes vruhte

m ir vil gemūten vf in vrāt
D o er zov sēhste warē gēlāt
d o herre er hofwenden sīn
wand er dāz sīne wārne kūn
D az alle dehte wēre vn qūl
A n der sēlicheit er zv nām.
v nd auch an vngemūtlich' hēre
z v sīne was dāz vf gēlāte
D az es verlāh dz armē weln
v nd ir ernstlichen gēte
D es sī mit dem rōte pflāt
D z bedāhte er manige stā.
A n vil fuerlichem muote
d er heilige der gute
D ickē hēmelichen wās
d a er zv gote las.
d o m gewēr mit Andāchte
A n gutē tūrē dicke er vnchte.
z v sīne dēnē gruen gāte
A llerhande spil ware.
d ehorf vnd melche wāre
d i vloch er verre in vil dare.
A ls vergāngen tūmē
d en lāb er harte vro wēmūte.
D az er im was gehorsam
D ickē er zv der kirchen qūm
wand er da vant gute vruchte
d o m vil hēlige zuhte.
A n ermūnet sūnlich von gote
was gnāde nāch gotes gebote
d o man nu den vor las
d em hērre alsō begrāben was.
D az er di pāgāt wol bekāme
v nd sī mit allen wārē wēre.
I n der bekēhrūnge sūne
D a er siechetūm sī vnēr-
v nz an dī az dz er hin na
D i pāgēte wēre hi wol dā.
z v habe dēnne gnāden gote
d em er sīe wārē ēl nūtze wāre.

Gīn gemēinlich vngemach
Aventas do gēlāch.
An vaterē tūtere wēre
d i hēlige lūtze slēhte.
v on der werlte sī nam
D az sūns d' tac d' in qūā
m ir sūner gēwūnnen wēre
A lles wārē ein wēnē
A n vertāls der gute
alle bedvrnnerūn mūte.
wās da sūnes hērzen sūn
wā er solde legen hin.

Il. 164. Rps 51/III, Conradus de Soltow, *Quaestiones super libros Sententiarum Petri Lombardi*, k. 4r

Rps 51/III

Łac. 4. ćw. XIV w. (1382). Papier. 29 × 20,5 cm. K. 179.

k. 2r-177v: **Conradus de Soltow, *Quaestiones super libros Sententiarum Petri Lombardi***

Questiones Sententiarum Soltonis

[Spis rozdziałów ksiąg I-II] – *Utrum per studium Sacre Scripture acquiratur habitus alius a fide. Item an talis habitus sit intellectualis ...* ><[3v] *… An omnis potestas sentenciandi vel praelatio sit a Deo.* [Principium I, k. 4r] *<Q>uestio circa prohemium primi libri Sentenciarum. – Utrum per studium Sacre Scripture acquiratur habitus alius a fide. Quod non, arguitur sic. Primo: Omnis habitus, qui per studium Sacre Scripture acquiratur est fides ...* ><[7r] *... Ad raciones in oppositum respondetur faciliter ex dictis.* [Prolog] *Sequitur questio prohemalis. – Questio circa prohemium sit ista. Utrum habitus per studium Sacre Scripture acquisitus sit speculativus vel practicus ...* ><[8r] *... Ad raciones in oppositum faciliter respondetur ex dictis.* [Kwestie księgi I] – *Circa primam distinctionem queritur utrum ordinate fruicionis obiectum possit esse aliquid citra Deum …*><[49v] *… ad racionem post oppositam dictum est in posicione etc. Deo auctore finis est primi Sentenciarum anno 80 secundo.*

[Principium II, k. 50r] *Questio circa distinctionem primam secundi libri. – Utrum mundus possit fuisse ab eterno …* ><[84v] *… Ad argumenta pro ut contra patet per dicta. Deo laus et gloria.*

[Spis rozdziałów księgi III] *Incipiunt tytuli terti libri. – Utrum plures divine persone possint eandem naturam creatam assumere …* ><[85r] *… Item an peccet, qui exiit iuramentum. Explicit tertius liber Sententiarum.* [Principium III, 85v] *Questio circa distinccionem primam libri terti. – Utrum plures divine persone possint eandem naturam creatam assumere ...* ><[124r] *… ad argumentum principale patet ex dictis.*

[Spis rozdziałów księgi IV] *Circa quartum Sententiarum. – Utrum divina sacramenta semper fuerint necessaria homini …* ><[125r] *… an dampnati in inferno viderant gloriam beatorum in celo. Explicit quartus liber.* [Principium IV, 125v] *Questio circa distinccionem primam libri quarti Sententiarum. – Utrum divina sacramenta semper fuerint homini necessaria. Quod sic, arguitur …* ><[129v] *… ad argumentum in contrarium responusm est in proposicione.* [Kwestie księgi IV] *Questio circa distinccionem primam. – Utrum circumscisio* [!] *habuerit efficaciam ad tollendum originalem culpam …* ><[177v] *… quod reprobi usque ad diem iudicii vident gloriam sanctorum. Expliciunt questiones libri quarti.*

k. 1v, 77v, 178-179: puste.

Por. RS 175, s. 74-75 (nie wspomina naszego rękopisu). Ed.: Z. Chmyłko, S. Obszyński, J. Świerkosz, J. Judycka, *Edycja kwestii I-IX i XI-XXI „Komentarza" Konrada z Sołtowa do I księgi „Sentencji" Piotra Lombarda*, „Acta Mediaevalia", 5, 1989, s. 5-142; C*atalogus BJ* III, cod. 457, s. 20; VIII, cod. 1280, s. 73, cod. 1281, s. 76-79.

Składki

1^{2+2} (wyklejka, k.1-3); 2-3^{8+8} (k. 4-35); 4^{7+7} (k. 36-49); 5^{8+8} (k. 50-65); 6^{8+9} (k. 66-82); 7-9^{8+8} (k. 83-130); 10^{6+6} (k. 131-142); 11-12^{8+8} (k. 143-174); 13^{3+3} (k. 175-179, wyklejka). Kustosze na końcu składek 2-5, 7-12: *1us-3us, 4-5, 7-9, X-XI*.

Średniowieczna foliacja cyframi arabskimi od k. 4, dwukrotnie wpisany numer 5. Po k. 109 omyłkowo wpisany numer 120. Foliacja współczesna ołówkiem, k. 1-20, dalej co 5 kart.

Znaki wodne

1. Id. Briquet 15829 (1388), war. Piekosiński, *Średniowieczne znaki wodne*, 218 (1385), wyklejka, k. 1-3; 2. war. Briquet 15597 (1398), k. 4-82, 84-95, 143-174; 3. war. Piekosiński 75 (1385), Piccard 2, VI 134 (1384-1387), k. 83, 96-103; 4. war. Piccard 2, I 197 (1384-1389), k. 175-179, wyklejka; 5. war. Piekosiński 220 (1386), k. 3, 104-142.

Pismo i zdobienia

Wykreślony schemat pisarski. Tekst w dwóch kolumnach. Lustro tekstu: 22,5-23 x× 14,5 cm. Kursywa wielu rąk.

Inicjały poszczególnych ksiąg o wys. 4-5 wersów (k. 4r, 50r, 85v, 125v), korpusy liter czerwono-niebieskie, o zygzakowatej linii podziału, wykonane niestarannie; 4r: inicjał dwubarwny (niebiesko-czerwony z wąską rezerwą) z drobną linearną dekoracją czerwonym i błękitnym tuszem w oku litery. Inicjały kwestii – rubrowane lombardy o wys. 2 wersów, tytuły teksturą w czerwonej ramce. Znaki akapitu, przekreślenia wielkich liter – rubrą.

Il. 165. Rps 51/III, k. 4r: inicjał Q(uestio)

Noty i glosy

W większości jednej ręki, np. k. 56v: *Sunt temptaciones hominum vivencium et sunt temptaciones post mortem ad infernum descendencium secundum quam ad primum officium*, 89r: rączka, 145r: *sed corpus Christi erit creatura similiter et sangwis Christi igitur ergo vero assumptus patet per secundam partem prime conlusionis.* K. 114v, inną ręką: *Ave Maria, gracia plena.*

Oprawa

Deski bukowe, skóra jasna, 2 zapięcia uszkowe na skórzanych paskach z bolcami na górnej okładzinie, po 5 guzów mosiężnych na obu okładzinach (brak 1 guza na górnej okładzinie). Wyklejki papierowe; na wyklejce przedniej okładziny miniatura (zob. niżej) i sygn. *1284*. Na górnej okładzinie naklejka papierowa z minuskułowym napisem gotyckim: *Questiones Sententiarum* i sygnaturą *M. 10*, na grzbiecie naklejki z sygnaturami *Yy 64*, *1284*. Rejestr introligatorski przy początkach ksiąg.

Prusy Krzyżackie (?), koniec XIV – pocz. XV w.

Wyklejka górnej okładziny: miniatura gwaszem na papierze, współczesna rękopisowi i oprawie, wym. 13 × 14,5 – 15,5 cm, przedstawia popiersie proroka Habakuka na ciemnym, neutralnym tle. Postać zwrócona jest prawym profilem do widza (nasada ramion ujęta jest frontalnie), wzrok kieruje przed siebie, przed sobą – na wysokości podbródka – unosi prawą dłoń, ułożoną w geście ostentacji (z wyprostowanym palcem wskazującym). Prorok ukazany jest jako bezbrody starzec o spływających na kark, krótkich siwych włosach, prostych i postrzępionych. Na głowie nosi czerwony, dość płaski zawój, ramię okrywa jasnoszary płaszcz (?), ubiór spodni o płytkim dekolcie, malachitowy, widoczny jest fragmentarycznie (rąbek przy szyi oraz fragment mankietu). Głowa postaci jest nieproporcjonalnie duża w stosunku do krótkiej szyi, dość wąskich ramion i drobnej dłoni. Rysy twarzy zindywidualizowane, o wyrazistej mimice i drobiazgowo oddanych cechach starczych (gęsta siatka bruzd i zmarszczek, malowana ekspresyjnie, ale z finezją).

K o m e n t a r z

Iluminacja z prorokiem Habakukiem – dzieło o dobrej klasie artystycznej – zdradza cechy „malarstwa czeskiego" lat 1360-1380. Wskazuje na to ogólne ujęcie głowy, układ i proporcje dłoni (o charakterystycznie przedłużonych kreskach pomiędzy palcami), typ odzienia (zawój kaptura o fantazyjnej formie) i szczegółowa charakterystyka twarzy. Oblicza o podobnych cechach (sposób osadzenia nosa, nadmiernie cofnięte czoło, wykrzywiona w grymasie warga dolna, podmalowanie górnej powieki) można znaleźć w malowidłach zamku Karlštejn (u Mistrza Genealogii Luksemburskiej i w malowidłach ściennych w kaplicy św. Krzyża) i klasztoru Emaus w Pradze. Podobny sposób wyrazistej charakterystyki profilowo ujętych twarzy męskich utrzymywał się w malarstwie czeskim do końca XIV w. (np. tzw. Wzornik Brunszwicki, 1380-1390). Iluminację można datować na ostatnią ćwierć XIV w.

Dzieło nie musiało powstać w Czechach, mogło też wyjść spod pędzla malarza, czynnego w innym regionie pod artystycznymi wpływami sztuki luksemburskiej (także – w państwie krzyżackim).

Il. 166. Rps 51/III, wyklejka górnej okładziny: miniatura Prorok Habakuk

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Biblioteka zamkowa] – sygn. M. 10., Yy 64 (1. i 3. Standortkatalog).
2. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – sygn. 1284 (4. Standortkatalg, zob. Oprawa), k. 2r pieczęć okrągła: „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."

Rękopis powstał w latach 80. XIV w. (data w kolofonie 1. księgi: 1382, znaki wodne), przypuszczalnie w środowisku uniwersytetu praskiego lub w Prusach Krzyżackich. Pierwsza wzmianka o nim pochodzi z 1541 r.: został wówczas przewieziony z biblioteki na zamku w Tapiawie do biblioteki zamkowej w Królewcu. Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Bibliografia

Ed.: http://kpbc.umk.pl/dlibra/docmetadata?id=82729&from=publication. – Lit.: Grunewald, *Das Register*, s. 71 (*B 3. Questiones Sententiarum Salomonis auff papier geschribenn*); Jähnig, *Katalog*, s. 277 (*Yy 65. Questiones sententiarum Soltonis*).

Il. 167. Rps 52/III, oprawa – górna okładzina, anonimowy introligator, Prusy Krzyżackie (?), kon. XIV w.

Rps 52/III

Łac. Lata 90. XIV w. Perg. Papier. 28,5 x 20,5 cm. K. 208 + I.

1. k. 1v-86ra: **Gregorius Magnus**, ***Homiliae XL in Evangelia***

Omelye beati Gregorii pape. – <R>everendissimo et sanctissimo et Secundino episcopo, Gregorius servus servorum Dei. [Wstęp] *– Inter sacra missarum sollempnia … >< … unde de his emendate sunt cerciores fiant.* [Tekst] *– In illo tempore dixit Ihesus discipulis suis: erunt signa ...* [Lc 21, 25]. *Omelia Gregorii pape habita ad populum in basilica beati Petri apostoli. – <D>ominus ac Redemptor noster, paratos nos invenire desiderans … ><*[85v] *... sed haec omnipotens Deus, qui per me in vestris auribus loquitur, per se in vestris cordibus loquatur, qui vivit et regnat cum Patre et Spiritu Sancto. Amen.* [Spis rozdziałów] *Nota registrum earundem. I. Erant signa in sole et luna … ><*[86ra] *... XL. Homo quidam erat dives. Finito libro sit laus et gloria Christo.*

Ed.: PL 76, 1075-1312. Por. *Clavis Patrum*, 1711; RB 2646; *Catalogus BJ* IX, cod. 1356, s. 46-47, cod. 1397, s. 371.

2. k. 86rb-149r: **David de Augusta OFM**, ***De exterioris et interioris hominis compositione***

Hugo De disciplina

[Spis rozdziałów ksiąg I-III] *Registrum primi libri seu tractatus desiderasti. A De formulis et formis novitiorum ...* [87r] *Registrum tertii libri ... K De laude Dei*. Indeks podzielony początkowo na 8 ksiąg, poprawki (ręką pisarza) na trzy księgi.

[Prolog księgi I, 87v] *– <D>esiderasti a me, karissime, ut aliquid scriberem tibi ad edificacionem, ex qua absens sum a te sicut aliquando presens tibi dicere ore solebam, quando noviciatus tui magister eram deputatus … >< … quod nec viam quam ad virtutes tendatur intelligat.* [Tekst] *– Primo considerare debes, ad quid veneris et propter quid veneris et propter quid venisti nisi solummodo propter Deum ... – Formula noviciorum. Et quia non confidis tibi ipsi, ut presumas te scire, quid Dominus velit ideo commisisti te superiori creatori tuo, ut ipse te regat; et dedisti ei manum tuam in professione … ><*[93r] *… cum aliorum scandalo et confusione bonorum hominum et dapnificationem perpetrantes.* [Prolog księgi II] *Prologus 2[i] libri. – <A>d exercicium humilitatis quinque prodesse possunt: primum amor utilitatis … ><*[93v] *… quid ipse agat, quid deliberet, quid meditetur ista est formula noviciorum. Secundus liber.* [Tekst] *– <I>n priori formula noviciorum, quam tibi novicio scripsi de exterioris hominis composicione aliquam formulam composui tibi ...* [Księga III, 110v] *Sequitur tertius liber profectus religiosi Hugonis. – <P>rofectus religiosi viri processibus distingwitur, licet non ab omnibus attingatur. Primus est furoris … Primus est in furore noviciatus … ><*[149r] *… presumptio cum hoc non pro aliis sed pro me principaliter et pro novis et rudibus in via Dei mei intenderem inchoare.* [Dopisane] *Per pisces, aves multi periere scolares* (Walther, *Proverbia*, 3, 21231). *De Ihesu tractatur in consiliis, disceptatur in iudiciis, disputatur in scolis, cantatur in ecclesiis sed invenitur in cordibus diligentibus et devotis*.

Por. Distelbrink, nr 85, 90, 145; Bloomfield-Guyot, 0213, 2655, 4098, 4155; Newhauser-Bejczy, *Supplement*, 4155; *Catalogus BJ* VII, cod. 1208, s. 72-73 (lib. II); VIII, cod. 1347, s. 356-357 (lib. I, pars 1). – Lit. zob. Rps 3/I, nr 4.

3. k. 150r-193v: **Henricus de Frimaria senior OESA**, ***Tractatus de decem praeceptis***

[Spis treści] *Contenta primi precepti. – <U>t autem in isto tractatu contenta sequenti prompcius occurrant hinc est, quod puncta notabiliora in presenti tabula seriatim studui recolligere et in quolibet precepto*

et sub certis questionum tytulis designare ... ><[154r] *... qualiter aqua carnalis delectationis commutetur in vinum divine consolationis et in dulcedinem mentalis devotionis etc. Sequitur thema decalogi id est X preceptorum. – <A>udi, Israhel precepta Domini ...* [Dt 4, 1]. *– In verbis propositis Spiritus Sanctus circa Divina precepta tria tangit. Primo namque ostendit, quod sunt hilariter audienda ...* [157v] *Primum preceptum. – <P>rimum preceptum appropriate respicit personam Patris ...*><[193v] *... hoc est vinum, quod laetificat Deum et homines, ut scribitur Iud.* [9, 13]. *Quod vinum nobis meritis gloriose Virginis prestare dignetur eius* [Filius]*, qui cum Patre et Spiritu Sancto est unus Deus benedictus in secula seculorum. Amen. Expliciunt X precepta.*

Ed.: Nicolaus de Lyra, *Praeceptorium*, Coloniae 1477 (H 10401). Por. RB 3172; Zumkeller, *Manuskripte*, nr 325, s. 144-152; Bloomfield-Guyot, 0526; *Danzinger Katalog*, 3, Ms. 2028, s. 159-160; *Catalogus BJ* II, cod. 431, s. 308-309, VII, cod. 1196, s. 19, cod. 1229, s. 180-181, IX, cod. 1410, s. 420-421, X, cod. 1453, s. 106; *Catalogus Wratisl.* 2, cod. 6055, s. 2.

4. k. 193v-199v: ***Sermo bonus de dedicatione templi***

– Et egressus Ihesus perambulabat Jericho Luc. 19 [, 1]. *– Hoc factum est secundum cronicam Sighardi ultimo anno praedicationis Christi dum iret in Ierusalem ...* >< *... ac si promeretur salutem vocatur, quia filius Abrahe eo quod exigerit a congnacione propria id est a nequicia antiqua hec Theophilus etc.*

5. k. 199v-204r: **Nicolaus Claraevallensis OCist.**, ***Sermo de Nativitate s. Ioannis Baptistae***

– Sermo bonus de sancto Iohanne Baptista. – Hodie, dilectissimi, dies illuxit insignis, tanto ceteris diebus sanccior, quanto sancciorem hominem terris exfudit [!] *...* >< *... que dicta sunt de laude sancti Iohannis Baptiste ad gloriam Redemptoris, qui est Deus benedictus in secula seculorum amen.*

Ed.: PL 144, 627-637 (Ps.-Petrus Damianus); PL 184, 991-1002 (autor niepewny). Por. Schneyer 4, 250, nr 1; *Catalogus BJ* VII, cod. 1240, s. 216-217, IX, cod. 1380, s. 244.

6. k. 204v-207r: **Ioannes Balistarii Lemovicensis OP**, ***Sermo de s. Maria Magdalena***

– Que est ista, que progreditur quasi aurora consurgens ... [Ct 6, 9]. *– Verba ista, licet exponantur de Ecclesia, possunt tamen adaptare beate Marie Magdalene ...* >< *... Supervalebit adhuc admirabilis magnificencia eius ipse Dominus, qui in omnibus operibus suis laudandus est et magnificandus, det nobis ita laudare et magnificare amen. In natali sermo etc.*

Por. Kaeppeli, 2, s. 383; Schneyer 3, 344, nr 115; *Catalogus BJ* IX, cod. 1379, s. 217.

Składki

1-8^{8+8} (k. 1-128), 9^{10+11} (k. 129-149), 10-13^{6+6} (k. 150--197), 14^{6+5} (k. 198-208). Zewnętrzne i wewnętrzne arkusze składek pergaminowe. Wycięta karta między k. 129 i 130 oraz prawa strona wewnętrznego arkusza ostatniej składki. Na początku składek kustosze rubrą *I-XIIII*, na końcu składek 10-13 (k. 150-197) kustosze *1us-2us*, *3*, *4us*. Współczesna foliacja ołówkiem co pięć kart.

Pergamin

Owczy, średniej grubości, dwustronnie szlifowany, jednolity.

Znaki wodne

1. Id. Piccard 9/2, X 1416 (1393), k. 2-153, 158-207; 2. Id. Piccard 2/1, I 434 (1388), k. 154, 157.

Pismo i zdobienia

Wykreślony schemat pisarski, liniowanie. Tekst w dwóch kolumnach. Lustro tekstu: 21,5-22 × 14 cm. Dwie ręce: 1. k. 1v-149r: tekstura z wpływami kursywy; 2. k. 150r-207r: kursywa.

Utwór 1. Inicjały kazań i cytatów biblijnych kaligraficzne o wys. 2 wersów, żywa pagina: arabskie numery kazań – rubrą. K. 27r: na wstędze na górnym marginesie napis *Omelia in septuagessima*. Utwór 2. Inicjały ksiąg kaligraficzne o wys. 2-4 wersów, roz-

działów o wys. 1-2 wersów, tytuły rozdziałów, przekreślenia wielkich liter – rubrą. Utwory 3-6. Inicjały poszczególnych rozdziałów o wys. 2-4 wersów, tytuły, znaki akapitu, przekreślenia wielkich liter – rubrą.

K. 208r: Mąż Boleści, rysunek piórkiem, 200 × × 84 mm. Postać Chrystusa *en pied*, z rękami uniesionymi w geście *ostentatio vulnerum,* umieszczona swobodnie pośrodku karty, malowana kaligraficznie, pozbawiona obramienia i tła. Zbawiciel upozowany w lekko esowatym kontrapoście (głowa pochylona na prawe ramię, prawe biodro wygięte, lewa noga swobodnie balansuje). Odziany tylko w sięgające nad kolana perizonium, założone z przodu na krzyż i przewiązane na lewym biodrze, z którego opada dynamicznie rozwiany feston. Postać smukła, o syntetycznej budowie i nieznacznych dysproporcjach anatomicznych: głowa dość duża, ramiona wąskie, opuszczone, dłonie mocno wyeksponowane, nogi bardzo szczupłe, stopy zdeformowane. Anatomia potraktowana sumarycznie (pojedyncze linie zaznaczają cechy budowy klatki piersiowej), podobnie jak rysy pociągłej twarzy o masywnym nosie i rozciągniętych w lekkim uśmiechu ustach. Przedstawienie – modelowane jest za pomocą delikatnego i równomiernego konturu, o płynnym zdecydowanym dukcie w obrębie zewnętrznych krawędzi (choć miejscami pogrubiana poprzez zwielokrotnianie kreski) i bardziej „nerwowym" przebiegu w partiach twarzy i fałd perizonium.

Podpis: *Misericordia Domini* [?].

K o m e n t a r z

Przedstawienie należy do kilku podobnych wyobrażeń ikonograficznych, znanych w sztuce państwa zakonnego z przełomu XIV i XV w. i wiążących się z rosnącym kultem eucharystycznym. Cechy formy (ogólna budowa postaci, stylizacja anatomii, miękkie układy draperii chusty) pozwalają zaliczyć dzieło do nurtu stylu międzynarodowego, a pewne szczegóły (jak „teodorykańskie", plebejskie rysy twarzy) wskazują na recepcję malarstwa czeskiego, typową dla sztuki Prus w tym okresie. Rysunek jest wyrazem głębokiej prywatnej pobożności użytkownika kodeksu. Nie można wykluczyć, że wraz z rysunkami Ukrzyżowanego z rękopisów 31/III i 35/III został wykonany przez samego właściciela księgi – kanonika Johanna Albrechtau.

Zob. Jakubek-Raczkowska, *Tu ergo flecte genua tua*, s. 156-158, il. 14.

Il. 168. Rps 52/III, Gregorius Magnus, *Homiliae XL in Evangelia* i traktaty ascetyczne, k. 208r: Mąż Boleści, rysunek piórkiem

Noty i glosy

Trzech rąk: 1. k. 1r, 1. poł. XV w., Johanna Grottkau (?) (zob. Rps 38/III): *In hoc volumine continentur XL omelie beati Gregorii, Hugo de disciplina noviciorum, Decem precepta* Dei, 149v: *Per pisces, aves …* (zob. utwór 1); 2. Johanna Albrechtau (?) *O regina poli me comitto soli, spiritue me noli mater gratissima proli … celi regire sit laus et honor sine fine* – Walther, *Initia*, 12941 (*O regina poli, me regem spernere noli*), 12942 (*tibi supplex supplico soli*). Emendacje, uzupełnienia tekstu: 90v: *fuge detraccionem*, 91v: *magis vanitatem fuge*, 117r: *ordinatis in accione, loqucione et moribus*, 146r: *audiam quid loquitur in me Dominus*, 151r: *Maledicta terra in*

opere tuo. Rączki: k. 162r, 203v; 3. noty na górnym lub dolnym marginesie, niekiedy odwrócone, ręką pisarza: k. 166r: *Ubi est Abel frater tuus dixit*, 187v obcięta zapiska na dolnym marginesie: *Ave regina caelorum mater regis angelorum o Maria*, 195v: *In honore Marie.*

Oprawa

Po konserwacji; deski dębowe, skóra czerwona, 2 zapięcia uszkowe na skórzanych paskach z bolcami na górnej okładzinie, ślady po 4 guzach na obu okładzinach, przy górnej krawędzi dolnej okładziny ślad po katenacji. Wyklejki pergaminowe, współczesne. Na górnej okładzinie naklejka papierowa z minuskułowym napisem gotyckim: *Quadraginta Homilie Gregorii, Hugo de disciplina novitiorum, Decem precepta Dei* oraz sygnaturą *X.2.* Pośrodku okładziny wypisana sygnatura *CC.9*. Rejestr introligatorski.

Prusy Krzyżackie (?), koniec XIV w.

Stan zachowania

Rękopis po konserwacji przeprowadzonej w 2006 r.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Johannes Albrechtau] – k. 1r: *Frater Johannes Albrechtow hoc volumen allatum reliquit ecclesie sue Sambiensi.*
2. [Biblioteka zamkowa] – sygn. X.2. (1. Standortkatalog, zob. Oprawa), CC.9 (2. Standortkatalog, zob. Oprawa i k. 1r).
3. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – k. 1r: sygn. *1326*, pieczęć okrągła „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."

Kodeks powstał w latach 80.-90. XIV w. (znaki wodne). Należał do Johanna Albrechtau (Albrechtaw) kanonika i dziekana kapituły sambijskiej (1405), zmarłego po 1411 r., który przekazał go – najprawdopodobniej wraz z całym swym księgozbiorem – bibliotece katedralnej w Królewcu. Po rozwiązaniu kapituły i sekularyzacji jej dóbr (1525), jeszcze przed połową XVI w., został przejęty wraz z całą biblioteką katedralną przez księcia Albrechta Hohenzollerna i umieszczony w książęcej bibliotece zamkowej w Królewcu. Dalsze losy zob. Rps 3/I. Posiadamy jeszcze trzy inne rękopisy pochodzące z legatu Johanna Albrechtau: 31/III, 35/III, 75/III (zob. opisy).

Zob. Biskup, *Das Domkapitel*, s. 397-398; Päsler, *Die Handschriftensammlungen*, s. 244; Mentzel-Reuters, *Arma spiritualia*, s. 280-281.

Biliografia

Ed.: http://kpbc.umk.pl/dlibra/docmetadata?id=82391&from=publication. – Lit.: Päsler, *Zur Herkunft*, s. 46; Jähnig, *Katalog*, s. 280; B. Wojdyła, Dokumentacja konserwatorska kodeksu łacińskiego o sygnaturze Rps. 52, Toruń 2006 (wydruk komputerowy przechowywany w Sekcji Rękopisów BUMK); Jakubek-Raczkowska, *Tu ergo flecte genua tua*, s. 156-158, il. 13.

Il. 169. Rps 52/III, oprawa – górna okładzina, zapięcie (detale)

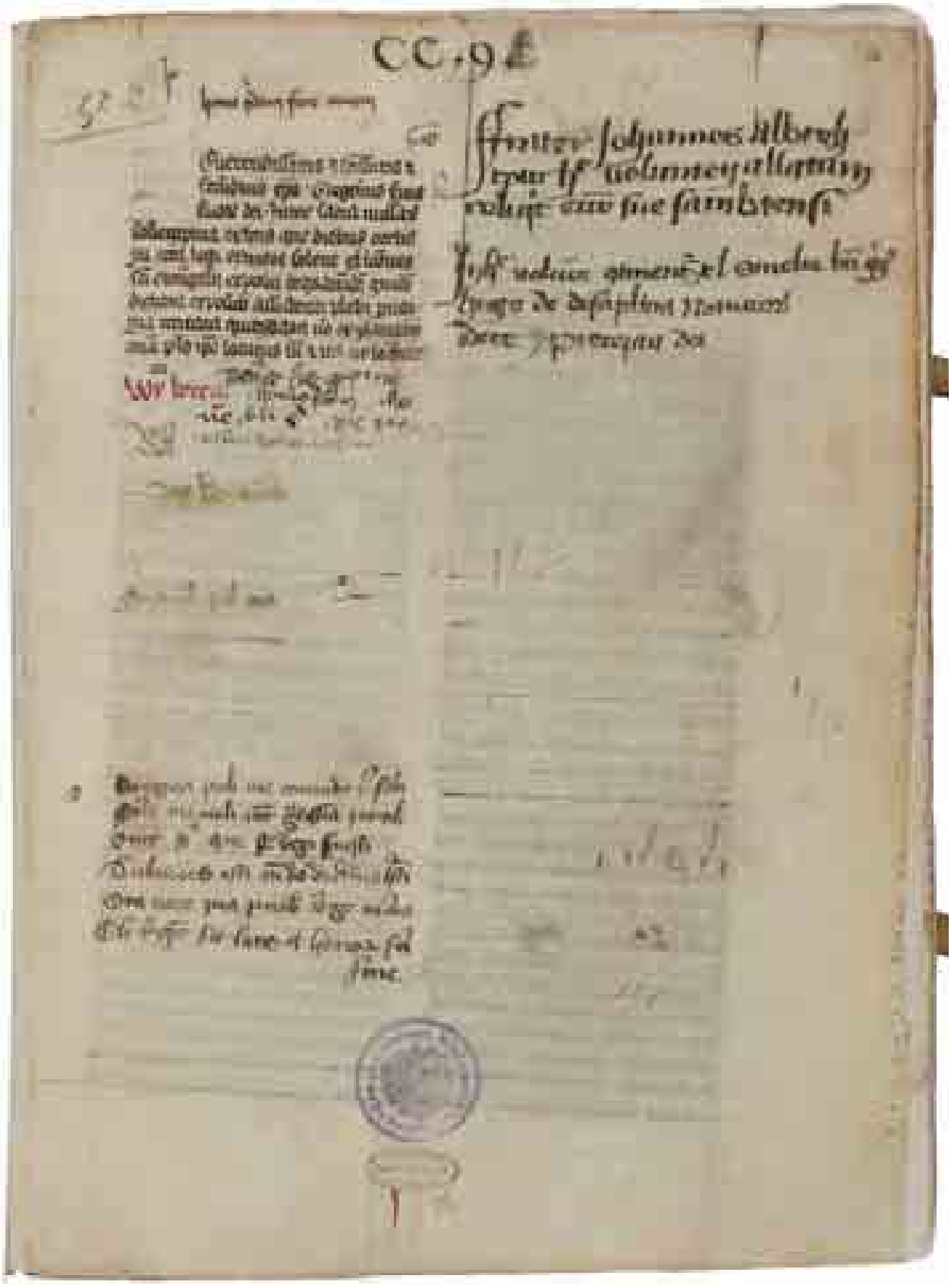

Il. 170. Rps 52/III, k. 1r: nota własnościowa *Frater Johannes Albrechtow*… i inne zapiski

Il. 171. Rps 54/III, Nikolaus von Jeroschin, *Di Kronike von Pruzinlant*, k. 1v: inicjał G(Ot)

Rps 54/III

Niem. 2. poł. XIV w. Perg. 29 × 21,5 cm. K. I + 216 + I.

k. 1v-216r: Nikolaus von Jeroschin, ***Di Kronike von Pruzinlant***

k. 1r: *Petri von Duisburg Chronicon carmine seu rhythmo Teutonico redditum à Nicolao de Jeroschin.*

– <G>Ot vatir svn heiligir geist
Gewaldis wisheit gute meist ... >< ...
An vndirbruch beschouwen dich
Vnd dir lob singin ymmer me
Amen vnd benedicite.
Vnd wer nicht spreche dominuys
dem werd eines der ougen tuys
vnd das beste getrenke
der kelner dar zu schenke.

Ed.: *Di Kronike von Pruzinlant des Nicolaus von Jeroschin*, wyd. E. Strehlke, w: SRP 1, s. 303-611 (siglum: K). – Lit.: U. Arnold, *Nikolaus von Jeroschin OT*, w: VL 6 (1987), kol. 1081-1089, VL 11 (2004), kol. 1053; D. Schmidtke, w: *Marienlexikon* 4, s. 625; G. Vollmann-Profe, *Kriegsberichterstattung und fromme Wundergeschichten in der „Kronike von Pruzinlant" des Nikolaus von Jeroschin*, ZfdA, 132, 2003, s. 295-306; Päsler, *Deutschsprachige Sachliteratur*, s. 277-284; wykaz zachowanych rękopisów kroniki: http://www.handschriftencensus.de/werke/487 (dostęp 04.09.2014). Por. Rps 251 b/V (Nicolaus von Jeroschin, *Di Kronike von Pruzinlant*, fragment).

Składki

1^{2+0} (k. 1-2); 2-10^{5+5} (k. 3-92); 11^{2+3} (k. 93-97); 12-20^{5+5} (k. 98-187); 21^{5+5} (k. 188-197); 22^{5+5} (k. 198-207); 23^{4+5} (k. 208-216). Kustosze na składkach od 2-23: *I*^{us} - *XXII*^{us}.

XVII-wieczna numeracja kart sporządzona czarnym atramentem (ręką K. Hartknocha lub A. E. Seidla), k. 66, 93, 95 sfoliowane podwójnie. Błędy te zostały skorygowane przez nową numerację wykonaną ołówkiem, najprawdopodobniej w XIX stuleciu.

Pergamin

Cielęcy, średnio gruby, dwustronnie szlifowany, jedna strona czasami wygładzana, nieliczne naturalne krawędzie (np. k. 69, 111) i zszycia (np. k. 70, 116).

Pismo i zdobienia

Wykreślony schemat pisarski, liniowanie. Tekst w dwóch kolumnach, lustro tekstu: 20 × 15,5 cm. Tekstura jednej ręki. Pierwsze litery wersów ujęte w dwie pionowe linie i niekiedy odsunięte.

Rubrą: inicjały rozdziałów (lombardy) o wys. 2 wersów, tytuły rozdziałów, inicjałki, znaki akapitu, poprawki w tekście.

K. 1va: inicjał filigranowy G(ot), wys. 14 wersów, wcięty na całą szerokość w kolumnę tekstu. Korpus litery w tradycji kaligraficznych inicjałów dwubarwnych – czerwony, z wpisanym przy wewnętrznych krawędziach, wachlarzowym motywem liści o stylizowanych, płynnych konturach, malowanym czarnym inkaustem. W świetle litery i w polu tła – filigran z motywem pączków, palmet i półpalmet, czerwony w świetle litery, czarny w otulinie (lekko lawowany czerwienią w partii „ażurów"). Ziarna filigranu w kontrastowych barwach. Wypustki marginalne czarne, rozbudowane na całą wysokość i szerokość tekstu – na lewym marginesie filigranowa, na górnym – z falistych nici ze sprężynkami. Światło litery wypełnione sześcioma symetrycznie zakomponowanymi medalionami, które dzięki niciowym połączeniom tworzą regularne formy sercowate. Maczugowate palmetki i pączki w obrębie medalionów – w układzie baldaszkowym.

Partie pomiędzy medalionami wypełnione szczelnie drobnymi palmetkami i półpalmetkami. Pole wokół brzuśca litery zbliżone do kwadratu, o lekko łukowatych konturach, dostosowanych do krzywizn litery; wypełnione symetrycznie ułożonymi, wydłużonymi palmetami; w narożach zewnętrznych litery – pojedyncze medaliony z baldachami. Wypustka pionowa regularna, liniowa, z wydłużonych, „maczugowatych" gałązek oraz szeregów perełek z ziarnami; pojedyncze luźne ziarna w dwu szeregach wzdłuż wypustk. Po bokach drobne sprężynki.

Dwadzieścia jeden inicjałów kaligraficznych (*litterae elevatae*, kadele), różnych rozmiarów (przeważnie niewielkie), rozpoczynających kolumny tekstu. Czarnym inkaustem, gdzieniegdzie lawowane rozwodnioną czernią, z czerwonymi ziarenkami w pączkach i – niekiedy – czerwonymi uzupełnieniami w laskach liter. Blok litery nieco wcięty w kolumnę tekstu i osadzony w niej tylko na wys. 1 wersu, niemal w całości wyprowadzony na górny margines (na karcie 175r: wyjątkowo wyprowadzone na górny margines, dekoracyjnie potraktowane laski liter górnego wersetu). K. 2r, 3v, 29r, 93r (dwa inicjały), 101v, 102r, 104v (dwa inicjały), 112r, 115r, 117v, 128r, 128v, 131v, 132r, 167v, 175r, 177v, 187v, 215v. Litery traktowane bardzo indywidualnie, o fantazyjnych kształtach.

W grupie inicjałów większych (wys. ok. 5-6 wersów) dominuje wypełnienie filigranem o zwartej kompozycji i regularnej starannej kresce. Filigran pączkowo-palmetowy, z ziarenkami w pączkach i sprężynkami w otulinie. U większości pojawiają się też motywy liściaste – bloki liter (np. 117v, 215v), wypełnienia świateł (2r) lub wypustki (93r, 104v) zbudowane są z pierzasto użylonych liści akantu o płynnych formach i postrzępionym miękko brzegu. Gdzieniegdzie pojawiają się wypustki marginalne, ukształtowane jako maczugowato wyciągnięte półpalmetki z długimi wąsami o falistych zakończeniach, sprężynkami i grupami ziaren (187v, 215v). W inicjale 187v – kaligraficzny motyw ptaka na górnej wypustce marginalnej.

Wyróżnia się większy od pozostałych inicjał 3v: N(o), osadzony na wysokość 3 wersów w tekście. Zbudowany z motywów liściastych, z filigranem palmetowym i rozbudowaną wypustką, która wyjątkowo zajmuje cały margines pionowy i przechodzi na margines dolny.

W grupie inicjałów mniejszych (wys. ok. 3-4 wersów) blok litery jest bardziej zwarty i zgeometryzowany, często przerywany drobnymi ażurowymi czwórliśćmi, niekiedy – bez żadnej dodatkowej dekoracji (np. 131v, 167v). Filigran z reguły zredukowany, np. do kilku maczugowatych układów pączków (np. 128r), palmet (102r) czy pojedynczej palmetki w otulinie (128v, 101v). Rzadziej w światłach liter filigran nieco bardziej rozbudowany (np. 102r) lub – motywy liściaste (29r, 104v, 117v). Niekiedy litera w palmetowej otulinie (175r, 177v) lub w obramieniu z drobnych ukośnych kreseczek (115r, 128r).

W trzech inicjałach – profilowe maski antropomorficzne: 29r (prawy profil brodatego mężczyzny) 109v (lewy profil mężczyzny z tonsurą [?]), 132r (lewy profil, postać niezidentyfikowana). Rysunki te, wykonywane regularną kreską, cechują się komizmem – twarze są groteskowo zdeformowane (duże niekształtne nosy z brodawkami, wielkie oczy w ujęciu frontalnym, ślady „świeżego" zarostu, uzyskiwane szybkimi kreskami, pojedyncze zaostrzone zęby w otwartych ustach) i nacechowane przerysowaną mimiką (np. wykrzywione usta).

Noty i glosy

1. Ręka pisarza: tytuły podrozdziałów na marginesach wpisane jasnobrązowym atramentem – wskazówki dla rubrykatora; 2. Christopha Hartknocha (1644-1687) lub Andreasa E. Seidla (1650-1707) (Päsler, *Katalog*, s. 121), noty łacińskie i niemieckie o charakterze historycznym, akcentujące i komentujące treści zawarte w kronice, np. k. 2v: *Petrus von Dusburg schreib sein Buch an Wernel von Orsula, qui electus fuit anno 1324 ad Petri et Pauli, vetustum quoddam scriptum in pergameno in anno 1325*, 24v: *Das heilige Kreucze und funf wunden Christi*, 30v: *1230. Alte Thorn*, 36v: *Der alte Culmen oder al*[te] *Thorn is erbauet 1232*, 53v: *Luder herczog von Brunswig hoemeister von s. Barbaren leben geschreiben*, 88v: *von den funf heuptleuten oder erkornen fursten der Preusse wider die Bruder Deutsche Ordens*, 105v: *Im Jhar 1266 am 10 January zur Oliva geschrieben da er begraben leidt*, 136v: *Herzog Lestko zu Krakow*, 137r: *Br*[uder] *Martin von Golin*.

Oprawa

Po konserwacji przypuszczalnie w XIX w.; tektura, skóra jasnobrązowa, marmoryzowana, uzupełniona innym gatunkiem skóry. Okładziny obwiedzione ślepo wyciskaną linearną ramą; pośrodku górnej okładziny złocony supereksklibris z monogramem „F[ridericus] W[ilhelmus] R[ex]" pod koroną pałąkową. Grzbiet zdobiony złoconymi liniami oraz nazwiskiem autora i tytułem dzieła: *Nicol*[aus] *v*[on] *Jeroschin. Reimchronik.* Wyklejki papierowe; na przedniej sygn. *1547* oraz pieczątka z sygnaturą introligatora: „C. H. MÜNCH BUCHBINDER = MEISTER IN KOENIGSBERG".

Królewiec, C. H. Münch, kon. XVIII – pocz. XIX w.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Biblioteka zamkowa] – k. 1r: monogram z liter FWR (Fridericus Wilhelmus Rex).
2. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – sygn. 1547 (4. Standortkatalog, zob. Oprawa), k. 1r: pieczęć okrągła „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."

Rękopis (drugi najstarszy znany egzemplarz Kroniki) powstał na terenie Prus Krzyżackich w 2. poł. XIV w. W 1. poł. XV w. był najprawdopodobniej przechowywany na zamku w Królewcu (inwentarze z lat 1431--1438 wspominają *die preusche cronike*). W 1572 r. wykonano z niego odpis dla królewieckiego nauczyciela Christopha Falcka (obecnie BG PAN, Ms. 1261). W XVII w. znajdował się w bibliotece zamkowej w Królewcu. W 1698 r. na prośbę książęcą został przewieziony do Berlina, gdzie był wykorzystywany przez Andreasa E. Seidla (1650-1707) oraz Johannesa L. Frischa (1666-1743). Pierwszy z nich wykonał w 1702 r. odpis Kroniki (obecnie München, Staatsbibliothek, Cgm 233 – Klein, Päsler, *Neue Fragmente*, s. 84, Handschriftencensus: http://www.handschriftencensus.de/5991). Do Królewca rękopis wrócił w 1774 roku i pozostał tu aż do II wojny światowej. Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Bibliografia

Ed.: http://kpbc.umk.pl/dlibra/docmetadata?id=82783&from=publication. – Lit.: Strehlke, Wstęp do *Di Kronike von Pruzinlant des Nicolaus von Jeroschin* (zob. wyżej), s. 299-300; Steffenhagen 2, nr CLXXVIII, s. 8-9; Steffenhagen 3, nr VII, s. 518; Plate, *Zum Verbleib*, s. 105; Päsler, *Katalog*, s. 121-122; Päsler, *Deutschsprachige Sachliteratur*, s. 184, 354-355; Klein, Päsler, *Neue Fragmente*, s. 84; Päsler, *Die Handschriftensammlungen*, s. 234; idem, *Die Handschriften der „Kronike von Pruzinlant" des Nikolaus von Jeroschin. Ein Beitrag zur Buchkultur und Literaturgeschichte des Deutschen Ordens*, w: *Neue Studien zur Literatur im Deutschen Orden*, red. B. Jähnig, A. Mentzel--Reuters, Stuttgart 2014, s. 265-287; M. Bauer, R. G. Päsler, w: www.handschriftencensus.de/4069 (dostęp 12.08.2014).

Il. 172. Rps 54/III, k. 30v, noty: 1230. *Alte Thorn*; inicjały (lombardy)

Il. 173. Rps 55/IV, *Sermones quadragesimales*, k. 1r

Rps 55/IV

Łac. 1474 r. Papier. 32 × 21,5 cm. K. 307.

K. 1r-307v: ***Sermones quadragesimales***

1. – *<C>um ieiunatis, nolite fieri sicut ypocrite tristes. Scribitur Mathei VI^to^ capitulo* [, 16]. – *Et legitur hodierna die pro ewangelicali officio, pro introductione thematis cuiuslibet sermonis subsequentis proponitur quedam questio. Idcirco in presenti sermone oritur questio quare Ecclesia ieiunium quadragesimale incipit feria quarta ... ><*[3v] *... hic est thezaurus contemplancium et ubi ille est ibi et cor eorum in vita eterna. Ad quam nos perducat Ihesus Christus Amen.*

2.[3v] – *<C>um ieiunatis nolite fieri sicut ypocrite tristes. Mathei VI^to^* [, 16]. – *In summa Ewangelii duo inveniuntur. Primo proponit ieiunii quantitatem ibi cum ieiunatis ... ><* [6] *... Nota humiliantis se penetrat celum. Et tum de isto sermo feria quinta post cineres.*

3. [6r] – *<E>go veniam et curabo eum. Mathei VIII°* [, 7]. – *Et legitur hodierna die pro ewangelicali officio pro introductione queritur, quare Ihesus salvator et redemptor noster semetipsum obtulit velle venire ad servum centurionis ...*

4. [8r] – *<A>udistis quia dictum est antiquis: Diliges proximum tuum et odio habebis inimicum tuum. Mathei V^to^* [,43]. – *Queritur qua sit differencia inter precepta novi testamenti et veteris ...*

5. [11v] *Sermo II de eodem feria 4^a^*. – *<A>ttendite ne iusticiam vestram faciatis coram hominibus. Mathei V^to^* [6, 1]. – *Queritur quare Christus iubet abscondere quod est maxime utile ...*

6. [14v] *Sermo primus sabbatho.* – *<Q>uotquot autem tangebant eum salvi fiebant scribitur Mathei* [przekreślone, dopisane: *Marci*] *VI^to^ca^o^* [Mr 6, 56]. – *Et legitur hodierna die pro ewangelicali officio pro introduccione theoretica oritur questio utrum aliquod sit peccatum morale, quod per Dei graciam et penitenciam non possit deleri …*

7. [17v] – *<E>xclamaverunt omnes et turbati sunt scribitur Mathei* [przekreślone, dopisane: Marci] *VI^to^ca^o^* [Mr 6, 49-50]. – *Pro introduccione oritur questio, quomodo Christus potuit ambulare super mare …*

8. [20v] *Sermo primus dominice Invocavit.* – *<D>uctus est Ihesus in desertum ut temptaretur a diabolo scribitur Mathei IIII° capitulo* [, 1]. – *Et legitur in presentis diei Ewangelio pro introduccione oritur questio cur Christus temptari voluit …*

9. [25r] *Sermo 2us de eodem.* – *<C>um ieiunasset XL^a^ diebus et XL^a^ noctibus postea esuriit scribitur Mathei IIII°* [, 2]. – *Pro introduccione talis oritur questio quare Christus ieiunare voluit XL^a^ diebus …*

10. [29r] *Sermo III^us^ de eodem.* – *<D>uctus est Ihesus in desertum a Spiritu et temptaretur a diabolo. Mathei IIII°*[, 1]. – *Pro introduccione thematis oritur talis questio utrum tentacio sit appetenda vel desideranda ...*

11. [32v] *Sermo feria II^a^ post Invocavit.* – *<C>um venerit Filius hominis in maiestate sua et omnes angeli eius cum eo scribitur Mathei XXV^to^* [, 31]. – *Et legitur hodierna die pro ewangelicali officio pro introduccione thematis talis oritur questio cur Deus wlt habere generale iudicium …*

12. [37r] *Sermo feria III^a^ post Invocavit. – <C>um intrasset Ihesus Iherosolimam comota est universa civitas dicens quis est hic? Mathei XXI°* [, 10]. – *Queritur cum enim dominus noster Ihesus sepius antea Ierusalem intraverat, plurium ibi predicaverat …*

13. [39v] *Sermo II^us^ feria 3^a^ post Invocavit. – <C>um intrasset Ihesus Iherosolimam … Capitulo quo supra* [Mt 21,10]. – *Queritur que et quot mala meruit homo quando peccando recedit a Deo …*

14. [42v] *Sermo feria IIII^a^. – <Q>uicunque fecerit voluntatem Patris mei qui in caelis est, ipse meus frater, soror et mater est scribitur Matheus XII°* [, 50]. – *Pro introduccione oritur questio utrum amici Dei sumus in quo cognoscere debemus …*

15. [45r] *Sermo II de eodem. – Magister volumus a te signum videre. Mathei XII°* [, 38]. – *Pro introduccione oritur questio ad quid prosint signa vel miracula a Deo et sanctis eius facta …*

16. [48v] *Sermo feria V^ta^. – <S>i filii Abrahe estis opera Abrahe facite scribitur Iohannis VIII* [,39]. – *Pro introduccione oritur questio utrum omnia que Abraham fecit nos facere debeamus …*

17. [51v] *Feria VI^a^ post Invocavit. – <E>rat dies festus Iudeorum et ascendit Ihesus Iherosolimam scribitur Iohannis V^to^ ca^o^* [, 1] *et legitur in Ewangelio hodierno pro introduccione verborum premissorum talis oritur questio quare Ihesus Christus Filius Dei in festivitatibus Iudeorum Iherosolimam ascendebat …*

18. [57v] *Sabbato post Invocavit sermo. – <A>ssumpsit Ihesus Petrum, Iacobum et Iohannem Mathei XVII°* [, 1]. – *Pro introduccione thematis queritur, que sit vera vita quam naturaliter desiderat omnis rationalis creatura …*

19. [61v] *Sermo 2us. – <A>ssumpsit Ihesus Petrum, Iacobum et Iohannem fratrem eius et duxit eos in montem excelsum seorsum et transfiguratus est ante eos scribitur Mathei XVII°* [, 1-2]. – *Pro introduccione talis oritur questio quid vel quale premium debet expectare quisque fidelis pro omnibus suis presentis vite laboribus …*

20. [64r] *Dominica Reminiscere. – <M>iserere mei, Domine fili David scribitur Mathei XV°* [, 22]. – *Et legitur in Ewangelio hodierno pro introduccione oritur questio, ex quo hec mulier fuit alienigena et gentilis, quis ipsam docuit vel traxit ad petendum Christi suffragia …*

21. [67v] *Sermo II^us^ de eodem. – <M>iserere mei, Domine fili David. Mathei XV°* [, 22]. – *Pro introduccione oritur questio, que sit maior turbacio vel pena quam potest pati anima in hac presenti miserabili vita …*

22. [69v] *Feria II^a^ post Reminiscere. – <Q>ueritis me in peccato vestro et in peccato vestro moriemini scribitur Iohannis VIII° ca^o^* [, 21]. *Et legitur in Ewangelio hodierno pro introduccione oritur questio cum Christus sit verus Deus et summum bonum, quod omnes naturaliter desiderant et querunt …*

23. [72v] *Sermo II^us^ de eodem feria II^a^. – <Q>ueritis me et in peccato vestro moriemini Iohannis VIII°* [,21]. – *Thema Christus* [?] *super Matheum dicit videmus quod tempore pacis et securitatis aliqui milites non curant de armis …*

24. [74v] *Feria III^a^ post Reminiscere sermo primus. – <S>uper kathedram Moysi sederunt scribe et pharisei scribitur Mathei XXXIII°* [, 2]. – *Et legitur pro ewangelicali officio pro introduccione oritur questio et queritur quod vicium est peius in vita presenti, operanti et periculosius pacienti …*

25. [78r] *Sermo II^us^ de eodem. – <S>uper kathedram Moysi … Mathei XXXIII°* [, 2]. – *Pro introduccione oritur questio ex qua opera Trinitatis sunt indivisa ut dicit Augustinus libro 1 de Trinitate …*

26. [81r] *Sermo 1us feria IIII^a^ post Reminiscere. – <A>scendens Ihesus Iherosolimam assumpsit XII discipulos suos … Mathei XX* [, 17]. – *Pro introduccione oritur questio cur Christus verus Dei et virginis filius tociens suam discipulis prenunciavit passionem …*

27. [83v] *II^us^ sermo. – <E>cce ascendimus Ierosolimam et Filius hominis tradetur* [Mt 20, 18]. – *Thema ubi supra queritur quod vel quale sacrificium sit hominibus utilius et Deo amabilius …*

28. [87v] *Feria quarta. – <H>omo quidam erat dives et inducebatur bisso et purpura Luce XVI°* [, 19]. – *Queritur utrum divicie spirituales faciant homines devotos plus ceteris diviciores iocundiores …*

29. [91r] *Feria VI^a^ sermo. – <H>omo quidam erat pater familias, qui plantavit vineam Mathei XXI°* [Mt 20, 1]. – *Pro introduccione oritur questio cur Deus instituit vetus testamentum sprebilibus veteribus sacrificiis delectantur nunc novis …*

30. [94r] *Sermo 2us. – <H>omo quidam erat pater familias …* [Mt 20, 1]. – *Pro introduccione oritur questio et queritur, qua sit vinea quam plantavit pater familias divine maiestatis …*

31. [98v] *Sabbatho post Reminiscere sermo. – Adolescentior filius peregre profectus est in regionem longinquam scribitur Luce XV°* [, 13]. – *Et legitur in hodierno Ewangelio pro introduccione oritur questio cur Deus sit ubique quomodo quis potest se ab eo elongare …*

32. [104v] *Dominica Oculi. – Erat Iesus eiciens demonium et illud erat mutum. Luce XI°* [, 14]. – *Pro introduccione queritur cur demones malignantis spiritus ita libenter possident homines regeneratos …*

33. [107r] *Sermo 2us dominice Oculi. – <C>um immundus spiritus exiret ab homine. Luce XI°* [, 24]. – *Et legitur in presentis Dominice Ewangelio pro introduccione oritur questio qualiter demones possunt habitare in hominibus …*

34. [110v] *Feria II^a^ sermo primus. – <Q>uanta audivimus facta in Chapharneum fac et hic in patria tua. Luce capitulo IIII* [, 23]. – *Queritur cur Moyses sanctus posuit velamen super faciem suam ut dicitur Exodi XXIIII° …*

35. [113v] *Sermo II^us^, feria II^a^. – <Q>uanta audivimus in Chapharneum facta … Luce capitulo IIII* [,23]. – *Queritur que sit maior in gratitude* [!] *hominum noviter conversorum ad Christum …*

36. [117v] *Feria III^a^ sermo. – Si peccaverit in te frater tuus vade et corripe eum inter te et ipsum solum. Mathei XVIII°* [, 15]. – *Queritur propter malivolum utrum peccans homo in fratrem peccet in Deum …*

37. [121v] *Sermo 2us ad idem. – Si peccaverit in te frater tuus … Mathei XVIII°* [, 15]. – *Pro introduccione oritur questio, utrum homo semper tenetur corrigere proximum cum viderit eum peccantem …*

38. [123v] *Feria IIII^a^ sermo. – <Q>uare discipuli tui transgrediuntur tradiciones seniorum. Mathei XV°* [, 2]. – *Queritur cum totus orbis plenus sit malis, quis est malicie inventor et disseminator …*

39. [128v] *Sermo secundus de eodem. – <Q>uare discipuli tui … Mathei XV°* [, 2]. – *Cum Christus sit veritatis doctor et magister ut ipsemet probat luculenter dicens Iohannes XIII° vos inquit apostolus vocatis me magister et domine …*

40. [130v] *Feria V^a^ sermo primus. – <S>urgens Ihesus de synagoga introivit in domum Simonis. Luce IIII°* [, 38]. – *Queritur utrum sanitas* [131r] *corporalis sit omnibus utilis et exoptanda ut salutaris …*

41. [133r] *Sermo II^us^, feria V^a^. – <S>urgens Ihesus de synagoga … Luce IIII°* [, 38]. – *Queritur cum omnes sumus infirmi et mortales, quae est periculosior infirmitas quam cotidie humana patitur fragilitas…*

42. [138v] *Feria VI sermo primus. – <I>esus fatigatus ex itinere sedebat supra fontem. Iohannis IIII°* [,6]. – *Queritur cum enim Christus sit Dei unctus ad Romanos 1 sit nostra redempcio1^e^ Corinthios 1, qui labore fatigatus et onere gravatus medelam tribuit refeccionis …*

43. [141v] *Feria VI^a^ sermo II^us^. – <I>esus fatigatus ex itinere … Iohannis IIII°* [, 6]. – *Nota in his verbis tria ponuntur vocabula scilicet fatigatio, itineratio et quietatio …*

44. [147r] *Feria VI^a^. – <D>omine da mihi hanc aquam ut non sitiam. Iohannis IIII°* [, 15]. – *Moraliter per istam mulierem adulteram intelligitur, qua licet peccatrix anima unde Augustinus …*

45. [148v] *Sermo Sabbato post Oculi. – <P>errexit Ihesus in montem Oliveti et diluculo iterum venit in templum. Iohannis VIII°* [, 1-2]. – *Queritur utrum dator vere legis Christus in liberacione mulieris adultere lege Moysi sit transgressus …*

46. [152v] *Sermo II°. – <P>errexit Ihesus in montem Oliveti … Iohannis VIII°* [, 1-2]. – *Queritur devota anima Christi roseo rore perfusa ab eodem Christo et sua misericordia o Deus misericors dic quare me creasti …*

47. [156v] *Dominica Letare. – <L>etare Iherusalem et conventum facite omnes qui diligitis eam. Isaie ultimo* [Is 66, 10]. – *Pro introduccione queritur cur in toto huius Dominice leguntur et canuntur non nisi verba leticie …*

48. [159v] – *<A>biit Ihesus trans mare Galilee quod est Tiberidis. Iohannis VI°* [, 1]. *Totum officium illius Dominice continet quoddam leta et nova circa matutinale officium …*

49. [162v] *Feria II^a^. – <P>rope erat Pasca Iudeorum et ascendit Ihesus Ierosolimam. Iohannis II°* [,13]. – *Et in Ewangelio hodierno queritur cum Deus sit spiritus, qui ubicunque est …*

50. [167v] *Sermo secundus ad idem. – <P>rope erat Pasca Iudeorum … Iohannis II°* [, 13]. – *Quia totum presens Ewangelium agat de templo principaliter, idcirco loquendo spiritualiter merito queritur, quod est nobilius, melius in presenti vita …*

51. [171r] *Feria tertia. – <I>am die festo mediante, ascendit Ihesus in templum et docebat … Iohannis VIII°* [7, 14]. – *Circa istud Ewangelium congruum obiatur dubium cur impii et crudeles Iudei de doctrina Domini nostri Ihesu Christi mirabantur …*

52. [175v] *Sermo 2us ad idem. – <T>otum hominem feci sanum in sabbato. Iohannis VII°* [, 23]. – *Et in Ewangelio hodierno queritur cur Deus eternitatis de regali solio sue divinitatis descendit in valle nostre inferie …*

53. [178r] *Feria quarta sermo primus. – <Q>uis peccavit hic aut parentes eius ut nasceretur cecus scribitur Iohannis IX° capitulo* [, 2] *et legitur hodierna die pro ewangelicali officio, queritur pro introduccione an misericordia Dei et iusticia puniat aliquem sine culpa …*

54. [182v] *II^us^ ad idem. – <P>reteriens Ihesus vidit hominem cecum a nativitate. Iohannis IX°* [, 1]. – *Queritur cur benignissimus Deus electos suos in vita presenti tam varia permittit tollerare contraria, dolores, infirmitates et tormenta …*

55. [185r] *III^us^ ad idem. – <R>abbi, quis peccavit hic aut parentes eius … Iohannis IX°* [, 2] – *Moraliter per cecum a nativitate intelligitur humanum genus …*

56. [187r] *Feria V^ta^ sermo primus. – <E>cce defunctus efferebatur. Luce VII°* [, 12]. – *Cum hoc Ewangelium agat de morte cuiusdam iuvenis, queritur merito quid sit mors …*

57. [188v] *Sermo II^us^ ad idem. – <E>cce defunctus efferebatur filius unicus matris sue capitulo ubi supra. – Queritur cum Christus morte sua mortem deficit et destruxit, cur adhuc inter liberatos morte Christi mors cum penis eius remansit …*

58. [191r] *Feria 6^a^ sermo primus. – <L>acrimatus Ihesus scribitur Iohannis XI°* [, 35]. – *Queritur cur Ihesus Lazarum flevit cum mori sit commune ut legitur ad hebreos IX°* [, 27] *statutum est omni homini semel mori …*

59. [194v] *Sermo II^us^. – <D>iligebat ergo Dominus Martham et sororem eius et Lazarum Iohannis XI°* [,5]. – *Queritur cum Lazarus sit figura peccatorum, utrum Deus peccatores diligit …*

60. [198r] *Sabbato sermo primus* [dopisane:] *Ante Iudica. – <E>go sum lux mundi scribitur Iohannis VIII*o *capitulo* [, 12] *et legitur hodierna die pro ewangelicali officio queritur, cur se dicit Christus lucem mundi cum diversa sunt lumina …*

61. [201r] *Sermo II*us *ad idem. – <E>go sum lux mundi … Iohannis VIII*o [, 12]. *– Queritur cur Christus non dicit ego sum lux angelorum, lux celorum sed lux mundi …*

62. [k. 202v] *Dominica Iudica. – <T>ulerunt lapides Ihesum Iudei ut iacerent in eum scribitur Iohannis VIII*o *capitulo* [, 59]. *– Et legitur hodierna* [203r] *die pro ewangelicali officio cur Ecclesia sancta per duas ebdomadas agit memoriam passionis Christi …*

63. [207v] *Sermo II*us. *– <Q>ui ex Deo est, verba Dei audit Iohannis VIII*o [, 47]. *– Queritur quid magis sit necessarium homini adulto instrumentaliter ad salutis auxilium, respondetur quod Dei verbum …*

64. [210r] *Feria II*a *sermo primus. – <M>iserunt Iudei et principes ut apprehenderent Ihesum. Iohannis VII*o [, 32]. *– Queritur cur dicat apostolus 1*o *Corinthios X* [, 11] *omnia in figura contingebant illis scilicet antiquis patribus, quid hoc figurabat, quod sanctus David propheta …*

65. [212v] *Sermo II*us. *– <S>tabat Ihesus et clamabat, si quis sitit veniat et bibat. Iohannis VII*o [,37]. *– Queritur omnis ebriatas sit peccatum et mala …*

66. [215r] *Sermo feria III*a. *– <A>mbulabat Ihesus in Galileam, non enim volebat ad Iudeam ambulare. Iohannis VII* [, 1]. *– Queritur cum enim Ihesus fuit mortis sue prescius et ab instante sui conceptus ad mortem …*

67. [217v] *Sermo II*us. *– <A>mbulabat Ihesus in Galileam … Iohannis VII*o [, 1]. *– Queritur cur omnes sumus hic viatores in terra ambulantes, quos tamen ambulantes diligit Deus vel odit …*

68. [220r] *Feria IIII*a *sermo. – <Q>uousque animam nostram tollis? Si tu es Christus dic nobis palam … scribitur Iohannis X* [, 24]. *– Queritur utrum exclusa virtute Divina homines mali, qui a sua malignitate possunt ratione aut consilio vel bono opere seu beneficio naturaliter abduci …*

69. [224v] *Sermo II*us. *– <F>acta sunt encenia in Ierosolimis et hiemps erat. Iohannis X* [, 22]. *– Queritur ut encenia dicitur dedicatio et homines solent in illo gaudere …*

70. [228v] *Feria quinta sermo primus. – <R>ogabat Ihesum quidam phariseus ut manducaret cum illo. Luce VII*o [, 36]. *– Queritur cur Dominus noster Ihesus Christus plus sollicite laboravit in conversione mulierum quam in conversione virorum …*

71. [232r] *Sermo secundus ad idem. – <R>emittuntur tibi peccata tua scribitur Luce VII*o [, 48]. *– Queritur iuxta dubium phariseorum in convivio pharisei: quis est, qui peccata dimittit an Deus vel sacerdos…*

72. [k. 235r] *Sermo primus feria VI*a *post Iudica. – <C>ogitaverunt eum interficere. Iohannis XI*o [,53]. *– Queritur utrum gravius peccat, qui occidit iustum quam qui occidit peccatorem …*

73. [237r] *Sermo II*us. *– <E>xpediet vobis ut unus moriatur homo pro populo ne tota gens pereat. Iohannis XI*o [, 50]. *– Queritur utrum conveniens fuit Christum mori respondet S. T. parte ultima scilicet tercia, quod conveniens fuit racione iusticie et racione misericordie …*

74. [239v] *Sermo vigilia Palmarum. – <P>ater clarifica filium tuum scribitur Iohannis XVII*o [, 1] *et legitur hodierna die pro ewangelicali officio queritur utrum humanitas Christi peciit clarificari …*

75. [244r] *Dominica Palmarum sermo primus. – <B>enedictus, qui venit in nomine Domini. Mathei XXI*o [,9]. *– Queritur cur Ecclesia benedicit frondes palmarum cum tamen non legitur hodie Christum benedixisse frondes vel ramos …*

76. [245v] *Sermo II^us^ ad idem. – <B>enedictus, qui venit in nomine Domini loco et capitulis superiis pre allegatione* [Mt 21, 9]. – *Queritur quod nomina habet Christus in presenti ebdomada …*

77. [247v] – *Surgit a cena et ponit vestimenta sua. Iohannis XIII°* [, 4]. – *Queritur quare Christus cenam veteris legis habere voluit …*

78. [251r] *Semo secundus ad idem. – Cum dilexisset suos, usque in finem dilexit eos. Iohannis XIII°* [,1]. – *Queritur quis sit iste finis, respondetur quod triplex est finis, est enim finis deficiens, efficiens, perficiens …*

79. [255r] – *<P>robet autem se ipsum homo et sic de pane illo edat et de calice bibat … 1 Corinthios IIII°* [przekreślone, dopisane] *XI* [, 28-29]. – *Et legitur hodierna die pro epistolari officio, queritur utrum pueris sit dandum hoc sacramentum …*

80. [258r] – *Attendite et videte si est dolor similis sicut dolor meus scribitur Trenorum I ca^o^* [Lm 1, 12]. – *Et applicatur pro themate ex ordio* [!] *thematum scribit et dicit Alkabicius in Rethorica Planetarum …*

81. [260r] – *Attendite et videte … scribitur Trenorum I ca^o^* [Lm 1, 12]. – *Audistis quomodo dictum est, quod passio Domini est attendenda ad compassionem vel compaciendum …*

82. [262v] Sermo 3us. – *Attendite et videte … scribitur Trenorum I* [Lm 1, 12]. – *Audistis quomodo debemus attendere et considerare passionem Christi quoad compaciendum. Nunc vero dicendum est, quo eandem passionem considerare debemus ad admiracionem …*

83. [k. 264v] *Sermo quartus de passione. – Attendite et videte … scribitur Trenorum I* [Lm 1, 12]. – *Audistis quomodo passio Christi est attendenda a nobis et consideranda tamquam liber ad legendum scilicet virtutes sex prescriptas et enumeratas …*

84. [267v] *Sermo 5us. – Attendite et videte si ut supra* [Lm 1, 12]. – *Audistis quomodo attendere et considerare debemus Christi passionem primo ad compaciendum, 2° ad admirandum, 3° ut librum ad legendum virtutes in eo nobis denumeratas …*

85. [271r] *Sermo VI de passione. – Attendite et videte … scribitur Trenorum I* [Lm 1, 12]. – *Audistis quomodo attendere et considerare debemus Christi passionem 4^or^ modis: 1° primo ad compaciendum, 2° ad mirandum, 3° ut librum ad legendum, 4° ad amandum et diligendum. Nunc quinto debemus considerare Christi passionem ad imitandum …*

86. [274r] *Sermo VII^us^ de utilitate passionis Christi. – Attendite et videte … Trenorum I* [Lm 1, 12]. – *Audistis quomodo attendere et considerare debemus Christi passionem ad imitandum. Nunc vero attendere debemus Christi passionem et considerare ad exultandum …*

87. [277r] – *Hodie filius regis mortuus est scribitur II^i^ Regum XVIII* [, 20]. – *Terra* [?] *ubi filius regis moritur ibi omagiales et ministri regis vestibus nigris se indunt et condoleant …*

88. [277v] *Aliud thema. – Non vocetis me Noemi id est Pulcram, sed Maram, quia amartitudine replevit me dominus, scribitur Ruth 1* [, 20]. *Et applicatur ad honorem beate Virginis Marie, quia Maria interpretatur amarum hodie impleta est ...*

89. [303v] *Sermo primus in VI^a^ Pasce. – <A>ltera autem die, quae est post Parasceven Mathei XX°* [27, 62]. *In summa residui Ewangelii duo inveniuntur. Primo Iudeorum peticio, II° Pilati responsio favorosa ... ><*[307v] *... Ut sic nos hodie debemus preparare ungenta* [!] *virtutum ut cras venientes ungeremus Ihesum in sepulcro cordis nostri, de quo habebis in parte prima estivali in die resurreccionis sermonem III° quere ibidem. Et sic est finis pro quo Deus sit benedictus in secula seculorum Amen. Finitum per me Paulum Konigisberg anno Domini M^o^CCCC^o^LXXIIII^to^. Finis adest operis mercedem posco laboris* (Schaller-Könsgen, *Initia*, 5144; Rył, *Katalog*, nr 60, s. 54; Neuhauser, s. 81).

Składki

1-25^{6+6} (k. 1-300), 26^{4+3} (k. 301-307). Reklamanty na składkach 1-24.

Znaki wodne

1. War. Piccard 8, IV 83 (1474), k. 1, 3, 5, 8, 10, 12, 13-307; 2. Id. Piccard 2, XI 231-232 (1473-1476), k. 2, 4, 6-7, 9, 11.

Pismo i zdobienia

Tekst w dwóch kolumnach. Lustro tekstu: 24-24,5 × × 14-14,5 cm. Kursywa (*semihybrida formata*) dwóch rąk (ręka 2: k. 289r-292r).

Przekreślone rubrą wielkie litery (k. 17r – zielenią), w całym tekście podkreślone sigla biblijne, a na k. 278--303v cytaty z ewangelii. K. 51v: rysunek twarzy przy wielkiej kursywnej literze P, k. 86r, 164r, 224v – ekspresyjna maska antropomorficzna wrysowana w wypustkę marginalną wychodzącą z rogów litery.

Dziewięćdziesiąt inicjałów kaligraficznych na początku kazań, o wysokości od 5 do 11 wersów, malowanych rubrą lub dwubarwnych (wyjątkowo trójbarwnych) w kolorach: czerwonym, ciemnoczerwonym, brązowym i czarnym, zazwyczaj z białym prześwitem w korpusie litery wzdłuż linii podziału barw lub białym motywem ornamentalnym pozostawionym w rezerwie (krzyżyki, liście), z rzadka – z ornamentem roślinnym lub geometrycznym w świetle litery (romboidalna kratka – np. 113v, 147r; kłosy w tradycji filigranu pączkowego – np. 152v; wić roślinna – np. 123v, 128v). Gdzieniegdzie *litterae elevatae* z zamaszystymi zakolami (np. 174v, 190r, 195r, 261r).

K. 1: inicjał C(um) o wys. 7 wersów, korpus litery dwudzielny czerwono-niebieski, w świetle litery zielona wić roślinna, wybiegająca na marginesy.

K o m e n t a r z

Skromna i niestaranna dekoracja, wykonana przez niezbyt wprawnego dekoratora, jest bardzo konserwatywna i kompilacyjna – sięga do znacznie starszego wzornika, wykształconego jeszcze w XIII w. Jej autor mógł korzystać ze starszych kodeksów, czerpiąc z nich pierwowzory, które upraszczał lub przekształcał (np. inicjał z czerwonym wypełnieniem światła, gdzie w rezerwie pozostawiono motyw pączkowego kłosa: 39v, 72v, 110v).

Noty i glosy

I. Ręką pisarza, na górnym marginesie, k. 1: *INRI*, k. 37r: *Veni Sancte Spiritus.*

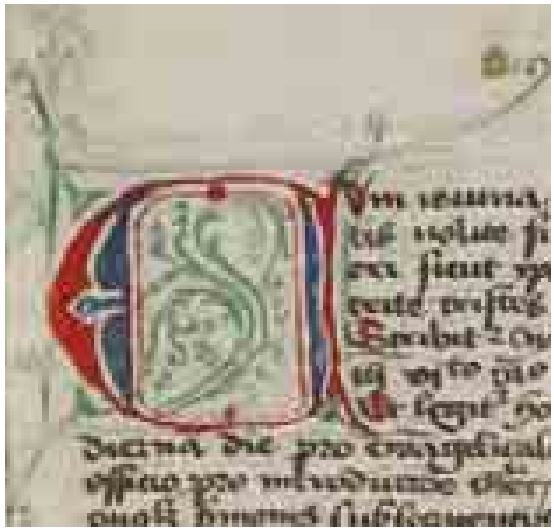

Il. 174. Rps 55/IV, k. 1r: inicjał C(um)

II. Liczne marginalia z końca XV w. dwu rąk: 1. komentarze do tekstu (j. niemiecki, łacina), np. k. 17: *Ostrum piscis eyn* [?] *welse*, *vel est concha marina scilicet ostrina vel scilicet piscis latens eius sanguine tingetur purpura, unde ipsa purpura dicitur ostrium* [!], 19v: *penitentia exterior, penitentia interior*, 21r: *Item vero desertum hoc est inter Ierusalem et Gericho civitatem per unam dietam a Ierusalem. Et fuit desertum horribile ex altitudine montium et arborum ex quorum densitate locus tenebrosus erat ...* , 52r: *Et cum Ihesus reperuit paraliticum, quem populus iherusolomitanus novit ex diuturnitate sue infirmitatis circa piscinam probaticam diu iacentem dixit Ihesus ad eum ...* , 62r: *In eo tempore scilicet XXXIII annis Christi, cum predicabat populo in terra non diu ante tempus sue passionis ...* , 98v: *Alzo der gutte Mensche und dinner Gottis ...* , 99r-103v, 99v: *Homo per paccatum separatur a se ipso*, 101v: *Item istos tres filios deperditos* […] *amare paternali duxit eos in domum suum in celum et osculabatur eos osculo sue misericordie*, 148v-156v, 150v: *O du giftige tewelische betriglichkeit deine frage, o du* […] *der forgiftigen herczen dinst, o suodden lippen ...* , 220r: *4ª feria iudica sequens sermo precedit istum secundum textum*, 237r: *6ª feria Iudica hic thema precedit precedens thema in textu*, k. 255v-259v, 279v-280v, 281v, 283r, 288v-289r, 294r, 295r.

2. Nota na wewnętrznej stronie górnej okładziny: *Incipientes anhaliende, proficientes di czunemende, perfecti volkomende*. [Klamra] *In der bussen*, 307v: *Contemplantiam scribunt isti: Bernherdus super Stabat Mater.*

Amandus super Stabat Mater. Anshelmus super Stabat Mater. Item in libro beati Bernhardi super contemplacionem passionis circa septem horas canonicas. Item tractatus cartusienses et *alii in contemplantia habent*. Rączki: 64v, 101r, 259r z notą: *Hic declarator sangwineus sudor.*

Oprawa

Deski bukowe, skóra ciemnobrązowa, 2 zapięcia zaczepowe na skórzanych paskach (zachowane blaszki mocujące z paskami). Dekoracja okładzin o kompozycji ramowej ze zwierciadłem, w którym wzór rombowy, wyciskana strychulcem i tłokami z motywami m.in. rozetek. Na wewnętrznej stronie deski górnej okładziny sygnatury *1761*, *B. 193*, nota (zob. Noty i glosy). Poniżej rysunek zakonnika. Na grzbiecie napis atramentem: [Sermo]*nes XL*^{es} *eiusdem*.

Prusy Krzyżackie (?), po 1474 r.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Cystersi, Pelplin] – sygn. B. 193, tą samą ręką co w Rps 12/I.
2. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – sygn. 1761 (4. Standortkatalog, zob. Oprawa), k. 1r: monogram z liter FWR (Fridericus Wilhelmus Rex), pieczęć okrągła „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."

Rękopis został przepisany w 1474 r. przez Pawła Konigsberg. Najstarsza sygnatura kodeksu (B. 193) oraz rysunek mnicha-cystersa na wewnętrznej stronie górnej okładziny pozwala łączyć go z biblioteką opactwa cystersów w Pelplinie. Po kasacie klasztoru w 1823 r. został przewieziony do Biblioteki Uniwersyteckiej w Królewcu, gdzie otrzymał sygnaturę 1761. W Królewcu pozostał do II wojny światowej. Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Bibliografia

Ed.: http://kpbc.umk.pl/dlibra/docmetadata?id=82730&from=publication. – Lit.: Karłowska-Kamzowa, *Malarstwo miniaturowe*, s. 216, il. 122; Päsler, *Katalog*, s. 136; Komorowski, *Das Schicksal*, s. 145; Czyżak, *Rękopisy poklasztorne*, s. 158--161, 164-165.

Il. 175. Rps 55/IV, k. 224v: inicjał F(acta sunt) z maską antropomorficzną

Il. 176. Rps 55/IV, wewnętrzna strona górnej okładziny:
sygnatura *B. 193* (cystersi, Pelplin), poniżej szkic postaci mnicha – cystersa

Il. 177. Rps 56/III, *Sermones de tempore*, k. 4v

Rps 56/III

Łac. 1421, 1423, 1424. Papier. 29 × 21 cm. K. 277.

1. k. 1r-4r: ***Wykaz kwestii***

– Dominica prima Adventus. Cum appropinqaret. A. Turba Christum sequet […] *hominem. B. Utrum Christus omnes nostras fragilitates assumpsit quondam incarnates fuit ...* ><[4r] *… Dominica XXV. Cum sublevasset oculos. H. Per descensum roris in terra notatur descensus filii Dei. I. Terra germinet Salvatorem in quo signatur scilicet granum et lilium.* [Tekstura] *Hec est glosa compediosa Ewangeliorum dominicalium et quorundam aliorum Ewangeliorum extracta pro maiori parte de dictis sancti Hylarii atque aliorum edita et scripta anno incarnacionis dominice: M° CCCC° XXI.* [Kursywa] *Eciam hic continetur: sermo de dedicacione, exposicio super decem precepta Domini, tractatus super confessionem, de septem sacramentis, de donis Spiritus Sancti, de dignitate sacerdotum, sermo de circumcisione Domini, de veneracione sacramenti Unctionis, sermo in Die Cineris, panes pauperum, visio beate Brigide, sermo de sancto Paulo.*

2. k. 4v-129v: ***Sermones de tempore*** **(1. Niedziela Adwentu – 23. Niedziela po Niedzieli Trójcy Św.)**

Extracta Ewangeliorum

1. – *<C>um appropinquasset Ihesus Ierosolimis et venisset Bethphage ad montem olyveti* [Mt 21, 1]. – *Hodierna die celebravit sancta mater Ecclesia adventum sanctae dominice incarnacionis sicud sonat sacrum Ewangelium, quod venerabilis ewangelista et apostolus Matheus describit ...* ><[6r] *… nos a peccato conservare et custodire dignetur Ihesus Christus Dei Filius, qui cum Patre et Spiritu Sancto vivit et regnat sine fine Deus amen.*

2. *Dominica secunda. – Erunt signa in sole et luna et stellis in terra magna. – Illud Ewangelium scribit Lucas capitulo XXI* [, 25]. *– In hoc Ewangelio agitur de iudicio Salvatoris extremo ...* ><[8r] *… Rogemus altissimum Dei Filium, ut nos in hoc vita sua gratia preveniat, ut nos scilicet gratos inveniat.*

3. *Dominica tertia. – Cum esset Iohannes in vinculis misit ad Ihesum …* [Mt 11, 2]. *– Illud Ewangelium scribit Mt XI. Antequam venitur ad Ewangelium Mt premittit aliqua. Quomodo Ihesus dixit, dixit discipulis suis: sicud me misit Pater …* ><[9v] *… si irritati fuerimus esse nos sua magna gratia eripiat. Amen.*

4. [9v] *– Miserunt Iudei ab Ierosolimis sacerdotes et levitas …* [Jo 1, 19]. *– Illud Ewangelium scribit Ioh I°. – Antequam venitur ad Ewangelium ewangelista premittit aliqua: vocante fama sancti Iohannis per universam regionem Iudeorum …*

5. [11v] *De nativitate Domini. – Ewangelizo vobis gaudium magnum* [Lc 2, 10]. *– Hodie veritas de terra orta est et iustius de celo prospexit …*

6. [12v] *Item de nativitate Domini. – In principio erat Verbum … Ioh 1°* [, 1]. *– In hoc sancto Ewangelio summe misse describit sanctus Iohannes ewangelista Filii Dei nativitatem eternam et temporalem …*

7. [13v] *Dominica prima post nativitatem. – Erat Yospeh et Maria mirantes …* [Lc 2, 33]. *– Illud Ewangelium scribit Lucas II°. Antequam venitur ad Ewangelium, Lucas ewangelista premittit aliqua que inducunt* [!] *presens Ewangelium, quod Maria post nativitatem sui primogeniti filii …*

8. [15r] *In die Purificacionis. – Postquam consumati sunt dies Lucas II°* [, 22]. – *In epistola preteritis dominice lectum fuit: misit Deus Filium suum natum ex muliere, factum sub lege …*

9. [16v] *De Epiphania Domini. – Cum natus esset Ihesus …* [Mt 2, 1]. – *Illud Ewangelium scribit Mt II°. Antequam venitur ad Ewangelium esse aliqua premittuntur. Tam id festum nomine quadruplici dicitur nominari …*

10. [18r] *Dominica prima post Epiphania. – Cum factus esset Ihesus annorum duodecim* [Lc 2, 42]. – *Illud Ewangelium scribit Lucas. Antequam venitur ad Ewangelium aliqua premittuntur per ewangelistam. Historia legitur facto nato Salvatore nostro, qui in puerili etate persecutus ab impio Herode …*

11. [20r] *Dominica secunda post nativitatem. – Nupcie facte sunt in Cana …* [Jo 2, 1]. – *Istud Ewangelium scribitur Ioh II°* [,1]. *Antequam venitur ad Ewangelium ewangelista Iohannes premittit aliqua. Cum vero Iohannes Baptista baptizasset in Iordane …*

12. [21v] *Dominica tertia post nativitatem.* [22r] – *Cum descendisset Ihesus de monte* [Mt 8, 1]. – *Illud Ewangelium scribit Mt VIII°. Antequam venitur ad presens Ewangelium, Mattheus premittit aliqua. Quod Salvator noster quadam vice ascendit ad montem Thabor …*

13. [23v] *Dominica quarta post nativitatem. – Ascendente Ihesu in naviculam* [Mt 8, 23]. – *Illud Ewangelium scribit Mt VIII. Antequam venitur ad presens Ewangelium, Mattheus premittit aliqua. Quadam vice Dominus noster, qui venit sanare infirmos, socrum Symonis Petri sanavit a febre in qua iacuerat …*

14. [25v] – *Simile est regnum celerum homini qui seminavit* [Mt 13, 24]. – *Antequam venitur ad Ewangelium, Mt premittit aliqua. Quod quadam vice Ihesus erat secus mare et congregate sunt ad eum turba …*

15. [26r] *Dominica. – Simile est regnum celerum homini Mt XX* [, 1]. – *Primo vero notandum, quod hec dominica videlicet dominica in LXX^a^ et est tempore septuagesime dierum, que nunc incipit ab hac dominica et terminatur in sabbato proximo post Pasca, quod dicitur sabbatum in albis …*

16. [29r] *Dominica. – Exiit qui seminat seminare semen suum* [Mt 13, 3]. – *Hec dominica dicitur sexagesima et durat usque ad feriam quartam Passe: qua cantatur venite benedicamus Dei Patris mei …*

17. [30v] *Dominica. – Asumpsit Ihesus duodecim discipulos suos secrete* [Lc 18, 31]. – *Illud Ewangelium scribitur Lucas XVIII. Istud Ewangelium legitur in dominica quinquagesime. Incipit ergo quinquagesima in dominica ista et terminatur in Pasca. Signat autem quinquagesima penitentiam et peccati remissionem …*

18. [32v] *Dominica secunda. – Ductus est a Spiritu ut temptaretur* [Mt 4, 1]. – *Illud Ewangelium legitur in ieiunio quadragesimali. Et quia XL^a^ est numerus XLe dierum et incipit in hac dominica et terminatur in bona quinqua feria in cena Domini …*

19. [34v] *Dominica tertia. – Egressus Ihesus secessit in partes Tyri* [Mt 15, 21]. – *Illud Ewangelium scribit Mt XV. Antequam venitur ad Ewangelium, Mattheus premittit aliqua. Quod Ihesus, qui ewangelizat regnum Dei in Iudea et in finibus eius erat in Genezaret …*

20. [36r] *Dominica quarta. – Erat Ihesus eiciens demonium* [Lc 11, 14]. – *Illud Ewangelium scribitur Lucas XI. Antequam venitur ad Ewangelium, Lucas premittit aliqua. Quod quadam vice dixit Dominus ad discipulos suos: si quis vestrum habebit amicum …*

21. [38r] *Dominica. – Abiit Ihesus trans mare Galilee* [Jo 6, 1]. – *Illud Ewangelium scribitur Ioh VI. Hoc Ewangelium legitur duabus dominicis, scilicet ante adventum Domini in ultima dominica et est quedam preparacio ad adventum Domini …*

22. [40r] *Dominica in passione Domini. – Quis ex vobis arguet me …* [Jo 8, 46]. – *Illud Ewangelium scribitur Ioh VII. Ista dominica vocatur de passione Domini, quia vespera preteritis sabbati incipit officium de passione Domini et hoc duplici de causa ...*

23. [41v] *Palmarum. – Cum appropinquaret Ihesus Iherosolimis. – Illud Ewangelium scribitur Mt XVI* [Mt 21, 1]. *Istud Ewangelium* [42r] *duabus dominicis legitur scilicet in prima dominica Adventus secundum sensum allegoricum et hic legitur sensum historiacum et legimus secundum veritatem, que facta sunt …*

24. [43v] *In cena Domini. – Ante diem Passe, sciens Ihesus quia venit hora …* [Jo 13, 1]. – *Hoc Ewangelium legitur in cena Domini: sive in bona quinta feria, qua privilegiata et honorata ex IIII*^{or}*. Primo quia in quinta feria introducantur solempniter penitentes, qui eiecti fuerunt in die Cineris …*

25. [44] *Feria quinta. – Manifestavit se iterum Dominus ad mare Tyberiadis …* [Jo 21, 1-2]. – *Illud Ewangelium scribitur Ioh. Sicud legitur in Ewangelio hodierna: quod Petrus dixit ad alios discipulos et fuerunt VII persone, videlicet Petrus, Thomas, Nathanael …*

26. [45] *Dominica prima. – Cum esset sero die illo ...* [Jo 20, 19]. – *Illud Ewangelium scribitur Ioh XX. Ipso die resurrectionis Ihesus Christus resurrexit a mortuis …*

27. [47v] *Ego sum pastor bonus. – Illud Ewangelium scribit Ioh X* [, 14]. – *In hac secunda dominica post Pasca sancta mater Ecclesia applaudit seu conglaturatur suo dilecto pastori et sponso Ihesu Christo …*

28. [49r] *Dominica tertia post Pasca. – Modicum et iam non videbitis me …* [Jo 16, 16]. – *Illud Ewangelium scribit Ioh XVI. In dominica post Pasca propter gaudium, quam premittitur in introitu misse: Iubilate Deo omnis terra …*

29. [51r] *Dominica quarta post Pasca. – Vado ad eum, qui me misit …* [Jo 16, 5]. – *In hac dominica quarta monentur illi, qui renati sunt in fide sancte Trinitatis: ut sunt in bonis operibus perseverantes in suis operibus uniformos …*

30. [53r] *Dominica quinta post Pasca. – Amen, amen dico vobis: si quid petieritis* [Jo 16, 23]. – *In hac quinta dominica provocat Dominus discipulos suos ad petendum et premittit Dominus effectum pie peticionis …*

31. [55r] *Die Rogacionum. – Quis vestrum habebit amicum et ibit ad* [Lc 11, 5]. – *Notandum ante, quod istis diebus peragatur letania minor scilicet letania Marci festo peragitur …*

32. [56r] – *Sublevatis oculis Ihesus in caelum dixit: Pater, venit. Io XVII* [, 1]. – *Quia in isto Ewangelio sepius sit mencio de clarificatione. Item notandum, quod sicud videmus in istis naturabilibus quedam claritas est …*

33. [57r] *Ascensione Domini. – Recumbentibus undecim discipulis apparuit* [Mr 16, 14]. – *Illud Ewangelium scribitur Marcus et legitur in Ascensione Domini. Quia historia ascensionis Domini in fine Ewangelii ponitur …*

34. [59r] *Dominica infra. – Dum venerit Spiritus paraclitus, quem* [Jo 15, 26]. – *Illud Ewangelium scribitur Io XV. Hec est dominica proxima post ascensionem Domini, cuius officium nos preparat ad recipiendum gracie Spiritus Sancti …*

35. [61r] – *Si quis diligit me, sermonem meum servabit …* [Jo 14, 23]. – *Illud Ewangelium scribitur Ioh XIIII. In isto Ewangelio ostendit nobis Dominus, quomodo tota Trinitas dilexit nos et nos sanctam Trinitatem diligamus …*

36. [63r] *Feria secunda Penthecosten. – Sic Deus dilexit mundum … Ioh III* [, 16]. – *Quia superius dixit, quod efficacia baptismalis proveniat ex misterio incarnacionis …*

37. [63v] *Feria tertia Penthecosten. – Amen, amen, dico vobis, qui non intrat. Io X* [, 1]. – *Dicit Gregorius verba sancte Ewangelie ita recte in* […]. *Si cum superioribus simul reperiantur habere concordiam …*

38. [65r] *Dominica. – Nemo potest venire ad me nisi Pater meus* [Jo 6, 44]. – *In hoc Ewangelio Dominus dicit nemo potest venire ad me nisi per fidem formatam, nisi Pater meus traxerit eum …*

39. [66r] *Dominica Trinitatis. – Amen, amen, dico vobis, quia quod scimus. Io III* [, 11]. – *Sicud dicit Ieronimus ad Heliodorum grandes materias ingenia parva non sufferunt, ut nulla materia grandior et periculosior quam loqui de profundo misterio Trinitatis …*

40. [68r] *Sermo de Corpore Christi. – Panis, quem ego dabo, caro mea est* [Jo 6, 52]. – *Verba ista scripta sunt in Iohanne. In verbis istis possumus notare, quod quadruplex est panis, primus materialis, secundus doctrinalis, tertius sacramentalis, quartus eternalis …*

41. [69v] *Dominica prima. – Homo quidam erat dives …* [Lc 16, 19]. *Istud Ewangelium scribitur Lucas XVI et legitur in prima dominica post Penthecosten in qua agitur de caritate Dei et proximi…*

42. [72r] – *Homo quidam fecit magnam et vocavit. Lucas XIIII* [, 16]. – *Hec secunda dominica respondet prime dominice. In prima enim dominica invitantur ad caritatem et dileccionem …*

43. [74r] *Dominica tertia. – Erant autem appropinquantes ad* [Lc 15, 1]. – *Istud Ewangelium scribitur Lucas XV. In dominica precedenti ostensum est, qualiter aliqui vocati ad convivium eternum venire non merentur …*

44. [76r] *Dominica quarta. – Estote misericordes sicud et Pater vester* [Lc 6, 36]. – *Istud Ewangelium scribitur Lucas VI. Hec dominica quarta continuatur dominice precedenti. Dictum est de reparacione errantis, creature per veram penitenciam …*

45. [78v] *Dominica quinta. – Cum turba irruerent ad Ihesum ut* [Lc 5, 1]. – *Istud Ewangelium scribitur Lucas V°. Multi perturbant et inpugnant unitatem Ecclesie, heretici enim inpugnant fidem …*

46. [80v] *Dominica sexta. – Amen, amen dico vobis: nisi …* [Mt 5, 20]. – *Istud Ewangelium scribitur Mt V°. Hec enim dominica VI^a^ respondet dominice precedenti. In precedente enim dominica in fine epistole beatus Petrus dixit sanctificare Dominum in cordibus vestris …*

47. [82v] *Dominica septima. – Cum turba multa esset cum Ihesu nec haberent* [Mr 8, 1]. – *Illud Ewangelium scribitur Marcus VIII. In dominica precedente reprobata fuit iusticia scribarum et prophetarum, hic vero subdicitur de vocatione gentium …*

48. [85r] *Dominica octava. – Attendite a falsis prophetis, qui veniunt* [Mt 7, 15]. – *Istud Ewangelium scribitur Mt VII. In quo docet nos pius Salomon ut precaremus preconsultibus hereticorum, filiorumque seductorum …*

49. [87r] *Dominica nona. – Homo quidam erat dives et habebat* [Lc 16, 1]. – *Illud Ewangelium scribitur Lucas XVI. Quia dicitur in psalmo universe vie Domini misericordia et veritas* [Ps 24, 10]. *Nam in iudicio extremo veritas Domini apparebit nunc autem misericordia …*

50. [89r] *Dominica decima. – Cum appropinquaret Ierosolimam videns civitatem* [Lc 19, 41]. – *Illud Ewangelium legitur Lucas XIX. Hec dominica respondet dominice precedenti quasi per quandam convarietatem. Quia incomendabatur villicus, qui sibi prudenter previdit …*

51. [90v] *Dominica decima. – Duo homines ascenderunt in templum* [Lc 18, 10]. K. 91r. – *Illud Ewangelium scribitur Lucas XVIII. In hac dominica agitur de humilitate, per quam conservatur ipsa caritas …*

52. [92v] *Dominica XI[a]. – Exigens Ihesus de finibus Tyri, Sidonis et transivit* [Mr 7, 31]. – *Illud Ewnagelium scribitur Mr VII. Quoniam hac dominica agitur de reparacione generis humani subfugantur surdi et muti…*

53. [94v] *Dominica XII. – Beati oculi, qui vident, que vos videtis* [Lc 10, 23]. – *Illud Ewangelium scribitur Lucas X. In hac dominica agitur de insufficientia legis veteris et de comendatione fidei Domini nostri Ihesu Christi …*

54. [96v] *Dominica XIII. – Cum iret Ihesus in Ierusalem transivit per mediam* [Lc 17, 11]. – *Illud ewangelium scribitur Lucas XVII. In hac XIIII dominica agitur de venerio perfidie Iudeorum. Unde in principio misse clamat Ecclesia: protector noster aspice Deus etc. …*

55. [99r] *Dominica XIIII. – Nemo potest duobus dominis servire* [Mt 6, 24]. – *Illud Ewangelium scribitur Mt VI[o]. Hec dominica XV respondet tribus precedentibus dominicis. Nam in precedenti XIII dominica actum est de sanacione generis humani in persona surdi et muti …*

56. [101r] *Dominica XVI. – Ibat Ihesus in civitatem, que vocatur Naim* [Lc 7, 11]. – *Illud Ewangelium scribitur Lucas VII. In hac dominica XVI[a] ostenditur materna affectio sancte matris Ecclesie erga filios suos …*

57. [103r] *Dominica XXII[a]* [!]. – *Cum intraret Ihesus in domum cuiusdam. Lucas XIIII* [, 1]. – *Hec dominica XVII[a] respondet precedenti dominice ordine congruo. In precedente dominica defunctus, qui offerebatur Domino conpaciente vidue lacrimanti, suscitatus est …*

58. [105v] *Dominica XXIII[a]. – Accesserunt ad Ihesum pharisei audientes, quod. Mt XXII* [, 34]. – *In hac dominica XVIII agitur de pace, unde in principio misse clamat Ecclesia da pacem Domine …*

59. [107v] *Dominica XXIIII[a]. – Ascendens Ihesus in naviculam transfretavit. Mt IX* [, 1]. [K. 108r] – *In hac dominica XIX[a] agitur de novacione vetustatis humane et debilitatis eius corroboracione …*

60. [110r] – *Simile est regnum celorum homini regi* [Mt 22, 2]. – *Illud Ewangelium scribitur Mt XXII. Hec XX[a] dominica respondet precedenti dominice in hoc modo. In precedente enim dominica paraliticus curatus est a Domino ut possit ambulare …*

61. [112v] *Dominica XXI. – Erat quidam regulus, cuius filius. Ioh. IIII* [, 46]. – *Hec XXI[a] dominica respondet precedenti dominice in hunc modum. In precedente enim dominica homo est instructus, quomodo ambulat …*

62. [114v] *Dominica XXII. – Simile est regnum celorum domini regi, qui. Mt VIII* [22, 2]. – *In hac XXII[a] dominica docemur, qualiter diligendus sit proximus, qua utilitate et qua necessitate astricti sumus ad proximum diligendum…*

63. [117r] *Dominica XXIII. – Abierunt pharisei consilium fecerunt ut. Mt XXII* [, 15]. – *In hac dominica XXIII docemur et in vita presente animemur. Unde in epistola hodierna invitat nos apostolus ut per sanctam et per sanctorum imitacionem informemur in forma sancte conversacionis …*

64. [119r] *Dominica vacans. – Loquente Ihesu ad turbas et ecce princeps. Mt IX* [, 18]. – *Hec est dominica vacans in qua agitur de lapide angulari. Sicud enim lapis angularis: duas partes coniungit: sic Christus duas vitas in se coniunxit …*

65. [121r] *Dominica vacans. – Cum sublevasset oculos Ihesus et vidisset. Ioh VII* [6, 5]. – *In hac dominica quasi per totum officium misse divine miseracionis et liberacionis resonat beneficium … ><*[123r] *… saciet ergo omnipotens Deus in isto mundo pane cotidiano, ut eciam saciemur pane celesti et sacro corpore et sanguine Ihesu Christi. Qui cum Patre et Spiritu Sancto vivit et regnat sine fine amen.*

Brak 8 kart po k. 43 z kazaniami na Wielki Piątek – czwartek po Wielkanocy.

3. [123r] – *Domus mea domus oracionis vocabitur. Matheus 21* [, 13]. – *Quandocunque Dominus noster Ihesus Christus venit in Ierusalem primo intravit templum …* ><[123v] *… et macerato corpore accepta penitentia liberatus est.*

4. [124r] – *Quare rubrum est vestimentum tuum sicud calcantium. Isaias LXIIII* [, 2]. – *Hanc questionem fecerunt angeli in ascensione ad nostrum fugibilem ammirando ...* ><[129v] *… et magna disercione deliberavit super solucionem eius.*

[Nota] – *Notandum est bonum et veridicum miraculum factum in Mogoncia civitate* […]. *Quomodo iudeus nomine Andreas habitavit Mogonsciam et hic habuit quatuor fratres ...* ><[130r]*… hoc grande miraculum amen. Hoc est nescire sive Christo singula scire. Si Christum Dominum scis, satis est si cetera nescis.*

5. k. 131r-136r: ***Sermones de dedicatione ecclesiae***

1. [k. 131r-133r, karty doszyte] – *Terribilis est locus iste, quia domus Dei est et porta celi* [Gen 28, 17]. – *Verba assumpta sunt hoc in ex ordio misse ad comendacionem ecclesie cantata ...*><[132r] *… ubi est firma pax et iocundulas infinita. Unde psalmus: Quam dilecta tabernacula* [Ps 83, 1]. *Idem Ecce quam bonum* [Ps 132, 1]. *Notandum quod septem sunt impedimenta quae librum conscientie claudunt ...* ><[133r] *… quod nobis prestare dignetur ille agnus, qui occisus est pro peccatis nostris amen.*

2. [134r] *De dedicatione. – Quam terribilis est. Genesis XXVIII* [, 17]. – *Patriarcha Iob locum istum terribilem dixit: ut Deum et angelum in scala ascendentem et descendentem vidisset …*

3. [134v] *Item de dedicacione ecclesie. – In sole posuit tabernaculum* [Ps 18, 6]. – *Ista verba dixit psalmus. Et possunt exponi ad presens festum. Nota, quod Dominus elegit quadruplex tabernacula. Primum spiritualem …*

4. [135v] *Item de dedicacione ecclesie sermo. – Iericho interpretatur luna et significatur mundum et merito. Quia sicud luna mutabilis est nunquam in eodem statu permanet sic mundus ...* ><[136r] *… sed filius Abrahe dicitur Zacheus non de genere sed de imitacione virtutum. Rogemus Dominum ut haec verba vestigia sequuntur.*

Por. Schneyer 2, s. 712, nr 109 (zgodny incipit).

6. k. 136r-147r: ***Expositio super decem praecepta Domini***

– Scriptum legimus in libro Esdree, quod filiis Israel congregatis in omni ad plateam ...><[137r] *… audi igitur ea et exposicionem earum observa, quoniam exposicionem per se modicum operantur. – De primo precepto. Primum preceptum est non adorabis deum alienum id est non debes recipere aliam fidem nisi ea, in qua baptizatus es. Super illo precepto debes fovere triplicem expositionem ...* >< *… quando tibi superstat et nunquam sanctificero. Hec dicta de X^o^ precepto sufficiant.*

7. k. 147v-152v: ***Tractatus super confessionem***

– Confessio viciorum est inicium operum bonorum. Item Augustinus. Nihil enim ei magis convenit, qui penitenciam gescit quam castitas perseverans mentis et corporis ... >< *… et sine perdicione alicuius non manifestando nominatim personas.*

[Nota na doszytych kartach, k. 148r-149v] – *Notandum de confessione multa utilia, que quilibet confessor libenter debet respicire ...* >< *… quod vix hic neque in futuro remittetur, quia multi sunt qui nesciunt inde penitere.*

8. k. 153r-156v: ***De septem sacramentis***

– Nota quod VII sunt sacramenta scilicet Baptismus, Unxio [!], *Eukaristia, Penitencia, Coniugium, Ordo Confirmacio. Igitur primo tractandum est de Captismo tamquam de parte digniore et diffinimur sic ... >< … ut aliquis accipiens pauperem credens est divitem. Isti autem errores omnes non faciunt divorcium.*

9. k. 156v-159v: ***De septem donis Spiritus Sancti***

Sequitur de septem donis Spiritus Sanctis – De septem donis Spiritus Sancti que septem sunt ut. Primo videndum de dono sancte sapiencie. Et diffinitur sic: Spiritus sapientie nichil adest nisi amor … >< … Iosaphat autem in tempore iudicium designat iusticiam.

10. k. 159v-163r: ***Sermones de dignitate sacerdotum***

1. *De dignitate sacerdotis et eius mundicia corporis et anime. – Accede ad altare et offer holocaustum Domino … Leviticus X* [Lev 9, 7]. *– Dominus in curia est de nostra salute, videns prefigurari nostris defectibus peccatorum, voluit nostre salutique adiutores habere videlicet sacerdotes ...*

2. [161r] *Item de sacerdotum dignitate. – Sacerdotes considerate inenarrabilem dignitatem. Vestre excellentie, per vos Deus prae cetero generi humano honoravit …*

3. [162r] *Item ad sacerdotes. – Omnis pontifex ab hominibus sumptus est et pro hominibus Deo constituitur donet sacrificia pro peccatis* [Hbr 5, 1]. *Verba sunt apostoli et bene conveniunt huic novo sacerdote et cuilibet sacerdote Dei gratia …* ><[163r] *... ne susperet de misericordia et in eidem in iudicium, quod Deus avertat. Miser dicis post amplexam meretricis. Ibis* [?] *ad ancra, stegis quoniam Christum crucifegis.* [Tekstura] *Explicit hoc totum in funde da michi potum* (Neuhauser, s. 81). *Completus est liber iste anno incarnacionis Christi MCCCCXXIII ipso die Vitalis et Pamphilii* [28 IV 1423] *in meridie etc.*

Por. A. Kern, *Die Handschriften der Universitätsbibliothek Graz*, t. 1, Leipzig 1942, Ms. 600, s. 353.

11. k. 163v-164v: ***Sermo de circumcisione Domini***

– Vocatum est nomen eius. Mt [Lc 2, 21]. *– Primus gratia vocatus est Christus. Bernhardus in soliloquio dicit: gaudete in nobili Ihesu filio vestro A*[brahamae?] *patriarche, quia in eo completa est omnis expectacio vestra ... >< ... hanc coronam mihi misero pro novo anno peto in celesti presentia, quod mihi reddet idem pervolus, cuius nomen est Ihesus, qui cum Patre, Spiritu Sancto est benedictus in secula seculorum amen.*

Por. N. Daniel, G. Kornumpf, G. Schott, *Die lateinischen mittelalterlichen Handschriften der Universitätsbibliothek München*, Wiesbaden 1974, Cod. Ms. 127, s. 205; N. R. Ker, *Medieval manuscripts in british libraries*, Oxford 2002, s. 442.

12. k. 164v-165r: ***Sermo de veneratione sacramenti Unctionis***

– Nota de veneracione gloriosi sacramenti scilicet Unccionis. Id certo non solum in Novo Testamento, non solum reges et sacerdotes inungantur ... ><[165r] *... et Deum presento corde diligere, quam dileccionem prestet nobis sacra Trinitas amen.*

13. k. 165v-167v: ***Sermo in die Cineris***

– Comparatus sum luto et assimiliatus sum favilla et cineri [Jb 30, 17-19]. *– Hae sunt verba Job, condicionis humane miseriam describentes. Describit videlicet humanam miseriam, quo ad tria videlicet quam ad hominis malum principium respectu generacionis ... >< ... Et de hiis tribus quere prosecutionem ubi sciveris. Et sic est finitus iste sermo* [!].

14. k. 168r-275v: ***Sermones de tempore*** **(1. Niedziela Adwentu – 23. Niedziela po Zesłaniu Ducha Św.)**

Panes pauperum. Sequitur modo sermones dominicalium super Evangelia et aliqualiter epistolas

– Hora est iam nos de sompno surgere [Rm 13, 11]. *– Ista verba scribit beatus Paulus in epistola sua in quibus duo tangit: primo quot peccator homini comparatur dormienti. Ibi de sompno surgere. Glosa de sompno surgit, qui peccata antiqua vel conswetudinem peccati dimittit ...* ; nr 1-26, 28-29; 188r: *– Ascendete Ihesu in naviculam* [Mt 8, 23]. *– Ewangelium istud continet in se quattuor. Primum est quot Ihesus semel intravit in unam navem, per navem intelligitur tribulatio presentis vite … ><*[189r] *… quid ista significant hoc habes in isto sermone*; nr 30; 190r: *– Colligite primum Zyzania* [Mt 13, 30]. *– In istis verbis duo tanguntur. Primo tangitur pena malorum. Cum dicitur colligite primum Zyzaniam … ><*[190v] *… primo pena malorum, 2º gloria bonorum seu beatorum*; nr 31; 191v-192r: *– Sic currite* [1 Cor 9, 24]. *– Apostolus dicit in epistola sua quod multi currunt … ><*[192r] *… qui bene facit et ante finem vite deserit nichil prodest*; nr 32-36; k. 196r: *– Convertimini ad me* [Jl 2, 12]. *– Hec verba dicit Dominus per Iohelem prophetam ... ><*[196v] *… ab omni ergo ypocrisi caveamus ut ad futura gloria pervenire valeamus*; nr 37--47, 49-77; k. 221v: *– Passio Domini nostri. Primo est notandum quot Christus in vigilia palmarum venit in Bethania in domo Symonis leprosi ... ><*[224v] *… Unde dicitur hora completorii datur sepulture corpus Christi nobile vita spes future. Sequitur Maria Magdalena et altera Maria*; nr 78-84, k. 229r: *– Data est mihi omnis* [Mt 28, 18]. *– Verbum illud Christus quasi glorificando dixit post resurrectionem suam ... ><*[230r] *… sancti quos reperit illa beata quies. – Infer digitum tuum* [Jo 20, 27]. *– Dominus fecit Thome sicud pueri faciunt in scolis ... ><*[231r] *… pax vobis, ego sum, nolite timere*, nr 87-90, 92, 94-96, 98-115; k. 246v: *– Estote misericordes* [Lc 6, 36]. *– In istis verbis breviter Dominus facit duo. Primo monet nos ad misericordiam ... ><*[247r] *… si misericordia non venisset ergo estote misericordes*; nr 116-144; k. 269r: *– Ascendente Ihesu in* [Mt 8, 23]. *– Exposicionem Ewangelii ut supra. In isto Ewangelio tria notantur. Primo quit navicula significat ... ><*[269v] *… oportebat Christum pati et ita intrare in gloriam suam id est ad regnum celorum ad quam nos perducat Ihesus Christus*; nr 146-153; k. 274v: *– Abeuntes pharisei* [Mt 22, 15]. *– Ewangelium dicit sic. Eo tempore quo cesar Augustus universam orbem describi fecit ... Tunc pharisei habuerunt consilium quomodo possent Ihesum capere in sermone… ><*[275v] *... quit me temptatis ypocrite, scilicet blande laudantes. Rogemus Dominum nostrum Ihesum Christum. Et sic est finis huius libri pro quo est laudandus et glorificandus misericors et benedictus Dominus Deus et sua gloriosissima mater Maria sit benedicta in secula seculorum amen. Anno Domini milesimo quadringentesimo vicesimo quarto anno. In vigilia Omnium Sanctorum in meridie per manus Iacobi Byeckow custos in Schenow clerici Camynensis dyocesis, possessor dominus Petrus Olslegher plebanus in Rozenfelde. Item quoniam scriptum lastrat scriptorem blas* [?] *in dac ersghac* [?]. *Est incultorum fragmentum Schaner de Kutte* [?].

Numery cytowane wg Schneyera 8, s. 396-406, nr 1-26, 28-47, 49-84, 87-90, 92, 94-96, 98-144, 146-153. Podano incipity i eksplicity kazań niewystępujących w Repertorium.

Por. Schneyer 8, s. 396-406 (Kopenhaga, Gks. Quart. 1385, XIV w.); Staatsbibliothek Berlin, Ms. lat. fol. 977, k. 139-225, w: Erwerbungen von 1997 bis 2011, s. 341, http://staatsbibliothek-berlin.de/fileadmin/user_upload/zentrale_Seiten/handschriftenabteilung/abendlaendische_handschriften/pdf/Erwerbungen.pdf (dostęp 20.12.2015).

15. k. 275v-276r: ***Visio beatae Brigidae in Betlehem***

– Visio quam habuit domina Brigida in Betlehem, ubi beata Virgo Maria ostendit ei totum modum sui partus ... ><[276r] *... dicitur enim, quod idem faber clavos per quos crucifixus est Dominus noster Ihesus Christus illa nocte nativitatis fabricavit, qui postmodum infante reperti sunt.*

16. k. 276v-277v: ***Sermo de s. Paulo***

– Vas eleccionis est mihi iste ut portat nomen meum coram regibus et filiis Israel [Ac 9, 15]. *– Haec verba dixit Dominus ad Ananiam dum beatum Paulum convertit. Eadem verba dicere potuit ad angelum custodem sacerdotis …* ><[277v] *... qui graciam beate Virginis obtinet ut in eius servicio vivamus, iuvat nos Dominus Ihesus Christus, qui vivit in Spiritu Sancto amen.*

Składki

$1\text{-}3^{6+6}$ (k. 1-36), 4^{6+1} (k. 37-43), 5^{3+6} (k. 44-52), $6\text{-}11^{6+6}$ (k. 53-124), 12^{5+8} (k. 125-137), 13^{6+10} (k. 138-153), 15^{6+8} (k. 154-167), $16\text{-}23^{6+6}$ (168-264), 24^{7+6} (k. 265-277).

Pergaminowe wszywki w środku składek. Po k. 43 brakuje 8 kart. Po karcie 130 wszyte trzy karty mniejszego formatu, po k. 147 – dwie karty, po karcie 166 – jedna. Reklamanty w lewym rogu pierwszej karty składek 2-14; kustosze w lewym górnym rogu składek 16-24: *2us- 9us*. Współczesna foliacja ołówkiem co 5 kart.

Znaki wodne

1. Id. Piccard 2/3, XII 172 (1421), k. 1-166; 2. Nienotowany: tarcza herbowa podzielona dwiema liniami na trzy pola, w lewym odwrócona litera E, przy końcu pionowej linii – owalna pętla, k. 168-264; 3. War. Piccard 2/2, VII 609 (1419-1424), k. 265, 267, 269--270, 273-274, 276; 4. War. Piccard 2/2, VII 606 (1421--1429), k. 266, 268, 271-272, 275, 277.

Pismo i zdobienia

Wykreślony schemat pisarski. Tekst w dwóch kolumnach. Lustro tekstu: k. 1-167v: 23-24,5 × 16-17 cm. K. 168r-275v: 23-23,5 × 15-15,5 cm. Kursywa wielu rąk.

K. 1-164v: inicjały rozpoczynające kazania o wys. 2-4 wersów, tytuły kazań – rubrą. Tytułowy werset Ewangelii (*verbum thematis*) teksturą, przekreślony dwukrotnie rubrą. K. 168r-275v: inicjały kazań o wys. 2 wersów, rubrą, *verbum thematis* teksturą, ujęte w dwie poziome linie. Znaki akapitu w tekście rubrą, przekreślone wielkie litery. K. 145r-147r, 149r-153r, 165r-167v, 243v-251r, 253v-277v: brak rubrowania.

Noty i glosy

Wielu rąk, np.: ręka 1. Wyklejka górnej okładziny: *Nota de satisfaccione secundum antiquos theologos, quod satisfaccio ..., Nota quod bonum peccatum non mittitur, quia millum bonum manebit irromuneratum, et nullum malum manebit impunite, ut dicit Boetius de Consolatione …*, 1r: *Larga Dei pietas veniam non videabit aut nihil aut totum propriciando dabit, Audere cum talis non est res fovenilis* [?] *audere cum globis non est licitum bene nobis …*, 12r: *Cantare Domino canticum novum tamquam actori Novi Testamenti in cuius ortu angeli cantarunt …,* 129v: rączka, 101v-104r: noty, 275v: *Nota quod probitas ipsis probis sit premium. Ita malis ipsa malicia sit supplicium …*, *Nota quod peccatum noceat homini ante mortem et post mortem …, Item peccatum noceat homini post mortem, quia multa mala operatur …,* wyklejka dolnej okładziny: *Nota quibus deneganda sunt ecclesiastica sacramenta principaliter Eukaristiam. Primo illis, qui tenentur ecclesie solvere testamentum …* . Noty na k. 129v-130r, 132r-133v, 148r-149v, 164v-165r, cytowane w wykazie treści; 2. Jana *Schellin* (?). Wyklejka górnej okładziny: *Corea dicitur cor reus, quia in corea cor cum anima item in per dicionem in gallico dicitur carele, quia careat omni lege ... >< ... unde secundum Augustinum melius est quod mulieres diebus festivis lanam carpant, quam quod inpudice in coreis saltant*, wyklejka dolnej okładziny: *Familiare ut notum est ubi actus unius potencie acceditur, actus alterius potencie remittetur*; 3. Wyklejka górnej okładziny: *Lucifer egregie lucis de*

Il. 178. Rps 56/III, k. 4v: inicjał C(um)

luce creatus plus aliis assumpsit ...>< ... in sancto bonitas in peius appex in abyssum; 4. 65r: *Respice alium sermonem super liberiam strategiam* [?] *in libro in quo stat textus Novi Testamenti*, *qui sermo sic incipitur*: *Ego sum panis vite*; 5. 66r: *Augustinus ad Trinitatem dicit …*, *Iohannes. Ego sum via, veritas et vita* (przy kazaniu na Niedzielę Trójcy Św.), 67r: rączki.

Oprawa

Deski bukowe, skóra brunatna (silnie przetarta), 1 zapięcie zaczepowe na skórzanym pasku (brak zaczepu). Wyklejki papierowe z tekstem gotyckim. Na górnej okładzinie majuskułowy napis gotycki: *Panes pauperum*. Grzbiet ze starą sygnaturą: *37* i naklejką: *37. Extracta Evangeliorum*.

Pomorze Zachodnie (?), l. 20. XV w.

Stan zachowania

Uszkodzony prawy margines: obcięcie kart wzdłuż dłuższego boku, na k. 44-55 braki uzupełnione naklejonym papierem.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Petrus *Olsleger*] – zob. kolofon utworu 14, wyklejka dolnej okładziny, nota: *Liber Iohannis Schellyn emptus a domino Petro Olsleger*.
2. [Johannes *Schellin*] – wyklejka górnej okładziny: *Liber Iohannis Schellyn*.
3. [Biblioteka kościoła NMP w Stargardzie] – sygn. 37 (zob. Oprawa).
4. [Biblioteka Gimnazjum Petera Gröninga w Stargardzie]

Pierwsza część rękopisu (k. 1-167v) powstała w latach 1421-1423 (znak wodny, daty w kolofonach), druga (k. 168r-275v), została przepisana w 1424 r. przez Jakuba *Byeckow* kustosza w *Schenow* (recte: *Schönow*, Jesionowo, powiat pyrzycki), duchownego diecezji kamieńskiej, na zlecenie Piotra *Olslegher* plebana w Rozenfelde (Rosiny, powiat pyrzycki) – zob. kolofon utworu 14. Ten sprzedał go Janowi *Schellin*. Najprawdopodobniej jeszcze w średniowieczu (przed luteranizacją Pomorza Zachodniego) kodeks znalazł się w bibliotece kościoła NMP w Stargardzie: jest notowany w rękopiśmiennym katalogu biblioteki z 1740 r. (Biblioteka UMK, Rps 161/IV, k. 9v: *codex XXXVII*). W 1820 r. księgozbiór ten został włączony do biblioteki Gimnazjum Petera Gröninga w Stargardzie (Königliches und Gröningsches Stadtgymnasium). Po II wojnie światowej zbiory gimnazjalne wraz z omawianym rękopisem oraz dwoma innymi kodeksami z dawnej biblioteki kościoła NMP (Rps 59/III, 157/IV), jako zbiory zabezpieczone, zostały przekazane Bibliotece Uniwersyteckiej w Toruniu.

Zob. O. Hofmann, H. Siuts, *Das Gröningsche Gymnasium zu Stargard in Pommern. Eine Schulgeschichte. Zur 350. Wiederkehr des Gründungstages herausgegeben 1981 im Auftrag der Vereinigung ehemaliger Gröningianer*, [Essen 1981], s. 199; A. Majewska, *Dzieje pewnej stargardzkiej biblioteki*, „Bibliotekarz Zachodniopomorski", 2005, nr 1, s. 54-58, tu s. 55.

Bibliografia

Lothholz, *Programm*, s. 8, nr 37.

Il. 179. Rps 56/III, *Sermones de tempore*, k. 168r

Il. 180. Rps 59/III, Iacobus de Voragine, *Legenda aurea*, k. 4r

Rps 59/III

Łac. Lata 20. XV w. Papier. 30 × 21,5 cm. K. 201.

1. k. 1r-201r: **Iacobus de Voragine**, ***Legenda aurea***

[Prolog] – [U]*niversum tempus praesentis vite in quatuor distinguitur, scilicet in tempus deviacionis, renovationis, reconsiliacionis et peregrinacionis ... Sermo de adventu Domini. – Adventus Christi in quatuor septimanas agitur …* [4r] *De nomine. Andreas interpretatur decorus ...* ><[193v] *... Clemens ductus est a cleos, quod est gloria, et mens, habuit enim mentem gloriosam ...* [197r] *… in ecclesia, qua nunc dicitur sancti Clementis, honorifice corpus collocatum fuit*. Tekst kończy się na legendzie oznaczonej w edycji numerem 166 (Maggioni, zob. niżej, s. 1188-1202).

Zbiór zawiera 113 legend (*De adventu Domini – De s. Clemente*) oraz 5 legend spoza *Legenda aurea*: o św. św. Barbarze, Dorocie, Faustynie biskupie, Achacym i Katarzynie (zob. nr 2).

Różnice w stosunku do edycji *Legenda aurea* (Maggioni, zob. niżej):

a. Rozdziały umieszczone w innej kolejności (zgodny incipit i explicit): 66 (*De letania maiori et minori*) po 57 (*De s. Marco*): k. 52r-53r; 72 (*De s. Urbano*) po 65 (*De s. Iohanne ante portam latinam*): k. 59rv; 68 (*De Sancto Spiritu*) po 77 (*De sanctis Vito et Modesto*): k. 64r-67r.

b. Brak rozdziałów oznaczonych numerami: 7, 11-12, 15-20, 23, 25-27, 29-36, 40-43, 47-49, 51, 53, 58, 60-61, 69, 71, 73-75, 78, 83, 86-87, 90-91, 93, 98-100, 103-105, 120, 156.

c. Znaczący brak końcowych części tekstu w rozdziałach: 2 (*De s. Andrea apostolo*), tekst w rękopisie odpowiada edycji, s. 23-27 (wersy 1-57); 3 (*De s. Nicolao*), k. 11v: s. 38-47 (w. 1-159); 13 (*De circumcisione Domini*), 21v: s. 120-129 (w. 1-170); 37 (*De purificatione beatae Virginis*), k. 32v: s. 238-248 (w. 1-151); 81 (*de. s. Iohanne Baptista*), k. 68r: s. 540-551 (w. 1-184); 85 (*De s. Paulo*), k. 79r: s. 576-586 (w. 1-186); 96 (*De s. Christophoro*), k. 88r: s. 663-669 (w. 1-119); 115 (*De assumptione beatae Virginis Mariae*), k. 112v: s. 779-797 (w. 1-315); 152 (*De s. Luca*), k. 168v: s. 1059-1070 (w. 1-189); 164 (*De s. Elizabeth*), k. 191r: s. 1156-1176 (w. 1-301).

d. Zmiany w stosunku do tekstu edycji:

[46, *De s. Gregorio*, k. 38v-41r] – *<G>regorius dicitur a grex et gore quod est predicare sive dicere ...* >< *... unde tercio veniens ipsum ita acriter verberavit, ut post mortem compulsus eos egregie emiterebat* (por. Maggioni, s. 285-301, w. 1-237).

Ed.: Iacopo da Varazze, *Legenda aurea*, wyd. G. P. Maggioni, Firenze 1998, nr 1-6, 8-10, 13-14, 21-22, 24, 28, 37-39, 44-46, 50, 52, 54-57, 59, 62-68, 70, 72, 76-77, 79-82, 84-85, 88-89, 92, 94-97, 101-102, 106-119, 121-155, 157-166; Iacobus de Voragine, *Legenda aurea*, wyd. T. Graesse, Wratislaviae 1890, cap. 210, s. 910-912. Por. *Danzinger Katalog*, 3, Ms. 2153, s. 191; *Catalogus BJ* I, cod. 271, s. 307-315. – Lit.: B. Fleith, *Studien zur Überlieferungsgeschichte der lateinischen Legenda aurea*, Bruxelles 1991.

2. Żywoty spoza korpusu *Legenda Aurea*:

a. k. 5v-9v: *De sancta Barbara. – Temporibus Maximiani imperatoris filii Dyocleciani, qui regnavit anno ab incarnacione Domini CC^{o} octuagesimo VIII tanta fuit per totam orbem christianorum persecutio ...* ><[193v] *... laudantes et magnificantes Dominum, qui de peccatoribus iustos fecit et sanctos hiis et quampluribus aliis, quod nobis prestare dignetur Pater et Filius et Spiritus Sanctus. Amen.*

Por. M. Stähli, *Handschriften des Ratsbüscherei Lüneburg*, 3: *Die theologischen Handschriften. Quartreihe. Die juristischen Handschriften*, Wiesbaden 1981, Ms. Theol. 4º 15, s. 58.

b. k. 34v-35r: *De s. Dorothea.* – [G]*loriosa virgo Dorothea martyr ex patre Dorotheo et matre Theodora progenita ex nobili sanguine senatorum ... >< ... et sic perrexit ad Christum, qui glorificat sanctos suos ut et ipse glorificetur in eis.*

Ed. Graesse (zob. wyżej), cap. 210, s. 910-912. Por. R. Lühder, *Die Handschriften der Bibliothek des geistlichen Ministeriums zu Greifswald in Fortsetzung von Dr. Th. Pyls „Rubenow-Bibliothek" 1865*, „Pommersche Jahrbücher", 7, 1906, s. 320.

c. k. 68r-70r: *De s. Faustino episcopo.* – [T]*emporibus Decii imperatoris et Valeriani prefecti maxima persecutio orta est christianis. Eodem tempore erat quidam vir nomine Secundianus … >< ... passi sunt martires christi Faustinus cum sociis suis in civitate Perusia sub Decio impiisimo imperatore et Valeriano prefecto calendis Iunii regnante Domino nostro Ihesu Christo, cui est honor et gloria in seculorum secula.*

d. k. 70r-71r: *De s. Agucio seu Acutio.* [Dopisane] – *Decem milium militum.* [A]*drianus at Anthonius Romani imperatores audito, quod Gedareni et Eufratenses ... >< ... qui eos decem sanctos martires baptisaverat.*

Por. *Catalogus BJ* I, cod. 271, s. 312.

e. k. 197r-201r: *De s. Katherina.* – [G]*loriosus Deus sanctos suos et electos tam graciose et gloriose remunerat ... ><*[201r] *… in finitum populum mandavit convenire et ad sacrificandum animalia mactate et sicud habetur in sequente passio.*

Por. R. Lühder, *Die Handschriften der Bibliothek des geistlichen Ministeriums zu Greifswald*, s. 320; M. Stähli, *Handschriften des Ratsbüscherei Lüneburg* (zob. wyżej), Ms. Theol. 4º 15, s. 58.

3. k. 201v: *O clementissima domina et dulcissima virgo sancta Maria mater Dei, cum pietate plenissima summi regis filia …>< … o virgo sancta Maria per omnem passionem dilectissimi Filii tui*‖

Por. J. Vannebusch, *Die theologischen Handschriften des Stadtarchivs Köln*, t. 3, Köln 1983, GB 8º8, k. 3r-5r, s. 8.

Składki

1-14^{6+6} (k. 1-168), 15^{6+4} (k. 169-178), 16^{6+6} (k. 179--190), 17^{6+5} (k. 191-201). Na końcu rękopisu wycięto karty bez straty tekstu.

Kustosze na początku składek 2-4, 7 (obcięty), 8, 10 (obcięty): *II*, *III*, *IIII*, *VII*, *VIII*, *X*. Współczesna foliacja ołówkiem co 5 kart.

Znaki wodne

1. Id. Bricquet 5295 (1420), k. 1-48, 159, 166; 2. War. Bricquet 15659 (1415, 1424), k. 49-156; 3. Id. Piccard 16/1, IV 1579-1580 (1422), k. 157-158, 160-165, 167--173, 176-178; 4. Niezidentyfikowany znak, k. 174--175; 5. Id. Piccard 2/3, XII 578 (1427-1432), Bricquet 15119 (1427), k. 179-201.

Pismo i zdobienia

Wyznaczony schemat pisarski. Kursywa. Pięć rąk: 1. k. 1-157r; 2. 157r-173r; 3. 173rv; 4. 174-201r; 5. 201v. Tekst w dwóch kolumnach z wyjątkiem ręki 5. Lustro tekstu: 1. 23,5 × 15,5 cm; 2-4. 22 × 16,5 cm; 5. 26,5 × 16,5 cm.

K. 1-42r: inicjały legend (lombardy) o wys. 2-6 wersów, tytuły legend – rubrą, przekreślone rubrą wielkie litery. Na k. 7v-12v, 22r-24v, 30v-36v: brak rubrowania.

K. 42v-201v: pozostawione wolne miejsca na inicjały. Sporadycznie przekreślane wielkie litery: k. 49r--50r, 61r-62r, 73v-74r, 85r-86r, 97r, 109r, 121r, 133r, 145v, 173v.

Noty i glosy

Kilku rąk. K. 137v (noty do legendy o św. Janie Chryzostomie), k. 187rv, 189r-190r (uzupełnienia tekstu legendy o św. Elżbiecie). K. 91v-94r: poprawki w tekście.

Oprawa

Zdefektowana (brak skóry na górnej okładzinie, grzbiecie i na rozległej powierzchni dolnej okładziny), deski bukowe, skóra wiśniowa. Na wyklejce górnej okładziny sygn. *29*. Naklejka na grzbiecie z sygn. *29*.

Pomorze Zachodnie (?), lata 20. XV w.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Biblioteka kościoła NMP w Stargardzie] – sygn. 29 (zob. Oprawa).

Rękopis powstał w latach 20. XV w. (znaki wodne) najprawdopodobniej na Pomorzu Zachodnim. Należał do biblioteki kościoła NMP w Stargardzie: jest wymieniony w rękopiśmiennym katalogu Biblioteki z 1740 r. (BUMK, Rps 161/IV, k. 8r: *codex XXIX*: *Historia Lombardica sive aurea legenda sanctorum Iacobi de Voragine. Codex satis antiquus*). Posiadamy jeszcze dwa inne kodeksy średniowieczne o tej samej proweniencji: 56/III i 157/IV. Dalsze losy zob. Rps 56/III.

Bibliografia

Lothholz, *Programm*, s. 7, nr 29 (202 k., na końcu brakuje 12 kart).

Il. 181. Rps 59/III, k. 4r: inicjał A(ndreas)

Il. 182. Rps 63/III, Franciscus de Abbatibus, *Quadragesimale Abbatis*, k. 3r

Rps 63/III

Łac. 1. ćw. XIV w. Perg. 26,5 × 19 cm. K. 152 + I.

1. k. 3r-149v: **Franciscus de Abbatibus OFM**, ***Quadragesimale Abbatis*** **(Środa Popielcowa – wtorek po Niedzieli Zmartwychwstania)**

Quadragesimale abbatis

k. 1r-2r: Fragmenty kazań na 1. Niedzielę Wielkiego Postu i poniedziałek

‖*cis sed enim Christus tam paciens fuit, quod pro suis crucifixoribus oravit ...* >< *… ad vitam ingridi serva manata, quod nobis concedat etc. Miserunt pharisei ministros ...* ><[2r] *... homo devotus facili eas vincit et de dyabolo cum victoria.*

Arkusz odrzucony przez kopistę. Ten sam tekst k. 101rv, 104r (7 linijek lewej kolumny).

Por. Schneyer 2, s. 62, nr 82-83.

k. 3r: *Incipit cadragesimale* [!] *abbatis edita a fratre Francisco de Ast ordinis fratrum minorum.*

– <C>um ieiunatis nolite fieri, sicut ypocritae, tristes Mt. VI. [, 16]. *Sicut apparet ex multiplici experimento et philosophus hoc testatur omnis forma naturalis requirit in materia debitam et praeviam dispositionem ...* ><[138r] *... quam requiem nobis dignetur, qui cum Deo Patre et Spiritu Sancto vivit et regnat in secula seculorum. Amen. Expliciunt sermones quadragesimales fratris F. abbatis de Ast, quod Deus ipsum benedicat et in fine ad vitam eternam perducat. Amen. In festo Pasche. Maria Magdalene et Maria Iacobi ... Mr. ultimo* [16, 1] ... ><[149v] *... ex quo fructus bonorum operum multiplices oriantur Ecclesiastici 20. Fructus nostri honoris et honestatis, ad quod nos perducat etc. Amen.*

Por. Schneyer 2, s. 59-63, nr 49–100; RB 2295; Seńko, *Rękopisy*, s. 51, rękopis 198 (123), 2.

2. k. 149v-152v: ***Słowniczek pojęć używanych w kazaniach***

Infrascripta tabula figuras et notabilia demonstrat, quae in expositione ewangeliorum quadragesimalium continentur. Adventus Christi. Nota figuram quomodo Christus in […] *peccatorum veniat ...* ><[152r] *... Vinea ... Christis. Quod Christus fuit agnus benedictus habetur p. 1. ferie tertie maioris hebdomade. Tituli, que secuntur immediate in supradicta tabula describuntur. Adventus, Agnus ...* ><[152v] *... Vinea. Christus. Herveus Rechau librarius scripsit istam postillam. Deus det sibi bonam vitam. Deo gratias.*

Składki

1^{1+1} (k. 1-2), 2^{4+4} (k. 3-10), 3-11^{4+4} (k. 11-82), 12^{3+3} (k. 83-88), 13^{5+5} (k. 89-98), 14-18^{4+4} (k. 99-138), 19^{3+3} (k. 139-144), 20^{4+3} (145-151), 21^{1+1} (k. 152, I).

Reklamanty na końcu składek 2-19. Po karcie 151 jedna karta wycięta. Współczesna foliacja ołówkiem.

Pergamin

Cielęcy, cienki, dwustronnie szlifowany, nieliczne cery (np. k. 49, 73, 86), naturalne krawędzie.

Pismo i zdobienia

Tekst w dwóch kolumnach, lustro tekstu: 18,8 × 13,5 cm. Tekstura jednej ręki.

K. 3r-80r: inicjały kazań kaligraficzne o wys. 2-3 wersów, np. 5v, 17v, 51r, naprzemiennie czerwone i błękitne z filigranem w kontrastowej barwie. Filigran pączkowy, z dominującym motywem spirali lub żabiego skrzeku w świetle litery. Wypustki niciowe, z motywem poprzecznej sprężyny wzdłuż lewego boku litery. Znaki akapitu na przemian czerwo-

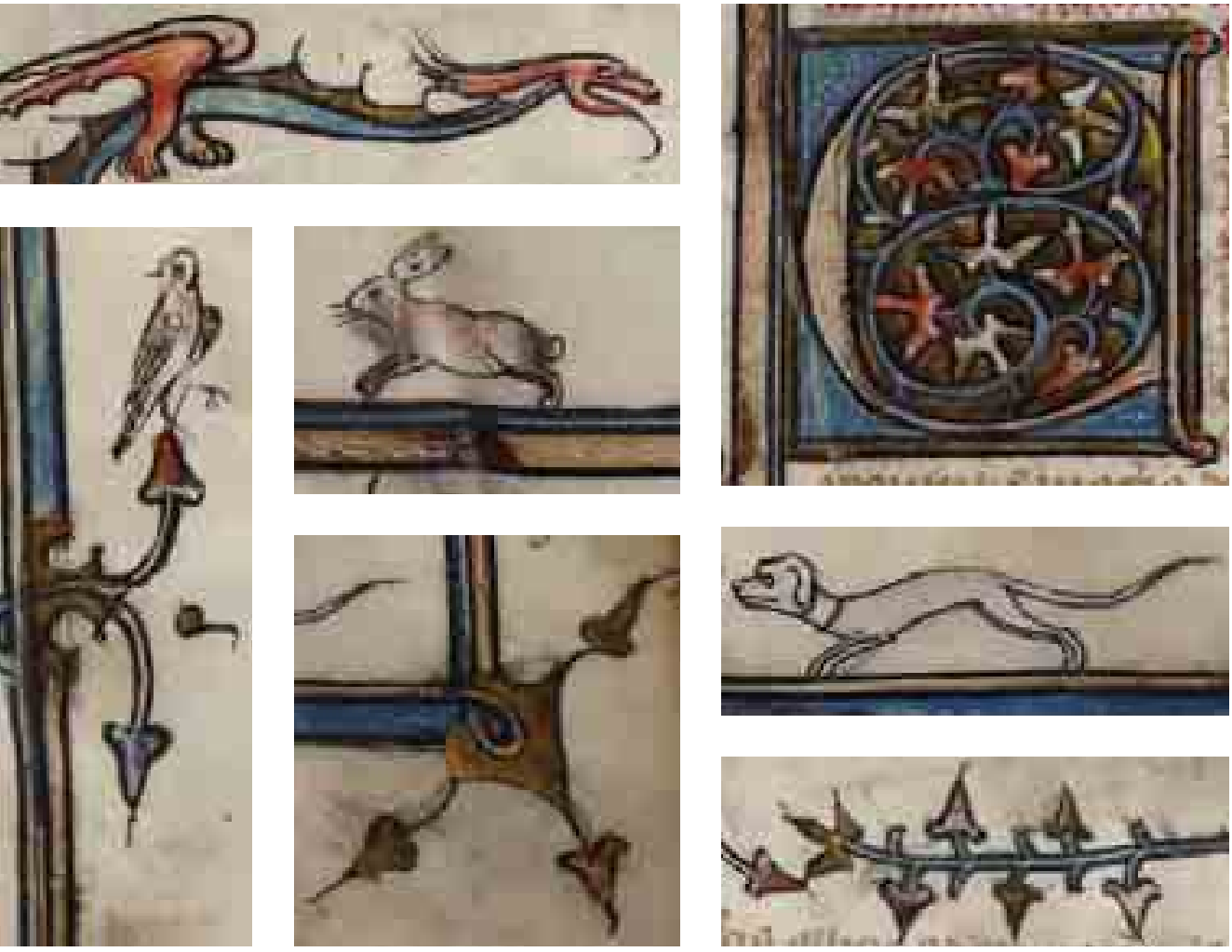

Il. 183. Rps 63/III, k. 3r: inicjał C(um), detale bordiury, *drôlerie*

ne i błękitne. Wielkie litery podmalowane na żółto, klamry na marginesach obejmujące tematy rozwijane w tekście, żółte np.: k. 6r, 8rv, 17v, 23rv; od k. 35 – czerwone. Od k. 83r zmiana dekoratora – inicjały wyłącznie czerwone, bez filigranu, masywne, silniej wysunięte poza kolumnę tekstu, często – przedłużane, np. 150v, 151v. Znaki akapitu w tej partii księgi – wyłącznie czerwone.

W całym rękopisie tytuły kazań rubrą, podkreślone *verba thematis*. Na górnym marginesie numery kazań cyframi rzymskimi (od k. 105 arabskimi).

K. 3r: inicjał C(um), wys. 9 wersów, złocenia, gwasz (z ubytkami w warstwie malarskiej). Litera zamknięta, o wąskim korpusie w barwie złamanej bieli z drobną białą dekoracją włosową. W świetle – dwie woluty z błękitnych gałązek z trójklapowymi listkami klonu w kolorze czerwonym i białym, tło w całości złocone z płatka; litera ujęta w czworokątną wąską złoconą ramkę, naroża wypełnione płasko błękitem i drobnym białym ornamentem o włosowym konturze. Formy roślinne sztywne, listki zaostrzone, główne partie ornamentu obwiedzione mocnym, czarnym konturem.

Cała karta ujęta w prostą dwudzielną bordiurę (rama zewnętrzna z segmentów błękitnych i jasno ugrowych, wewnętrzna złocona), dzielącą także kolumny tekstu, zwiniętą na narożach w pętelki. Na górnym marginesie bordiura częściowo otwarta; ponad inicja-

łem listwa przybiera kształt smoka o długiej błękitnej szyi, czerwonych skrzydłach, odnóżach i głowie; po prawej stronie zakończona jest liściastą sztywną gałązką. U dołu z ramy odrasta symetryczny układ wygiętych gałązek z czerwonymi i błękitnymi listkami, po bokach dekoracje z luźno rozmieszczonych podwójnych gałązek ze złoconymi listkami – na prawym marginesie drobny siedzący ptak (szczygieł). W *bas-de-page* w obrębie obramienia motywy *drôlerie* skreślone precyzyjnym, włosowym konturem – pod lewą kolumną uciekający królik, pod prawą – goniący go chart.

K o m e n t a r z

Dekoracja nosi cechy miniatorstwa zachodniego (francuskiego) i wykazuje wyraźne powinowactwo ze zdobieniami kodeksów paryskich 1. tercji XIV w. Należy do nich system dekoracji marginalnych – sztywna zgeometryzowana bordiura z motywem sztywniejszej liściastej wypustki oraz drobnych włosowych gałązek z trójkątnymi złoconymi listkami; typ i technika wykonania inicjału (ze złotym tłem i roślinnymi ciasno zwiniętymi gałązkami) oraz typ, „dworski" styl i temat *drôlerie* umieszczonej w *bas-de-page*.

Noty i glosy

Jednej ręki, autora noty na k. 2v ? (zob. Historia kodeksu), np. 3v: *2ª pars litteralis*, 4r: *in generali*, *prima pars moralis*, 8r: *3ª pars moralis, 4ª pars moralis*, 18r uzupełnienie tekstu oznaczone krzyżykiem: *de consilio pietatis et misericordie*, 26r: *propter peccata. Unde Ysaie LIXº: iniquitates diverserunt inter nos et Deum nostrum. Item Duns*, 70r: *Unde beatus Petrus*, *confitemur peccata nostra, fidelis et iustus est Deus ut remittat nobis peccata nostra et mundet nos ab omni iniquitate nostra*, 130v: *tradidit discipulus in signum familiaris amici.*

Oprawa

Deski dębowe, skóra wiśniowa, 2 zapięcia uszkowe na skórzanych paskach z bolcami na górnej okładzinie (zachowane gwoździe mocujące), po 4 guzy rogowe na obu okładzinach, pośrodku dolnej okładziny dodatkowo guz żelazny; przy dolnej oraz przy górnej krawędzi dolnej okładziny ślady po katenacji. Wyklejki pergaminowe, na górnej sygn. *1140*. Na górnej okładzinie 2 naklejki papierowe z minuskułowym tekstem gotyckim *Quadragesimale Abbatis* oraz sygnaturą *K*; na grzbiecie 2 naklejki z sygnaturami *Xx 75* oraz *1140*.

Warsztat nieznany, XIV w.

Il. 184. Rps 63/III, k. 28r: noty *prima pars litteralis*…

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Bartholomaeus de Radam] – k. 2v: *Istum librum comparavit frater Bartholomeus et dedit capitulo suo. Orate pro eo*.
2. [Biblioteka katedralna w Królewcu] – … *dedit capitulo suo* (zob. wyżej).
3. [Biblioteka zamkowa] – naklejka z tytułem *Quadragesimale Abbatis* (1. Standortkatalog), sygn. Xx 75 (3. Standortkatalog, zob. Oprawa).
4. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – sygn. 1140 (4. Standortkatalog, zob. Oprawa), k. 1r: pieczęć „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."

Kodeks powstał najprawdopodobniej w skryptorium paryskim w 1. tercji XIV w. (zob. Pismo i zdobienia), został przepisany przez *Herveusa Rechau*, bibliotekarza, i zakupiony (zgodnie z notą na k. 2v) przez Bartłomieja de Radam, kanonika kapituły sambijskiej (1344-1358), proboszcza kapituły (1349-1353, 1358), późniejszego biskupa sambijskiego (1358), zmarłego w 1378 r. Bartłomiej w rezydencji biskupiej w Rybakach (Fischhausen) założył skryptorium, a swój obszerny księgozbiór (przynajmniej 17 rękopisów z zakresu prawa cywilnego, homiletyki, głównie importowanych) darował bibliotece katedralnej w Królewcu.

Po sekularyzacji Prus Krzyżackich i zniesieniu biskupstwa sambijskiego, jeszcze przed połową XVI w., rękopis znalazł się w bibliotece zamkowej księcia Albrechta Hohenzollerna w Królewcu. Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Por. Menztzel-Reuters, *Arma spiritualia*, s. 275-278; Päsler, *Deutschsprachige Sachliteratur*, s. 62-69, zwł. s. 64; Päsler, Die *Handschriftensammlungen*, s. 237-243, zwł. s. 240; Biskup, *Das Domkapitel*, s. 345-347.

Bibliografia

Jähnig, *Katalog*, s. 266.

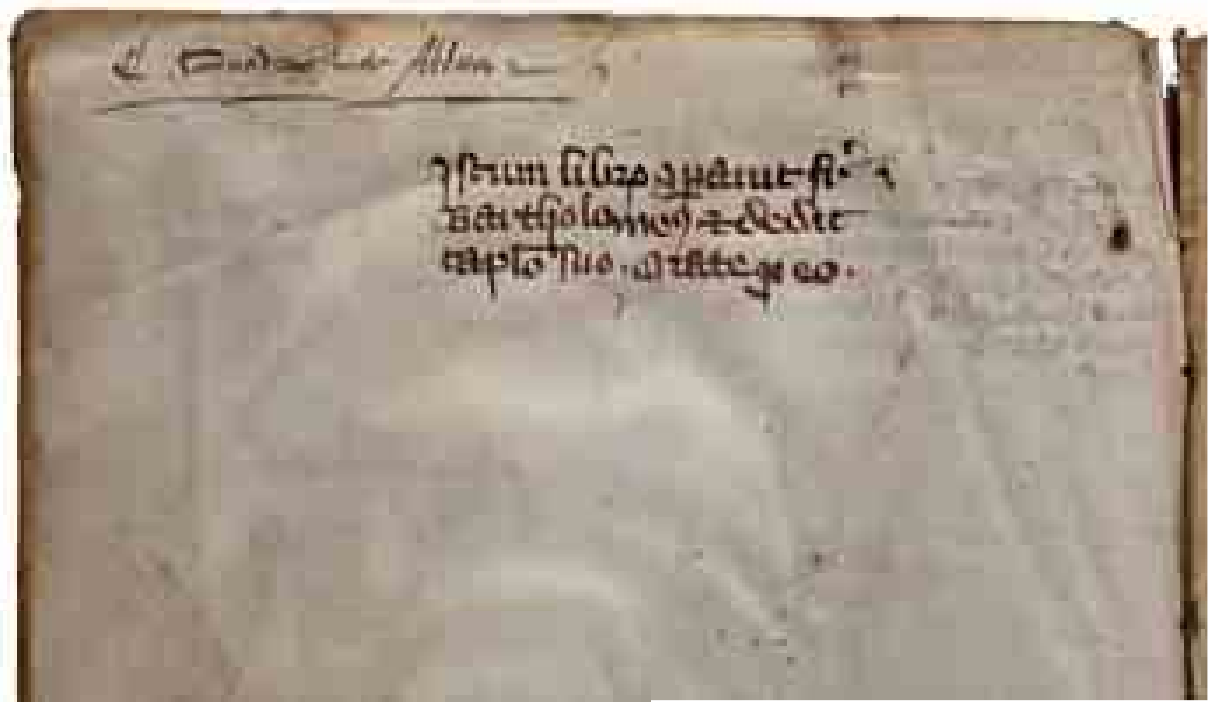

Il. 185. Rps 63/III, k. 2v: nota *Istum librum comparavit frater Bartholomeus…*

Il. 186. Rps 63/III, k. 67r

Il. 187. Rps 64/III, Heinrich von Hesler, *Apokalypse*, k. 117r: miniatura *Niewiasta Apokaliptyczna*

Rps 64/III

Niem. 2. ćw. XIV w. Perg. 30 × 21,5 cm. K. 160.

k. 4ra-160vb: **Heinrich von Hesler, *Apokalypse***

– <H>*Erre got schepfer du were ie*
Der din begin begonde nie
Din ende vor endet nimmer ... >< ...
Amen kvm liber herre min
Ihesum Xste vns allen si
Steteclichen dine gnade bi.

k. 1r-3v: puste

Ed.: Helm, *Apokalypse* (zwł. s. VII, siglum K[b]); Honemann, *Mikrofiche-Edition*. – Lit.: zob. Rps 44/III.

Składki

1^{2+2} (k. 1-3), 2^{4+4} (4-11), 3^{3+4} (12-18), 4-7^{4+4} (19-50), 8^{4+3} (51-57), 9-10^{4+4} (58-73), 11-13^{4+3} (74-94), 14-15^{4+4} (95--110), 16^{3+4} (111-117), 17^{3+3} (118-123), 18^{4+4} (124--131), 19^{3+4} (132-138), 20^{2+3} (k. 139-143), 21^{4+4} (144--151), 22^{3+4} (152-158), 23^{1+1} (159-160).

Pierwsza karta pierwszej składki służy jako wyklejka. Brak łącznie 12 kart z miniaturami: jednej po k. 14, 57, 78, 81, 93, 113, 120, 121, 132, 143, dwóch kart po karcie 138. Ostatnia składka: k. 159-160 doszyta.

Pergamin

Prawdopodobnie cielęcy; nie barwiony, welinowy, obustronnie szlifowany.

Pismo i zdobienia

Wykreślony schemat pisarski, liniowanie. Tekst w dwóch kolumnach. Lustro tekstu: 23 × 16 cm. Tekstura gotycka dwóch rąk: 1. k. 4ra-158rb (do wersu 22900), 2. k. 158rb-160vb.

Przekreślone rubrą pierwsze litery wersów, co drugi wers odsunięty. Inicjały kaligraficzne rozdziałów – naprzemiennie czerwone i błękitne lombardy bez dekoracji, o wys. 2 wersów. Niekiedy w świetle tych liter pojawiają się motywy filigranowe (esownice, wężyki) w odwrotnej barwie (np. 119v, 112v, 133v, 134v, 138v), być może dodane wtórnie. Sporadycznie – czarne kaligraficzne *litterae elevatae* podmalowane czerwienią, np. 40rv, 123r, 146r, 147v, 148rv, 149v. Na marginesach k. 115v – trzy rączki czarnym inkaustem.

K. 4r: gwaszowy inicjał ornamentalny H(ere got) ujęty w geometryczną ramkę o złotym tle. Litera o dwudzielnym błękitno-granatowym korpusie (linia podziału o fantazyjnym, floralnym kształcie), ze sztywną pionową wypustką marginalną zbudowaną z trzech wydłużonych lancetowatych liści w kolorze rozbielonej czerwieni i błękitu, zdobionych drobniejszymi listkami wina i bluszczu.

Trzydzieści sześć miniatur z dawnej liczby 46, wykonanych farbami temperowymi przy użyciu złota płatkowego. Wkomponowane w kolumnę tekstu, ujęte w prostokątne ramki. Pola obrazowe najczęściej poziome, rzadziej – pionowe; sporadycznie występują też bardziej rozbudowane kompozycje pasowe (np. 137v--138r) lub kompozycje w kilku segmentach, obejmujących obie kolumny tekstu, z szeregiem postaci pod arkadkami – 89r, 91r. Niektóre scenki komponowane w dwóch strefach (np. 91v, 116v). Przedstawienia figuralne albo zakomponowane na całkowicie neutralnym złotym tle, albo z sugestią scenerii, zwykle – sumarycznie traktowanego pejzażu (z zaznaczonym poziomem ziemi, falującej wody, ciałami niebieskimi, zjawiskami atromsferycznymi, syntetycznie oddaną roślinnością itd., np. 85v), często z fragmentami architektury o umownie traktowanej perspektywie (np. miniatury z przedstawieniem św. Jana piszącego listy do Kościołów w Azji). Kompozycje oszczędne, zwykle ograni-

Il. 188. Rps 64/III, k. 137v: miniatura *Chrzest niewiernych*

czone do dwóch–trzech postaci, o żywej, sugestywnej gestykulacji. Dominuje precyzyjny czarny kontur, płaska plama barwna w jego obrębie rozmalowana jest walorowo. Gama kolorystyczna wąska, ciepła, oparta na zestawieniu nasyconych czerwieni, różu i zgaszonych błękitów, rzadziej – złamanej zieleni; w ramkach – błękit, żółcienie, zgaszona zieleń. Drobiazgowe wykończenie piórkiem, białymi lub czarnymi liniami.

14r: *Zwiastowanie św. Janowi na Patmos*; listy do siedmiu Kościołów: 19r: *Efez*, 21r: *Smyrna*, 22v: *Pergamon*, 28r: *Tiatyra*, 33v: *Sardes*, 40v: *Filadelfia*, 48r: *Laodycea*; 76r: *Otwarcie pierwszej pieczęci*; 77r: *Otwarcie drugiej pieczęci*; 83r: *Otwarcie piątej pieczęci*; 85v: *Otwarcie szóstej pieczęci*; 87v: *Anioły powstrzymujące cztery wiatry*; 88v-89r: *Adoracja Baranka*; 90v: *Otwarcie siódmej pieczęci*; 91r: *Siedem trąb*; 91v: *Okadzanie*

ołtarza; 94r: *Druga trąba*; 95r: *Trzecia trąba*; 95va: *Czwarta trąba*; 95vb: *Św. Jan i orzeł*; 97v: *Piąta trąba*; 101v: *Szósta trąba*; 102r: *Uśmiercenie trzeciej części ludzkości*; 103r: *Uśmiercenie trzeciej części ludzkości*; 104r: *Anioł z księgą wyroków*; 110r: *Pomiar świątyni*; 113v: *Henoch i Eliasz*; 114ra: *Henoch i Eliasz nauczający*; 114rb: *Wniebowstąpienie Henocha i Eliasza*; 115r: *Siódma trąba*; 116v: *Arka Przymierza*; 117r: *Niewiasta Apokaliptyczna*; 132v: *Św. Paweł, Sybilla i cesarz na wspólnym tronie*; 134v: *Bestia*; 137v: *Chrzest niewiernych*; 138 r: *Śmierć Antychrysta*.

Komentarz

Pod względem bogatego programu zdobień figuralnych toruńska księga Apokalipsy Heslera należy do najbardziej luksusowych kodeksów powstałych

w kręgu krzyżackim. Dziełem bliźniaczym, ale o inaczej pomyślanym systemie dekoracji, jest tzw. Apokalipsa stuttgarcka (WLB Stuttgart, sygn. HB XIII 11, k. 97r-172v), ufundowana przez Lutera z Brunszwiku, której iluminacje wykonał prawdopodobnie ten sam dekorator (Karłowska-Kamzowa). Zamysł ilustracyjny kodeksu toruńskiego jest prostszy (skomplikowane kompozycje stuttgarckie są tu rozbite na pojedyncze ilustracje, towarzyszące odpowiednim ustępom tekstu), a pozostała dekoracja jest znacząco uboższa, ograniczona do jednego malowanego gwaszem inicjału i pojedynczych *litterae elevatae*. Oparte ikonograficznie na wzorach zachodnich (Karłowska-Kamzowa: rycerskie kodeksy apokalips angielskich), obie księgi powstały w państwie krzyżackim, najpewniej w skryptorium malborskim, które zostało zorganizowane prawdopodobnie już za czasów Lutera. Za dzieła tej pracowni, wykonane w 1. poł. XIV w., można uznać także m.in. stuttgarcki egzemplarz kroniki Jeroschina (WLB Stuttgart, sygn. HB V 95) i fragment Pasjonału (WLB Stuttgart, sygn. Cod. poet. et phil. 2°74), które wykazują zbliżony do Apokalipsy stuttgarckiej system zdobień (sztywne marginalia, gwaszowe wypustki, archaizujący motyw wsuwek i pętli w filigranie, liczne *litterae elevatae*), choć pozbawione są iluminacji figuralnych. Nie można wykluczyć, że dekoracja egzemplarza Apokalipsy toruńskiej nie została ukończona, lub też – że ograniczenie zdobnictwa było wynikiem świadomego wyboru fundatora/użytkownika.

Zob. KdiHM 1, s. 238-240 (nr 6.1.3), il. 122, 124; Karłowska-Kamzowa, *Ilustrowane apokalipsy*, s. 115-126; Błaszczyk 1; Jakubek-Raczkowska, Czyżak, *Wokół Biblii*, s. 289, 302, 303 (przyp. 100).

Noty i glosy

Wyklejka: *Heinrich Heslers Apokalypsis, Die fol. 12* [?].

Oprawa

Deski dębowe, skóra cielęca niebarwiona (silnie przetarta), 2 zapięcia uszkowe na skórzanych paskach z bolcami na górnej okładzinie (zachowane blaszki mocujące). Na wyklejce górnej okładziny sygn. *Lll. 10* oraz *891b*. Na grzbiecie naklejka z sygn. *K. Z.* [?] w czerwonej ramce.

Prusy Krzyżackie, 2. ćw. XIV w.

Stan zachowania

Rękopis po konserwacji przeprowadzonej w latach 2007-2013.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Biblioteka zamkowa] – sygn. Lll. 10 (3. Standortkatalog, zob. Oprawa).
2. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – sygn. 891b (4. Standortkatalog, zob. Oprawa), k. 4r: pieczęć podłużna „Bibliotheca Regiomontana".

Rękopis powstał w skryptorium na zamku w Malborku, najprawdopodobniej na zlecenie wielkiego marszałka Zakonu, Dietricha von Altenburga (1331--1335), następcy Lutera z Brunszwiku na urzędzie wielkiego mistrza (1335-1341). Dla wzmocnienia górnej okładziny kodeksu użyto brudnopisów dokumentów powstałych w kancelarii wielkiego mistrza w latach 1330-1333. W opinii większości badaczy – w tym samym warsztacie, nieco wcześniej, na zlecenie Lutera, powstała także Apokalipsa stuttgarcka (WLB Stuttgart, HB XIII 11) – KdiHM 1, s. 239; Jagodzinski, s. 15, przyp. 18, s. 16: ta sama ręka; podobnie Ehrich, *Die Apokalypse*, s. 167-168).

Nie jest pewne, czy nasz rękopis można utożsamić egzemplarzem Apokalipsy wymienionym w inwentarzu zamku w Ostródzie z 1437 r. (GAB 332, 4-7). Zapewne nie jest identyczny z rękopisem wspominanym w inwentarzach zakrystii kościoła zamkowego w Malborku z lat 1394, 1398 (Apokalipsa współoprawna z *Livländische Reimchronik*) – MÄB, s. 124-125. Być może jako fundacja marszałka Zakonu manuskrypt był przechowywany na zamku w Królewcu. Pierwsza pewna wzmianka o kodeksie pochodzi z 1541 r.: został wówczas przewieziony z centralnej biblioteki krzyżackiej w Tapiawie do powstającej biblioteki księcia Albrechta Hohenzollerna w Królewcu (Grunewald, s. 70: *B 11. Ein geschribenn deutsch reimen buch deß anfang lauth Herre gott scheppe due*). Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Bibliografia

Ed.: http://kpbc.umk.pl/dlibra/docmetadata?id=32545&from=publication. – Lit.: Grunewald, *Das Register*, s. 70 (B 11); Plate, *Zum Verbleib*, s. 106; Päsler, *Katalog*, s. 85-86, 212; Honemann, *Mikrofiche-Edition*, s. 12-13, 20-21, 28-46; Jähnig, *Katalog*, s. 296; Päsler, *Deutschsprachige Sachliteratur*, s. 273; Päsler, *Deutschsprachige geistliche Texte*, s. 40-41; Jagodzinski, *Die illustrierte Apokalypse*, zwł. s. 15-16, 31-34, 144-146, III-IV; Ehrich, *Die „Apokalypse"*, s. 163--219, 229-239; M. Czyżak, *Apokalypse*, hasło katalogowe w: *Tür an Tür. Polen - Deutschland: 1000 Jahre Kunst und Geschichte*, red. M. Omilanowska, współpraca T. Torbus, Köln 2011, s. 129 (il.); L. Bannach-Szewczyk, B. Wojdyła, M. Wojtczak, M. Poksińska, Dokumentacja konserwatorska *Apokalypse* Heinricha von Hesler, sygn. Rps 64/III, ze

zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu, Toruń 2013 (wydruk komputerowy przechowywany w Sekcji Rękopisów BUMK); Klein, *Beobachtungen*, s. 129; M. Czyżak, *Heinrich von Hesler, Apokalypse*, hasło katalogowe, w: *Credo: Christianisierung Europas im Mittelalter*, t. 1: *Katalog*, red. Ch. Stiegemann, M. Kroker, W. Walter, Petersberg 2013, s. 659-661 (il.); R.G. Päsler, M. Bauer, w: http://www.mr1314.de/4070 (dostęp 13.08.2014).

Il. 189. Rps 64/III, k. 115r: miniatura *Siódma trąba*

Na następnych stronach:
Il. 190. Rps 64/III, k. 88v-89r: miniatura *Triumf wybranych*

es gelouben
kein berouben

Durch sines samen zirde
Idoch was er der virde
Mit d' geburt mit zal d' erste
wend von mi' d' herste
Got zur wilde wart geborn
ruben wart noch im erkorn
Gad d' dritte was nach im
sint asser sint nepthalim
Sint manasses sint symeon
Leui d' was daz achte kint
Sint ysachar zabulon nach in
sint yoseph vñ sint benyamin

e in gotes sale
enten zale
dert tusent

Diz sint di' zwelf geslechte
d' islich' hette rechte
Zwelf tusent recht' zal gezalt

Il. 191. Rps 65/V, Henricus Bohic, *Distinctiones in librum IV Decretalium Gregorii IX*, k. 2r

Rps 65/V

Łac. 1. ćw. XV w. Perg. 49 × 34 cm. K. 82.

1. k. 1r, górna i środkowa część strony: ***bulla papieża Marcina V upoważniająca biskupów Gniezna, Lubusza i Ołomuńca do opublikowania wyroku papieskiego w sporze między duchownymi a świeckimi w diecezji wrocławskiej o umowy czynszowe z prawem odkupu (na wyderkopf)*, Rzym 2 VII 1425**

– Martinus episcopus servus servorum Dei. Venerabilibus fratribus archiepiscopo Gneznensi et Lubucensi et Olmuncensi episcopis salutem et apostolicam benedictionem. Hodie siquidem litteras nostras concessimus tenorem, qui sequitur continentes. Martinus episcopus servus servorum Dei. Ad futuram rei memoriam. Regimini universalis Ecclesie quamquam immeriti disponente Domino presidentes, curis angimur assiduis ... >< ... non facientes plenam et expressam de verbo ad verbum de indulto huiusmodi mentionem. Datum die et anno ubi supra [trzykropek] *hoc est anno Domini MCCCCXXV data est haec bulla qua multarum consentiarum scripturos* [?] *delevit.*

Ed.: *Extravag. Commun.* III, 5, 1 w: CIC 2, kol. 1269-1271. Por. W. Urban, *Katalog dokumentów Archiwum Archidiecezjalnego we Wrocławiu*, cz. 1, Roma 1970, nr 1156-57, 1168-69, s. 234-235, 237; *Catalogus Wratisl.* 1, nr 250, s. 297 (wymienia 8 innych kodeksów zawierających ten tekst); *Catalogus Wratisl.* 2, nr 6083, s. 99.

2. k. 1rv, 82r: ***Prefatio in distinctiones Henrici Bowhic super quarto Decretalium***

In nomine Domini Amen. Formatio homine ad imaginem et similitudinem Dei Gen. I°, XXVII qualiter haec imago et in etate virili ... [1v] *– <C>ognacio est triplex: spiritualis, legalis et carnalis. Primo igitur de spirituali cognicione videndum est … Residuum in ultimo folio voluminis require …* ><[82r] *… <C>ognatio legalis est proximitas per adopcionem vel arrogationem proveniens et sic diffinitur adoptio … Si autem infideles secundum legem suam coniugantur in gradu prohibito per Ecclesiam post baptismum non separantur ymmo et filii legitimi sunt.* [Inną ręką] *sequens non est. Glosa videtur ergo in quibus locis ostenditur inter alia quae papa dispensare poterit in secundo gradu … vel omnium rerum seu maioris partis et huiusmodi.*

3. k. 1r, 2r-81v: **Henricus Bohic, *Distinctiones in librum IV Decretalium Gregorii IX***

Henricus Bowhic super quarto Decretalium

k. 1r: *Tituli alias rubrice quarti libri Decretalium. 1 De sponsalibus et matrimonio ... >< ... 21. De secundis nupciis.* [2r] *– <D>e materia istius quarti libri. Quid sit matrimonium et unde dicatur. Et ubi et quando et quibus verbis fuit institutum ... – <D>e Francia. Si queris utrum consuetudo circa matrimonium sit servanda et possit aliquid operari distingue ...* ><[78v] *... cum secundum legem super verbo certoque casu et de regulis iuris c*[apitulum] *possessor male fidei libro sexto… ac …*

[Spis kwestii] *Questiones Henrici Boek super Quarto. – Utrum iurantes inter se mutuo vel unus alteri aliquid facere vel non facere possunt ...* ><[81v] *… Quare et qualiter puniantur secundum legem secundo nubentes. Et utrum et a quo hec pena remittitur. c. Cum secundum legem. Adulterium reputatur notorium ex quo in octo dies potest sibi fieri fides. In quos probatur non fuerit non reputatur postea notorium de sen. ex. c. solet t. III etc.*

Ed.: Lyon 1498 (H 3682; GW 4964). Por. Schulte, *Geschichte*, 2, s. 266-269; H. Fischer, *Katalog der Handschriften der Universitätsbibliothek Erlangen*, t. 2, Erlangen 1936, ms 596, 597, s. 282, 284; J. Autenrieth, *Die Handschriften der ehemaligen Hofbibliothek Stuttgart*, t. 3, Wiesbaden 1963, HB VI 72, 72a, s. 66-68. – Lit.: N. Brieskorn, *Henricus Bohic*, w: LMA 4 (1989), kol. 2137.

4. k. 82v: ***Scismata quae et qualia, quantum et quando fuerunt terminata***

– *Sacrosancta synodus Constanciensis universalem Ecclesiam representans, qui potestatem, auctoritatem, iurisdictionem, executionem et primatum sola a Christo Ihesu unice capite immediate in ipso Petro seu per ipsum Petrum apostolorum primum suscepit ... >< ... Vicesimum quartum scisma, quod quasi per quadraginta annos duravit, nullum ergo determinans papam certum et indubitatum habuit finem quoad principium concilii generalis Constanciensis per eieccionem sanctissimam illius pestiferi Baltazaris Cossa* […] *finem habuit. Quoad medium per renunciacionem liberam olim Gregorii XII*^{mi} *dicti in sua obediencia finem habebit. Quoad ultimum ut speramus per eieccionem perfidi Petri de Luna aut alio quovismodo.*

Historia schizm papieskich. Tekst powstał w czasie soboru w Konstancji, między 29 V 1415 (depozycja Jana XXIII) a 4 VII 1415 (abdykacja Grzegorza XII).

Zob. J. N. D. Kelly, *Encyklopedia papieży*, Warszawa 1997, s. 327-329, 331-333; *Dokumenty Soborów Powszechnych*, t. 3 *(1414--1445). Konstancja, Bazylea-Ferrara-Florencja-Rzym*, oprac. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2007, s. 40-41, 104-107.

*5. Wyklejki górnej i dolnej okładziny: **fragment komentarza do księgi Genesis**

‖*Similis sibi hebraice faciamus ei adiutorium contra eum ... >< ... ibi enim ille locus reputabatur sanctus propter oblationem Ysaac ibi factam, ideo voluit ibi Iacob pernoctare et orare pro direccione vie*‖

Składki

1-8^{5+5} (k. 2-81).

Kustosze na początku składek: *1-8*. Współczesna foliacja ołówkiem, dwukrotnie sfoliowana k. 3.

Pergamin

Cielęcy i owczy; gruby, dwustronnie szlifowany, gładki, jednolity w grubości. Nieliczne naturalne krawędzie (np. k. 23, 26, 36, 46), otwory i cery (np. k. 7, 12, 20, 51, 62).

Pismo i zdobienia

Dwie ręce: 1. k. 2r-81v (utwór 3): wyznaczony schemat pisarski. Tekst w dwóch kolumnach, lustro tekstu 31,5--32 × 21,5 cm, bastarda. Na marginesach wrysowane bardzo cienką kreską rączki, niektóre z pogrubionym „cieniem", naniesione czarnym inkaustem, rysowane wprawną ręką zapewne przez skrybę: 7r, 7v, 10r, 12r, 17v, 20v, 21r, 22v, 23r, 23v, 24r, 26v, 27v, 28v, 33v, 34v, 36v, 40v, 45v, 47r, 55r, 58v, 65v, 67v, 69r, 70r, 77r. Na marginesach pojawiają się też ozdobne drobne znaczniki krzyżykowe, naniesione przez skrybę, np. 40v, 47r, 70r; 2. k. 1rv, 82rv (utwory 1-2, 4): ręka Johanna de Grottkau (?) – zob. Historia kodeksu. Bastarda.

Utwór 3: tytuły rozdziałów, znaki akapitu w tekście – rubrą. Żywa pagina (tytuły dystynkcji) na górnym marginesie, np. k. 2r: *De sponsalibus et matrimonio.*

Na początku rozdziałów inicjały kaligraficzne, na przemian czerwone i błękitne z dekoracją filigranową w odwrotnej barwie. W większości cztero- lub pięciowersowe, wykorzystujące od góry światło pomiędzy akapitami; litery P i F w bloku czterowersowe, ale wyższe, z laską wyprowadzoną poza kolumnę tekstu; litera I 10- lub 11-wersowa (np. 20v, 37r), wciągnięta w kolumnę tekstu; rzadziej inicjały mniejsze, dwu- lub trzywersowe (np. 8v, 52v, 77r). Dekoracja pączkowa, o uproszczonych, archaizujących formach. Przy obramieniach częste rzędy perełek i wolutki, w światłach – pączkowe baldachy (litery C, D, L, N, P, Q, U), „żabi skrzek" z ziarnami (litery E, S), symetryczne palmetki (litery C, E, F, P, S), woluty (litery D, P, Q), kratka (górne światła litery A). Wypustki niciowe ze sprężynkami, gdzieniegdzie z motywem szerokiej uproszczonej palmetki, kociej łapki, rozetki i szerokiego zakola z pojedynczym ziarnem.

K. 2r: inicjał figuralny D(e), o wysokości 11 wersów. Pole inicjału ujęte w szeroką, prostą bordiurę, srebrzoną i okonturowaną czarną kreską, blok litery złocony, gładki, obwiedziony czarnym konturem.

Il. 192. Rps 65/V, k. 2r: inicjały D(e materia), D(e Francia)

U dołu i u góry z laski pionowej „odrastają" dwa drobne, czerwone listki akantu. W owalnym świetle litery scena zawarcia małżeństwa, na neutralnym ciemnobłękitnym tle, usianym drobnymi jaskrawożółtymi gwiazdkami. Po lewej stronie kapłan, ukazany jako jasnowłosy młody mężczyzna z tonsurą, odziany w białą dalmatykę, na szyi nosi czerwoną stułę. Po prawej stronie para nowożeńców, na pierwszym planie młoda niewiasta w błękitnym płaszczu z czerwonym kołnierzem, jasne włosy ujęte są czarną opaską *chapel*, splecione z tyłu; na drugim planie, lekko wysunięty ku centrum kompozycji, jasnowłosy kędzierzawy młodzieniec w czerwonym powłóczystym *houppelande*, przepasanym w pasie, ze stójką przy szyi, przez lewe ramię ma przerzucony czepiec na wałku. Oboje wyciągają przed siebie prawe ręce, które ujmuje kapłan. Na trzecim planie widoczny fragment głowy i wyciągnięta w górę dłoń mężczyzny (świadka). Karnacje wszystkich postaci intensywnie różowe. Modelunek szat linearny.

Z lewego i górnego boku inicjału wyprowadzone floratury – trzy krótsze potrójne gałązki oraz dwa grube pędy, wychodzące z naroży inicjału i tworzące faliste marginalia, zajmujące całą rozpiętość marginesu górnego i lewego oraz częściowo przechodzące zakolem na marginesy prawy i dolny. Pędy czerwone, błękitne i ciemnozielone, miejscami podwójne, z liściastymi odrostami, zdobione drobnym ukośnym kreskowaniem, nadającym im wygląd sznurów. Liście i pąki o formach quasi-akantowych. Rozbudowane liczne kwiatony z perłami (srebro, silnie sczerniałe) – na ogół trójpłatkowe, z trzema pręcikami o sercowatych zakończeniach. Dekoracje malowane gwaszem, ujęte w wyrazistą kreskę czarnego konturu i uzupełnione o „światła" i szczegóły (np. użylenie liści), malowane linearnie jaśniejszą barwą (bielą i ugrem). Kolory nasycone, ciemne (ciemny błękit, zgaszona zieleń, ciemna czerwień).

U dołu karty herb biskupstwa sambijskiego, malowany bez użycia konturu, w cieplejszej tonacji, być może naniesiony inną ręką (por. H. Schlegelberger, *Studien über die Verwaltungsorganisation des Bistums Samland in Mittelaltern*, w: *Die Domkapitel des Deutschen Ordens in Preussen und Livland*, red. R. Biskup, M. Glauert, Münster 2004, s. 140--141, 144).

Il. 193. Rps 65/V, k. 2r: herb biskupstwa sambijskiego

Komentarz

Stylistycznie przedstawienie w inicjale wpisuje się w formy tzw. stylu międzynarodowego ok. 1400 r. Ubiór męski zdradza cechy mody francuskiej tego okresu (noszonej także w Czechach), ubiór i fryzura kobieca utrzymana jest w modzie środkowoeuropejskiej. Typ floratury można wywieść z miniatorstwa czeskiego, gdzie występował on do l. 30. XV w., koloryt na karcie rękopisu 65 jest jednak ciemniejszy, mniej intensywny, a formy floralne – sztywniejsze. Biorąc pod uwagę fakt silnego uzależnienia malarstwa pruskiego od wpływów czeskich, bohemizująca dekoracja kodeksu mogła powstać w skryptorium rodzimym w pierwszej tercji XV w.

Noty i glosy

Liczne uzupełnienia tekstu ręką skryptora utworów 1-2, 4 (k. 1rv, 82rv), np. k. 2r: *Io*[hannes] *An*[draee] *in summa huius libri*, 9v: *quia maritus uxorem debet vendicare*, 24r: *contra matrimonium pronunciamus*, 26v: *de primo volo tibi remittere per acceptilacionem obligationem iuris gentium ...* , 36r: *dictum et caracteri annexum est votum continente, ut LXXXIIII di.*, 74r: *alias ius redit ut idem cum status redditur idem*, 78r: *et tunc si donator in eadem voluntate usque ad supreme vite exitum perduraverit valet donacio ...* .

Oprawa

Deski dębowe, skóra brunatna (silnie przetarta), 2 zapięcia uszkowe na skórzanych paskach z bolcami na górnej okładzinie (zachowana para potrójnych gwoździ mocujących), po 4 narożnikowe okucia listwowe (brak 1 okucia na dolnej okładzinie), po 5 guzów na obu okładzinach (zachowane guzy żelazne: 1 na górnej i 2 na dolnej okładzinie, oraz 1 guz mosiężny na dolnej okładzinie); przy górnej krawędzi dolnej okładziny ślad po katenacji. Wyklejki pergaminowe z manuskryptu, na górnej sygn. *4*; karty ochronne pergaminowe. Na górnej okładzinie naklejka: *Distinctiones Bowhic super quarto Decretalium. R. I. Aaa 4. III*, zakrywająca częściowo napis: *Bowhic* […]*rto Decretalium.* Poniżej mała kwadratowa naklejka z sygn. *Aaa 4. III*.

Warsztat nieznany, 1. ćw. XV w.

Il. 194. Rps 65/V, k. 2r: inicjał P(reterea), detale bordiury

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Biblioteka katedralna w Królewcu?] – k. 2r, herb biskupstwa sambijskiego (zob. Pismo i zdobienia).
2. [Biblioteka zamkowa] – sygn. R. I., Aaa 4. III (1. i 3. Standortkatalog, zob. Oprawa).
3. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – sygn. 4 (4. Standortkatalog, zob. Oprawa).

Kodeks powstał w skryptorium czeskim lub na Sambii, w skryptorium związanym z kapitułą sambijską, w 1. ćw. XV w. Na dolnym marginesie na k. 2 umieszczono (inną ręką niż pozostałe dekoracje) herb biskupstwa sambijskiego (w czerwonym polu infuła biskupia, pod nią miecz w pas, por. Schlegelberger, s. 140-141). Na dawnych kartach ochronnych (k. 1, 82) wpisano tekst bulli Marcina V (1425 r.) oraz „Historię podziałów papiestwa" – autorem obu wpisów oraz not marginalnych był najprawdopodobniej Johann de Grottkau, dziekan kapituły sambijskiej w 1421 r. (zob. Biskup, s. 412-413 oraz Rps 38/III). Po rozwiązaniu kapituły i sekularyzacji jej dóbr, jeszcze przed połową XVI w., kodeks został przejęty wraz z całym księgozbiorem katedralnym przez księcia Albrechta Hohenzollerna i umieszczony w bibliotece zamkowej w Królewcu. Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Bibliografia

Ed.: http://kpbc.umk.pl/dlibra/docmetadata?id=82794&from=publication. – Lit.: Steffenhagen 1, s. 63, nr 142; Jähnig, *Katalog*, s. 286 (*Aaa 4: Henricus Bowhic Distinctiones super IV. Decretalium*).

Il. 195. Rps 65/V, k. 77r

Il. 196. Rps 66/V, Guillelmus Durandus, *Speculum iudiciale*, k. 2r

Rps 66/V

Łac. XIII/XIV w. Perg. 43,5 × 26,5 cm. K. 259.

k. 2r-258v: **Guillelmus Durandus**, ***Speculum iudiciale***

In nomine Domini et gloriose Virginis matris eius. Speculum iudiciale a magistro Guillielmo Durante compositum incipit. – <R>everendo in Christo patri suo domino Ottobono, Dei gratia sancti Adriani diaconi cardinali Guilielmus Duranti domini pape subdiaconus et capellanus ... [Wstęp] – *De throno Dei procedunt fulgura, voces atque tonitrua ... hec leguntur in Apocalipsi* [Ap 4, 5] *... Scriptum est in principio: Sane tronus Dei Ecclesia est ...*><[2v] *... super operis inperfectione veniam humiliter postulans et devote. Prime autem partitionis capitula sunt hec. De iudice delegato …* [3r] *Quarta particula … De salariis.* [Tekst] – *<Q>uoniam parum esset nosse iura fore prodita …* ><[258v] *... favorem profecto non querentis humanum, sed solum bravium semperiternum* [!] *ad quod nos perducat, qui sine fine vivit et regnat. Amen. Explicit speculum iudiciale magistri Guilielmi Duranti. Deo gratias. Amen. Qui scripsit scribat semper in gloria vivat. Finito libro referamus gratia Christo.*

Od k. 182r do końca błąd w żywej paginie, zamiast *L. IV* jest *L. III*. K. 244v: błędnie *Explicit liber III Incipit IIII. De sponsalibus et marimoniis. Rubrica*, zamiast *Incipit particula quarta* [IV księgi].

Ed.: Strassburg 1473 (GW 9148); Wilhelm Durantis (Guillaume Durand), *Speculum iudiciale. Illustratum et repurgatum a Giovanni Andrea et Baldo Degli Ubaldi*, t. 1-2, Basel 1574 (reprint: Aalen 1975); por. Schulte, *Geschichte*, 2, s. 148-152; J. Rył, *Katalog rękopisów*, Ms 83, s. 67; *Catalogus BJ* II, cod. 369, s. 120-121; *Ars scribendi*, Kat. 59, s. 126-127.

Składki

1^{4+4} (k. 2-9), 2-6^{5+5} (k. 10-59), 7^{6+6} (k. 60-71), 8^{4+4} (k. 72--79), 9-16^{5+5} (k. 80-159), 17^{6+6} (k. 160-171), 18-25^{5+5} (k. 172-251), 26^{3+3} (k. 252-257), 2 karty doszyte (1 z tekstem, 1 ochronna).

Reklamanty w ramkach na kartach 9, 19, 29, 39, 49, 59, 79, 89, 99, 109, 119, 129, 139, 149, 159, 181, 191, 201, 211, 221, 231, 241, 251.

Pergamin

Koźlęcy; gładki, cienki, lico mocno zeszlifowane, mizdra mocno wygładzona (sporadycznie obie strony zeszlifowane), mało naturalnych krawędzi.

Pismo i zdobienia

Tekst w dwóch kolumnach, lustro tekstu: 33,5 × 20 cm. Pismo bolońskie jednej ręki (*littera bononiensis*).

W tytułach rozdziałów i podrozdziałów – liczne inicjały kaligraficzne o wys. 2 wersów, na przemian czerwone i niebieskie, z podwójnymi pionowymi przekreśleniami światła litery w odwrotnej barwie.

Il. 197. Rps 66/V, k. 2r: inicjał R(everendo)

Il. 198. Rps 66/V, k. 72r: inicjał S(ancti) Spiritus

Każdy inicjał – z wyprowadzoną na margines filigranową wypustką; kompozycję tworzą dwa łukowate segmenty w barwie kontrastowej wobec barwy litery, od wewnątrz wzbogacone o pojedyncze linie, od zewnątrz – z drobnym filigranem pączkowym o licznych wolutowych wąsach oraz drobnych luźnych kreseczkach i ziarnach. Znaki akapitu na przemian czerwone i niebieskie.

Cztery ozdobne karty otwierające poszczególne księgi: 2r, 72r, 172r, 181v, dekorowane gwaszem, z 7- lub 9-wersowym inicjałem figuralnym, bordiurą i medalionami w *bas-de-page*. Inicjały – 2r: R(everendo); 72r: S(ancti Spiritus); 172r: S(uperius); 181v: F(ormavit). Blok litery gładki, różowy, z liściastymi wypustkami na końcach, światło purpurowe, wypełnienie czworokątnej ramki błękitne. W literę wpisane popiersie papieża w mitrze. Bordiura floralna, obejmująca górny, dolny i zewnętrzny margines karty; sztywna, zbudowana z odcinków roślinnych łodyg (błękitnych, różowych i białych), z mięsistymi trójdzielnymi listkami, również – czerwonymi. Segmenty łodyg miejscami przerwane przez szeregi kolistych pereł różnej wielkości, w naprzemiennych barwach (czerwone, białe, niebieskie). U dołu karty – układy dwóch lub trzech medalionów powiązane symetrycznie splątaną wicią roślinną, z umieszczonymi na błękitnym lub purpurowym tle, sumarycznymi w formie przedstawieniami o treści symbolicznej: 2r – dwa drzewka o splecionych pniach, świnia i pies w scenerii pejzażowej, jeleń w scenerii pejzażowej; 72r – w dwóch naprzeciwległych medalionach zwrócone ku sobie, ujęte popiersiowo, antropomorficzne hybrydy o zwierzęcych głowach, trzymające tarcze, po lewej – stwór z głową ptaka, po prawej – z głową wilka (?); 172r – w dwóch medalionach zwrócone ku sobie, całopostaciowe wyobrażenia zwierząt, po lewej – biały lew, po prawej – brunatny niedźwiedź; 181v – zwrócone ku sobie przedstawienia figuralne, po lewej – całopostaciowa ptasia hybryda o lwich łapach, po prawej – ujęty z profilu w półpostaci brodaty mężczyzna w płaskim kapeluszu i płaszczu. Partie figuralne malowane płasko, okonturowane włosowo czarną linią. Elementy roślinne podmalowane walorowo, z efektem większej plastyczności. Gama barwna wąska, pastelowa: zgaszona czerwień, róż, nasycony błękit, złamana biel, złamana zieleń. Wykończenie detali, „światła" w partiach figuralnych, wewnętrzne kontury łodyg – włosowa biała kreska, w tłach inicjałów i medalionów – malowana bielą, włosowa dekoracja filigranowa (wolutki, kropeczki).

Trzy inicjały otwierające poszczególne części ksiąg. K. 3r: Q(uoniam) o wys. 7 wersów, gwaszowy, z popiersiem papieża (1. część I. księgi) – analogiczny w formie jak na kartach incipitowych; k. 41v: S(atis utiliter), kaligraficzny, o wys. 6 wersów (3. część I. księgi); k. 244v: A(d huius materie notitiam), kaligraficzny, o wys. 2 wersów (4. część IV. księgi).

K. 248v: rysunek pokrewieństw *Berta Narbonensis ... >< ... Martinus filius Bertae.*

K o m e n t a r z

Zastosowany system zdobień jest charakterystyczny dla skryptoriów bolońskich (Karłowska-Kamzowa, *Dekoracje malarskie*), w których od XIII w. licznie przepisywano księgi prawnicze. Kodeks toruński należał do grupy manuskryptów mniej luksusowych, pozbawionych ilustracyjnych miniatur oraz złoceń. Stylistycznie osadzony jest w tradycji miniatorskiej 2. poł. XIII w., o czym świadczą całkiem płaskie przedstawienia figuralne, pozbawione modelunku światłocieniowego; typ sztywnej, otwartej z prawej strony bordiury z łodyg i pereł oraz typ gwaszowych inicjałów z krótkimi liściastymi wypustkami i białym piórkowym wykończeniem. Por. Londyn – BL, Additional 23144 (*Kodeks Justyniana*), 2. poł. XIII w., Cambridge – UL, Mm.4.22 (*Biblia*), 2. poł. XIII w.; Syracuse – UL, Ms.1 (*Decretales*), przed 1278 r.; Cambridge – UL, Dd.8.11 (*Decretales*), przełom XIII i XIV w.

Zob. Karłowska-Kamzowa, *Dekoracje malarskie*, s. 118-120.

R. 1996, b, c. Rps 66/V, k. 721, 1811, 21: detalle bordeur

b

a

Noty i glosy

1. Na marginesach liczne dopiski – uzupełnienia tekstu ręką skryby, ze znacznikami wskazującymi miejsce wstawienia (najczęściej dwie poziome kreseczki z kropką), np. k. 6v [rozdz. *De legato*] *Legatus est* [uzupełnienie na marginesie] *seu dici potest, quicunque ab alio missus est*, 38v [*De accusatore*] *Numquid ante littem contendi tenetur probare se episcopum esse*, 55v [*De vestibus advocatorum*] *De thesauris 1 unica veniam igitur postulando ad principalem*, 82 [księga II, rozdz. *De rescripti presentatione, receptione et inpugnatione*] *debet ibi poni quo adiusceris, nam alias non confirmatur*, 101v [*De replicationibus*, dłuższa nota] *Quia igitur dilatorie exceptiones ante litem contendi proponuntur ...* , 193v [księga IV, rozdz. *De iudiciis*] *Item quod tenuisti et presedisti fundum, quem a me petis ...* , 229r [*De efendis permutationis*] *operas, que infaciendo consistunt, scilicet iuvare dominum ...* .
2. Kursywą, na górnym marginesie – tytuły rozdziałów: np. 73r: *De accionibus et peticionibus …* , 93r: *a quibus iudicibus primum postuletur decietura* [inną ręką] *et de eius effectu*, 96r: *In quibus accionibus et rebus locum habet secundum decretum*, 132r: *Qualiter formanda sunt testamenta*, 133r: *De ultimarum voluntatum executoribus*; 182v: *In quibus casibus libellus offeratur vel non.*
3. Rączki: np. k. 2r, 4r, 11v, 33v.

Oprawa

Deski bukowe, skóra brązowa, 2 zapięcia zaczepowe na parcianych paskach z zapinkami na dolnej okładzinie (1 zapinka uszkodzona, brak drugiej zapinki i 1 paska z zaczepem). Na górnej okładzinie dwie naklejki: z minuskułowym napisem gotyckim *Speculum Iudiciale Guilielmi*, sygnaturą *C 32* i dopisaną sygnaturą *Aaa 7* oraz mniejsza z sygnaturą *Aaa 7*.

Włochy, 1. ćw. XIV w.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Zakon krzyżacki] – k. 1r: (częściowo wymazane) *Speculum fratrum ordinis beate Marie Teutonicorum*, niżej (częściowo wymazane) *Speculum iudiciale fratrum ordinis sancte Marie domus Theutonicorum de Prussia. Olim Ordinis Theutonici in Prussia.*
2. [Biblioteka zamkowa] – sygn. C. 32., Aaa 7 (1. i 3. Standortkatalog, zob. Oprawa).
3. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – k. 2r: pieczęć okrągła „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."

Rękopis powstał na początku XIV w. w skryptorium bolońskim. Należał do jednego z konwentów zakonnych na terenie Prus Krzyżackich. Po II pokoju toruńskim został przewieziony do centralnej biblioteki zakonnej w Tapiawie, a stamtąd w 1541 r. do biblioteki zamkowej księcia Albrechta Hohenzollerna w Królewcu (Grunewald, s. 67: *A 50. Speculum Iudiciale auf pergamen*). Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Bibliografia

Steffenhagen 1, s. 31, nr LXXVI; Grunewald, *Das Register,* s. 67; Päsler, *Zur Herkunft*, s. 47; *Średniowieczna książka rękopiśmienna*, s. 62, nr 15; Jähnig, *Katalog*, s. 286.

Il. 200. Rps 66/V, k. 72r

Il. 201. Rps 67/V, k. 14r

Rps 67/V

Łac. 1. ćw. XIV w. Perg. 40,5 × 28,5 cm. K. 246 + I.

1. k. 1v-238v: **Gregorius IX papa**, ***Decretales cum apparatu Bernardi Parmensis***

– <G>regorius, episcopus servus servorum Dei, dilectis fillis doctoribus et scolaribus universis Parisius [!] *commorantibus salutem ... – Rex pacificus pia miseratione disposuit ... Innocentius III^us^. Rubrica de summa Trinitate et fide katholica.* [Tekst] *– <F>irmiter credimus et simpliciter confitemur … ><*[238v] *... Indiginum est et a consuetudine Romane ecclesiae alienum ut pro spiritualibus facere, quis homagium compellatur. Bartholomeus Johannes.*

[Apparatus] *– <G>regorius. In huiusmodi libri principio quinque precipue sunt prenotanda ... – Rex pacificus, qui ut pacem docet* [?] *venit in mundum ...* [2r] *... – Firmiter hoc ideo dicit, quia ordo fidei nostre probari non potest … >< ... nullam obligationem de facto vel de iure inducit. S. de pactis, pactiones. Amen.*

Por. Schulte, *Geschichte*, 2, s. 3-25, 114-115. Ed.: *Decretalium D. Gregorii papae IX. Compilatio*, w: CIC 2, kol. 1-928; Strassburg, ok. 1468/71: *cum glossa Bernardi Parmensis* (GW 11450). Ten sam tekst: BUMK, Inc.III.103 (Strutyńska, *Katalog inkunabułów*, nr 87). Por. *Catalogus BJ* II, s. 102-105, cod. 360-361; R. Helssig, *Die lateinischen und deutschen Handschriften der Universitätsbibliothek Leipzig*, t. 3, *Die juristischen Handschriften*, Wiesbaden 1996 (przedruk wydania z 1905 r.), cod. 965, s. 103.

2. k. 239r-246v: **Nicolaus III papa, *Constitutio „Cupientes" cum apparatu Ioannis Garsias Hispani***

– Nicholaus episcopus servus servorum Dei ad perpetuam rei memoriam. Cupientes ecclesiarum vacationibus periculosis occurrere ... >< ... Nullum ergo hominum … si quis autem etc. Datum Rome apud sanctum Petrum nonae Februaris pontificatus nostri anno tertio. Explicit textus.

[Apparatus] *– In nomine Domini amen. Casus. Licet ad occurrendum ecclesiarum vacantionibus essent multa remedia per canones adiuventa ...>...* ut preterite et ibi recurras equitas canonum. Hanc equitatem colliges per iura allegata in glossa proxima Gar. Explicit apparatus Cupientes.*

Por. Potthast, *Regesta*, nr 21665; Schulte, *Dekretalen*, s. 719; Schulte, *Geschichte*, 2, s. 31 (*Constitutio*), 162 (*Apparatus*); J. Hofmann, H. Hauke, *Die Handschriften der Stiftsbibliothek und der Stiftskirche zu Aschaffenburg*, Aschaffenburg 1978, Ms. Perg. 23, s. 46.

*3. k. Ir: *Nota. Concessum viditur, quod non est prohibitum ... Nota actorem non probantem rem absolvitur … >< ... Nota VII modos legitimandi filios nisi de matrimonio genitos … legitimantur nisi beneficio sunt indigni e. t. tanta est* [...] *lege litera.*

Składki

1-7^{6+6} (k. 1-84), 8^{1+1} (k. 85-86), 9-14^{6+6} (k. 87-158), 15^{5+5} (k. 159-168), 16^{4+4} (k. 169-176), 17^{6+2} (k. 177-184), 19^{2} (k. 185-186), 20^{6+6} (k. 187-198), 21^{1+1} (k. 199-200), 22^{2+2} (k. 200-204), 23-24^{6+6} (k. 205-228), 25^{4+4} (k. 229--236), 26^{1+1} (k. 237-238), 24^{4+4} (k. 239-246).

Pierwotna numeracja kart cyframi arabskimi na górnym i dolnym marginesie karty recto do k. 115v (105 nowej foliacji). Brak 10 kart między k. 85 i 86 oraz między k. 184-185 i 237-238. Karta 186 powinna poprzedzać 185. Reklamanty na k. 12, 36, 48, 60,

72, 84, 86, 98, 110, 122, 134, 146, 158, 168, 176, 216, 228, 236.

Pergamin

Cielęcy; cienki i średnio cienki, dwustronnie szlifowany, szlachetny, ma dość liczne naturalne krawędzie (np. k. 17, 46) i cery (np. k. 54, 70).

Pismo i zdobienia

Wykreślony schemat pisarski, liniowanie. Lustro tekstu głównego: 20-22,5 × 11-15,5 cm, tekstu glosy: 32-35,5 × 21,5-24 cm. Tekst główny, glosa i zdobienia autorstwa dwóch pisarzy: 1. k. 1v–158v, 187r-246v; 2. k. 159r (nowa składka) – 186v. Utwory 1-2: pismo bolońskie (*littera bononiensis*), utwór 3: kursywa gotycka.

Tytuły dystynkcji rubrą. Liczne inicjały (lombardy) poszczególnych rozdziałów tekstu i glosy, naprzemiennie błękitne i czerwone, bez dekoracji lub z oszczędną dekoracją kaligraficzną – podwójne lub potrójne pionowe przekreślenie oka litery, niekiedy z pojedynczymi pączkami lub palmetkami, sporadycznie w drobnej otulinie (np. 25v). Późniejsze uzupełnienia – k. 3r: rączka czarnym piórkiem, 15r: w inicjale P sumaryczna ludzka twarz. Znaki akapitu na przemian czerwone i niebieskie. Żywa pagina na górnym marginesie. W górnych narożnikach kart recto i verso tytuły dystynkcji. K. 239r-246v: brak rubrowania.

Czterdzieści trzy inicjały malowane gwaszem, do poszczególnych ksiąg i dystynkcji, wys. 3-10 wersów. Przeważają inicjały roślinne – różowy gładki korpus litery w czworokątnej ramce o ciemnobłękitnym tle; światło wypełnione symetrycznymi układami listowia lub palmet o ostrych, postrzępionych brzegach, malowane czerwienią, zielenią, jasnym ugrem; wykończone włosowym białym konturem. Często z obu krawędzi litery lub tylko z jej części górnej odrastają krótkie roślinne wypustki (na ogół w barwie litery), zakończone strzępiastymi ostrymi liśćmi w kolorze zielonym, czerwonym, bladożółtym, np. inicjały na k. 13v, 33v, 36v, 41r, 46r, 50v, 104r. W grupie dziesięciu inicjałów tego typu wypełnienie roślinne zastąpione jest figuralnym męskim popiersiem lub półpostacią, np. inicjały na k. 15v, 46v, 48r, 54v, 70r (świeccy w białych czepeczkach, kapturach lub fantazyjnych nakryciach głowy, mnisi). Twarze ujęte *en trois quarts* lub profilem, wyraziste w rysach, o zielonkawych karnacjach, z rumieńcami na policzkach. Malowane dość płasko, z użyciem miękkiego konturu i sumarycznego modelunku walorem. W niektórych inicjałach pojawiają się motywy zoomorficzne.

Il. 202. Rps 67/V, k. 14r: inicjał U(t), inicjały (lombardy)

Dwie miniatury figuralne. K. 1v: miniatura w szerokości kolumny tekstu (57 × 61 mm); scena dedykacyjna zakomponowanana w trzech arkadach: po prawej siedzący papież Grzegorz, po lewej – św. Piotr i postać stojącego z tyłu papieża, między nimi trzy postacie męskie w strojach aktualnych. K. 50r: przy kolumnie tekstu, częściowo wyprowadzona na interkolumnę – siedząca postać młodego mężczyzny w różowej tunice, trzymającego palmetę na sztywnej gałązce.

K o m e n t a r z

Dekoracja kodeksu jest typowa dla iluminatorstwa bolońskiego (Karłowska-Kamzowa, *Dekoracje malarskie*); dość bogata (liczne inicjały gwaszem), ale bez rozbudowanej partii ilustracyjnej, charakterystycznej dla wielu egzemplarzy *Decretales* bolońskich. Forma partii figuralnych (malowanych dość miękko i swobodnie, modelowanych walorem i wykańczanych gdzieniegdzie włosowo czarnym konturem), a także typ inicjałów osadzone są w stylistyce początku XIV w. Por. np. Nowy Jork – Metropolitan Museum, 55.18.3 (*Decretales*), ok. 1300; Cambrigde – UL, Dd.1.12 (*Istitutiones* Justyniana), 1. ćw. XIV w.; tamże, Ee.5.5 (*Enei-*

da Wergiliusza), 1. ćw. XIV w. Zob. także Komentarz do rękopisu 66/V.

Karłowska-Kamzowa, *Dekoracje malarskie*, s. 115-118.

Noty i glosy

Liczne noty kilku rąk na marginesach całego rękopisu i między kolumnami tekstu, np. k. 13r: *Cum consuetudinis. Sine consensu episcopi per capitulum nova consuetudo non debet induci nec antiqua mutari*, 13v: *Ad hoc. Inpostulabiliter est et inpromobiliter qui violat interdictum*, 15v: *Et si episcopus postulandus est non eligendus nullus congregacio vel collegium debet sibi eligere prelatum aliter electus repellitur …* , 76v: *hodie in eadem ecclesia potest quisque habere dignitatem cum prebenda sine dispensatione De conve. c. 1. Bon.*, 83v: *vel dicas quod in ordinarium tamquam in arbitrum compromita non potest sed tamquam in arbitratorem vel amicabilem compositorem et ita loquit lex hic allegatum*, 113r: *Ultra tercia, quarta dilacio pro ducendo testibus dare non debet nisi servata forma legali*, 118r: *Dudum is pro quo beneficiando scribitur cum clausula si est ydoneus se ydoneum probare non tenetur …* , 118v: *Ad nostrum. Si debitor creditori iuravit quod rem pignoratam non repetat nisi prius debitum solvat iuramentum servare compellitur.*

Dwie dłuższe noty na dolnym marginesie:

a. k. 245v: Benedictus XII, bulla *Regularem vitam* professis, 4 VII 1335

– *Benedictus episcopus servus servorum Dei. Ad perpetuam rei memoriam. Regularem vitam professis sic expedit … >< ... Datum apud Pontegorse Avenionensis dyocesis pontificatis nostri anno primo*.

Ed.: *Magnum Bullarium Romanum*, t. 3, cz. 2, wyd. C. Coquelines, Roma 1741 (reprint: Graz 1966), s. 203.

b. k. 246v: – *Firmiter angeli natura creati sunt boni a Deo, sed ipsi per se facti sunt mali* [*Decretales*, Lib. I, tit. 1, cap. 1] ... >< ... *quod factum notorium non eget testibus secularis* [?].

Oprawa

Silnie zdefektowana (brak $^{2}/_{3}$ dolnej okładziny, złamanie górnej okładziny); deski bukowe, skóra brązowa (silnie przetarta). 2 zapięcia zaczepowe (zachowane zapinki), ślady po 5 guzach rogowych (zachowany 1 trzpień żelazny), na krawędziach narożników okładzin potrójne miniaturowe guzy brązowe lub mosiężne (częściowo uzupełnione żelaznymi, na zachowanych elementach oprawy brak 4 guzów). Wyklejki papierowe, dolna odklejona (k. I), na wyklejce górnej okładziny znak wodny: dzwon, sim. Briquet 3967 (Trévise, 1392). Na górnej okładzinie naklejka z minuskułowym napisem gotyckim *Decretales*, obok mniejsza z sygnaturą *Aaa 6 II*. Na grzbiecie naklejka z sygn. *6*.

Warsztat nieznany, XIV w.

Stan zachowania

Rękopis jest uszkodzony mechanicznie: od k. 129 przecięcie (rysa) na prawym marginesie przechodząca w poważne rozdarcie: od k. 205 ubytek części prawego marginesu łącznie z fragmentem tekstu.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Johannes Lessen z Prus] – nota w prawym górnym rogu górnej wyklejki: *Liber Johannis Lessin de Pruszya*.
2. [Biblioteka zamkowa] – sygn. Aaa 6 (3. Standortkatalog, zob. Oprawa).
3. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – sygn. 6 (4. Standortkatalog, zob. Oprawa), k. 1r, 2r: pieczęć okrągła „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."

Rękopis, zawierający kodyfikację prawa kanonicznego dokonaną na polecenie papieża Grzegorza IX (1234) oraz konstytucję *Cupientes* papieża Mikołaja III (1279), powstał we Włoszech, przy Uniwersytecie Bolońskim – słynnym w średniowieczu centrum studiów prawniczych, w 1. ćw. XIV w. Był własnością Johanna Lessena z Prus, tożsamego przypuszczalnie z Johannem *Lessin de Prussia*, studentem Uniwersytetu we Wiedniu (1405), który w 1407 r. uzyskał tam tytuł bakałarza, oraz z Johannem Lessenem, kanonikiem kapituły katedralnej w Królewcu (1418).

Kodeks został najprawdopodobniej przekazany przez właściciela bibliotece katedralnej w Królewcu, a po rozwiązaniu kapituły i sekularyzacji jej dóbr, jeszcze przed połową XVI w., trafił do biblioteki zamkowej księcia Albrechta Hohenzollerna w Królewcu. Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Por. *Acta Facultatis Artium Universitatis Vindobonensis 1385-1416*, wyd. P. Uiblein, Graz, Wien, Köln 1968 (Publikationen des Instituts für Österreichische Geschichte VI, 2), s. 533; Biskup, *Das Domkapitel*, s. 420-422 (inne możliwości identyfikacji Johanna Lessena, kanonika sambijskiego).

Bibliografia

Steffenhagen 1, nr XI, s. 6-7; Päsler, *Zur Herkunft*, s. 46.

Il. 203. Rps 67/V, k. 1v: miniatura Grzegorz IX i św. Piotr

Il. 204. Rps 67/V, k. 50r: inicjał I(Nstituendi)

Il. 205. Rps 68/V, Thomas de Aquino, *Catena aurea super Lucam*, k. 33va: miniatura *Oktawian August zarządzający spis ludności*

Rps 68/V

Niem. 3. ćw. XIV w. Perg. 43 × 31,5 cm. K. 165.

k. 1va-165vb: **Thomas de Aquino**, ***Catena aurea super Lucam*** (do rozdz. 1-8)

– <U>ndir allen den wiezsagen die von der geburt des herren Ihesu geret haben ... >< ... abir geringe sunde die tilgit man ouch mit geringer buze.

Ed.: *Catena aurea deutsch: die ostmitteldeutsche Übersetzung des Katenenkommentars des Thomas von Aquin*, t. 1, *Lukasevangelium. Text*, red. P. Hörner, Berlin 2008 (edycja na podstawie naszego rękopisu). – Lit.: K. Ruth, D. Schmidtke, w: VL 9 (1995), kol. 813-838, zwł. 826-828 (wspomina nasz rękopis), 11 (2004), kol. 1523; Schmidtke, *Prosadenkmäler*, s. 64-68.

Składki

1^{2+4} (k. 1-7), 2-3^{5+5} (k. 8-27), 4^{4+4} (k. 28-35), 5-7^{5+5} (k. 36-65), 8^{5+5-1} (k. 66-74), 9^{4+4} (k. 75-82), 10-14^{5+5} (k. 83-132), 15^{4+4} (k. 133-140), 16-17^{5+5} (k. 141-160), 18^{4+1}(k. 161-165). W pierwszej składce wycięto dwie karty, najprawdopodobniej z miniaturami, w ostatniej składce trzy ostatnie karty – bez straty tekstu. Brak odnotowuje już katalog M. Grabego Starszego. Kustosze na końcu składek 1-17: *I^{us}-XVI^{us}*, *XVII*. Współczesna foliacja arabska ołówkiem.

Pergamin

Cielęcy; dwustronnie szlifowany, jednolity, średnio gruby i cienki (różne karty), nieliczne naturalne krawędzie, liczne naturalne otwory (np. k. 79, 81, 95, 97, 108, 119, 127) i cery (np. k. 6, 32, 45, 46, 53, 54, 61, 65, 67, 77, 81, 85, 88, 90, 94, 97).

Pismo i zdobienia

Wykreślony schemat pisarski, liniowanie. Tekst w dwóch kolumnach, lustro tekstu: 29 × 18 cm. Tekstura jednej ręki.

Tytuły rozdziałów rubrą. 126 inicjałów rozdziałów i podrozdziałów o wys. 3 wersów, na przemian czerwonych i błękitnych (lombardy), niekiedy z wydłużonymi szeryfami (np. w literach A, S). K. 61v: inicjał filigranowy, wys. 3 wersów, o błękitnym korpusie, zdobiony czerwonym filigranem palmetowym w świetle litery, z wypustką wybiegającą na interkolumnium. Rubrą: imiona cytowanych autorytetów, znaki akapitu, podkreślenia cytowanych fragmentów z Ewangelii św. Łukasza, do Lc 4, 30.

Karty początkowe rozdziałów 1-2: 1v, 33v, zdobione bordiurą marginalną oraz pojedynczymi miniaturami kolumnowymi o wys. 15 wersów, malowanymi farbami kryjącymi i złotem. Na kartach 54v, 72v, 87r, 102v, 124v, 143v, otwierających kolejne rozdziały, prostokątne pola o podobnej rozpiętości pozostawiono pod miniatury.

Miniatury kolumnowe o wys. 15 wersów, umieszczone w lewym górnym rogu tekstu, komponowane w polu pionowego prostokąta, ujęte w profilowaną ramę, malowaną światłocieniowo *en grisaille*, tło wypełnione złotem.

K. 1va: *św. Łukasz Ewangelista*, ukazany jako siwobrody mąż w błękitnym nimbie wokół głowy, odziany w cynobrowy, miękko udrapowany płaszcz z szarym podbiciem i chustę okrywającą głowę. Zasiada na perspektywicznie ujętej, szerokiej ławie o formach architektonicznych. Lewą dłonią wskazuje na trzymaną na prawej ręce banderolę, której sztywna taśma układa się w regularny łuk. Miniatura malowana miękko, kolorystyka intensywna, z dominantą cynobru.

K. 33va: *Oktawian August zarządzający spis ludności*. Władca w ubiorze o cechach mody aktualnej w poł. XIV w. ukazany jest po lewej stronie, na perspektywicznie ujętym tronie z architektonicznym baldachimem. Po stronie prawej kulisowo zestawiona grupa mężczyzn, odzianych w krótkie obcisłe opończe, nogawice i wysokie obuwie, dwaj z nich trzymają krótkie banderole. W gamie barwnej dominuje zestawienie cynobru z rozbielonym błękitem.

Bordiura w formie sztywnej, szarej gałęzi (listwy), obejmującej trzy zewnętrze marginesy, z której wyrastają w regularnych odstępach płasko malowane liście (1v – lancetowate liście dębu, o postrzępionej krawędzi, malowane szarością, czerwienią i złotem, 33v – niewielkie, sercowate liście bluszczu, malowane błę-

kitem, jasnym ugrem i złotem). Dukt gałęzi i użylenie listowia podkreślone jest cienkimi, białymi liniami.

Komentarz

Kodeks należy do grupy najstarszych rękopisów o charakterze luksusowym, zachowanych na terenie państwa zakonu krzyżackiego w Prusach. Za Karłowską-Kamzową można przyjąć datowanie dzieła na 3. ćw. XIV w.

Dekoracja iluminatorska księgi nie została ukończona. Niewykluczone, że inicjały kaligraficzne miały być dekorowane filigranem (jak to ma miejsce na k. 61v), przeoczono też inicjał 29v (pozostawione miejsce). Przypuszczalnie wszystkie karty, otwierające księgi, miały być zdobione miniaturą u szczytu kolumny tekstu oraz floralną bordiurą.

Miniatury kodeksu prezentują odmienną jakość artystyczną, na co wskazywano już wcześniej (Hermann, *Buchmalerei*; Błaszczyk 4). Wyobrażenie ewangelisty, oparte na modelu przedstawienia proroka z banderolą (stąd błędna interpretacja Karłowskiej, *Dekoracje malarskie*, zweryfikowana w *Malarstwo miniaturowe*), stoi na wysokim poziomie artystycznym. Intensywne w barwach, nacechowane jest swobodą linii i delikatnym modelunkiem, co wskazuje na stylizację, zapowiadającą styl międzynarodowy. Twarz i zarost postaci malowane są z dbałością o dekoracyjne szczegóły, szaty modelowane są walorowo, kontury – podbarwione bielą. Złote tło opracowano z dużą starannością. Hermann sugerowała wpływy czeskie, a pośrednio – włoskie, nie można wykluczyć też świadomości wzornika francuskiego, charakterystycznego dla przełomu 3. i 4. ćw. XIV w. (na co wskazuje ogólna organizacja przestrzeni, wprowadzenie szerokiego tronu, kaligraficzna linia draperii szat, wypełnienie złotego tła dekoracyjną kratką). Przedstawienie narracyjne z cesarzem Oktawianem, o zgaszonej kolorystyce, wykonane jest inną ręką – w surowszej, słabszej artystycznie konwencji. Kontur jest mocniejszy, wypełniony płaską plamą barwną, pozbawioną modulacji. Skróty perspektywiczne i pozy postaci cechują się nieudolnością, a twarze i włosy potraktowane są sumarycznie. Pod względem stylistycznym i kostiumologicznym przedstawienie to nosi cechy archaizujące, bliskie połowie XIV w. Niewykluczone, że bordiury wykonał trzeci twórca (Błaszczyk 4). Ich sztywność i charakter ulistnienia wskazują na prawdopodobne inspiracje francuskie. Warsztatowo dekoracja rękopisu zbliżona jest do iluminacji w bogatszym kodeksie 76, co pozwala na związanie ich z jednym skryptorium. Zdaniem Karłowskiej-Kamzowej (*Malarstwo miniaturowe*), mistrzowie rękopisu 68 należeli do młodszej generacji twórców i kształceni byli w innym środowisku, zdaniem Iwony Błaszczyk (Błaszczyk 3) podobieństwo dekoracji w obu kodeksach wskazuje na wspólny, przypuszczalnie francuski wzornik.

Zob. Hermann, *Buchmalerei*, s. 233-235, 241, il. po s. 248; Karłowska-Kamzowa, *Dekoracje malarskie*, s. 136, 137, il. s. 138, 145; eadem, *Malarstwo miniaturowe*, s. 207-208; eadem, *Malarstwo książkowe*, s. 472-473; Błaszczyk 3, 4; Jędrzejewska, Gotyckie iluminacje 1, s. 134; eadem, *Gotyckie iluminacje* 2, s. 23.

Oprawa

Deski dębowe, skóra jasnobrązowa (silnie przetarta), 2 zapięcia uszkowe na skórzanych paskach z bolcami na górnej okładzinie (zachowany 1 guz i 2 blaszki mocujące), po 5 guzów rogowych na obu okładzinach. Na środku górnej okładziny sygn. *Lll 3* [?]. Dwie naklejki na grzbiecie, nieczytelne. Na wyklejce górnej okładziny sygn. *887*.

Prusy Krzyżackie, 3.-4. ćw. XIV w.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Biblioteka zamkowa] – sygn. Lll. 3 (3. Standortkatalog, zob. Oprawa).
2. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – sygn. 887 (4. Standortkatalog, zob. Oprawa), k. 1v: pieczęć okrągła „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."

Kodeks powstał w państwie zakonnym (w skryptorium w Malborku?) w 3. ćw. XIV w. Jest najprawdopodobniej tożsamy z rękopisem wspominanym w inwentarzach majątkowych zamku w Malborku z lat 1394 i 1398 jako *glossa obir Lucam* (MAB, s. 124-125). Po wojnie trzynastoletniej trafił do biblioteki Zakonu w Tapiawie. W 1541 r. został przewieziony do biblioteki zamkowej w Królewcu (Grunewald, s. 79: *B. 129. Der heiligenn annotata in sacram scripturam / geschriben auff pergamen deß anfang ist / vnder allen denn*). Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Bibliografia

Ed.: http://kpbc.umk.pl/dlibra/docmetadata?id=33839&from=publication. – Lit.: Steffenhagen 3, nr 44, s. 571-572; W. Ziesemer, *Catena aurea*, „Altpreußische Forschungen", 19, 1942, s. 190; Schmidtke, *Repräsentative deutsche*, s. 354-368, il. s. 375; Grunewald, *Das Register*, s. 79; Plate, *Zum Verbleib*, s. 106; Mentzel-Reuters, *Arma spiritualia*, s. 270; Päsler, *Katalog*, s. 74-75; Jähnig, *Katalog*, s. 296; Päsler, *Deutschsprachige geistliche Texte*, s. 54; idem, *Zur Überlieferung*, s. 196, s. 201-202; Thorn/Toruń, Universitätsbibl., Rps 68/V, w: http://www.mr1314.de/2871 (dostęp 10.06.2014).

Il. 206. Rps 68/V, k. 1v: miniatura *Św. Łukasz Ewangelista*

Il. 207. Rps 69/V, *Biblia latina*, k. 1v

Rps 69/V

Łac. 3. ćw. XII w. Perg. 42 × 32,5 cm. K. I + 237 + II.

k. 1v-237v: ***Biblia latina*** (*Vetum Testamentum: Genesis – Abdias*)

k. 1r: Wykaz zawartości (w podwójnej arkadzie): *In corpore huius libri continetur epistola Hieronimi ad Paulinum episcopum de omnibus divine historie libris. Item pentateicum Moisi. Item liber Iosue ben Nun. Liber Iudicum. Liber Ruth. Quatuor libri Regum. Ysayas. Iheremyas. Iezechiel. Daniel prophete. Item IIIIor prophete minores scilicet Osee, Ioel, Amos, Abdias.*

k. 1v: *Incipit epistola sancti Hieronimi presbiteri ad Paulinum episcopum de omnibus divinis historie libris. – Frater Ambrosius tua michi munuscula perferens detulit ...* ><[246v] *… Si fures introissent ad te, si latro*‖.

k. 1v-4v: Hieronymus, *Epistola LIII ad Paulinum* (RB 284; PL 22, 540-549); 4v-5r: Hieronymus, *Praef. in Pent. Ad Desiderium* (PL 28, 147-152); 5r: Index cap. Gn; 5r-26r: Gn; 26r-27r: Index cap. Ex; 27r-45r: Ex; k. 45r-46r: Index cap. Lv; 46r-58r: Lv; 58rv: Index cap. Nm; 58v-76r: Nm; 76r-77r: Index cap. Dt; 77r-91v: Dt; 91v: Hieronymus, Prol. Iosue (RB 311; PL 208, 503-506); 92r: Index cap. Ios; 92r-102v: Ios; 102v: Index cap. Idc; 103r-113r: Idc; 113v-114v [na marginesach]: Index cap. Rt; 113v-115r: Rt; 115r-116r: Hieronimus, Prol. in libros Rg (RB 323; PL 28, 593-604); 116r-116v: Index cap. Rg I-II; 116v-143r: Rg I-II; 143r-144v: Index cap. Rg III-IV; 144v-145r: Ps.-Hieronymus, *Ep. ad Dardanum*: *Cogor a te, ut tibi Dardane … et est minima sapientia legis veteris in manu Iudeorum* (Hammerstein, *Instrumenta*, s. 120-130); 145r-163v: Rg III 1-22,49 a [brak składki z tekstem III Reg. 22, 49 b – IV Reg. 15, 28 a], Rg IV 15,28 b – 25, 30; 163v-164v: Hieronymus, Prol. Is (RB 482; PL 28, 903-904); 164-181v: Is 1 – 58, 3 a [brak składki z tekstem Is 58, 3 b – Ier 11, 20 a]; 182r-201v: Ier 11, 20 b – 52, 34; 201r-204r: Bar; 204r-206r: Lam; 206r: Hieronymus, Prol. Ez (RB 492; PL 28, 993-996), 206v-221r: Ez 1 – 36, 5 a [brak składki z tekstem Ez 36, 5 b – Dn 2, 9 a]; 222r-230v: Dn 2, 9 b – 14, 42; 230v-231r: Hieronymus, Prol. in librum duodecim proph. (RB 500; PL 28, 1071-1072); 231r-231v: Os; 233v-234r: Prol. Ioel (RB 511), 234r-235r: Jl; 235r Prol. Am (RB 515); 235r-237v: Am; 237v: Hieronymus, Prol. Ab (RB 519); 237v: Ab (1, 1 – 1, 5 a).

Składki

$1\text{-}9^{4+4}$ (k. 1-72), 10^{4+3} (k. 73-79: jedna karta wycięta, pozostał lewy dolny narożnik z paginacją 78a), $11\text{-}14^{4+4}$ (k. 80-111), 15^{4+3} (k. 112-118), $16\text{-}18^{4+4}$ (k. 135-142), 19^{5+4} (k. 143-151), 20^{4+4} (k. 152-159), 21^{3+3} (k. 160--165: brak środkowego arkusza), $22\text{-}30^{4+4}$ (k. 166-237). K. 141 sfoliowana dwukrotnie.

Brak składki między składkami 20 i 21 (III Rg 22, 49 b – IV Rg 15, 28 a), 23 – 24 (Is 58, 3 b – Ier 11, 20 a), 28 – 29 (Ez 36, 5 b – Dn 2, 9 a) oraz jednej karty po k. 237 z dalszym ciągiem Księgi Abdiasza. Współczesna foliacja ołówkiem.

Pergamin

Cielęcy; gruby, dwustronnie szlifowany, posiada naturalne krawędzie, otwory i cery–zeszycia.

Pismo i zdobienia

Wykreślony rysikiem schemat pisarski, liniowanie. Tekst w dwóch kolumnach. Lustro tekstu: 34-34,5 × × 24 cm. Minuskuła romańska jednej ręki. Tytuły ksiąg wpisane majuskułą z elementami uncjały lub półuncjały, rubrą. Dopisane później (XV w.?): żywa pagina (tytuły ksiąg) na górnym marginesie, numery rozdziałów cyframi rzymskimi na marginesach i między kolumnami tekstu.

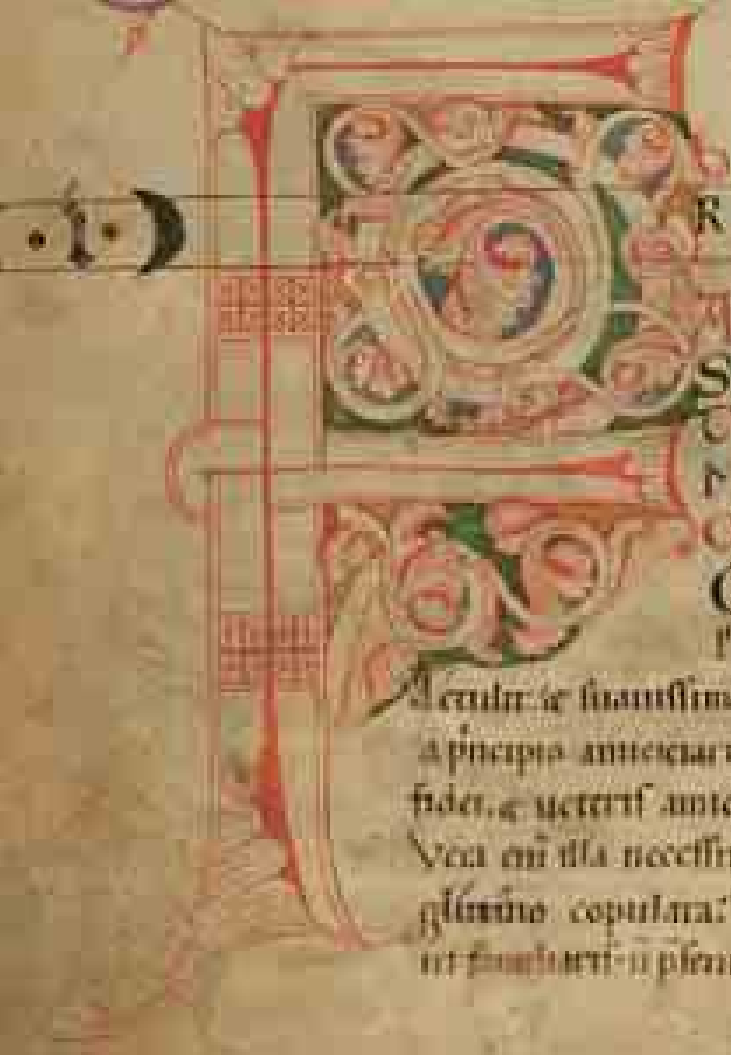

Il. 208. Rps 69/V, k. 1v: inicjał F(rater) – Hieronymus, *Epistola LIII ad Paulinum*

K. 1r: wykaz zawartości w schemacie o wym. 160 × × 157 mm. Rubrowany tekst (półuncjała) umieszczony jest w podwójnej arkadzie wspartej na trzech kolumnach. Archiwolta arkady dwudzielna, od strony zewnętrznej dekorowana ornamentalnie, o kulistych bazach i kapitelach, zdobionych akantową palmetką. Kontur malowany rubrą; archiwolty arkad, środkowa kolumna oraz detal lewej kolumny – wypełnione zielenią malachitową. Kolorystyka pastelowa, wyblakła.

Inicjały kaligraficzne rozdziałów i podrozdziałów o wys. 2-4 wersów, czerwone i niebieskie, wyprowadzone nieco poza kolumnę tekstu na lewy margines kart, o pogrubianych kreskach głównych, z cienkimi szeryfami.

Inicjały ornamentalne ksiąg i prologów wykonywane były przez co najmniej trzech dekoratorów o odmiennym temperamencie, czytelnym w dukcie linii i w staranności wykończenia. Inicjały dwóch pierwszych dekoratorów mają formy roślinne i budowane są według tej samej zasady (korpus litery kształtowany z dekoracyjnych pnączy). Litery trzeciego dekoratora mają abstrakcyjne kształty geometryczne. W indywidualnej konwencji wykonano poza tym inicjał na k. 143v C(ogor), o wys. 8 wersów, zbudowany z wici roślinnej, okonturowanej rubrą i płasko wypełnionej złotem proszkowym; z szeroką, czarną opaską na krzywiźnie litery i błękitnym wypełnieniem w partii ażurów. Obok inicjałów pierwsze wyrazy tekstu wpisane majuskułą z elementami uncjały i półuncjały.

Pierwszy dekorator – 1v: F(rater), 19 wersów; 4v: D(esiderum), 9 wersów; 5v: I(n principio), 17 wersów; 27r: H(ec sunt), 12 wersów; 45v: V(ocavit), 14 wersów; 58v: L(ocutus), 17 wersów (inicjał nieukończony, wykonany jest tylko linearny zarys kształtu, bez barwnego wypełnienia); 103r: P(ost), 20 wersów (inicjał nieukończony, nakreślony wyjątkowo czarnym konturem, z wstępnym szkicem kolorystycznym w świetle i kresce litery); 131v: F(actum), 22 wersy. Litery budowane w całości z dekoracyjnych pnączy o precyzyjnym, czerwonym rysunku (por. nieukończony inicjał na k. 58v) i pewnej, ciągłej kresce. Ażury w obrębie światła liter wypełniane kryjąco błękitem, zielenią malachitową, ugrem. Budowa inicjałów skomplikowana, nacechowana przemyślaną regularnością. Kształt liter w partii korpusu uzyskany jest ze sztywnych wąskich pędów, często spiętych opaskami i silnie rozgałęziających się w światłach wewnętrznych, gdzie tworzą na ogół ciasno splecione woluty z gęstymi, potrójnymi listkami. W niektórych przypadkach pojawia się regularna plecionka (5v, 58v). W inicjale na k. 45v wić wyrasta z formy zoomorficznej (krzywiznę litery buduje ciało smoka), a w inicjale 5v krańce pędów przekształcają się w ujęte profilowo, skrzydlate smoki.

Drugi dekorator – 77r: H(aec), 15 wersów; 91v: T(andem), 12 wersów; 92r: E(t factum), 11 wersów; 115r: V(iginti), 13 wersów; 145r: E(t), 16 wersów; 164r: V(isio), 14 wersów; 205v: E(t), 14 wersów; 231r: V(erbum), 13 wersów; 235r: V(erba), 12 wersów; 237v: V(isio), 12 wersów. Inicjały o podobnej roślinnej strukturze, jednak o mniej precyzyjnym rysunku, z pominięciem drobnych detali roślin oraz form zoomorficznych. Artysta mniej wprawny od pierwszego dekoratora, posługujący się bardziej swobodnym, często przerywanym konturem o zmiennej grubości oraz nerwową, chwiejną kreską cieniującą.

Trzeci dekorator – 113v: I(ncipit), 17 wersów; 163v: N(emo), 12 wersów; 201r: E(t), 8 wersów; 206r: R(ecordare), 7 wersów; 206r: H(esechiel), 7 wersów; 234r: V(erbum), 11 wersów. Twórca najsłabszy artystycznie, o dużo bardziej schematycznym, uproszczo-

nym stylu. Inicjały w odmiennej konwencji. Litery o wyoblonych formach mają wyraźnie zgeometryzowaną strukturę, palmety i liście są tylko dodatkiem (wyjątek – inicjał na k. 201r, o korpusie uformowanym z pędów, rozgałęziających się w palmety). Bloki liter dzielone są na ogół na dwa różnobarwne pola o rozmaicie ukształtowanej linii podziału, najczęściej czerwono-błękitne, czasem zielono-błękitne z dodatkową nitką czerwieni. Często litery obramione są dodatkowo obwódką, tworzącą formy liściaste, wypełnione jasnym ugrem (k. 163v, 206r). W światłach liter występują najczęściej palmety o uproszczonej formie, malowane czerwienią, błękitem i zielenią malachitową. Poszczególne elementy struktury nie mają linearnego konturu i pozbawione są precyzyjnego wykończenia – kształt liter budowany jest za pomocą płaskich plam i grubych linii o różnych barwach.

Komentarz

Przy dekoracji pracowało trzech twórców, z których zdecydowanie najniższy poziom prezentował trzeci dekorator, operujący najsurowszym, kaligraficznym wzornikiem form roślinnych. Sposób uformowania inicjałów pierwszego i drugiego dekoratora wskazuje natomiast na tradycję nadreńską. Wywodzi się z niej szereg rozwiązań artystycznych, jak: giętka wić z suchego pędu, nakreślona czerwonym konturem i pozbawiona barwnego wypełnienia; dzielenie kreski litery za pomocą pola wypełnionego drobnym kropkowaniem; wolutowe i plecionkowe układy pędu; system kolorystycznego wypełnienia ażurów; drobne formy liściastych potrójnych pączków; motywy zoomorficzne i sposób ich powiązania ze strukturą ornamentu. Bliskich analogii dostarczają inicjały w zespole kodeksów dolnoreńskich, powstałych przede wszystkim w Kolonii, w XII w., przechowywanych w Dombibliothek w Kolonii: cod. 61 (Darmst. 2054) – Komentarz św. Augustyna do księgi Genesis z 1. poł. XII w.; cod. 59 (51) – Lekcjonarz bpa Fryderyka z ok. 1130; cod. 139 (Darmst. 2133) i 140 (Darmst. 2441) – dwutomowe *Pontificale Coloniense* z ok. 1150 r.; cod. 181 (Darmst. 2189) – *Liber secundarium* Piotra Lombarda z trzeciej tercji XII; cod. 163 (Darmst. 2147) – *Antiquitates Iudaicae* i *Bellum Iudaicum* Józefa Flawiusza z trzeciej tercji XII (http://www.ceec.uni-koeln.de/ – 18.08.2014). Toruńska Biblia powstała najprawdopodobniej w skryptorium benedyktyńskim, pracującym w orbicie kolońskiej lub w samej Kolonii ok. połowy XII w. – być może w skryptorium opactwa św. Pantaleona.

Por. E. Horváth, *Bibliotheken und Gelehrte im alten Hamburg. Ausstelung der Staats- und Universitätsbibliothek Hamburg anlässlich ihres 500jährigen Bestehens*, Hamburg 1979, s. 63 (il.), 66, nr 47.

Noty i glosy

Dwóch rąk, 1. XII w. (?), k. 1v: *O Italia quondam a Grecis occupata magnam Greciam est apellata demum a regis nomine Saturnia mox et Lacium dicta …* (*Isidori Hispalensis Episcopi Etymologiarum sive originum libri XX*, t. 1-2, wyd. W. M. Lindsay, Oxonii 2007-2008, lib. 14, 4, 18), *labor Apolloniimmiis*, 4v: *Sicut in antiquissimis libris invenitur et magistri doctissimi tradunt Hieronimus non posuit hic „pro vili portione" sed „pro viri portione"…* , 6r: *in hebro non est evilath sed eivlath. Scribitur enim his litteris …*, 180r: *Hoc loco Hieronimus transtulit orix ita super Ysayam dicens Orix hebraice appelatur „tho" …* , 197r: *Non debes legere cariathiarim ut unam sillabam facias de his litteris …* , 2. XIV w. (?), 178v: *Quando F est littera dominicalis tunc hic incipe legere.*

Oprawa

Deski dębowe, skóra brązowa, 2 zapięcia zaczepowe na skórzanych paskach. Dekoracja okładzin o kompozycji ramowej ze zwierciadłem, ślepo wyciskana strychulcem i radełkami. Wyklejki z papieru żeberkowego ze znakiem wodnym z motywem drzewka dębowego – war. Piccard 14, II 138 (Königsberg, 1647). Na górnej wyklejce ekslibris Bogusława Radziwiłła oraz sygn. *1047*. Na grzbiecie naklejka z sygn. *1047*.

Lipsk, prawdopodobnie Simon Grahl, koniec XVI – początek XVII w.

Por. Haebler, *Rollen und Plattenstempel*, s. 155; Tondel, *Dawny ekslibris*, s. 283-284.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Bogusław Radziwiłł] – ekslibris, 1671 r., zob. Oprawa.
2. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – sygn. 1047 (4. Standortkatalog, zob. Oprawa), k. 1v pieczęć okrągła: „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."

Rękopis powstał najprawdopodobniej w skryptorium klasztoru św. Pantaleona w Kolonii lub w kręgu jego oddziaływania. Nie znamy jego dalszych losów. W XVII w. znalazł się w zbiorach księcia Bogusława Radziwiłła, namiestnika Prus Książęcych z ramienia swego wuja Fryderyka Wilhelma Hohenzollerna

(1657-1669), który testamentem z 1668 r. ofiarował go wraz z całym swym księgozbiorem, bibliotece zamkowej w Królewcu. Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Bibliografia

C. Diesch, *Fürst Boguslav Radzivill und seine Bücherschenkung an die Königsberger Schlossbibliothek*, w: *Festschrift Georg Leyh. Aufsätze zum Bibliothekswesen und zur Forschungsgeschichte dargebracht zum 60. Geburtstage*, Leipzig 1937, s. 124; Strutyńska, *Dawne Biblie*, s. 14 (il.), s. 15, nr 1, s. 16 (il.); Jähnig, *Katalog*, s. 260 (*Biblia Latina Veteris Testamenti* [...] *zu End defect*); Päsler, *Die Handschriftensammlungen*, s. 197.

Il. 209. Rps 69/V, k. 77r: inicjał H(aec) – *Liber Deuteronomii*

Il. 210. Rps 69/V, k. 27r: inicjał H(ec) – *Liber Exodus*

De tentoriis circa tabernaculum et sacris vestibus pontificis ac leuitarum et de oblatione totius preparationis in ministerium dei;

cl In die primo mensis primi precepit dominus moysi sanctificare omnia et induere aaron stola sancta eius.

cli In primo mense secundo anno profectionis de egypto statuit moyses tabernaculum testimonii;

clii Consummato tabernaculo texit nubes tabernaculum et maiestas domini impleuit illud. INCIPIT.

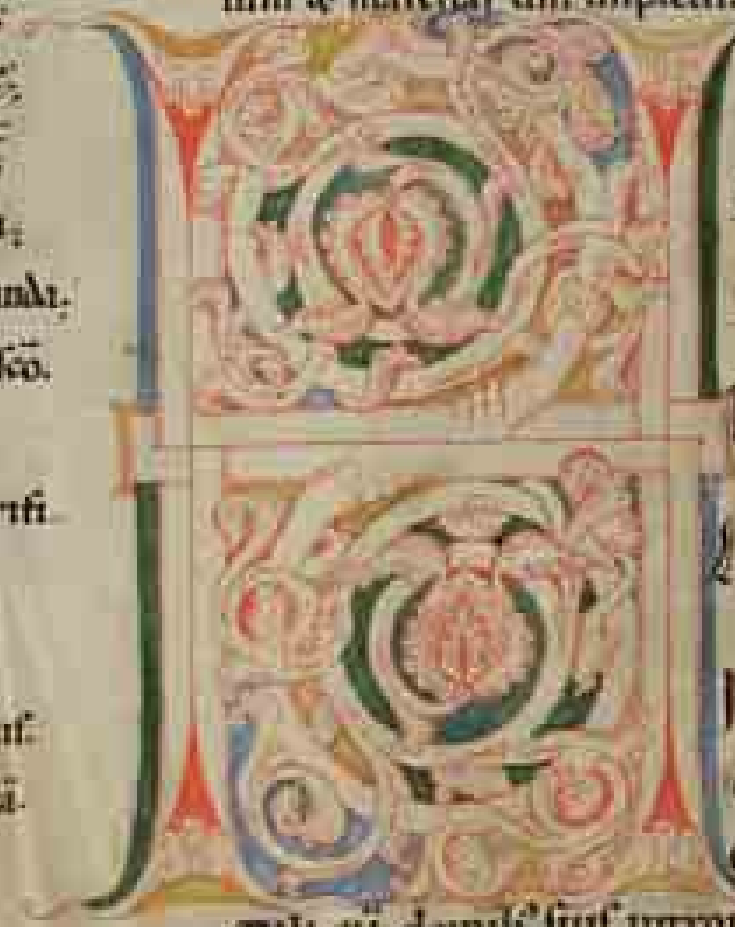

ELLES MOTH
IDEST
EXODVS;

ECSVNT (Cap. I

NOMINA FI
LIORVM
ISRAHEL.

Qui ingressi sunt in egyptum cum iacob. singuli cum domibus suis introierunt. ruben. symeon. leui. iudas. sachar. zabulon et beniamin. dan. et neptalim. gad. et aser; Erant igitur omnes anime eorum qui egressi sunt de femore iacob. septuaginta quinque. Joseph autem erat in egypto. Quo mortuo. et universis fratribus eius. omnique cognatione sua. filii israel creuerunt et quasi germinantes multiplicati sunt. ac roborati nimis imple

Il. 211. Rps 70/III, *Dīvān Hāfiza*, k. 93v: miniatura Scena pałacowa

Rps 70/III

Perski. 1513. Papier. 35 × 23 cm. K. II + 135.

k. 1v-135v: **Dīvān Hāfiza**
410 gazelów, ułożonych alfabetycznie.

Składki

1-7^{4+4} (k. 135-80), 8^{3+3} (k. 79-74), 9-11^{4+4} (k. 73-50), 12^{4+3} (k. 49-43), 13^{2+3} (k. 42-38), 14-15^{1+1} (k. 37-33), 16^{3+4} (k. 32-27), 17^{4+4} (k. 26-19), 18^{3+3} (k. 18-13), 19^{1+1} (k. 12-11), 20-21^{3+3} (k. 10-I).

Foliacja atramentem w lewym górnym rogu, XVIII/XIX w. (?) Na dolnych marginesach kart znaki literowe zapowiadające pierwszą literę kolejnej karty (reklamanty).

Wg notatki w j. niem. na k. Ir, rękopis zawierał 149 kart, dwa załączniki doklejone do k. 149 oraz dwie kartki informujące o zawartości i losach kodeksu. W okresie powojennym stracił ostatnie 14 kart z kolofonem zawierającym datę powstania rękopisu (1513) oraz wspomniane załączniki. Wg *Handschriftliche Funde* (zob. niżej), s. 279, były to rysunek przedstawiający sułtana Osmana i pergaminowy pasek z modlitwą muzułmańskiego pielgrzyma z tłumaczeniem na j. perski wybranych słów arabskich. Już w XVIII w. brakowało karty po k. 5, a karta 34 była błędnie wklejona między kartami 27 i 28 (k. 5v: *Folium excidit*, ręką J. Hassego (?); k. 27v adnotacje: *verg. Blatt 34*, k. 34v: *s. Blatt 28*). Brak karty po k. 36 (Majda, *Katalog*, s. 150).

Pismo i zdobienia

Tekst w dwóch kolumnach, 12 wierszy na stronie. Pismo nasta ʿlik czarnym atramentem. Frontyspis (k. 1v) zdobiony złotym i błękitnym ornamentem geometryczno-roślinnym. Marginesy kart 1v, 2r, 9rv, 93v-94r, 112v-113r wypełnione złotym ornamentem z motywami roślin i ptaków. Gazele w ramkach o wym. 21-22 × 12–13 cm oddzielone kartuszami wypełnionymi złotym i błękitnym ornamentem geometryczno-roślinnym. W kartuszach zwroty eulogiczne (poprzedzające poszczególne utwory) pismem naschi, białym i żółtym atramentem.

Dwie miniatury szkoły safawidzkiej, wykonane w technice gwaszu, przypisywane Sultanowi Mohammedowi działającemu na dworze szacha Tahmaspa w Tabrizie, ok. 1530: k. 93v, 12 × 10,3 cm: scena pałacowa, k. 112v, 12 × 12 cm: scena darowania księgi. Brak karty z miniaturą przedstawiającą księcia ucztującego w ogrodzie (obecnie Fundacja Książąt Czartoryskich – Muzeum Narodowe w Krakowie, nr inw. Ew. rys. 2193) – Majda, *Arcydzieła*, s. 88, poz. 23. Wspólne pochodzenie trzech miniatur odkryła M. Ginter, zob. niżej, s. 188-191.

Oprawa

Kopertowa, zrekonstruowana na wzór oprawy *Divanu* Hafiza z Biblioteki Książąt Czartoryskich, sygn. 3458: tektura, skóra cielęca barwiona na brązowo. Wyciski dekoracji złocone.

Stan zachowania

Rękopis po konserwacji przeprowadzonej w 1998 r.

Noty i glosy

k. Ir: Anīsī (tytuł i nazwisko kopisty).

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – k. Ir, 1r: pieczęć okrągła „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."

Nie znamy sygnatury królewieckiej rękopisu: kodeks stracił oprawę w czasie transportu w latach 1945-1946 (pozostały fragmenty grzbietu), jest jednak z pewnością tożsamy z Ms. 2435 biblioteki królewieckiej, powstałym w 1513 r. (Hoedt, zob. niżej, s. 36; Ginter,

s. 184-185 jako przypuszczenie). Kodeks znalazł się w zbiorach biblioteki najprawdopodobniej w XVII w.: wg *Handschriftliche Funde*, s. 279, został pozyskany wraz z dwoma innymi rękopisami arabskimi przez kapelana oddziałów niemieckich Jana Briskorna w czasie oblężenia Budy w 1683 r., a następnie darowany bibliotece w Królewcu. Na przełomie XVIII i XIX w. został opisany przez królewieckiego orientalistę Johanna G. Hassego. On także prawdopodobnie sfoliował rękopis: odkrył niewłaściwie miejsce karty, którą oznaczył zgodnie z układem tekstu numerem 34 i dopisał informację o brakującej karcie. Najprawdopodobniej w pierwszych latach XIX w. kodeks stracił kartę z miniaturą: znalazła się ona w Bibliotece Poryckiej Tadeusza Czackiego, zakupionej w 1818 r. przez Czartoryskich. Dalsze losy rękopisu zob. Rps 3/I.

Bibliografia

Handschriftliche Funde aus Königsberger Bibliotheken, AM, 3, 1866, s. 278-279; G. Hoedt, *Der Einband der Hafiz Handschrift der Staats und Universitätsbibliothek zu Königsberg (Pr.)*, „Archiv für Buchbinderei. Zeitschrift für Einbandkunst und Einbandforschung", 37, 1937, s. 36-37; Majda, *Katalog*, s. 150; J. Czuczko, Dīvān Hāfiza, Rękopis perski z XVI wieku. Dokumentacja konserwatorska, Toruń 1998 (wydruk komputerowy przechowywany w Sekcji Rękopisów BUMK); Majda, *Arcydzieła*, s. 86 poz. 8 (Rps 70/III), s. 88, poz. 23 (FKCz-MNK, nr inw. Ew. rys. 2193); M. Ginter, *Miniatury z „Diwanu" Hafiza, przypisywane Sultanowi Mohammedowi, z Biblioteki Głównej Uniwersytetu Mikołaja Kopernika*, „Toruńskie Studia o Sztuce Orientu", t. 1, 2004, s. 181-191.

Il. 212. Rps 70/III, k. 112v: miniatura Scena darowania księgi

Il. 213. Rps 70/III, k. 1v: frontyspis

Il. 214. Rps 72/V, *Commentarius in Institutiones Iustiniani*, k. 1r

Rps 72/V

Łac. 1439. Papier i perg. 39,5 × 29,5 cm. K. 298.

1. k. 1r-295r: ***Commentarius in Institutiones Iustiniani***

Pio [?] *super Institutiones*

– *<V>igilate; legitur enim: si vigilavi, meliorem condicionem meam feci, quia ius civile violantibus* [vigilantibus !] *scriptum est, ff* [Digestum] *qui* [que !] *in frau. cre., l. pupillus in fi. Qui ymi ille sacratissimi Iustinianii recto principium constituciones dilucide emere de tradere resipiscens manibus ad celum erectis ...* [2r] – *In nomine Domini nostri Ihesu Christi. Rubrica. Dividitur in quinque partes. Primo premittit Divini nominis invocationem, 2º ponit imperialis culminis denominacionem …* [3r, Prolog] – *<I>mperator. Hic post Rubricam permittit prohemium et triplex causa ponitur in glosa. Dividitur quia previo imperator tacite questioni respondet que sibi fieri posset ...* [5r, Tekst] – *De iustitia et iure. Rubrica. Dimisso prohemio, quod studio camerario relinquo tamquam clarum. Sequitur rubrica de iusticia et iure. Glosa continuat vero ad precedencia cum previa sit ... >< ... Unde sicut per iudicem demonstramus, quid intendimus, sic per hunc tractatum demonstratur, de quo intenditur circa publica crimina in ff et c. secundum Io. Fa. Explicit presens liber, perscriptus per Hermannum prepositi clericum Hildesemensis diocesis atque completus Basilee tempore generalis concilii, anno Domini millesimo quadringentesimo tricesimo nono, die Iovis undecima Iunii, hora decima vel quasi* [11 VI 1439].

2. k. 295v-298r: **Baldus de Ubaldis, *Commentarius in Institutiones Iustiniani***: *Tit. de emptione et venditione* (lib. 3, tit. 23), *De obligationibus quasi ex contractu* (3, 27), *Per quas personas nobis obligatio acqiritur* (3, 28), *Quibus modis obligatio tollitur* (3, 29: brak 5 ostatnich paragrafów).

– *In hiis. In titulo De emptione et venditione. In glosa, que incipit Ut quia. Ex istis glosa videtur innui, quod contractus in scriptis celebrandus non valet nisi partes subscribant quod intelligit ... >< ... apparet clare quando sit facienda cessio et quando valet vel non, licet glosa contra* [circa !] *hanc materiam minus perfecte et non clare loquatur.*

Ed.: Köln 1477 (Hain 2271); *Baldi Ubaldi … Praelectiones in quatuor Institutionum libros*, Venetiis 1586, s. 36v-37v, 38r-39v; *Baldi Ubaldi Perusini commentaria in digestum vetus, digestum novum, institutiones, in feudorum usus et index: Venetiis 1576--1577* (2 CD-ROM), red. A. J. B. Sirks, Maastricht 2004. – Lit.: D. Maffei, *Bartolomeo de Novara († 1408) autore della „Lectura institvtionvm" attribuita a Baldo delgi Ubaldi*, „Rivista di storia del diritto italiano", 63, 1990, s. 5-22, przedruk w: D. Maffei, *Studi di storia delle università e della letteratura giuridica* (Bibliotheca Eruditorum, 1), Goldbach: Keip Verlag, 1995, s. 207-224.

*3. Wyklejka dolnej okładziny: Informacja o przywieszeniu na drzwiach kościołów kolońskich pisma procesowego (*litteras compulsoriares)* w sprawie spadkowej Henryka *Huszgin*, skierowanego do wicehrabii i ławników miasta Kolonii, Kolonia 1 VI 1438

In nomine Domini amen. Anno a nativiate eiusdem milesimo quadragentessimo trecesimo octavo indictione prima die vero Solis prima mensis Junii, que fuit sac[er?] *dies Pentecostes hora primarum vel quasi*

Na następnych stronach:
Il. 215. Rps 72/V, k. 1r: miniatura Cesarz z elektorami Rzeszy

pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Eugenii divina providencia pape quarti anno octavo. Ego notarius publicus subscriptus ad infrascripta facienda in vim retroscriptarum litterarum compulsorialium per discretum virum Henricum Huszgin laicum Colonensis diocesis debite requisitus ... >< ... Acta fuerunt hec Colonie ... presentibus ibidem Hinrico Podernack, Gerhardo de Dusseldorp laicis Colonensis diocesis testibus ad premissa vocatis specialiter et rogatis. Et ego Conradus Rodenborch clericus Verdensis diocesis publicus imperiali auctoritate notarius … presens publicum instrumentum manu propria mea spripto, exinde confeci, publicavi et in hanc publicam formam redegi, signoque et nomine meis solitis et consuetis signavi, rogatus et requisitus in fide omnium et singulorum premissorum.

Instrument notarialny Konrada *Rodenborche* duchownego diecezji Verden (sufragania Moguncji). Na odwrociu – właściwe pismo procesowe. Dokument przyklejony jest w $^{2}/_{3}$ do okładziny kodeksu. Widoczny znak i subskrypcja notarialna Lubertusa Johannis de Hnesdena (Holandia).

Składki

1-10^{5+5} (k. 1-100), 11^{5+6} (k. 101-111), 12-28^{5+5} (k. 112--281), 29^{5+4} (k. 282-290), 30^{4+4} (k. 291-298).

Zewnętrzny arkusz pierwszej składki pergaminowy. Reklamanty na końcach składek. Współczesna foliacja ołówkiem co drugą kartę.

Znaki wodne

1. War. Piccard 8, III 432 (1416-1419) lub 437 (1421), k. 1-162, 164-169, 171-298; 2. Id. Piccard 2, I 351 (1442-1445), k. 163, 170.

Stan zachowania

Dobry. Na dolnym marginesie całego rękopisu ślady zalania. Wyklejka dolnej okładziny w $^{1}/_{3}$ oderwana.

Pismo i zdobienia

Wykreślony schemat pisarski. Tekst w dwóch kolumnach, lustro tekstu 29-29,5 × 18-19 cm. Pismo jednej ręki, bastarda. Tytuły dystynkcji i paragrafów powtarzane na górnym prawym marginesie.

Tytuły rozdziałów rubrą. Incipity komentowanych fragmentów *Institutiones* teksturą, niekiedy zakreślone rubrą. K. 77r: inicjał <H>oc – w „o" wpisana twarz ludzka. Znaki akapitu w tekście i w glosach na marginesach na przemian czerwone i niebieskie.

Dwa typy inicjałów filigranowych:

1. Inicjały rozpoczynające poszczególne rozdziały: np. k. 5r, 11r, 20v, 21r, 69, 84v, w ostatniej, 4. księdze, sporadyczne: k. 121r, 124v, 129, 161v, 271v.

Litery malowane kryjąco, naprzemiennie czerwienią lub błękitem, z dekoracją w kontrastowej barwie (sporadycznie stosowano atrament fioletowy). W niektórych inicjałach laski liter „przeprute" są prostymi lub falistymi prześwitami. Światła liter wypełniane drobnym filigranem o zróżnicowanych formach (palmetki z wypustkami, gęste pączki z ziarnami, kiście pączkowe; niekiedy kompozycja symetryczna, z zastosowaniem pionowych lasek, dzielących wnętrze litery). Obramienia liter zdobione licznymi perełkami lub falistymi wypustkami. Przy laskach liter na ogół skupione grona ciasno zwiniętych ślimacznic, pełniące rolę łącz pomiędzy literą a marginalną wypustką, budowaną z zamaszystych, falistych wici, rozgałęziających się promieniście na całą szerokość marginesu, malowanych kreską o zróżnicowanej grubości. Wypustki wzbogacone są o „sprężynki" oraz drobne, luźno rzucone ziarna. W rozbudowanym inicjale 21rb E(st) – w pierścieniowate zakończenie wici wpleciona maska ludzka w ujęciu *en trois quarts*.

2. Inicjały w księdze 4, od k. 130, rozpoczynające rozdziały, a w rozdziale 6 (k. 135v-268) przy incipitach poszczególnych paragrafów, np. k. 171r, 183v, 196v, 207, 221v, 231v, 236v.

Litery o zwartej budowie i skromnej dekoracji, naprzemiennie – błękitne z czerwonym filigranem lub czerwone z filigranem błękitnym. Kształt inicjałów zgeometryzowany dzięki wpisaniu litery w wypełnione filigranem pole tła. Wypełnienie światła malowane grubą kreską. Obramienie regularne, z pojedynczymi pączkami lub rzędami perełek. Wypustki marginalne zwarte, budowane z kilku równoległych linii, zewnętrzny kontur wzbogacony o perełki; wąsy zakończeń krótkie, ciasno przylegające do kolumny pisma.

K. 1ra: inicjał ornamentalny V(igilate), o wys. 9 wersów. Blok litery, o zaokrąglonych dekoracyjnie krańcach szeryfów, malowany kryjąco błękitem, na którego tle znajdują się malowane walorowo, ugrowe wici roślinne, okonturowane czernią. Światło litery wypełnia czerwony filigran, tworzący sieć drobnych,

wachlarzykowatych palmet. Obramienie litery z czerwonego filigranu pączkowego, z wypustkami marginalnymi o licznych cienkich, falistych wąsach.

K. 3rb, inicjał ornamentalny I(mperator), o wys. 27 wersów. Korpus litery błękitny, malowany kryjąco. W laskę wpisana stylizowana postać smoka, malowana walorowo ugrem, wykończona przy użyciu czarnego konturu. Inicjał wpisany w trójkątne, wydłużone pole, wypełnione czerwonym filigranem, opartym na motywie drobnych wąskich palmetek. Obramienie zwarte, z rzędu pączków, z regularnie rozmieszczonymi „sprężynkami". Pionowe wypustki, ściśle przylegające do kolumny tekstu, składają się z równoległych linii, zdobionych od zewnątrz pączkami i przechodzących w ciasne, faliste zwoje.

K. 1r: miniatura z przedstawieniem elektorów Rzeszy, 122 × 177 mm (na szerokość obu kolumn tekstu). Kompozycja w polu poziomego prostokąta, ujęta w skromne, arkadowe obramienie architektoniczne, malowane *en grisaille*. Scena zakomponowana symetrycznie, w sumarycznie potraktowanym, płytkim wnętrzu. W centrum, na tronie z wysokim zapleckiem, ukazany cesarz Rzeszy Niemieckiej w koronie Luksemburgów (diadem połączony z mitrą biskupią, zaopatrzony w pałąk), odziany w obfity *houppelande*, w lewej dłoni dzierży miecz, uniesiony ostrzem w górę, w prawej ręce trzyma jabłko cesarskie, u jego stóp tarcza herbowa z orłem cesarskim. Po jego obu stronach przedstawieni członkowie kolegium elektorskiego Rzeszy Niemieckiej, usadowieni półkolem na niskich ławach, zróżnicowani indywidualnie (rysy twarzy, fryzury, zarosty) i określeni poprzez niewielkie tarcze herbowe. Po prawicy cesarza trzej elektorzy duchowni w mitrach biskupich i szerokich opończach na futrze (licząc ku środkowi – arcybiskupi: Trewiru, Kolonii, Moguncji), po jego lewej stronie czterej elektorzy świeccy w strojach o cechach mody aktualnej w 2. i 3. ćwierci XV w. (licząc ku środkowi: margrabia brandenburski, książę saski, hrabia Palatynatu oraz król czeski). Wszyscy (z wyjątkiem arcybiskupa Trewiru) dzierżą w dłoniach miecze, skierowane ostrzem w górę. Tonacja barwna ciepła, z dominantą ugru i szarości, szaty malowane cynobrem, błękitem i malachitem. Modelunek miękki, walorowy. Zasadnicze elementy przedstawiania obwiedzione giętkim, delikatnym konturem o zmiennym natężeniu. Szczegóły wykańczane swobodną, ale dość precyzyjną linią. Drobne, różnobarwne kreskowanie modeluje włosy i futrzane wykończenia ubiorów oraz pogłębia (a miejscami zaznacza) partie cienia.

Komentarz

Wśród dekoratorów, wykonujących inicjały, można wyróżnić ręce dwóch mistrzów, przy czym obaj czerpali z czternastowiecznego wzornika, charakterystycznego dla miniatorstwa zachodniego. Styl pierwszego twórcy (autora inicjału V[igilate] i – zapewne – miniatury) charakteryzuje się bujną, swobodnie komponowaną ornamentyką i nerwową, nieregularną kreską, zapowiadającą rozwiązania późnogotyckie. Drugi typ inicjałów budowany jest staranniej, ale – pozbawiony płynnej swobody, przez co zdradza bardziej archaiczną formację. Przedstawienie figuralne nosi schyłkowe cechy stylu międzynarodowego. Specyficzne cechy fizjonomii i ufryzowania postaci cesarza znajdują analogie w wizerunkach Zygmunta Luksemburskiego (zm. 1437 r.)

Noty i glosy

Jednej ręki, współczesnej pisarzowi, zakreślone znakiem akapitu pomarańczowym atramentem: wierne cytaty z komentarza Baldusa de Ubaldis do *Institutiones* (liczne na k. 105r-129r) i z pracy Jana de Platea (np. k. 113r, 209v, 251-252): k. 108v: *Empcio. Istud principium breviter hoc intendit: contractus empcionis seu vendicionis sine scriptis consensu perficitur ... Hoc dicit usque ad p*[aragraphum] *In hiis Bal*[dus], *In his. Emptio et venditio in scriptis celebrata non est perfecta donec contractus fuerit in mundum conceptus et receptus de partium voluntate celebratus ... Hoc ait usque ad p*[aragraphum] *Precium* (*Baldi Ubaldi … Praelectiones*, zob. utwór 2, k. 36v), 113r: *Solvitur. Societas morte unius sociorum solvitur eciam si plures supersint nisi aliud convenerit ... Hoc ait Baldi* (*Baldi Ubaldi … Praelectiones*, k. 38r); *Vel sic. Societas morte unius sociorum duorum vel plurium dissolvitur nisi actum sit quod superstites remaneant socii ... Hoc ait Ioannes de Platea*, 121r: *Furtum. Furtum est contrectacio proprietatis vel usus rei aliene fraudulosa in vito domino, animo lucrandi. Hoc dicit Baldus* (*Baldi Ubaldi … Praelectiones*, k. 39v), karta wszyta po k. 123: *Interdum. Liberi hominis et eciam rei proprie furtum non sit. Hoc dicit in glosa que incipit Non ratione ibi non civiliter … >< … De vi bonorum raptorum. Qui res … pena antique et nove prosequitur* (*Baldi Ubaldi … Praelectiones*, k. 40r-41r). Rączki: k. 4v, 47, 52, 70, 209, 215.

Oprawa

Zdefektowana (brak górnej okładziny); deska bukowa, skóra brązowa, 2 zapięcia niewiadomego typu na

skórzanych paskach (zachowane gwoździe mocujące: 4 na górnej i 2 na dolnej okładzinie). Wyklejka dolnej okładziny z pergaminowego dokumentu z 1438 r. Na grzbiecie namalowana na skórze sygn. *Bbb 5*, naklejka z sygn. *75*.

Warsztat nieznany, l. 40. XV w. (?)

Historia rękopisu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Biblioteka zamkowa] – sygn. Bbb 5 (3. Standtortkatalog, zob. Oprawa).
2. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – sygn. 75 (4. Standortkatalog, zob. Oprawa).

Rękopis został przepisany w czerwcu 1439 r. w Bazylei przez Hermana *prepositi* duchownego diecezji Hildesheim. Jako wyklejkę dolnej okładziny użyto instrument notarialny spisany w Kolonii w 1438 r. Pod koniec 1. poł. XVI w. kodeks znalazł się w bibliotece zamkowej w Królewcu (nosił na górnej okładzinie, zaginionej w czasie II wojny światowej, sygnaturę Polyphema *G. 1*). Być może należał wcześniej do biblioteki katedralnej w Królewcu (nie jest notowany w spisie rękopisów pokrzyżackich i poklasztornych sprowadzonych do biblioteki zamkowej z Tapiawy). Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Bibliografia

Steffenhagen 1, nr CVIII, s. 46-47; Dolezalek, *Verzeichnis*, 1, Kaliningrad 75 (anonimowa *Lectura Institutionum*), Jähnig, *Katalog*, s. 290.

Il. 216. Rps 72/V, k. 3r: inicjał I(mperator)

Il. 217. Rps 72/V, k. 21r

I

De lectura parentum tutela Subrica.

Exemplo

De fiduciaria tutela. Bu.

Est ita tu

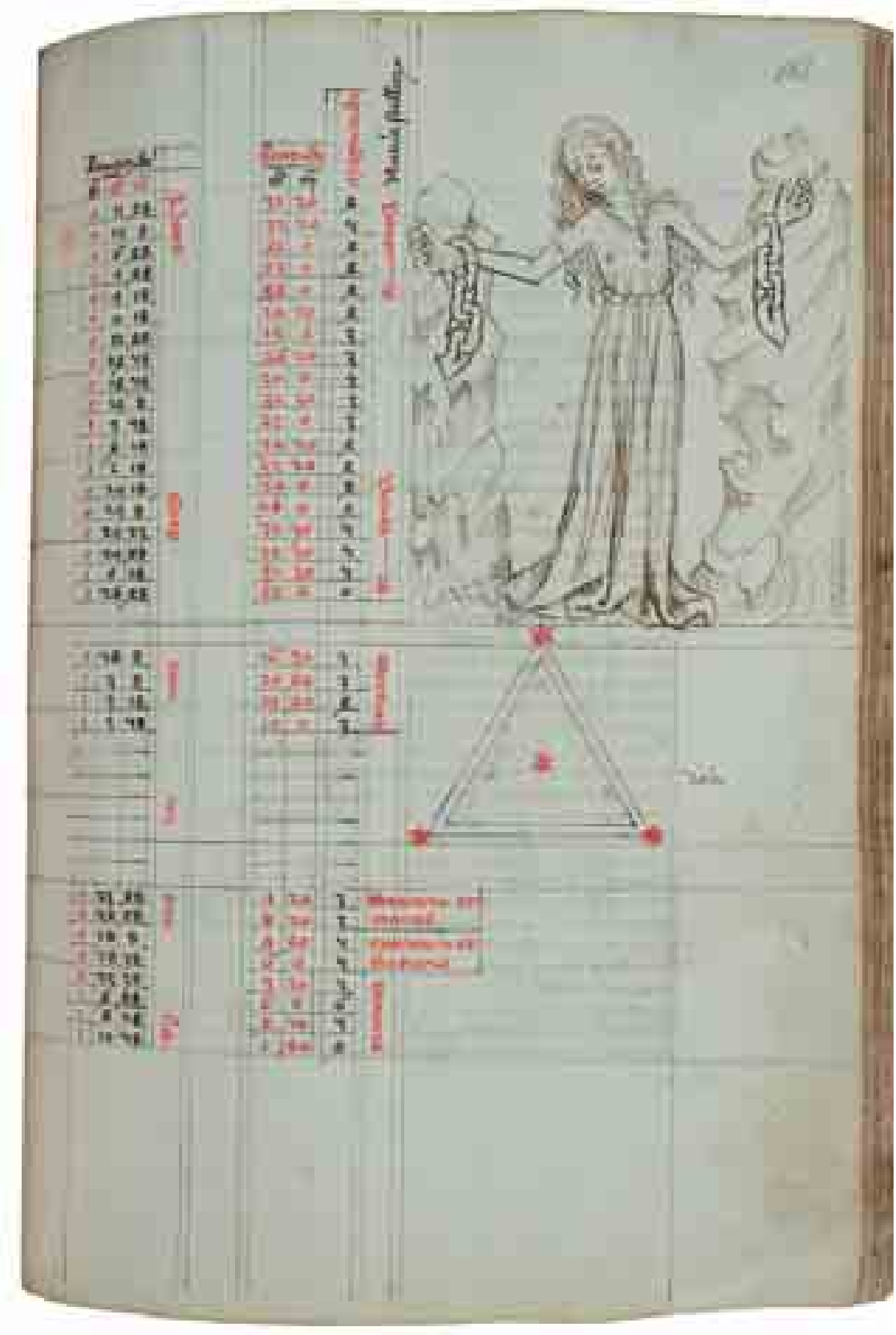

Il. 218. Rps 74/III, *Tabulae stellarum fixarum*, k. 162r: Andromeda, Trójkąt, rysunki piórkiem

Rps 74/III

Łac. Ok. 1425. Papier. Perg. 30,5 × 21 cm. K. 286.

1. k. 1v-9r: **Ps.-Gerardus de Cremona**, ***Theorica planetarum***

– <C>irculus ecentricus vel egresse cuspidis vel egredientis centri dicitur, qui non habet centrum suum cum centro mundi ... ><[9r] *... Si remanserint tot gradus quot complectitur alterius erunt coniuncti lumine ipsi planete et non corporaliter. Et sic est finis. Sit laus Deo. Explicit theorica planetarum. – Nota, quod sextilis aspectus est a 3° signo ante se et dicitur primus ... >< ... signa que non se aspiciunt nec planeta, qua in eis est respicit alium planetam et sunt secundum 6^{m}, 8^{m} et 12^{m}. – Item nota, quod aspectus planetarum secundum successionem signorum est sinister sed contra successionem signorum est dexter.*

Ed.: Venetia 1472 (H 5824-25; HC 14106); F. J. Carmody, *Theorica planetarium Gerardi*, Berkeley 1942. – Lit.: F. J. Carmody, *Arabic Astronomical and Astrological Sciences in Latin Translation. A critical bibliography*, Berkeley 1956, s. 167-168.

k. 9v-29v: puste

2. k. 30r-31v: ***Correctiones tabularum Alfoncii***, 1460 r.

– Tabula annorum collectorum quinque errarum bis sextilium scilicet Incarnationis, Alfoncii, Alexandrii, Cesaris et Diocleciani sic corrigitur. Augmenta ipsam a 40 usque 100 per 20 ... ><[31r] *... et proveniet linia media scilicet de qua dubitasti vel quasi etc. Expliciunt correctiones tabularum Alfoncii in principio novi anni 1460 post prandium in collegio Caroli imperatoris gloriosi per manus W*[enceslai] *de P*[ilzna]. [31v] *Tabula motuum celestium ad differencias temporum here diluvii et cuiuslibet alterius here ipsam sequentis…*

3. k. 33r-55v: ***Tabulae Alphonsinae redactionis Parisiensis cum additis radicibus ad meridianum Pragensem, Wratislaviensem, Parisiensem, Padvensem et Wyennensem***

Tabule Alfoncii regis Castelle

Incipiunt Tabulae illustrissimi Alphoncii regis Castelle. Tabula differenciarum unius regni ad aliud. Et nomina regum atque cuiuslibet here cognite. Et sunt radices dierum cuiuslibet here nominante in sequentibus tabulis posite. Differencia annorum et dierum omnium hic positorum adinvicem. – Differencia diluvii et regis Alphoncii: 4^{a} 7, 3^{a} 21, 2^{a} 40, p^{a} 38 … (1); [33v] *Tabula communis ad extrahendum omnes heras. Et ad extrahendum unam incognitam per alteram cognitam ...* (2); [34r] *Menses latinorum ad heram Alphoncii inchoatos a Iunio … Tabule mensium predictorum in anno bissextili ...* (9); *Tabula mensium Egipciorum ad annos diluvii, Nabuchodonozoris et Philippi, quibus utimur in Almagesti … Menses Persarum … Tabula conversionis horarum …* ; [34v] *Tabula communis ad inquirendum omnes heras et ad subtrahendum quamlibet heram incognitam per quamvis cognitam ...* (3); *Tabula ad inveniendum heram Arabum et ad extrahendum quamlibet heram incognitam cum fuerit cognita ...* (7); [35r] *Tabula extraccionis unius here ex altera ex heris hic positis ...* (4); [35v] *Tabula extraccionis unius here ex altera hera ex heris hic positis …* (6); *Tabula extraccionis cuiuslibet here ex altera in annis expansis …* ; [36r] *Tabula notarum anni vel mensis cuiuscunque illorum volueris …* (10); *Tabule conversionum horarum et minutorum dierum ...* (11-12); [36v] *Tabule radicum motuum planetarum ad heras hic positas. Radices motus accessus et recessus 8^{ve} sphere ...* (13); [37v] *Tabula revolucionis mensium ...* (15); *Tabula revolucionis annorum ascendencium ...* (14); *Tabula revolucionis annorum ascendencium in horis cum suis frac-*

cionibus: numerus annorum 1, ho^{e} 5, m^{a} 49, 2^{a} 16, 3^{a} 43 (16); [38r] *Tabula continens medium motum augium et stellarum fixarum …* (19); [38v] *Tabula continens motum accessus et recessus 8^{ve} sphere …* (18); [39r] *Tabula equacionis accessus et recessus octave sphere ...* (17); [39v] *Tabula continens medium motum Solis ...* (20); [40r] *Tabula equacionum Solis ...* (31); [41r] *Tabula continens medium motum Lune ...* (21); [41v] *Tabula continens medium motum argumenti Lune ...* (30); [42r] *Tabula equacionum Lune prima ...* (32); [43v] *Tabula continens medium motum argumenti latitudinis Lune ...* (23); [44r] *Tabula latitudinis Lune ab ecliptica. Septentrionalis ascendens g^{a} 0, m^{a} 5, 2^{a} 13 …* ; [44v] *Tabula continens medium motum capitis Draconis ...* (22); [45r] *Tabula continens medium motum Lune in elongacione sui a Sole ...* (29); [45v] *Tabula continens medium motum Saturni …* (24); [46r] *Tabula equacionum Saturni prima …* (33); [47v] *Tabula continens medium motum Iovis …* (25); [48r] *Tabula equacionum Iovis prima ...* (34); [49v] *Tabula continens medium motum Martis …* (26); [50r] *Tabula equacionum Martis prima ...* (35); [51v] *Tabula continens medium motum argumenti Veneris …* (27); [52r] *Tabula equacionum Veneris prima ...* (36); [53v] *Tabula continens medium motum argumenti Mearcurii …* (28); [54r] *Tabula equacionum Mercurii prima ... ><*[55r] *… Tabula equacionum Mercurii sexta … longitudo proprior: g^{a} 0, m^{a} 0* (37).

Por. Rosińska, *Scientific writings*, 1368, 1372; I 1-4, 6-7, 9-37 (*Tabulae Alphonsi regis*). Ed. Venetia 1483 (GW 1257).

4. k. 55v-93v: **Ioannes de Lineriis**, ***Tabulae astronomicae cum canonibus***

[55v] *Tabula veri motus Solis et Lune in una hora et in una minuta diei. Linee numeri communes s^{a} 0,* g^{a} *360, motus Solis in una hora m^{a} 2, 2^{a} 22, 3^{a} 30 …* ; [56r] *Nota, quod illa tabula non est de tabulis magistri Iohannis de Lineriis, sed ipsa est calculata ex tabulis Alfoncii et intratur in eam sic ... >< … et deservit maxime ad inveniendum coniunccionem et oppositionem veram Solis et Lune. Tabula revolucionum planetarum …* ; [56v] *Tabula equacionis dierum cum suis noctibus …* (VI 23); [57r] *Tabula sinus …* ; *Nota: si sinus propositus esset ita parvus* (1); [58r] *Tabula umbre sive punctorum umbre …* (2); [58v] *Tabula declinationis Solis ab equatore …* ; *Nota: si intratur in istam tabulam ...* ; *Sinus maxime declinacionis …* (4); [59r] *Tabula diversitatis differencie ascensionis signorum …* (5); [59v] *Tabula ascensionis signorum in circulo recto …* (VI 24); [60v] *Tabula elevacionum signorum ad latitudinem 48 graduum …* ; [62r] *Tabula elevacionum signorum ad latitudinem 50 graduum* (VI 25) [pismem humanistycznym na górnym marginesie] *Pro Praga Boemia …* ; [63v] *Tabula elevacionum signorom ad latitudinem 51 graduum …* (VI 26); [65r] *Tabula ascensionum seu elevacionum signorom ad latitudinem 52 graduum …* ; [66v] *Tabula diversitatis aspectus Lune in climate septimo, que supponit Lunam esse in longitudine longiori, cuius latitudo est 48 graduum et dies longior 16 horarum equalium …* (19); [67r] *Tabula diversitatis aspectus Lune extra septem climata ad latitudinem 51 graduum* (20); [67v] *Tabula actatuum …*; *Tabula eclipsis Solis ad longitudinem longiorem …* (31); *Ad longitudinem propiorem …* (30); *Pars 12^{a} puncti equati ad Solem et Lunam …* (40); *Tabula quantitatis tenebrarum eclipsis Solis et Lune …* (41); [68r] *Tabula eclipsis Solis ad longitudinem longiorem. Porcio latitudinis septentrionalis …* (26); *Ad longitudinem propiorem …* (27); *Tabula eclipsis Solis ad longitudinem longiorem. Porcio argumenti latitudinis meridionalis g^{a} 0, m^{a} 0, g^{a} 180, m^{a} 30 …* (28); *Ad longitudinem propiorem …* (29); *Item alia duas tabulas de eclipsi Solis quere retro post tres sexternos circa talem signum* [czarny krzyż grecki, zob. k. 104v]; [68v] *Tabula proporcionis augmentata per duos gradus …* (22); *Tabula reflexionis tenebrarum in utraque eclipsi …* (25); [69r] *Tabula eclipsis Lune ad longitudinem longiorem g^{a} 9, m^{a} 11, m^{a} 53, 2^{a} 0 …* (37); *Tabula eclipsis Lune ad longitudinem propiorem g^{a} 12, m^{a} 15, m^{a} 63, 2^{a} 36 …* (38); [69v] *Tabula eclipsis Lune ad longitudinem longiorem. Argumentum latitudinis septentrionalis …* (33); *Tabula eclipsis Lune ad longitudinem propiorem ...* (34); [70r] *Tabula eclipsis Lune ad longitudinem longiorem. Argumentum latitudinis meridiane …* (36); *Tabula eclipsis Lune ad longitudinem propiorem …* (35); [70v] *Tabula eclipsis Lune ad longitudinem longiorem. Argumentum latitudinis septentrionale ...* (33); *Argumentum latitudinis meridionale g^{a} 191, m^{a} 0, g^{a} 349, m^{a} 0 …* (36); [71r] *Tabula eclipsis Lune ad longitudinem propiorem. Argumentum latitudinis septentrionale ...* (34); *Argumentum latitudinis meridionale g^{a} 193, m^{a} 0, g^{a} 347,*

m^a 0 … (35); [71v] *Tabula latitudinis in principio, in medio et in fine eclipsis …* (42); [Canon] – *Cum volueris scire eclipsim accipe longitudinem, que est inter nodum Draconis ... >< … quo Luna non est tota sub tenebris circa inicium eclipsis et altera hoc idem circa finem …* ; *Tabula de coloribus Solis et Lune …* ; [72r] *Visio Saturni … Occultacio Saturni ... >< … Visio Mercurii et occultacio eius …* ; [72v] *Tabula latitudinum quinque planetarum …* (6); [73r] *Tabula diversorum motuum planetarum in uno die …* (7); [73v] *Tabula stacionum et direccionum planetarum …* ; [74r] *Tabula direccionum et stacionum planetarum et intratur in ipsam cum argumento equato. Argumentum Saturni …* ; [74v] *Tabula semidiametrorum Solis et Lune et umbre et pertinet ad eclipses …* [Nota] *In ista tabula intratur cum argumento vero vel centro vero sicut debet et ipsa ascribitur Arzacheli, qui dicitur eam invenisse*; [75r] *Tabula equacionis Solis et Lune ad sciendum motum eorundem in una hora …* (16); *Nota in presenti tabula alterum dimidium solum deservit 6 signis ... >< … ubi in linea graduum sunt 25 et equa et habebis quod queris*; [76v] *Tabula ad sciendum motum Solis et Lune in uno minuto diei …* ; [78r] *Tabula longitudinum et latitudinum regionum …* [Nota] *Altitudo poli in Wratislavia sit 52 g^a, 0 m^a, 0 2^a. Sinus eius 27 g^a, 16 m^a, 50 2^a ... >< … medietas arcus longioris diei est 122 graduum*; *Tabula ad sciendum moram nati in utero materno per horam nativitatis …* ; [78v] *Tabula ad sciendum per Lunam, quanta est mora creature in utero matris et qua hora fuit concepta …* ; [79r] *Tabula ad sciendum horam concepcionis …* ; [80r] *Tabula ad sciendum quantum vadit Luna in diebus more …* ; *Tabula ad sciendum quantum vadit Luna in hora more …* ; [80v] *Tabula proieccionis radiorum planetarum …* ; [83v] *Tabula de gradibus masculinis et feminis …* ; *Tabula de gradibus lucidis tenebris, vacuis et fumosis …* ; *Tabula de gradibus, qui dicuntur putei …* ; *Tabula augmentans fortunam …* ; [84r] *Medii motus planetarum secundum Ptholomeum … secundum Aplphoncium …* ; [84v] *Tabula medii motus Lune in elongacione ipsius a Jove …* ; [85r] *Tabula Egipciorum et dicitur esse hermetis …* ; [85v] *Tabula equacionum temporum vere coniunccionis et oppositionis Solis et Lune et intratur cum argumento cuiuslibet …* ; [87r] *Tempus vere coniunccionis et opposicionis Solis et Lune invenire ... >< … et hoc diebus non equatis ad meridianum, ad quem predicta querebas. Explicit canon proxime* [?] *tabule prescripte*; [87v] *Hec tabula vocatur tabula proporcionalis, quia continet proporciones Dracorum sive aliqua tabula augmentatur per dimidium gradus sicut tabula sinus, sive per octo gradus sicut tabule equacionum planetarum, sive per duos gradus sicut tabula proporcionum, sive per sex gradus sicut tabula actatuum* [!] *et tabula diversi motus Solis et Lune in una hora ... ><*[93v] *… 59, 0, 0, 60. Explicit tabula de parte proporcionali edita per magistrum Johannem de Lineriis.*

Por. Zinner, 6517; Rosińska, *Scientific writings*, 511, 1318, 1372, 1414, 2234; III 1-2, 4-8, 16, 19-20, 22, 25-31, 33-38, 40-42 (*Tabulae Iohannis de Lineriis*); VI 23-26 (*Tabulae resolutae*).

5. k. 94r: ***Tabula Henrici Lobenstein ad inveniendum partem proportionalem***

Linea numeri 1, 0, 1 … >< … 3481, 59, 0.

Por. Zinner, 6735.

6. k. 94v-102r: ***Tabula equationis domorum ad latitudinem 48 graduum***

[96v] *Equacio domorum ad signum Arietis …* ; [97r] *Equacio domorum ad signum Thauri …* ; [97v] *Tabula equacionis domorum ad signum Geminorum …* ; [98r] *Tabula equacionis domorum ad signum Cancri …* ; [98v] *Tabula equacionis domorum ad signum Leonis …* ; [99r] *Tabula equacionis domorum ad signum virginis …* ; [99v] *Tabula equacionis domorum in signum Libre …*; [100r] *Tabula equacionis domorum in signum Scorpionis …* ; [100v] *Tabula equacionis domorum in signum Sagittarii …* ; [101r] *Tabula equacionis domorum in signum Capricorni …* ; [101v] *Tabula equacionis domorum in signum Aquarii …* ; [102r] *Tabula equacionis domorum in signum Piscium.*

7. k. 102v-104r: ***Modus erigendi figuram coeli*** [pismem humanistycznym]

– <H>oris a meridie proxima noctis de horis loquor equalibus gradum medii celi et gradum ascensionis et per communis quatuor angulos principales celi invenire ... >< … et idem quod proveniet erit tempus vere coniunccionis vel oppositionis diebus equatis. Et cum illo debet queri ascendens etc.

8. k. 104v: **Ioannes de Lineriis**, ***Tabulae astronomicae***

– Tabula eclipsis Solis ad longitudinem longiorem. Argumentum latitudinis septentrionale g^a 7, m^a 37, g^a 173, m^a 33 … (26); *Argumentum latitudinis meridionale g^a 353, m^a 23, g^a 187, m^a 37 …* (28); *Tabula eclipsis Solis ad longitudinem propiorem. Argumentum latitudinis septentrionale g^a 7, m^a 11, g^a 172, m^a 49 …* (27); *Argumentum latitudinis meridionale g^a 352, m^a 49, g^a 187, m^a 11…* (29); [czarny krzyż grecki w czerwonej ramce, poniżej nota] *Iste due tabula comprehendunt in se IIII^{or} tabulas de eclipsi Solis superius positas ante tres sexternos.*

Dokończenie tablic z k. 68r.

Por. Rosińska, *Scientific writings*, III 26-29.

9. k. 105r-118v: **Ioannes Danco de Saxonia**, ***Canones tabularum Alphonsinarum***

Tabularum Alfoncii canones

– <T>empus est mensura motus ut wlt Aristoteles 4to Phisicorum. Cum igitur motus scire desideramus, necessaria nobis est ... >< ... et tunc in omnibus est idem modus sicut in coniunccionibus planetarum dictum est. Et sic est finis. Expliciunt canones tabularum illustris regis Alphoncii de motibus planetarum. Laus Deo.

Ed.: Venetia 1483 (GW 1257). Por. Thorndike-Kibre, *Catalogue*, 1561; Rosińska, *Instrumenty*, 71-79; eadem, *Scientific writings*, 2228.

10. k. 118v-129v: **Ioannes de Lineriis**, ***Canones tabularum primi mobilis***

Canones super tabulas magistri Johannis de Lineriis

k. 118v: [Nota] – *Circa canones magistri Johannis de Lineriis notandum, quod totum opus tabularum generali modo potest dividi in tres partes ...* ; *– Nota, quod presentes canones super tabulas magistri Johannis de Lineriis compilavit Johannes Danko natione Saxo, scolaris dicti magistri Johannis de Lineriis, qui in calculacione dictarum tabularum fuit valde solers et expertus.*

k. 119r: *– <C>uiuslibet arcus prepositi sinum rectum invenire. Sinus rectus est medietas ... >< ... Et eciam Mercurii tam septentrionalis quam meridionalis latitudo quatuor graduum et octo minutorum.*

Ed.: M. Curtze, *Urkunden zur Gechichte der Trigonometrie im christlichen Mittelalter*, 1900 (Bibliotheca Mathematica, 1), s. 391--404 (w naszym rękopisie utwór zawiera dodatkowo 6 rozdziałów z *Canones tabularum eclipsium*, k. 128r-129v, Curtze, *Urkunden*, s. 403-404, r. 19-24). Por. Thorndike-Kibre, *Catalogue*, 276; Rosińska, *Scientific writings*, 413.

11. k. 129v-148r: **Ioannes de Lineriis**, ***Canones tabularum eclipsium***

– Incipit secunda pars canonum. – <P>riores astrologi motus corporum celestium diligentissimis consideracionibus observantes eosdem ... >< ... ad tempus cum vero loco Solis operando, ut prius quo fuit cum radice et sic habebis propositum. Et sic est finis. Expliciunt canones super tabulas magistri Johannis de Lineriis.

Por. Thorndike, *History*, 3, 254-255; Thorndike-Kibre, *Catalogue*, 1127; Curtze, *Urkunden*, s. 403-404 (w rękopisie brak rozdziałów 19-24, znajdujących się utworze nr 10); Rosińska, *Scientific writings*, 1636.

12. k. 148r-150v: **Ioannes de Lineriis**, ***Ad inveniendum sinum***

<Q>uia in huius operis initio, antequam tractaremus de celestis circuli volubilitate mencionem fecimus ... >< ... et si volueris sinum versi numera kardagas a fine earum et fac ut prius dictum est. Et sic finis illorum canonum. Sit laus Deo, qui est Alpha et Omega. – Tabela kardagarum sinus ... ; *Tabula kardagarum declinationis …* ; *Iste tabule cum canonibus ascribuntur Arzacheli*; *Saturnus summe frigidus et siccus. Iupiter temperate calidus et humidus …* ; *Est tibi Saturne domus eglocerontis et urne … cesserunt Soli lunem* [!] *cancer leo Soli* (Thorndike-Kibre, *Catalogue*, 1382, 514).

Por. Thorndike-Kibre, *Catalogue*, 1220. Ed. Curtze, *Urkunden*, s. 337-347 jako „Canones sive regule super tabulas Toletanas des Al-Zarkali", s. 404-409 (w naszym rękopisie brak trzech ostatnich rozdziałów edycji, s. 410).

13. k. 151v-181r: ***Tabulae stellarum fixarum***

– <T>abule stellarum fixarum verificatarum per dominum Alphoncium, quondam regem Hispanie ex quibus sit sphera solida Ptholomei. Et addidit super Ptholomeum 17 gradus et 8 minuta. Et ego Hermannus Stilus addo super Alphoncium anno 1360 completo, 1 gradus, 32 minuta, 52 secunda, licet hic ponam earum loca secundum Alphoncium. – Stellacio urse minoris … ><[180v] *… Stellacio piscis meridionalis … Et nebulose quinque. Et ex tenebrosis 9. Et stella scita, que intrat numerum comathe. Et sic est finis huius operis.* [181v] *Aldeyarmira. 1 dextrum adiutorium cephei … >< … Razcaben. 1 caput serpentarii.*

14. k. 182r-187v: ***Aequatorium planetarum***

– <T>estante Ptholomeo in suo Centiloquio proverbio quanto astronomum multum malum prohibere posse ... >< ... et secunda statio in dextera parte eiusdem. Et sic est finis huius operis. Explicit composicio cum suis utilitatibus cuiusdam instrumenti, quod dicitur aequatorium planetarum. [Noty] *– Nota ab una coniunccione Saturni et Solis …* ; *Item ab una coniunccione Martis et Lune ad aliam sunt dies 28*, *m[a] 27*, *2[a] 11*, 3[a] *45*, *4[a] 7*, *5[a] 32*.

Por. Zinner, 3082; Thorndike-Kibre, *Catalogue*, 1567.

15. k. 188r-199v: ***Tractatus de compositione et utilitatibus spherae solidae***

– <T>otius astroloice [!] *speculacionis radix et fundamentum eius, eius etiam prolixitatis inmensitas inexhausta profunditas ...* ><[188v] *… sed de hiis est satis. Nunc accedamus ad librum divino auxilio invocato.* [Tekst] *– Cum igitur favente Domino volueris hoc instrumentum componere, facias primo pilam sphericam de metallo vel de ligno solido …* [194r] *Incipiunt utilitates ipsius instrumenti compositi. Postquam auxiliante Deo scripsimus ea, que ad composicionem huius instrumenti cum omnibus participibus sunt necessaria … >< ... ut dictum est in canonibus precedentibus secundum horologium vel estimacionem horarum ab ortu Solis, que faciliter inveniuntur per arcum diurnum sive nocturnum. Et sic est finis huius operis.*

Por. Thorndike-Kibre, Catalogue, 1576 (*Sphera solida* albo *Astrolabium sphericum*); L. Thorndike, *Some Little Known Astronomical and Mathematical Manuscripts*, „Osiris", 8, 1948, s. 54; Rosińska, *Instrumenty*, 108; eadem, *Scientific Writings*, 2255.

16. k. 200r-204v: **Messahala**, ***Canones de astrolabio conficiendo***

– <S>cribitur primo posteriorum in omni sciencia presupponitur quid nominis, ut igitur melior habeatur operacio astrolabii ... [Tekst] *– Cum volueris scire gradum Solis pone regulam super diem mensis presentis ... >< ... et qualis fuerit comparicio punctorum ad 12, talis est comparicio stature tue ad planiciem. Explicit practica astrolabii Messehale. Sit laus Deo trino et uno*.

Ed.: R. T. Gunther, *Early Science in Oxford*, t. 5, Oxford 1929, 217-231. Por. Carmody, *Arabic*, s. 23-25; Thorndike-Kibre, *Catalogue*, 356, 916, 1119, 1414; Rosińska, *Instrumenty*, 106; eadem, *Scientific Writings*, 1934.

17. k. 204v-215v: **Prosdocimus de Beldomandi**, ***Compositio astrolabii et operatio secundum novam et veterem compositionem***

De astrolabio formando et utilitate

Incipit alia compositio astrolabii. [205r] – *<Q>uamvis de astrolabii composicione tam modernorum quam veterum dicta habentur pulcherima ... Cum ergo volueris facere astrolabium recipe laminam eris vel stanni vel tabulam ligni solidi ... >< ... horum autem omnium pictura figure patule manifestat. Deo gracias. Et sic est finis composicionis astrolabii. Secuntur autem nunc ipsius astrolabii utilitates.*

Por. Thorndike-Kibre, *Catalogue*, 1164; Rosińska, *Instrumenty*, 105; eadem, *Scientific Writings*, 1715; L. Thorndike, *Some Little Known*, s. 56.

18. k. 216r-225r: **Prosdocimus de Beldomandi**, ***Compositio et operatio astrolabii***

[Prolog] – *<C>um plurimi ob nimiam quandoque acurtacionem* [!] *et magnam scriptorum sentenciam canones utilitates astrolabii declarantes intelligere ... ><*[216v] *... eo, quod fidem facit de ibidem practicatis. Et si est finis omnium instrumentorum in astrolabio positorum et ut melius pateat legenti, figure possunt in margine depingi.* [Tekst] – *Si per astrolabium volueris scire, in quo gradu zodiaci sit Sol quolibet die anni secundum eius verum motum ... >< ... et si contingit regulam cadere in partem puncti, tunc operare ut superius est ostensum. Et sic est finis huius operis.*

Por. Thorndike-Kibre, *Catalogue*, 1456; Rosińska, *Instrumenty*, 105-106; eadem, *Scientific Writings*, 1779.

19. k. 225v- 228r: **Prophatius Iudaeus**, ***Compositio novi quadrantis***

– <C>ompositurus novum quadrantem accipe tabulam planam ad similitudinem quarte partis circuli factam ... >< ... sicud aliud etc. equedistantur pones eas super lineam radicis orizontis. Et sic habes quadrantem perfectum. [Nota] – *Ista tabula est verissima de composicione mensium et est facta anno 1400 et deservit bisextili anno. Item mensis februarius pro 29 die debet habere quadrantem diei. Et pro inveniendo verum locum Solis ponitur regula ut hic et est dies divisa in quatuor partes.*

Ed.: G. Bofitto, C. Melzi d'Eril, w: *Il Quadrante d'Israele di Jacob ben Mahir ben Tibbon (Profacio)*, Firenze 1922. Por. Thorndike-Kibre, *Catalogue*, 241; Rosińska, *Instrumenty*, 109; eadem, *Scientific Writings*, 368.

20. k. 229v-232v: **Ioannes Eligerus de Gunderslauen**, ***De utilitate quadrantis***

– <U>tilitates quadrantis novi breviter colligere utile mihi visum ... >< ... et totum collectum divide per numerum punctorum umbre recte, que accepisti, et numerus quociens ostendit putei profunditatem. Expliciunt utilitates quadrantis novi. Sit laus Deo et honor.

Por. Thorndike-Kibre, *Catalogue*, 1627; Rosińska, *Instrumenty*, 112-113; eadem, *Scientific Writings*, 2322.

21. k. 233r-236v: ***De quantitate mundi***

– <S>i queratur, quanta sit quantitas tocius mundi secundum astronomorum investigacionem ... >< ... scilicet quo ad acceptacionem nostram, quin semper ad eius restet acceptibilis excelsus et inmensus. Amen.

Por. Rosińska, *Scientific Writings*, 2028.

22. k. 237r-238r: ***De aequatorio planetarum vel Aurea rota***

– <A>d constituendam figuram, in qua faciliter invenitur vera coniunccio et opposicio Solis et Lune, dummodo prius etiam habeatur media coniunccio et oppositio et Solis locus in coniunccione et oppositione ... ><[238r] *… lineam circumferencialem transversalem per circumferenciam epicicli Lune ex utraque parte*

equedistantem linee superiori o p. Et sic perficitur ista figura. – <S>i per prescriptam figuram coniunccionem seu opposicionem veram Solis et Lune faciliter cupis invenire quere primo per predictos canones coniunccionem vel opposicionem mediam Solis et Lune et alia ... >< ... et habebis tempus vere coniunccionis vel opposicionis verissime.

Por. Thorndike-Kibre, *Catalogue*, 34 (*De instrumento ad inveniendam veram coniunccionem vel oppositionem Solis et Lunae*); Rosińska, *Instrumenty*, 120; eadem, *Scientific Writings*, 23, *Catalogus BJ* III, cod. 546, nr 11, s. 311; IV, cod. 613, nr 12, s. 288.

23. k. 239r-250r: ***Canones tabularum eclipsium Solis et Lunae***

– <A>d habendum eclipses sic procedendum est. Primo summantur radices motuum Solis et Lune et argumenti Lune et argumenti latitudinis Lune et elongacionis Lune a Sole ... >< ... et iste circulus sensibiliter ostendet, quando circulus umbre recedet a circulo Lune et in quo puncto ultimo tanget ipsum. Expliciunt canones de eclipsi Solis et Lune. Sit laus Deo.

Por. Rosińska, *Scientific Writings*, 37.

24. k. 251r-268r: **Petrus Rein de Zittavia (Petrus Cruciferus)**, ***Tabulae resolutae planetarum super meridianum Wratislaviensem ad annos collectos 1424-1704***

– Tabula mediorum motuum planetarum ad annos Christi collectos super meridianum Wratisslaviensem [1424-1704]. *Numerus annorum Christi collectorum: 1424: s^a 0, g^a 10, m^a 27, 2^a 43, 3^a 21 …* ; *Tabula mediorum motuum planetarum in mensibus. Et hoc in anno communi …* (3); [252v] *Tabula mediorum motuum plantarum ad annos Christi expansos …* (2); *Tabula mediorum motuum planetarum in mensibus. Et hoc in anno bisextili …* ; [254r] *Tabula mediorum motuum planetarum ad dies mensium …* (4); [255v] *Tabula mediorum motuum planetarum ad horas et fracciones horarum …* (5); [256v] *Tabula augium verarum omnium planetarum ad annos Christi collectos. Numerus annorum collectorum: 1424: s^a 0, g^a 19, m^a 2, 2^a 23, 3^a 14 …* ; [257r] *Tabula equacionis accessus et recessus octave sphere …* (15); [257v] *Tabula medie coniunccionis Solis et Lune in annis Christi collectis super meridianum Wratislaviensem* [1425-1705]. *Numerus annorum collectorum: 1425: dies 19, hora 2, m^a 51, 2^a 28, 3^a 16, 4^a 5 …* ; *Tabula medie opposicionis Solis et Lune in annis Christi collectis*: *1425***:** *dies 4, ho^e 8, m^a 29, 2^a 26, 3^a 44, 4^a 36 …* ; [258r] *Tabula medie coniunccionis et opposicionis Solis et Lune ad annos Christi expansos. Anni expansi 1, dies 20, ho^e 8, m^a 48, 2^a 36, 3^a 35, 4^a 48 …* (7); *Tabula medie coniunccionis et opposicionis Solis et Lune in mensibus …* (9); [258v] *Tabula equacionis Solis …* (16); [259r] *Tabula veri motus Solis et Lune in una hora …* ; [259v] *Tabula equacionis Lune …* (17); [261r] *Tabula equacionis Saturni …* (18); [262v] *Tabula equacionis Iovis …* (19); [264r] *Tabula equacionis Martis …* (20); [265v] *Tabula equacionis Veneris …* (21); [267r] *Tabula equacionis Mercurii ...* (22) *>< ... stacio prima s^a 4, g^a 24, m^a 42, g^a 0.*

Por. Zinner, 8934 (identyfikacja Peter von Rein = Cruciferus); Rosińska, *Scientific Writings*, VI 2-5, 7, 9, 15-22; Dobrzycki, *The „Tabulae Resolutae"* (zob. niżej), s. 74.

25. k. 268v-273r: **Petrus Rein de Zittavia (Petrus Cruciferus)**, ***Canones tabularum resolutarum ad meridianum Wratislaviensem***

[Prolog] *– <M>irabilis in altis Dominus, mirabilia sua tam in terris quam in astris homini ex pietate revelavit, propter quem omnia condidit et creavit ... Propterea quasdam tabulas compendiosas super annos incarnationis Christi et super radices et motus tabularum Alfoncii fundatas ad brevitatem et levitatem operas ordinavi et super meridianum civitatis Wratisslaviensis reduxi … >< ... unde ad completam noticiam singulorum motuum planetarum doctrina capitulorum sequencium diligenter et subtiliter est notanda.* [Tekst] *– Capitulus primus. Medium motum augium et stellarum fixarum acessus et recessus 8^{ve} sphere Solis, Veneris et Mercurii ... >< ... et facienda est equacio 12 domorum secundum Albumazar et*

Messehalle. Et simili modo sicut nunc feci de introitu Solis in Arietem, sic facere potero de ipsius introitu in alia signa. Expliciunt tabule cum suis canonibus de mediis et veris motibus planetarum.

Por. Thorndike-Kibre, *Catalogue*, 876; Rosińska, *Scientific Writings*, 1210.

k. 273v-274v: puste.

26. k. 275r-280v: ***Tabula equationis domorum ad septrimum clima***

– *Sol in ariete …* ; [275v] *Sol in thauro …* ; [276r] *Sol in geminis …* ; [276v] *Sol in cancro …* ; [277r] *Sol in leone …* ; [277v] *Sol in virgine …* ; [278r] *Sol in libra …* ; [278v] *Sol in scorpione …* ; [279r] *Sol in sagittario …* ; [279v] *Sol in capricorno …* ; [280r] *Sol in aquario …* ; [280v] *Sol in piscibus … .*

27. k. 281v-285v: ***Tabulae ad orisontem Pragensem, 1428***

– *Tabula ad sciendum numerum horarum et minutorum cuiuslibet noctis per circulum anni et progressus quando Sol oritur quolibet die …* ; [282v] *Tabula quantitatum noctuum, dierum et horarum meridiei. Et altitudinis Solis meridiane ad singulos gradus zodiaci in orisonte Pragensi …*; [283v] *Tabula augium planetarum ad annos Cristi* [1428-1808] … (12); [284r] *Tabula secunda augium planetarum ad annos Christi expansos* [1428 – 1728]: *anni expansi 1, m^a 0, 2^a 35, 3^a 13 …* ; [285v] *Tabula ad formandum quadrantem horarum super orisontem Pragensem ... .*

Rozwiązanie skrótów stosowanych w tablicach astronomicznych rękopisu

ho^e – horae, s^a – signa, g^a – gradus, m^a – minuta, 2^a – secunda, 3^a – tertia, 4^a – quarta.

Składki

1^{6+6} (k. 1-12), 2^{4+4} (k. 13-20), 3^{6+6} (k. 21-32), 4-9^{6+6} (k. 33-104), 10^{7+7} (k. 105-118), 11-24^{6+6} (k. 119-286).

Zewnętrzne i wewnętrzne arkusze składek 1, 4-5, 22-23 pergaminowe, w składce 24 pergaminowe karty 7 i 12. Kustosze liczbami arabskimi 1-10 na k. 44, 56, 68, 80, 92, 104, 116, 128, 140, 152; słownie k. 154: *primus*, 166: *secundus*, 178: *tertius*, 190: *quartus*. Reklamanty na k. 130, 142, 190, 202, 214, 226.

Pergamin

Owczy. Dwustronnie szlifowany, średnio gruby, bez naturalnych krawędzi i cer, karty dokładnie docięte do formatu bloku.

Znaki wodne

1. Id. Piccard 2, VI 257 (1419-1428, Wrocław, Zgorzelec, Legnica), k. 1-32, 57-166, 169-176, 181-188, 191-280, 282-285; 2. Id. Piccard 2, I 353 (1423-1426), k. 34-37, 40-43, 46-49, 52-55; 3. Id. Piccard 2, XII 69 (1424-1425), k. 167-168, 177-178, 179-180, 189-190.

Pismo i zdobienia

Wykreślony schemat pisarski. Tekst w dwóch kolumnach. Lustro tekstu: 1. k. 1-102r: 23-25,5 × 16-16,5 cm; 2. k. 102v-273r: 20-20,5 × 14,5-16 cm; 3. k. 275r-285r: 22 × 15 cm. Pismo czterech rąk: 1. k. 1r-9r, 33r-273r: kursywa; 2. Ręka Wacława Korandy z Pilzna, k. 30r--31v: kursywa; 3. k. 275r-285r: kursywa; 4. k. 285v: kursywa.

Rubrą: tytuły utworów, rozdziałów, nazwy gwiazdozbiorów, tytuły i całe kolumny tablic (co druga), elementy rysunków. Inicjały utworów zazwyczaj o wys. 4-8 wersów, k. 1r: C(irculus) o wys. 8 wersów; k. 129v: P(riores) o wys. 8 wersów; inicjały rozdziałów: lombardy o wys. 2-4 wersów. Znaki akapitu, przekreślenia wielkich liter, podkreślenia w tekście.

Rysunki wykonane piórem – personifikacje gwiazdozbiorów: k. 153r: Smok, Wielka i Mała Niedźwiedzica; 154r: Wolarz; 155r: Herkules (2 rysunki, z których po prawej stronie wytarty), Korona Północna, Lutnia; 156r: Łabędź (2 rysunki ptaków: sęp, kura); 157r: Kasjopeja; 158r: Perseusz, Woźnica; 159r: Wężownik, Wąż; k. 160r: Orzeł i Strzała; k. 161r: Delfin, Pegaz;

k. 162r: Andromeda, Trójkąt; k. 163r: Byk, Baran; 164r: Głowa mężczyzny (rysunek dodany później), Bliźnięta; 165r: Rak; 166r: Lew; 167r: Panna, Waga; 168r: Skorpion; 169r: Strzelec, Koziorożec; 170r: Wodnik; 172r: Ryby, Wieloryb; 173r: Orion; 174r: Erydan; 175r: Zając, Wielki Pies; 176r: Mały Pies; 177r: Łódź; 178r: Hydra, Puchar, Gawron; 179r: Centaur; 180r: Wilk, Ołtarz, Korona Południowa; 181r: Ryba Południowa.

Przedstawienia kreślone heterogeniczną linią o nieco nerwowym dukcie, z próbą modelowania za pomocą urywanych, ukośnych kreseczek.

Rysunki astronomiczne: k. 1v, 2v, 3r, 4v, 6v, 119, 119v, 120r, 142v, 144v, 148v, 150r, 151r, 182v, 183r, 183v, 184r, 184v, 185r, 185v, 186r, 189r, 190r, 191r, 191v, 192, 192v, 193v, 194, 206r, 207r, 208v, 210r, 211r, 212r, 212v, 214r, 215r, 215v, 228v, 229r, 237v.

K o m e n t a r z

Dekoracje rysunkowe zostały wykonane przez wprawnego ilustratora, dość dobrze znającego anatomię ludzką i z zamiłowaniem oddającego szczegóły wyobrażeń zwierząt. Stylistycznie rysunki noszą cechy czeskie, typowe dla malarstwa praskiego lat ok. 1380-1390 (sylwetki ludzkie, charakterystyczne ujęcia profilowe, typy fizjonomiczne o wyrazistych rysach i silnej ekspresji mimicznej). Zwraca uwagę postać o rysach negroidalnych (155r), występująca w czeskiej ikonografii tego czasu. Mężczyzna w stroju aktualnym (personifikacja Lutni) nosi fryzurę i odzienie modne w praskim kręgu dworskim pod koniec XIV w. Rysunek ilustrujący Koronę (155r) ułożoną z zawiązanej wstęgi powtarza kształt jednego z prywatnych emblematów Wacława IV (tzw. czeski węzeł miłości, *Liebesknote*), częsty w sztuce czeskiej ok. 1400. Zdobienia wykazują ogólne podobieństwo stylistyczne i tematyczne do zdobień rękopisów astronomicznych, powstałych na zamówienie króla Wacława IV Luksemburskiego (1378-1419).

Zob. P. Brodský, *Iluminované rukopisy českého původu v polských sbírkách*, Praha 2004, nr 33, s. 106-107.

Noty i glosy

odnoszące się do tekstu, kilku rąk, np.:
1. Wacława Korandy z Pilzna: k. 3r: *Anno Domini 1425 die 24 mensis Octobris fuit verus motus capitis secundum hanc figuram, qua tunc est descripta*, 33r: *Anno 1425 completo anni Alfoncii 173, 214 dies*; 35r: *1425 anni completi Alfoncii 173*, *214 dies hoc sf*[...], 106r: *Nota si feriam scire volueris sine tabula multiplica primo annus illius here per 36* … ; 2. 2. poł. XV w. (?): k. 45r: *Radiem elongacionis Lune a Sole sic constitutes subtrahe radicem medii motus Solis a radice Lune* … *si cupis pro Praga fac per radices reducentas ad Pragam*, 75r: *bene queris ac si pueros docendo utilitatem obtegeris*, 107r: *anno 1430 introitus Solis in Ariete* °*dies Marcii 11*, h^{a} *7*, m^{a} *6*, *18*, *34* … , 217r: rączka, nota: *De astrolabiis diversis*, 217v: *Nota querendo arcum diurnum tempore estivali ab ariete usque libram* … , 223r: rączka, *proiectio radiorum, radiacio planetarium*, 239v: rączka, nota: *Duodecimam partem facile invenies cuiuscunque longitudinis* … , 283v: *In istam tabulam pro augibus sit introitus cum annis collectis si sunt* … , wyklejka dolnej okładziny: *In tabulam elongacionis Solis et Lune et pro inveniendo tempus medie coniunccionis et oppsositionis sic intratur... >< ... et quod residuum est iterum queri in tabula et si inveneris precise tempus est quid queris et qui indirecto* [?] *numeri Lune* sunt; 3. K. 235r: *partem proporcionalem precise invenire* … , wyklejka dolnej okładziny: *Ad orisontem Pragensem*; 4. wyklejka dolnej okładziny, monogramy ze splecionych liter MW i MB.

Rączki k. 33v, 105r, 110r, 129v, 207v, 234r, 234v, 239r.

Oprawa

Zdefektowana (brak górnej okładziny); deska bukowa, skóra niebieska, 2 zapięcia niewiadomego typu na skórzanych paskach (zachowane 2 blaszki mocujące), ślady po 5 guzach (pierwotnie najpewniej na obu okładzinach). Dekoracja okładziny śladowo zachowana, o kompozycji ramowej ze zwierciadłem, w którym przecinają się podwójne linie. Na grzbiecie naklejka z sygn. *1735*. Rejestr introligatorski.

Czechy (?), 2. ćw. XV w.

Historia rękopisu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Wenceslaus de Pilzna] – zob. explicit utworu 2: *per manus W*[enceslai] *de P*[ilzna].
2. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – sygn. 1735 (4. Standortkatalog, zob. Oprawa).

Kodeks, zawierający najstarszą znaną wersję *Tabulae Resolutae*, przygotowanych dla południka wrocławskiego i zaczynających się rokiem 1424, powstał ok. 1425 r., być może w klasztorze joannitów w Żytawie (Zittau), należącym do przeoratu czeskiego z siedzibą w Pradze (zob. Znaki wodne). Zakonnikiem (w 1439 r. komturem) tamtejszego konwetu był Piotr Rein z Żytawy, astronom, autor *Tabulae Resolutae* i kanonu, znajdującego się także w naszym rękopisie (por. Wiedeń, ONB 5240, kodeks przepisany w Żyta-

wie w 1440 r.). Następnie rękopis znalazł się w Pradze, w zbiorach Wacława Korandy Młodszego z Pilzna (1422/24 – 1519), mistrza sztuk wyzwolonych Uniwersytetu Praskiego (1458), dziekana Wydziału Sztuk (1460), rektora Uniwersytetu (od 1463), utrakwickiego teologa. W ostatniej składce zawiera wpisane inną niż całość ręką tablice przygotowane dla południka praskiego i zaczynające się rokiem 1428; na k. 30-31v: poprawki do tablic Alfonsa wpisane ręką Wacława Korandy (zob. utwór 2). W pierwszej ćw. XIX w. rękopis znajdował się już w Państwowej i Uniwersyteckiej Biblioteki w Królewcu (sygn. 1735). Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Zob. R. Heś, *Joannici na Śląsku w średniowieczu*, Kraków 2007, s. 539 (Piotr Reyne, komtur 1439).

Bibliografia

K. Fischer, *Ein Beitrag zur Geschichte der Sternatlanten*, „Bohemia. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Lände", 11, 1970, s. 338-347; J. Dobrzycki, *The „Tabulae Resolutae"*, w: *De astronomia Alphonsi Regis*, Barcelona 1987, s. 71–77, zwł. s. 74; B. Porres de Mateo, *Šíření středovekých astronomickych tabulek ve střední Evrope v 15. století*, w: *Astronomie ve středoveké vzdělanosti*, Praha 2003, s. 39–51, zwł. s. 40–41; Zinner, 8934; P. Brodský, *Iluminované rukopisy českého původu v polských sbírkách*, Praha 2004, nr 33, s. 105--107; *Nicolaus Copernicus University and its Library (Toruń). Association Internationale de Bibliophilie*, *XXVIIth Post-Congress*, Poland 2011, s. 27-28.

Il. 219. Rps 74/III, k. 158r: Perseusz, Woźnica, rysunki piórkiem

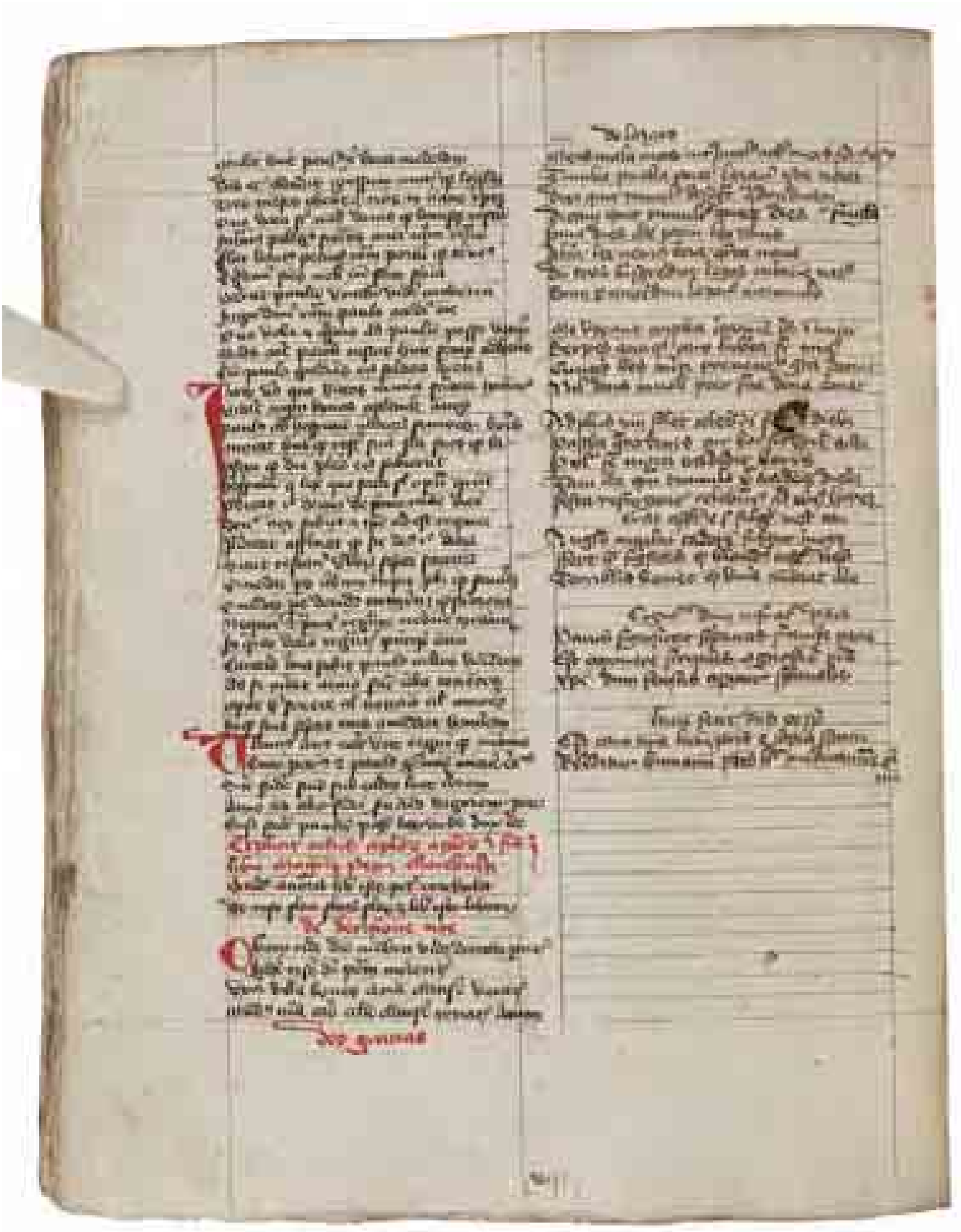

Il. 220. Rps 75/III, Petrus Riga, *Aurora*, k. 86v: explicit utworu oraz zbiór wierszyków

Rps 75/III

Łac. 1388. Perg. Papier. 28,5 × 21 cm. K. 218 + I.

*1. Wyklejka górnej oprawy

a. *Collige, sustenta, stimula, vaga, morbida lenta. Hec est pastoris, hec virga designat honoris. Attrahe per primum, medio rege, punge per imum.*

Walther, *Initia*, 1669, 3026; idem, *Proverbia*, 1663, 2943 (objaśnienie symboliki pastorału).

b. *Augustinus. Vorflucht sie dem aldem dem das hobt vor aldir ... >< ... und vor sunden sich nicht will enthalden, maledictus puer centum annorum.*

Ed.: Päsler, *Deutschsprachige Sachliteratur*, s. 70, p. 4.

2. k. 1ra-86va: **Petrus Riga**, ***Aurora, ab Aegidio Parisiensi aucta (Gn – Ac)***

k. 1r: *In quinquaginta Genesi dividet capitella, exodus hoc minuit quoniam quadraginta requiret ... >< … Actus apostolici octo retinetque* [?] *viginti, hinc dabit Apocalypsis bis undecim capitella.* [1v] *Genesis LII ... >< … Iohannes XXI.*

[2r] – *<I>n hoc libro continentur quinque libri Moysi, liber Iosue, liber Iudicum, liber Regum, liber Danielis, liber Iudith, liber Hester, liber Machabeorum, Nowum Testamentum id est ewangelium, actus apostolorum a magistro Petro Corbulensi Parisiis stilo metrico depictus. Glosule super Genesim. – <P>entateucus dicitur a pentha id est quinque et centos id est liber prologus grece prohemium vel previacio…* ><[3r] *… secuntur* [!] *ingluvies, gulosa, voracitas. Incipit opus magistri Petri Corbulensis in Novo et Vetus* [!] *testamento.* [Prolog] *Prologus. – <F>requens sodalium meorum petitio ...>< ... et veritatis fulgor patenter illuxit. Explicit prologus. Incipit liber. Primo agit de sex diebus.* [Tekst] – *<P>rima facta die duo, celum, terra, leguntur* (Walther, *Initia*, 14574, 14619) ... ><[86v] *... anno non alio, fidei servando vigorem, ense sacrat Paulum*; *pax, lux, urbs, dux, cruce Petrum. Explicit Actus Apostolorum Apostolorum* [!] *et finis libri magistri Petri Chorebula. Occidit Aurora liber iste Petri Corebula. Ut rosa flos florum flos est liber iste librorum* (Walther, *Initia*, 19864); *De derisione Noe. Cham ridet, dum membra videt detecta parentis, Iudei risere Dei penam morientis* (Walther, *Initia*, 2674; *Proverbia*, 2710: *penas patientis*).

k. 3r: Petrus de Riga, Prol. prosaicus Gn; k. 3r: Petrus de Riga, Prol. Gn; k. 3r-12v: Gn; k. 12v-21r: Ex; k. 21rv: Prol. Lv; k. 21v-26r: Lv; k. 26r-30: Nm; k. 30rv: Prol. Dt; k. 30v-32r: Dt; k. 32r-33v: Js; k. 33v-35v: Jd; k. 35v-36r: Rt; k. 36r: Prol. Rg; k. 36r-45v: Rg I-IV; k. 45v-48v: Tb; k. 48v-53v: Dn; k. 53v-54v: Jdt; k. 54v-56r: Est; k. 56r: Prol. Mc; k. 56r-59r: Mc; k. 59r: Petrus de Riga, Prol. Novi Testamenti; k. 59r-77v: Evv.; k. 77v-80v: Recapitulationes Vet. Nov. Test. (distinccio sine A— sine Z); k. 80v-86va: Ac.

Ed.: P. E. Beichner, *Aurora, Petri Rigae Biblia Versificata, A Verse Commentary on the Bible*, t. 1-2, University of Notre Dame Press, Indiana, 1965 (Mediaeval Studies, 19); PL 212, 17-42 (fragmenty). Por. RB 6823-6824; *Catalogus BJ* I, cod. 320, 321, 322, 323, 324, s. 409-410, 412, 414-416, 420; Parker Library, Cambridge, ms. 520, k. 1-22v, http://parkerweb.stanford.edu/parker/actions/manuscript_description_long_display.do?ms_no=520 (dostęp 05.08.2014), por. Fabiańska, *Średniowieczne rękopisy „Historia scholastica"*, s. 144-145.

3. k. 86va-87v: ***Zbiór wierszy i cytatów***

a. *Uxor, villa, boves cenam clausere vocatis, Mundus, cura, caro celum clausere renatis. Amen. Deo gratias.*

Walther, *Initia*, 19941; idem, *Proverbia*, 32767 (*Hilderbert: caro claudunt eterna renatis*).

b. Hildebertus Cenomannensis, *Epigramma 21*

[Quod discipuli] *cognoveunt Dominum in fractione panis. Panis significat scripturam …*

Walther, *Initia*, 13626.

c. Hildebertus Cenomannensis, *Epigramma 61, 1*

Ad plus VIII solent celebrari festa diebus …

Walther, *Initia*, 418.

d. Hildebertus Cenomannensis, *Epigramma 66: Quid significant tres mortui a Domino resuscitati*

De Lazaro. Mens mala mors intus, malus actus, mors foris, usus ... >< ... sum per quaterdum Lazarus in tumulo.

Walther, *Initia*, 10911; idem, *Proverbia*, 14799.

b-d por. A. B. Scott, D. F. Baker, A. G. Rigg, *The Biblical Epigrams of Hildebert of Le Mans: a critical edition*, „Mediaeval Studies", 47, 1985, s. 287, 307-308, 310.

e. *Me vexant triplici certamine tres inimici: Serpens antiquus, caro lubrica, frater iniquus …*

Walther, *Proverbia*, 14561b (*mundus iniquus*).

f. *Angelus in cultu candorem fulgur in ore …*

Walther, *Initia*, 1098.

g. *Lutum fecit Dominus ex sputum. Est caro nostra lutum, patris est sapientia sputum. Redditur humanum patris hoc medicamine sanum*.

Walther, *Initia*, 5624; idem, *Proverbia*, 7333 (*Redditur humanum genus*).

h. [k. 87r] *Item alii versus de eadem. – Crimen adest noctis pollutus si iacuisti, ebrius aut quando meditatus turpe fuisti, crimen abest ... debilis aut quando vacuatus ventre fuisti* [dopisane] *vel melius: aut si debilior vacuatus ventre fuisti .*

Walther, *Initia*, 3445 (*Crimen habet noctis pollutio quando fuisti*).

i. *– Debilitas, humor, ingluvies mens previa fedat. Gustat prima sacrat nihil ultima sique secunda ... hos verus poteris lector sic solvere si vis*.

– Nota illusio sic IIII modis ex humoris ... >< ... facta confessione eciam layco si sacerdos desit confiteatur et conficiat.

j. Gregorius Magnus, *Moralium libri sive expositio in librum Iob*, lib. 21, cap. 19, lib. 17, cap. 6, lib. 18, cap. 5.

[Intellectus sacri eloquii, inter textum et nysterium tanta est libratione pensandus ...]. *Paulus. – Vestra habundancia illorum inopiam suppleat ... >< ... ut ita dictam, quasi ad frugem terram excolit, que quod acceperit uberius reddit.*

Ed.: PL 76, 207; Gregorius Magnus, *Moralia in Iob*, Libri XI-XXII, wyd. M. Adriaen, Brepols 1979 (Corpus Christianorum Series latina, 143A), s. 1086-1087, w. 42-50.

[Quotiens in sancti viri historia per novum volumen enodare nysterium tipicae expositionis aggredimur ...]. – *Puer centum annorum morietur, et peccator centum annorum maledictus erit* [Is 65, 20]. *Ac si aperte nos deterreat, dicens ... >< ... ei ad cumulum maledictionis crescit*.

Ed.: PL 76, 14; Gregorius Magnus, *Moralia in Iob*, s. 854-855, w. 13-19.

[Plerumque in sacro eloquio sic nonnulla mystica describuntur ...]. – *Si cor nostrum non reprehenderit nos, fiduciam habemus ad Deum ... >< ... cum sibi vita pravitas nulla contradicit.*

Ed.: PL 76, 42; Gregorius Magnus, *Moralia in Iob*, s. 891, w. 12-27.

k. Jonas Aurelianus, *De institutione laicali*, lib. 1, cap. 5.

[Protoplastus totius humani generis parens mirabiliter a Deo de lima terrae creatus …]. – *Ne te desperacio deiciat, audi quantas remissiones tribuat tibi Deus. Prima est remissio quando baptizamur in remissione peccatorum ... >< ... et querit medicinam. Nam Dominus non iudicabit bis in id ipsum.*

Ed.: PL 106, 130-131.

l. [87v] *Versus super capitula Biblie. Sunt Genesis, Exodus, Levi, Numeri, Deutero, Josueque ... >< ... scriptaque canonica subiunges et Apokalipsim.*

Por. RB 8616; Walther, *Initia*, 18824.

m. – *Augustinus super isto verbo „Maledictus puer C*[entum] *annorum" dicit sic: maledictum caput canum et cor vanum, caput tremulum et cor emulum ... >< ... virtus debilis et vita flebilis, dies liberes* [!] *et fructus steriles, anni multi actus stulti.*

Por. *Tabulae codicum manu scriptorum praeter graecos et orientales in Bibliotheca Palatina Vindobonensi asservatorum*, Wien 1864-1899, cod. 5512 (*Bernardus super illo verbo maledictus puer centum annorum*).

4. k. 87v: ***Landesverordnung über die Heiligung des Sonntages und Bestrafung unordentlichen Lebens***, Marienburg 6 XI 1418

Item deses landes geseczde. – Czum eersten das man dy kyrchfeyer der heyligen tage Gote czu loube uns czu eren ... >< ... Sundir czu bruderschaften morgensprochen und anderen gemeynen trancken noch kyndelbyren salman keyne getencze halden.

Ed.: *Acten der Ständetage Preussens unter der Herrschaft des Deutschen Ordens*, t. 1, wyd. M. Toeppen, Leipzig 1878, nr 261, s. 321-323. – Lit.: Päsler, *Ein neuer Textzeuge*, s. 60.

5. k. 88r-97r: **Petrus Pictaviensis**, ***Compendium historiae in genealogia Christi***

Compendium historiarum magistri Petri manducatoris ab eodem epilogatum per figuras.

[Prolog] *Incipit prima genealogia primo homine usque ad ortum Christi. – <C>onsiderantes sacre historie prolixitatem nec non et difficultatem scolarium quoque circa studium sacre leccionis, maxime illius, qui in historie fundamento versatur ... >< … sed ab Adam incipiens per patriarchos, iudices, reges, prophetas et sacerdotes eis contemporaneos usque ad Christum, finem ordinem nostrum perduxi.* [Tekst] – *Adam in agro Damasceno formatus et in paradisum unde quatuor oriuntur flumina ... Cayn agricola dolens sua munera et non fratris reprobata fuisse ...* ><[97r] *… Paulus et Barnabas in Antyochia a Spiritu Sancto sunt congregati ... Paulus post longam predicationem Romam veniens, XII annis in libera custodia sub Nerone manserat, XIIII anno Neronis est passus quo et Petrus.*

Ed.: Basileae 1592, s. 1-14 (VD 16, P 1895), http://www.e-rara.ch/bau_1/content/pageview/2322876 (dostęp 28.08.2014); *Genealogia Christi. Magister Petrus Pictaviensis*, Barcelona: Moleiro 2000 (edycja faksymilowa Ms 4254 z Biblioteca Casanatense, Rzym). Por. RB 6778. Ten sam tekst: BUMK, Rps 155/IV, k. 3r-8v. – Lit.: P. Johanek, *Petrus Pictaviensis*, w: VL 11 (2004), kol. 1225-1233 (edycje i najnowsza literatura); *The most beautiful Bibles*, s. 158-163.

6. k. 97v: ***Przysłowia***

a. *Tres sunt infelicitates in homine: prima, qui nescit et non interrogat, secunda, qui scit et non docet, tercia, qui docet et non adimplet. In eligendo viro spectantur: virtus, genus, pulchritudo*, *sapientia ... Tria sunt, que vagam mentem stabiliunt: vigilie, meditacio, oracio.*

b. *Audi filia et vide. Audi tria: sonum maleorum Christum crucifigencium, audi vocem Iudeorum ...*

7. k. 97v-98r: **Honorius Augustodunensis**, ***Gemma animae***, cap. CXCIII (*De tonsura clericorum*) – cap. CXCVII (*De clericali corona*).

– *<T>onsura clericorum inicium sumpsit ab usu Nasareorum. Hii ex usu legis crines suos radebant ... ><*[98r] *... corona quatuor digitorum per circulum crinium nostrorum exprimitur, superior autem coronula per platam figuratur.*

Ed.: PL 172, 602-604.

8. k. 98rv: ***De decem praeceptis***

– *Notandum, quod X plagis percutitur Egiptus et X preceptis conscribuntur tabule, quibus regatur Dei populus. Et nota de hiis bonos versus: Unda cruor ne sit, Deus unus non tibi desit* (Walther, *Initia*, 19627). *Ne noceant vane nomen Domini cape sane. Sabbatum servabis ... >< ... In una tabula scripta tria precepta pertinentia ad caritatem Dei. In alia tabula septem pertinentia ad proximi societatem. Hec igitur precepta ita sunt, ut tria pertineant ad dileccionem individue Trinitatis, septem vero ad amorem fraternitatis ... ><*[98v] *… in nono exterminat adulterii cogitacionem, in decimo abhominatur* [!] *mundi cupiditatem.*

9. k. 98v-99v: ***Ugoda soboru bazylejskiego z sejmem Królestwa Czech i Marchii Moraw w sprawie 4 artykułów, szczególnie udzielania Komunii Św. pod dwiema postaciami***, Praga 26 XI 1433.

Ex sacro concilio Basiliensi super Bohemis et Moravis. – In nomine Domini nostri Ihesu Christi. Haec quae infra scripta sunt per graciam Spiritus Sancti concordata sunt inter legatos sancti sacri concilii Basiliensis et generalem congregacionem regni Bohemie et marchionatus Moravie in civitate Pragensi anno etc. Primo congregacio dicti regni et marchionatus et pro ipso regno et marchionatu ...><[99v] *… Pro pace vero dictorum regni et marchionatus dabuntur litere cum sigillis firmis et munimentis oportunis, proclamabitur pax et servare mandabitur, et omnia fient, que ad observacionem pacis et unitatis necessaria fuerint et oportuna etc.*

Ed.: *Archiv český čili staré písemné památky české i moravské*, wyd. F. Palacký, t. 3, Praha 1844, nr 4 A, s. 398-404; *Monumenta conciliorum generalium saeculi decimi quinti … concilium Basileense scriptorum*, t. 1, Vindobonae 1857, nr 190, s. 495-498; por. *Handschriften, Historiographie und Recht: Winfried Stelzer zum 60. Geburtstag*, red. G. Pfeifer, Wien 2002, Hs. 4937, s. 144, nr 39.

k. 100rv: pusta.

10. k. 101r-105r: ***Genealogia Jezusa. Historia Rzymu*** (fragment kroniki?)

– *<E>usebianus cesariensis episcopus in historia ecclesiastica libro 1º capitulo Vº, Africanus praecipuus in historiographis scribens Aristidem de Ewangeliorum consonancia et de genealogiis quae a Mattheo et Luca diverse referent ... – <Q>ualiter Romanorum imperium surrrexerit et usque nunc processerit breviter commemorabimus, si quis non amplius scire voluit. Lucanum in Orasyum legat. Hoc regnum ... ><*[105v] *… Anno Dei C Traianus de Hyspania oriundus XIX annis regnavit. Electus autem est ab exercitu circa Renum Colonie quae tunc Agrippina dicebatur.*

11. k. 105v-107v: **Petrus de Crescentiis, *Ruralia commoda***, lib. XII (*De his, quae singulis mensibus in rure possunt agi*)

– Liber XII et brevilogus [!] *Petri de Crescenciis de hiis, quae singulis mensibus in rure possunt agi. In aliis supradictis XI libris plene tractatum est, sed necessaria diffuse de omnibus, que in rure sunt agenda. Sed utile videtur memoriale compendiosum, quo pater familias ad rura pergens facile scire … Ianuarius. Hoc mense precipue in locis calidis loci habitualis aeris et ventorum agrorum terre ... ><*[107r] *… Mense octobris possunt fieri putei et fossata canari … seruntur in ortis allia, anethum, spinacia, planta, carduus, sinapis* [!]*, malva, cepulia, menta, pastinata* [107v] *thiminum, origanum.*

Ed.: Augsburg 1471 (H 5828; GW 7820-7825). – Lit.: Thorndike-Kibre, *Catalogue*, 1269; W. Richter, *Die Überlieferung der „Ruralia commoda" des Petri de Crescentiis im 14 Jh.*, „Mittellateinisches Jahrbuch", 16, 1981, s. 223-275; por. H. Hilg, *Die Handschriften des Germanischen Nationalmuseums Nürnberg*, t. 2, Wiesbaden 1983, Hs. 7131, s. 88.

12. k. 107v: ***Przysłowia***

a. *Corvus: cras clamat – luxuriosi ... morticinia comedit – raptores.*

b. *Oratio valet: ad suscitandum memoriam peccatorum ... ad merendum veniam delictorum.*

– In oratione non prodest multiloquium ... ubi plurima verba, ibi egestas.

13. k. 107v: ***Granum sinapis***

Hoc dictamen dicitur granum sinapis. – <I>n dem begin ho obir syn

was y das wort o richir hort ... >< ... O obirweselichis gutt.

Ed.: K. Ruth, *Textkritik zum Mystikerlied „Granum sinapis"*, w: *FS Joseph Quint anläßlich seines 65. Geburstages überreicht*, red. H. Moser [et al.], Bonn 1964, s. 183-185; Päsler, *Ein neuer Textzeuge*, s. 63 (edycja z naszego rękopisu). – Lit.: K. Ruh, w: VL 3 (1981), kol. 220-222; Päsler, *Deutschsprachige geistliche Texte*, s. 39-40 (wcześniejsza literatura i edycje); Päsler, *Ein neuer Textzeuge*, s. 58-67 (wcześniejsza literatura).

14. k. 107v-108v: ***Komentarz łaciński do Granum sinapis*** (ekscerpt)

– Nota. Hoc dictamen dicitur granum synapis et habet octo periados. In prima vult dicere, quod in principio est vel erat verbum, cuius essendi modus se usum excedit et intellectum ...><[108v] *… non comprehenditur de ipso, igitur mens humana aliquid capere potest, ipsam capere non potest. In sexta periodo appellat divinam* [brak dalszego ciągu].

Ed.: M. Bindschedler, *Der lateinische Kommentar zum Granum Sinapis*, Basel 1949 (Basler Studien zur Deutschen Sprache und Literatur 9). – Lit.: K. Ruh, w: VL 3 (1981), kol. 223-224; Päsler, *Ein neuer Textzeuge*, s. 64 (wskazuje wersy edycji Bindschedler).

k. 109r-111v: puste.

15. k. 112r-151v: **Petrus Comestor, *Historia Evangelica***

Ewangelica historia. De concepcione precursoris. – Fuit autem in diebus Herodis regis Iude affluxis annis regni eius unde triginta sacerdos nominis Zacharias de vite Abia ... >< … ascendit Iesus propria sui virtute. Hanc ultimam processionem post Ihesum representat Ecclesia dominicis diebus egrediendo de ecclesia et reduendo ad eam … sed multiplicatis sollempnitatibus sanctorum sublata est sollempnitas quinte ferie et processio translata est ad dominicam diem etc. etc. Amen.

Ed.: PL 198, 1537-1644. Por. RB 6564. Ten sam tekst: BUMK, Rps 155/IV, k. 176v-212v.

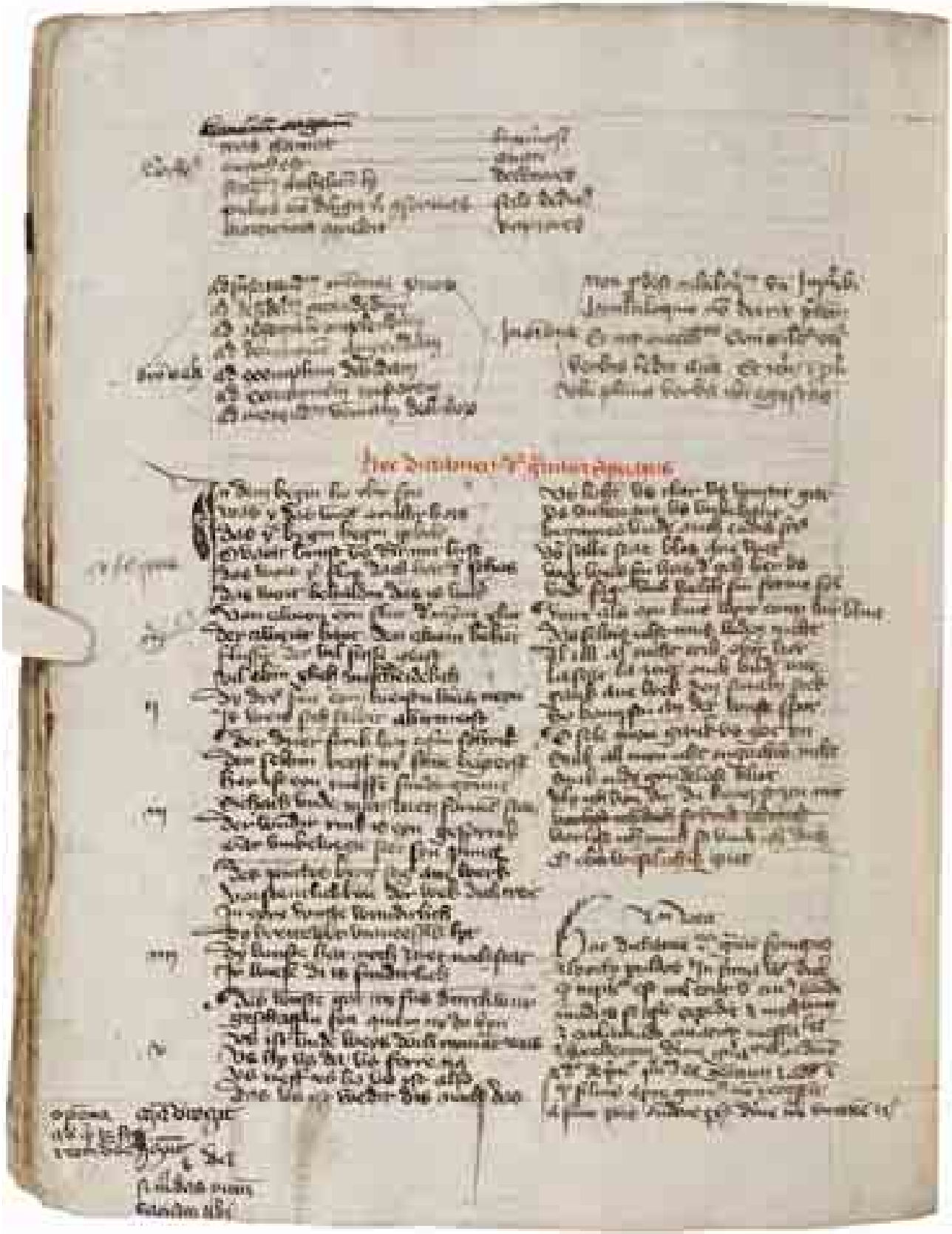

Il. 221. Rps 75/III, *Granum sinapis*, k. 107v

16. k. 152r-158v: ***Lex evangelica***

– Lex ewangelica excellit legem mosaycam et eciam civilem in quattuor: primo quo ad extirpacionem viciorum … >< … Duplex est beatitudo rei que est in futuro et spei que est in presenti ... Verba Christi non sunt Domini, sed eciam Dei et ideo possunt plenum [!] *ab hominibus explicari, quod patet, quia a principio doctores scripserunt libros ad explanacionem factorum et verborum Christi et tamen adhuc ad plenum non sunt elucidata etc.*

k. 159r: pusta.

17. k. 159v: ***Siedem grzechów głównych wraz z pochodnymi*** (łac.-niem.)

Superbia – hochfart, XII species: *inobediencia – ungehorsam*; *inanis gloria – oppischheit;* [d]*elacio – obirmut … >< ... Accidia – trokheit an Gotis dinst. VIII habet species. Pusilla nimitas – krankge mute, pigercia – trokheit, desidia – lasheit … tepiditas – slafheit, incircumspeccio –ungescheideheit, ignavia – unvorrichtikeit*.

Katalog w formie wykresu. Grzechy ujęte w medaliony.

Lit.: E. Weidenhiller, *Untersuchungen zur deutschsprachigen katechetischen Literatur des späten Mittelalters*, München 1965, s. 20-21, 54-55, 58-67.

18. k. 160r-195r: ***Petrus Pictaviensis***, ***Historia libri Actuum Apostolorum***

– Anno nono decimo imperii Tyberii Cesaris, adhuc procuratore Iudee Pylato, preside Syrie Vitellio, mortuus est Dominus et surrexit ... >< ... Et ita Paulus honorabiliori [!] *mortuus est morte, quia gladiatus est; gladio enim perimebantur nobiles; et in loco magis honorabiliori, scilicet in cathacumbis*.

Ed.: PL 198, 1645-1722; por. RB 6565, 6785; *Catalogus BJ* II, cod. 434-438, s. 315-327. Ten sam tekst: BUMK, Rps 155/IV, k. 212v-238v. – Lit.: P. Johanek, *Petrus Pictaviensis*, w: VL 11 (2004), kol. 1228-1229.

19. k. 195r-218v: **Augustinus Hipponenesis**, ***De consensu evangelistarum libri quatuor (abbreviatio)***

Incipiunt concordancie Ewangeliorum. – Inter omnes divinas auctoritates, que sacris litteris continentur, Ewangelium merito excellit. Quod enim lex et prophete futurum pronunciaverunt, hic redditum atque completum in Ewangelio demonstratur ... Istis igitur ewangelistis alius fuit ordo cognoscendi, alius scribendi, quia ex numero eorum, quos ante passionem Dominus elegit ... ><[218v] *… Meminerit hoc ipsum Ewangelium Iohannis, quanto amplius erigit ad contemplationem veritatis, tanto amplius precipere de dulcedine caritatis et qui Christum longe ceteris alicuius commendat, apud eum ipse discipulis pedes lavat etc. etc. Amen. Explicit concordancia ewangelistarum completa sub anno incarnacionis Domini M^mo^ CCC^mo^ LXXXVIII, proxima feria quarta quatuor temporum post festum crucis* [16 IX 1388].

Ed.: PL 34, 1041-1230; Augustinus, *De consensu evangelistarum*, wyd. F. Weihrich (CSEL, t. 43,1, 1904, s. 1-418). Por. RB 1467; Römer, *Die handschriftliche*, s. 31-32 (nie wspomina naszego rękopisu). Ten sam tekst: BUMK, Rps 155/IV, k. 239r-257r.

Składki

1-6^{6+6} (k. 1-72); 7^{7+7} (k. 73-86); 8^{6+7} (k. 87-99); 9-16^{6+6} (k. 100-195), 17^{5+6} (k. 196-206); 18^{5+7} (k. 207-218).

Kustosze na końcu składek: *Primus*, *II-VII*, *IX--XVIII* (*IX*, *XIII* częściowo obcięte). Na początku składki 4 na dolnym marginesie: *quartus* (k. 37), składki 6: *sextus* (k. 61). W pierwszej składce zewnętrzny i wewnętrzny arkusz pergaminowy w pozostałych – tylko wewnętrzny. W składce 17 brak części pergaminowego arkusza, w składce 18: doszyta pergaminowa karta.

Pergamin

Owczy; dwustronnie szlifowany, średnio gruby. Nieliczne cery.

Znaki wodne

1. Id. Piccard, 9/2, X 1842 (Reval 1383): k. 2-5, 8-11, 13-17, 20-29, 32-41, 44-53, 56-65, 68-76, 78, 81, 83--86; 2. War. Piccard, 2/2, I 181 (1387-1388): k. 77, 82; 3. War. Piccard, 15/1, II 119 (1383-1384): k. 89, 91, 94-95, 102-104, 107-109, 186, 188, 191, 193; 4. Id. Piccard, 7, VI 108 (Malbork 1388): k. 87-88, 98-99, 101, 110, 160-164, 167-176, 179-185, 194-195; 5. Briquet 3360 (1376-1388), Piekosiński, *Średniowieczne znaki wodne* 492 (rps BJ nr 1382, ok. 1390): k. 112-116, 119--128, 131-135; 6. Id. Piekosiński 716 (rps BJ nr 404 z 1388 r.): k. 136-140, 143-152, 155-159; 7. War. Piccard, 5, III 17 (1385/1386): k. 196-200, 202-211, 214--218.

Pismo i zdobienia

Wykreślony schemat pisarski, liniowanie do k. 86v.

Pismo wielu rąk: kursywa. Utwory 1b, 13 ręką Johanna Albrechtau (Päsler, *Ein neuer Textzeuge*, s. 62, 66), być może także teksty 3, 6-8, 11-12 na k. 87rv, 97v-98v, 105v-108v.

K. 1r-86v (utwór 1): tekst w dwóch kolumnach. Lustro tekstu: 21,5 × 16,3 cm. Rubrą: tytuły rozdziałów, inicjały poszczególnych ksiąg: lombardy o wys. 4-5 wersów ze zdobieniami florystycznymi zielonym atramentem, inicjały rozdziałów: lombardy o wys. 2 wersów.

K. 88r-97r (utwór 5): tekst w dwóch kolumnach, między kolumnami wykresy (drzewa) genealogiczne z imionami ujętymi w medaliony. Lustro tekstu: 27 × 18 cm. Inicjały rozdziałów, fragmenty wykresów – rubrą.

K. 97v-108v (utwory 7-14): tekst w jednej kolumnie. Lustro tekstu: 23-23,5 × 14,5-16 cm. Inicjały rozdziałów o wys. 2 wersów, imiona wodzów, sędziów, królów i cesarzy (ujęte w medaliony) – rubrą.

Il. 222. Rps 75/III, *Granum sinapis*, k. 107v. Ręka Johanna Albrechtau

K. 112r-218v (utwory 15-16, 18-19): tekst w dwóch kolumnach. Lustro tekstu: 21-22,5 × 16-16,5 cm. Tytuły rozdziałów, inicjały rozdziałów: lombardy o wys. 2-4 wersów, podkreślenia w tekście – rubrą.

Noty i glosy

Jednej ręki, Johanna Albrechtau (?): k. 7v: *ut male cofundat corda superba Deus*, 113v: *Rome templum pacis corruit fons olei erupit, Cesar preceperat, ne quis eum*

vocaret divinum, 114r: *sed maxime verisimile, quod a concepcione Domini cepit stella aparere magis.*

Rączki: k. 52r, 97v, 128v, 137r.

Oprawa

Deski dębowe, skóra wiśniowa, po 5 guzów rogowych na obu okładzinach (brak 2 guzów na górnej okładzinie), 2 zapięcia uszkowe na skórzanych paskach z bolcami na górnej okładzinie (zachowany 1 bolec i 1 luźny pasek z uszkiem), przy górnej krawędzi dolnej okładziny katenacja (uszko mocujące, 5 ogniw, pierścień mocujący). Wyklejki pergaminowe; na wyklejce górnej okładziny sygn. *1293*, spis zawartości tomu: *In hoc volumine continentur primo Aurora Petri. Item compendium historiarum per figuras Petri Manducatoris. Item ex scolastica historia Ewangelie et Actus. Item concordancie Ewangeliorum*. Na górnej okładzinie dwie naklejki z tekstem: *Aurora Petri. G. 4.*, na grzbiecie naklejki z sygnaturami: *Yy 72*, *1293* oraz farbą: *Yy 72*. Rejestr introligatorski.

Prusy Krzyżackie, koniec XIV w.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Johannes Albrechtau (Albrechtow)] – wyklejka górnej okładziny: *Frater Johannes Albrechtow hoc wolumen allatum reliquit ecclesie sue Sambiensi*.
2. [Biblioteka zamkowa] – sygn. G. 4. (1. Standortkatalog), Yy 72 (3. Standortkatalog, zob. Oprawa);
3. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – sygn. 1293 (4. Standortkatalog, zob. Oprawa), k. 1r: pieczęć okrągła „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."

Kodeks powstał najprawdopodobniej w kręgu kapituły sambijskiej w 1388 r. – utwory w nim zawarte: 5. *Compendium historiae in genealogia Christi* (k. 88r-96r), 15. *Historia Evangelica* (k. 112-151v), 18. *Historia libri Actuum Apostolorum* (k. 160r-195r), 19. *De consensu evangelistarum* (k. 195r-218v), zostały wiernie skopiowane z Rps 155/IV należącego najprawdopodobniej do biblioteki katedralnej. Był własnością Johanna Albrechtau kanonika i dziekana kapituły sambijskiej (1405), zmarłego po 1411 r., który przekazał go – wraz z całym swym księgozbiorem – bibliotece katedralnej w Królewcu. Być może to on właśnie dopisał na pustych kartach kolejne utwory: 1. fragment o tonsurze duchownych z traktatu *Gemma animae*; 2. *De decem praeceptis* (komentarz do dziesięciu przykazań); 3. fragment traktatu o rolnictwie *Ruralia commoda*; 4. *Granum sinapis*; 5. liczne przysłowia i wiersze o charakterze moralizatorskim. Wśród dopisków wyróżniają się także dwa dokumenty, wpisane przypuszczalnie przez bibliotekarza kapituły, Johanna Grottkau, już po włączeniu kodeksu do biblioteki katedralnej: *Landesverordnung über die Heiligung des Sonntages und Bestrafung unordentlichen Lebens* (Malbork, 6 XI 1418) oraz *Ugoda soboru bazylejskiego z sejmem Królestwa Czech i Marchii Moraw* (Praga, 26 XI 1433). Po rozwiązaniu kapituły i sekularyzacji jej dóbr, jeszcze przed połową XVI w., rękopis został przejęty wraz z całą biblioteką katedralną przez księcia Albrechta Hohenzollerna i umieszczony w bibliotece zamkowej. Dalsze losy zob. Rps 3/I. Posiadamy jeszcze trzy inne rękopisy pochodzące z legatu Albrechtau: 31/III, 35/III, 52/III (zob. opisy).

Zob. Biskup, *Das Domkapitel*, s. 397-398; Päsler, *Die Handschriftensammlungen*, s. 244; Mentzel-Reuters, *Arma spiritualia*, s. 280-281.

Bibliografia

Jähnig, *Katalog*, s. 278; Päsler, *Zur Herkunft*, s. 46; Päsler, *Ein neuer Textzeuge*, s. 58-67; Czyżak, *Medieval manuscripts*, s. 18-25; Thorn/Toruń, Universitätsbibl., Rps 75/III, w: http://www.handschriftencensus.de/4071 (dostęp 02.07.2013); Jakubek-Raczkowska, *Tu ergo flecte genua tua*, s. 157; Fabiańska, *Średniowieczne rękopisy „Historia scholastica"*, s. 137-138.

Il. 223. Rps 76/V, Thomas de Aquino, *Catena aurea super Marcum*, k. 20v: miniatura *Uzdrowienie paralityka*

Rps 76/V

Niem. 3. ćw. XIV w. Perg. 42,5 × 32 cm. K. 280.

k. 1va-279vb: **Thomas de Aquino**, ***Catena aurea super Marcum***

– <D>em erberen vatere in cristo hern Ambaldo dem werden cardinale pristirlichs ordens ... [2rb] – *<D>ie ladunge der heiden und die sache ires heiles …* [4r] – *<D>iz ist der begin des ewangelii Ihesu Cristi ... >< ... denne herre dir vugit alleine die ere der wort und ouch der werke. herre das irvulle in uns. Amen. Diz ist das ende von sente Thomas vzlegunge der der predigere brudere orden was die er geschrieben hat vf Marcus ewangelium.*

Ed.**:** *Catena aurea deutsch. Die ostmitteldeutsche Übersetzung des Katenenkommentars des Thomas von Aquin*, t. 2, *Markusevangelium. Text mit einem bairischen Fragment*, wyd. P. Hörner, Berlin/Boston 2012, s. 1-4, 9-511 (edycja na podstawie naszego rękopisu). – Lit.: K. Ruth, D. Schmidtke, w: VL 9 (1995), kol. 813-838, zwł. 826-828 (wspomina nasz rękopis), 11 (2004), kol. 1523.

Składki

1^{5+6} (k. 1-11), 2^{4+4} (k. 12-19), $3\text{-}4^{5+5}$ (k. 20-39), 5^{5+4} (k. 40-48), 6^{5+4} (k. 49-57), $7\text{-}13^{5+5}$ (k. 58-127), 14^{4+5} (k. 128-136), $15\text{-}19^{5+5}$ (k.137-146), 16^{5+4} (147-155), $17\text{-}19^{5+5}$ (k. 156-185), 20^{5+4} (k. 186-194), $21\text{-}28^{5+5}$ (195-274), 29^{4+1} (k. 275-279).

Kustosze na końcu składek 1-8 (*I^{us}-VIII^{us}*), 13 (*XIII^{us}*), 18-19, 21-28 (*XXI^{us}-XXVI^{us}*, *XXVII- XXVIII*) oraz na początku składek: 8-12 (*VIII-XII*), 14-17 (*XIIII^{us}-XVI^{us}*, *XVII*), 20 (*XX^{us}*). Współczesna foliacja arabska ołówkiem.

Pergamin

Cielęcy; średnio cienki, dwustronnie szlifowany, szlachetnie wyprawiony, jednolity. Mało naturalnych otworów (np. k. 201, 249) i cer (np. k. 159, 193, 250).

Pismo i zdobienia

Wykreślony schemat pisarski, liniowanie. Tekst w dwóch kolumnach, lustro tekstu: 29,5 × 18,5 cm. Tekstura jednej ręki.

Tytuły rozdziałów rubrą. 196 inicjałów filigranowych rozpoczynających rozdziały i podrozdziały o wys. 2 wersów (z wyjątkiem inicjałów na k. 2r, 222r, 257v, 257v – wys. 3 wersów), naprzemiennie błękitnych lub czerwonych, w filigranowej otulinie o kontrastowej barwie z motywem ślimacznic, pączków lub palmet oraz z niciowymi falistymi wypustkami, z rzadka – z rzędami perełek i pączków (k. 4v, 6v, 107v). *Litterae elevatae* na początku kolumny tekstu, wys. 3-5 wersów, zajmujące przestrzeń górnego marginesu, np. k. 9, 93v. Imiona cytowanych autorytetów, znaki akapitu, podkreślenia cytowanych fragmentów z Biblii (do k. 214) – rubrą.

Na początku rozdziałów 14 miniatur kolumnowych, wys. 15 wersów, w szerokości kolumny, komponowanych oszczędnie w polu o kształcie pionowego prostokąta, ujętym w ornamentalną bordiurę. Miniatury wprowadzające – 1va, 97 × 81mm: *Św. Tomasz z Akwinu wręczający księgę kardynałowi Annibaldo*; 2rb, 98 × 84 mm: *Prorok Izajasz pouczający Żydów;* 4ra, 98 × 84mm: *Św. Marek Ewangelista przy pulpicie*. Miniatury narracyjne, ilustrujące pierwsze wersety tekstu – 20va, 110 × 82 mm: *Uzdrowienie paralityka*; 31ra, 98 × 80 mm: *Chrystus uzdrawia człowieka z chromą ręką*; 67ra, 98 × 80 mm: *Chrystus nauczający z Nazarecie*; 92va, 98 × 82 mm: *Chrystus odpowiada na zarzut nieprzestrzegania obrzędów*; 109ra, 100 × 78 mm: *Cudowne rozmnożenie chleba*; 166va, 98 × 82 mm: *Chrystus nauczający w sprawie nierozerwalności małżeństwa*; 207va, 98 × 80 mm: *Przypowieść o dzierżawcach winnicy*; 219vb, 98 × 78 mm: *Zapowiedź zburzenia świątyni w Jerozolimie*; 231va, 97 × 78 mm: *Spisek przeciw Chrystusowi*; 256rb, 92 × 78 mm: *Chrystus przed Piłatem*; 270vb, 110 × 82 mm: *Trzy Marie u grobu*. Przedstawienia ukazane na abstrakcyjnym złotym tle, komponowane są w duchu *amor vacui*, według powtarzalnych schematów, najczęściej syme-

Il. 224. Rps 76/V, k. 109r: miniatura *Cudowne rozmnożenie chleba*

Il. 225. Rps 76/V, k. 270v: miniatura *Trzy Marie u grobu*

trycznie przeciwstawiając sobie dwie grupy postaci. Jedyną metodą uzyskania relacji przestrzennych jest kulisowe zastawianie. Sylwety ludzkie, ujmowane *en trois quarts* lub profilowo, o nieco zachwianych proporcjach, przerysowanych dłoniach i wyrazistych rysach twarzy. Narracja skupiona jest na wewnętrznych relacjach pomiędzy postaciami i emocjach, oddanych poprzez zdecydowaną gestykulację. Próba oddania cech otoczenia (syntetyczna architektura, podłoże) – w scenach 20v, 207v, 219v, 256r; niekiedy stosowana jest perspektywa hierarchiczna – *Chrystus przed Piłatem*, *Trzy Marie u grobu*. Zasadnicze elementy przedstawień określone za pomocą grubego, czarnego konturu; szczegóły (włosy, dukt draperii) opracowano delikatniejszą kreską. Plamy barwne w obrębie konturu modelowane walorowo (rysy twarzy podkreślane są smugami bieli). Kolorystyka intensywna, nasycona, gama oparta na zestawieniu czerwieni, błękitu, zieleni malachitowej oraz bieli i złotego tła.

Brak kart z miniaturami po k. 41, 53, 131, 194, rozpoczynających rozdziały 4-5, 9, 11.

Karty z miniaturami zaopatrzone w rozbudowane marginalia, wyprowadzone z miniatur bezpośrednio lub za pomocą gałki, obiegające marginesy zewnętrzne, względnie wkraczające w partię interkolumnium (k. 2r, 219v, 231v). 1. Marginalia z filigranu pączkowego, czerwonego lub błękitnego, zbudowanego z licznych równoległych linii, faliste wici zakończone są złotymi kuleczkami: k. 1v, 31r. 2. Floratura malowana farbami kryjącymi (odcienie pastelowe – róż, azuryt, rozbielony malachit) i złotem, w linearnej konwencji, konstruowana jako sztywna, zgeometryzowana łodyga, od której odrastają na cienkich gałązkach ułożone symetrycznie liście (2r, 67r, 109r, 270v), bluszczu (20v), koniczyny (92v, 219r), stylizowane romboidalnie liście dębu i żołędzie (166v, 207v), stylizowane trójliście (4r).

Komentarz

Catena super Marcum, obok kodeksu Rps 68/V i kodeksu berlińskiego XXHA, Hs.1, należy do grupy rękopisów krzyżackich, powstałych w tym samym środowisku artystycznym w Prusach w trzeciej ćwierci XIV w. Ich wystrój malarski i złocenia świadczą o upodobaniu zleceniodawców do kosztownej, luksusowej dekoracji a być może także o agitacyjnej funkcji tego typu ksiąg (Jędrzejewska, *Gotyckie iluminacje* 1, 2).

Pod względem stylu dekoracja figuralna zdradza pewną nieporadność, która przejawia się w deformacji anatomicznej, płaskim traktowaniu plamy barwnej,

schematyzacji powtarzalnych rysów twarzy, póz i teatralnych gestów, nadających przedstawieniom powierzchownej ekspresji. Zdaniem Hermann (*Buchmalerei*) przy dekoracji czynnych było prawdopodobnie dwóch autorów partii figuralnych i odrębny malarz floratury. Karłowska-Kamzowa (*Dekoracje malarskie, Malarstwo książkowe, Malarstwo miniaturowe*) przyjęła powstanie dzieła w środowisku lokalnym, wskazując na europejskie inspiracje dla zasobu motywów narracyjnych (typy trzynastowiecznego iluminatorstwa francuskiego) oraz dekoracji ornamentalnej (kuliste przewiązki i listki o genezie włoskiej). Podkreśliła jednak uproszczenie zachodniego wzornika form, na co wskazywała wcześniej Hermann, widząc strefę wpływów artystycznych w kręgu południowo-niemieckim lub czeskim. Indywidualny sposób traktowania floratury, który znajduje bliskie analogie w Rps 68, jest – zdaniem Karłowskiej-Kamzowej – argumentem za wykonaniem obu dzieł w tym samym środowisku. Jędrzejewska (*Gotyckie iluminacje* 1, 2) osadza działalność tego skryptorium w Prusach, wskazując na jego prawdopodobną lokalizację w Malborku (względnie w Królewcu).

Pod względem ikonograficznym przedstawienia nacechowane są narracyjną prostotą i pozbawione teologicznej komplikacji, typowej dla dzieł komentatorskich, przez co bliższe są raczej programom dekoracyjnym Biblii czy ewangeliarzy (Karłowska-Kamzowa, *Malarstwo książkowe*). Dosadność obrazowa i prostota, rekompensowana barwą i złotem, wynikały być może z krzyżackiego ususu dzieła. Program dekoracji mógł się przy tym wiązać się z funkcją propagandową – cykl wyobrażeń publicznej działalności Chrystusa można odczytać w kontekście ewangelizacyjnego, apostolskiego charyzmatu Zakonu (Jędrzejewska, Gotyckie iluminacje 1).

Zob. Herrmann, *Buchmalerei*, s. 233-243, il. po s. 248; Karłowska-Kamzowa, *Gotyckie rękopisy*, nr 2; eadem, *Dekoracje malarskie*, s. 133-137, 145, il. s. 134-135; eadem, *Malarstwo miniaturowe*, s. 206, il. 113; *Średniowieczna książka rękopiśmienna*, s. 108, il. s. 109, nr 37; Karłowska-Kamzowa, *Malarstwo książkowe*, s. 472; Błaszczyk 3; Jędrzejewska, Gotyckie iluminacje 1; eadem, *Gotyckie iluminacje* 2, s. 21-22.

Oprawa

Zdefektowana (pęknięcie dolnej okładziny, znaczne ubytki skóry; spod skóry obu okładzin widoczne fragmenty pergaminu naklejone na deskę), deski dębowe, skóra czerwona, 2 zapięcia uszkowe (ślady po 2 bolcach na górnej okładzinie, zastąpione 2 zapięciami zaczepowymi na paskach skórzanych (brak zaczepów i pasków). Na wyklejce górnej okładziny sygn. *886*.

Prusy Krzyżackie, 3-4. ćw. XIV w., wtórne zapięcia: 2. poł. XV w.

Historia kodeksu

1. [Urząd marszałka Zakonu w Królewcu (?)] – *Aus dem Ordensmarschallamt zu Konigsberg* (tabliczka z wystawy na zamku w Królewcu, przechowywana w zbiorach Sekcji Rękopisów BUMK).
2. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – sygn. 886 (4. Standortkatalog, zob. Oprawa), k. 1v: pieczęć okrągła „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."

Rękopis powstał w 3. ćw. XIV w. w lokalnym warsztacie na terenie państwa krzyżackiego w Prusach (Malbork lub Królewiec). Stylistycznie jest bardzo bliski rękopisowi A 191 zawierającymu księgi biblijne w tłumaczeniu Klausa Kranca (Archiwum Państwowe w Królewcu, obecnie Berlin, GStAPK). Był przechowywany najprawdopodobniej na zamku w Królewcu: 31 VII 1543 został przekazany Feliksowi Königowi Polyphemowi z kancelarii księcia Albrechta Hohenzollerna razem z komentarzem Tomasza z Akwinu do Ewangelii św. Mateusza, pochodzącym z całą pewnością z biblioteki konwentu krzyżackiego w Królewcu – wspominanym w inwentarzach krzyżackich z lat 1434-1438 (Ms 885, obecnie zaginiony). Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Bibliografia

Ed.: http://kpbc.umk.pl/dlibra/docmetadata?id=33698&from=publication. – Lit.: Steffenhagen 3, nr 44, s. 571; Ziesemer, *Catena aurea*, s. 190; Schmidtke, *Repräsentative deutsche*, s. 354-368, il. s. 374; Grunewald, *Das Register*, s. 90-91; Plate, *Zum Verbleib*, s. 106; Mentzel-Reuters, *Arma spiritualia*, s. 270; Päsler, *Katalog*, s. 73-74; idem, *Zur Überlieferung*, s. 196, 201-202; Jähnig, *Katalog*, s. 296; Thorn/Toruń, Universitätsbibl., Rps 76/V, w: http://www.mr1314.de/2870 (dostęp 10.06.2014).

Il. 226. Rps 76/V, k. 270r

Il. 227. Rps 76/V, k. 109r

Il. 228. Rps 77/II, *Kolektarz brewiarzowy*, k. 71r

Rps 77/II

Łac. 2. poł. XIV w. Perg. 17 × 23,5 cm. K. 167 (w tym dwie ochronne).

k. 1r: ***Conclusiones horarum cum collectis vel antiphonale*** [pismem nowożytnym]

1. k. 2r: ***Benedicamus Domino*** z notacją muzyczną według rangi świąt.

2. k. 2v-3r: ***Absolutiones et benedictiones***

Sequuntur absoluciones et benedictiones ad matutinum. Absolucio ad primum nocturnum et dominica die et secunda et quinta feria quando tantum tres lectiones leguntur. – Exaudi Domine Ihesu Christe preces servorum tuorum ...><... Ad societatem civium super nos perducat nos rex angelorum amen.

3. k. 3rv: ***Uwagi o doborze czytań mszalnych ze Starego Testamentu i o wakujących niedzielach***

Sequitur brevis notula de historiis imponendis. – Regum semper in die Trinitatis … [3v] *Sequitur nunc brevis notula de dominicis vacantibus. – Notandum, quot tot dominice vacant ... >< ... ideo dicuntur vacantes.*

4. k. 4r: ***Kolektarz***, fragment

– Conclusiones horarum cum collectis etc. Deus det nobis suam pacem amen … Prima oratio de domina, 2ª de angelis, 3ª pro pace, 4ª pro domino apostolico. – Interveniat pro nobis quesumus Domine Ihesu Christe ... >< ... ut ad vitam una cum grege sibi credito perveniat sempiternam per Christum Dominum nostrum. Amen.

5. k. 4v: *– Si volueris scire veras primaciones lune ... >< ... inquiras metam monos I VIIII coniungito clavi.*

6. k. 4v-10v: ***Kalendarz***

Charakterystyczne święta

5r: 18 I [dopisane po 1481] *Sanctorum martyrum Bernhardi, Petri, Accursii, Adiunti et Ottonis martyris maius duplex*; 7r: 25 V *Tranlatio s. Francisci duplex maius*; 7v: 13 VI *Anthonii cf. de ordine fratrum minorum duplex maius*; 8v: 2 VIII *Dedicatio Portiuncule minus*, 12 VIII *Clare v. duplex* maius, 19 VIII *Ludovici cf. de ordine fratrum minorum duplex maius*; 9r: 17 IX *Impressio sanctorum stigmatum b. Francisci*, 28 IX *Commemoratio fratrum, qui nobiscum sunt sepulti*; 9v: 2 X *Translatio Clare v. minus duplex*, 4 X *Francisci cf. duplex maius*; 10r: 8 XI *Translatio Ludovici minus*, 21 XI [dopisane] *Presentationis beate Marie Virginis maius duplex*; 10v: 8 XII *Conceptio Marie Virginis Gloriose maius duplex.*

7. k. 11r-12v: ***Uwagi o wyborze antyfon w okresie Adwentu***

Incipiunt notula [!] *valde bona de erroneis antiphonarum laudandarum, que ponuntur ante Nativitatem Domini fiat sicut in scriptis tabulis continetur. – In anno illo in quo Nativitas Domini venit in dominica secundum sequentem tabelam procedat ...* ><[12r] *... In anno illo in quo Nativitas Domini in sabbato venit hoc modo fiet …* [12v] *… feria sexta vigilia Nativitatis Domini ad laudes et per horas antiphona Iudea et Ierusalem. – Nota, quod officium defunctorum pro defunctis fratribus et pro illis, qui in nostris*

cimiteriis [!] *sunt sepulti ter in anno sollempniter celebretur ... >< ... item infra octavam sanctissimi patris nostri Francisci una missa conventualis approprietur illis, qui fratres recipiant in itinere.*

8. k. 13r-165v: ***Kolektarz brewiarzowy***

a. k. 13r-85r: ***Proprium de tempore***

In nomine Domini amen. Incipit ordo breviarii fratrum minorum secundum consuetudinem Romane curie. In primo sabbato de adventu Domini ad vesperas capitulum. – <F>ratres scientes [Rm 13, 11] *... Ymnus. Conditor almae … ><*[82v] *Dominica XXIIII oratio ... Ad magnificat antiphona. Amen, dico vobis non preteribit generacio haec donec omnia fiant …* [82v, rubryki] *Adventus Domini celebratur ubique dies dominicus venerit … ><*[85r] *… In quadragesima et quattuor temporibus de adventu cum cantatur antiphonae maiores scilicet O sapientia.*

Na niedziele Adwentu i Wielkiego Postu oraz święta podano kapitula, kolekty i antyfony. Niedziele te występują wraz ze swymi tygodniami. Na pozostałe niedziele i dni powszednie – tylko antyfony do *Magnificat* i *Benedictus* z zapisem nutowym i kolektę.

b. k. 85r–121r: ***Proprium de sanctis***

Incipiunt festivitates sanctorum per totum annum. In sancti Saturnini oratio. – Deus, qui nos beati Saturnini martyris tui concedis natalicio perfui ... >< ... In sancte Katherine virginis et martyris oratio. … ad montem, qui Christus est pervenire valeamus. Per eum.

K. 87rv wklejona kartka z oficjum na dni św. Łucji i Pięciu Męczenników: *In sanctorum quinque fratrum nostrum oratio. – Largire nobis quesumus Domine servicia beatis martyribus tuis Bernardo, Petro, Accursio, Adiutori et Ottone intercedentibus celestia semper ...* ; k. 100rv: wklejone kapitula na wspomnienie św. Ludwika.

c. k. 121r-129v: ***Commune sanctorum***

In nativitate apostolorum vel ewangelistarum ad vesperas antifone ubi non assignantur alie. – Hoc est preceptum meum ... >< ... Ad Magnificat. – O quam metuendus est locus iste ...

Na dołączonej k. 128 oficjum o Wdowach i o Dziewicach.

d. k. 129v-132r: ***Officium defunctorum***

Incipit agenda mortuorum. Antiphona. – Placebo domino in regione vivorum ... >< ... Oratio. – Deus in cuius miseratione anime fidelium requiescunt ... ut a cunctis reatibus absoluti tecum sine fine letentur.

e. k. 132r-135v: ***Officium beate Marie Virginis***

Incipit officium beate Marie Virginis secundum consuetudinem Romane curie ... Ad vesperas antiphona. – Cum esset rex in accubitu suo ... >< ... Regina celi. Quae dicitur ad Benedictus, Magnificat, Nunc dimittis a festo Pasche usque ad Ascensionem Domini.

f. k. 135v-150v: ***Officium ad visitandum infirmum***

Incipit ordo fratrum minorum secundum consuetudinem Romane ecclesie ad visitandum infirmum.

– Inprimis pulsetur campana parvula … [138v] *Incipit ordo ad communicandum infirmum. – Inprimis pulsetur campana parvula ... ><*[139r] *... Post communionem dicitur ... tam corpori quam anime eius pro-*

sit ad remedium sempiternum. Per eundem Christum Dominum nostrum. Ordo commendationis anime. Primo fiat letania brevis hoc modo ... ><[150v] *... Exaudiat nos omnipotens misericors Dominus. Amen. V. Fidelium anime per misericordiam.* K. 143r [zapis nutowy] *Subvenite sancti Dei. Occurri te angeli ...* ; 144r [zapis nutowy] *In paradysum deducant te angeli ...*; 145r [zapis nutowy] *Aperite mihi portas iusticie ...* .

g. k. 151r-153r: ***Exorcismi salis et aquae***

– Adiutorium nostrum in nomine Domini. Qui fecit celum et terram. Exorzizo te creatura salis per Deum vivum … [151v] *Exorzismus aque ...* [153r] *Oremus ... qui custodiat, foveat, protegat, visitet atque defendat omnes habitantes in hoc habitaculo per Christum Dominum nostrum. Amen.*

h. k. 153r-155r: ***Officium de Domina***

– Psalmus dicitur ut ante adventum preter versum: post partum Virgo ... >< *… Versus ... quicunque celebrant tuam sanctam commemoracionem. Quia Gloria. Christus Deus.*

i. k. 155r-156v: ***Benedictiones***

Benedictio aqui paschalis. – Post celebratam Domini sancte Pasce sollempnitatem … Benedictio carnum diversarum. Benedictio ovorum. Benedictio casei et butyri. Benedictio ad quicunque voluis. Benedictio palmorum. Benedictio panis. In Assumptione sancte Marie benedictio herbarum diversarum. Oratio super ea que supra … optate munus salutis te donante percipiat per Dominum nostrum.

Por. Sz. Fedorowicz, *Agendy katedry wawelskiej*, ABMK, 90, 2008, s. 31-39.

Oficja dopisane

j. k. 157r-158v: ***Officium in festo Transfigurationis Domini***

In festo Transfigurationis Domini nostri Ihesu Christi ad vesperas et ad laudes et horas antiphone. – Assumpsit Ihesus Petrum et Iacobum et Iohannem fratrem eius ...><*... Oratio … et in futuro celesti gloria perfruamur. Per Dominum nostrum.*

k. k. 158v-159r: ***Officium in festo Visitacionis beatae Mariae Virginis***

Capitulum. – Ego mater pulchre dilectionis ... >< *Ad nonam ... vox enim tua dulcis et facies tua decora. Deo gracias.*

l. k. 159r-161r: ***Quinque gaudia beatae Mariae Virginis***

– Gaude mater Christi, que per aurem concepisti Gabriele nuntio Ihesus ... Mediatrix Dei et hominis tu digne magnificas Dominum … ><[160v] *… Ubi fructus ventris tui per te detur nobis frui in perhenni gaudio. Antiphona. Advocata. Psalmus. Ad te levavi oculos. – Advocata miserorum ad te sunt oculi servorum …* ><[161r] *… Oremus. Omnipotens sempiterne Deus, qui frigescente mundo ad inflammandum corda nostra in carne beatissimi patris nostri Francisci ... Nos cum prole pya benedicat virgo Maria. Amen.*

Ed.: Mone, *Lateinische Hymnen*, 2, s. 162-163, nr 454; AH 31, s. 176; RH 7019. – Lit. H. Piwoński, *Indeks sekwencji w zabytkach liturgicznych Krzyżaków w Polsce*, ABMK, 49, 1984, nr 36.

m. k. 161v-162r: – *O igitur mediatrix nostra Maria, Mater gratie, Mater misericordie ... O igitur alma virgo Maria mater Dei dignissima ...* ><[162r] *... O igitur gloriosa Domina excelsa super sidera piissima … qui cum Patre et Spiritu Sancto vivit et regnat in secula seculorum. Amen.*

n. k. 162v: ***Officium in festo stigmatum sancti Francisci***

In festo stigmatum sancti Francisci ad vesperas antiphona. – Crucis vox etc. …

o. 162v-163v: ***Officium in festo Concepcionis beatae Mariae Virginis***

Collecta de concepcione beate Mare Virginis. – Deus, qui per immaculatam Virginis conceptionem dignum Filio tuo habitaculum preparasti … [163r] *In festo Concepcionis Virginis capitulum ad primas versus. – <E>go diligentes me diligo ... >< ... Capitulum in secundis vesperis ... et nox non erat illic, quia lucerna eius erat agnus.*

p. k. 163v-164r: ***Officium de s. Bernardino***

In sancti Bernhardini capitulum ad vesperas. – Hec dicit sanctus et verus ... >< … IX capitulum … et adorate eum, qui fecit celum et terram, mare et fontes aquarum.

q. k. 164v-165r: ***Officium de s. Gabriele archangelo***

Historia divi Gabrielis archangeli in primis vesperis ad Magnificat antiphona. – Princeps gloriosissime ... >< … Oracio ... ut, qui festum eius celebramus in terris ipsius patrocinium senciamus in celis. Qui vivis.

k. 165v-166v: puste.

*9. k. 167rv (karta ochronna): … *Ego in altissimis habito et thronus meus in columpna nubis* [Ecli 24, 7]. *Ego in altissimis habito apud patrem exegi thronum in paupercula matre … ><*[167v] *… Fecit rex Salomon thronum de ebore grandem et vestivit eum auro fulvo nimis … non est factum tale opus* [1 Rg 10, 18-20] ‖.

Noty i glosy

K. 1v: Zapiski wielu rąk, m. in. 1. *Oremus. Suscipe sancte Pater officium servitutis nostre, precibus et meritis beate Marie Virginis et beati patris nostri Francisci et omnium sanctorum et si quid in hiis laudibus dignum egimus propicius respicere et quod negligenter actum est clementissime Deus ignosce per Christum Dominum nostrum amen*; 2. *Missa ad poscenda suffragia sanctorum. Oratio in tribulacione et angustia nostra. Concede quesimus omnipotens Deus: ut intercessio nos sancte Dei Genitricis Marie, sanctorumque omnium, apostolorum, martirum, confessorum atque virginum et omnium electorum tuorum, ubique letificet: ut dum eorum merita recolimus patrocinia senciamus per eundem Christum Dominum. Amen.*

Składki

1^{1+2} (k. 2-4), 2^{4+4} (k. 5-12), $3\text{-}13^{5+5}$ (k. 13-124), 14^{6+6} (k. 125-136), 15^{5+5} (k. 137-146), 16^{4+5} (k. 147-155), 17^{4+3} (k. 156-162), 18^{2+2} (k. 163-166).

Kustosze na końcu składek 4-16: *II-XIIII*. Współczesna foliacja ołówkiem obejmuje również dwie karty ochronne, stąd rękopis liczy 167 k.

Pergamin

Owczy; średnio gruby, dwustronnie szlifowany, posiada naturalne krawędzie, otwory i cery, oryginalnie doklejane narożniki.

Pismo i zdobienia

Wykreślony schemat pisarski i liniowanie. Lustro tekstu: 17-17,5 x 12-12,5 cm. Pismo wielu rąk: 1. k. 2r--158v: tekstura; 2. k. 163r-165r: tekstura, XV w.; 3. k. 167: kursywa (*cursiva antiquior libraria*), 1. poł. XIV w. (?) K. 158v-162v: dopiski kursywą wielu rąk (m. in. Oficjum na święto Nawiedzenia NMP), XV w.

Rubryki czerwonym inkaustem, inicjały poszczególnych antyfon, modlitw, czytań o wys. 1-4 wersów, na przemian czerwone i niebieskie. K. 71r: inicjał kaligraficzny S(acerdos) o wys. 5 wersów, otwierający oficjum Bożego Ciała; błękitny, z czerwonym wypeł-

nieniem światła litery, zdobiony motywami roślinnymi w białej rezerwie; w kaligraficznej otulinie z pereł. Antyfony do *Benedictus* i *Magificat* zaopatrzone w zapis nutowy.

Oprawa

Deski dębowe, skóra brązowa, po 5 guzów rogowych na obu okładzinach, 2 zapięcia zaczepowe na skórzanych paskach (brak pasków z zaczepami). Dekoracja okładzin o kompozycji ramowej ze zwierciadłem, ślepo wyciskana strychulcem i tłokami z motywami floralnymi. Postfolium z pergaminowego manuskryptu. Na górnej okładzinie naklejka z sygn. *Xx 101*. Na wewnętrznej stronie górnej okładziny sygn. *1152*. Na grzbiecie dwie naklejki z nieczytelnymi sygnaturami. 21 skórzanych wiśniowych uchwytów rejestru introligatorskiego przy brzegach kart.

Prusy Krzyżackie, 1. poł. XV w.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Biblioteka zamkowa] – sygn. Xx 101 (3. Standortkatalog, zob. Oprawa).
2. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – k. 1r: sygn. *1152* (4. Standortkatalog, zob. też Oprawa); k. 1r, 167v: pieczęć owalna „Bibliotheca Regiomontana", k. 2r: pieczęć okrągła „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."

Rękopis powstał w skryptorium franciszkańskim na terenie Prus Krzyżackich w 2. poł. XIV w.: w kalendarzu zostało dopisane święto *Praesentacionis Mariae*, obchodzone przez Grzegorza XI w Awinionie w 1371 r., na kartach 158v-159r dopisano oficjum na święto *Visitacionis Mariae* wprowadzone przez Urbana VI w 1389 r. (Rozynkowski, *Omnes Sancti*, s. 57, 61; idem, *Studia*, s. 78-79). Należał zapewne do konwentu franciszkańskiego w Prusach Krzyżackich. Nie jest wymieniany w spisie książek przywiezionych w 1541 r. do biblioteki zamkowej z Tapiawy, gdzie gromadzono księgi z terenów utraconych przez Zakon po 1466 r., a po sekularyzacji państwa zakonnego w 1525 r. z likwidowanych konwentów klasztornych. W bibliotece zamkowej poświadczony od końca XVI w. Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Bibliografia

Jähnig, *Katalog*, s. 267-268 (Xx 87. *Conclusio horarum cum collectis, vel Antiphonale in notis incipit: Benedicamus*).

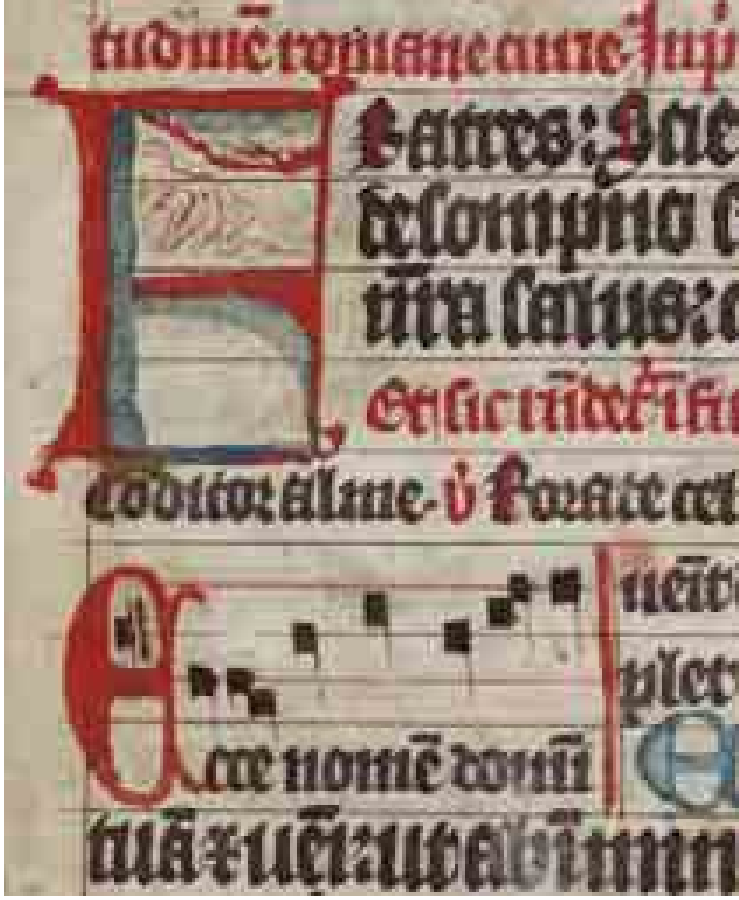

Il. 229. Rps 77/II, k. 14r: inicjał F(ratres)

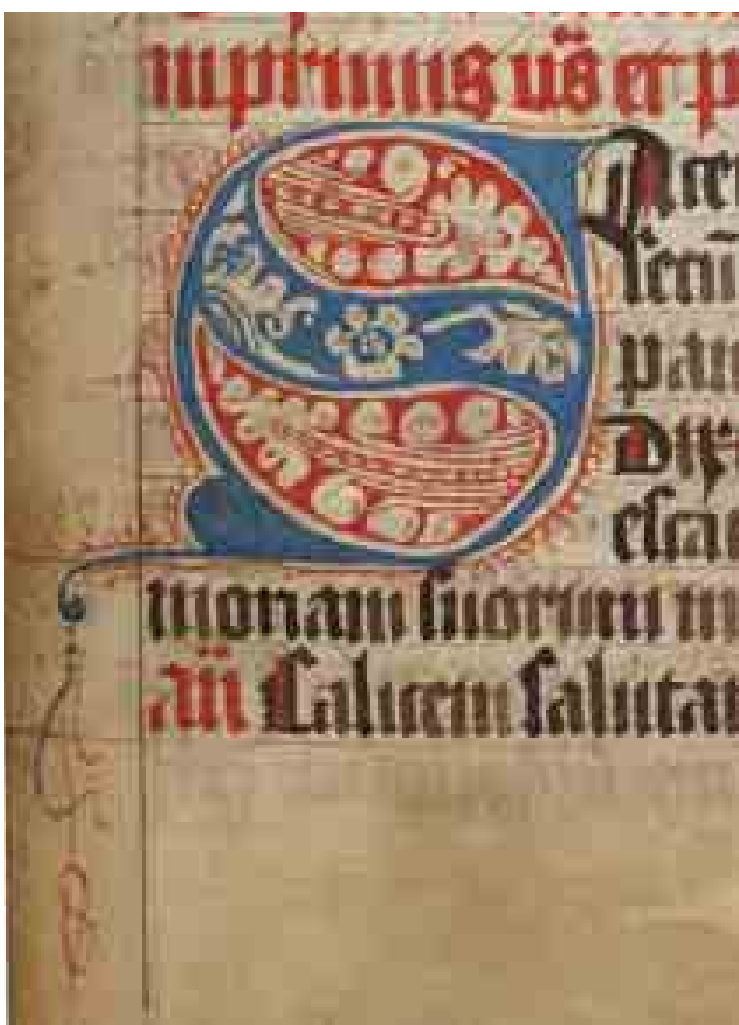

Il. 230. Rps 77/II, k. 71r: inicjał S(Acerdos), antyfona na święto Bożego Ciała

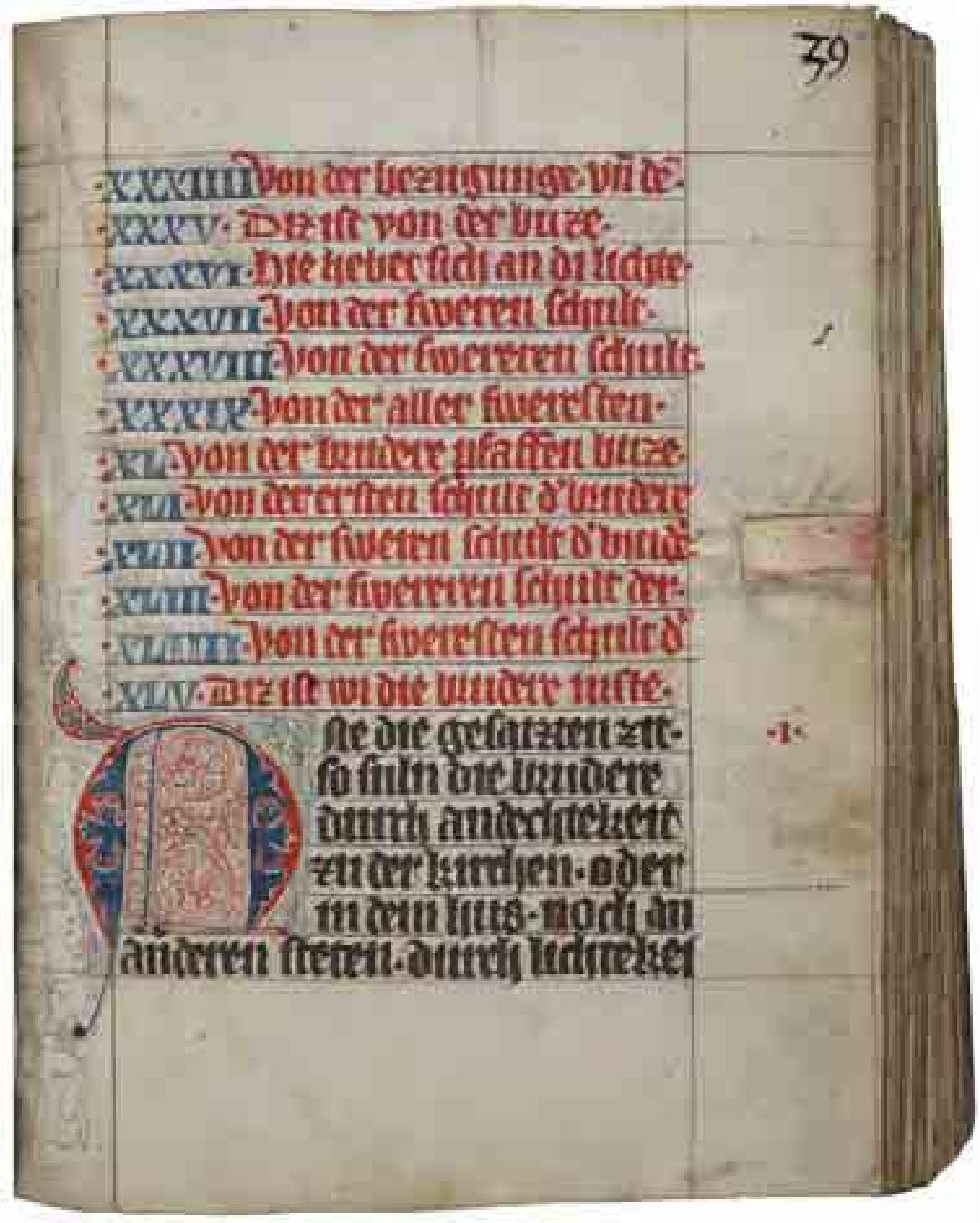

Il. 231. Rps 78/II, *Deutschordensstatuten*, k. 46r: inicjał A(ne die gesatzten)

Rps 78/II

Niem. XV w. Perg. 21 × 16 cm. K. 176.

1. k. 1r-6v: ***Kalendarz krzyżacki***

Charakterystyczne święta

k. 2v: 20 IV [dopisane] *Victor in vinculis* [?] *totum duplex*; 23 IV [dopisane] *Adalberti lect.* IX; k. 3v: 22 VI [dopisane] *Decem milium martyrum lect. IX*; k. 4r: 2 VII [dopisane] *Vigilia beate Virginis*, *festum visitacionis Marie totum duplex*; 9 VII [dopisane] *octava beate Virginis Marie lect. IX*; 15 VII [dopisane] *divisio apostolorum*; k. 5r: 3 XI *Huperti conf. lect. IX*; 21 XI [dopisane] *Praesentacio sancte Marie duplex.*

Por. Perlbach, *Statuten*, s. 1-12; Grotefend, *Zeitrechnung*, 2.2, s. 27-30, 182.

Anniwersarze

k. 1v: 10 II *Obiit frater Karulus magister XXII*[us] (Karl von Trier, zm. 10 II 1324); k. 2r: 5 III (rubrą) *Anniversarii magistri Syfridi de Vuchtwanth* (Siegfried von Feuchtwangen, zm. 5 III 1311); k. 3v: 3 VI (rubrą) *Obiit frater Henricus de Bare magister IIII*[us] (Heinrich von Tunna, zm. 2 VI 1209); k. 5r: 2 IX *Obiit dux Conradus Mazovie* (Konrad mazowiecki, zm. 31 VIII 1247); k. 5v:10 X (dopisane) *Anniversarius fratrum et sororum*; k. 5r: 5 XI (rubrą) *Obiit frater Henricus Valbode magister I*[us] [Heinrich Walpot von Bassenheim, zm. 5 XI 1208].

Noty

Trzech rąk, XV w.: 1. k. 1v: *Singulis annis tres pauperes locantur in die purificationis Marie in castro Thorun*, 2v: *Singulis annis celebretur festum sancti Victoris patroni huius ecclesie in dominica Misericordias Domini totum duplex* (ed.: Perlbach, *Statuten*, s. 169-170); 2. k. 2v: 16 IV *Anno Domini M*[o]*CCCC*[o]*LII* [1452] *magister Lodwigus Erlyngshusen constituit in magno capitulo celebrare festum de lancea Domini sub duplici festo proxima feria sexta post Quasimodo geniti perpetuis temporibus* (ed.: Perlbach, *Statuten*, s. 170, por. nota 156/III); 3. k. 3v: *Festum Corporis Christi totum duplex sollemniter celebretur proxima V*[a] *feria post festum sancte et individue Trinitatis* (ed.: Perlbach, *Statuten*, s. 171).

2. k. 7r-176v: ***Deutschordensstatuten***

Prolog. – *In dem namen der heiligen drivaldekeit ... Von der geburt vnsers herren des tusent vnd hundert vnde nvnzec iar waren*; 11r: Spis rozdziałów Reguły; 14v: Reguła. – *Dru dine sint di gruntveste eines ieglichen geistlichen lebens ... >< ... den vrumen und den nutz bedenke* (Perlbach, *Statuten*, s. 29-56); 45r: Spis rozdziałów Praw; 46r: Prawa. – *Ane die gesatzten zit so suln ...* ><[82r] *Diz ist wie die brudere ir iuste suln entpfan ...* [82v] *... nicht lazen ane urloub ires obersten. Hir nachfulgen der meister gesetcze* (Perlbach, Statuten, s. 57-89); 83r: Statuty wielkich mistrzów Konrada von Feuchtwangen – Konrada von Erlichshausen (Perlbach, *Statuten*, s. LIII-LVI, s. 140-158; Hennig, *Statuten*, s. 117-156); 128v: Spis rozdziałów Zwyczajów; 130v: Zwyczaje (Perlbach, *Statuten*, s. 90-118); 165v: Wigilie (Perlbach, *Statuten*, s. 119); 167r: Zarządzenie w sprawie noszenia szat (*Statuten*, s. 151, przyp. 4: Bestimmung über die Kleidertracht); 167r: rozdziały 32-33 Praw, wycięte z k. 64-65: *Die urloub genement. Wir setzen daz die Brudere die urloub zu einem male genement ...* ><[167v] *Von den di urloub bittent ...* [168r] *Brudere ich bin widerkumen mines willen* (Perlbach, *Statuten*, s. 60-61: Gesetze, cap. II c-d); 168r: *Venia* (Perlbach, *Statuten*, 120-125); 174v: Statuty wielkich mistrzów Lutera z Brunszwiku, Wernera von Orseln

(*Statuten*, s. 148, nr 1, s. 147, nr 4-5, s. 148, nr 5); *Von der czal des Gebethys* (Perlbach, *Statuten*, s. 132, nr 12); 175r: Modlitwa. – *Brudre bittet unsern herren Gott ... ><*[176v] *... Da mitte gedenket aller geloubegen selen. Requiescant in pace. Amen* (Perlbach, *Statuten*, s. 131-132, cap. 1-11). Nota: *Ouch bittet vor her Segemunt romyschen, ungirschen und bemyschen konyng unde ouch vor syne vrauwe Barbara romysche, ungirsche unde bemysche konygynne etc.*

Odpis Rps 78 (pierwsze słowa kolejnych wersów każdej strony) znajduje się w Bibliotece Gdańskiej PAN, Spuścizna M. Perlbacha, Ms. 2670/III (Szafran, s. 142).

Ed.: Hennig, *Statuten* (wspominany jako codex A); Perlbach, *Statuten* (siglum: k2). Por. Rps 3/I, k. 1r-50v (Statuty w j. łacińskim); Rps 5/I, k. 1r-47r (Statuty w j. niemieckim), 51r-100v (Statuty w j. francuskim). – Lit. – zob. Rps 3/I.

*3. Wyklejka dolnej okładziny: ‖*ewige rue. Bittet euch vor der bruder selen ... >< ... Sprechit yn noch uwir gebet.* [Dopisane] *Amen. Sol amen sit Sanctus Spiritus. Amen.*

Składki

1^{3+3} (k. 1-6), 2^{4+5} (k. 7-15), $3\text{-}8^{5+5}$ (k. 16-75), 9^{5+2} (k. 76--82, 3 ostatnie karty składki wycięte i wszyte jako k. 129-131), $10\text{-}11^{5+5}$ (k. 83-102), 12^{4+4} (k. 103-110), 13^{5+5} (k. 111-120), 14^{4+4} (k. 121-128), 15^{3} (k. 129-131), $16\text{-}19^{5+5}$ (k. 132-171), 20^{2+1} (k. 172-174), 21^{2} (k. 175-176). Kustosze cyframi rzymskimi na końcu składek: 2-6: *I-V*, 8: *VII*, 15-18: *VIII-XI*. W całym rękopisie współczesna foliacja, od k. 7r foliacja piętnastowieczna zaczynająca się cyfrą 1. K. 64-65: wycięte w ¾ (nota na wyklejce: już w 1833 r.).

Pergamin

Owczy; dwustronnie szlifowany, średnio gruby, ma naturalne krawędzie (np. k. 29, 164, 169) i cery.

Pismo i zdobienia

Wykreślony schemat pisarski, liniowanie. Tekst w jednej kolumnie, lustro tekstu: 14, 5-15,5 × 11 cm. Pismo 4 rąk: 1. k. 1r-6v (kalendarz); 2. k. 7r-82v i 129r-176v; 3. k. 83r-128v (Perlbach, s. XX: pismo młodszej ręki); 4. k. 174v: kursywa. Ręce 1-3: tekstura.

Inicjały rozdziałów o wys. 2 wersów na przemian czerwone i niebieskie z kontrastowym filigranem. K. 83r-128v (ręka 3): inicjały bez filigranu. Tytuły rozdziałów, przekreślenia wielkich liter – rubrą. Znaki akapitu na przemian czerwone i niebieskie. Na marginesach numery kolejnych rozdziałów cyframi rzymskimi.

Sześć większych inicjałów kaligraficznych otwierających poszczególne części Statutów: korpusy liter dwudzielne, błękitno-czerwone, o dekoracyjnej linii podziału formowanej w palmety lub uskoki, w świetle liter filigran pączkowy, błękitno-czerwony; niciowe wypustki na marginesach – 7r: I(n dem Namen) o wys. 14 wersów; 11r: Z(u dem lobe) o wys. 4 wersów; k. 14r: D(ru dine sint) o wys. 4 wersów; 46r: A(ne die gesatzten) o wys. 5 wersów; k. 130v: S(wanne) o wys. 4 wersów; 165v: A(le tage) o wys. 5 wersów.

Zob. Jakubek-Raczkowska, Czyżak, *Wokół Biblii*, s. 302, 303 – przyp. 106.

Noty i glosy

Korekty i dopiski wielu rąk, np. ręka pisarska 1. k. 54v: *Die sullen ouch sich dez ulisen ... daz er geliche wol zu see den brudern allen*; 2. k. 63r: *Hi gebricht zweire capittel di sten in den gewonheiten vor dem capitel von den venien* (zob. utwór 2, k. 167r-168r); 3. k. 150r: *unde einem turkopel unde einem antern*. K. 110r rączka.

Oprawa

Zdefektowana (górna okładzina oderwana od bloku); deski dębowe, skóra brunatna (silnie przetarta), 2 zapięcia uszkowe na skórzanych paskach z bolcami na górnej okładzinie (zachowane bolce i fragmenty pasków). Wyklejki pergaminowe: górnej okładziny – z zapiskami piórem: *Thorun*, poniżej sygn. *1556*, nota *Von dem anfang des Ordens und ihren* [!] *Gesetzen*, w lewym dolnym narożniku sygn. *L. R. 4. I.*; dolnej okładziny – z karty manuskryptu. Na grzbiecie naklejka papierowa z nieczytelną sygnaturą.

Prusy Krzyżacie, XV w.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Konwent krzyżacki w Toruniu (?)] – zob. Oprawa; Kalendarz.

2. [Biblioteka zamkowa] – sygn. L. R. 4. I.
3. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – sygn. 1556 (4. Standortkatalog, zob. Oprawa), k. 1r: pieczęć okrągła „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."

Rękopis powstał w skryptorium na terenie Prus Krzyżackich w XV w. W kalendarzu zostały dopisane święto *Visitatio Mariae* (2 VII) wraz z wigilią (wprowadzone w Kościele powszechnym w 1389 r.) i oktawą (wprowadzoną w zakonie krzyżackim w 1400 r.) – Rozynkowski, *Omnes Sancti*, s. 57, 61; idem, *Studia*, s. 78-79 – co może wskazywać na wcześniejsze powstanie tej części kodeksu. Część zawierająca statuty późniejszych wielkich mistrzów (k. 83-128), m.in. Konrada von Erlichshausen (1442) powstała z pewnością po 1442 r. (Perlbach, *Statuten*, s. XX, LV).

Nota *Thorun* na wyklejce górnej okładziny (Perlbach, *Statuten*, XXI) oraz noty kalendarzowe (m.in. o święcie św. Wiktora, patrona kościoła, obchodzonym w Niedzielę Przewodnią) pozwalają sądzić, że kodeks należał do księgozbioru konwentu krzyżackiego w Toruniu. W kaplicy zamkowej w Toruniu znajdowały się relikwie głowy św. Wiktora (Rozynkowski, *Omnes Sancti*, s. 168-169). W 2. poł. XVI w. rękopis znajdował się już w bibliotece zamkowej w Królewcu (sygn. L. R. 4. I.). Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Bibliografia

Steffenhagen 2, nr CCLXXXI, s. 45; Steffenhagen 3, nr XXVI, s. 533; Perlbach, *Statuten*, s. XX-XXI (wszystkie ręce należą do XV w.); Päsler, *Katalog*, s. 122-123 (XV w.), 212; R. Päsler, w: http://www.handschriftencensus.de/13956 (dostęp 10.06.2014).

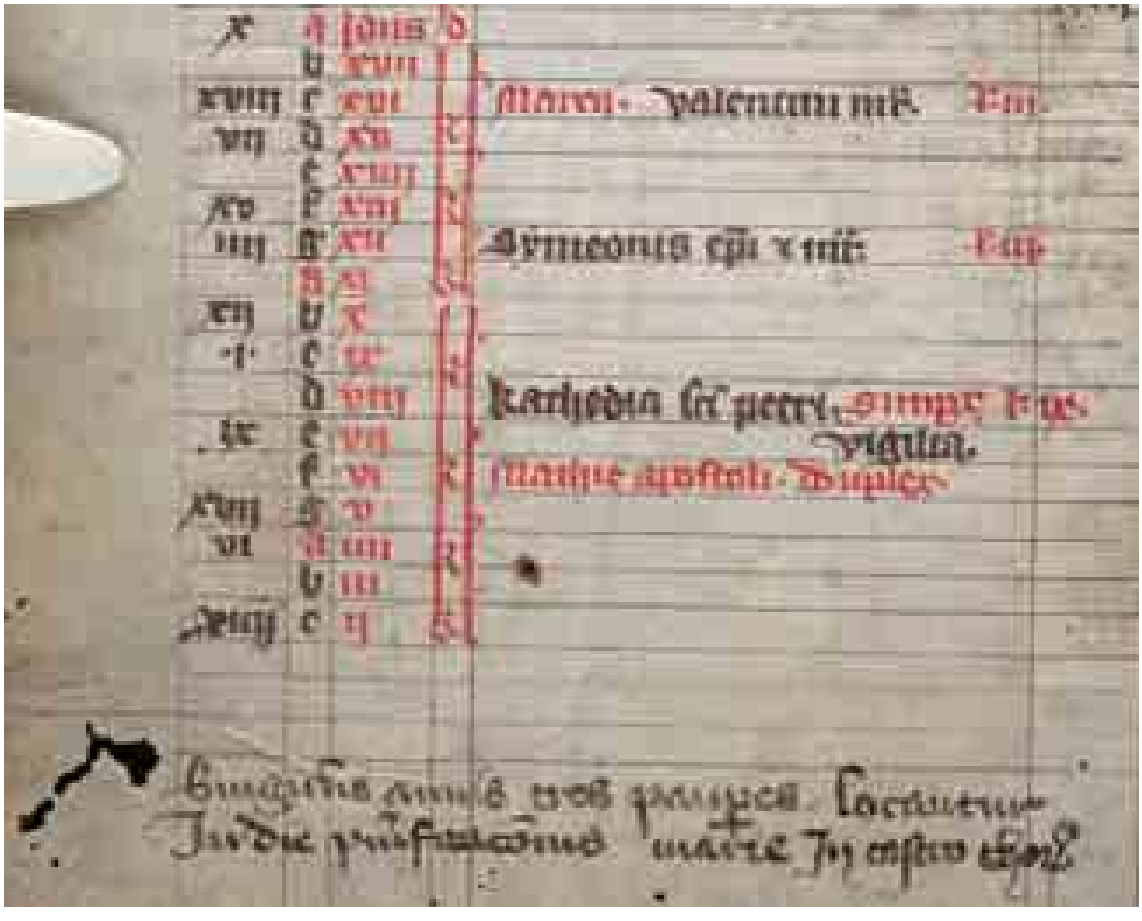

Il. 232. Rps 78/II, k. 1v: nota *Singulis annis tres pauperes*…

Il. 233. Rps 82/I, *Tide vom Heiligen Geist*, k. 97r: inicjał D(E)

Rps 82/I

Dolnoniem. Koniec XV w. Perg. 14 × 10 cm. K. 220 (z 235 liczbowanych).

1. k. [4r]-22r: ***Tide von der Heiligen Dreifaltigkeit***

[Hyr beghynnen sich de tyden van der hilghen dreualdicheyd de leseth gherne myt ynnicheit Juwes herten des Sondages] (rekonstrukcja według rękopisów z Bibliotheca Neerlandica Manuscripta w Bibliotece Uniwersyteckiej w Lejdzie)], k. 10r: ‖ *dat ße kundith maken den kynderen ...*

Brak *matutinum*, laudesów i prymy. K. 11v – początek tercji.

k. 22v: pusta.

2. k. 23r-95v: ***Totenvigil*** (nieszpory wigilii, wigilie 9 czytań, laudesy)

– Eyne vorrede de vigilien. Eyn yewelick mynsche is plichtig ... [k. 37r] *Hyr beghynnet sick de Vigilie. – <D>at suchtent des dodes heft my umme gedan …*

k. 36, 96: puste.

3. k. 97r-119r: ***Tide vom Heiligen Geist***

Hyr beghynnen sick de tyde van deme werdighen hilghen gheyste. To der metten. Sequencia Sancti Spiritus assit nobis. – <D>e gnade des hilgen gheystes sy myt uns ...

Ed.: van Wijk, s. 71-86. Duże zmiany w stosunku do tekstu edycji.

k. 119v: pusta.

4. k. 120r-147r: ***Tide von der Ewigen Weisheit***

Hyr beghynnet sick dhe tyde van der ewighenn wyßheith. – <M>yne sele hefft dy begheret in der nacht ...

Ed.: van Wijk (Hg.), s. 92–112.

k. 147v: pusta.

5. k. 148r-177v: ***Tide vom Heiligen Kreuz***

Hyr beghynnet sick dhe tyde van deme hilghenn Crutze. – <C>riste wyambeden dy ...

Ed.: van Wijk, s. 113-138.

6. k. 178r-186r: ***Kurze Tide vom Heiligen Kreuz***

Hyr beghynnet sick de kortenn tyde van deme hilghenn Crutze. – Domine labia mea aperis [Ps 50, 17]. *<H>ere opene myne lyppen ...*

Ed.: van Wijk, s. 87-90.

k. 186v: pusta.

7. k. 187r-230r: ***Die sieben Horen Unser Lieben Frauen***

Hyr beghynnet de Souen tyde unser leuen frowven ... – Domine labia mea aperis [Ps 50, 17]. *<H>ere opene myne lyppen ... >< ... moten rouwen in dem vrede. Amen.*

Ed. van Wijk, s. 36-70.

k. 230v-238r: puste.

Il. 234. Rps 82/I, *Tide vom Heiligen Kreuz*, k. 148r: inicjał C(Riste), anioł z tarczą herbową

Składki

1^{0+1} (k. 10), 2-28^{4+4} (k. 11-226), 29^{3+3} (k. 227-232), 30^{2+1} (233-235).

Brak k. 1-9, 17-18, 105-106, 110-111. Zachowany górny fragment k. 4r. K. 99 i 100 wydarte w dwóch trzecich. Współczesna foliacja ołówkiem (z włączeniem brakujących kart).

Pergamin

Cielęcy; jasny, delikatny, dwustronnie szlifowany (występują karty z zachowanym licem – widoczne mieszki włosowe), o zróżnicowanej grubości.

Pismo i zdobienia

Wykreślony schemat pisarski. Lustro tekstu 8,5 × 6 cm. Bastarda jednej ręki (podobnej do ręki w Rps 84/I).

Tytuły oficjów, godzin liturgicznych, modlitw – rubrą. Ozdobne kadele w pierwszych wersach kart. Inicjałki w tekście na przemian czerwone i błękitne. Lombardy na przemian czerwone i błękitne o wys. 3-4 wersów rozpoczynające poszczególne psalmy, hymny, kapitula.

Inicjały rozpoczynające poszczególne oficja – o wys. 8-9 wersów (k. 28r, 37r, 97r, 148r, 178r, 187r) i godziny liturgiczne – o wys. 4-6 wersów (np. k. 11v, 15r, 20v, 63r, 101v, 104v, 113r, 121r, 140v, 143v). 1. malowane wielobarwnie gwaszem, z użyciem złota, 2. gwaszowo-filigranowe, 3. filigranowe; o różnych typach kompozycji, różnym zdobnictwie teł i natężeniu kolorów.

K. 37r: w świetle inicjału D, na czerwonym tle światłocieniowo malowane przedstawienie czaszki ludzkiej oraz filakterii z inskrypcją minuskułową: *homo memento mori*.

Strony incipitowe oraz karta 75v, zdobione pojedynczymi motywami dekoracyjnymi (rozetki, kwiaty), malowanymi gwaszem, rzuconymi luźno na dolny margines (k. 75v, 97v, 187r). K. 148r: dwie błękitne rozetki flankujące przedstawienie anioła w popiersiu, trzymającego przed sobą tarczę herbową z wyobrażeniem serca, osadzoną na czerwonej rozecie.

Komentarz

Dekoracja cechuje się swobodą kreski, sporą inwencją formalną i wysoką jakością wykończenia. Wśród inicjałów wyróżnia się zespół inicjałów zdobionych czerwonym filigranem, z uzupełnieniami w złamanym odcieniu ziemi zielonej (np. 23v, 45v, 107r, 120r, 195v, 225v). Ten system kolorystyczny i motywy wypełnienia w świetle liter zdradzają tradycję północnoniderlandzką (por. Rps 1153/I, komentarz). Wskazuje na nią także styl przedstawienia anioła oraz typ gwaszowych inicjałów, osadzonych w polu tła o wykroju opartym na liniach łukowatych z półkolistymi wcięciami.

Zob. Karłowska-Kamzowa *Dekoracje malarskie*, s. 142--146 (2 ćw. lub ok. połowy XV w.); eadem, *Niederlandische Gebetbucher*, s. 175-179.

Oprawa

Po konserwacji, deski dębowe, skóra czerwono-brązowa, po 5 ażurowych guzów ze srebra złoconego na obu okładzinach (rekonstruowanych wg guzów

Il. 235. Rps 82/I, oprawa – zapinka i zaczep

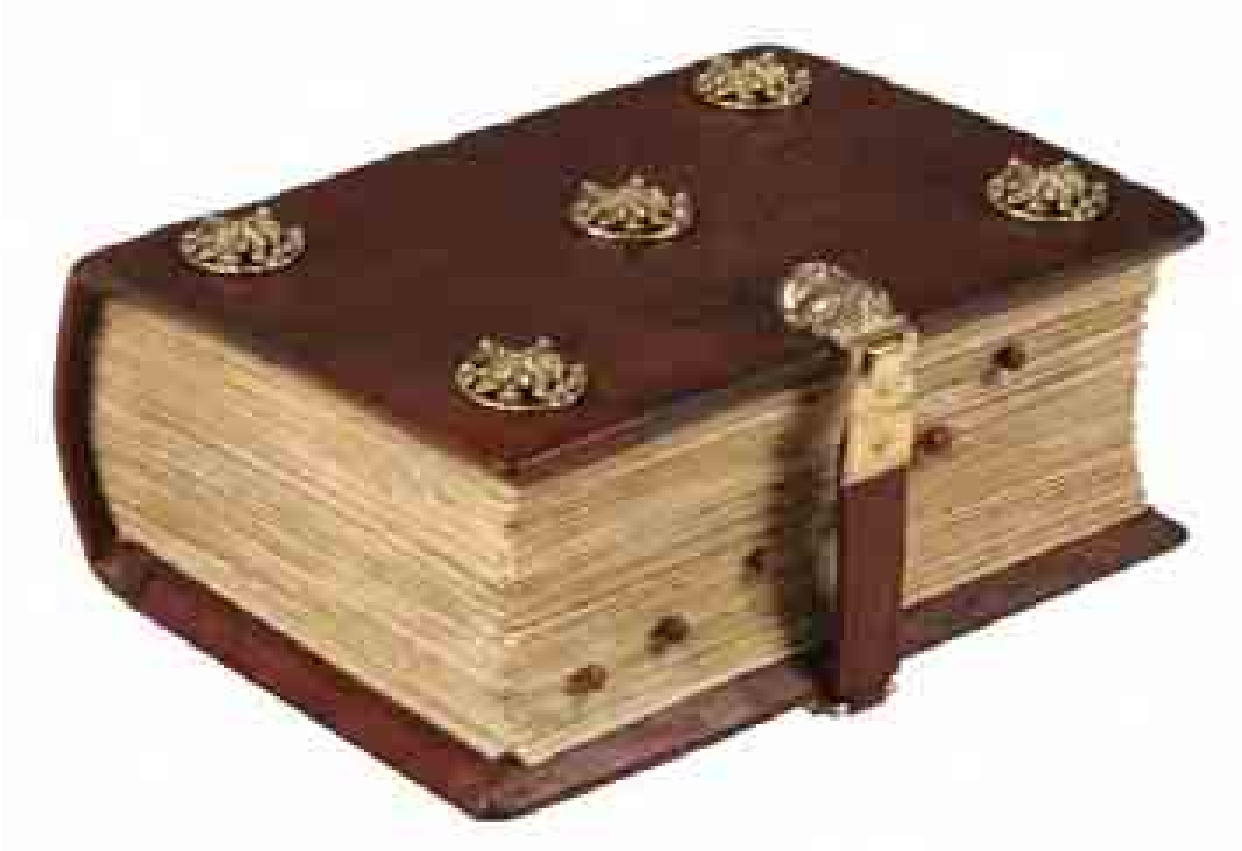

Il. 236. Rps 82/I, oprawa – górna okładzina, anonimowy introligator, Niderlandy (?), 3. ćw. XV – pocz. XVI w.

z Rps. 84/I); zapięcie zaczepowe ze srebra złoconego na skórzanym pasku (zrekonstruowane wg zapięć z Rps 84/I). Dekoracja okładzin o kompozycji ramowej ze zwierciadłem, wyciskana strychulcem i tłokami m.in. z motywami floralnymi, pelikana i Baranka Bożego. Wyklejki pergaminowe, częściowo rekonstruowane. Na wyklejce górnej okładki sygn. *1853*. Rejestr introligatorski.

Niderlandy (?), 3. ćw. XV – pocz. XVI w.

Stan zachowania

Rękopis po konserwacji przeprowadzonej w 2006 r.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Biblioteka zamkowa (?)] – na k. 4r miał znajdować się herb; na wyklejce górnej okładziny herb Hohenzollernów (Päsler, *Katalog*, s. 142; idem, *Zum Handschriftenbestand* 2, s. 144).
2. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – sygn. 1853 (4. Standortkatalog, zob. Oprawa).

Rękopis powstał najprawdodobniej w północnych Niderlandach, podobnie jak rękopis 84, z którym łączy go podobieństwo oprawy, ręki pisarza i zdobień – być może wyszły z jednego warsztatu. Wg opisu Willema de Vreese z 1910 r. na karcie 4r miał znajdować się herb, wg opisu L. Denecke (1935) na wyklejce górnej okładziny umieszczono herb Hohenzollernów. Wysoka sygnatura modlitewnika (1853) pozwala przypuszczać, że do zbiorów Królewskiej i Uniwersyteckiej Biblioteki w Królewcu włączono go dopiero ok. poł. XIX w. (przed 1862 r. kiedy biblioteka kupiła rękopis *Prawa starochełmińskiego*, który otrzymał sygn. 1960 – obecnie Rps 23/III). Dalsze losy zob. Rps 3/I. W latach 1944-1946 stracił górną okładzinę i 9 pierwszych kart.

Bibliografia

Lievens, s. 85, nr 62; Päsler, *Katalog*, s. 16, 141-143; idem, *Zum Handschriftenbestand* 2, s. 144; K. Kreysmon, Modlitewnik z początku XVI wieku pochodzący ze zbiorów Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu. Dokumentacja konserwatorska, Toruń 2006 (wydruk komputerowy przechowywany w Sekcji Rękopisów BUMK); e-BNM; R. G. Päsler, w: http://www.handschriftencensus.de/13965 (dostęp 21.11.2012).

Il. 237. Rps 82/I, *Die sieben Horen Unser Lieben Frauen*, k. 187r: inicjał H(Ere)

Il. 238. Rps 83/I, Geert Groote, *Getijdenboek*, k. 12r: inicjał H(Ere)

Rps 83/I

Niderlandzki. 2. ćw. XV w. Perg. 18,5 × 13,5 cm. K. III + 127 + II.

1. k. 1r-11v: ***Kalendarz diecezji Utrecht***

Liczne zmiany w stosunku do H. Grotefenda (*Zietrechnung*, 2.1, s. 192-197) i do edycji van Wijka.

Ed.: van Wijk, s. 25-35 (bez znajomości naszego rękopisu). – Lit.: E. A. Overgaauw, *Saints in medieval calendars from the diocese of Utrecht as clues for the localization of manuscripts*, „Codices Manuscipti", 16, 1992, s. 81-97.

2. k. 12r-68v: ***Getijden der H. Maagd*** (*Horae b. Mariae Virginis*, tłum. Geert Groote)

Hier beghint onser vrouwen getide. – <H>ere doe op mine lippen ... ><[68v] *... Die leues ende regniers in enicheit des heilighen geestes een god ewelic sonder einde. Amen.*

Ed.: van Wijk, s. 36-70.

3. k. 69r-102v: ***Getijden der Eeuwige Wijsheid*** (Henricus Suso, *Cursus aeternae sapientiae*, tłum. G. Groote)

Hier beghinnen die ghetide van der ewigher wijsheit. – <M>ine siele heuet di begheert in der nacht ... ><[102v] *… Alle ghelouighe sielen ouermids der ontserm herticheit gods moeten rusten in vreden. Amen. Die ewighe wijsheit moete benedien ende bewaren onse herten ende onse lichamen. Amen.*

Ed.: van Wijk, s. 92–112.

4. k. 103r-127v: ***Getijden van de H. Geest*** (*Horae s. Spiritus*, tłum. G. Groote)

Hier beghinnen die ghetide van den heilighen gheeste. – <H>ere du salte op doen mine lippen ... ><[127v] *... in alre tonghen menichfoudicheit uergadert heues in eenheit des ghelouen. Lo*[uet blidelike den heren]. Tekst w rękopisie jest urwany (brak 1 karty), został dokończony na podstawie edycji.

Ed.: van Wijk, s. 71-86. – Lit.: C.C. de Bruin, w: VL 3 (1981), kol. 263-272.

Składki

1^{3+2} (k. 1-5), 2^{4+2} (k. 6-11), 3^{4+3} (k. 12-18), 4-9^{4+4} (k. 19--66), 10^{4+5} (k. 67-75), 11-16^{4+4} (k. 76-123), 17^{2+2} (k. 124-127).

Brak karty po k. 5 z kalendarzem na miesiąc czerwiec.

Pergamin

Cienki, delikatny, obustronnie szlifowany, prawdopodobnie ze skóry młodego jagnięcia.

Pismo i zdobienia

Wykreślony schemat pisarski, liniowanie. Lustro tekstu: 9 × 6,5 cm. Tekstura jednej ręki.

Il. 239. Rps 83/I, k. 12r: inicjał G(od)

W tekście liczne, bardzo drobne (wys. 1 wersu) inicjały kaligraficzne, na początku wersów psalmów, złote i błękitne bez dekoracji oraz błękitne z drobnym czerwonym filigranem w obramieniu, który niekiedy przechodzi na marginesy w formie rozbudowanych, zamaszyście kreślonych wąsów (np. 25r, 27r, 27v, 28v).

Liczne inicjały malowane kryjąco złotem na dwubarwnym tle, w partii kalendarza większe (5 wersów, np. 4r, 5r, 7r), w tekście (na początku psalmów) – mniejsze (wys. 2-3 wersów, niekiedy z obramieniem 4 wersy, np. 33r, 40v, 101v, 104v). Blok litery złoty, umieszczony na dwustrefowym, czerwono-błękitnym tle, najczęściej o nieregularnym konturze z półkolistymi wcięciami.

Na początkach poszczególnych oficjów, godzin liturgicznych i psalmów 25 mniejszych (3-5 wersów) oraz 3 duże (8 wersów, 43-50 × 45-50 mm) inicjały malowane błękitem na złotym jednolitym tle. Inicjały mniejsze: 15v: D(ie), 20r: H(eylige), 22v: G(od), 25v: G(od), 34r: G(od), 44r: G(od), 48r: G(od), 49v: O (Here), 61r: B(ekeet), 64v: A(lle), 70v: H(ere), 71r: C(oemet), 81v: G(od), 85v: G(od), 88r: G(od), 90v: G(od), 92v: G(od), 95r: G(od), 98v: B(ekeet), 108v: G(od), 112v: G(od), 116r: G(od), 119v: G(od), 123r: G(od), 126r: B(ekeet). Większe: 53r: G(od) – początek nieszporów, zdobiony w świetle litery postacią hybrydy o zielono-różowym ciele, wtulonej w malachitowy liść; 69r M(yne) – początek utworu 3, 103r H(ere) – początek utworu 4. Blok litery dekorowany delikatnym ornamentem piórkowym, niekiedy tworzącym w lasce pionowej segmenty drobnych rozet. Kontur tła nieregularny, z półkolistymi wcięciami.

K. 12r: inicjał figuralny H(ere), 10 wersów, 50 × × 57 mm, początek utworu 2. Blok litery malowany kryjąco azurytem, szeryfy poszerzone. Litera wpisana w kwadratowe regularne pole, wypełnione złotem płatkowym. W świetle litery przedstawienie Matki Bożej, siedzącej na skrawku zieleni (zieleń malachitowa) i trzymającej w ramionach zawinięte w becik Dzieciątko. Maria młodzieńcza, o rozpuszczonych jasnych włosach i różowych policzkach, odziana w czerwoną suknię i błękitny płaszcz, zakrywający niemal całą sylwetkę. Malowana schematycznie, bez dbałości o detal.

Na 52 stronicach roślinna bordiura na 3 zewnętrznych marginesach (wyjątkowo na czterech – 12r, 19r, 69r). Na 82 stronach wypustki akantowe na dolnym i górnym marginesie. 30 kompozycji wykonano w całości, pozostałe pozostawione są na różnym etapie wykończenia. Kolumna tekstu ujęta jest w ramkę lub – częściej – zaopatrzona w pionową listwę na zewnętrznym marginesie bocznym (elementy te budowane z segmentów, naprzemiennie błękitnych i czerwonych). Można wyróżnić trzy zasadnicze typy dekoracji roślinnej.

1 – z wicią winnej latorośli, oplecioną wokół sztywnej ramy (wyjątek – k. 116r, wić swobodna), z wkomponowanymi w nią półpostaciami: aniołów (88r, 108v, 119v), aniołów, serafinów i niedźwiedzi (103r, 123r) lub niedźwiedzi i hybryd (33r, 116r). Kolorystyka chłodna, z dominantą zieleni malachitowej i złamanego ugru.

2 – z bujną wicią akantową, budowaną ze strzępiastych liści w trzech zasadniczych barwach (ugier, róż i błękit, rzadko pojawia się dodatkowo liść malachitowy lub czerwony), układających się w duże, rozmaicie rozmieszczone woluty (w dwóch przypadkach wprowadzono motyw listwy – k. 108v). Liście wykończone są drobnym białym perełkowaniem, często w wić wplecione są szyszki i strączki w jaskrawych barwach. W podtypie pierwszym (w 14 ukończonych przykładach) pomiędzy pojedynczymi liśćmi akantu pojawia się wykończenie z malachitowych łodyżek (np. k. 19r, 40r, 69r). W drugim podtypie (8 ukończonych kompozycji) spoiwem tła jest drobny, czarny ornament piórkowy (np. 15v, 21r, 44r). Całość wzbogacona jest o drobne złote ziarenka we włosowej otulinie oraz motywy figuralnej *drôlerie*, jak np.: paw (20r, 25v), żuraw lub czapla (11r, 23r, 40r, 61r, 70v), rajski ptak (34r, 40r), pies (20r, 48v), niedźwiedź (40r, 86v), jeleń (59r, 67r, 73v), zając (48r), małpa (4r, 126r), lew (69r), jednorożec (26r), hybryda zoomorficzna (20r, 95r, 98v), hybryda z ludzką twarzą (39r), smok (59r, 89r, 90v, 115v), postaci ludzkie: niedźwiednik (40r), jeździec dosiadający smoka (115v), poganin lub dziki mąż (86v), anioł (98v, 108v). Większość kart z tą dekoracją nie została ukończona. Kolorystyka ciepła, oparta na różu i ugrze.

3 – reprezentowany tylko przez k. 12r. Ornament rozpostarty na wszystkich czterech marginesach, oparty na motywie nieco drobniejszej, rzadszej wici akantowej, skomponowanej w symetryczne palmety z długich, pozbawionych powierzchniowego wykończenia liści i łodyg z drobnymi owocami. W tle – równomiernie rozrzucone, złote ziarenka w oszczędnej otulinie.

Komentarz

Dekoracja modlitewnika nie została ukończona. Zdaniem Karłowskiej-Kamzowej można wyróżnić w niej

Il. 240. Rps 83/I, k. 53r: inicjał G(Od)

Hier beghint die vesper van
onser lieuer vrouwen dens

Od wilt
denken
in mijn
hulpe.
Here tot
mi te hel
pene haes
te. Glo
rie si den vader ende. Alst
was inden. Psalmus. Dixit
Die here seide minen here
sitte tot mijnre rechter
hant. Thent ic sette dinen
vianden enen voetsce mel dij
re voeten. Een roede dijnre

ręce dwóch iluminatorów, z których pierwszy miałby być autorem kart z bordiurami akantowymi i świeckimi motywami figuralnymi, a drugi – kart z winną latoroślą i aniołami. Wydaje się jednak, iż miniatury te różnią się typem koncepcji kompozycyjnej, a nie ręką mistrza. Dekoracja kodeksu wykonywana była etapami, które można prześledzić na przykładzie nieukończonych kart. Najprawdopodobniej nad całością pracowała większa liczba twórców, którzy specjalizowali się w wykańczaniu pewnych jego partii (np. inicjałów, liści akantu, hybryd czy półfigur anielskich, które w całym modlitewniku zdradzają tę samą manierę wykonania). Oba typy kompozycji mają cechy wspólne, np. wprowadzenie listwy obramiającej i postaci anielskich w wić akantową. Najbardziej wyróżniająca się karta 12r – zdradza inną koncepcję ornamentu oraz indywidualne cechy kształtowania przedstawienia figuralnego w inicjale. Jej odmienność może być wynikiem innej ręki wykonawcy lub szczególnego umiejscowienia w kodeksie (rozpoczyna oficjum ku czci NMP).

Za Karłowską-Kamzową należy przyjąć, że modlitewnik ozdobiono w tradycji niderlandzkiej. Jego najbardziej podstawowa cecha – typ akantu – oparta jest na popularnym w XV w. wzorcu miniatorskim (np. wzornik z Getyngi), co utrudnia dokładniejsze obserwacje. Mimo to szereg cech wskazuje na pochodzenie iluminatorów z Niderlandów północnych (Gueldern, Utrecht). Inicjał figuralny stylistycznie osadzony jest w twórczości tzw. Mistrzów Ottona von Moerdrecht (2. ćw. XV w). W północnoniderlandzkim miniatorstwie 2. ćw. XV w. zakorzenione są obydwa typy inicjałów kryjących, zwłaszcza inicjały z białą dekoracją segmentową, na złotym nieregularnym tle (por. np. *Biblia historiale,* Haga, KB, 78 D 381; *Godzinki*, Haga, KB, 135 K 11, *Godzinki Katarzyny z Kleve*, Nowy Jork, Pierpont Morgan Library MSS M. 917). Do schematów północnoniderlandzkich należy kompozycja ornamentu marginaliów wokół listwy (np. *Godzinki*, Haga KB, 135 J 50, k. 14v) i zastosowanie półpostaci aniołów w bordiurze (*Godzinki*, Haga KB, 79 K 2, k. 12r, 28r, 71r). Dość sztywny, schematyczny styl przedstawienia Madonny na k. 12r wyrasta z doświadczeń pierwszej generacji iluminatorów utrechckich (por. *Godzinki* w Bodleian Library Oxford, MS. Buchanan e. 3, k. 3, w Staatsbibliothek Berlin, MS germ. Q.42, czy w Koninklijke Bibliotheek w Hadze, KB, 135 K 11). Trudno udowodnić tezę o powstaniu dzieła na Pomorzu Wschodnim, postawioną przez Kamzową w oparciu o wrażenie „pogrubienia motywów". Równie prawdopodobne jest sprowadzenie go z Niderlandów północnych, na co wskazywałby też kalendarz utrechcki samych *Godzinek*. Datowanie kodeksu (Karłowska-Kamzowa, *Malarstwo miniaturowe: przełom XV i XVI w.*) można przesunąć na 2. ćw. XV w.

Il. 241. Rps 83/I, oprawa – dolna okładzina, detale dekoracji ornamentalnej i napisu

Zob. Karłowska-Kamzowa, *Dekoracje malarskie*, s. 139--142, il. s. 140-141; eadem, *Malarstwo miniaturowe*, s. 216, il. 120; M. Jakubek-Raczkowska, *Niderlandzki modlitewnik 83 ze zbiorów toruńskich – przyczynek do badań nad warsztatem iluminatorskim w późnym średniowieczu*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici", Zabytkoznawstwo i Konserwatorstwo, 42, 2011, s. 477-512.

Oprawa

Po konserwacji; zmontowana przed 1543 r. z użyciem desek z wcześniejszej oprawy (na ich zewnętrznej stronie widoczne wgłębienia od pracy strychulcem, układające się we wzór rombowy); deski dębowe, skóra brązowa, 2 zapięcia zaczepowe (pierwotnie inne zapinki – ślady po ich mocowaniu, górny zaczep rekonstruowany wg wzorców z epoki, dolny zaczep wtórnie zamontowany z innej oprawy). Dekoracja okładzin ślepo wyciskana strychulcem i 2 plakietami: na górnej okładzinie podwójny ornament arkadkowy z motywami żołędzi, w obramieniu wici roślinne, na dolnej okładzinie podwójna wić roślinna z motywami małpy, osła, lwa, syreny, smoka i jelenia, w obramieniu teksturowy napis „Seruus tuus . sum | ego . da . michi . intellectum . ut | sciam . testimonia . | tua . ps . 118. Jacobus . clercx . de . ghele .|“ [Ps. 118, 125][1]. Wyklejki

[1] Charakterystyczny kształt ostatniej litery drugiego członu imienia introligatora („clercx”) jest źródłem wątpliwości wśród badaczy. We wcześniejszej literaturze odczytywano ją jako „e” („clerce”); zob. Gruel, *Manuel*, s. 47-48, il. nie num. W późniejszych publikacjach przyjęła się jednak pierwsza z przytoczonych wersji, zob. np.: Boekbanden, s. 75, kat. 141; Goldschmidt, Cantab, *Gothic*, s. 209; *Europäische Einbandkunst*, s. 26; Arnim, *Beiträge*, s. 47-49. Rozstrzygnięcie tej kwestii wymagałoby szczegółowych badań paleograficznych.

Il. 242. Rps 83/I, oprawa – dolna okładzina, introligator Jacobus Clercx de Ghele, Antwerpia, przed 1543

papierowe, współczesne; przednia z wyciętym okienkiem, w którym nota własnościowa piórem na desce, powyżej ekslibris rodziny Wallenrodt. Na grzbiecie dwie naklejki z sygn. *Msc. 16. 4to*.

Prawdopodobna oprawa pierwotna: 2. ćw. XV w.
Prawdopodobna oprawa wtórna: Antwerpia, Jacobus Clercx de Ghele, przed 1543.

Zob. Tondel, *Dawny ekslibris*, s. 280-281; Wagner, *Z Królewca*, s. 33; Wagner, *Cymelia*, s. 204-209.

Stan zachowania

Rękopis po konserwacji przeprowadzonej w 1995 r.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Bibliotheca Wallenrodiana, Wallenrodtsche Bibliothek] – nota własnościowa: *Hic liber publicae Wallenrodianae Bibliotheca*[e i]*llatus est MDCLXXXVII Mense Majo* [V 1687]; ekslibris rodziny Wallenrodt, sygn. 16.4^{to} (zob. Oprawa).

Modlitewnik zawiera kalendarz diecezji utrechckiej oraz oficja (godzinki) o NMP, o Przedwiecznej Mądrości i o Duchu Świętym w tłumaczeniu Geerta Groote – urodzonego w Deventer w diecezji utrechckiej inicjatora ruchu *devotio moderna* i założyciela zgromadzenia Braci Wspólnego Życia (zm. 1383). Rękopis powstał w diecezji utrechckiej, najprawdopodobniej na zamówienie mieszczańskie, o czym świadczy jego ekskluzywny charakter. Oprawę wykonał antwerpski introligator Jacobus de Ghele (zm. 1543). W 1687 r., zgodnie z notą wpisaną na wewnętrznej stronie górnej okładziny, modlitewnik znalazł się w bibliotece królewieckiej rodziny Wallenrodt. W 1909 r. wraz z całą biblioteką Wallenrodzką został włączony do zbiorów Państwowej i Uniwersyteckiej Biblioteki w Królewcu. Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Bibliografia

Lievens, s. 87, nr 66; Karłowska-Kamzowa, *Niederländische Gebetbücher*, s. 179; Plate, *Zum Verbleib*, s. 106; Strutyńska, *Cymelia*, nr 19, s. 20-22 (il. s. 21); B. Wojdyła, Dokumentacja konserwatorska kodeksu staroniemieckiego na pergaminie o nr inw. 83, Toruń 1995 (wydruk komputerowy przechowywany w Oddziale Konserwacji BUMK); Päsler, *Katalog*, s. 193-194; Päsler, WB, s. 39; e-BNM; Czyżak, *Cymelia*, s. 427, 428 (il. 5), 431; M. Bauer, w: http://www.handschriftencensus.de/13993 (dostęp 04.09.2014).

Il. 243. Rps 83/I, wyklejka górnej okładziny, znaki własnościowe biblioteki Wallenrodzkiej: sygnatura, ekslibris i nota

Il. 244. Rps 84/I, *Psalter*, k. 148v

Rps 84/I

Dolnoniem. Koniec XV w. (ok. 1480?). Perg. 15 × 11 cm. K. 188.

k. 1-5: puste.

1. k. 6r-169v: ***Psalter***

Dessen salmen lyß dat godt de werldt beware vor rouere vnd kettere der cristenheit. – <B>eatus vir, qui non abiit [Ps 1] *... >< ... alse id was in dem ambegynne. Hir wert endighet de psalter David. Vnde nv volghen hirnegest de Cantica de men in* [170r] *der metten singhet.*

Przed każdym psalmem komentarz dotyczący treści. Incipity psalmów w j. łac. Wyodrębnione psalmy niedzielne: k. 31r (nieszpory), 35r (pryma), 41r (tercja), 44r (seksta), 47r (nona); k. 49v-169v: psalmy nieszporów i jutrzni poszczególnych dni tygodnia.

Ed.: H. Eggers, *Zwei Psalter aus dem 14. Jahrhundert*, Berlin 1962 (DTM 53). Por. Päsler, *Deutschsprachige geistliche Texte*, s. 51.

2. k. 170r-181r: ***Cantica***

Der metten singhet Canticum Ysaie. – <C>onfitebor tibi Domine, quoniam iratus es [Is 12, 1]. *Here ick wyl dy louen wente du bist tornich op my …* [nota marginalna: *Mandach*]; *Canticum Ezechis. – Ego dixi in dimidio dierum meorum* [Is 38, 10] … [nota: *Denxdach*]; [171v] *– Exultavit cor meum in Domino* [1Krl 2, 1] … [nota: *Myddeweken*]; [172r] *Cantemus Domino* [Ex 15, 21]… [nota: *Donnerdach*], [173v] *Domine audivi* [Hab 3, 1] ... [nota: *Freydach*], [175r] *Audite celi, que loquar* [Dt 32,1] ... [nota: *Sonnaüent*], [178r] *Te Deum laudamus …* [nota: *Sondach*], [179r] *Benedicite omnia opera Domini, Domino* [Dn 3, 57] ... [nota: *Sondach*], [180r] *Canticum Zacharie. Benedictus Dominus Deus Israhel* [Lc 1, 68] … [nota: *Alle dage*], [180v] *Canticum* b. Marie. *Magnificat anima mea Dominum* [Lc 1, 46] ... [nota: *Alle dage*] ><[181r] ... *Nunc dimittis* [Lc 2, 29] ... [nota: *Alle dage*] *… vnde tho der ewyghen ere dynes volkes van Israhel. Ere sy dem vader.*

Kantyki na każdy dzień tygodnia od poniedziałku do niedzieli.

Ed.: Eggers (zob. wyżej), s. 267-277.

3. k. 181r-184r: ***Allerheiligenlitanei***

Hir neghest volghet de Letanie tho allen godes hilghen de lis gerne vaken. [181v] *– Kyrieleyson. Here vorbarme dy ouer uns ... ><*[184r] *… Gade segghen wy dank God sy ghelouet. Deo Gracias.*

Na k. 181rv wspominane święte Elżbieta, Dorota, Gertruda i Urszula.

k. 184v: pusta.

4. k. 185r: ***Gebet einer Sünderin zur Mutter Gottes***

– O du moder gades Jk arme sunderinne ick bydde dij hebbe doch gedult myt mij ... >< ... wes mij gnedich vnd barmehar[tich?] *dorch Dijnes allerleuesten* [...] *wyllen. Amen.*

Por. Päsler, *Deutschsprachige geistliche Texte*, s. 37.

5. k. 186r-188r: ***Dies irae***

Dies ire dies illa soluet seclum. En dach des tornes de dach ys ghenant ... >< ... Gyff den wtherkaren selen de ewige vroude. Amen.

Ed.: F. Milkau, *Die älteste deutsche Übertragung des Dies irae*, „Niederdeutsches Jahrbuch", 17, 1891, s. 84-88. – Lit.: K. Strecker, *Dies Irae*, ZfdA, 51, 1909, s. 227-255. Por. Päsler, *Deutschsprachige geistliche Texte*, s. 34.

6. k. 188rv: ***Liturgische Anweisungen für die Laudes***

– In der metten der Laudes na deme te Deum laudamus. Des sondages: I. Dominus regnavit decorem [Ps 92]. *De herr hefft gestychtet sijne konninckriche werscop ...* ><[188v] … *Des dinxtedages de lanesangs. I. Miserere. Alse bauen gesirrnen steyt. II. Iudica me Deus* [Ps 42]. *Here Godt my rychte den vynde des dynxtedages*‖

Tekst w dolnym rogu ostatnich czterech kart nieczytelny w wyniku zalania wodą i uszkodzeń mechanicznych.

Por. Päsler, *Deutschsprachige geistliche Texte*, s. 45.

Składki

1^{2+3} (k. 1-5), $2\text{-}7^{4+4}$ (k. 6-53), 8^{3+4} (k. 54-60), 9^{4+4} (k. 61--68), 10^{5+4} (k. 69-77), $11\text{-}12^{3+3}$ (k. 78-89), $13\text{-}15^{4+4}$ (k. 90-113), $16\text{-}17^{3+4}$ (k. 114-127), 18^{5+5} (k. 128-137), 19^{3+3} (k. 138-143), 20^{4+5} (k. 144-152), $21\text{-}24^{4+4}$ (k. 153--185), 24^{2+1} (k. 186-188).

Pierwsza i ostatnia karta bloku użyte jako wyklejki. Współczesna foliacja ołówkiem.

Pergamin

Owczy; dwustronnie szlifowany, cienki, szlachetny, dobrze wyprawiony, jednolity, równej grubości, bez cer i naturalnych krawędzi.

Pismo i zdobienia

Wykreślony schemat pisarski, tekst w jednej kolumnie. Lustro tekstu: 10 × 7 cm. K. 181v-182r dwie kolumny. Pismo pięciu rąk, staranna bastarda: 1. k. 1r-83v; 2. k. 84r-184r; 3. k. 185r (kursywa); 4. k. 186r-188v; 5. k. 188rv (kursywa).

Tytuły i komentarze do psalmów rubrą. 133 inicjały kaligraficzne, o wysokości 3 wersów, rozpoczynające psalmy, komentarze i kantyki, malowane jednolicie rubrą lub błękitem, niekiedy zaopatrywane w ażury lub drobne elementy filigranowe (czwórliście, palmetki, pączki), np. k. 14r, 19r, 23v, 33v, 38v, 57r, 91v, 151v, 170r.

Inicjałki w tekście malowane na przemian rubrą i błękitem. W wielu miejscach laski liter pierwszych i ostatnich linii tekstu przechodzą swobodnie w zamaszyście kreślone, faliste wici, wkraczające w partie dolnych i górnych marginesów, zakańczane niekiedy (szczególnie często w przypadku ręki 2) pojedynczymi mięsistymi liśćmi akantu, cieniowanymi kreską i podkreślanymi gdzieniegdzie czerwonym konturem, np. k. 14rv, 18v, k. 108rv, 109v-110, 115, 116, 117, 163v-164, 178-183.

19 inicjałów akantowych, malowanych gwaszem: 7 inicjałów większych na stronach incipitowych (rozpoczynających oficjum poszczególnych dni tygodnia), o wys. 8 wersów. Umieszczone po lewej stronie, w narożu lub na ⅔ wysokości kart, od wewnątrz wcięte w kolumnę tekstu, od zewnątrz połączone z segmentową bordiurą. K. 6r: B(eatus), 50r: D(ominus), 70r: D(ixi custodia), 89r: D(ixit insipiens), 106r: S(alvum), 126v: E(xultate), 149: C(antate).

Dwanaście inicjałów o wys. 5-6 wersów, rozpoczynających psalmy nieszporów-nony niedzieli i nieszporów poszczególnych dni tygodnia. K. 31r: D(ixit Dominus), 35r: C(onfitemini), 41r: L(egem), 44r: D(efecit), 47r: M(irabilia), 67r: D(ilexi), 86r: Q(uid gloriaris), 86v: L(etatus sum), 104r: N(isi Dominus), 122v: M(emento), 143v: C(onfitebor), 165r: B(enedictus).

Blok litery o fantazyjnych formach, budowanych w całości z dynamicznie splecionej wici akantowej, malowanej kryjąco ugrem, rzadziej – błękitem lub jasnym żółcieniem. Wić modelowana walorowo, okonturowana, szrafowana światłocieniowo. Gałęzie akantowe sprężyste, o bujnych, silnie postrzępionych liściach, z linearnie zaznaczonym użyleniem, wywijających się w drobne wolutowe pączki. Obramienie inicjałów czworokątne, często o dekoracyjnym, nieregu-

Il. 245. Rps 84/I, *Psalter*, k. 148v: miniatura *Opłakiwanie*

larnym obrysie, uzyskanym poprzez drobne półkoliste wcięcia. Pole tła wypełnione kryjąco złamaną purpurą (w pojedynczych przypadkach – rozbielonym różem, ciemnym błękitem, żółcieniem). Na powierzchnię tła rzucone drobne gałązki (złote na purpurze, czarne na złamanym różu, białe na błękicie) malowane pędzlem włosowym.

Bordiura na stronach rozpoczynających oficjum poszczególnych dni tygodnia, ujmującą kolumnę tekstu lub miniaturę: k. 6r, 50r, 69v-70r, 89r, 106r, 126v--127r, 148v-149r. Szeroka, regularna, dzielona na trzy lub cztery barwne partycje, zajmujące naprzeciwległe naroża i malowane kryjąco, naprzemiennie – purpurą i ugrem. W pola purpurowe (często silnie wyblakłe) wprowadzona drobna, bujna, linearnie malowana wić akantowa o złotym konturze, przepleciona z wątłą czarną gałązką (na ogół kontur silnie przetarty). W pola ugrowe swobodnie „rzucane", pojedyncze mięsiste gałęzie purpurowego akantu lub – częściej – po kilka kwiatów o krótko uciętych łodyżkach: żółto-błękitne bratki, ciemnobłękitne orliki, fiołki, kąkole, stokrotki, białe i czerwone goździki, róże, pączki „bota" i in. Niekiedy wprowadzone są także owocujące gałązki poziomki (50r, 70r) lub maliny (89r), owady (69v, 126v, 148v), ptaki (69v, 127v), hybrydy (6r). Elementy te, malowane realistycznie za pomocą intensywnych barw i modelowane światłocieniowo, rzucają na podłoże zielonkawe „cienie". Krawędzie płatków i łodyg roślin oraz drobne użylenie ich powierzchni podmalowywane jest włosowo płynnym złotem lub bielą. Tonacja ciepła (ugier, purpura, żółcień, róż).

Trzy całostronicowe, wielofiguralne miniatury z przedstawieniami pasyjnymi (105-107 × 70 mm), komponowane w prostokątnych polach, zamkniętych od góry łukiem odcinkowym. K. 69v: *Ecce Homo,* w scenerii architektonicznej, z ukazanym po prawej stronie w loggii Piłatem, prezentującym ubiczowanego Chrystusa i z grupą gapiów po lewej stronie. K. 127r: *Ukrzyżowanie*, scena osadzona w pejzażu, z dalekim widokiem miasta na horyzoncie; krucyfiks wyniesiony w górną partię kompozycji, w dolnej – grupa asysty na kilku planach (najgłębiej – postaci oprawców z narzędziami męki, na pierwszym planie omdlewająca Maria, podtrzymywana przez św. Jana i Marię Magdalenę, wokół nich – płaczące niewiasty, Nikodem, widzowie). K. 148v: *Opłakiwanie* w scenerii pejzażowej, z ukazaną na pierwszym planie Marią, wspieraną przez św. Jana Ewangelistę, trzymającą na kolanach sztywno wyprostowane, martwe ciało Chrystusa. Wokół niej trzy niewiasty (po prawej stronie Maria Magdalena w czepcu poduszkowym) oraz Nikodem i Józef z Arymatei.

Wszystkie kompozycje statyczne. Sposób budowania przestrzeni posługuje się kulisowym zastawianiem i piętrzeniem postaci, nieumiejętnie zestawianych na kilku planach. Niekiedy stosowany motyw postaci stojącej tyłem. W scenach pejzażowych zastosowana perspektywa malarska (drzewa w oddali i linia horyzontu malowane błękitem). Postaci potraktowane syntetycznie, o nieforemnej budowie, niezbornych proporcjach i sztywnej, teatralnej gestykulacji, częstokroć ustawione w nienaturalnych, skręconych pozach. Szaty o sztywnych, dekoracyjnie łamanych pofałdowaniach, noszą cechy mody aktualnej (Maria Magdalena, Nikodem, gapie w scenie *Ecce Homo*), niekiedy z elementami orientalizacji (Piłat, oprawcy). Maria i św. Jan odziani są w szaty ahistoryczne. Elementy plastyczne określane delikatnym konturem, partie szat modelowane walorowo, z linearnie podmalowywanymi układami fałd (np. poprzez wprowadzenie złotych konturów), światłocień miejscami uzyskiwany kreskowaniem. Rysy twarzy stypizowane, pospolite, traktowane sumarycznie.

K o m e n t a r z

Dekoracja kodeksu nosi liczne cechy niderlandzkie, na co wskazała Karłowska-Kamzowa (*Dekoracje malarskie*, *Malarstwo miniaturowe*), uznając kodeks za niderlandzki import o cechach prowincjonalnych. Zastosowany na kartach incipitowych typ bordiur w stylu gandawsko-brugijskim, z motywem realistycznie malowanych roślin, luźno rozsypanych na gładkim, jednolitym tle (złote lub ugrowe – imitujące złoto), uformował się w kręgu Mistrza Marii Burgundzkiej w Gandawie i Brugii ok. 1480 r. Na przełomie XV i XVI stulecia był już popularny w miniatorstwie różnych ośrodków południowo- i północnoniderlandzkich. Podział bordiur na segmenty w dwu barwach i regularne rozmieszczenie dekoracji w ich obrębie, to cechy indywidualne toruńskiego modlitewnika, dla których trudno wskazać dokładne analogie. Typ „złotniczego" suchego akantu, zastosowany w inicjałach, znany jest z malarstwa Mistrza Marii Burgundzkiej czy Mistrza Modlitewnika Drezdeńskiego z ok. 1480 r.

Kompozycje figuralne są znacznie gorszej jakości – opracowanie postaci oraz ich modelunek jest schematyczny, układy grup figuralnych nieumiejętnie transponują malarskie lub graficzne pierwowzory. Może to wskazywać na powstanie dekoracji przy samym schyłku stulecia (1490-1500). Również one mają pochodzenie niderlandzkie, począwszy od ujęć kompozycyjnych (np. grupa *Omdlenia Marii*, znana z *Ołtarza Siedmiu Sakramentów* Rogiera van der Weydena i innych dzieł z jego kręgu warsztatowego), poprzez

typ pejzażu i koncepcję architektonicznej loggii w *Ecce Homo*, po zastosowane kostiumy (w tym także sposoby ich orientalizacji). Karłowska-Kamzowa (*Średniowieczna książka rękopiśmienna*) przypisała dekoracje północnoniderlandzkiemu mistrzowi, Nicolasowi Sperincowi.

Zob. Karłowska-Kamzowa, *Dekoracje malarskie*, s. 128--133, il. s. 129, 131; eadem, *Malarstwo miniaturowe*, s. 190-191, il. 105; eadem, *Breviarium*, w: *Średniowieczna książka rękopiśmienna*, nr 23, s. 78, il. 41.

Noty i glosy

Nieliczne, jednej ręki: k. 168v: *Alle dage formaten na dem Te deum laudamus*, 170: *Mandach* (i nzwy kolejnych dni tygodnia przy kantykach).

Oprawa

Po konserwacji.
1) deski dębowe, skóra brązowa (częściowo rekonstruowana). Dekoracja okładzin o kompozycji ramowej ze zwierciadłem, ślepo wyciskana strychulcem i tłokami z motywem m.in. Baranka Bożego, Madonny z Dzieciątkiem i lilii.
Na niej:
2) aksamit czarny (szczątkowo zachowany) – oprawa tzw. płaszczowa lub sakwowa; 2 zapięcia zaczepowe o zapinkach ze srebra złoconego, w formie główek aniołków lub puttów; na obu okładzinach po 4 ażurowe guzy ze srebra złoconego w formie pierścieni z dekoracją floralną, pierwotnie także 2 większe guzy centralne niewiadomego kształtu (zachowane ślady po ich mocowaniu). Wyklejki pergaminowe, na wyklejce przedniej okładziny sygn. *1859* i *D 3.* Na grzbiecie naklejka z sygn. *1859* oraz *H* lub *K*.

1) Warsztat nieznany, koniec XV w., 2) Królewiec (?), przed 1547 (?)

Zob. Wagner, *Recenzja*, s. 514, il. 2.

Stan zachowania

Rękopis po konserwacji przeprowadzonej w 1988 r.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – k. 1v: sygn. 1859 (4. Standortkatalog, zob. też Oprawa).

Modlitewnik powstał w warsztacie niderlandzkim pod koniec XV w.; być może został zakupiony przez

Il. 246. Rps 84/I, oprawa – górna okładzina, zapięcie

Il. 247. Rps 84/I, oprawa – guz i zapinka

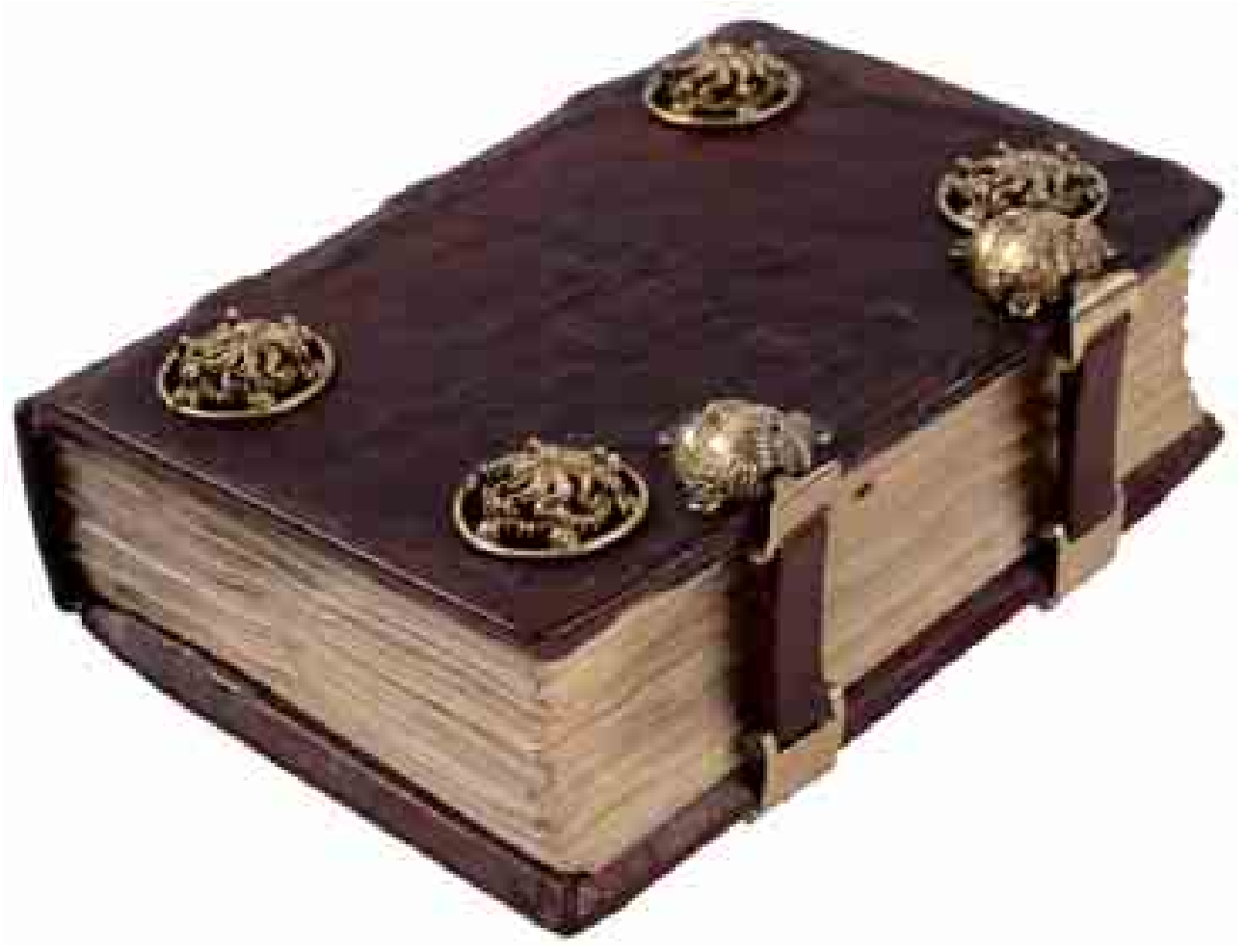

Il. 248. Rps 84/I, oprawa – górna okładzina, anonimowy introligator, Królewiec (?), przed 1547

księcia Albrechta Hohenzollerna dla małżonki Doroty (1505-1547), księżniczki duńskiej, podobnie jak modlitewnik drukowany na pergaminie (Nürnberg 1538, obecnie BUMK, Ob.6.II.4489). Z pewnością należał do kobiety (zob. utwory 4, 6). Jego wysoka sygnatura (1859) pozwala sądzić, że został włączony do zbiorów Królewskiej i Uniwersyteckiej Biblioteki w Królewcu dopiero ok. poł. XIX w. (przed 1862 r. kiedy biblioteka kupiła rękopis *Prawa starochełmińskiego*, który otrzymał sygn. 1960 – obecnie Rps 23/III). Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Por. J. Tondel, *Das Gebetbuch aus der Kammerbibliothek des Herzogs Albrecht von Preussen*, „Nordost-Archiv. Zeitschrift für Kulturgeschichte und Landeskunde", z. 83/84, 1986, s. 145-152; idem, *Oprawa sakwowa z dawnego Królewca*, w: *Książka w dawnym Królewcu pruskim*, Toruń 2001, s. 247.

Bibliografia

Lievens, nr 63; E. Gudalewicz, Dokumentacja konserwatorska modlitewnika pergaminowego z około 1500 roku, Toruń 1988 (maszynopis przechowywany w Sekcji Rękopisów BUMK); Plate, *Zum Verbleib*, s. 106-107; Strutyńska, *Cymelia*, s. 22, nr 20; Päsler, *Katalog*, s. 16, 143-145; idem, w: http://www.handschriftencensus.de/13966 (dostęp 07.07. 2014); e-BNM.

Il. 249. Rps 85/I, *Officium beatae Mariae Virginis*, k. 13r

Rps 85/I

Łac. 4. ćw. XV w. Perg. 13,5 × 9,5 cm. K. I + 206.

1. k. 1r- 11v: ***Kalendarz***

Charakterystyczne święta (kalendarz franciszkański).

k. 4v: 20 V *s. Bernardini cf.*; 5r: 1 VI *s. Proculi episcopi et martyri*, 13 VI *s. Antonii cf.*; 7r: 12 VIII *s. Clare v.*; 9r: 4 X *s. Francisci cf.*, 8 X *s. Reparate v.*

Kalendarz – pozbawiony dopisków i not obituarnych, pozwala sądzić, że modlitewnik nie był używany w środowisku zakonnym. Wspominani święci są charakterystyczni dla kalendarzy franciszkańskich, dla Bolonii (św. Prokulf biskup Bolonii, czczony tu 1 VI) i Florencji (św. Reparata czczona we Florencji, w Neapolu i w Teano w pn. Kampanii 8 X).

Por. Franciszkanie [kalendarz], w: *Chronologia polska*, s. 190-194; Grotefend, *Zeitrechnung*, 2.2, s. 156, 161.

2. k. 13r-94v: ***Officium parvum beatae Mariae Virginis***

Incipit officium beate Marie Virginis secundum ordinem et consuetudinem romane curie. Ad matudinum. V[ersus] – *<D>omine labia mea aperies ...* ><[94v] *... Regina celi letare, alleluia … ora pro nobis Deum, alleluia*.

Po k. 94 brak karty z początkiem *Officium de passione Domini*.

3. k. 95r-123r: **Bonaventura OFM**, ***Officium de passione Domini***

‖*et rex magnus super omnes Deos, quoniam non repellet Dominus plebem suam* [Ps 94, 3] ... [96r] *Hymnus. In passione Domini, qua datur salus homini sit nostrum refrigerium ...*><[123r] *... ut benficio tue mortis devictis hostibus ab instantibus malis et a morte perpetua liberemur. Qui vivis. V. Domine exaudi orationem. R. Et clamor. V. Benedicamus Domino. R. Deo gratias.*

Por. RH 8722. Ed.: *Seraphici doctoris s. Bonaventurae Decem opuscula ad theologiam mysticam spectantia*, Ad claras aquas (Quaracchi) 1949, s. 388-408.

Po k. 123 brak karty z początkiem *Officium defunctorum* (zachowany fragm. wewnętrznego marginesu z dekoracją).

4. k. 124r-173v: ***Officium defunctorum***

‖[Custo]*diens parvulos Dominus: humiliatus sum et liberavit me* [Ps 114, 6] … *Requiem. An*[tiphona]. *Placebo Domino in regione vivorum ...* ><[173r] … *Oratio. Fidelium, Deus, omnium Conditor et Redemptor…* [173v] … *V. Fidelium anime per misericordiam Dei requiescant in pace. R. Amen*.

k. 174: pusta. Po k. 174 brak karty z początkiem *Officium crucis*.

5. k. 175r-178v: ***Officium crucis***

[Oratio]‖*et mortem tuam inter iudicium tuum …* ><[178r] *Oratio. Concede quesumus omnipotens Deus, ut vulnera unigeniti Filii tui … ac in tuo amore me facient* [178v] *esse ferventem. Per Dominum nostrum Iesum etc. Beata passio Christi perducat nos ad gaudia paradisi. Amen.*

k. 179: pusta. Po k. 179 brak karty z początkiem Ps 6 z *Septem psalmii poenitentiales.*

6. k. 180r-193v: ***Septem psalmii poenitentiales***

‖*lavabo per singulas noctes lectum meum* [Ps 6, 6] ... ><[193r] … *A*[ntiphona]. *Ne reminiscaris, Domine, delicta mea, vel paren* [193v] *tum meorum neque vindictam sumas de peccatis meis.*

7. k. 193v-199v: ***Litania do Wszystkich Świętych***

Letanie

8. k. 199v-205r: ***Orationes***

Deus in adiutorium meum intende [Ps 69, 2] … [k. 201] *Oremus pro pontifice nostro … Oremus pro benefactoribus nostris …* ><[204r] … *Oratio. Omnipotens sempiterne Deus, qui vivorum dominaris…* [205r] *V. Fidelium anime per misericordiam Dei requiescant in pace. R. Amen.* [Na doklejonej karteczce] *Deus, qui nobis patrem et matrem honorare praecipisti …* >< *… nosque eos in eterne claritatis gaudiis fac videre per.*

Składki

1^{5+7}(k. 1-12), 2-7^{5+5} (k. 13-82), 8^{6+6} (k. 83-94), 9^{4+5} (k. 95-103), 10-11^{5+5} (k. 104-123), 12^{3+4} (k. 124-130), 13-16^{5+5} (k. 131-170), 17-18^{4+5} (k. 171-188), 19^{5+5} (k. 189-198), 20^{4+4} (k. 199-206).

Reklamanty na ostatniej karcie składek 4-8, 10-11, 13-16, 19.

Brak k. między stronami 94-95, 123-124 (między kartami pozostał fragm. z ornamentem), 174-175, 179-180. Współczesna foliacja ołówkiem.

Pergamin

Owczy; cienki, jasny. Krawędzie równo przycięte do formatu i złocone.

Il. 250. Rps 85/I, k. 55v: inicjał D(eus)

Pismo i zdobienia

Wykreślony schemat pisarski. Liniowanie. Tekst w jednej kolumnie, lustro tekstu: 6,5 × 4,5 cm. Tekstura (rotunda) jednej ręki.

W tekście liczne drobne (wys. ok. 1 wersu) inicjały kaligraficzne, na przemian błękitne i czerwone, z oszczędnym filigranem w postaci drobnych perełek z pionowym kreskowaniem.

Liczne inicjały filigranowe o wys. 2 wersów; w kalendarzu i incipitach godzin – 28 inicjałów o wys. 3-4 wersów (np. k. 85r, 107v, 120v, 176r, 177r). Litery naprzemiennie czerwone z błękitnym i błękitne z czerwonym filigranem, wpisane z czworokątne pola z perełkowanym obramieniem. Światła liter zdobione na ogół ostrolistnymi trój- i czwórliśćmi. Wypustki marginalne w typie „pięciolinii", budowane z regularnych, pionowych linii z perełkowaniami, zajmujących całą wysokość kolumny tekstu i zwykle przechodzących na margines dolny i górny jako faliste wąsy.

Dziesięć inicjałów roślinnych, malowanych gwaszem i złoconych (9 w utworze 2, jeden w utworze 3), o wys. 4-5 wersów, nieco wysuniętych poza kolumnę tekstu, rozpoczynających kolejne godziny – k. 25v: E(ructavit), 31r: C(antate), 36r: D(eus), 50r: D(eus), 55v: D(eus), 60v: D(eus), 65r: D(eus), 70r: D(eus), 79v: C(onverte), 104v: D(eus). Blok litery wpisany

Il. 251. Rps 85/I, *Officium beatae Mariae Virginis*, k. 12v: miniatura *Zwiastowanie*

w czworoboczne pole wypełnione złotem płatkowym. Konstrukcja liter warstwowa, oparta na owalu wypełnionym matowym złotem, spod którego wyrasta mięsisty liść budujący zewnętrzny obrys szeryfów litery (błękitny, zielony lub różowy), modelowany walorowo, ze strzępiastymi wywinięciami w odmiennej barwie. Właściwy kształt bloku nadaje literom różowa podmalówka, leżąca najniżej. Światła liter wypełniają mięsiste motywy roślinne o różnych formach (rozeta, palmeta, pąk, lilia, czwórliść). Na marginesach (wzgl. w interkolumnach) – oszczędna, na ogół symetryczna floratura z krótkich, włosowych wici. Gałązki odrastające z krawędzi litery dźwigają po trzy złote kuleczki, ujęte w gęste, włosowate promienie; gałązka środkowa zakończona jest kulką pojedynczą.

K. 13r: inicjał figuralny D(omine) z przedstawieniem Niewiasty Apokaliptycznej, wys. 8 wersów, w czworobocznym polu wypełnionym złotem płatkowym. Blok litery błękitny, malowany gwaszem, zdobiony walorowo malowanymi, stylizowanymi obłokami o białawym konturze i drobnymi złotymi gwiazdami o bardzo cienkich promieniach. Z szeryfów bocznych odrastają wielobarwne, postrzępione liście akantu, do których konturu dostosowany jest kształt złotego pola tła. Wzdłuż laski pionowej umieszczone są trzy realistycznie malowane perły. W narożach pola inicjału – drobne symbole czterech ewangelistów z banderolami. W świetle litery przedstawienie tronującej Matki Bożej, ujętej *en trois quarts*, z nagim Dzieciątkiem na kolanach. Maria młodzieńcza, o rozpuszczonych jasnych włosach, odziana w różowo-czerwoną suknię i błękitny płaszcz. Pod jej stopami duży półksiężyc, dostosowany kształtem do krzywizny światła litery. Nad głową Marii dwaj drobni aniołowie unoszą koronę, wokół całej postaci – gloria promienista, przechodząca w czerwoną poświatę. Karta zdobiona jest z czterech stron starannie malowaną bordiurą roślinną, skomponowaną w duchu *horror vacui* ze sprężystych liści akantu (błękitne, zielone, ugrowe, czerwone i różowe) o perełkowanych grzbietach. Po prawej stronie wić tworzy symetryczną, palmetową kompozycję, która ujmuje położony pośrodku marginesu medalion z przedstawieniem św. Jana Ewangelisty w półpostaci, piszącego na rotulusie, umieszczonego na tle syntetycznie zaznaczonego pejzażu. Na rotulusie inskrypcja minuskułowa: *Mulier amicta sole* (Ap 12, 1). Na marginesie dolnym w centrum – tarcza herbowa otoczona wieńcem laurowym, trzymanym przez cztery nagie putta. W ornament roślinny wplecione przedstawienia: drobnego ptaka i niedźwiedzia wyrywającego drzewo (margines lewy), Samsona rozdzierającego paszczę lwa oraz dzikiego męża trzymającego jelenia (margines dolny), putta grającego na piszczałce, jedzącej małpy, lwa zagryzającego jagnię i dwóch ptaków (margines prawy) oraz pawia (margines górny). Tło pomiędzy liśćmi akantu wypełniają drobne malachitowe gałązki z kwiatami chabrów oraz regularne złote kreskowanie.

K. 12v: miniatura ze *Zwiastowaniem*, 120 × 85 mm, ujęta w kształt pionowego prostokąta, otoczona wąskim błękitno-złotym obramieniem. Scena w komnacie mieszczańskiej ujętej perspektywicznie, o białych ścianach, beczkowym sklepieniu i flizowanej posadzce, z drzwiami po lewej i baldachimowym łożem po prawej stronie. Na pierwszym planie po lewej stronie ukazana młodzieńcza Maria w różowej sukni i błękitnym płaszczu, czytająca przy klęczniku z otwartej księgi. Po lewej stronie anioł o skrzydłach z pawich piór, ujęty w dynamicznej pozie, pochyla się przed nią, uginając oba kolana. Odziany w malachitową, podwójnie przewiązaną tunikę, na głowie ma strzępiasty wieniec. Modelunek staranny, malarski, posługuje się delikatnym konturem oraz walorem. Tonacja barwna pastelowa (zieleń malachitowa, rozbielony róż, ugier, błękit), z dysonansową plamą cynobru (kapa łoża). Wokół miniatury szeroka bordiura roślinna, oparta na motywie nierównomiernie rozmieszczonej, purpurowo-błękitnej wici akantowej o wydłużonych, sprężystych listkach. Rozległe partie pomiędzy gałązkami akantu wypełniają swobodnie malowane motywy roślinne – liściasta wić o drobnych lancetowatych listkach, krzaczki goździków (na ogół z trzech gałązek), kępy róż, wić winnej latorośli ze schematycznie malowanymi gronami. Wolne partie tła pokrywają drobne złote kreseczki. W obręb ornamentu wprowadzone motywy figuralne: na marginesie lewym putto stojące na lwie oraz dwie czaple zjadające węże, na prawym – drobny barwny ptak, w *bas-de-page* – dwaj anielscy trzymacze w strojach diakonów, podtrzymujący tarczę herbową z niedbałym napisem minuskułowym „Alberto Montucci" (XVII w. [?]).

Komentarz

Karty 12v-13r to jedyne zachowane kompozycje figuralne z pierwotnego wystroju modlitewnika. Każda z nich została wykonana przez innego mistrza i utrzymana jest w odmiennej kolorystyce. Twórca ornamentu 12v cechował się większą swobodą malarską – jego praca jest niedbała, pozbawiona powierzchniowego wykończenia. Autor bordiury 13r pracował z większą finezją, cyzelując szczegóły – kontury i perełkowania (różnicę maniery ujawnia np. porównanie duktu kresek, wypełniających białe partie tła). Przedstawienia figuralne w bordiurach mają natomiast podobne cechy

formalne; ich obecność ma prawdopodobnie symboliczny związek z dogmatem Inkarnacji (por. Karłowska-Kamzowa, *Dekoracje malarskie*, s. 127).

Na podstawie powierzchownej analizy partii figuralnych, kodeks został błędnie uznany za import niderlandzki. Karłowska-Kamzowa (*Dekoracje malarskie*; *Malarstwo miniaturowe*) wywiodła jego genezę z warsztatów brugijskich kręgu Wilhelma Vrelanta, opierając się na cechach bordiur oraz na ikonografii sceny *Zwiastowania*. Mimo faktycznej zależności obu tych elementów od pierwowzorów niderlandzkich, bliższa analiza wyklucza taką proweniencję dzieła. Liczne analogie dla ogólnej koncepcji oraz dla rozwiązań szczegółowych można znaleźć w dziełach miniaturzystów florenckich – Filippa di Matteo Torellego (1440-1468) oraz Francesca d'Antonio del Chierico (1433-1484) i jego kręgu, m.in. Attavantego degli Attavanti (także: Vante di Gabriello di Vante, 1452-1525), Francesca Rossellego (1445-1513), Giovanniego Boccardiego (zm. 1542). Do cech włoskich należą: zastosowany system inicjałów kaligraficznych, z charakterystycznym filigranem typu muzycznej pięciolinii; koncepcja kilkuwarstwowych inicjałów roślinnych ze złotymi kuleczkami we floraturze; zdobienie inicjału 13r perłami (częste np. w miniatorstwie Attavantego); antykizujący kostium Samsona; umieszczenie tarczy herbowej na osi dolnego marginesu (12v, 13r), typowe w miniatorstwie różnych ośrodków Italii (np. Florencja – Godzinki z British Library: Harley 2448, 14r lub Harley 2843, 15r; Neapol – Godzinki Izabeli Chiaromonte w Cambridge, Harvard University, The Houghton Library, Ms Typ. 463). Wieniec oraz putta, malowane delikatnie piórkiem, noszą cechy wczesnorenesansowe. Choć Karłowska-Kamzowa uznała motyw putt za efekt inspiracji malarstwem włoskim, relację tę można odwrócić. W XV w. malarze niderlandzcy wywierali wielki wpływ na twórczość włoską (np. na malarstwo Florencji), a w italskim miniatorstwie pojawiały się dokładne odwołania do niderlandzkiego systemu bordiur (np. kodeks *De coniuratione Catilinae* Sallustiusa z 2. ćw. XV w., w SBPK w Berlinie, Hs. 62). Przedstawienie *Zwiastowania* w najdrobniejszych szczegółach – jak nisza ścienna ze świecznikiem – realizuje schemat niderlandzki, częsty np. w twórczości Memlinga. Postać pawiopiórego anioła, w typowym dla malarstwa Florencji stylizowanym kostiumie (por. Fra Filippo Lippi), działa w niej jednak dysonansem, podobnie jak pastelowa tonacja barwna, obca północnym ośrodkom artystycznym. Wydaje się, że partie figuralne wyszły spod ręki twórcy inspirującego się malarstwem niderlandzkim, ale kształconego w duchu wczesnego renesansu włoskiego.

Kodeks można uznać w całości za dzieło włoskie, powstałe w ostatniej ćw. XV w. Typ zastosowanych inicjałów filigranowych i roślinnych jest bardzo zbliżony do zdobień w rękopisie 8/I (zob. opis), również wykonanego w Italii (różnicę stanowi sposób wypełnienia światła w inicjałach roślinnych, które w kodeksie 85 wypełniane są pojedynczymi formami kwiatowymi, a w rękopisie 8 – drobnym ornamentem piórkowym). Dokładne określenie ośrodka powstania obu ksiąg oraz ich wzajemna relacja – pozostają kwestią otwartą, choć jest wysoce prawdopodobne, że kodeksy te powstały we Florencji.

Zob. Karłowska-Kamzowa, *Dekoracje malarskie*, s. 125--128, il. s. 126; eadem, *Malarstwo miniaturowe*, s. 189-190, il. 104; eadem, *Breviarium*, w: *Średniowieczna książka rękopiśmienna*, s. 76, il. 40; BUMK, Rps 1368/III, H. Kwiatkowska-Szczepanowska, Modlitewnik XV-wieczny. Analiza stylistyczna i określenie proweniencji.

Noty i glosy

Jednej ręki: k. 13r pod ramką bordiury: *a auso di suora Eustochia*, 206v: *Questo auso*, *Auso di suora eustochia ce* (XVII w. [?]).

Oprawa

Po konserwacji; deski prawdopodobnie bukowe, skóra brązowa, 2 zapięcia zaczepowe na skórzanych paskach z zapinkami w formie muszli na dolnej okładzinie. Dekoracja okładzin o kompozycji ramowej ze zwierciadłem, złocona i ślepo wyciskana strychulcem i tłokami z motywem rozetki oraz okrągłego medalionu z chrystogramem „ihs" (na obu okładzinach silnie zatarte). Wyklejki pergaminowe. Na wyklejce górnej okładziny sygn. *1848*.

Pn. Włochy, 4. ćw. XV w.

Stan zachowania

Rękopis po konserwacji przeprowadzonej w 1980 r.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [?] – k. 13r, niezidentyfikowany herb na tarczy (zob. Pismo i zdobienia).
2. [Friedrich Bonaventura von Brederlow] – wyklejka górnej okładziny: *Ex dono verillustris Borussiae orientalis equitis Friderici Bonaventura de Brederlow Powunda et Maldeuta domini, hunc librum manuscriptum accepit Bibliotheca Regia Regiomontana*.
3. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – sygn. 1848 (4. Standortkatalog, zob. Oprawa).

Rękopis powstał w warsztacie włoskim (florenckim [?]) w ostatniej ćw. XV w. W XIX w. był własnością Friedricha Bonaventury von Brederlow (1791-1867), generała-majora armii pruskiej i rycerza Zakonu Maltańskiego, właściciela dóbr Powunden i Maldeuten w okolicach Elbląga i Ostródy (obecnie Powodowo i Małdyty). Był on żonaty od 1836 r. z Karoliną von Branconi, córką podkomorzego dworu pruskiego Antoniego von Branconiego z kalabryjskiej rodziny Pessina. Być może modlitewnik znalazł się w jego posiadaniu przez małżeństwo z Karoliną i należał wcześniej do rodziny Branconi. Herbu na tarczy (k. 13r) – związanego zapewne z pierwszym właścicielem – nie udało się zidentyfikować. Friedrich von Brederlow podarował modlitewnik Królewskiej i Uniwersyteckiej Bibliotece w Królewcu (nota na górnej wyklejce). Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Zob. L. von Zedlitz-Neukirch, *Neues preussisches Adels-Lexikon oder genealogische und diplomatische Nachrichten*, Leipzig 1836, s. 303; *Genealogisches Handbuch des Adels*, *Adelslexikon*, t. 2, Limburg (Lahn) 1974, s. 55; *Soldatisches Führertum*, red. K. von Priesdorff, t. 6, Hamburg 1938, s. 89, nr 1718.

Bibliografia

B. Kruszewska, Dokumentacja konserwatorsko-technologiczna modlitewnika Maryjnego „Officium beate Mariae Virginis", Toruń 1980 (maszyn. w Oddziale Konserwacji BUMK); M. Jakubek-Raczkowska, *Dwa włoskie modlitewniki z XV wieku jako przykład nowego rozpoznania średniowiecznych manuskryptów ze zbiorów toruńskich*, w: *Stare i nowe dziedzictwo Torunia, Bydgoszczy i regionu*, red. J. Raczkowski, Toruń 2016 (w druku).

Il. 252. Rps 85/I, oprawa – górna okładzina, pn. Włochy, 4. ćw. XV w.

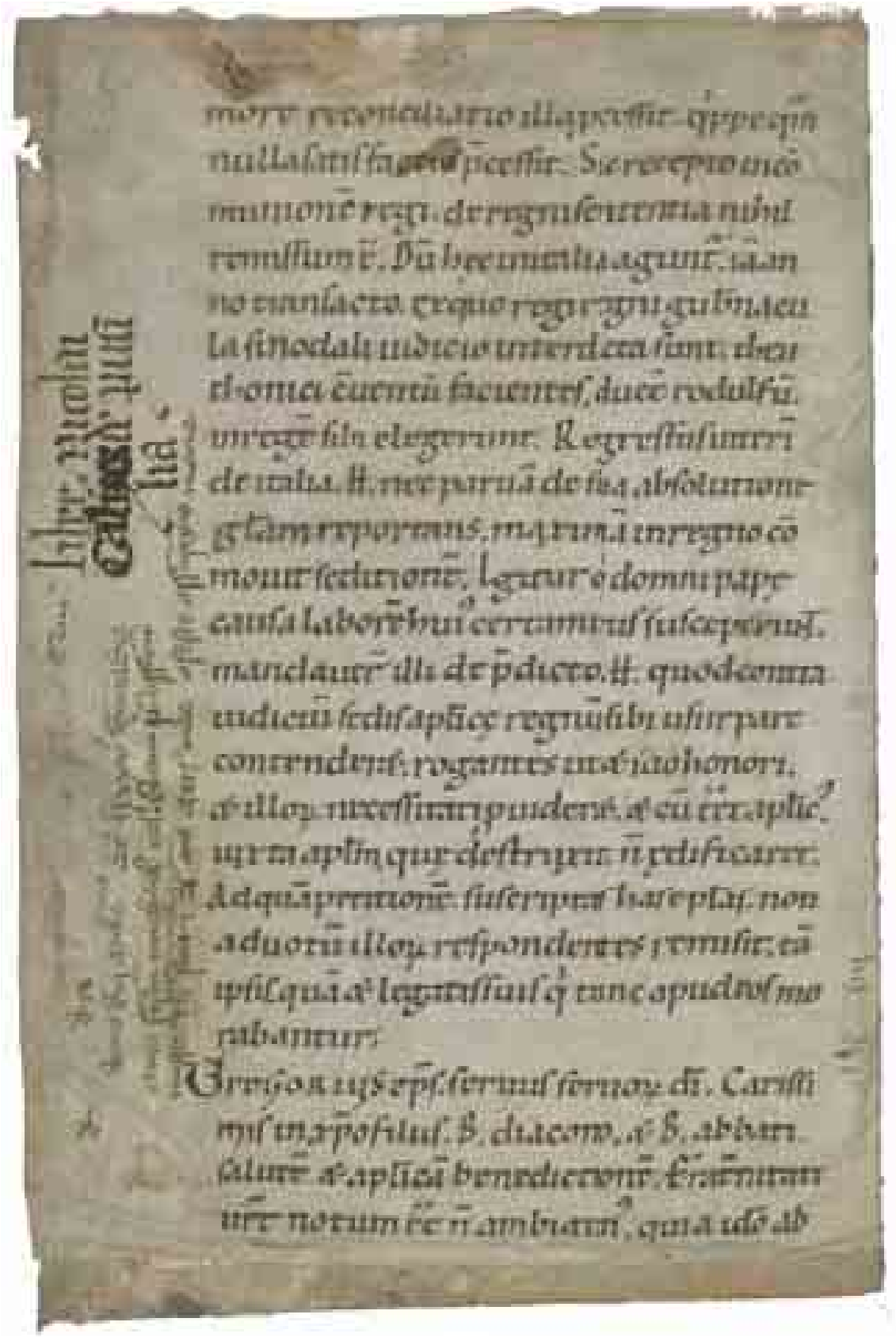

Il. 253. Rps 86/II, *List papieża Grzegorza VII i manifest Zygfryda arcybiskupa Moguncji*, k. 5v: noty

Rps 86/II

Łac. Ok. 1100. Perg. 21 × 12-13,5 cm. K. 6 (w tym pasek o wym. 20,5 × 6 cm).

1. k. 1r-3v: **Gregorius VII papa**, ***Epistola ad episcopos et duces in regno Teutonico***, 25 VII 1076

– *Gregorius episcopus, servus servorum Dei, omnibus episcopis, ducibus, comitibus, caeterisque fidelibus in regno Teutonicorum christianam fidem defendentibus, salutem et apostolicam benedictionem. Audivimus, quosdam inter vos de excommunicatione, quam in regem fecimus, dubitare ac querere ...*

Tekst bez końcowego fragmentu, zapisany na dwóch kartach pergaminowych o pełnych wymiarach (k. 1-2) i na pasku o wym. 8 × 6 cm (k. 3).

Ed.: *Monumenta Gregoriana*, wyd. P. Jaffè w: *Bibliotheca Rerum Germanicarum*, t. 2, Berolini 1865, s. 275-277; JL 4999; Holder-Egger, s. 186-188 (z naszego rękopisu).

2. k. 4r-5v: **Siegfried von Meinz (?)**, ***Manifestum tempore Henrici IV imperatoris***, 1077

‖*sententiam totus discedens, Egiptie domine pallium dereliqui, secutus vestigia meliorum, qui eadem via me precesserunt ...>< ... Ad quam petitionem suscriptas has epistolas, non ad votum illorum respondentes, remisit, tam ipsis quam et legatis suis, qui tunc apus eos morabantur.*

Tekst bez początkowego fragmentu, zapisany na pasku o wym. 12,5 × 6 cm (k. 4) i na pergaminowej karcie (k. 5).

Ed.: Holder-Egger, s. 188-189. – Lit: Holder-Egger, s. 191-193 (hipoteza o autorstwie Zygfryda); *Repertorium fontium historiae medii aevi*, t. 7, Romae 1997, s. 436; *Repertorium „Geschichtsquellen des deutschen Mittelalters"*: http://www.geschichtsquellen.de/repOpus_03347.html (dostęp 12.05.2014).

3. k. 5v-6v: **Gregorius VII papa,** ***Epistola ad Bernardum diaconum Romanae Ecclesiae et Bernardum abbatem Massiliensem***, 31 V 1077

Gregorius episcopus, servus servorum Dei carissimis in Christo filiis B[ernhardo] *diacono et B*[ernhardo] *abbati salutem et apostolicam benedictionem. Fraternitati vestre notum esse non ambigimus ...>< ... Illud semper habentes in memoria, quia scelus idolatrie incurrit qui apostolice sedi*‖

Ed.: *Monumenta Gregoriana*, s. 535-540; JL 5034; Holder-Egger, s. 190-191.

Pergamin

Prawdopodobnie ze skóry dzikiego zwierzęcia, dwustronnie szlifowany, średnio cienki.

Pismo i zdobienia

Minuskuła romańska jednej ręki. Lustro tekstu: 18-19 × 10-11 cm.

Noty i glosy

Dwóch rąk: 1. Mikołaja Kalisa z Posilge, k. 2r, teksturą: *De suis mobilibus et immobilibus*, 5v, teksturą, nota własnościowa (zob. Historia rękopisu); 2. Mikołaja Kalizera, k. 3v-4r, kursywą: *Herodes Aschalonita, qui occidit pueros, per obitum dimisit tres filios…* , *Herodes tetrarcha, qui habebat 4^am^ partem regni …* (ed.: Holder-Egger, s. 184, przyp. 3), 5v: *anno Domini millesimo CCC°LXXXV° dominica die ante festum Michaelis* [24 IX 1385] *celebravi primum officium misse, et hoc fuit in 25. anno etatis mee a festo Assumptionis Marie* (ed.: Holder-Egger, s. 184), poprawka jego ręką w nocie własnościowej na k. 5v (zob. Historia).

Il. 254. Rps 86/II, k. 5v-6r

Oprawa

Tektura. Na przedniej okładce złocona ramka i tytuł: „Ms. Fragment e. Manifestes a. d. Zeit Heinrichs IV". Rękopis współoprawny z artykułem O. Holdera-Eggera, *Fragment eines Manifestes aus der Zeit Heinrichs IV* (zob. niżej, Bibliografia). Na wyklejce przedniej okładziny sygn. *2256*.

Początek XX w.

Historia rękopisu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Nicolaus Kalis de Posilge] – k. 5v (niegdyś wyklejka Ms 1316 Biblioteki w Królewcu): *Liber Nicolai Calys* [poprawka Mikołaja Kalizera: *Calizer*] *de Pusilia.*
2. [Nicolaus Kalizer] – zob. wyżej.
3. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – k. 3v (niegdyś wyklejka Ms 1316): sygn. 1316; wyklejka współczesnej okładziny: sygn. 2556, k. 1r: pieczęć okrągła „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."

Rękopis powstał ok. 1100 r. Zawiera znany tylko z tego przekazu fragment manifestu Zygfryda arcybiskupa Moguncji (w literaturze niemieckiej: „Königsberger Fragment"), ważne źródło do dziejów konfliktu papieża Grzegorza VII z cesarzem Henrykiem IV, zwłaszcza spotkania w Conossie, oraz dwa fragmenty listów Grzegorza VII z tego samego okresu.

Cztery pergaminowe karty (dwa bifolia) o wymiarach 21 × 13,5 cm i pergaminowy pasek o wym. 20,5 × 6 cm zostały odkryte na przełomie XIX i XX w. w oprawie postylli Mikołaja z Liry do Ewangelii (rękopis 1316 Państwowej i Uniwersyteckiej Biblioteki w Królewcu – obecnie zaginiony). Kodeks ten, zgod-

nie z wpisem na ówczesnej wyklejce (obecnie Rps 86, k. 5v) był własnością Mikołaja Kalisa z Posilge, a następnie Mikołaja Kalizera, autora poprawki w nocie własnościowej, dziekana kapituły sambijskiej w latach 1422-1423, który zapewne darował go bibliotece katedralnej w Królewcu. Po rozwiązaniu kapituły i sekularyzacji jej dóbr, jeszcze przed połową XVI w., rękopis trafił do biblioteki zamkowej, nie zaś do Tapiawy (identyfikacja Kuhnerta z rękopisem B 212 z rejestru tapiawskiego wydaje się błędna – Grunewald, *Das Register*, s. 86; Nowak, Mentzel-Reuters, s. 46). W katalogu M. Scriniusa otrzymał sygnaturę Yy 91, w katalogu M. Grabego sygnaturą Yy 97 (Jähnig, s. 280; Nowak, Mentzel-Reuters, s. 45). Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Por. Biskup, *Das Domkapitel*, s. 462-463; Nowak, Mentzel-Reuters (zob. niżej), s. 44-47.

Bibliografia

Ed.: http://kpbc.umk.pl/dlibra/docmetadata?id=82532. – Lit.: O. Holder-Egger, *Fragment eines Manifestes aus der Zeit Heinrichs IV*, „Neues Archiv der Gesselschaft für ältere deutsche Gesichtskunde", 31, 1906, s. 183-193; Jähnig, *Katalog*, s. 265; Päsler, *Zum Handschriftenbestand*, s. 215; P. Nowak, A. Mentzel-Reuters, *Das sogenannte Königsberger Fragment*, w: *Von Preussenland nach Italien. Beiträge zur kultur- und bildungsgeschichtlichen Vernetzung europäischer Regionen*, red. M. Mersiowsky, A. Mentzel-Reuters, Innsbruck, Wien, Bozen 2015 (Innsbrucker Historische Studien, 30), s. 41-47, s. 237-244 (il. 1-8).

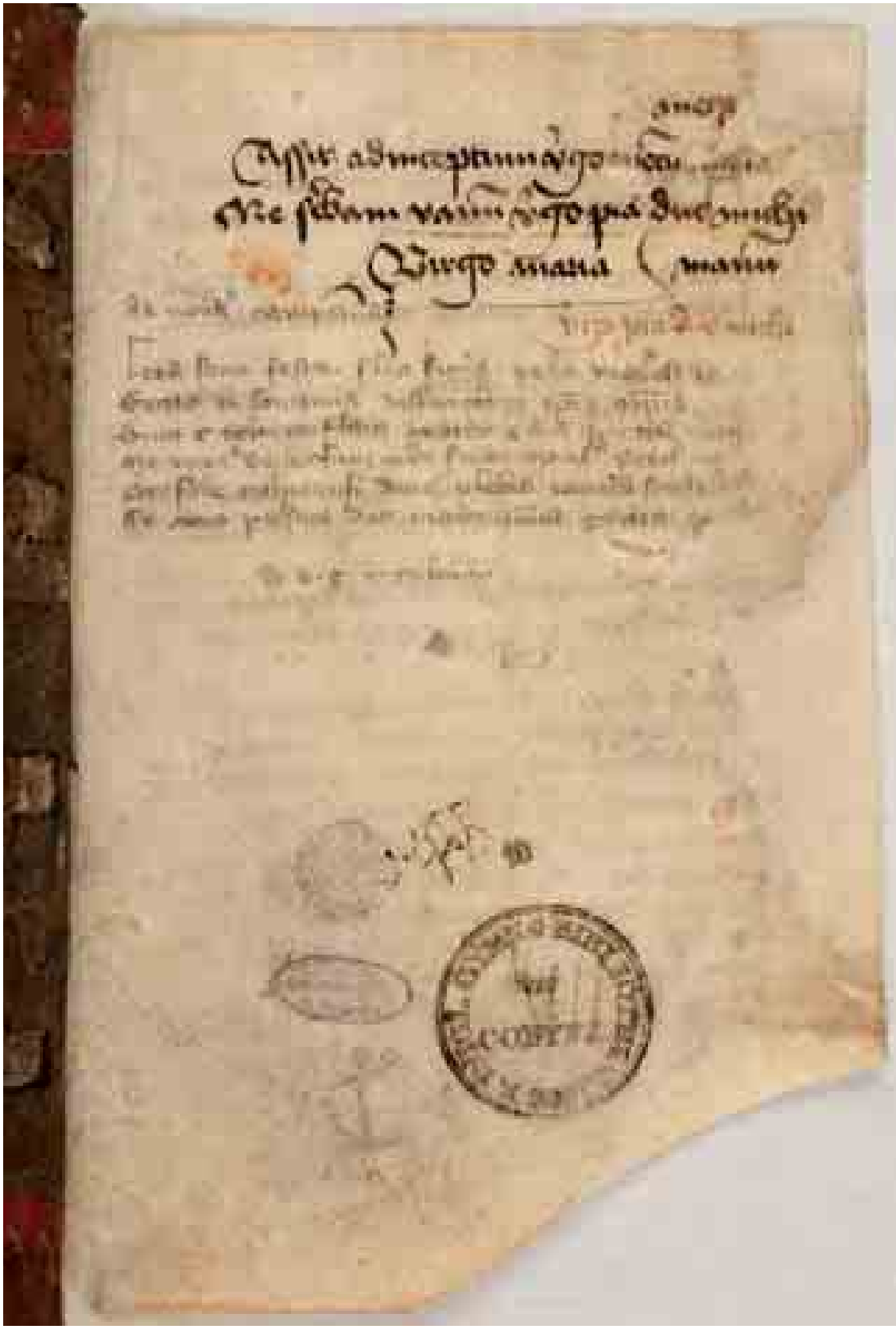

Il. 255. Rps 100/I, Modlitewnik Wikbolda Dobilsteina, k. 1r: próby pióra, niżej wiersz *Ad novam campanam*, autograf biskupa Dobilsteina (?)

Rps 100/I

Łac. 2. poł. XIV w. Perg. 19,5 × 12,5 cm. K. 164.

1. k. 1r: *Ad novam campanam. Leta sono festa, fleo finia, pello molesta … >< ... et cano pulsata domino modulamina grata.*

W[icbodus] *d*[ei] *g*[ratia] *e*[piscopus] *Culmensis.*

2. k. 1v: […] *et sine calculacione per annos Domini numerum cyclorum solaris, lunaris et indictionis nota uti. Milleque trecentis demptis reliquis dabit annis, luna novem ... . – Sanat amor mortem mordens vita redeunte ... >< ... ne sine fine mori tibi detur deteriori.*

3. k. 2r: **Ps.-Bernardus**, ***Rhythmica oratio ad membra Christi*** (fragment *Ad pectus*)

– Vere reverendum pectus ex dilecto quo dilectus pane vite et intellectus habundantur est refectus … >< ... per te mundum sit mundator ab omni prorsus vitio.

Zob. nr 6.

4. k. 2v: ***Spis treści rękopisu***

– Iste libellus dni W[icboldi] *episcopi Culmensis continet orationes ante et post missam dicendas et soliloquium sancti Bernardi ad membra Domini crucifixi et pulchram orationem de XI milibus virginum et ordinem confirmationis episcopalis cum aliis per episcopum benedicendis et libellum de vita Christi* [tekst wymazany] *late sententie.*

5. k. 3r–11v: ***Orationes ante et post missam dicendas***

– <S>umme sacerdos et vere pontifex, qui te obtulisti Deo Patri hostiam vivam puram et immaculatam in ara crucis pro nobis miseris peccatoribus … [6v] *Ad mensam dilectissimi Filii tui domine Deus omnipotens angelorum rex ego miser et indignus peccator …* ><[10r] *Oratio dicenda post missam. Eya Deus meus misericordia mea, remittere mihi indigno peccatori omnia peccata mea ...* [11v] *et purgandos a purgatorio liberare digneris in eternum. Qui cum Deo Patre in unitate Spiritus Sancti vivit et regnat per omnia secula seculorum Amen.*

Por. *Katalog Darmstadt*, 3, Hs 1127, k. 151v, s. 110.

6. k. 11v-15r: **Arnulf de Louvain OCist.**, ***Rhythmica oratio ad membra Christi***

Soliloquium sancti Bernhardi ad membra Domini crucifixi

Ad pedes. – Salve meum salutare, salve, salve Ihesu care, tue cruci me aptare … >< … Ad caput. – Salve Ihesu reverende ... cum me iubes emigrare Ihesu dulcis tunc appare o amator amplectende temet ipsum tunc ostende in cruce salutifera, qui vivis et regis.

k. 14r, przy części *Ad pectus* dopisek: *Quod hic deficit respice in principio libri ad talem signum: Y*, zob. nr 3.

Ed.: PL 184, 1319-1323; por. Glorieux, s. 74; RH 18056, 18073, 17984, 17986, 17989, 17992, 18164, 19737; Walther, *Initia*, 17121 (*Salve meum salutare*), 17126 (*Salve mundi salutare*); *Katalog Köln*, 3, GB 8° 8, s. 9. – Lit.: F. J. Worstbrock, *Arnulf von Löwen*, w: VL 1 (1978), kol. 500-501.

7. k. 15r-17r: **Hermann Joseph von Steinfeld OPraem.**, ***Iubilus de sanctae Ursula et sociis***

Oratio de XI milibus virgis

– O vernantes Christi rose super modum speciose, o ridentes Margarite … >< ... o puelle palliate, et me Deo presentate, coram eo mecum state, causam meam defensate, ne draco locum habeat. Versus. Adducentur regi. Oratio. Dominus, qui digne sanctis tibi virginibus.

Por. Mone, *Lateinische Hymnen*, 3, s. 542-545, nr 1195; AH 50, nr 369, s. 537-539; K. Heydeck, G. Staccioli, *Die lateinischen Handschriften aus dem Augustiner-Chorherrenstift Eberhardsklausen in der Stadtbibliothek Trier*, t. 1, Trier 2007, Hs. 649, s. 191. – Lit.: F. J. Worstbrock, *Hermann Joseph von Steinfeld*, w: VL 3 (1981), kol. 1062-1066.

8. k. 17r–23v: ***Ordo confirmationis episcopalis cum aliis per episcopum benedicendis***

Ordo confirmacionis. – Nemo carnalem filium aut filiam de baptismo suscipiat vel ad confirmandum teneat et qui non est confirmatus nullum ad confirmandum teneat ... ><[23] *... Benedictio incensi sive thimiamatis ...* [23v] *nec intret hostis in viscera eorum, nec habitum ibi vel sedem possit habere.*

Obrzędy sakramentu bierzmowania, błogosławieństwa naczyń i szat liturgicznych.

9. k. 23v-160v: **Michael de Massa OESA (?),** ***Vita Jesu Christi***

Libellus iste intytulatur vita Christi

[Prolog] *– <F>undamentum aliud nemo potest ponere, preter id quod positum est, quod est Christus. II* [!] *Corinthos III°* [1 Cor 3, 11]. *Cum sicut dicit Augustinus: Deus sit res summe sufficiens et homo sit res summe deficiens ...* ><[31v] *... patriarchas et prophetas ac virginem gloriosam, de quibus primo videamus.* [Tekst] *– De quibusdam, que incarnacionem precedent. Cum per longissima tempora circa spacium quinque milium et fere ducentorum annorum miserabiliter genus humanum iaceret ...* ><[158r] *… aut si corrumpuntur, sanes. De hoc eciam dulci nomine Ihesu idem Bernardus quasi iubilando sic dicit ...* [160v] *et gratie omnium iustificatorum ac emundacionis omnium purgandorum necnon in revelacionem omnis indigencie corporis et anime singulorum. Amen.*

Por. RB 5637; Zumkeller, *Manuskripte*, nr 692 (*Vita Christi*); *Leipzig, Universitätsbibliothek*, *Katalog der mittelalterlichen theologischen Handschriften*, t. 2, 3: *Ms 751-869*, oprac. A. Märker, Ms 800, k. 1r-100r, w: http://www.manuscripta-mediaevalia.de/hs/projekt_leipzig.htm (dostęp 04.05.2012); *Katalog Köln*, 2, GB 4° 242, k. 1r-104v, s. 250-251; G. List, *Die Handschriften der Stadtbibliothek Mainz*, t. 2, Wiesbaden 1998, Hs. I 204, k. 5r-127r, s. 208-209 (autorstwo sporne); *Katalog der Mittelalterlichen Handschriften der Universitäts- und Landesbibliothek Bonn*, oprac. J. Geiß, Berlin, Boston 2015, S 322, k. 1r-100r, s. 93-94; Truhlář, *Catalogus*, s. 331-332 (Ms V. A. 23, k. 24r-81v). – Lit.: W. Baier, *Untersuchungen zu den Passionsbetrachtungen in der „Vita Christi" des Ludolf von Sachsen*, Salzburg 1977 (Analecta Cartusiana 44), 2, s. 344-349, 3, s. 562; W. Baier, *Ludolf von Sachsen*, w: VL 5 (1985), kol. 975; H. Fromm, *Michael de Massa*, w: VL 6 (1987), kol. 503-509; A. Zumkeller, *Michael v. Massa*, w: LMA 5 (1991), kol. 605; K.-E. Gheit, *Un texte méconnu, un texte réconnu: La tradition française de la „Vita Jesu Christi" de Michael de Massa*, w: *Le moyen âge dans la modernité. Mélanges offerts à Roger Dragonetti*, red. J. Schneidegger, Genève 1996, s. 237-249, za: K. Płonka-Bałus, *„Vita Christi" [et] „La Vengeance de Nostre Seigneur Jhesu Christ": zagadnienia treści, stylu i funkcji miniatur rękopisu 2919 w Bibliotece Czartoryskich*, Kraków 2004, s. 20-22.

10. k. 160v–164v: ***Orationes ad beatam Virginem***

1. *Oratio ante communionem ad beatam Virginem. – Ave mundi spes Maria, ave mitis, ave pia. Ave virgo mater Christi, tu que sola meruisti ...* ><[161r] *... Ut dum resurgam te visurus, semper tecum sim mansurus, qui cum Patre et Spiritu Sancto vivit et regnat in secula seculorum Amen.*

Por. Mone, *Lateinische Hymnen*, 2, s. 324-326, nr 536; RH 1978; *Danzinger Katalog*, 5, Ms. Mar. F 250, s. 287; *Katalog Darmstadt*, 3, Hs 18, k. 33v-34r, s. 107; Hs 1127, k. 155v, s. 110; Hs 2242, k. 97r, s. 31.

2. *Sequitur oratio ad beatam Virginem, que convenientur dicitur pro gloria natalis Domini per totam octavam natalis eius.* [161v] – *Hodie intacta Virgo Deum nobis genuit teneris indutum membris, quem lactare meruit, ipsum omnes adoremus, qui venit salvare nos. Domina mea sancta Maria Virgo ineffabilis ...* ><[162r] *... in suo natali secum ad eternam vitam regnaturus. Qui cum omnipotente Deo Patri et Spiritu Sancto vivit et regnat Deus per omnia secula seculorum amen. Ista est conclusio supplicationis devoti peccatoris pro gloria nati Salvatoris.*

3. *Oratio ad beatam Virginem pro tempore quod observavit per XL dies in suo puerperio, qua istis diebus competenter dici potest. – Ante thorum huius virginis frequentate nobis dulcia cantica dragmatis. Haec est, quae nescivit thorum, habebit fructum in respectione refectionis animarum sanctarum. Optima Mater Misericordie excellentissima celestis ...* ><[164v] *... mihi commitant, ut incrastins redeum* [?] *solitum devotionis mee servicium expleturus.*

Składki

1-16^{5+5} (k. 1-159), 17^{3+2} (k. 160-164).

Kustosze *I^{us}-XIIII^{us}*: k. 30v, 40v, 50v, 60v, 70v, 80v, 90v, 100v, 110v, 120v, 130v, 140v, 150v, 160v.

Ostatnia karta wycięta najprawdopodobniej po 1875 r.: *Programm* (zob. niżej) podaje jeszcze 165 kart. Na odwrociu zachowanego fragmentu widoczna zapiska kursywą.

Pergamin

Owczy; szlifowany dwustronnie, miejscami bardzo cienki i delikatny. Naturalne ubytki: np. k. 9, 10, 63, 75, 85, 94, 99. Ślady szycia: k. 50, 64, 124, 147, 159. Niektóre narożniki i fragmenty krawędzi odcięte prawdopodobnie na skutek zniszczeń, np. k. 25, 26, 32, 42, 89, 120, 162.

Pismo i zdobienia

Wykreślony schemat pisarski, liniowanie, tekst w jednej kolumnie, lustro tekstu: 13,5 × 8,5 cm. K. 1r: kursywa (*cursiva antiquior libraria*); k. 2r-164v: tekstura jednej ręki.

Tytuły podrozdziałów, inicjały poszczególnych utworów i rozdziałów (lombardy) o wys. 2 wersów – rubrą, na k. 3r o wysokości 3 wersów, ze schematycznym filigranem, nakreślonym czarnym tuszem. Przekreślone rubrą wielkie litery, podkreślone cytaty.

Noty i glosy

Dwóch rąk. 1. Na wyklejce: *Assit ad inceptum*, 1r: *Assit ad inceptum virgo mecum Maria* (*Colophons de manuscrits occidentaux des origines au XVIe siècle*, t. 6, 1982, s. 124, 19984), *Ne scribam vanum virgo pia duc michi manum. Virgo Maria. Virgo pia duc michi* (Walther, *Proverbia*, nr 16093a; Neuhauser, s. 80).
2. Liczne korektury tekstu, np. k. 3v: w tekście *Rex virtutum* [na marginesie dopisek: *alias virginum*] *amator*, 5r dopisek na marginesie: *Angustias opressorum ...*, 10r dopisek na marginesie: *remissio*, 17r w tekście: *et dum mortis teget hora – et* wyskrobane, na razaurze wpisane *ut*, *teget* przekreślone, nad dopisane: *instat*, 24r w tekście przy marginesie: *ef*, na marginesie dopisane rubrą *fu* od nowe linii: *sione*, 33r na marginesie dopisane rubrą: *ante*, 36r w tekście przekreślone: *reis*, na marginesie dopisane rubrą: *regis*, 37r na marginesie dopiski rubrą: *sed*, *es*, 52v w tekście przekreślone: *percipit*, na marginesie dopisane: *percipenti non percipiens*, 55v w tekście przekreślone rubrą: *diligam*, na marginesie: *diligentem*, 126v: w tekście przekreślone *arundine*, na marginesie dopisane: *amaritudine*, 130v, 135r: w tekście przekreślone *Christe*, na marginesie dopisane *triste*, 138v-139.

Oprawa

1. Deski dębowe, skóra czerwona niemal całkowicie zaklejona warstwą zewnętrzną; pośrodku wewnętrznej strony deski górnej okładziny ślad po mocowaniu bolca zapięcia lub okucia centralnego.
Na niej:
2. skóra brązowa, 2 zapięcia uszkowe na skórzanych paskach z bolcami na górnej okładzinie (zachowane blaszki-fibule bolców i blaszki mocujące), ślady po

5 guzach na obu okładzinach. Dekoracja okładzin ślepo wyciskana tłokami i strychulcem: kompozycja ze stykających się czterolistnych medalionów wpisanych w okręgi i kwadraty, ukazujących motywy orła i lwa, otoczonych obramieniem z listewek wypełnionych potrójnymi rozetkami. Wyklejki papierowe. Wyklejka górnej okładziny z minuskułowym napisem gotyckim oraz późniejszymi sygnaturami piórem *N. 123*[a] (przekreślone) i *J. 79,1*, wyklejka dolnej okładziny z sygn. ołówkiem *100*. Na grzbiecie naklejki papierowe: z sygn. *62 P* (odkryta w czasie konserwacji), oraz z sygn. *79, 1*.

1. Warsztat nieznany, przed l. 70.-80. XIV w.
2. Kolonia, Introligator z kręgu Mistrza Księgi Przysiąg (*Eidbuch-Meister*), l. 70.-80. XIV w.

Zob. Czyżak, Wagner (zob. niżej), s. 12-15; Wagner, *Zwei neue Zimelien*, s. 29, il. 1; Wagner, *Cymelia*, s. 178-183.

Stan zachowania

Rękopis po konserwacji przeprowadzonej w 2012 r.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Wikbold Dobilstein] – k. 2v, nota: *Iste libellus domini W*[icboldi] *episcopi Culmensis continet…* (zob. nr 4).
2. [Bernardyni, Lubawa] – k. 2r: sygn. *B.1*.
3. [Państwowe Gimnazjum Męskie w Chojnicach] – sygn. N. 123[a], J. 79, 1 (zob. Oprawa); k. 1r: pieczęć okrągła „Bibliothek des Koenigl. Gimn. zu Conitz".

Modlitewnik był własnością Wikbolda Dobilsteina – wywodzącego się z okolic Kolonii kapelana wielkiego mistrza Winricha von Kniprode i kierownika jego kancelarii (1352-1363), kanonika kapituły pomezańskiej (1356-1363), biskupa chełmińskiego (1363-1385). Wikbold w 1375 r. opuścił diecezję, zamieszkał najpierw w Koblencji, a potem w Kolonii w tamtejszym dworze cystersów z Altenbergu. Zmarł w Kolonii 21 VII 1400, został pochowany w opactwie w Altenbergu.

Kodeks powstał najprawdopodobniej w skryptorium kolońskim w 3. lub 4. ćw. XIV w. – wskazuje na to „kolońska" oprawa oraz utwory związane z tym miastem, przede wszystkim: *Iubilus de sanctae Ursula et sociis* autorstwa Hermana Józefa z Kolonii, poświęcony czczonym w Kolonii św. Urszuli i jej towarzyszkom. Wikbold mógł zamówić rękopis jeszcze przed rezygnacją z biskupstwa chełmińskiego lub (co bardziej prawdopodobne) już w czasie pobytu Rzeszy; w pierwszym przypadku pozostawił rękopis w bibliotece na zamku biskupów chełmińskich w Lubawie, w drugim legował go bibliotece zapisem testamentarnym dokonanym w Kolonii.

W okresie nowożytnym modlitewnik znalazł się w bibliotece bernardynów w Lubawie (1502-1564, 1580-1821), być może jako dar jednego z biskupów. W 1821 r., po kasacie klasztoru przez władze pruskie, został przewieziony, wraz z dużą częścią klasztornego księgozbioru, do biblioteki Państwowego Gimnazjum Męskiego w Chojnicach (1816-1939). W 1946 r. cenne tomy biblioteki gimnazjalnej, wśród nich modlitewnik, zostały przekazane do Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu.

Zob. Archiwum BUMK, Spis nr 1/276: Spis książek z biblioteki Państwowego Gimnazjum Męskiego z Chojnic, 22 czerwca 1946 r.

Bibliografia

Programm des Königlichen Gymnasiums in Conitz: Schuljahr 1874-75, red. H. Deiters, Conitz 1875, s. 18, 22-23; Perlbach, *Zur Geschichte des Bücherwesens,* s. 162, nr 65; Strutyńska, *Biblioteka*, s. 10, 31; eadem, *Stare druki*, s. 131; Mentzel-Reuters, *Arma spiritualia*, s. 175-177; L. Bannach-Szewczyk, I. Miller, B. Wojdyła, Modlitewnik Wikbolda Dobilsteina – pergaminowy kodeks z 4 ćwierci XIV w. Biblioteka Główna UMK w Toruniu, sygn. Rps 100/I. Dokumentacja prac konserwatorskich i restauratorskich, Toruń 2012 (wydruk komputerowy przechowywany w Sekcji Rękopisów BUMK); M. Czyżak, A. Wagner, *Odnaleziony modlitewnik biskupa chełmińskiego Wikbolda Dobilsteina*, „Zapiski Historyczne", 78, 2, 2013, s. 99-116; Czyżak, *Medieval manuscripts*, s. 13-17; eadem, *Rękopisy poklasztorne*, s. 154-156, 163; eadem, *Cymelia*, s. 424, 425 (il. 3), 430.

Il. 256. Rps 100/I, oprawa – górna okładzina, introligator z kręgu Mistrza Księgi Przysiąg (*Eidbuch-Meister*), Kolonia, l. 70.-80. XIV w. Stan przed konserwacją

Il. 257. Rps 100/I, oprawa – górna okładzina. Stan przed konserwacją

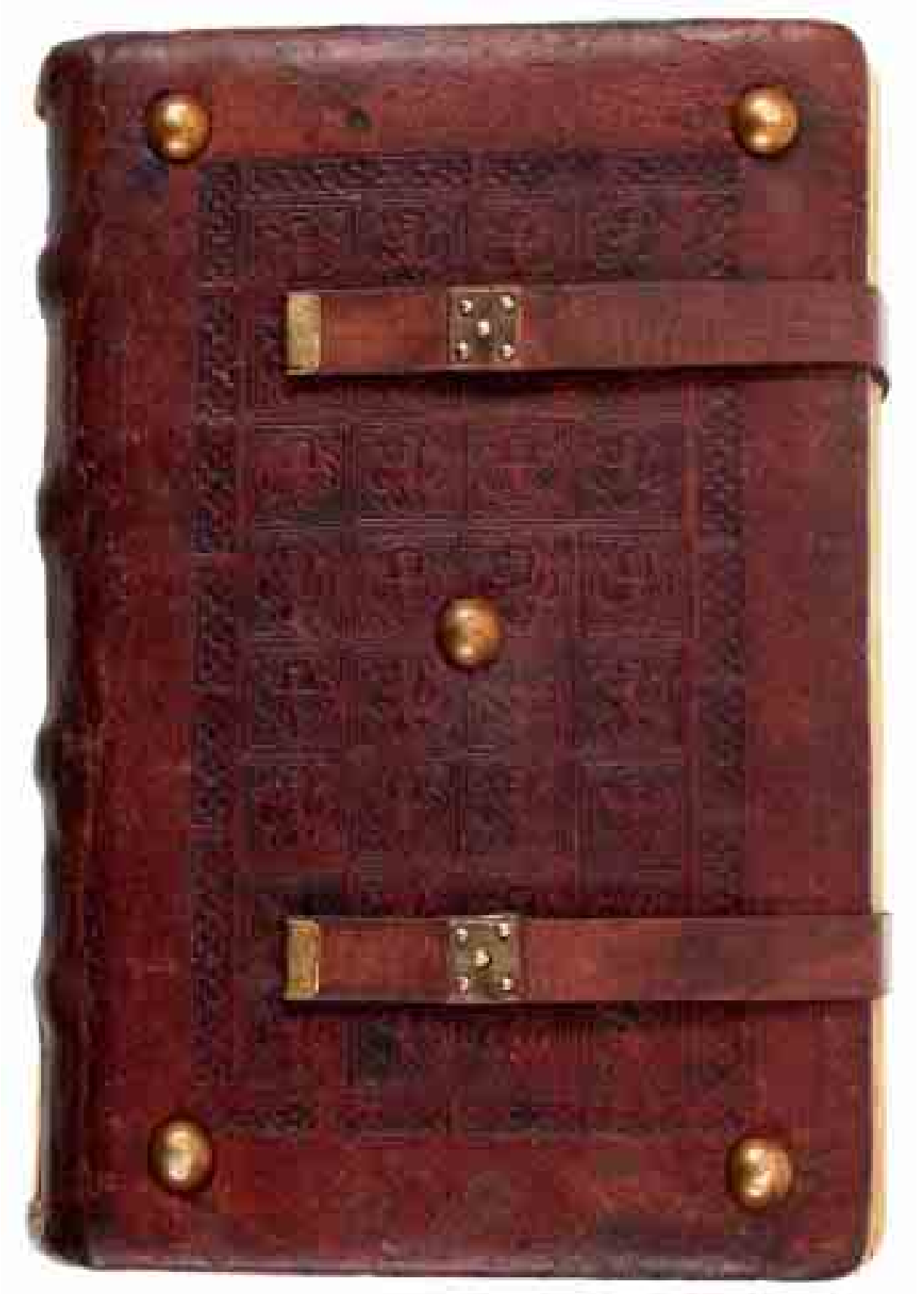

Il. 258. Rps 100/I, oprawa – górna okładzina. Stan po konserwacji

Il. 259. Rps 144/IV, *Christherre-Chronik*, k. 1r: inicjał C(rist)

Rps 144/IV

Niem. Łac. 2. poł. XIV w (ok. 1377). Perg. 36 × 25 cm. K. 249.

1. k. 1r-145r: ***Christherre-Chronik***

– *Crist herre keiser vber alle geschaft ... >< ... Warumme diz geschen were.*

Tekst kroniki kończy się na wersie 23976 (Js 22,14).

Ed.: M. Schwabbauer, *Die Abrahamgeschichte in der „Christherre-Chronik". Ausgabe nach der Göttinger Hs. mit Berücksichtigung der Königsberger, Pariser und Wiener Handschrift nebst Untersuchungen zur Quellenlage*, Trier 1988 (siglum K, fragment). W przygotowaniu: edycja całej kroniki w opracowaniu K. Gärtnera. – Lit.: Norbert H. Ott, w: VL 1 (1978), kol. 1213-1217; M. Schwabbauer (zob. wyżej), s. XXVII-XXIX; K. Gärtner, R. Plate, M. Schwabbauer, *Zur Ausgabe der „Christherre-Chronik" nach der Göttinger Handschrift SuUB, Cod. 2° Philol. 188/10 (olim Gotha, Membr. I 88)*, w: *Schwob*, s. 43-56.

2. k. 145r-249r: **Rudolf von Ems, *Weltchronik***

– *Als ich hie gesprochen han ... >< ...*
diz selbe kint hiez Jonas
der sint in dem wal vische was (w. 34418).
Dri nacht vnde dri tage
Nach der waren schrifte sage.

Weltchronik zaczyna się jako kolejny podrozdział tekstu, obejmuje wersy 17154 (Js 22, 15) – 34418 (3 Rg 17, 24) kroniki. Całość kończy się dodatkiem: *Dri nacht vnde dri tage …*

k. 249v: pusta.

Ed.: *Rudolfs von Ems Weltchronik. Aus der Wernigeroder Hs*., red. G. Ehrismann, Berlin 1915 (DTM 20) – bez znajomości naszego rękopisu. – Lit.: W. Walliczek, w: VL 8 (1992), kol. 322-345, zwł. 338-342 (bez znajomości naszego rękopisu); K. Klein, *Ein vergessenes Fragment von Rudolfs „Weltchronik"*, ZfdA, 134, 2005, s. 191-192.

*3. Wewnętrzna strona deski górnej okładziny, odbicie lustrzane dokumentu: Burkart von Mansfelt, komtur Ostródy, przekazuje radzie miasta Dąbrówna w zarząd 100 grzywien przeznaczonych przez mieszczan tego miasta na wieczystą mszę, Ostróda, 6 IV 1376 (j. niem.).

*4. Wewnętrzna strona deski dolnej okładziny, odbicie lustrzane dokumentu: *Petrus scoltetus in Ylienburg* [recte: Gilgenburg = Dąbrówno] *et Wolframus et Nycolaus dictus Krudener et Johannes insitor* [?] *et Petrus in acie* i inni mieszczanie z Dąbrówna za zgodą komtura Burkarta i proboszcza Mikołaja fundują ołtarz z wikarią w kościele farnym w Dąbrównie, Ostróda, 25 IV 1377 (łac.).

Oryginały obu dokumentów znajdują się w GStAPK w Berlinie (Päsler, *Katalog*, s. 77; Oliński, *Christherre-Chronik*, s. 11).

Składki

1-24^{5+5} (k. 1-240), 25^{5+4} (k. 241-249). Kustosze na końcu składek 1-15, 17-24: *1us-XV^{us}*, *XVII^{us}-XXIIII^{us}*. Współczesna foliacja ołówkiem.

Pergamin

Cielęcy; dwustronnie szlifowany, gruby. Liczne ślady po cerach, np. k. 7, 37, 69, 100, 106.

Pismo i zdobienia

Wykreślony schemat pisarski, liniowanie, tekst w dwóch kolumnach, tekstura jednej ręki. Lustro tekstu: 25,5 × 16,5 cm.

Na początku ksiąg 13 inicjałów o wys. 4-8 wersów (k. 2v, 9r, 44v, 45r, 70v, 109v, 115v, 137r, 164v, 172v, 200v, 302v, 243v), o dwudzielnym korpusie, wypełnionym kryjąco czerwienią i błękitem. Granica podziału pomiędzy strefami barwnymi uformowana w dekoracyjne palmety lub – wyjątkowo (k. 44v, 109v) – uskoki. Na początku podrozdziałów lombardy o wys. 2 wersów. Starannie opracowane czarno-czerwone *litterae elevatae* na początku kolumn (k. 4v-99r: do końca 9 składki). Odsunięte i przekreślone rubrą pierwsze litery wersów.

Oprawa

Deski dębowe, skóra brunatna (silnie przetarta), 2 zapięcia uszkowe na skórzanych paskach z bolcami na górnej okładzinie (zachowany 1 pasek z uszkiem), ślady po 5 okuciach na obu okładzinach. Wyklejki niezachowane, na wewnętrznych stronach desek oprawy odbicia dwóch dokumentów, na wewnętrznej stronie górnej okładziny sygn. *888b*, naklejka na grzbiecie z tą samą sygnaturą. Na górnej okładzinie naklejka z nieczytelną sygnaturą.

Prusy Krzyżackie, 4. ćw. XIV w.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – sygn. 888b (4. Standortkatalog, zob. Oprawa); k. 1r: pieczęć okrągła „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."

Przekaz *Christherre-Chronik* zawarty w naszym rękopisie należy do archetypu Z, obejmującego teksty rozpowszechnione w XIV w. w środkowych Niemczech i na terenie państwa zakonnego. Kodeks powstał po 1377 r. przypuszczalnie w skryptorium na zamku krzyżackim w Ostródzie, na co wskazują dokumenty użyte jako wyklejki (Plate, *Die Überlieferung*, s. 169). Pierwsza wzmianka o rękopisie pochodzi z 1541 r.: został wówczas przewieziony z biblioteki Zakonu na zamku w Tapiawie do biblioteki zamkowej księcia Albrechta Hohenzollerna w Królewcu (B 110: *Ein geschriben deutsch reimen buch auf pergamen geschriben der anfang Christ herre* – Grunewald, *Das Register*, s. 77). Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Bibliografia

Steffenhagen 2, nr CCXVII, s. 58; Steffenhagen 3, nr III, s. 512-514; Grunewald, *Das Register*, s. 77; Plate, *Zum Verbleib*, s. 107; Päsler, *Katalog*, s. 76-78 (wcześniejsza literatura), 212; Jähnig, *Katalog*, s. 296; Päsler, *Deutschsprachige Sachliteratur*, s. 185, 273; R. Plate, *Die Überlieferung der „Christherre-Chronik"*, Wiesbaden 2005, s. 41, nr 75, s. 79-83, 167-171, fot. nr 7, 8; Oliński, *Christherre-Chronik*, s. 7-15; M. Bauer, w: http://www.handschriftencensus.de/13944 (dostęp 04.03.2013).

Il. 260. Rps 144/IV, k. 45r: inicjały A(n), M(it) – *litterae elevatae*

Il. 261. Rps 144/IV, *Christherre-Chronik*, k. 9r: inicjał I(N)

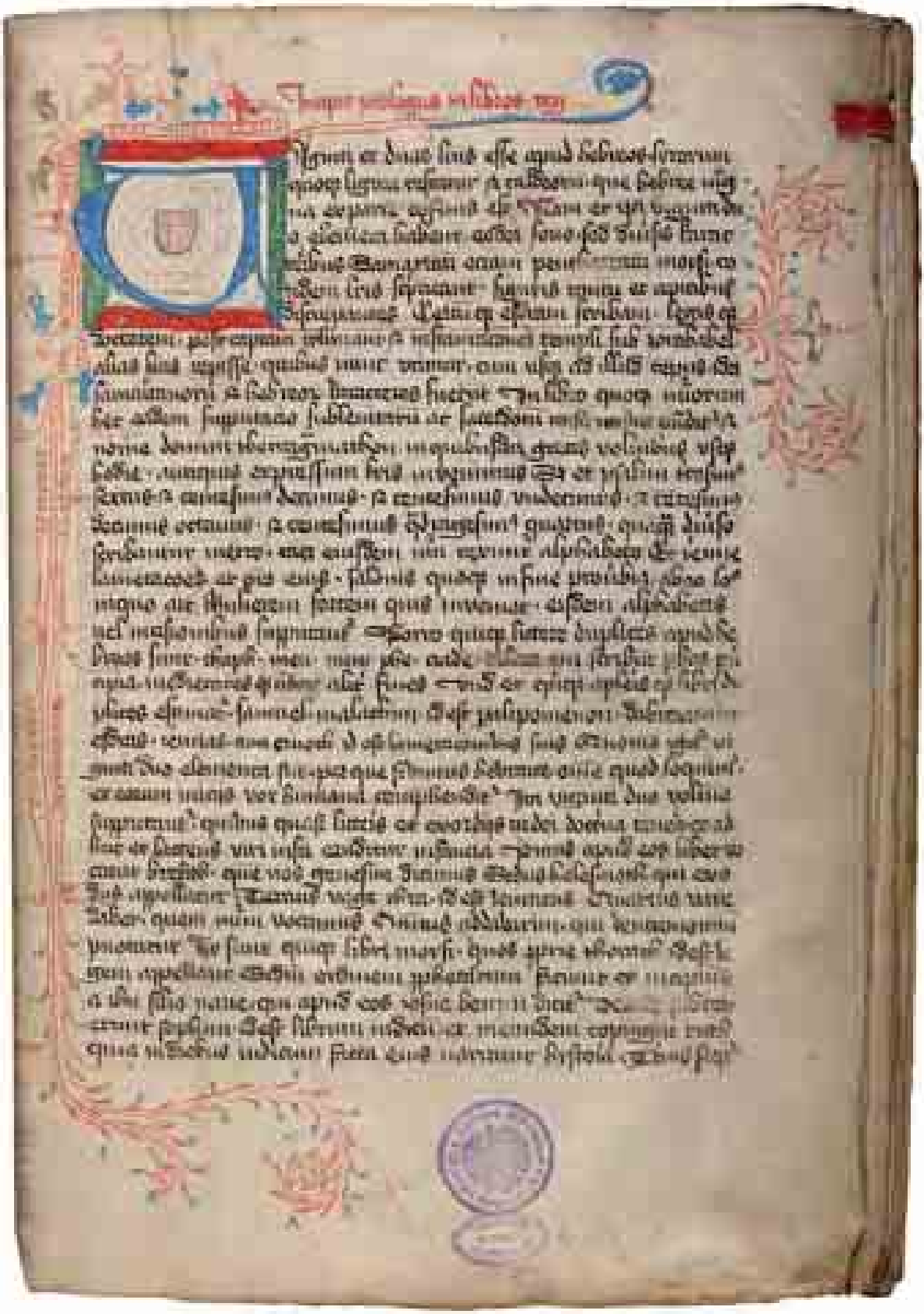

Il. 262. Rps 154/IV, *Biblia latina*, k. 1r

Rps 154/IV, 158/IV

Łac. Poł. XV w. Perg. T. 1: k. 282, 32 × 22. T. 2: k. 280, 31 × 22 cm.

T. 1 (= t. 2 dawnej numeracji)

1. k. 1r-282v: ***Biblia latina*** (*Vetum Testamentum*: *1 Regum – Ecclesiasticus*)

Incipit prologus in libros regum. – <V>iginti et duas litteras esse apud Hebreos, Syrorum quoque et Chaldeorum ...><[282v] *... Et dabit vobis mercedem in tempore suo. Amen.*

k. 1r-2r: Hieronymus, *Praef. in libros Rg* (RB 323; PL 28, 591-604); k. 2r-96r: 1-4 Rg; k. 96r-97r: Hieronymus, Prol. 1 Par (RB 328, PL 28, 1387-1394); k. 97r-97v: Hieronymus, Prol. 2 Par (RB 328; PL 28, 1323-1328); k. 97v-143v: 1-2 Par; k. 143v-144: *Oratio Salomonis* (D. de Bruyne, *Sommaires, divisions, et rubriques de la Bible latine*, Namur 1914, 562 (por. 3 Rg 8, 22-30); k. 144r-144v: *Oratio Manasse* (RB 93, 2); k. 144v-145r: Hieronymus, Prol. 1 Es (RB 330; PL 28, 1401-1406); k. 145r-162v: 1-2 Es; k. 163r-173v: 3 Es, versio Latina A (RB 94, 1); k. 173v-174r: Hieronymus, Prol. Tb (RB 332; PL 29, 23-26); k. 174r-181r: Tb; k. 181r: Hieronymus, Prol. Jdt (RB 335; PL 29, 39-42); k. 181-190v: Jdt; k. 190v-191r: Hieronymus, Prol. Est (RB 341; PL 28, 1503-1506); k. 191r: Hieronymus, Prol. Est (RB 343); k. 191r-199v: Est; k. 199v-200v: Hieronymus, Prol. 1 Jb (RB 344; PL 28 1137-1142); k. 200v-201r: Hieronymus, Prol. 2 Jb (RB 357; PL 29, 63-64); k. 201r-218v: Jb; k. 218v-219r: Hieronymus, Prol. Ps (RB 443; PL 28, 1183-1188); k. 219r-219v: Hieronymus, Prol. Ps (RB 430; PL 29, 121-124); k. 220r: Hieronymus, Prol. Pro (RB 457; PL 23, 1305-1308); k. 220r-235r: Pro; k. 235r: Hieronymus, Prol. Ec (RB 462; PL 23, 1061-1062); k. 235r-240v: Ec; k. 240v-243r: Cn; k: 243v: Prol. Sap (RB 468; PL 82, 233); k. 243v-254: Sap; k. 254r-282v: Eccli.

Por. U. Winter, *Die europäischen Handschriften der Bibliothek Diez*, cz. 3: *Die Manuscripta Dieziana C*, Wiesbaden 1994, s. 49--50, Ms. Diez. C fol. 64.

*2. **Wyklejka dolnej okładziny:** bifolium, tekst w jednej kolumnie, komentarz biblijny (?): ‖[...] *sine adiunccione alterius versu* [...] *quia tempora habet quinque divisa ... . – <H>odie que psalmus adverbum quare* [...] *ad eius significatio declarando ...*

T. 2 (= t. 3 dawnej numeracji)

1. k. 1r-211v: ***Biblia Latina*** (*Vetum Testamentum*: *Isaias – 2 Machabeorum*)

– <N>emo cum prophetas versibus viderit esse descriptos, metro eos existimet [!] *apud Hebreos ligari ...* ><[211v] *… ita legentibus, si simper exactus sit sermo, non erit ut ingratus. Hic ergo erit consummatus. Explicit liber Machabeorum secundus.*

k. 1r: Hieronymus, Prol. Is (RB 482; PL 28, 825-828); k. 1v-34r: Is; k. 34-34v: Hieronymus, Prol. Jerem. (RB 487; PL 28, 903-904); k. 34v: Prol. Jr (RB 490); k. 34v: Prol. Jr (RB 486); k. 34v-73v: Jr; k. 73v-77v: Lm; k. 77v: Prol. Bar (RB 491; PL 114, 63); k. 77v-82v: Bar; k. 82v: Hieronymus, Prol. Ez (RB 492; PL 28, 993-996); k. 82v-119v: Ez; k. 119v-120v: Hieronymus, Prol. Dn (RB 494; PL 28, 1357-1360); k. 120v-135v: Dn; k. 135v: Hieronymus, Prol. XII Proph. (RB 500; PL 28, 1071-1072); k. 136r: Ps.-Hieronymus, Prol. Os (RB 507); k. 136r: Prol. XII Proph. (RB 501); k. 136v: Prol. Os (RB 506; PL 22, 546);

k. 136v-141v: Os; k. 141v-142r: Prol. Jl (RB 511); k. 142: Prol. Jl (RB 510; PL 22, 546); k. 142r-144r: Jl; k. 144-144v: Prol. Am (RB 515); k. 144v: Prol. Am (RB 512; PL 22, 546); k. 144v-145: Prol. Am (RB 513); k. 145-149v: Am; k. 149v: Prol. Ab (RB 519); k. 149v: Prol. Ab (RB 517, PL 25, 1099); k. 149v: Prol. Ab (RB 516; PL 22, 546); k. 150rv: Ab; k. 150v-151r: Prol. Jn (RB 524); k. 151r: Prol. Jn (RB 521; PL 83, 144-145); k. 151r-152r: Jn; k. 152v: Prol. Mic (RB 526); k. 152v: Prol. Mic (RB 525; PL 22, 546); k. 152v-155v: Mic; k. 155v-156r: Prol. Nh (RB 528); k. 156r: Prol. Nh (RB 527; PL 22, 546); k. 156r-157r: Nh; k. 157v-158v: Prol. Hab (RB 531); k. 158v-160r: Hab; k. 160rv: Prol. Sph (RB 534); k. 160v: Prol. Sph (RB 532; PL 22, 547); k. 160v-162r: Sph; k. 162r-162v: Prol. Ag (RB 538); k. 162v: Prol. Ag (RB 535; PL 22, 547); k. 162v-164r: Ag; k. 164rv: Prol. Zc (RB 539); k. 164v: Prol. Zc (RB 540; PL 22, 547); k. 164v-170r: Zc; k. 170v: Prol. Ml (RB 543); k. 170v-171r: Ps.-Isidorus Hisp., Prol. Ml (RB 545); k. 171r-172v: Ml; k. 172v-173r: Rabanus, Prol. 1 Mc. = *Epist. ad Ludovicum regem* (RB 547; PL 109, 1125-1128); k. 173rv: Rabanus, Prol. 1 Mc = *Epistola ad Geroldum* (RB 553; PL 109, 1127-1128); k. 173v: Isidorus Hisp., Prol. 1 Mc (RB 552; PL 83, 174-175); k. 173v-211v: 1-2 Mc.

2. k. 212r-280r: ***Interpretationes nominum Hebraeorum***

– Aam [!] *apprehendens vel apprehensio. Aad testificans vel testimonium ... >< ... Zusim consiliantes eos vel consiliatores eorum.*

Por. RB 7708-09. – Lit. zob. Rps 32/III, 2.

Składki

T. 1: 1-21^{5+5} (k. 1-210), 22^{5+4} (k. 211-219), 23-26^{5+5} (k. 220-259), 27^{6+6} (k. 260-271), 28^{6+5} (k. 272-282).

Brak karty po k. 219 i 282. Kustosze na końcu składek 1-21, 22-27: *primus-tertius*, *IIII^{us}*, *V* (obcięty), *VI--IX, X^{us}, XI* (obcięty), *XII-XXI, XXIII-XXVII*. Brak kustoszy XXII i XXVIII umieszczonych na brakujących kartach. Współczesna foliacja ołówkiem.

T. 2: 1-28^{5+5} (k. 1-280).

Kustosze na końcu składek 6-8, 14, 22-28: *VI* (obcięty), *VII* (obcięty), *VIII* (obcięty), *XIIII*, *I-VII* (k. 212-280). Współczesna foliacja ołówkiem, zamiast k. 82 wpisano 83.

Pergamin

T. 1-2: owczy; dwustronnie szlifowany, średnio cienki, jednolity, z nielicznymi naturalnymi otworami i cerami (np. t. 1, k. 60), bez naturalnych krawędzi.

Pismo i zdobienia

T. 1-2: tekst w jednej kolumnie, lustro tekstu, t. 1: 22,5 x 16 cm, t. 2: 22–22,5 x 16–16,5 cm. Bastarda jednej ręki. Przekreślone rubrą wielkie litery.

Inicjały rozdziałów kaligraficzne o wys. od 2 do 4 wersów (naprzemiennie czerwone z filigranem błękitnym (o dwu odcieniach) oraz błękitne z filigranem czerwonym. W filigranowych wypustkach marginalnych profilowe brodate maski męskie, pojedyncze lub podwójne, t. 1 np.: k. 5r, 13r, 127v, 155r, 183r, 193r, 247r, 255v; t. 2, np.: k. 12v, 80v, 93v, 114v, 137v, 139v, 141r, 145v, 151v. Wydłużone laski litery I, t. 1, np.: k. 28v, 41v, 65, 91v, 145v, 191r; t. 2, np.: k. 203v.

Żywa pagina (tytuły ksiąg biblijnych) na górnych marginesach, na przemian majuskułą cynobrową i błękitną.

T. 1: 29 inicjałów malowanych kryjąco gwaszem na początku ksiąg i prologów, wys. 7-8 wersów, o ornamentyce roślinno-geometrycznej, w kontrastowych barwach: k. 1r, 2r, 27v, 49r, 73v, 96r, 97r, 97v, 118r, 144v, 152v, 163r, 173v, 174r, 181r, 181r, 190v, 199v, 200v, 201r, 218v, 219r, 220r, 235r, 235r, 240v, 243v, 254r, 254v.

Blok litery (błękit, zieleń malachitowa) na ogół zdobiony wmalowaną, białą gałązką roślinną. Tło najczęściej bez podmalówki, rzadziej – barwione kryjąco (np. ugier – 163r, 240v; zieleń malachitowa – 200v, 220r, purpura – 96r, ciemny błękit – 173v, 199v). Wypełnienie tła filigranem, ukośną kratką z wpisanymi czwórliśćmi lub linearnie malowanymi, białymi lub czerwonymi gałązkami w symetrycznym układzie. Podobne wypełnienie w świetle liter (ornament roślinny tworzy często symetryczne, delikatne palmety). Wy-

jątkowo w inicjale na k. 254v w świetle litery na błękitnym tle postać lwa, schematycznie malowana bielą i podmalowana lekko czerwienią. Bordiura inicjałów regularna, budowana z czterech segmentów, często w dwóch barwach (np. purpura, zieleń malachitowa, ugier, błękit). Z rzadka pojawia się gęsta otulina z filigranu pączkowego malowana cynobrem, z dekoracyjnymi wypustkami (np. 97v, 199v).

K. 1r: inicjał V(iginti) o wzbogaconej formie, zaopatrzony we floraturę. W świetle litery, na tle kratki z motywem czwórliścia – niewielki herb z godłem przedstawiającym potrójny hak do kotłów. Wokół inicjału delikatna czerwona bordiura filigranowa z regularnych pączków, z wypustkami marginalnymi. Na marginesie górnym – filigran wzbogacony o listki, malowane drobnymi kreseczkami i drobne błękitne kwiatki, na marginesie lewym wypustka zbudowana z trzech potrójnie rozgałęzionych łodyg z liliami (błękitnymi i beżowymi). Na margines prawy wypustka z dolnego rogu litery przechodzi przez kolumnę tekstu; układa się w rozgałęzioną symetryczną kompozycję roślinną, z motywem palmety, podmalowanej azurytem, z cynobrowymi gałązkami.

K. 201r: inicjał V(ir) wykonany przez innego dekoratora. Blok litery dwudzielny, czerwono-błękitny, z falistą linią przejścia barw. Tło zielone, gładkie. W świetle litery filigran, w centrum skupisko wachlarzowatych palmet malowanych cynobrem, okolone otuliną z filigranowych perełek malowanych azurytem.

T. 2: W tekście pojedyncze inicjały rubrowane bez filigranu, występujące jako zasada w *Nomenclator Biblicum*, k. 213r-281r (na przemian z błękitnymi).

Trzy typy inicjałów na początku ksiąg i prologów:

Dwadzieścia sześć inicjałów kaligraficznych, o wys. 6-8 wersów, wyjątkowo 4 wersy – k. 152r i 165r (w przypadku inicjałów I litera bywa przeniesiona na margines, rozpięta do wys. 14 wersów, np. 34r), z regularnym, często symetrycznym wypełnieniem filigranowym, o powtarzającym się motywie drobnych, wachlarzykowatych palmet; na przemian czerwonych i błękitnych z filigranem w kontrastowej barwie, niekiedy z wypustkami marginalnymi.

Jedenaście inicjałów ornamentalnych, o wys. 5-8 wersów, o bloku litery malowanym kryjąco (błękit, purpura, jasna zieleń) najczęściej ze swobodnie wmalowanym ornamentem liściastym tej samej barwy, modelowanym walorowo i podmalowanym bielą: k. 74r, 77v, 82v, 82v, 135v, 136r, 136r, 156r, 158v, 160r, 173v. W obramieniu i świetle litery kaligraficzny filigran z wypustkami marginalnymi, niekiedy wzbogaconymi

Il. 263. Rps 154/IV, k. 1r: inicjał V(iginti) – Hieronymus, *Praefatio in libros Regum*

w profilowe maski. Niekiedy stosowane jest łączenie filigranu czerwonego i błękitnego (159v).

Osiem inicjałów malowanych kryjąco gwaszem, o wys. 5-8 wersów, z ornamentyką roślinno-geometryczną, w kontrastowych barwach: k. 34v, 142r, 144r, 145r, 152v, 171r, 172v, 196v. Blok litery (błękit, zieleń malachitowa) na ogół zdobiony wmalowaną, białą gałązką roślinną. Tło barwne (wyblakła zieleń malachitowa, purpura, ciemny błękit), wypełnione linear-

nie malowanymi, białymi lub czerwonymi gałązkami w symetrycznym układzie lub ukośną kratką z wpisanymi czwórliśćmi o zaostrzonych płatkach; podobne wypełnienie w świetle liter (ornament roślinny tworzy często symetryczne, delikatne palmety). Bordiura regularna, budowana z czterech segmentów, często w dwóch barwach (cynober, purpura, zieleń, błękit).

Bogatsze formy wykazują: inicjał 1r: N(emo), o wys. 8 wersów, z herbem (j.w.) wmalowanym w światło litery oraz inicjał 1v: V(isio), o wys. 7 wersów, z umieszczonym w świetle litery przedstawieniem figuralnym proroka Izajasza z banderolą o inskrypcji *Isaias prophe*…, w ujęciu profilowym, odzianego w malachitową tunikę o wąskich, spiętych guzikami rękawach, szarą opończę oraz czerwony kaptur.

Noty i glosy

T. 1: poprawki czarnym atramentem na razurze, ręką skryby (?), np. 25, 99v, 103v, 246r.

Oprawa

T. 1: deski bukowe, skóra jasna, nadruk czarny, ślady po 2 zapięciach uszkowych z bolcami na górnej okładzinie, ślady po 5 guzach na obu okładzinach, na górnej ślad po ramce okienka tytułowego. Dekoracja okładzin i grzbietu w technice nadruku/drzeworytu z przedstawieniem lamparta czającego się na ptaka w otoczeniu bujnej roślinności. Na górnej okładce naklejka z napisem: *Pars bibliorum. E. I. Xx 45.* Naklejki z sygnaturami: *Xx 34*, *1103*. Wyklejki pergaminowe; wyklejka dolnej okładziny – z manuskryptu z minuskułowym tekstem gotyckim. Na wyklejce górnej okładziny sygnatura *1103*. Rejestr introligatorski.

Gdańsk (?), 2. ćw. XV w.

T. 2: zachowana szczątkowo (grzbiet); skóra jasna, nadruk czarny. Dekoracja najprawdopodobniej identyczna jak w Rps. 154/IV. Rejestr introligatorski.

Gdańsk (?), 2. ćw. XV w.

Zob. Wagner, *Średniowieczne*, s. 47-49; Wagner, *Cymelia*, s. 189-198.

Historia rękopisu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Biblioteka zamkowa] – t. 1: sygnatury E. 1 (1. Standortkatalog, zob. Oprawa); Xx 45, Xx 34 (3. Standortkatalog, zob. Oprawa).
2. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – t. 1: sygn. 1103, t. 1-2, k. 1r: pieczęć okrągła „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."

Biblia liczyła pierwotnie najprawdopodobniej cztery tomy, jednak w bibliotece zamkowej w Królewcu pod koniec XVI w. znajdowały się już tylko dwa: 2 i 3. Nie znamy jej fundatora, w inicjałach na kartach 1r obu tomów umieszczono niezidentyfikowany herb z godłem przedstawiającym potrójny hak do kotłów.

Dwutomowa Biblia o identycznej oprawie pierwszego tomu, wywieziona przez wojska Gustawa Adolfa w 1626 r. z biblioteki katedralnej we Fromborku, znajduje się obecnie w Bibliotece Uniwersyteckiej w Uppsali. Zgodnie z informacją zawartą w kolofonach na k. 392v (t. 1) i 458r (t. 2), została przepisana w latach 1434-1436 przez Christiana Blumenroth z Fromborka, notariusza miejskiego, na zlecenie Friedricha Salendorfa kantora warmińskiej kapituły katedralnej (1417--1448) i kanonika wrocławskiego (zm. 1448). Oprawa obu Biblii (lub skóra z nadrukiem, którą powleczono oprawę) została wykonana najprawdopodobniej w warsztacie gdańskim (Wagner, *Średniowieczne*, s. 47-49, idem, *Cymelia*, s. 196-198).

Pod koniec 1. poł. XVI w. rękopis znalazł się w bibliotece zamkowej w Królewcu (zob. Oprawa). Być może pochodził z biblioteki katedralnej w Królewcu i powstał – analogicznie do Biblii z Fromborka – na zamówienie duchownego związanego z kapitułą sambijską. Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Zob. M. Hedlung, *Katalog der datierten Handschriften in lateinischer Schrift vor 1600 in Schweden*, t. 1: *Die Handschriften der Universitätsbibliothek Uppsala*, Stockholm--Uppsala 1977, s. 36 (kolofon); T. Borawska, *Katalog der ermländischen Handschriften in der Universitätsbibliothek Uppsala*, ZGAE, 44, 1988, s. 104, nr C 94; M. Andersson--Schmitt, M. Hedlung, *Mittelalterliche Handschriften der Universitätsbibliothek Uppsala: Katalog über die C- Sammlung*, t. 2, *C 51-200*, Stockholm 1989, C 94a, 94b, s. 122--123; SłowWarm., s. 212.

Bibliografia

ASK w BKG Oldenburg (Xx 45); Jähnig, *Katalog*, s. 263 (Xx 34, 35); Mentzel-Reuters, *Arma spiritualia*, s. 274, przyp. 1131 (błędna identyfikacja z Biblią z legatu biskupa Jana Clare z 1327 r. dla biblioteki katedralnej w Królewcu); Czyżak, *Cymelia*, s. 427, 430-431, s. 450 (tablica II).

Il. 264. Rps 154/IV, oprawa – górna okładzina, anonimowy introligator, Gdańsk (?), 2. ćw. XV w.

Il. 265. Rps 155/IV, Petrus Comestor, *Historia scholastica*, k. 9v

Rps 155/IV

Łac. 1. poł. XIV w. (ok. 1320-1330). Perg. 32,5 × 25,5 cm. K. 258.

1. k. 1v: ***Zapiski kronikarskie***

– Anno Domini secundo Herodes infantes occidit. Anno Domini XXX° Dominus noster Ihesus Christus a Iohanne baptisatur et cepit predicare ... >< … Anno Domini CC^o^ beatus Egidius obdormivit in Domino. Anno Domini CCC^o^ X^o^ passa est Lucia tempore Constantini et Maximiani.

2. k. 1v: ***Quatuor dignitatetes sacerdotum***

– Quatuor sunt dignitates sacerdotum ut patet in hoc vocabulo ... >< … sit Dominus noster requiescit in corde cuiuslibet sacerdotis.

3. k. 2r: ***Turris sapientiae***

– Fundamentum turris sapientie est humilitas, que est mater virtutum ... >< … Custodes. Increpatio ad dissolutos ... tutela ad bonos.

Turris virtutum faciet te spernere mundum. Invenies speculum preclarum theologi.

Por. Národní knihovna České republiky, X.G.11, k. 326v-327v (*Turris sapientiae*), http://www.manuscriptorium.com/apps/main/en/index.php?request=show_record_num&param=5&mode=&client= (19.12.2013); G. Stamm, *Die Handschriften von St. Peter im Schwarzwald*, t. 2, Wiesbaden 1984, St. Peter perg. 82, k. 82v-83r; Beinecke MS 416, w: beinecke.library.yale.edu/speculum (dostęp 19.12.2013).

4. k. 2v: ***Duodecim articuli fidei. Duodecim prophete. Duodecim apostoli***

Duodecim articuli fidei. – Deus patet omni potens … >< … Venia delictorum. Suscitacio defunctorum. Vita eterna in celis.

Huic operam sides te quis sociare supervis.

5. k. 3r-8v: **Petrus Pictaviensis, *Compendium historiae in genealogia Christi***

[Prolog] *Incipit genealogia a primo homine usque ad ortum Christi. – <C>onsiderans sacre historie prolixitatem necnon et difficultatem scolarium quoque circa studium sacre leccionis, maxime illius, qui in historie fundamento versatur ... >< … sed ab Adam inchoans per patriarchos, iudices, reges, prophetas et sacerdotes eis contemporaneos usque ad Christum, finem ordinem nostrum perduxi.*

[Tekst] *– Adam in agro Damasceno formatus et in paradisum unde quatuor flumina oriuntur ... Cain XV° anno natus ... >< … Paulus et Barnabas in Antiochia a Spiritu Sancto sunt segregati ... Paulus post longam predicacionem Romam veniens, postquam XII annis in libera custodia sub Nerone manserat, XIIII° anno Neronis est passus quo et Petrus.*

Por. RB 6778. Ed. Basileae 1592, s. 1-14 (VD 16, P 1895), w: http://www.e-rara.ch/bau_1/content/pageview/2322876 (28.08.2014); *Genealogia Christi. Magister Petrus Pictaviensis*, Barcelona: Moleiro 2000 (edycja faksymilowa Ms 4254 z Biblioteca Casanatense, Rzym). Ten sam tekst: BUMK, Rps 75/III, k. 88r-97r. – Lit.: zob. Rps 75/III.

6. k. 9r-212v: **Petrus Comestor,** ***Historia scholastica: Genesis - Historia Evangelica***

[Indeks, 9r] *Hic annotantur libri scolastice historie secundum ordinem. – Genesis ... >< … Concordantie ewangelistarum.* [Prolog, 9v] *Incipit prologus in scolasticam historiam. – <R>everendo patri et domino suo Guillemmo Dei gratia Senonensi archiepiscopo, Petrus servus Christi, presbiter Cretensis, vitam bonam et exitum beatum. – Causa suscepti laboris fuit instans peticio ... >< … et auctoritas praebeat per hennitatem, per omnia benedictus Deus. Amen.* [Wstęp] *Incipit scolastice historie prefatio. – <I>mperatorie maiestatis est in palatio tres habere mansiones ... >< …qui omnium princeps est et principium.* [Tekst] *Incipit historia scolastica. De creatione empirei celi et quatuor elementorum. Genesis. – <I>n principio erat verbum et verbum erat principium ... >< … ascendit Iesus propria sui virtute. Hanc ultimam processionem post Ihesum representat Ecclesia dominicis diebus egrediendo de ecclesia et reduendo ad eam … sed multiplicatis solempnitatibus sanctorum sublata est solempnitas quinte ferie et processio translata est ad dominicam.*

Ostatnie rozdziały Księgi Estery dołączone do 1 Księgi Machabejskiej (k. 163r: *Post Ochum regnavit filiius eius …* [165v] *et adiudicavit Antyochus fieri peticionem eorum* (PL 198, 1503-1504). Na marginesach ręką pisarza uzupełnienia pominiętych fragmentów tekstu, np. k. 19v (dopisek oznaczony czerwonym krzyżykiem, ujęty w trójkąt): *latitudo a crate lateris usque ad cratem*; 46v (oznaczony lilijką w zębatym kółku, pierwsza część zdania pominięta w PL): *primus modus tractus alternatim cantandi in choro, quod quia prius ceteris legitur Canticum canticorum dicitur*; 85v (ujęty w odwrócone schodki): *revertimini ad terram possessionis vestre*; 105r (nie ujęty w PL): *Quatuor modis exponitur quod dicitur in libro Iustorum*; 110r: *Iosephus tamen dicit quosdam equites vidisse eos*; 139r (oznaczony głową ptaka): *mense VII° nam hoc dixerat Isaias vel Ieremias*; 141v: *Cum regnare cepisset, quod stare non potest.*

Ed.: PL 198, 1053-1644; *Petris Comestoris Scolastica Historia: Liber Genesis*, wyd. A. Sylwan, Turnhout 2004 (CCCM, 191). Por. RB 6543-6564; *Catalogus BJ* II, cod. 434-438, s. 315-327. Fragment (*Historia Evangelica*) w Rps 75/III, k. 112r-151v. – Lit.: D. Klein, *Petrus Comestor*, w: VL 11 (2004), kol. 1205-1225; J. H. Morey, *Peter Comestor, Biblical Paraphrase, and the Medieval Popular Bible*, „Speculum", 68, 1 (January 1993), s. 6–35.

7. k. 212v-238v: ***Petrus Pictaviensis*, *Historia libri Actuum Apostolorum***

– Incipit historia Actuum Apostolorum. Primo de eo, quod Dominus post resurreccionem omnibus discipulis suis apparuit. [213] *– <A>nno nono decimo imperii Tyberii cesaris, adhuc procuratore Iudee Pilato, preside Syrie Vitellio, mortuus et Domius et resurrexit ... >< … et ita Paulus honorabiliori morte mortuus est, quia gladiatus est. Gladio enim perimebantur nobiles, et in loco magis honorabili, scilicet in cathacumbis. Explicit liber diversarum historiarum a magistro Petro Manducatore compositus et incipiunt concordancie ewangelistarum.*

Ed.: PL 198, 1645-1722. Por. RB 6565, 6785; *Catalogus BJ* II, cod. 434-438, s. 315-327. Ten sam tekst: BUMK, Rps 75/III, k. 160r--195r. – Lit.: zob. Rps 75/III.

8. k. 239r-257r: **Augustinus Hipponensis,** ***De consensu evangelistarum libri IV (abbreviatio)***

Concordancie. – <I>nter omnes divinas auctoritates, que sacris litteris continentur, Ewangelium merito excellit. Quod enim lex et prophete futurum pronuntiaverunt, hoc redditum atque completum in Ewangelio demonstratur ... Istis igitur quatuor ewangelistis alius fuit ordo cognoscendi, alius scribendi, quia ex numero eorum, quos ante passionem Dominus elegit primum atque ultimum locum duo tenuerunt ... >< … Meminerit hoc ipsum Ewangelium Iohannis, quanto amplius erigit ad contemplacionem veritatis, tanto amplius precipue de dulcedine caritatis et qui Christum longe ceteris altius commendat apud eum ipse discipulis pedes lavat.

Poszczególne rozdziały ksiąg oznaczono w tekście jako paragrafy.

Ed. PL 34, 1041-1230; Augustinus, *De consensu evangelistarum*, wyd. F. Weihrich, 1904 (CSEL, t. 43,1), s. 1-418. Por. RB 1467; Römer, *Die handschriftliche*, s. 31-32 (nie wspomina naszego rękopisu). Ten sam tekst: BUMK, Rps 75/III, k. 195r-218v.

9. k. 257v: ***Decem legis mandata, decem plage Egipti, decem abusiones perfidorum***

X legis mandata. – Unum crede Deum, ne iures vana per eum, sabbata sanctifices ... >< … Remque caveto suam.

Walther, *Initia*, 19669.

10. k. 258r: ***Septem opera passionis Christi, septem hore canonice, instrumenta recordacionis***

– Christus Pylato traditus, Christus flagellatus ... >< … Christus in sepulcro.

Hic contemplare vir prudens, hic meditare, Christum placare poteris, sic teque beare.

Składki

1^{4+4} (k. 1-8), $2\text{-}26^{5+5}$ (k. 9-258).

Kustosze na końcu składek 2-3: *II-III*^{us}, na początku składek 4-25: *IIII-VI*^{us}, *VII-VIII*, *IX-XII*^{us}, *XIII*, *XIIII*^{us}*-XXV*^{us}. Foliacja współczesna ołówkiem: opuszczone karty po kartach 29, 166, 219, k. 173 sfoliowana dwa razy.

Pergamin

Owczy; dwustronnie szlifowany, średnio gruby, jednolity, posiada nieliczne naturalne krawędzie (np. k. 15, 16, 82, 170-171, 173-174, 252-253) i cery (np. k. 51, 113, 122, 144, 187, 204, 256).

Pismo i zdobienia

Trzy ręce:

1. k. 1v-2v, 257v-258r (utwory 1-4, 9-10). Tekstura.

Utwór 3: cnoty i wskazania moralne wkomponowane w czerwone rubryki, tworzące symboliczną fasadę budynku kościelnego o wym. 23 × 27,5 cm. W dolnej strefie karty „krypta" wsparta na kolumnach, z której po bokach dwie schodnie wiodą ku wyższemu poziomowi. W kolumny wpisane cnoty kardynalne (*Prudencia*, *Fortitudo*, *Iusticia*, *Temperancia*). W centrum zaznaczony grubym konturem portal z trójkątnym zwieńczeniem (*Obediencia*, *Paciencia*). W górnej strefie cztery wąskie prześwity okienne (*Discrecio*, *Religio*, *Devocio*, *Contemplacio*). W zwieńczeniu blankowanie (w ciosy „krenelażu" i pomiędzy nie wpisano cnoty: *Innocentia* … *Virginitas*) nad nimi kustosze (*custodes*): pięć trójkątów z krzyżami (schematyczne dwuspadowe dachy).

Utwory 4, 9-10 wpisane w analogiczne, malowane rubrą schematy w formie zgeometryzowanego „drze-

Il. 266. Rps 155/IV, k. 9v: inicjał R(everendo)

wa" o symetrycznych, skierowanych ukośnie w dół odgałęzieniach.

2. k. 3r-8v (utwór 5). Tekst w dwóch – czterech kolumnach, lustro tekstu: 21,5 × 26-28 cm. Tekstura wkomponowana w diagramy.

K. 3r – inicjał C(onsiderans) o wys. 4 wersów, błękitny z czerwonym filigranem palmetowym. Tytuły podrozdziałów rubrą. W całym tekście liczne drobne inicjały kaligraficzne o wys. 1-2 wersów na przemian czerwone i niebieskie; znaki akapitu na przemian czerwone i niebieskie.

Diagramy z medalionów o podwójnym czarnym konturze, łączonych listwami o czerwonym obramieniu, o odmiennej strukturze na poszczególnych kartach (przeważają diagramy promieniste, k. 4r i 7r – schematy koliste). K. 3r – medaliony z majuskułowymi imionami Adama i Ewy o naprzemiennie czerwonych i błękitnych literach, w obramieniu z ornamentem paletowym. K. 4r – kaligraficzny diagram o formie trzech arkad. K. 8v – schematyczna mapa Ziemi Świętej, z zaznaczonymi linearnie wzgórzami. Centralne określa Judeę (szczyt opisany jako *Mons Oliveti*, z drobnym przedstawieniem stóp [Chrystusa – motyw ikonograficzny *Wniebowstąpienia*]), mniejsze, po prawej stronie – górę Tabor (w lewym górnym rogu), górę Karmel (w dolnym rogu). U góry i u dołu karty – medaliony z wypisanymi rubrą kierunkami (*oriens*, *occidens*). W prawym dolnym rogu symboliczny rysunek Jerozolimy: miasto o kolistym murze, trzech wieżach i trzech bramach.

3. k. 9v-257r (utwory 6-8). Tekst w dwóch kolumnach, lustro tekstu: 22,7 × 18 cm. Tekstura (*textus rotundus*). Żywa pagina na górnym marginesie.

Tytuły podrozdziałów rubrą. Inicjały rozdziałów i podrozdziałów kaligraficzne o wys. 2-4 wersów, na przemian czerwone i niebieskie, niekiedy z wydłużonymi laskami lub ogonkami na marginesie, np. k. 10v, 13-13v, 19v, bardzo rzadko z drobnym filigranem w obramieniu, np. k. 132v.

W kolumnach tekstu pionowe paski z motywem zygzaka, malowane czerwonym atramentem, oddzielające komentarze do tekstu (*additiones*) od tekstu właściwego (74v, 75r, 75v, 76r, 78r, 176v, 177r, 198r).

Na marginesach trójkąty z filigranem palmetowo-pączkowym, np. k. 105r, 110r, 115r (z maską ludzką

Il. 267. Rps 155/IV, k. 94v: inicjał F(uit)

w zakończeniu wypustki), 141v (z profilową maską zwierzęcą), zawierające uzupełnienia pominiętych fragmentów tekstu,

Dwadzieścia jeden inicjałów filigranowych. Trzy duże inicjały rozpoczynające prolog *Historiae scholastica* i poszczególne księgi: k. 9va: R(everendo), o wys. 13 wersów, 9vb; I(n principio), o wys. 18 wersów, 94v; F(uit), o wys. 98 × 80 mm. Pozostałe w dwóch zasadniczych wielkościach. U większych korpus względnie brzusiec litery mieści w granicach 8-10 wersów (niekiedy *cauda* lub laska pionowa wyprowadzone są na margines i znacznie przekraczają tę wysokość), k. 40v: E, 59v: T, 77v: Q, 82r: L, 86r: E, 94v: F, 113r: I, 142r: P, 147r: F, 156v: H, 163r: P, 176v: F, 213r: A, 239r: I. Mniejsze (5-8 wersów): 66r: Q, 145v: E, 161r: L, 171r: S. Korpus liter masywny, wysunięty poza kolumnę tekstu, dwudzielny: błękitno-czerwony. Granice między strefami przybierają zróżnicowane, skomplikowane kształty: strzępiastych palmet (9v, 94v, 142r), promienistych wachlarzy (40v, 77v), drobnych układów schodkowych (66r, 82r, 113r, 156v). Blok litery dzielony jest na barwne pola równolegle, w wielu przykładach także poprzecznie (barwy w odbiciu lustrzanym). Gdzieniegdzie elementy malowane intensywnym żółcieniem: obramienie tła (np. 66r, 86r, 163r), elementy rozet (np. 9v, 142r), drobne ziarna w obrębie bloku (np. 142r, 176v) lub filigranu w światłach litery (np. 156v). Filigran w typie pączkowym, drobny, każdorazowo dwubarwny (błękitno-czerwony), z ziarnami w kontrastowej barwie. Buduje kwadratowe pole wokół brzuśca liter, otulinę zewnętrzną, wypełnienie światła oraz wypustki. Oparty na regularnych spiralach z palmetkami lub baldaszkami wewnątrz, tworzących serca i rozety, wzbogacony o kiście i perełki. Wypustki regularne, liniowe, zajmujące najczęściej cały margines lub interkolumnę. Zestawiane z wydłużonych, „maczugowatych" gałązek, pączkowych kiści lub kłosów; zakończone falistymi wiciami.

K o m e n t a r z

W kodeksie można wyróżnić ręce kilku dekoratorów. Partię schematów opracowało dwóch skrybów. Pierwszy wykonał *Turris sapientiae* oraz schematy „drzewiaste", posługując się bardzo uproszczoną kaligrafią, czarnym atramentem w partii tekstu i czerwonym w partii linearnych podziałów i prostych uzupełnień (portal, kolumny). Drugi (3r-8v) różnicował układy diagramów i dodatkowo stosował błękit. W zasadniczej części księgi (9v-257v) dekoracje zdradzają rękę wprawniejszego dekoratora. Inicjały kaligraficzne cechują się dużo większą regularnością i ozdobnością (zaokrąglane szeryfy). Inicjały filigranowe stoją na wyjątkowo wysokim poziomie artystycznym. Zdobienia ornamentalne są finezyjne, a podziały trzonów liter cechują się rzadko spotykaną komplikacją kształtów i precyzją opracowania. Zastosowany typ inicjału był popularny w miniatorstwie austriackim, południowo-niemieckim, czeskim i śląskim w 1. ćw. XIV w.

Zbliżony typ dekoracji filigranowej prezentują inne dzieła o proweniencji krzyżackiej – Biblia Lutera z Brunszwiku (tzw. Biblia grunwaldzka) oraz toruński Pasjonał 50/IV. Najprawdopodobniej wszystkie trzy kodeksy powstały w tym samym skryptorium – być może powołanym do istnienia przez Lutera z Brunszwiku podczas pełnienia przezeń urzędu komtura w Dzierzgoniu. Ich regularne, zgeometryzowane zdobienia z motywami wolut, półpalmet i serc, kształtują lokalną, pruską specyfikę. Por. komenatrz do rękopisu 50/IV.

Zob. Jakubek-Raczkowska, Czyżak, *Wokół Biblii*, s. 295-297, 300, 302.

Noty i glosy

Kilku rąk na marginesach całego kodeksu:
1. k. 1r, 1. poł. XIV w.: *Ihesu filii Virginis Marie miserere mei*; 2. 1. poł. XIV w.: *Bis, bine, libre, cere …* ; 3. k. 1v, 1. poł. XIV w.: *Noverit hoc unusquisque istud ecclesie inventum in una glosa a literaro viro quod ambo latrones fuerunt clavis affixi sicut Christus ... >< … plus puto habet ex pictura quam ex scriptura*; 4. liczne glosy na marginesach całego rękopisu powtarzające zdania tekstu głównego, 2. poł. XV w., np. k. 14v: *Lingua hebrea fuit prima, de translatoribus Biblie*, 17r: *Cilias etc. mille interpretatur*, 17v: *Tremorem in caput posuit Chayn*, 18v: *Matusalem annis 900 sexaginta novem*, 21r: *Generationes septuaginte oriuntur ex filiis Noe*, 23r: *Abraham astronomiam et aresmeticam tradidit Egiptiis*, 27v: *Alkwinus fuit magister Karoli magni etc.*, 45v: *In Egypto fuerunt filii Israel CCCC XXX annorum*, 63v: *Tradunt Hebrei, si quis dormierit cum muliere*, 74r: *Quam pulchra tabernacula tua Iacob*, 89: *Gedeon mortuus est in senectute bona*, 91: *Anno a captivitate Troye incepta olympiade*, 100v: *Ionathas et David confederati sunt*, 112v: *David comendatur in tribus in: sapientia, humilitate et fortitudine*, 131v: *Zacharias filius Ioiade interfectus est inter templum et altarem*, 166v: *Triplex dedicatio templi: a Salomone, ab Esdre et Neemia, a Iuda Machabeo*; 5. XVI w., np. 238v: *Petrus Manducator s. Comestor*, 255: *Marcii incipit Ewangelium,* zob. też Oprawa.
Rączki: k. 92, k. 255.

Oprawa

Zdefektowana (pęknięta deska górnej okładziny), deski dębowe, skóra brązowo-wiśniowa, 2 zapięcia

uszkowe na skórzanych paskach z bolcami na górnej okładzinie (zachowane bolce i blaszki mocujące), 5 okuć mosiężnych (górna okładzina), 5 guzów rogowych (dolna okładzina). Dekoracja okładzin ślepo wyciskana strychulcem i tłokami: górna – o kompozycji ramowej ze zwierciadłem wypełnionym wzorem rombowym z licznymi wyciskami tłoków o motywach floralnych; dolna – o kompozycji ramowej ze zwierciadłem podzielonym przecinającymi się liniami. Wyklejki papierowe na paskach pergaminowych naklejonych na deski okładek; wyklejka górnej okładziny – ze znakiem wodnym z głową wołu z sześciolistną rozetką na pojedynczym pręcie, war. Piccard, 2, XII 358 (1433, 1434, Innsbruck, München); na niej naklejka z minuskułowym tekstem gotyckim (pierwotnie na oprawie): *Scholastica Historia. T. 3.* [dopisane, ręką 5] *et Concordantiae Petri Cretensis (vel Trecensis) alias Manducatoris vide finem historiae ante concordantias*. W górnej części wyklejki sygnatura atramentem *1088*. Na grzbiecie sygnatura srebrną farbą *Xx*, naklejki z sygnaturami *Xx 20* oraz *1088*. Rejestr introligatorski.

Gdańsk (?), *Introligator Smoka* – I (?) (*Introligator Smoka – starszy*), prawdopodobnie lata 30. XV w.; okucia przedniej okładziny: 2. poł. XV – pocz. XVI w.

Zob. *Danzinger Katalog*, 5, s. 43-45, tabl. I-II/1-45; Wagner, *Cymelia*, s. 177-178.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Biblioteka zamkowa] – sygn. T. 3, Xx 20 (1. i 3. Standortkatalog, zob. Oprawa).
2. [Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – sygn. 1088 (4. Standortkatalog, zob. Oprawa), k. 1r: pieczęć okrągła „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."

Rękopis powstał na terenie państwa zakonnego w latach 1320-1330, przypuszczalnie w skryptorium na zamku w Dzierzgoniu, gdzie urząd komtura pełnił w latach 1314-1331 Luter z Brunszwiku (Jakubek-Raczkowska, Czyżak, *Wokół Biblii*). Inwentarze majątkowe krzyżackich domów zakonnych wymieniają kodeksy z *Historia scholastica* w bibliotekach konwentów w Malborku (1394, 1398), Bałdze, Elblągu, Starogrodzie Chełmińskim oraz w Królewcu, 1431-1438 (Potkowski, *Duchowość krzyżaków*, s. 93, przyp. 54), ten ostatni rękopis identyfikowany jest jednak przez Päslera z zaginionym rękopisem o sygn. 1091 Państwowej i Uniwersyteckiej Biblioteki w Królewcu (Päsler, *Die Handschriftensammlungen*, s. 232). O przechowywaniu naszego egzemplarza w Królewcu, jednak nie w bibliotece konwentu krzyżackiego, a w bibliotece katedralnej, świadczy fakt skopiowania utworów 5, 7-8 oraz fragmentu utworu 6 (*Historia Evangelica*) w kodeksie należącym do Johanna Albrechtau dziekana kapituły sambijskiej (Rps 75/III, zob. opis). W latach 30. XV w. kodeks został na nowo oprawiony. Po sekularyzacji Prus Krzyżackich i zniesieniu biskupstwa sambijskiego, jeszcze przed połową XVI w., znalazł się w bibliotece zamkowej Albrechta Hohenzollerna (naklejka Polyphema na oprawie z sygnaturą T. 3. – zob. Oprawa). Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Bibliografia

Mentzel-Reuters, *Arma spiritualia*, s. 268; Jähnig, *Katalog*, s. 262; Päsler, *Die Handschriftensammlungen*, s. 232; Fabiańska, *Średniowieczne rękopisy „Historia scholastica"*, s. 138-140.

Il. 268. Rps 155/IV, *Turris sapientie*, k. 2r

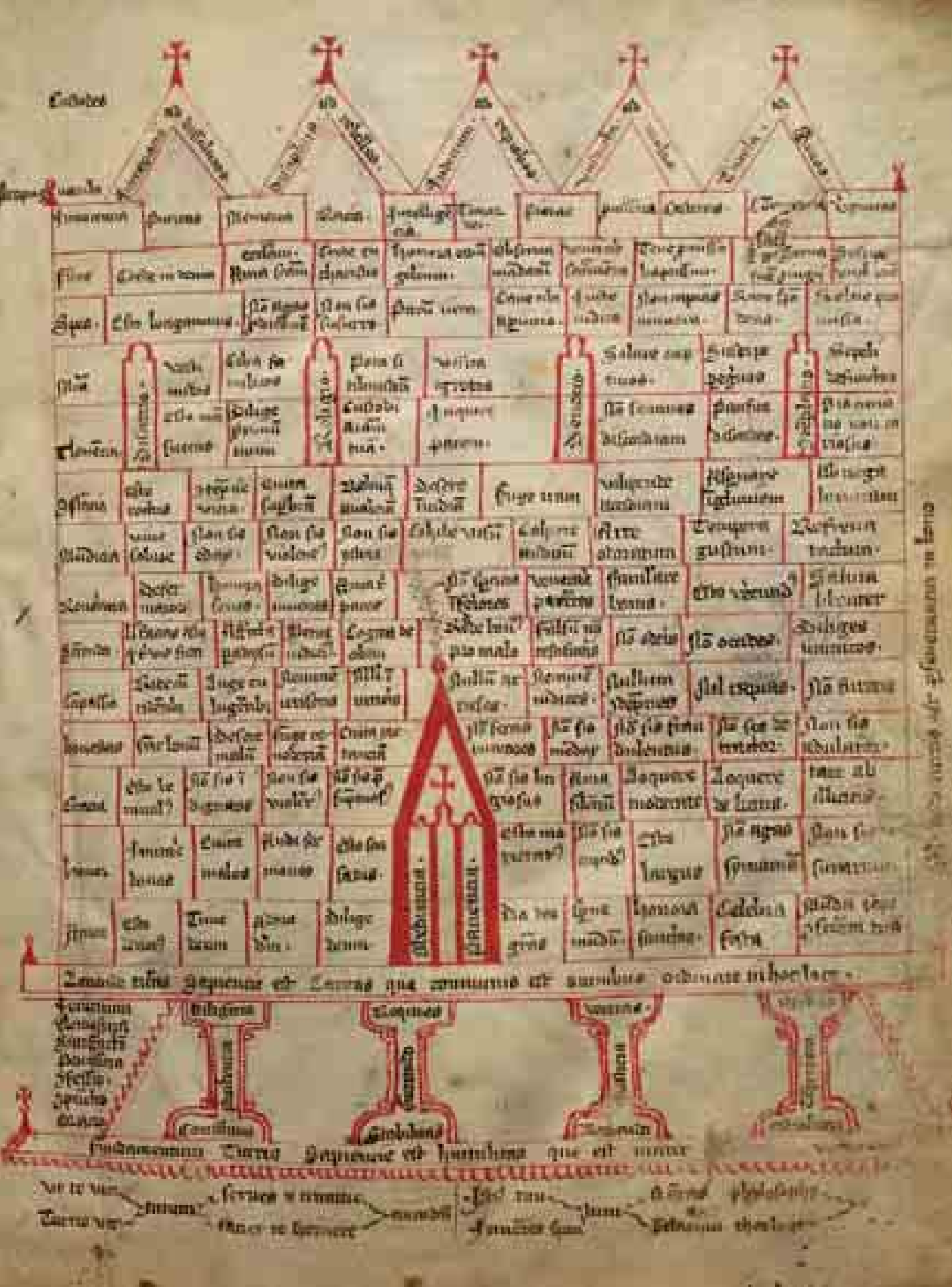

Il. 269. Rps 156/III, *Kalendarz*, k. 6r: noty historyczne

Rps 156/III

Łac. 1. ćw. XV w. Perg. 25,5 × 18,5. K. 103.

1. k. 2r-7v: ***Kalendarz krzyżacki***

Charakterystyczne święta

k. 2v: 9 II [dopisane] *Appolonie virginis et mart. lectionum III*; k. 3v: 23 IV *Georgi et Adalberti martyrum* [dopisane] *duplex*; 30 IV [dopisane] *Octava sancti Adalberti IX lect.*; k. 4r: 2 V *Translacio Elizabeth duplex*; [dopisane] *Atanasii* [recte: Anastasii ep.] *confessoris et pontificis com.*; 4 V [dopisane] *Corona spinea duplex*; k. 4v: 3 VI [dopisane] *Erasmi episcopi et martyris lect. III*; 13 VI [dopisane] *Antonii de Padva confessoris et non pontificis*; 22 VI [dopisane] *Paulini episcopi et confessoris*; k. 5r: 2 VII *Visitacio Marie totum duplex*; 8 VII [dopisane] *Kiliani et sociorum eius*; 9 VII *Octava Visitacionis Marie lect. IX*; k. 5v: 22 VIII [dopisane] *Thimothei et Simphoriani*; k. 6r: 8 IX [dopisane] *Adriani martyri duplex*; 16 IX [dopisane] *Anniversarius familiarium*; k. 6v: 10 X [dopisane] *Anniversarius fratrum et sororum Ordinis*; 15 X [dopisane] *Hedwigis vidue et regine*; 16 X [dopisane] *Galli confessoris*; k. 7r: 8 XI [dopisane] *Octava Omnium Sanctorum lect. IX*; 21 XI *Praesentacio sancte Marie totum duplex*; 25 XI [dopisane] *Katharine virginis duplex celebre*; 26 XI *Octava Elizabeth lect. IX*; k. 8r: 8 XII *Concepcio Marie totum duplex.*

Por. Perlbach, *Statuten*, s. 1-12; Grotefend, *Zeitrechnung*, 2.2, s. 27-30.

a. Noty komputystyczne, jednej ręki, po 1452 (?)

k. 2r: *Post festum stelle nova luna decemque dierum, inde sequens sabbatum iubet alleluia tacendum … Golt czal noch agate nelt Suntag ist …* ; 3r: *Post Perpetue et Felicitatis quere aureum numerum illius anni, post quem numera XIIII dies et in dominica proxima sequenti habebis festum Pasce si bene positus est numerus*; 3v: 16 IV *Nota proxima feria sexta post Quasi modo geniti celebratur festum Lancee Domini nisi aliquid festum impediverit tunc transfertur in feriam sextam vacantem.*

Ed. noty z k. 3v w: *Chronologia polska*, s. 244-245, por. Perlbach, *Statuten*, s. 170: zgodnie z rozporządzeniem wielkiego mistrza Ludwika von Erlichshausen z 1452 r. święto Włóczni i Gwoździ Pańskich w zakonie krzyżackim celebrowano w piątek po Niedzieli Białej (*Quasi modo geniti*) w randze *duplex*. – Lit.: Piwoński, *Kult świętych*, s. 335.

b. Noty historyczne, wielu rąk

k. 2v: 4 II *Obiit magister comendator in Streyeburgh* (Strassburg?), 5v: 25 VIII *Obiit dominus Johannes de Tiffen magister generalis anno Domini nonagessimo septimo* (Johann von Tieffen, wielki mistrz Zakonu 1489 – zm. 25 VIII 1497), 6r: *Dedicatio in castro Konigisboegk dominice post octavas Nativitatis Marie* (konsekracja kaplicy zamkowej NMP w Królewcu? zob. Rozynkowski, *Studia nad liturgią*, s. 88); 2 IX *Obiit venerabilis pater et dominus dominus Johannes episcopus Sambiensis* (Johann de Salfeld, biskup sambijski 1416 – zm. 2 IX 1425, zob. Biskup, *Das Domkapitel*, s. 427-430).

2. k. 9r-98v: ***Kolektarz brewiarzowy***

Lectiones et orationes sive collectae praefixo calendario

Dominica prima in Adventu Domini ad utrasque vesperas et ad laudes et ad terciam capitulum. – <E>cce dies veniunt, dicit Dominus et suscitabo David germen iustum, et regnabit rex et sapiens erit et faciet iudicium et iusticiam in terra [Jr 23, 5] *... ><*[98v] *... Pro anniversario ... Quesumus Domine pro tua pietate miserere anime favile tue et a contagiis mortalitatis exutam in eterne salvacionis partem restitue.*

Kapitula dla *proprium de tempore* (k. 9r-15r), *proprium de sanctis* (k. 15v-25v), *commune sanctorum* (k. 25v-29v); kolekty dla *proprium de tempore* (k. 30r-59v), *proprium de sanctis* (k. 60r-87v), *commune sanctorum* (k. 87v-98v).

Dopisane kolekty
k. 8v: *De sancta Appolonia collecta. – Deus pro cuius sanctissimi nominis honore beata Appolonia virgo et martyr gloriosa amaram et horribilem dentium excussionem patienter sustinuit ...* , 47r (doklejona karteczka z lekcją i kolektami): *De lancea Domini ad vesperis capitulum. – Sumet Dominus scutum inexpugnabile …* , 60v: *Deus, qui beate Marie virginis concepcionem angelico vaticinio parentibus predixisti …* , 61r: ta sama kolekta kursywą, 73r: *Deus, qui beatam Margaretam virginem tuam hodierna die per martyrii palmam ad celos venire fecisti …* , 73v: *Deus, qui nos die Praxedis virginis tue* […] *solemnitate letificans …* , 82v: *Deus, qui beatum Ieronimum confessorem tuum luce sapiencie et operum executione illustrate …* , 98v: *De sancta Appolonia. – Deus pro cuius sanctissimi nominis honore …* , 99r: *De sancto Erasmo oratio. – Deus cuius gracia beatus Erasmus martyr et pontifex …* , *Pro serenitate. – Ad te nos Domine clamantes exaudi …* , *Pro pluvia. – Deus in quo vivimus, monemur et sumus, pluviam nobis tribue congruentem …* .

3. k. 100r-101v: ***Litania do Wszystkich Świętych***

4. k. 101v-102r: ***Benedictiones super herbas***

In die Assumpcionis Marie dic has benedictiones super herbas. – Domine sancte Pater omnipotens, qui ab inicio fecisci hominem ad imaginem Tuam ... >< … munus salutis te donante percipiat per Dominum nostrum etc. Benedictio Dei Patris et Filii et Spiritus Sancti descendat super has herbarum creaturas et maneat semper.

5. k. 102v-103r: ***Litania z notacją muzyczną***

Składki

1^{4+4} (k. 1-8), 2-4^{5+5}, (k. 9-38), 5^{5+6} (k. 39-49), 6-10^{5+5} (k. 50-99), 11^{3+0} (k. 100-103).

Karty 100-103 doszyte, k. 104 wycięta.

Pergamin

Owczy; gruby, dwustronnie szlifowany, wiele kart wygładzanych obustronnie.

Pismo i zdobienia

Rękopis liniowany, tekstura jednej ręki, k. 1-98v: tekst w jednej kolumnie, lustro tekstu: 17-17,5 × 12,5 cm; k. 100r–102r: tekst w dwóch kolumnach, lustro tekstu: 20,5 × 14,5 cm.

Rubryki czerwone, inicjały poszczególnych lekcji i kolekt na przemian czerwone i niebieskie o wys. 2 wersów.

5 inicjałów kaligraficznych o dwubarwnym, czerwono-niebieskim korpusie. K. 9r: E(cce) o wys. 3 wersów, z z bujną, swobodnie kreśloną, kaligraficzną wypustką marginalną, budowaną z filigranu pączkowego i dynamicznie komponowanej wici roślinnej; 53r: O(mnipotens), wys. 3 wersów; 65r: O(mnipotens), wys. 3 wersów; 67r: D(eus), wys. 3 wersów; 87v: Q(uesumus), wys. 3 wersów, z filigranem w kontrastowej barwie.

Noty i glosy

I. Wielu rąk: 1. k. 1r: *Exsurge Domine, adiuva nos et redime nos propter nomen sanctum Tuum* [Ps 43, 26]. *Ostende nobis Domine misericordiam ...* , 8r: spis hymnów. – *Dominicalia. Te Deum patrem. Beata Dei genitrix. Sancte pater Adalberte ... >< … ferialia. Glorificamus te … Ad matutinum. Sancta Dei genitrix. Nomine pro Christo* [?]. *Dominus* Elizabeth, 8v: hymn z zapisem nutowym wg rangi święta: *totum duplex – ferialiter. – Iam lucis orto sidere* (RH 9270), 99v: wypisane w dwóch kolumnach wersety (co drugi) z psalmów: 6, 31, 37, 101, 142. – *Domine ne in furore tuo, Miserere mei Domine, et anima mea ... >< … Et perdes omnes qui. Gloria*, 103v: *Testamentum Julii pape*

Il. 270. Rps 156/III, *Kolektarz brewiarzowy*, k. 9r: inicjał E(cce)

Dñica prima in aduentu dñi ad utras
que uespas et ad laudes et ad tertiam Cap

Ecce dies ueniunt dicit
dñs et suscitabo dauid
germen iustum et reg
uabit rex et sapiens erit et fa
ciet iudicium et iusticiam in terra
In diebus illis saluabitur ad vi
iuda et israel habitabit confidenter
et hoc est nomen quod uocabunt
eum dñs iustus noster ad ix Ca

Erit in nouissimis diebus
spatus mons domus
dñi in uertice montium et ele
uabitur super colles et fluent

secundii ad pulsum pacis octoginta milia annorum … , *O gloriosissima regina misericordie, salutacio nobilissima, animam tuam ornatam omnibus preciosissimis donis omnium graciarum et virtutum amen. Ave Maria*; 2. k. 1r: hymn z notacją muzyczną na 6 głosów. – *Magnificat anima mea Dominum*; 3. 1v: fragmenty *Officium defunctorum, Matutinum:* ‖*carne mea videbo Deum meum Salvatorem. V. Quem visurus sum ego ipse …* , *Qui Lazarum resuscitasti …* , *Nunc, Christe, te petimus, miserere quaesumus, qui venisti redimere, noli dampnare redemptos*; 4. 1v: kolekty towarzyszące litanii do Wszystkich Świętych. – *Absolve Domine animas omnium fidelium defunctorum ab omni vinculo delictorum ut in resurrexionis gloria inter sanctos tuos resuscitati respirent ...* , *Deus cui est proprium miserere semper et parcere suscipe deprecacionem nostram…* , *Pretende Domine fidelibus tuis dexteram celestis auxilii, ut te toto corde perquirant …* .

II. K. 103v: Noty różnych rąk. *Deus iudex equitatis, pater summe pietatis …* , *Benedictio perpetuo benedicat nos Pater eternus …* , *Deus Pater omnipotens sit nobis* […] *et clemens …* , *Pro matutinis XIII Pater Noster, prime, tercie, sexte, none, completorio VIII Pater Noster … Item pro fratribus et benefactoribus XXX Pater Noster …* , *O gloriosa Dei genitrix virgo semper Maria, qui Dominum meruistis portare …* .

Oprawa

Deski bukowe, skóra jasna (silnie zabrudzona), guzy kościano-metalowe na obu okładzinach (4 – górna, 5 dolna), 1 zapięcie uszkowe na pasku skórzanym z bolcem na górnej okładzinie (zachowany bolec i blaszka mocująca). Dekoracja okładzin o kompozycji ramowej ze zwierciadłem, ślepo wyciskana strychulcem i tłokami z motywami floralnymi. Wyklejki niezachowane (na wewnętrznej stronie desek okładzin ślady po odbitym tekście gotyckim). Na wewnętrznej stronie górnej okładziny sygn. *1139*. Rejestr introligatorski.

Prusy Krzyżackie, 1. poł. XV w.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
[Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu] – sygn. *1139* (4. Standortkatalog, zob. Oprawa); k. 2r: pieczęć okrągła „Königl. u. Univers. Bibliothek Königsberg i. Pr."

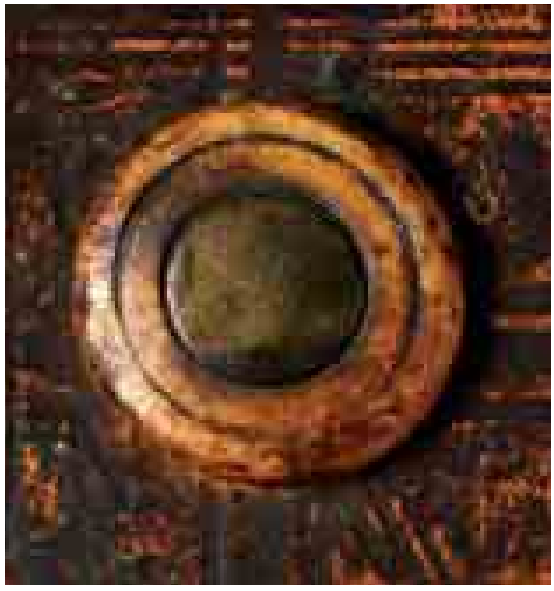

Il. 271. Rps 156/III, oprawa – guz kościano-metalowy

Kodeks powstał najprawdopodobniej na Sambii po 1400 r. (kalendarz wspomina Oktawę *Visitacio Mariae* wprowadzoną w 1400 r.), a przed 1425? (nota o śmierci biskupa sambijskiego Johanna de Saalfelda). Kalendarz zawiera m.in. noty o śmierci wielkiego mistrza Johanna von Tieffena (25 VIII 1497) i nieznanego komtura w Brodnicy oraz o konsekracji kaplicy na zamku w Królewcu w niedzielę po oktawie Narodzenia NMP. W kalendarzu dopisano wspomnienie św. Apolonii (9 II) i Oktawę św. Wojciecha (30 IV) – pierwszego patrona katedry w Królewcu (Rozynkowski, *Omnes Sancti*, s. 87-88). W litanii do Wszystkich Świętych wymienieni św. Wojciech i św. Stanisław (k. 100r), dopisana św. Apolonia (k. 100v). Kolektę o św. Apolonii dopisano także na k. 8v i 98v. Rękopis należał najprawdopodobniej do biblioteki katedralnej w Królewcu lub do wyposażenia kaplicy zamkowej tamże – inwentarz kaplicy wymienia cztery kolektarze (GAB, s. 40; Rozynkowski, *Studia nad liturgią*, s. 204). Po sekularyzacji Prus Krzyżackich znalazł się w bibliotece zamkowej księcia Albrechta Hohenzollerna: jest notowany w der Alte Standortkatalog z końca XVI w. (Xx 89: *Lectiones et Orationes sive Collectae praefixo Calendario*) i w katalogu M. Grabego Starszego z 2. poł. XVII w. (*Xx quarto 74*). Dalsze losy zob. Rps 3/I.

Bibliografia

ASK w BKG Oldenburg; Jähnig, *Katalog*, s. 266.

Il. 272. Rps 156/III, oprawa – górna okładzina, anonimowy introligator, Prusy Krzyżackie, 1. poł. XV w.

Il. 273. Rps 157/IV, *Biblia latina*, k. 175v: inicjał E(runt) – *Evangelium secundum Lucam*

Rps 157/IV

Łac. 1457. Papier. 31,5 × 21,5 cm. K. 386.

1. k. 1r-11v: ‖*Numquam aliquam in hac vita orta scilicet augustia cui unquam se subtraxitus definitusque Alkabicius in theorica planetarum dum stella aliqua ... >< ... sic Maria inter homines dulciter semper atque suaviter est post dolorem. Avicenna in libro fontis vite.*

2. k. 12r-232v: ***Biblia latina*** (*Novum Testamentum: ad Romanos – Evangelium secundum Ioannem*)

– Paulus servus Ihesu Christi vocatus apostolus segregatus in Ewangelium Dei … k. 12r-22: Rm; k. 22-32: 1 Cor; k. 32v-40: 2 Cor; k. 40v-44: Gal; k. 44v-48: Eph; k. 48-50v: Ph; k. 50v-52v: 1 Th; k. 52v-53v: 2 Th; k. 54-56: Col; k. 56v-59: 1 Tm; k. 59-61: 2 Tm; k. 61-62v: Tt; k. 62v-63: Phl; k. 63-71v: Heb; k. 72r-74v: Jc; k. 75-78: 1 Pt; k. 78-80: 2 Pt; k. 80-83: 1 Jo; k. 83v: 2 Jo; k. 84: 3 Jo; k. 84v-85: Ju; k. 85v-100v: Ap; k. 101-129v: Ac, k. 129v: *Finitus est Walkenberge anno MCCCC LVII octava die Octobris* [8 X 1457]; k. 130r-131r: puste; k. 132r-158v: Mt; k. 158v-175r: Mr; k. 175r-207r: Lc; k. 207v-232v: Jo, k. 232v: *Finitum est ipso die Ieronimi* [30 IX].

3. k. 233r-234v: ***Concordantia evangelistarum***

In primo quatuor concordant ewangeliste …

4. k. 235r-236r: ***Wykaz czytań ewangelicznych z incipitami od 1. Niedzieli Adwentu do 25. Niedzieli zwykłej***

5. k. 236v-239r: ***Sermones***

Rogavit Ihesum quidam phariseus Lucas 7 [, 36]. *– Ad dominum Zacheum venit Iesus non rogatus. Ad domum atque pharisei noluit venire ...* ><[238r] *... et corde contrito lacrimantibus oculis afflictis sensibus.*

– Si quis vult post me venire abneget se Mt 16 [, 24]. *Postquam Christus dixit superius, quod oportebat eum ire Ierusalem …* ><[238v] *… ecce venio cito et merces mea mecum etc.*

– Sequitur de sancto Luca. – Designavit Dominus et alios 72 etc. Lu X [, 1]. *Postquam Salvator ambulasset in quoddam castellum et dixisset cuidam volenti eum sequi wlpes foveas habent …* ><[239r] *… ne a praedicatoris voce per indigenciam lassetur.*

– De Simone et Iuda sermones aliquos. – Hos 72 misit Iesus in primo anno predicationis sue Lu IX, Mt X. Quando [?] *fecit sermonem in monte Tabor de 8 beatitudinibus ...* ><[239v] *… hii in sociali desiderio inhabitant et ne omittant tacent.*

k. 240r-241v: puste.

6. k. 242r-243v: ***Adaptaciones expositionis Symboli Apostolorum*** (Adaptacja wykładu Symbolu Apostolskiego Jana z Kwidzynia do niedziel i świąt roku kościelnego)

Incipiunt adaptaciones expositionis Cymboli Apostolorum scriptas tam ad dominicas per circulum annum quam ad sanctorum precipua [?] *festa. – Dominica prima Adventus est de adventu Christi in carnem ...*

>< *... dicte expositionis Cymbali tabulam vel festum consilere et consideret magnam scilicet oportunam. Expliciunt adaptaciones expositionis Cymbali ad sermones diebus dominicis atque festis.*

7. k. 244r-327v: **Johannes de Marienwerder**, ***Expositio Symboli Apostolorum***

– Pro tabula expositionis Symboli Apostolorum est sciendum ... ><[249v] *... arma Christi apparebunt in iudicio, articulo VII n.* [Prolog] *– Venite ambulemus in lumine Dei nostri. Isaie 2º* [, 5]. *Qui volumus ut debemus in fide credibilium ...* ><[258v] *... quia inane est sacrilegium sacramenta derelinquere imperfecta.* [Artykuł 1]. *– Credo in Deum Patrem omnipotentem, creatorem celi et terre. In hoc symbolo fides ...* >< *... qui stas in littore coelestis patrie me expectans, per Christum Dominum, qui tecum vivit et regnat. Amen, amen, amen.*

Por. RB 4780; *Catalogus BJ* I, cod. 297, 4, s. 355-356.

8. k. 328r–382r: **Ioannes Calderini**, ***Tabula auctoritatum et sententiarum Bibliae positarum in libris decretorum et decretalium***

Incipit tabula auctoritatum et sentenciarum Biblie positarum in libris decretorum et decretalium totarum secundum ordinem alphabeti domini Io[annis] *Calderini excellentissimi decretorum doctoris pie memorie. – Seriem huius tabule continentis auctoritates et sentencias Biblie prout in compilationibus decretorum et decretalium indcuntur ... Aaron Aaron post conflatum vitulum in summum sacerdotem est consecratus ...*><[382r] *… Zyzania dicatur messoribus: colligentes Zyzaniam colligite et alligate fasciculos ad comburendum. Mt XIII* [, 30]. *XXIII q. 1. In principio R*[equire] *eradicare a. Hoc opus peregi et festum sepissime fregi et sic est finis illius tabule* (Thorndike, *More Copyists' Final Jingles*, s. 324).

Ed.: Speyer 1481 (GW 5896). Por. RB 4280; Schulte, *Geschichte*, 2, s. 250; *Catalogus BJ* I, cod. 323, 2, s. 417.

9. k. 382v-386r: ***Sermones***

Feria quarta Pentecostes. – Ego sum panis vite Io VI [, 35]. *Eximius* [?] *Christus hoc dixit de sacro corpore et sanguinis sui ...* ><[384v] *... quicunque vitam eternam suscipit vivet in eternum, quia vita per quam omnia vivunt vivet in eternum. Quod nobis praestare dignetur.*

[385r] *– Convocatis Iesus 12 apostolis, dedit illis virtutem etc. Lu IX* [, 1]. *– Praedicatores solum salutem animarum querere debent ...* ><[386r] *... Ex quibus patet, quod extrema unccio quando peccata institutum est, sed quod ex peccato quandoque.*

*10. Wyklejka górnej okładziny: **Publius Ovidius Naso, *Metamorphoses***, lib. 5, 485-572

‖*tribulique fatigant triticeas messes et inexpugnabile gramen ...* >< *… Exigit alma Ceres nata secura recepta*‖

Ed.: *P. Ovidii Nasonis Metamorphoses*, wyd. Wiliam S. Anderson, Monachii et Lipsiae 2001 (Bibliotheca Scriptorum Graecorum et Romanorum Teubneriana), s. 117-120.

*11. Wyklejka dolnej okładziny: **Publius Ovidius Naso, *Metamorphoses***, lib. 6, 518-604

‖*Nulla fuga est capto, spectat sua praemia raptor ...* >< *… Nacta locum Procne, sacrorum pignora demit*‖

Ed.: *P. Ovidii Nasonis Metamorphoses*, s. 140-143.

Składki

1^{5+6} (k. 1-11), 2-31^{6+6} (k. 12-375), 32^{6+5} (k. 376-386).

Brak pierwszej i ostatniej karty rękopisu. Reklamanty na końcu składek 1-5, 8, 10, 12-17.

Pierwsza i ostatnia składka objęte pergaminową scyzurą, pełniącą także rolę wyklejki.

Znaki wodne

1. Dzwon k. 1-11 (niezidentyfikowany); 2. Id. Piccard 11, II 678 (1455), k. 12-23, 132-155; 3. War. Piekosiński, *Wybór znaków wodnych*, 1057 (1457), k. 24-131, 156-243; 4. Id. Piccard II/2, I 741 (1445-1457), k. 244--259, 264-267; Piekosiński, *Wybór znaków wodnych*, 857 (1455); 5. Id. Piccard II/3, XI 222 (1457-1460), k. 260-263, 268-327; 6. Id. Piccard II/3, XIII 182 (1457-1460), k. 328-351; 7. Id. Piccard XVI/2, VII 1896 (1459), k. 352-386.

Pismo i zdobienia

Brak schematu pisarskiego. Kursywa wielu rąk. K. 1r-11v: tekst w dwóch kolumnach, lustro tekstu: 23,5 x 14-15 cm. K. 12r-232v: tekst w jednej kolumnie, lustro tekstu: 22,5 x 13,5 cm. K. 233r-386: dwie kolumny, lustro tekstu: k. 233r-243v: 28-29 x 17,5--19 cm; k. 244r-327v: 21 x 13 cm; k. 328r-386r: 25-26 cm x 15,5-16 cm.

Na początku ksiąg biblijnych inicjały kaligraficzne rubrą z białymi rezerwami w korpusie litery, np. k. 72r: J(acobus), 13 wersów; 84v: J(udas), 18 wersów; 207v: I(n), 12 wersów. Lombardy na początku rozdziałów o wys. 2-8 wersów. Przekreślone rubrą wielkie litery. K. 233-243, 328-286: brak rubrowania.

Noty i glosy

I. Wyklejka górnej okładziny, spis tytułów ksiąg biblijnych: *Ad Romanos ...><... Actus.*

II. W tekście noty jednej ręki komentujące tekst Pisma Św.: k. 63r: *In primis ad cur apostolus Paulus in hac epistola scribenda non servavit morem suum ut vel vocabulum nominis sui vel ordinis describeret dignitatem …* , 71v: *Sunt epistole que canonice nuncupatur. Petrus est primus in ordine apostolorum …* , 86v: *Nicolaite a quodam dicto Nicolaus, qui commutabantur uxores suas omnibus et alias commutandas omnibus dixerunt et docebant …* , 131v: *Utrum Iudas peccavit mortaliter cognoscendo mirum suam quam presentat meretricem …* , *Utrum accipere uxorem non propter prolem sed solum propter delicacionem sit matrimonium absque filiorum generandorum intencione …* , 132r: *Iacob atque genuit Iudas et fratres eius. Licet Christus de Iuda duxerit tamen fratres cum eo nominantur …* , 133r: *Utrum congruum fuit Christum Iohannem habere suum precursorem. Responsio quod propter auditorium ad recipiendum Christi sanctitatem …* , 178v: *Ex quo angelus dixit ad patrem Iohannis: exaudita est oratio tua. Queritur utrum Iohannes per orationem patris fuit generatus an non …* , *Utrum beatus Iohannes fuit precursor in utero matris …* , 209r: *Beda cupiens secreta, cuius allocutionem plenius informiri ad misteria fidei …* . Obszerne noty do traktatu Jana z Kwidzynia, tej samej ręki, k. 284v-287v, 307v-309r, 311v-312v, 318r-323v, np. 318v: *utrum corpus glorificatum potest penetrare corpus non glorificatum …* ; 319r: *Item quamvis corpus penetrari possit a spiritu, non tamen spiritus a spiritu. Corpus omne glorificatum eandem habet subtilitatem spiritualem in se …* .

Oprawa

Deski dębowe, skóra jasna, malowana, 2 zapięcia zaczepowe na skórzanych paskach (zachowane zapinki i blaszki mocujące), ślad po ramce okienka tytułowego, u dołu dolnej okładziny ślady po nóżkach ochronnych i prawdopodobnie katenacji. Dekoracja okładzin o kompozycji ramowej ze zwierciadłem, wyciskana strychulcem, z obramieniem i grzbietem malowanymi na czarno. Wyklejki pergaminowe, z manuskryptów gotyckich (XIII w.). Na wyklejce górnej okładziny sygn. *9*, naklejka na grzbiecie z tą samą sygnaturą.

Pomorze Zachodnie, 3. ćw. XV w.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:

1. [Biblioteka kościoła NMP w Stargardzie] – sygn. 9 (zob. Oprawa).

Rękopis powstał w latach 1457-1460 (znaki wodne). Pierwsza część pracy została ukończona w Falkenbergu (najprawdopodobniej w miejscowości Brzezin, powiat pyrzycki) w 1457 r. Przypuszczalnie jeszcze w średniowieczu kodeks znalazł się w bibliotece kościoła NMP w Stargardzie: jest notowany w rękopiśmiennym katalogu Biblioteki z 1740 r. (BUMK, Rps 161/IV, k. 4rv: *codex IX*). Posiadamy jeszcze dwa inne kodeksy o tej samej proweniencji: 56/III i 59/III. Dalsze losy zob. Rps 56/III.

Bibliografia

Lothholz, *Programm*, s. 5-6, nr 9.

Il. 274. Rps 177/II, *Passio Domini nostri Iesu Christi*, k. 144r

Rps 177/II

Łac. Lata 80. XV w. Papier. 21,5 × 15 cm. K. 187.

Collectio sermonum. Passiones

1. k. 2r-25v: **Conradus Holtnicker de Saxonia OFM**, ***Speculum beatae Mariae Virginis***

Iesus Maria. – <I>ntravit Ihesus in quoddam castellum; et mulier quaedam Martha nomine excepit illum in domum suam. Lucas X [, 38]. *– Quia ut dicit beatus Hieronimus in sermone beatus Marie ventus, qui est capacior celos ...* [3r] *sic assumpcionis ipsius testatur hystoria quam sub brevitate prosequamur. Assumptio beate Virginis Marie, qualiter assumpta facta sit in quodam libello Ioannis ewangeliste legitur …* [3v] *Ave Maria gratia plena. Verbum bonum et suave personemus illud ave, quo nunciata est nostra redempcio … >< ... ille liberalissmus communicator tui benedictus fructus ventris. Qui cum Patre et Filio et Spiritu vivit et regnat Deus per infinita secula seculorum. Amen.*

Ed.: *Speculum Beatae Virginis*, wyd. L. Schmitz, Quaraccchi/Grottaferrata 1904 (Bibliotheca Franciscana Ascetica Medii Aevi, 2) – nasz tekst zaczyna się od s. 12 edycji; *Conradus de Saxonia OFM*, *Speculum seu Salutatio Beatae Mariae Virginis ac Sermones Mariani*, ed. Petrus de Alcantara Martinez, Quaraccchi/Grottaferrata 1975 (Bibliotheca Franciscana Ascetica Medii Aevi, 11). Por. RB 2016-2017; M. Andersson-Schmitt, M. Hedlung, *Mittelalterliche Handschriften der Universitätsbibliothek Uppsala*, t. 2, Stockholm 1989, C 76, s. 89.

2. k. 26r-32r: ***Sermones 2 de Concepcione et de peccato originali***

– Dominus possedit me in initio viarum suarum. Proverbum VIII [, 22]. *Beata Virgo Maria de se dicit illa, nam que Salomon scripsit ...*

– [k. 28r] *Alter sermo de Concepcione. Quemadmodum tempore illo quo Ioseph erat in Egipto omnes terre erant sub potestate pharaonis … >< ... istud festum in concilio Basiliensi est dotatum istis indulgenciis a primis vesperis centum dies, a missa totum, a secundis vesperis eciam centum, a* […] *centum.*

3. k. 32v-35: ***De s. Thoma***

– Nisi videro in manibus eius fixuram clavorum et mittam manum in locum clavorum. Joh. XX [, 25]. *– Dicit Gregorius plus nobis infidelitas Thome ad fidem quam discipulorum credencium fides profuit ... Nos ex verba proposita … >< ... et ubicunque est Pater et Filius ibi verissime est eorum nexus Spiritus Sanctus cum suis dulcedinibus cum eis est.*

4. k. 35v-37v: ***De nativitate Domini***

– Evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo: quia natus est Salvator mundi, qui est Christus in civitate David. Lucas II [, 10-11]. *– Dies huius sacratissime solenitatis fratres binum est multum celeberius, dies iocundissima, dies solennis ... >< ... nam praevia nativitate Domini acciperes‖*

5. k. 38r-40r: ***De s. Petro***

‖et secuti sumus te perpendamus amorem eciam ut dicit Leo papa. Petrus inter ceteros apostolos maiorum dileccionis fuit et fervoris ... >< ... Et anima eius ad infernum est accepta.

6. k. 40v-48v: ***Duplex sermo de Visitacione Beatae Mariae***

– Benedicta tu in mulieribus et benedictus fructus ventris tui. Lucas primo [, 28]. *– Hodie sancta Mater Ecclesia gaudiose celebrat festum Visitacionis beatissime Virginis Marie ...* ><[44v] *... Et ideo Mater Ecclesia canit hodie: O preclara stella maris.*

O przeÿasna gwyaszdo morska panno y mathko yrdzyna ktho
rasz przÿrodzoną Elsbÿethą nawyedzÿla a Ÿana twogym
Szynem oszwyeczyla, Czyebye prossym thego dnÿa swyathego
Racz bycz uczyecha wszelkyego szmothnego Oddal wyeczna
smÿercz daÿ nam cząsthką w nyebye myecz, Kthobye wo
layą wszyszczÿ wÿnnÿ, sczodra roszdawcza swyatheÿ nadzyeÿe
O studnÿcze nyeprzebrana. Czÿebye prossymÿ etc.

– Respexit humilitatem ancille sue. Lucas 1º [, 48]. *– Quis, quilibet, qui vult in altum volare prius se deprimit, deinde se in altum levat ...* ><[48v] *... ut per te nos suscipiat, qui per te datus est nobis. O benedicta per gratiam quam invenisti.*

7. k. 49r-64v: ***Collectio sermonum***

– De Concepcione. In conceptu per gratiam conservantem et replentem eam … ; 55r: *de s. Bernardo*; 56r: *de s. Bartholomeo apostolo*; 58v: *Decollatio s. Iohannis*; 61r: *de s. Augustino.*

8. k. 65r-92v: ***Collectio sermonum***

– De s. Iacobo. Tercium est peccatorum confusio et stans retro secus pedes Lucas 18 [, 13] *publicanus a longe stans etc. … – Iacob dilexi, Esav odio habui Mal 1* [, 2-3] *…* ; 69r: *de s. Petro in vinculis*; 71v: *de Inventione reliquiarum s. Stephani*; 72r: *De predicatoribus seu doctoribus*; 78v: *de s. Dominico confessore*; 82r: *de s. Laurencio*; 85r: *de Assumptione Mariae*.

Kazania *De sanctis* na dni 25 VII – 15 VIII.

9. k. 93r-140v: ***Collectio sermonum***

De Annunciacione Virginis Glorisissime Marie. ‖ad hoc et incomprehensibilia iurispositionis modi Spiritus Sanctus superveniet etc. a Patris preparatur unde virtus Altissimi obumbravit tibi a filio impregnator unde quod nascetur sanctum etc. [Lc 1, 35] *…* ; 98v: *de s. Ambrosio episcopo et doctore*; 100v: *de s. Georgio martyre*; 103r: *de s. Petro*; 105r: *de s. Philippo*; 105v: *de doctoribus (Dominico, Francisco vel Anthonio)*; 106r: *de mortuis*; 107r: *de electionis potestate*; 108r: *de dominico* [?] *iudicio*; 108v: *de angelo*; 110v: *de s. Iohanne ante portam latinam*; 112v: *de ss. Philippo et Iacobo*; 116r: *de s. Philippo. – Hi rogaverunt Philippum Domine volumus etc.* [Jo 12, 21]. *– Officium prelatorum est adducere animas ad Ihesum ...* ; 117r: *de s. Silvestro. – Item Iudeorum per sapienciam scripturarum …* ; 118r: *de s. Sebastiano*; 118v: *de ss. Fabiano et Sebastiano*; 119v: *de s. Agnete*; 122r: *de s. Vincentio*; 126v: *de conversione s. Pauli*; 131r: *de Purificatione Virginis Marie. – Suscepimus Deus misericordiam tuam in medio templi tui* [Ps 47, 10]. *– Sicut expectatum Dominum diversa preerunt nuncia* [!] *sic et natum diversa prosequuntur cantica …* ; 137v: *in cathedra Petri.*

10. k. 141r-143r: ‖*carmine celos tangebat. Dominumque* [?] *mixum scala angelos etc. Hec est crux per quem Christus rex celorum ad se traxit omnia cum solus dixit: ego autem cum exaltatus fuero* [Jo 12, 32] *...* >< *… adiuva me Domine Deus Pater et libera me secundum multitudinem miseracionum tuarum.*

11. K. 144r-145v, 147r-148v, 151rv, 162r: ***Passio Domini nostri Iesu Christi secundum Mattheum***

– *Et ubi Mattheus siluit aliorum subvectatur testimonium. – Item illo tempore dicit Iesus discipulis suis: scitis quia post biduum Pasca fiet et filius hominis tradetur ut crucifigatur* [Mt 26, 2] ... ><[162r] … *Illi autem abeuntes munierunt sepulcrum signantes lapidem cum custodibus* [Mt 27, 66].

Por. *Catalogus BJ* VIII, cod. 1297, 2, s. 141.

Pasja wg św. Mateusza uzupełniana fragmentami z Ewangelii św. św. Marka, Łukasza i Jana oraz utworami i komentarzami pasyjnymi, m. in. fragmentami *Vita Christi* Ludolfa z Saksonii

a. 143v: – *Item abiit secundo et oravit eundem sermonem: Pater* [si] *non potest calix hic transire a me, nisi bibam illum, fiat voluntas tua* [Mt 26, 42]. – *Dicit secundum Ieronimum: Si non potest salvari genus humanum nisi me occiso … >< … Tunc sic oranti appropinquat angelus primus ut ostendit domino Iesu funes grossas, dixit domine Iesu scis quia*‖

b. 146r: – *Egressus Ihesus trans torrentem Cedron* [Jo 18, 1]. – *Augustinus. Correus profluxio humani mortalitatis …*

c. [k. 146a: między k. 146 i 147] *Planctus apostolorum tempore capcionis Christi. – Attende nunc diligenter et vide quomodo Dominus Ihesus patitur se capi et ligari …*

d. 149r: *Verba et planctus Domini Ihesu crucem portantis ad suam matrem. – Tunc imponunt humeris eius crucem ponderosam …*

e. 150r: *Planctus in crucifixione ex Vita Christi. – Congrue autem Dominus talem genus elegit passionis …*

f. 152r: [*De septem verbis*] – *Nam unus de latronibus, qui pendebat scilicet Gesmas, qui malus erat a sinistra blasfemabat eum …*

g. 152v: *Planctus Marie et dolor sub cruce. – Doluit acriter passus est Dominus Ihesus dum de cruce inspexisset matrem, asperato dolore wulneratum est cor eius et precipue propter tria …*

h. 153v: *Planctus post flagellacionem ex Vita Christi. – Dominus Ihesus Christus flagellabatur pro peccatis nostris que sunt immirabilia ...*

i. 155r-157v: – *Ecce morior cum nichil horum fecerim, que isti maliciose composuerunt adversum me. Daniel XIII* [, 43]. – *Ista verba dixit illa innocens Susanna de eis, qui eam morti tradere voluerunt ... sic congrue ista verba potuit dicere Cristus Ihesus … cum esset innocentissimus. Ecce morior etc. Consuetudo apud magnificos et venerosos homines est huiusmodi quod amico mortuo … >< … Te ergo salutamus et gratiam per te assequi postulamus dicentes: O crux ave.*

Ten sam tekst do słów *Ecce morior etc.*: k. 169r; od słowa *Consuetudo*: k. 168r.

j. 158r-159r: – *Notandum secundum Philosophum 1 Philosphi, quod tunc arbitramur unumquodque scire cum causas primas cognoscimus, ut ergo magis cognoscamus passionis dignitatem ...*

k. 159r-161v: – *Notandum quod buffones et vespertiliones videre non possunt solem et lumen eius … >< … Feria quinta scilicet die asimorum in qua necesse erat precepto legis occiditur agnus paschalis* [Lc 22, 7] *… O mater dilecta tibi non est aliquid denegandum, sed quia in his que Patris mei*‖

l. 162v: *Epilogus passionis Christi ex Vita Christi. – Multa vero et alia Dominus Iesus passus est, que ewangeliste non scripserint pro nobis ... >< … osculum proditoris, vexacionem cortis, comprehensionem et legacionem cohortis*.

m. 163r: – *Et licet hec et multa alia Dominus Ihesus passus fuerat pro redempcione humana ut impleretur illud Joh. XI: expedit vobis ut unus moriatur homo pro populo* [Jo 11, 50] ...

k. 163v: pusta.

12. ***Traktaty i komentarze pasyjne***

a. 164r-165v: ***De passione Christi***

– *Miseremini mei, miseremini mei, salte vos, amici mei, quia manus Domini tetigit me. Iob XIX* [, 21]. – *Beatus Iob secundum Gregorium librum 3 Moralium c. secundum typum* [?] *tenet et spem gerit nostri in passione positi Redemptoris ... >< … per gratiam in presenti et per gratiam in futuro. Ad quam nos perducat ipse dulcissimus Ihesus Cristus, qui vivit etc.*

b. 166rv: – *Utrum quilibet Christianus debeat hodie audita Christi passione ei compati flagellari mori lacrimari in corde ac velle pro eo pati flagellari et mori ... >< … scriptura sacra quoslibet fideles veros salutifere crucis* [?] *Christi signaculo docet tam corpore quam cordi insequiri.*

c. 167rv: – *Contempleris etiam bene Dominum et Salvatorem tuum gira* [?] *et regira* [!]*, volve et revolve, a latere in latus ... >< … Non solum legamus hec omnia, sed et mente feramus ea, sufficiencia enim sunt hec continue revoluta universam iram destruere.*

d. 168r: – *Conswetudo apud homines est huiusmodi quod amico mortuo … >< … Te ergo salutamus et gratiam per te assequi postulamus dicentes: O crux ave spes unica passionis hoc tempore auge piis iusticiam.*

Ten sam tekst: k. 155r-157v.

e. 168rv: – *Cristus passus est pro nobis vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia eius dicit Bonaventura in Vita Cristi … >< … concurunt undique cives et advene tam mayores quam eciam vilissimi, ribaldi ac potatores.*

f. 169r-170v: ***De passione Domini ex Speculo morali et gripfith* [?] *et Vita Christi***

– *Ecce morior cum nihil horum fecerim, que isti maliciose composuerunt adversum me. Daniel XIII* [, 43]. – *Ista verba dixit illa innocens Susanna de eis, qui eam morti tradere voluerunt ... sic congrue ista verba potuit dicere Christus Ihesus … cum esset innocentissimus. Ecce morior etc. In quibus verbis duo tanguntur. Primum est passionis Christi lamentabilis acerbitas … >< … docet autem passio Christi tua tres: 1º quam odiosa sunt Deo vicia, 2 quam lacrimosa inferni supplicia, 3º quam gratiosa* [?] *celi gaudia.*

Ten sam tekst do słów *Ecce morior etc.*: k. 155r.

g. 171r-180r: ***Ex Speculo morali***

– *Circa passionem Domini itaque Salvatoris per quam talis et tanta redempcio facta est consideranda sunt octo cordibus nostris medullitus imprimenda ... >< … et ait illis scilicet iudicibus et consiliariis: ecce morior … Et amplius nichil respondit ad sentenciam.*

Por. Vincentius Bellovacensis, *Speculum morale*, Dovai 1624, lib. I, pars IV, d. 12-19.

h. 180v-183v: – *Tristis est anima mea usque ad mortem Mattheus XXVI* [, 38]. – *Passio Domini nostri Ihesu Christi quam pro nobis hodie sustinuit peccatorum sit ablucio ... >< … Et ille est ymmus de quo dicunt ewangeliste. Et ymno dicto exiverunt in montem Olivarum.*

k. 184v: pusta.

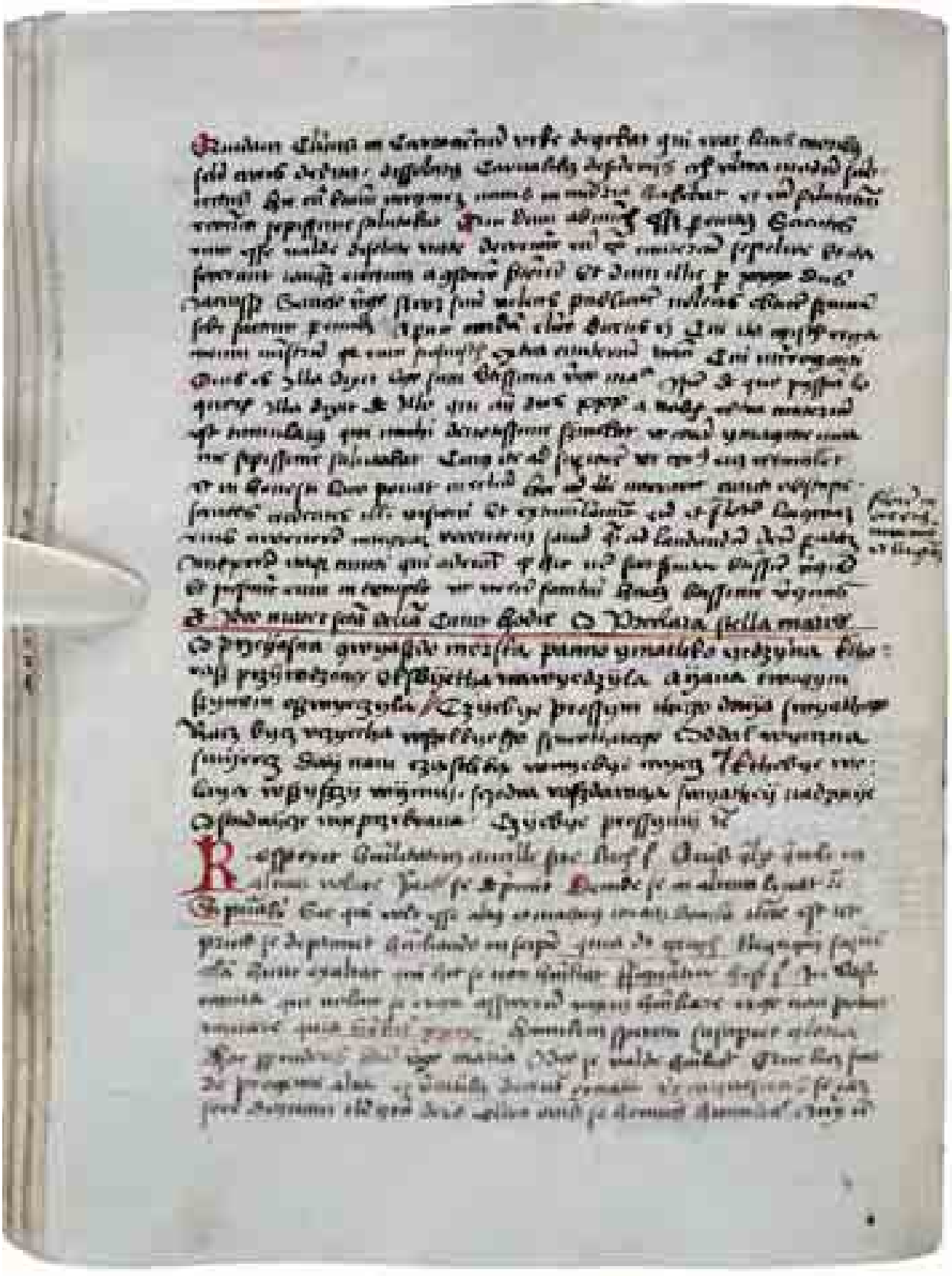

Il. 275. Rps 177/II, *Sermo de Visitacione Beatae Mariae*, k. 44v

13. k. 185r-186v: ***De undecim millibus virginum***

– *Undecim milium virginum passio hoc ordine celebrata fuit. In Britania namque rex christianissimus quidam fuit nomine Nothus vel Maurus ... >< … recedentibus cunctis et paulo post redeuntibus ipsum migrasse ad Dominum invenerunt.*

Ed.: Iacopo da Varazze, *Legenda aurea*, wyd. G. P. Maggioni, Firenze 1998, cap. 154, s. 1073-1078.

Składki

$1\text{-}3^{6+6}$ (k. 2-37), 4^{6+5} (k. 38-48), 5^{8+8} (k. 49-64), $6\text{-}7^{7+7}$ (k. 65-92), $8\text{-}11^{6+6}$ (k. 93-140), 12^{2+1} (k. 141-143), 13^{10+8} (k. 144-161), 14^{3+3} (k. 162-167), 15^{9+8} (k. 168-184), 16^{3+0} (k. 185-187).

Wycięte karty po k. 48, 142, 159, 179, 186. Pierwotna foliacja na k. 93-101: *62-70* (składka 8), k. 117--140: *26-49* (składki 10-11). Współczesna foliacja ołówkiem.

Znaki wodne

1. Id. Piccard 2/3, XV 351 (1482, 1483), k. 1-25, 38--48; 2. War. Piekosiński, *Wybór znaków wodnych*, 873 (1484), k. 26-37; 3. Znak bardzo słabo widoczny, niezidentyfikowany, k. 49-64; 4. Wołek z podwójnym prętem, niezidentyfikowany, k. 65-80, 82-83, 88-89, 91-92; 6. War. Piccard 8, IV 79 (1477), k. 81, 84-87, 90, 93-118, 127-128; 7. Wołek z podwójnym prętem z krzyżem zakończonym prostą pięcioramienną gwiazdą, niezidentyfikowany, k. 119-126, 129-143; 8. War. Piekosiński 1092 (1484), k. 144-184; 9. Półksiężyc, niezidentyfikowany, k. 187.

Pismo i zdobienia

Tekst w jednej kolumnie. Kursywa wielu rąk. Lustro tekstu: 1. k. 1-48: 16 × 11 cm; 2. k. 49-64: 18 × 12,5 cm; 3. k. 65-92: 17,5 × 11; 4. k. 93-140: 17 × 11,5; 5. k. 141--186: 17,5 × 12 cm.

Rubrą: tytuły kazań lub traktów, inicjały o wysokości dwóch wersów, znaki akapitu, przekreślenia wielkich liter, podkreślenia cytatów biblijnych. Utwór 11, k. 144r: inicjał P(assio) o czerwono-czarnym korpusie, wys. 4 wersów. Imiona ewangelistów minuskułą, rubrą. W pierwszym utworze i w całym rękopisie pozostawione wolne miejsce na inicjały. Rączki: k. 65, 169r.

Il. 276. Rps 177/II, k. 144r: inicjał P(assio)

Noty i glosy

Wielu rąk. K. 1r: *Poszdrowye y poklenye. Clare sanctorum senatus apostolorum princeps orbis terrarum* (RH 3336; AH 53, s. 367, nr 228), 2r: *sex sexterni cum exemplis et duo alii*, 41r: *Maria et Elizabeth fuerunt in 2º gradu quia fuerunt filie duarum sororum scilicet Anne et* [..]*Marie*; 141v: *Christus factus est obediens nobis usque ad mortem*, 142r: *humilitas advocatus Christi interrogtur ut respondeat …* , 147v: *Dabit percucienti se maxillam*, 148r: *tunc Ihesum posuerunt in carcerem* et *se* [?] *iverunt dormitum et ibi a garcionibus illudi-*

tur ignominiose, quod tacuerunt ewangeliste … , 150v: *Tenor sentencie damnacionis Cristi. – In ewangelio Nicodemi scribitur … Thribunal iudicis in quo II latrones iudicat. Nos Pylatus ab imperatore Romanorum iudex constitutus …* , 151r: *Primum verbum fuit pie interpellacionis, quando pro suis crucifixoribus: Pater ignosce illis quoniam nesciunt quid faciunt* [Lc 23, 34]; [kartka między k. 151 i 152] *Secundum verbum fuit pie remissionis et devocionis cum dixit: amen dico tibi …* , na odwrociu: *Salve festa dies quinque vulnera cuncta coherentes … vulnera Christi quinque. Milia. CCCC. LXXXX* [1490?], 154v: *Zuzanna interpretur lilium vel gaudium …* , [kartka między k. 156 i 157] *Christi innocenciam profitentur eciam mali: Iudas, Pylatus, uxor Pylati, latro in cruce, centurion*, 157v: *Deus Pater voluit pati Christum propter misericordiam et hominis miseriam, Iudas propter avariciam, iudeus propter invidiam, diiabolus propter maliciam*, 172v: *Ex Leonardo de Utino*; 173r: *Vide do hoc ipsa post aliquas cartas ibi nos legemus: habemus*, [kartka między k. 180 i 181] *quis, quia Dominus Deus, quare ut liberetur, homo reus; qualis, quia innocens mittus amabilis ut erpiatur homo dampnabilis …* , 184r: *Ecce angelus princeps Michael astitit confortans eum. Simon de Cassia. O salus et spes generi humani te omnes expectant …* .

Oprawa

Zdefektowana (brak górnej okładziny), deska bukowa, skóra brązowa, 2 zapięcia prawdopodobnie zaczepowe na skórzanych paskach (zachowane blaszki mocujące). Dekoracja o kompozycji ramowej ze zwierciadłem, ślepo wyciskana strychulcem i tłokami z motywami floralnymi oraz tarczą herbową z gmerkiem i inicjałami „I C". Wyklejka papierowa; antefolium z wpisem własnościowym (zob. Historia) i śladem po wyklejonej rycinie; postfolium z rysunkiem przedstawiającym pierścień wypełniony ornamentem plecionkowym. Po antefolium i po postfolium wszywki z pergaminowego rękopisu hebrajskiego, najprawdopodobniej z tekstem z Księgi Kapłańskiej. Na dolnym obcięciu kart napis czarnym atramentem: *Passiones.*

Kraków, *Monogramista I C*, około 1500.

Zob. A. Lewicka-Kamińska, *O trzech introligatorach krakowskich z przełomu XV i XVI wieku*, Kraków 1980, s. 6-9 (tamże wcześniejsza literatura); *Poolse boekbindkunst*, nr kat. 27-31; Storm van Leeuwen, *The Golden Age*, s. 25-26, nr kat. 15-17; Wagner, *Cymelia*, s. 178.

Historia kodeksu

Noty i znaki własnościowe:
1. [Franciszkanie?] – k. 1v: *Za*[…]*se semino* [?] *Anthoniyo de Masovia fratris ordinis minorum salutem in domino Jesu Cristo in quo est nostris salus frater An*[…] *quia estis maniacus male* […].
Nota w całości lub częściowo zamazana.
2. [Lasocki Czesław]

Rękopis powstał najprawdopodobniej w środowisku franciszkańskim (nota na k. 1v) w latach 80. XV w. (znaki wodne). Pochodzi z biblioteki hrabiów Lasockich: Czesława (1852-1891) i Zygmunta (1867-1948) z Krakowa. „Depozyt hrabiego Lasockiego", liczący 152 pozycje, wpłynął do Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu po 1948 r.

Zob.: J. Dunin-Borkowski, *Almanach błękitny: genealogia żyjących rodów polskich*, Lwów, Warszawa [1909], s. 534-535; A. Szklarska-Lohmannowa, *Lasocki Zygmunt Bronisław Feliks (1867-1948)*, w: PSB, t. 16, s. 551-554; Archiwum BUMK, spis 1/304 (Depozyt hr. Lasockiego), poz. 93: „Rps z XV w. z inkunabułem i drzeworytem".

Il. 277. Rps 251b/V, k. 3v

Rps 251 b/V

Niem. 2. poł. XIV w. Perg. 30 × 23 cm. K. 4.

k. 1ra-4vb: **Nikolaus von Jeroschin*, Di Kronike von Pruzinlant***

Fragmenty dwóch arkuszy (niegdyś oprawa rękopisu 251/III). Szczegółowy wykaz zachowanych wersów: Päsler, *Deutschsprachige Sachliteratur*, s. 185-186.

Lit. zob. BUMK, Rps 54/III (Nikolaus von Jeroschin, *Di Kronike von Pruzinlant*).

Pergamin

Dwustronnie szlifowany, gruby. K. 1, 4 – brak możliwości określenia gatunku, lico całkowicie zeszlifowane, k. 2-3 – owczy.

Pismo i zdobienia

Tekst w dwóch kolumnach. Lustro tekstu 25,5 × × 15,5 cm. Tekstura jednej ręki.

Inicjały rozdziałów o wys. 2 wersów na przemian czerwone i niebieskie, tytuły rozdziałów, przekreślenia wielkich liter – rubrą.

Historia rękopisu

1. [Biblioteka kościoła w Galinach (Gallingen)] – sygn. Tit. III. 18 (naklejka na grzbiecie pergaminowej oprawy Rps 251/III).

Dwa arkusze ze średniowiecznej kroniki Mikołaja von Jeroschin zostały użyte do oprawienia tomu recesów sejmu Prus Książęcych z lat 1580-1582 („Landtags abschiede vom Jahre 1580-1582"), pochodzącego z biblioteki kościoła w Galinach (Gallingen) k. Bartoszyc, ufundowanej w 1726 r. przez Gottfrieda Heinricha zu Eulenburg, kanonika kapituły we Fromborku. W 1946 r. rękopis wraz z całą bibliotekę z Galin (552 woluminy starych druków i 8 rękopisów) trafił do Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu. Tutaj w 2002 r. w czasie konserwacji oddzielono pergaminową oprawę od bloku kodeksu, który otrzymał nową oprawę. Naklejka z sygn. Tit. III 18 zaginęła.

Por. Ł. Żywulski, *Stan badań na kolekcją starych druków pochodzących z biblioteki kościoła parafialnego w Galinach k. Bartoszyc*, w: *Studia z dziejów książki i prasy*, red. Z. Kropidłowski, D. Spychała i K. Wodniak, Bydgoszcz 2010, s. 159-175 (nie wspomina naszego rękopisu).

Bibliografia

Dokumentacja konserwatorska rękopisu „Landtags abschiede vom Jahre 1580-1582, Königsberg", Rps 251/III, [kps], Toruń 2003 (Sekcja Rękopisów BUMK); Päsler, *Deutschsprachige Sachliteratur*, s. 185-186; Klein, Päsler, *Neue Fragmente*, s. 81-84; Thorn/Toruń, Universitätsbibl., Rps 251/III, w: http://www.handschriftencensus.de/2838 (dostęp 10.08.2014).

Il. 278. Rps 1153/I, Geert Groote, *Vigiliae defunctorum*, k. 1r

Rps 1153/I

Niderlandzki. 2. poł. XV w. Perg. 16,5 × 11,5 cm. K. I + 39 + I.

1. k. 1r-26r: **Geert Groote,** ***Vigiliae defunctorum***

– Hier beghint die vigeli invitatorium. – <M>I hebben ombeuanghen die suchtinge des dodes die pijnlike seer der hellen hebben mi. Psalmus. – Cuemt laet ons seer virrouwenten heir ... ><[26r] *Collecte. Neighe he dine oren … Overmits onsen heren Ihesum Christum dinen zoen di mitti leuet ende regniert in enicheit des heilighen gheestes een god ewelic sonder eynde. Amen.*

Ed.: van Wijk, s. 156-195.

2. k. 26r-28v: ***Komuniongebete*** (*Modlitwy na Komunię, modlitwa ku czci NMP*)

Alsmen ten heilighe sacrament willen gaen les dit gebet. – <W>Es ghegruet alre heilichste lichaem ons herren onthouden in der heilighe sacramente ... ><[30v] *… Wes ghegruet alre heilichste Maria moeder godes … verlos ons van alle quade ende bid voir mijn sonden. Amen.*

k. 28r-29r: Jo 1, 1-14; k. 29r-30r: *– Het was een deuoet liden mensche die begheerde te meten van onsen lieuen here waer an hi hen liefste dienen mochte …*

Por. *Katalog Darmstadt*, 1, nr 3, Hs 1002, k. 176r, s. 34 (wcześniejsza literatura).

3. 31r-33v: ***Passionsgebet*** (*Modlitwa pasyjna, ku czci NMP, do św. Piotra, św. Erazma*)

– Item die dese VII ghebedekijn mit VII Pater Noster ende Ave Maria leset al kuielende von die wapenen ons heren die verdient XLVIm iaer ende XL daghen aflaets. Ghebet. – <O> here Ihesu Christe ic aenbede di hanghende an den [cruce] *...* ><[33v] *Collecta. Verlene ons almachtighe god dat wi die dauer begaen … sonden verlost werden bi Christum onsen here. Amen.*

Por. *Katalog Darmstadt*, 1, nr 3, Hs 1002, k. 201rv, s. 36 (wcześniejsza literatura).

4. 33v-38r: ***Hymne zum Angesicht Christi*** (*Hymn do oblicza Chrystusa, modlitwy do św. Andrzeja, Imienia Jezus, św. św. Barbary, Apolonii, Katarzyny*)

– Hier beghint een ghebet dat ghemaect is in die eren ons heren aenschijn … [34r] *– <G>od gruet v heilighe aenschijn ons heren in welken blinket die ghedaente des godliken lichtes ...* ><[37v] *… ende verdienten moeten comen totten* [38r] *beich die Christus is die mitti leuet ende regniert ewelic. Amen.*

Por. *Katalog Darmstadt*, 1, nr 21, Hs 1834, k. 178r, s. 90 (wcześniejsza literatura); Schneider, *Die Deutschen Handschriften*, Cgm 5246, k. 65v-66v, s. 578.

5. 38r-39v: *– Dit ghebet salmen lesen voer die ghelouighe zielen ende het is gheheten van weerdicheden dat gulden ghebet … – <O>ntfruchtsame ende verscrickelike god dien die enghelen ontfruchten ende die archangelen anbeden ...* ><[39v] *... Maria bidt voer dese ziele ende al dat hemelsche heerscap dat si god verlichten wil mitten ewighen lichte. Pater noster. Ave Maria ende Glorie si den va. Alst was, al wt.*

Por. G. I. Lieftinc, *Bibliotheca Universitatis Leidensis. Codices Manuscripti. V. Codicum in finibus Belgarum ante annum 1550 conscriptorum, qui in bibliotheca universitatis asservantur*, 1, *Codices 168-360*, Lugduni Batavorum 1948, Ltk. 324, k. 108v.

Składki

$1\text{-}4^{4+4}$ (k. 1-32), 5^{3+4} (k. 33-39). Reklamanty na końcu składek 1-3.

Pergamin

Owczy; średnio cienki, dwustronnie szlifowany, gładki, bez cer, naturalnych krawędzi i otworów.

Pismo i zdobienia

Wykreślony schemat pisarski, liniowanie. Tekst w jednej kolumnie, lustro tekstu: 7 × 9,5 cm. Tekstura jednej ręki.

Nazwy części oficjum, tytuły modlitw – rubrą. W tekście liczne drobne inicjały (lombardy) o wys. 1-2 wersów, czerwone i błękitne o jednolitym bloku litery.

8 mniejszych inicjałów kaligraficznych na początku poszczególnych części oficjum i modlitw: k. 4v, 9r, 13v, 18v, 26r, 31r, 34r, 38r, o wys. ok. 3 wersów, z kaligraficznymi wypustkami o nerwowym dukcie wici, w drobnych zakolach podbarwianą na zielono.

K. 1r: większy inicjał ornamentalny M(I), wpisany w obrys czworokąta, o wys. 9 wersów. Korpus litery dwudzielny, czerwono-błękitny, granica między strefami podkreślona przerwą. Strefa wewnętrzna błękitna, uformowana w parę naprzeciwlegle położnych kwiatów. Tło inicjału wypełnione błękitnym filigranem pączkowym, światło – czerwonym filigranem palmetowym, podmalowanym światłocieniowo zielenią. Z inicjału wyprowadzona na prawy margines kaligraficzna wypustka, obejmująca całą wysokość karty (ok. 150 mm), w formie czerwonej wici o licznych zwojach, podmalowanych w zakolach zielenią, wzbogacona ziarnami. Z kolumn litery dwa symetryczne pionowe odgałęzienia wyrastają na margines górny. Na prawym marginesie dwie linearne, wielopłatkowe rozety malowane czerwienią, podbarwione w krawędziach płatków na zielono, otoczone wieńcem drobnych, nerwowo malowanych piórkiem „pętelek" z ziarnami.

K o m e n t a r z

Forma inicjałów wywodzi się z tradycji inicjałów filigranowych o dwudzielnych korpusach i zdradza styl północnoniderlandzki (np. Amsterdam, Gouda) 2. poł. XV w. Stanowią o nim: budowa dwudzielnego korpusu inicjału 1r, ze światłocieniowo malowanymi palmetami w świetle liter; dyspozycja wypustek w obrębie marginesów, pojedyncze motywy dekoracyjne wypustek (podbarwiane zwoje, motyw akantu i wielopłatkowe kwiaty – 1r, liczne swobodnie rzucone ziarna), kolorystyka (łączenie czerwieni z ziemią zieloną). Analogii dostarczają m.in. inicjały w kodeksach północnoniderlandzkich ze zbiorów w Groningen (UB, Hs 220), Hadze (KB, ms 71G52), Lejdzie (UB, Bpl. 2782, Ltk. 223), Londynie (BL, Harley 2939).

Oprawa

Karton, pergamin biały. Wyklejki papierowe. Na przedniej wyklejce ekslibris miedziorytniczy nieokreślonego właściciela z XVIII w.

Warsztat nieznany, XVIII-XIX w.

Historia kodeksu

Rękopis powstał w północnych Niderlandach w 2. poł. XV w. Nie znamy jego dalszych losów. Został nabyty w antykwariacie „Dom Książki" w Bydgoszczy w 1968 r. w drodze wymiany (inwentarz rękopisów BUMK, W. 3334/68).

Il. 279. Rps 1153/I, k. 1r: inicjał M(I)

Konkordancja sygnatur – ostatnich przedwojennych i obecnych

SUBK [GB] U.a. 9.80	Rps 1/I
SUBK [GB] U.a. 8.80	Rps 2/I
SUBK 1564	Rps 3/I
SUBK 1574	Rps 5/I
SUBK 906	Rps 6/I
SUBK 1849	Rps 8/I
SUBK 1250 ?	Rps 9/I
SUBK 907b	Rps 10/I
SUBK 2641	Rps 11/I
SUBK 1783	Rps 12/I
SUBK 1190	Rps 13/I
SUBK 1177	Rps 14/II
SUBK 1361	Rps 15/II
SUBK 1558	Rps 20/II
SUBK 903	Rps 21/II
SUBK 1960	Rps 23/III
SUBK 142	Rps 24/III
SUBK 1194a	Rps 25/III
SUBK 54	Rps 27/II
SUBK 1135	Rps 29/III
SUBK 32	Rps 30/III
SUBK 1343	Rps 31/III
SUBK 1712	Rps 32/III
SUBK 1319	Rps 34/III
SUBK 1273	Rps 35/III
SUBK 30	Rps 36/III
SUBK 1128	Rps 37/III
SUBK 1291	Rps 38/III
SUBK 1260	Rps 39/III
SUBK 890b	Rps 40/IV
SUBK 1237	Rps 41/III
SUBK 95	Rps 43/III
SUBK 891	Rps 44/III
SUBK 19	Rps 45/IV
SUBK 111	Rps 46/III
SUBK 1290	Rps 47/III
SUBK 1267	Rps 48/III
SUBK 889	Rps 50/IV
SUBK 1284	Rps 51/III
SUBK 1326	Rps 52/III
SUBK 1547	Rps 54/III
SUBK 1761	Rps 55/IV
[Stargard] 37	Rps 56/III
[Stargard] 29	Rps 59/III
SUBK 1140	Rps 63/III
SUBK 891b	Rps 64/III
SUBK 4	Rps 65/V
SUBK 7	Rps 66/V
SUBK 6	Rps 67/V
SUBK 887	Rps 68/V
SUBK 1047	Rps 69/V
SUBK 2435	Rps 70/III
SUBK 75	Rps 72/V
SUBK 1735	Rps 74/III
SUBK 1293	Rps 75/III
SUBK 886	Rps 76/V
SUBK 1152	Rps 77/II
SUBK 1556	Rps 78/II
SUBK 1853	Rps 82/I
SUBK [WB] 16.4°	Rps 83/I
SUBK 1859	Rps 84/I
SUBK 1848	Rps 85/I
SUBK 2556	Rps 86/II
[Chojnice] J. 79, 1	Rps 100/I
SUBK 888b	Rps 144/IV
SUBK 1103	Rps 154/IV
SUBK 1088	Rps 155/IV
SUBK 1139	Rps 156/III
[Stargard] 9	Rps 157/IV
SUBK	Rps 158/IV
[Lasocki]	Rps 177/II
[Galiny] Tit. III. 18	Rps 251 b/V
?	Rps 1153/I

1. Indeks cytowanych rękopisów

Sygnatury rękopisów Biblioteki UMK zostały podane w skrócie, np. Rps 5/I = 5.

A

Amiens, BM: ms. 190 – 5 (Pismo i zdobienia)

Angers, BM: ms. 17 – 5 (Pismo i zdobienia)

Aschaffenburg, Handschriften der Stiftsbibliothek und der Stiftskirche, Ms. Perg. 23 – 67, nr 2

Augsburg, Universitätsbibliothek: cod. II.1.2° 201 – 47, nr 2

B

Berlin
- Geheimes Staatsarchiv – Preußischer Kulturbesitz: A 191 – 76
- Staatsbibliothek: Ms. lat. fol. 977 – 56, nr 14; Ms. germ. Q. 42 – 83; Hs. 62 – 85; Ms. Diez. C fol. 64 – 154, nr 1

C

Cambridge
- Harvard University, The Houghton Library: Ms. Typ. 463 – 85
- Parker Library: ms. 520 – 31, nr 4; 75, nr 2
- University Library: Dd.8.11, Mm.4.22 – 66; Ee.5.5, Dd.1.12 – 67

D

Darmstadt, Landes- und Hochschulbibliothek: Hs 18 – 100, nr 10,1; Hs 84 – 47, nr 1; Hs 193 – 1, nr 3; Hs 762 – 3, nr 11; Hs 968 – 1, nr 19; Hs 1002 – 1, nr 2; 1153, nr 2-3; Hs 1102 – 3, nr 11; Hs 1127 – 100, nr 5, nr 10,1; Hs 1834 – 1, nr 1, 13, 16; 1153, nr 4; Hs 1908 – 1, nr 12, 19; Hs 1933 – 1, nr 16; Hs 1938 – 1, nr 10; Hs 2054 – 69; Hs 2133 – 69; Hs 2147 – 69; Hs 2189 – 69; Hs 2242 – 100, nr 10,1; Hs 2441 – 69.

E

Erlangen, Universitätsbibliothek: ms 596-597 – 65, nr 3

G

Gdańsk, Biblioteka PAN: Ms. 2153 – 59, nr 1 rece: nr 1 d; Ms. 2670 – 78, nr 2; Ms. Mar. F 250 – 100, nr 10,1

Graz, Universitätsbibliothek: Ms. 600 – 56, nr 10

Groningen, Universiteitsbibliotheek: Hs 220 – 1153

H

Haga, KB: 78 D 381 – 83; 71 G 52 – 1153; 71 H 56 – 1; 79 K 2 – 83; 135 K 11 – 83; 135 J 50 – 83

Herzogensburg, Stiftsbibliothek: cod. 97 – 36

K

Kolonia, Stadtarchiv: GB 8°8 – 59, nr 3; 100, nr 6; GB 4° 242 – 100, nr 9; W folio 248 – 30, nr 1.

Kopenhaga, Det Kongelige Bibliotek: NKS Cod. 2922,4° – 11

Kraków
- Archiwum Kapitulne na Wawelu: rps 63, nr 10 – 50
- Biblioteka Jagiellońska: cod. 271 – 59, nr 2 d; cod. 297 – 157, nr 7; cod. 320-324 – 75, nr 2; cod. 323 – 157, nr 8; cod. 360-361 – 67, nr 1; cod. 431 – 52, nr 3; cod. 434-438 – 75, nr 18; 155, nr 6; cod. 457 – 51; cod. 1196 – 52, nr 3; cod. 1208 – 52, nr 2; cod. 1229 – 52, nr 3; cod. 1240 – 52, nr 5; cod. 1280 – 51, nr 1; cod. 1281 – 51; cod. 1297 – 177, nr 11; 1347 – 52, nr 2; cod. 1379 – 52, nr 5; cod. 1380 – 52, nr 5; cod. 1410 – 52, nr 3; cod. 1453 – 52, nr 3
- Fundacja Książąt Czartoryskich – Muzeum Narodowe w Krakowie: nr inw. Ew. rys. 2193 – 70

L

Lejda, Universiteitsbibliotheek: Bpl. 2782 – 1153; Ltk. 223 – 1153; Ltk. 324 – 1153, nr 5

Lipsk, Universitätsbibliothek: Cod. 344 – 48; cod. 800 – 100, nr 9; cod. 965 – 67, nr 1

Londyn, British Library: Additional 23144 – 66; Arundel 126 – 36; Henry Davis Collection 597 – 1; ms Burney – 8, ms Egerton 2973 – 8; ms Harley 1585 – 12; ms Harley 2448 – 8; 85; ms Harley 2843 – 85; ms Harley 2939 – 1153

Lüneburg, Ratsbücherei: Ms. Theol. 4° 15 – 59, nr 2 a, 2 e

M

Moguncja, Stadtbibliothek: Hs. I 204 – 100, nr 9

Monachium
– Staatsbibliothek: Cgm 5246 – 1153, nr 4
– Universitätsbibliothek: Cod. Ms. 127 – 56, nr 11

N

Norymberga, Nationalmuseum: Hs. 7131 – 75, nr 11

Nowy Jork
– Metropolitan Museum: 55.18.3 – 67
– Pierpont Morgan Library: MSS M. 917 – 83

O

Oksford, Bodleian Library: MS. Buchanan e. 3 – 83

P

Paryż, BNF: Latin 17198 – 5

Pelplin, Biblioteka Diecezjalna: rps 198 (123), 2 – 63, nr 1

Praga, Národní knihovna: Ms V. A. 23 – 100, nr 9; X. G. 11 – 31, nr *9; 155, nr 3

S

St. Peter (Schwartzwald): St. Peter perg. 82 – 155, nr 3

Stuttgart, Württembergische Landesbibliothek: HB V 95, HB XIII 11, Cod. poet. et phil. 2° 74 – 64; HB VI 72, 72a – 65, nr 3

Syracuse, University Library: Ms. 1 – 66

T

Trewir, Stadtbibliothek: Hs. 649 – 100, nr 7

U

Uppsala, Universitetsbibliothek: C 76 – 177, nr 1; C 94a, 94b – 154

W

Watykan, Bibliotheca Apostolica Vaticana: Pal. Lat. 1213 – 24

Wiedeń, Österreichische Nationalbibliothek: cod. 5512 – 75, nr 3 m

Wrocław, Biblioteka Uniwersytecka: cod. 6055 – 52, nr 3

Y

Yale, University Library: Beinecke MS 416 – 155, nr 3

2. Indeks incipitów

W jednym indeksie ujęto incipity łacińskie, niemieckie i holenderskie. Incipity łacińskie cytowano zgodnie z zasadami ortografii łaciny klasycznej. Zachowano oryginalną pisownię liczb w postaci cyfr rzymskich i arabskich. Sygnatury rękopisów Biblioteki UMK zostały podane w skrócie, np. Rps 5/I = 5.

A

Aaz apprehendens vel apprehensio – 32, k. 549r; 158, k. 212r

Abeuntes pharisaei consilium inierunt [Mt 22, 15]
– In hac dominica XXIII docemur et in vita presenta animemur – 56, k. 117r

Abiit Iesus trans mare Galilaeae [Jo 6, 1]
– Illud Evangelium scribitur Ioannes VI. Hoc Evangelium legitur duabus dominicis – 56, k. 38r
– Totum officium illius Dominicae continet quoddam leta et nova circa matutinale officium – 55, k. 159v

Abrahae oblatio, quam obtulit ei Melchizedech et quicquam significat – 29, k. 173v

Accede ad altare et offer holocaustum Domino [Lv 9, 7]
– Dominus in curia est de nostra salute – 56, k. 159v

Ad capitis dolorem, ad oculos dolentes – 12, k. 63v

Ad constituendam figuram, in qua faciliter invenitur vera coniunctio et oppositio Solis et Lune – 74, k. 237r

Ad habendum eclipses sic procedendum est. Primo summantur radices – 74, k. 239r

Ad huc et vos sine intellectu estis [Mt 15, 16].
– De intellectu tria sunt consideranda – 14, k. 100v

Ad intelligendum decretalem Rainuncius de testamentis pone quod tota hereditas – 43, k. 1r

Ad missam celebrandam sex considera attendenda – 3, k. 124r

Adam in agro Damasceno formatus – 75, k. 88r; 155, k. 3r

Adolescentior filius [Lc 15, 13]
– Et legitur in hodierno Evangelio pro introductione oritur quaestio cur Deus sit ubique – 55, k. 98v

Adrianus Anthonius Romani imperatores audito, quod Gedareni et Eufratenses – 59, k. 70r

Adsumit Iesus Petrum, Iacobum et Ioannem [Mt 17, 1]
– Pro introductione thematis quaeritur, quae sit vera vita – 55, k. 57v

Adsumpsit Iesus duodecim [Lc 18, 31]
– Illud Evangelium scribitur Lucas XVIII. Istud Evangelium legitur in dominica quinquagesimae – 56, k. 30v

Adventus Christi in quatuor septimanas agitur – 59, k. 1r

Adventus Christi – 63, k. 149v

Agrimonia ([…]) artemesia (biuot) – 12, k. 63r

Alexander episcopus servus servorum Dei dilectis filiis magistro et fratribus hospitalis sanctae Mariae Theutonicorum in Prussia – 36, k. 66

Alleine alle werk unsers herren sint groz lobelich – 37, k. 1r

Aller engel wunne, der wisheit ein tief brunne – 40, k. 187r

Alpha et omega kunic Sabaoth – 40, k. 92v

Aloes epaticum purpureum colori – 12, k. 57v

Alse dese heilieghe man dese woerde gespraken hadde – 1, k. 240v

Altera autem die, quae est post Parasceven [Mt 27, 62]
– In summa residui Evangelii duo inveniuntur. Primo Iudeorum petitio, II° Pilati responsio – 55, k. 303v

Ambulabat Iesus in Galilaeam [Jo 7, 1]
– Quaeritur cum enim Iesus fuit mortis suae praescius – 55, k. 215r

Amen, amen, dico tibi, quia quod scimus [Jo 3, 11]
– Sicud dicit Hieronimus ad Heliodorum grandes materias ingenia parva non sufferunt – 56, k. 66r

Amen, amen, dico vobis, qui non intrat [Jo 10, 1]
– Dicit Gregorius verba sanctae Evangeliae – 56, k. 63v

Amen, amen dico vobis, quia nisi abundaverit [Mt 5, 20]
– Istud Evangelium scribitur Matthaeus V^{o}. Haec enim dominica VI^{a} respondet dominicae precedenti – 56, k. 80v

Amen, amen dico vobis: si quid petieritis [Jo 16, 23]
– In hac quinta dominica provocat Dominus discipulos suos ad petendum – 56, k. 53r

Angeli eorum semper vident [Mt 18, 10]
– Circa ordinem nonum, qui est supremus in ultima hierarchia tria sunt consideranda – 14, k. 182r
– De angelis tria sunt consideranda. 1° angelicae naturae nobilitatem – 14, k. 168v

Anno Domini M^{o} CC^{o} LXX° XIX°, divina exuberante gratia, libellus iste initium habuit – 47, k. 1r

Anno Domini M^{o}CCC^{o}LXVII^{mo} facta est quaedam visio mirabilis in Tripolis in quodam claustro grisei ordinis – 47, k. 137r

Anno Domini secundo Herodes infantes occidit – 155, k. 1v

Anno nono decimo imperii Tiberii Caesaris – 75, k. 160r; 155, k. 212v

Ante diem Paschae, sciens Iesus quia venit hora [Jo 13, 1]
– Hoc Evangelium legitur in cena Domini – 56, k. 43v

Ante thorum huius virginis fraequentate nobis dulcia cantica dragmatis. Haec est, quae nescivit thorum – 100, k. 162r

Apokalypsis Ihesu Cristi, di got Iohanni gab sime liben – 44, k. 2r

Ascendam in palmam [Cn 7, 8]
– Propheta haec verba dicens ascendam in palmam etc. In sacra sciptura per palmam crux Christi intelligitur, aliquando penitentia – 31, k. 134v
– Sicut dicit Bernhardus in quodam sermone: Per palmam arbor crucis intelligitur praeciosior cunctis – 34, k. 1v

Ascendens Iesus Ierosolymam [Mt 20, 17]
– Pro introductione oritur quaestio, cur Christus verus Dei et virginis filius – 55, k. 81r

Ascendens in naviculam transfretavit [Mt 9, 1]
– In hac dominica XIX^{a} agitur de novatione vetustatis humanae – 56, k. 107v
– Nota, quod ascensus Dionisii fuit triplex. I^{us} in naturalibus sanctis – 14, k. 183v

Ascendente Iesu in naviculam [Mt 8, 23]
– Evangelium istud continet in se quattuor. Primum est, quod Iesus semel intravit in unam navem – 56, k. 188r
– Illud Evangelium scribit Matthaeus VIII. Antequam venitur ad praesens Evangelium, Matthaeus premittit aliqua. Quadam vice Dominus noster, qui venit sanare infirmos – 56, k. 23v
– In isto Evangelio tria notantur. Primo, quid navicula significat – 56, k. 269r

Ascensus animalium est ascensus supra naturam corporalium atque carnalium motionum – 48, k. 2r

Assumpsit Iesus Petrum et Iacobum et Iohannem fratrem eius – 77, k. 157r

Assumptus est in caelum [Mr 16, 19]
– Quod festum Ascensionis Domini inter alia festa est festum celestissimum – 14, k. 156r

Attende nunc diligenter et vide, quomodo dominus Iesus patitur se capi et ligari – 177, 146a

Attendite a falsis prophetis, qui veniunt [Mt 7, 15]
– Istud Evangelium scribitur Matthaeus VII. In quo docet nos pius Salomon – 56, k. 85r

Attendite et videte si est dolor similis [Lm 1, 12]
– Et applicatur pro themate ex ordine thematum scribit et dicit Alkabicius in Rethorica Planetarum – 55, k. 258r

Attendite ne iusticiam vestram [Mt 6, 1]
– Quaeritur quare Christus iubet abscondere, quod est maxime utile – 55, k. 11v

Auctor universitatis rerum altissimus et creator unde et merito omnium Dominus – 31, k. 1r

Audi, Israhel praecepta Domini [Dt 4, 1]
– In verbis propositis Spiritus Sanctus circa Divina praecepta tria tangit – 52, k. 154r

Audistis, quia dictum est antiquis [Mt 5, 43]
– Quaeritur, qua sit differentia inter praecepta Novi Testamenti et Veteris – 55, k. 8r

Augustinus in libro de doctrina Christiana loquens de Christo – 30, k. 146r

Aurea alexandrina dicta est ab auro – 12, k. 15r

Ave mundi spes Maria, ave mitis, ave pia. Ave virgo mater Christi – 100, k. 160v

Ave schone leitestern dar inne wil ich din begern – 40, k. 237r

B

Beati mundi corde [Mt 5, 8]
– Vidi turbam. De hoc mirabili et ineffabili et super omnia desiderabili videlicet faciali visione – 14, k. 192v

Beati oculi, qui vident [Lc 10, 23]
– Illud Evangelium scribitur Lucas X. In hac dominica agitur de insufficientia legis veteris – 56, k. 94v

Beatus venter, qui te portavit [Lc 11, 27]
– Nota solum hoc venter est beatus – 14, k. 96r

Beatus vir, qui non abiit [Ps 1, 1] – 84, k. 6r
– Iste martyr vel confessor est beatus vir – 9, k. 1r

Benedicta tu in mulieribus [Lc 1, 28]
– Hodie sancta mater Ecclesia gaudiose celebrat festum Visitationis beatissimae Virginis Mariae – 177, k. 40v

Benedictus, qui venit [Mt 21, 9]
– Quaeritur, cur Ecclesia benedicit frondes palmarum – 55, k. 244r

Bruder Hinrich von Walpode was der erste homeistyr des selbin ordins – 20, k. 1r

C

Causa suscepti laboris fuit instans petitio – 155, k. 9v

Christ herre keiser uber alle geschaft – 144, k. 1r

Christe wi ambeden di – 82, k. 148r

Christus Pilato traditus, Christus flagellatus – 155, k. 258r

Circa passionem Domini itaque Salvatoris, per quam talis et tanta redemptio facta est consideranda sunt octo – 177, k. 171r

Circa passionem Domini nostri Iesu Christi sic homo se debet habere – 31, k. 134v

Circa primam distinctionem quaeritur utrum ordinate fruicionis obiectum possit esse aliquid citra Deum – 51, k. 8r

Circa regimen sanitatis cadunt septem consideranda – 3, 130v

Circulus excentricus vel egresse cuspidis vel egredientis centri dicitur – 74, k. 1v

Clarifica Filium tuum [Jo 17, 1]
– Nota, quia omnis claritas est a Deo – 14, k. 127v

Clemens V, in concilio Viennensi. Fidei katholicae fundamento – 36, k. 98r

Cogitaverunt eum interficere [Jo 11, 53]
– Quaeritur utrum gravius peccat, qui occidit iustum – 55, k. 235r

Colligite primum Zyzania [Mt 13, 30]
– In istis verbis duo tanguntur. Primo tangitur pena malorum – 56, k. 190r

Comparatus sum luto [Jb 30, 17]
– Hae sunt verba Job, conditionis humanae miseriam describentes – 56, k. 165v

Compositurus novum quadrantem accipe tabulam planam ad similitudinem quartae partis circuli factam – 74, k. 225v

Confectio tiriaca diatesaron facit – 12, k. 2v

Confessio viciorum est initium operum bonorum. Item Augustinus. Nihil enim ei magis convenit – 56, k. 147v

Congrue autem Dominus talem genus elegit passionis – 177, k. 150r

Conscientia in qua anima perpetue est mansura – 3, k. 144r

Considerantes sacrae historiae prolixitatem – 75, k. 88r; 155, k. 3r

Constitutiones canonum ab omnibus sunt servandae – 43, k. 9r

Consuetudo apud homines est huiusmodi, quod amico mortuo – 177, k. 155r, 168r

Contempleris etiam bene Dominum et Salvatorem tuum – 177, k. 167r

Convenientibus vobis in unum [1 Cor 11, 20]
– Nota, quod hoc sanctissimo tempore omnes ad unum et in unum conveniunt – 14, k. 134v

Convertimini ad me [Jl 2, 12]
– Haec verba dicit Dominus per Ioelem prophetam – 56, k. 196r

Cor nostrum ardens erat [Lc 24, 32]
– Nota tunc cor nostrum ardet – 14, k. 138r

Corona de agrimonia facta et capiti imposita statim sanat – 12, k. 65r

Credo in Deum Patrem omnipotentem, creatorem caeli et terrae. In hoc symbolo – 157, k. 258v

Cristus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum – 177, k. 168r

Crucis vox – 77, k. 162v

Cuiuslibet arcus praepositi sinum rectum invenire – 74, k. 119r

Cum appropinquassent Ierosolymis [Mt 21, 1]
– Hodierna die celebravit sancta mater Ecclesia adventum sanctae dominicae incarnationis – 56, k. 4v
– Illud Evangelium scribitur Matthaeus XVI [Mt 21, 1]. Istud Evangelium duabus dominicis legitur – 56, k. 42r
– Nota appropinquans ad nos Filius Dei tria fecit – 14, k. 10r
– Nota, quod sancta mater Ecclesia per hanc appropinquationem recolit – 14, k. 2r
– Quia hodie sancta mater Ecclesia incipit officium divinum – 38, k. 2r

Cum audisset Ioannes in vinculo [Mt 11, 2]
– Nota, quod operatio, qua facta est in beata Virgine ad filii Dei incarnationem – 14, k. 29v
– Nota necessum fuit Ecclesiam nunc aliquid recolere de Christi operibus – 14, k. 22v

Cum autem tempus fructuum [Mt 21, 34]
– Nota licet nobis semper fructuosa sunt divina – 14, k. 93v

Cum descendisset Iesus de monte [Mt 8, 1]
– Illud Evangelium scribit Matthaeus VIII°. Antequam venitur ad praesens Evangelium, Matthaeus premittit

aliqua. Quod Salvator noster quadam vice ascendit ad montem Thabor – 56, k. 21v

Cum dilexisset suos [Jo 13, 1]
– Quaeritur quis sit iste finis, respondetur quod triplex est finis – 55, k. 251r

Cum esset desponsata [Mt 1, 18]
– Nota Evangelium per totum opus hae quattuor personae nominantur – 14, k. 34v

Cum esset in Roma domina Brigida sponsa virgo et quaedam vice orationi vacaret – 47, k. 183v

Cum esset Ioannes in vinculis [Mt 11, 2]
– Illud Evangelium scribit Matthaeus XI. Antequam venitur ad Evangelium Matthaeus premittit aliqua. Quomodo Iesus dixit, dixit discipulis suis – 55, k. 8r

Cum esset rex in accubitu suo – 77, k. 132r

Cum esset sero [Jo 20, 19]
– Illud Evangelium scribitur Ioannes XX. Ipso die resurrectionis – 56, k. 45r

Cum factus esset Iesus annorum duodecim [Lc 2, 42]
– Illud Evangelium scribit Lucas. Antequam venitur ad Evangelium aliqua praemittuntur per evangelistam. Historia legitur facto nato Salvatore nostro – 56, k. 18r

Cum ieiunasset quadraginta diebus [Mt 4, 2]
– Pro introductione talis oritur quaestio quare Christus ieiunare voluit XL[a] diebus – 55, k. 25r

Cum ieiunatis nolite fieri [Mt 6, 16]
– Et legitur hodierna die pro evangelicali officio – 55, k. 1r
– In summa Evangelii duo inveniuntur. Primo proponit ieiunii quantitatem – 55, k. 3v
– Sicut apparet ex multiplici experimento et philosophus hoc testatur – 63, k. 3r

Cum igitur favente Domino volueris hoc instrumentum componere – 74, k. 188v

Cum immundus spiritus exierit de homine [Lc 11, 24]
– Et legitur in praesentis dominicae Evangelio pro introductione oritur quaestio qualiter demones possunt habitare in hominibus – 55, k. 107r

Cum intraret Iesus [Lc 14, 1]
– Haec dominica XVII[a] respondet praecedenti dominicae ordine congruo – 56, k. 103r

Cum intrasset Ierosolymam [Mt 21, 10]
– Quaeritur cum enim Dominus noster Iesus sepius antea Ierusalem intraverat – 55, k. 37r

Cum iret in Ierusalem [Lc 17, 11]
– Illud Evangelium scribitur Lucas XVII. In hac XIIII dominica agitur de venerio perfidiae Iudeorum – 56, k. 96v

Cum natus esset Iesus [Mt 2, 1]
– Illud Evangelium scribit Matthaeus II[o]. Antequam venitur ad Evangelium esse aliqua praemittuntur. Tam id festum nomine quadruplici dicitur nominari – 56, k. 16v

Cum plurimi ob nimiam quandoque accurtationem et magnam scriptorum sententiam canones – 74, k. 216r

Cum sublevasset ergo oculos [Jo 6, 5]
– In hac dominica quasi per totum officium missae divinae miserationis – 56, k. 121r

Cum transiret Iesus [Mt 9, 9]
– In hoc transitum tria sunt consideranda. I[o] hominis pravam accionem – 14, k. 167v

Cum turba multa esset [Mr 8, 1]
– Illud Evangelium scribitur Marcus VIII. In dominica praecedente reprobata fuit iusticia – 56, k. 82v

Cum turbae irruerent ad Iesum [Lc 5, 1]
– Istud Evangelium scribitur Lucas V[o]. Multi perturbant et inpugnant unitatem Ecclesiae – 56, k. 78v

Cum venerit Filius hominis [Mt 25, 31]
– Et legitur hodierna die pro Evangelicali officio pro introductione thematis talis oritur quaestio cur Deus vult habere generale iudicium – 55, k. 32v

Cum venerit Spiritus paraclitus [Jo 15, 26]
– Dampnamus casus Pater et Filius et Spiritus Sanctus una unione – 46, k. 75r
– Illud Evangelium scribitur Ioannes XV. Haec est dominica proxima post Ascensionem Domini – 56, k. 59r

D

Das dy alden ratmanne dy nvwen waldygen – 23, k. 2r

Dat erste pater noster sal man lesen in die eere der groeter mynnen – 1, k. 100r

Dat suchtent des dodes hefft my umme getan – 82, k. 37r

Data est mihi [Mt 28, 18]
– Verbum illud Christus quasi glorificando dixit post resurrectionem suam – 56, k. 229r

De commendatione personae primum – 47, k. 1r

De fide catholica 1 – 46, k. 1r

De formulis et formis novitiorum – 52, k. 86r

De Francia. Si quaeris utrum consuetudo circa matrimonium sit servanda et possit aliquid operari distingue – 65, k. 2r

De gnade des hilgen gheistes sy myt uns – 82, k. 97r

De materia istius quarti libri. Quid sit matrimonium et unde dicatur – 65, k. 2r

De qua natus est Iesus [Mt 1, 16]
– Nota, quod triplex est nativitas qua beata Virgo nata est – 14, k. 158r

De septem donis Spiritus Sancti, quae septem sunt ut. Primo videndum de dono sanctae sapientiae – 56, k. 156v

De sex ordinibus clericorum, quos Romanus Pontifex habet secum in missa – 31, k. 44r

De summa Trinitate. De constitutionibus. De rescriptis – 27, k. 1v

De summa Trinitate et fide katholica I – 36, k. 1v

De throno Dei procedunt fulgura … [Ap 4, 5] ... Scriptum est in principio – 66, k. 2r

Debet monachus mane et vespere cogitare – 3, 93v

Der werde Achtbar eustige maister Johan Andree genant – 46, k. 111r

Desiderasti a me, carissime, ut aliquid scriberem tibi ad aedificationem – 52, k. 87v

Desiderio vestro quo ad dietam pro nunc satis facere non valeo – 3, k. 137r

Designavit Dominus et alios septuaginta duos [Lc 10, 1]
– Postquam Salvator ambulasset in quoddam castellum et dixisset cuidam volenti eum sequi – 157, k. 238v

Deus in adiutorium meum intende [Ps 69, 2] – 85, k. 199v

Deus meus illumina tenebras meas [Ps 17, 29]
– Legite de beato Bernhardo, quod quando studere nolebat – 25, k. 1v

Deus patet omni potens – 155, k. 2v

Deus, qui nos beati Saturnini martyris tui concedis natalicio perfui – 77, k. 85r

Deus, qui per immaculatam Virginis conceptionem – 77, k. 162v

Dic verbo [Mt 8, 8]
– Quanta fides in hoc centurione fuit – 14, k. 75v

Dicitur urina, quoniam sit renibus una – 12, k. 60v

Dickent hebbic de gone ghescouden – 21, k. 1r

Die ladunge der heiden und die sache ires heiles – 76, k. 2r

Dilexit multum [Lc 7, 47]
– Nota, quod Christus nos multum dilexit, ut apparet in tribus – 14, k. 124r

Diligebat ergo Dominus [Jo 11, 5]
– Quaeritur cum Lazarus sit figura peccatorum – 55, k. 194v

Diliges proximum tuum [Mt 19, 19]
– Nota si proximus est diligendus plus est Christus – 14, k. 76v

Dis Evagelium ist das Nicodemus schribet – 11, k. 1r

Dis sint di ruffenden sunden die gerochen werden – 3, 128r

Dis sint gewest die hochwirdigen hernn Hoemeistr – 20, k. 129v

Dis was in dem zit daz Bergius ze Rome XVIII jor keiser waz – 11, 1v

Discedite maledicti [Mt 25, 41]
– Nota est triplex ignis. Primus ignis est amabilis – 14, k. 82v

Discite a me intelligendo simpliciter sine fallacia – 3, k. 152v

Do man den Colmen besaczte do gab man en recht irre willekore – 23, k. 2r

Doluit acriter passus est Dominus Iesus dum de cruce inspexisset matrem – 177, k. 152v

Domine da mihi hanc aquam [Jo 4, 15]
– Moraliter per istam mulierem adulteram intelligitur – 55, k. 147r

Domine Iesu Christe per agoniam et orationem tuam sanctissimam – 5, k. 49r

Domine Iesu Christe, qui per os prophetae dixisti – 5, 50r

Domine Iesu Christe, qui pro nobis mori dignatus es in cruce – 5, 49v

Domine Iesu Christe, qui redimisti precioso sanguine tuo – 5, 50r

Domine labia mea aperies [Ps 50, 17] – 85, k. 13r

Dominica in Adventu prima. Epistola ad Romanos XIII. Scientes, quia hora est – 32, k. 580r

Dominica prima Adventus. Cum appropinqaret. A. Turba Christum sequet – 56, k. 1r

Dominica prima Adventus est de adventu Christi in carnem – 157, k. 242r

Dominus Iesus Christus flagellabatur pro peccatis nostris, quae sunt immirabilia – 177, k. 153v

Dominus possedit me [Pro 8, 22]
– Beata virgo Maria de se dicit illa, nam quae Salomon scripsit – 177, k. 26r
– Quemadmodum tempore illo, quo Ioseph erat in Egipto – 177, k. 28r

Domus mea domus orationis vocabitur [Mt 21, 13]
– Quandocunque Dominus noster Iesus Christus venit in Ierusalem primo intravit templum – 56, k. 123r
– Quod oratio Deo sit grata et angelis et sanctis accepta – 14, k. 84r

Ductus est in desertum [Mt 4, 1]
– Et legitur in praesentis diei Evangelio pro introductione oritur quaestio cur Christus temptari voluit – 55, k. 20v
– Illud Evangelium legitur in ieiunio quadragesimali – 56, k. 32v
– Pro introductione thematis oritur talis quaestio utrum tentatio sit appetenda – 55, k. 29r

Duo homines ascenderunt in templum [Lc 18, 10]

– Illud Evangelium scribitur Lucas XVIII. In hac dominica agitur de humilitate – 56, k. 91r

E

Ecce ascendimus Ierosolymam [Mt 20, 18]
– Thema ubi supra quaeritur quod vel quale sacrificium sit hominibus utilius – 55, k. 83v

Ecce defunctus efferebatur [Lc 7, 12]
– Cum hoc Evangelium agat de morte cuiusdam iuvenis – 55, k. 187r

Ecce descripsi eam tripliciter [Pro 22, 20-21]
– Nunc vero breviter meditationis formam debet inspicere – 3, 84v

Ecce dies veniunt, dicit Dominus [Jr 23, 5] – 156, k. 9r

Ecce homo [Jo 19, 5]
– Nota sicut in naturalibus ut supra dictum est Deus hominum magnificavit – 14, k. 219v
– Nota tria sunt consideranda de homine – 14, k. 218r

Ecce intelliget servus meus [Is 52, 13]
– Quia commendatio auctoris redundat in opus – 35, k. 1r

Ecce morior [Dn 13, 43].
– In quibus verbis duo tanguntur. Primum est passionis Christi lamentabilis acerbitas – 177, k. 169r
– Ista verba dixit illa innocens Susanna de eis, qui eam morti tradere voluerunt – 177, k. 155r, 169r

Ecce nos relinquimus omnia [Mt 19, 27]
– Verba proposita continentur, inventur [?] et covenientur ad aptandum – 25, k. 1v

Ecce quomodo amabat eum [Jo 11, 36]
– Nota tria signa excellentissimi amoris homini ostenduntur – 14, k. 113r

Ego mater pulchre dilectionis – 77, k. 158v

Ego Nicolaus rogatus a quibusdam in practica medicinae studere volentibus – 12, k. 14r

Ego sum lux mundi [Jo 8, 12]
– Et legitur hodierna die pro evangelicali officio quaeritur, cur se dicit Christus lucem mundi – 55, k. 198r
– Nota haec lux commendatur a tribus – 14, k. 115r

Ego sum panis vitae [Jo 6, 35]
– Eximius [?] Christus hoc dixit de sacro corpore et sanguinis sui – 157, k. 382v

Ego sum pastor bonus [Jo 10, 14]
– Illud Evangelium scribit Ioannes X [Jo 10, 14]. In hac secunda dominica post Pascha – 56, k. 47v

Ego veniam et curabo eum [Mt 8, 7]
– Et legitur hodierna die pro evangelicali officio pro introductione quaeritur – 55, k. 6r

Egressus est trans torrentem Cedron [Jo 18, 1]
– Augustinus. Correus profluxio humani mortalitatis – 177, k. 146r

Egressus Iesus secessit in partes Tyri [Mt 15, 21]
– Illud Evangelium scribit Matthaeus XV. Antequam venitur ad Evangelium, Matthaeus praemittit aliqua. Quod Iesus, qui evangelizat regnum Dei – 56, k. 34v

Ein yewelick mynsche is plichtig – 82, k. 23r

Elatio. Übermut. Arrogantia. Güstin vel geudin – 27, k. 2v

Elizabeth clarus dux vivat germine clarus – 6, k. 1r

En dach des tornes de dach is genant – 84, k. 186r

Equacio domorum ad signum Arietis – 74, k. 96v

Erant autem appropinquantes [Lc 15, 1]
– Istud Evangelium scribitur Lucas XV. In dominica praecedenti ostensum est, qualiter aliqui vocati ad convivium aeternum venire non merentur – 56, k. 74r

Erat dies festus Iudeorum [Jo 5, 1]
– Et legitur in Evangelio hodierno pro introductione verborum premissorum talis oritur quaestio quare Iesus Christus Filius Dei – 55, k. 51v

Erat Iesus eiciens demonium [Lc 11, 14]
– Illud Evangelium scribitur Lucas XI. Antequam venitur ad Evangelium, Lucas praemittit aliqua. Quod quadam vice dixit Dominus ad discipulos suos – 56, k. 36r
– Pro introductione quaeritur cur demones malignantis spiritus ita libenter possident homines regeneratos – 55, k. 104v

Erat navis in medio [Mr 6, 47]
– Nota, quod medium commendatur in tribus – 14, k. 78r

Erat pater eius et mater mirantes [Lc 2, 33]
– Illud Evangelium scribit Lucas II°. Antequam venitur ad Evangelium, Lucas evangelista praemittit aliqua – 56, k. 13v

Erat quidam regulus [Jo 4, 46]
– Haec XXI[a] dominica respondet praecedenti dominicae in hunc modum. In praecedente enim dominica homo est instructus, quomodo ambulat – 56, k. 112v

Erst uf ein gut gelinge den scheppher allir dinge – 6, k. 2r

Erunt signa [Lc 21, 25]
– Dominus ac Redemptor noster, paratos nos invenire desiderans – 52, k. 1v
– Illud Evangelium scribit Lucas capitulo XXI. In hoc Evangelio agitur de iudicio Salvatoris extremo – 56, k. 6r

Est nomen eius Iesus [Lc 2, 21]
– Nota hoc verbum est ostenditur in Iesu – 14, k. 46r

Est puer unus [Jo 6, 8]
– Nota, quod nunc instat tempus, quo pane coelesti – 14, k. 105v

Estote misericordes [Lc 6, 36]
– In istis verbis breviter Dominus facit duo. Primo monet nos ad misericordiam – 56, k. 246v
– Istud Evangelium scribitur Lucas VI. Haec dominica quarta continuatur dominicae praecedenti – 56, k. 76r

Et cum ieiunasset quadraginta diebus [Mt 4, 4]
– Etiam apostolus in epistola: in ieiuniis multis. Quia nunc est tempus sacratissimum – 14, k. 81v

Et egressus Iesus perambulabat Iericho [Lc 19, 1]
– Hoc factum est secundum cronicam Sighardi ultimo anno praedicationis Christi – 52, k. 193v

Et, ut appropinquavit, videns civitatem [Lc 19, 41]
– Illud Evangelium legitur Lucas XIX. Haec dominica respondet dominicae praecedenti quasi per quandam convarietatem – 56, k. 89r

Eusebianus caesariensis episcopus in historia ecclesiastica libro 1º capitulo Vº, Africanus praecipuus in historiographis – 75, k. 101r

Evangelizo vobis gaudium magnum [Lc 2, 10]
– Dies huius sacratissimae solenitatis fratres binum est multum celeberius – 177, k. 35v
– Hodie veritas de terra orta est – 56, k. 11v

Exaudi Domine Iesu Christe preces servorum tuorum – 77, k. 2v

Exclamaverunt omnes [Mr 6, 49-50]
– Pro introductione oritur quaestio, quomodo Christus potuit ambulare super mare – 55, 17v

Exiens de finibus Tyri [Mr 7, 31]
– Illud Evangelium scribitur Marcus VII. Quoniam hac dominica agitur de reparatione generis humani – 56, k. 92v

Exiit, qui seminat seminare [Mt 13, 3]
– Haec dominica dicitur sexagesima – 56, k. 29r

Exorzizo te creatura salis per Deum vivum – 77, k. 151r

Expedit vobis ut unus moriatur homo [Jo 11, 50]
– Quaeritur utrum conveniens fuit Christum mori – 55, k. 237r

Expletis autem specierum ponderibus – 12, k. 54v

F

Facta sunt encaenia in Ierosolymis [Jo 10, 22]
– Quaeritur ut encaenia dicitur dedicatio – 55, k. 224v

Farina siliginea cum sanguine leporino – 12, k. 73v

Fecit Deus duo luminaria [Gen 1, 16]
– Utrumque magnum, alterum tamen maius. Igitur ad firmamentum caeli id est universalis Ecclesiae fecit Deus duo luminaria – 36, k. 77v; 46, k. 1r

Fiet in eo fons aque [Jo 4, 14]
– Nota triplex est fons, qui bibitur facit salubrem in vitam aeternam – 14, k. 103r

Filius Dei sum [Mt 27, 43]
– Nota ostendit se Christus verum Deum, veri Dei Patris Filium – 14, k. 123r

Firmiter credimus et simpliciter confitemur – 67, k. 1v

Formavit hominem Deus ad imaginem et similitudinem suam – 27, k. 1v

Frater Ambrosius mihi tua munuscula perferens detulit – 32, k. 1r; 69, k. 1r

Frater Bonaventura cardinalis Romanae ecclesiae hanc tabulam compilavit – 31, nr *9

Frater E. de Seyne vicem magistri hospitalis sanctae Mariae Theutonicorum – 3, k. 48v

Fratres scientes … Hymnus. Conditor almae – 77, k. 13r

Frequens sodalium meorum petitio – 75, k. 3r

Fuit autem in diebus Herodis regis Iudae – 75, k. 112r

Fuit quidam papa, qui dum ad extrema venisset interrogabat cappellanum – 5, k. 48v

Fundamentum aliud nemo potest ponere [1 Cor 3, 11]
– Cum sicut dicit Augustinus: Deus sit res summe sufficiens – 100, k. 23v

Fundamentum turris sapientiae est humilitas – 155, k. 2r

G

Gaude mater Christi, quae per aurem concepisti Gabriele nuntio Iesus – 77, k. 159r

Gebenedijt moestu sin in ewicheit – 1, k. 127r

Gestus ergo hominis debet esse graciosus – 3, k. 150r

Gloriosa virgo Dorothea martyr ex patre Dorotheo et matre Theodora progenita – 59, k. 34v

Gloriosus Deus sanctos suos et electos tam graciose et gloriose remunerat – 59, k. 197r

God gruet u edel rose angelier bloeme – 1, k. 171r

God gruet u heilighe aenschijn ons heren – 1153, k. 34r

God gruet u heilige moeder der moeder ons heren – 1, k. 173r

Godt grut u Maria alre suetste moeder – 1, k. 161r

Got vater almechtiger geyst – 3, 94r

Gott vater sohn heiliger geist gewaldis wisheit gute meist – 54, k. 1v

Gregorius episcopus. Istud proemium dividitur in quatuor partes: in solutionem – 43, k. 4r

Gregorius episcopus, servus servorum Dei, carissimis in Christo filiis B[ernhardo] diacono et B[ernhardo] abbati … Fraternitati vestre notum esse non ambigimus – 86, k. 5v

Gregorius episcopus, servus servorum Dei, omnibus episcopis, ducibus, comitibus, caeterisque fidelibus in re-

gno Teutonicorum … Audivimus, quosdam inter vos de excommunicatione – 86, k. 1r

Gregorius. In huiusmodi libri principio quinque precipue sunt prenotanda – 67, k. 1v

Gustavit et vidit [Pro 31, 18]
– Nota, quod haec similiter vidit tripliciter. Primo vidit potentissime – 14, k. 210v

H

Haec dicit sanctus et verus – 77, k. 163v

Heinrich Rafolt gedichtit hat dem di sinne keinin rat – 10, k. 19r

Here doe op mine lippen [Ps 50, 17] – 83, k. 12r

Here du salte op doen mine lippen [Ps 50, 17] – 83, k. 103r

Here ick en buyns niet werdich dattu in gaetste under myn dack – 1, k. 1r

Here ick wil di louen wente du bist tornich [Is 12, 1] – 84, k. 170r

Here ontfarm dy onser – 1, k. 81v

Herre got schepfer du were ie der din begin begonde nie – 44, k. 32r; 64, k. 4r

Herre Iesu Christe der du umme unseren willen bist gekommen in das flesch – 2, 25v

Herre, opene mine lippen [Ps 50, 17] – 82, k. 178r, k. 187r

Het was een deuoet liden mensche – 1153, k. 29r

Hi rogaverunt Philippum [Jo 12, 21]
– Officium praelatorum est adducere animas ad Iesum – 177, k. 116r

Hi sunt, qui a sollicitudinibus [Lc 8, 14]
– Ecce inter alia mala hoc magnum esse hominem voluptuosum – 14, k. 69r
– Nota est triplex voluptas. Prima bona – 14, k. 70v

Hoc dictamen dicitur granum synapis et habet octo periados – 75, k. 107v

Hoc est praeceptum meum – 77, k. 121r

Hodie, dilectissimi, dies illuxit insignis, tanto caeteris diebus sanctior – 52, k. 199v

Hodie filius regis mortuus est [2 Rg 18, 20]
– Terra [?] ubi filius regis moritur ibi homagiales et ministri regis vestibus nigris se indunt – 55, k. 277r

Hodie intacta virgo Deum nobis genuit teneris indutum membris, quem lactare meruit – 100, k. 161r

Homo quidam erat dives et induebatur bysso et purpura [Lc 16, 19]
– Istud Evangelium scribitur Lucas XVI et legitur in prima dominica post Pentecosten in qua agitur de caritate Dei et proximi – 56, k. 69v

Homo quidam erat dives, qui habebat [Lc 16, 1]
– De divitiis tria sunt consideranda – 14, k. 92v
– Illud Evangelium scribitur Lucas XVI. Quia dicitur in psalmo universae viae Domini – 56, k. 87r

Homo quidam erat pater familias [Mt 20, 1]
– Pro introductione oritur quaestio cur Deus instituit Vetus Testamentum – 55, k. 91r

Homo quidam fecit coenam magnam [Lc 14, 16]
– Haec secunda dominica respondet primae dominicae. In prima enim dominica invitantur ad caritatem et dilectionem – 56, k. 72r
– Quaeritur utrum divitiae spirituales faciant homines devotos plus caeteris divitiores – 55, k. 87v

Hora est iam nos de sompno surgere [Rm 13, 11]
– Ista verba scribit beatus Paulus in epistola sua in quibus duo tangit – 56, k. 168r

Hora matutina Mariae nunciatur, quod Iesus a Iudaeis falsis captivator – 3, k. 140r

Horis a meridie proxima noctis de horis loquor aequalibus gradum medii coeli – 74, k. 102v

Hos septuaginta duos misit Iesus in primo anno predicationis suae – 157, k. 239r

Huius salutiferi sacramenti institutio a Christo facta est in coena post agni paschalis commensationem – 29, k. 89v

Humanum genus duobus regitur, naturali videlicet iure et moribus – 30, k. 1r

I

Iam die festo mediante [Jo 7, 14]
– Circa istud Evangelium congruum obiatur dubium – 55, k. 171r

Ibat in civitatem, quae vocatur Naim [Lc 7, 11]
– Illud Evangelium scribitur Lucas VII. In hac dominica XVI[a] ostenditur materna affectio sanctae matris Ecclesiae – 56, k. 101r

Iericho interpretatur luna et significatur mundum et merito – 56, k. 135v

Iesus fatigatus ex itinere [Jo 4, 6]
– Quaeritur cum enim Christus sit Dei unctus ad Romanos 1 – 55, k. 138v

Imperator. Hic post rubricam permittit proemium et triplex causa ponitur in glosa – 72, k. 3r

Imperatoriae maiestatis est in palatio tres habere mansiones – 155, k. 9v

In compositione horalogii premittenda sunt prius nomina rotarum et aliis instrumentis – 31, k. 123r

In conceptu per gratiam conservantem et replentem eam – 177, k. 49r

In dem begin ho obir syn was y das wort o richir hort – 75, k. 107v

In dem namen der heiligen drivaldekeit – 78, k. 7r

In deme namen der heiligen drivaldicheit – 5, k. 1r

In der mitten der Laudes na deme te Deum laudamus – 84, k. 188r

In die Assumpcionis Mariae dic has benedictiones super herbas. – Domine sancte Pater omnipotens – 156, k. 101v

In hac allegatione facit tria vel quatuor dubia – 45, k. 1r

In hiis. In titulo De emptione et venditione. In glossa, que incipit Ut quia. Ex istis glossa videtur innui – 72, k. 259v

In namen des herren Amen. Zu einem ewigem Gedeckniss der Sachem – 20, k. 104r

In nomine Domini amen. Anno a nativiate eiusdem millesimo quadragentessimo trecesimo octavo – 72, wyklejka

In nomine Domini amen. Casus. Licet ad occurrendum ecclesiarum vacantionibus – 67, k. 239r

In nomine Domini amen. Formatio homine ad imaginem et similitudinem Dei – 65, k. 1r

In nomine Domini amen. Nos Henricus praepositus Melnicensis – 27, k. 1r

In nomine Domini amen. Ubi manus periculum intenditur – 3, k. 51r

In nomine Domini nostri Iesu Christi. Haec quae infra scripta sunt per gratiam Spiritus Sancti concordata sunt inter legatos sancti sacri concilii Basiliensis – 75, k. 98v

In peccato vestro moriemini [Jo 8, 21]
– Nota, quod est triplex mors in peccato sive ex peccato – 14, k. 88r

In praesenti opusculo seu libello collecta sive eradicata sunt quaedam specialis doctrina – 3, 98r

In primis pulsetur campana parvula – 77, k. 135v

In primitiva ecclesia prohibitum fuit, ne quis loqueretur linguis, nisi esset qui interpretaretur – 31, k. 1r

In primo quatuor concordant Evangelistae – 157, k. 233r

In principio erat Verbum [Jo 1, 1]
– In hoc sancto Evangelio summae missae describit sanctus Ioannes evangelista Filii Dei nativitatem – 56, k. 12v
– Iste liber, quem beatus Ioannes ad preces episcoporum Azie composuit – 35, k. 1r
– Nota hoc principium commendatur a tribus – 14, k. 44v
– Nota, quod idem et unus Dei Patris Filius unigenitus et principium verbum Dei – 14, k. 36r

In principio erat Verbum et Verbum erat principium – 155, k. 9v

In regno tuo [Mt 20, 20]
– Nota, quod anima dicitur regnum Dei propter tria – 14, k. 91r

In sole posuit tabernaculum [Ps 18, 6]
– Ista verba dixit psalmus. Et possunt exponi ad praesens festum – 56, k 134v

In solo pane vivit homo [Mt 4, 4]
– Nota, quod in pane vivo et coelesti est vita – 14, k. 79v

Infer digitum tuum [Jo 20, 27]
– Dominus fecit Thome sicut pueri faciunt in scholis – 56, k. 230r

Inspice et fac secundum exemplar [Ex 25, 40].
– Sich inwarts ende – 1, k. 184r

Inter omnes divinas auctoritates, quae sacris litteris continentur, Evangelium merito excellit – 75, k. 195r; 155, k. 239r

Inter sacra missarum sollempnia – 52, k. 1v

Intravit in domum [Mt 12, 4]
– Nota tria de hac domo – 14, k. 101v

Intravit in quoddam castellum [Lc 10, 38]
– Quia ut dicit beatus Hieronimus in sermone beatus Mariae ventus, qui est capacior caelos – 177, k. 2r

Inventus ut homo [Ph 2, 7]
– Nota, quod hic Christus Deus et homo ut supra in eadem epistola praemittitur de forma Dei et forma servi – 14, k. 129r

Ioannes episcopus servus servorum … Quoniam nulla iuris sanctio – 36, k. 98r

Ioannes episcopus servus servorum … Suscepti regimiis nos cura sollicitat – 36, k. 118v

Ioannes evangelista. Causa formalis, sicut dictum est, istius et cuiuslibet doctrinae consistit in divisione libri – 35, k. 1r

Ipsi horum nihil intellexerunt [Lc 18, 34]
– Nota tria de intellectu. Primo eius nobilitate – 14, k. 71v

Item illo tempore dicit Iesus discipulis suis: scitis quia post biduum Pascha fiet et Filius hominis tradetur [Mt 26, 2] – 177, k. 144r

Iterum abiit secundo [Mt 26, 42]
– Dicit secundum Hieronimum: Si non potest salvari genus humanum – 177, k. 143v

J

Jesus afgront der gotlicker mynnen – 1, k. 223r

L

Lacrimatus est Iesus [Jo 11, 35]
– Quaeritur cur Iesus Lazarum flevit cum mori sit commune – 55, k. 191r

Laetare, Ierusalem [Is 66, 10]
– Pro introductione quaeritur, cur in toto huius Dominice leguntur et canuntur non nisi verba laetitiae – 55, k. 156v

Legimus in veteribus historiis – 3, k. 1r

Leta sono festa, fleo finia, pello molesta – 100, k. 1r

Liber XII et brevilogium Petri de Crescenciis de hiis, quae singulis mensibus in rure possunt agi … Ianuarius. Hoc mense precipue in locis calidis – 75, k. 105v

Loquente ad eos, ecce princeps [Mt 9, 18]
– Haec est dominica vacans in qua agitur de lapide angulari – 56, k. 119r

M

Magister volumus a te signum videre [Mt 12, 38]
– Pro introductione oritur quaestio ad quid prosint signa vel miracula – 55, k. 45r

Manifestavit se iterum Iesus [Jo 21, 1]
– Illud Evangelium scribitur Ioannes. Sicud legitur in Evangelio hodierna: quod Petrus dixit ad alios discipulos – 56, k. 44r
– Nota tria in hac Christi manifestatione – 14, k. 139r

Margareta dicitur a quodam preciosa gemma, quae Margharita vocatur – 38, k. 242r

Maria sibi gloriam statuit vivendi – 3, k. 140v

Maria stabat ad monumentum [Jo 21, 11]
– Nota tria in hoc Evangelio. Primo Mariam Christum quaerentem desiderantissime – 14, k. 141v

Martinus episcopus servus servorum Dei venerabilibus fratribus archiepiscopo Gneznensi – 65, k. 1r

Mater Dei loquebatur ad sponsam dicens: ego sum regina caeli – 47, k. 138r

Mi hebben ombevanghen die suchtinge des dodes die pijnlike seer – 1153, k. 1r

Mine sele hefft di begeret in der nacht – 82, k. 120r

Mine siele heuet di begeert in der nacht – 83, k. 69r

Mirabilis in altis Dominus, mirabilia sua – 74, k. 268v

Miseremini mei [Jb 19, 21]
– Beatus Iob secundum Gregorium librum 3 Moralium capitulum secundum – 177, k. 164r

Miserere mei, Domine fili David [Mt 15, 22]
– Et legitur in Evangelio hodierno pro introductione oritur quaestio ex quo haec mulier fuit alienigena – 55, k. 64r

Miserunt Iudaei ab Ierosolymis sacerdotes [Jo 1, 19]
– Illud Evangelium scribit Ioannes I°. Antequam venitur ad Evangelium, evangelista praemittit aliqua: vocante fama sancti Ioannis – 56, k. 9v
– Nota, quod ad hoc festum instans videlicet missi Filii Dei – 14, k. 33r
– Nota, quod modo tempus appropinquat, in quo missus in uterum beate Virginis – 14, k. 31r

Miserunt principes ut apprehenderent Iesum [Jo 7, 32]
– Quaeritur cur dicat apostolus 1° Corinthios X [,11] omnia in figura contingebant illis scilicet antiquis patribus – 55, k. 210r

Misisti mihi, quod saepe sustinuisti multos ad nos disceptantes – 27, k. Iv.

Modicum et iam non videbitis me [Jo 16, 16]
– Illud Evangelium scribit Ioannes XVI. In dominica post Pascha propter gaudium, quam praemittitur in introitu missae – 56, k. 49r

Mortem autem crucis [Ph 2, 8]
– Circa hoc tam venerabile lignum crucis tria sunt consideranda – 14, k. 163r

Mulier in medio stans [Jo 8, 9]
– Nota beata Virgo potest dici haec mulier, quia triplici modo stare dicitur – 14, k. 104r

Mulier timens Dominum [Pro 31, 30]
– Nota mulieres et superatio laudabiles sunt in tribus – 14, k. 185r

Multa sunt indoctis de psalterio dicenda: sed pauca doctis summatim stylo perstringenda – 41, k. 2r

Multa vero et alia Dominus Iesus passus est, quae evangelistae non scripserint pro nobis – 177, k. 162v

Multi multa sciunt et semet ipsos nesciunt – 31, k. 89r

Mundus autem gaudebit [Jo 16, 20]
– Nota tria de mundo – 14, k. 147v
– Nota tria, que exemplo Christi in hoc mundo et circa hunc mundum sunt facienda – 14, k. 149r

N

Nam unus de latronibus, qui pendebat scilicet Gesmas, qui malus erat – 177, k. 152r

Ne venire imperiti ad magisterium audeant – 13, k. 5r

Nemo carnalem filium aut filiam de baptismo suscipiat – 10, k. 17r

Nemo cum prophetas versibus viderit esse descriptos – 158, k. 1r

Nemo potest duobus dominis servire [Mt 6, 24]
– Illud Evangelium scribitur Matthaeus VI°. Haec dominica XV respondet tribus praecedentibus dominicis – 56, k. 99r

Nemo potest venire ad me [Jo 6, 44]
– In hoc Evangelio Dominus dicit nemo potest venire ad me nisi per fidem formatam – 56, k. 65r

Nicolaus episcopus servus servorum … Cupientes ecclesiarum vacationibus periculosis occurrere – 67, k. 239r

Nisi signa et prodigia videritis [Jo 4, 48]
– Hae scilicet virgines Domini per fidem viderunt – 14, k. 189v

Nisi videro [Jo 20, 24]
– Dicit Gregorius plus nobis infidelitas Thomae ad fidem – 177, k. 32v

Noli flere [Lc 8, 52]
– Nota hic fletus ex tria perhibetur – 14, k. 111v

Non gustabit mortem in aeternum [Jo 8, 52]
– Item vere ammodo nemo gustabit mortem – 14, k. 116v
– Nota tria de morte Christi – 14, k. 117v

Non obstante constitutione facta per capitulum vacante sede penali et iurata – 45, k. 123r

Non potest mundus [Jo 7, 7]
– Nota tria de odio. Primo odii diffinitionem – 14, k. 122v

Non vocetis me Noemi [Rt 1, 20]
– Et applicatur ad honorem beatae Virginis Mariae – 55, k. 277v

Nonne omnis enim sunt administratorii Spiritus [Hbr 1, 14]
– Duo notabili hae sunt admiranda divinae pietatis clementia – 25, k. 1r

Nota breve mansionis sit clara et mundus et beatus in caliditate et frigitate – 3, 91v

Nota de veneratione gloriosi sacramenti scilicet Unctionis – 56, k. 164v

Nota pregustativa fuit in praesenti vita sanctorum sicut visio est viatorum – 14, k. 207v

Nota, quod sancta Cecilia tria vidit: 1° vidit exteriora et eis utebatur – 14, k. 212r

Nota, quod sancta Katherina triplicem visum habuit videlicet illuminatum – 14, k. 214v

Nota, quod sancti confessores sive doctores habuerunt in hoc mundo de visione faciali – 14, k. 200r

Nota, quod sanctus Clemens tripliciter vidit: 1° vidit se subtiliter – 14, k. 213r

Nota, quod sanctus Martinus triplicem visum habuit: 1° cum omnibus sanctis debita ordinatio – 14, k. 209r

Nota, quod VII sunt sacramenta scilicet Baptismus, Unctio, Eucharistia – 56, k. 153r

Nota quomodo vident scilicet virgines, confessores, martyres, apostoli, patriarchae, prophetae et angeli – 14, k. 198v

Notandum est bonum et veridicum miraculum factum in Mogoncia civitate – 56, k. 129v

Notandum, quod buffones et vespertiliones videre non possunt solem et lumen eius – 177, k. 159r

Notandum, quod X plagis percutitur Egiptus – 75, k. 98r

Nunc anima mea turbata est [Jo 12, 27]
– Nota tria de hac anima Christi benedicta – 14, k. 130v

Nuptiae factae sunt [Jo 2, 1]
– Istud Evangelium scribitur Ioannes II° [,1]. Antequam venitur ad Evangelium evangelista Ioannes praemittit aliqua. Cum vero Ioannes Baptista baptizasset in Iordane – 56, k. 20r
– Nota ad has nuptias in quibus divina natura cooperatur humane – 14, k. 57v
– Nupciae haec vocantur matrimonium vel etiam coniugium – 14, k. 55r

Nycholaus der reine man – 50, k. 2v

O

O Adonay du ummeszlicher unde unwandelbarer – 2, 188v

O almechtige schepper alre dyngen – 1, k. 89v

O altitudo divitiarum sapientiae et scientiae Dei, quam incomprehensibilia sunt iudicia eius – 47, k. 1r

O bone Iesu, amantissime noster sponse – 31, k. 136v

O clementissima domina et dulcissima virgo sancta Maria Mater Dei – 59, k. 201v

O Conynghinne des hemels verblijt u blenckende dageret utvercaren bruyt gades – 1, k. 152r

O du moder godes ik arme sunderinne bidde di – 84, k. 185r

O gloriose conynghinne der hemelen – 1, k. 155r

O heilige unde gebenedeite dreivaldikeit – 2, k. 2r

O heilige werdige moeder sunte Anna ghi syt dat begince onser salicheit – 1, k. 180v

O heilighe cruce o stompe nagelen – 1, k. 89r

O here Ihesu Christe ic aenbede di hanghende an den [cruce] – 1153, k. 31r

O igitur mediatrix nostra Maria, Mater gratiae, Mater misericordiae – 77, k. 161v

O Maria mijn sonderlinge haepe ende – 1, k. 169r

O overste priester ende gewaer bisschop Here Ihesu Christe – 1, k. 15r

O przeÿasna gwyaszdo morska – 177, k. 40v

O starker Got Adonay. Deme ungebrochen wonet bi – 50, k. 1r

O vernantes Christi rosae super modum speciosae – 100, k. 15r

Obtulerunt ei partem piscis [Lc 24, 42]
– Nota, quod sacramentum Eucharistiae, quod nobis Christus obtulit ad comedendum – 14, k. 139r

Oleum lauri sic conficere: accipe lauri baccas recentes – 24, k. 28v

Omnis pontifex [Hbr 5, 1]
– Verba sunt apostoli et bene conveniunt huic novo sacerdoti – 56, k. 162r

Omnium bonorum distributor Spiritus paraclitus, qui spirat ubi vult – 47, k.1r

On list es anciens estoires – 5, k. 51r

Ontfruchtsame ende verscrickelike god – 1153, k. 38r

Operarii autem pauci [Mt 9, 37]
– Sunt pauci in entia Dei operarii – 14, k. 188v

P

Panis, quem ego dabo [Jo 6, 52]
– Verba ista scripta sunt in Ioanne. In verbis istis possumus notare – 56, k. 68r

Pascha nostrum [1 Cor 5, 7]
– Nota tria reperiuntur et habentur in tempore Paschae – 14, k. 136r

Passio Domini nostri. Primo est notandum, quod Christus in vigilia palmarum venit in Bethania in domo Simonis leprosi – 56, k. 221v

Pastoralis curae me pondera fugere dilitiscendo voluisse – 13, k. 4r

Pater amat vos [Jo 16, 27]
– Pater noster de caelo dabit Spiritum bonum petentibus – 14, k. 154r

Pater clarifica Filium tuum [Jo 17, 1]
– Et legitur hodierna die pro evangelicali officio quaeritur utrum humanitas Christi peciit clarificari – 55, k. 239v

Patri verbo et exemplo ut speculum relucenti. Comissum gregem ad vitae pascua – 41, k. 2r

Paulus servus Iesu Christi vocatus apostolus segregatus in Evangelium Dei – 157, k. 12r

Pax vobis [Jo 20, 26]
– Nota, quod in hoc Evangelio a Christo pax tribus vicibus nunciatur – 14, k. 145r
– Secundum principale videlicet de pace ordinandissima ut supra tria sunt notanda – 14, k. 146r

Perrexit Iesus in montem Oliveti [Jo 8, 1-2]
– Quaeritur utrum dator vere legis Christus in liberacione mulieris adultere – 55, k. 148v

Petis a me frater carissime, quod numquam et nusquam – 3, 57r

Petrus. Credo in Deum Patrem omnipotentem – 15, k. 1v

Petrus. Ich glaube in got vater almehtegen – 40, k. 242r

Pharisaei audientes [Mt 21, 23]
– In hac dominica XVIII agitur de pace – 56, k. 105v

Placebo domino in regione vivorum – 77, k. 129v

Post celebratam Domini sanctae Paschae sollempnitatem – 77, k. 155r

Postillam studentium sanctae Pragensis universitatis 2°. Ut super Evangelia dominicalia, quae leguntur per annum per talem modum – 38, k. 2r

Postquam consumati sunt [Lc 2, 22]
– In epistola praeteritis dominicae lectum fuit: misit Deus Filium suum natum ex muliere – 56, k. 15r

Postquam ostensum est, quae sint claves apostolicae etc. et postquam magister determinavit de clavibus sacerdotum – 39, k. 1r

Praedicatores solum salutem animarum quaerere debent – 157, k. 385r

Presbiter ad missam peragens primum legit istam – 31, k. 137v

Preteriens Iesus [Jo 9, 1]
– Quaeritur cur benignissimus Deus electos suos in vita praesenti – 55, k. 182v

Prima facta die duo, caelum, terra, leguntur – 75, k. 3r

Primo considerare debes, ad quid veneris et propter quid veneris – 52, k. 87v

Primo de caractere. De clave ordinis. De clave iuris – 29, k. 1r

Primo dierum omnium – 8, k. 7r

Primo et principaliter considera semper ad quid veneris et propter quid – 3, 60v

Primo habenda est intentionis discussio: non propter vanam gloriam – 31, nr *9

Primum capitulum quando sacramentum Eucharistiae fuit a Christo institutum – 29, k. 88r

Primum praeceptum appropriate respicit personam Patris – 52, k. 157v

Princeps gloriosissime – 77, k. 164v

Priores astrologi motus corporum caelestium – 74, k. 129v

Pro tabula expositionis Symboli apostolorum est sciendum – 157, k. 244r

Probet autem se ipsum homo [1 Cor 11, 28]
– Et legitur hodierna die pro epistolari officio, quaeritur utrum pueris sit dandum hoc sacramentum – 55, k. 155r

Procidentes adoraverunt eum [Mt 2, 11]
– Nota, quod hodierne diei facta per verbum – 14, k. 48v

Profecto verus poenitens, bonus obediens – 3, k. 151v

Prope erat Pascha Iudeorum [Jo 2, 13]
– Et in Evangelio hodierno quaeritur cum Deus sit spiritus, qui ubicunque est – 55, k. 162v

Propter quid aliis fluminibus in hieme – 27, k. 1v

Providit Galienus in corpore humano, quod signa sunt mortifera – 12, k. 2r

Psalmus dicitur ut ante adventum preter versum: post partum Virgo – 77, k. 153r

Ptolomeus Almaiesti 1°. Ignis quidem regionis aethere nequaquam descendit in horizonta – 15, k. 6r

Publicanus a longe stans [Lc 18, 13]
– Tercium est peccatorum confusio et stans retro secus pedes – 177, k. 65r

Q

Quae est ista [Ct 6, 9]
– Verba ista, licet exponantur de Ecclesia, possunt tamen adaptare beatae Mariae Magdalenae – 52, k. 204r

Quaeritis me [Jo 8, 21]
– Et legitur in Evangelio hodierno pro introductione oritur quaestio cum Christus sit verus Deus – 55, k. 69v

Quaestio si omnes velint ratam habere electionem factam – 31, k. 97r

Quam terribilis est locus iste [Gen 28, 17]
– Verba assumpta sunt hoc in ex ordio missae – 56, k. 131r

Quamvis de astrolabii compositione tam modernorum quam veterum dicta habentur pulcherima – 74, k. 205r

Quanta audivimus [Lc 4, 23]
– Quaeritur cur Moyses sanctus posuit velamen super faciem suam – 55, k. 110v

Quare discipuli tui [Mt 15, 2]
– Quaeritur cum totus orbis plenus sit malis – 55, k. 123v

Quare rubrum est [Is 64, 2]
– Hanc quaestionem fecerunt angeli in ascensione ad nostrum fugibilem admirando – 56, k. 124r

Quatuor sunt dignitates sacerdotum ut patet in hoc vocabulo – 155, k. 1v

Qui ex Deo est [Jo 8, 47]
– Quaeritur quid magis sit necessarium homini – 55, k. 207v

Qui facit peccata [Jo 8, 34]
– De peccato tria sunt consideranda – 14, k. 87r

Qui se humiliaverit [Mt 23, 12]
– Nota de humilitate sive de humilitatione tria sunt consideranda – 14, k. 89v

Quia in huius operis initio, antequam tractaremus de caelestis circuli volubilitate – 74, k. 148r

Quia sufficienter de dispumatione omnium confectionum – 12, k. 51r

Quicunque enim fecerit [Mt 12, 50]
– Pro introductione oritur quaestio utrum amici Dei sumus – 55, k. 42v

Quid est fides. Est substantia id est fundamentum rerum sperandarum argumentum non apparentium – 46, k. 1v

Quid est fides. Primo agit de fide, quia fides est fundamentum aliorum virtutum – 36, k. 78v

Quid est fides. Responsio. Fides est substantia in fundamentum sperandarum rerum argumentum non apparentium – 36, k. 1v

Quid hic statis [Mt 20, 6]
– Nota, quod est otium bonum, melius, optimum – 14, k. 68r
– Nota, quod instat hodie tempus devotissimum – 14, k. 66v

Quid tibi videtur [Mt 22, 17]
– Nota, quod illa visio dicitur optima, in qua hoc videt tribus modis – 14, k. 190v

Quidam habens uxorem condempnatus est de crimine capitali – 36, k. 67r

Quidam homo erat dives [Lc 16, 19]
– Nota homo dives dicitur, si in se tria habet – 14, k. 95r

Quis est hic [Mt 8, 27]
– Ecce insensibiliam obedientiam implevit – 14, k. 63v

Quis ex vobis arguet me [Jo 8, 46]
– Illud Evangelium scribitur Ioannes VII. Ista dominica vocatur de passione Domini – 56, k. 40r

Quis vestrum habebit amicum [Lc 11, 5]
– Notandum ante, quod istis diebus peragatur letania minor – 56, k. 55r

Quoniam parum esset nosse iura fore prodita – 66, k. 3r

Quotquot tangebant eum [Mr 6, 56]
– Et legitur hodierna die pro evangelicali officio pro introductione theoretica oritur quaestio – 55, k. 14v

Quousque animam nostram tollis ? [Jo 10, 24]
– Quaeritur utrum exclusa virtute Divina homines mali – 55, k. 220r

R

Rabbi, quis peccavit [Jo 9, 2]
– Et legitur hodierna die pro evangelicali officio, quaeritur pro introductione an misericordia Dei et iusticia puniat aliquem sine culpa – 55, k. 178r
– Moraliter per coecum a nativitate intelligitur humanum genus – 55, k. 185r

Recumbentibus undecim discipulis [Mr 16, 14]
– Illud Evangelium scribitur Marcus et legitur in Ascensione Domini – 56, k. 57r

Regina austri [Mt 12, 42]

– Nota, quod hoc iudicium extremum consideratur – 14, k. 85v

Regum semper in die Trinitatis – 77, k. 3r

Remansit puer Iesus [Lc 2, 43]
– Nota de hoc tam laudabili puero nobis nuper nato tria sunt consideranda – 14, k. 51v

Remittuntur tibi peccata tua [Lc 7, 48]
– Quaeritur iuxta dubium pharisaeorum in convivio pharisaei – 55, k. 232r

Repleti sunt omnes ira [Lc 4, 28]
– Utique mala ubi tria sunt notanda – 14, k. 98r

Revelatio, quam habuit domina Brigida in Roma post annum Iubilei – 47, k. 182r

Reverendissimo in Christo patri ac domino Heinrico … Warmiensis ecclesiae episcopo, frater Johannes Merkelin – 29, k. 87r

Rex pacificus pia miseratione disposuit – 67, k. 1v

Rogabant Iesum [Lc 7, 36]
– Ad dominum Zacheum venit Iesus non rogatus – 157, k. 236v
– Quaeritur cur Dominus noster Iesus Christus plus sollicite laboravit in conversione mulierum – 55, k. 228v

S

Sacerdotes considerate inenarrabilem dignitatem. Vestrae excellentiae – 56, k. 161r

Sacrosancta synodus Constanciensis universalem Ecclesiam representans – 65, k. 82v

Salve meum salutare, salve, salve Iesu care – 100, k. 11v

Sanctae Trinitatis nomine invocato in qua omnium legum promulgaciones dependent – 43, k. 4r

Scabiosi raro balnentur. Post balneum comedantur suciacetosum pomis – 24, k. 29v

Scribitur primo posteriorum in omni scientia praesupponitur quid nominis – 74, k. 200r

Scriptum legimus in libro Esdrae, quod filiis Israel congregatis in omni ad plateam – 56, k. 136r

Seriem huius tabulae continentis auctoritates et sentencias Bibliae – 157, k. 328r

Si filii Abrahae estis [Jo 8, 39]
– Pro introductione oritur quaestio utrum omnia, quae Abraham fecit – 55, k. 48v

Si peccaverit in te frater tuus [Mt 18, 15]
– Nota tria de peccato fratris – 14, k. 99v
– Quaeritur propter malivolum utrum peccans homo in fratrem pecet in Deum – 55, k. 117v

Si queratur, quanta sit quantitas totius mundi – 74, k. 233r

Si quis diligit me [Jo 14, 23]
– Illud Evangelium scribitur Ioannes XIIII. In isto Evangelio ostendit nobis Dominus, quomodo tota Trinitas dilexit nos – 56, k. 61r

Si quis vult post me venire [Mt 16, 24]
– Postquam Christus dixit superius, quod oportebat eum ire Ierusalem – 157, k. 238r

Sic currite [1 Cor 9, 24]
– Apostolus dicit in epistola sua quod multi currunt – 56, k. 191v

Sic Deus dilexit mundum [Jo 3, 16]
– Quia superius dixit, quod efficacia baptismalis proveniat ex misterio incarnationis – 56, k. 63r

Sicut dicit lex C. de veteri iure enucliando: omnium habere noticiam – 36, k. 1v

Signatum est super nos [Ps 4, 7]
– Hoc igitur signum luminosum vultu Dei signatum et inpressimum – 29, k. 1r

Simile est regnum caelorum homini patrifamilias [Mt 20, 1]
– Primo vero notandum, quod haec dominica videlicet dominica in LXX[a] et est tempore septuagesimae dierum – 56, k. 26r

Simile est regnum caelerum homini, qui seminavit [Mt 13, 24]
– Antequam venitur ad Evangelium, Matthaeus pra- Emittit aliqua. Quod quadam vice Iesus erat secus mare – 56, k. 25v
– Nota bonum semen seminans est Deus – 14, k. 65v

Simile est regnum caelorum homini regi [Mt 22, 2]
– Illud Evangelium scribitur Matthaeus XXII. Haec XX[a] dominica respondet praecedenti dominicae in hoc modo – 56, k. 110r
– In hac XXII[a] dominica docemur, qualiter diligendus sit proximus – 56, k. 114v

Simili eius est [Ap 21, 11 ?]
– Nota tria in quibus anima vult assimilare – 14, k. 110v

Sol in ariete – 74, k. 275r

Spiritus veritatis [Jo 16, 13]
– Nota, quod Spiritus veritatis in regula fidei docet nos tria verisimilia – 14, k. 152v
– Nota triplicem veritatem, quam docet Spiritus Sanctus – 14, k. 151r

Stabat Iesus et clamabat [Jo 7, 37]
– Nota clamat Filius Dei tripliciter – 14, k. 120r
– Quaeritur omnis ebriatas sit peccatum et mala – 55, k. 212v

Stellatio ursae minoris – 74, k. 151v

Stirpe sorpatur nux sic clarus de Brunswig dux – 6, k. 1v

Sublevatis oculis Iesus [Jo 17, 1]

– Quia in isto Evangelio saepius sit mentio de clarificatione – 56, k. 56r

Summe sacerdos et vere pontifex, qui te obtulisti Deo Patri hostiam vivam – 100, k. 3r

Super cathedram Moysi [Mt 23, 2]
– Et legitur pro evangelicali officio pro introductione oritur quaestio et quaeritur quod vicium est peius in vita praesenti – 55, 74v

Superbia – hochfart, XII species: inobediencia – ungehorsam – 75, k. 159v

Surgens Iesus de synagoga [Lc 4, 38]
– Quaeritur utrum sanitas corporalis sit omnibus utilis – 55, k. 130v

Surgit a coena [Jo 13, 4]
– Quaeritur, quare Christus coenam veteris legis habere voluit – 55, k. 247v

T

Tabula ad sciendum numerum horarum et minutorum cuiuslibet noctis – 74, k. 281v

Tabula annorum collectorum quinque errarum bis sextilium – 74, k. 30r

Tabula differentiarum unius regni ad aliud – 74, k. 33r

Tabula mediorum motuum planetarum ad annos Christi collectos super meridianum Wratislaviensem – 74, k. 251r

Tabula veri motus Solis et Lune in una hora et in una minuta diei – 74, k. 55v

Temporibus Decii imperatoris et Valeriani prefecti maxima persecutio orta est christianis – 59, k. 68r

Temporibus Maximiani imperatoris filii Diocleciani – 59, k. 5v

Tempus est mensura motus ut vult Aristoteles 4to Phisicorum – 74, k. 105r

Testante Ptolomeo in suo Centiloquio proverbio – 74, k. 182r

Thezaurizate vobis [Mt 6, 20]
– Quod hodie instat tempus penitentiae, in quo homines terreni efficiuntur caelestes – 14, k. 73v

Tonsura clericorum initium sumpsit ab usu Nasareorum – 75, k. 97v

Totius astrologicae speculationis radix et fundamentum eius – 74, k. 188r

Totten irsten sprack onse lieve herre – 1, k. 109v

Totum hominem feci sanum [Jo 7, 23]
– Et in Evangelio hodierno quaeritur cur Deus aeternitatis de regali solio suae divinitatis descendit – 55, k. 175v

Tria sunt in quibus lex precipue divina consistit: mandata, promissa et sacramenta – 31, k. 44r

Triplex est consilii capiendi deliberatio – 31, k. 126r

Tristis est anima mea [Mr 14, 34]
– Nota quod anima Christi tripliciter circa passionem – 14, k. 133v
– Nota tria de hac anima Christi beatissima – 14, k. 132r
– Passio Domini nostri Iesu Christi, quam pro nobis hodie sustinuit, peccatorum sit ablutio – 177, k. 180v

Tulerunt lapides [Jo 8, 59]
– Et legitur hodierna die pro evangelicali officio, cur Ecclesia sancta per duas hebdomadas agit memoriam passionis Christi – 55, k. 202v

Tunc imponunt humeris eius crucem ponderosam – 177, k. 149r

U

Ug scolanoc wÿlag noc kezdetuitul fugva – 25, k. 1r

Una sabbati [Jo 20, 1]
– Nota hoc Evangelium signanter de tribus personis loquitur – 14, k. 144r

Undecim discipuli abierunt [Mt 28, 16]
– Nota tria, in quibus dicipuli circa Christum comendantur – 14, k. 142v

Undecim milium virginum passio hoc ordine celebrata fuit. In Britania namque rex christianissimus quidam fuit – 177, k. 185r

Undir allen den wiezsagen die von der geburt des herren – 68, k. 1v

Universum tempus praesentis vitae in quatuor distinguitur – 59, k. 1r

Unum crede Deum, ne iures vana per eum – 155, k. 257v

Unum opus feci [Jo 7, 21]
– Nota non unum opus, sed omnia opera Christi bene ea consideranti sunt admiranda – 14, k. 109v

Unus moriatur pro populo [Jo 11, 50]
– De morte hac videlicet Christi, de qua hic dicitur, tria sunt notanda – 14, k. 125v

Ut autem in isto tractatu contenta sequenti promptius occurrant – 52, k. 150r

Ut autem scias melius confiteri – 3, 84r

Utilitates quadrantis novi breviter colligere utile mihi visum – 74, k. 229v

Utrum circumcisio habuerit efficaciam ad tollendum originalem culpam – 51, k. 129v

Utrum divina sacramenta semper fuerint homini necessaria – 51, k. 125v

Utrum habitus per studium Sacrae Scripturae acquisitus sit speculativus vel practicus – 51, k. 7r

Utrum in quolibet hominum statu fuerint aliqua sacramenta distinquuntur duo status – 39, k. 249r

Utrum iurantes inter se mutuo vel unus alteri aliquid facere vel non facere possunt – 65, k. 78v

Utrum mundus possit fuisse ab aeterno – 51, k. 50r

Utrum per studium Sacrae Scripturae acquiratur habitus alius a fide – 51, k. 3r

Utrum plures divinae personae possint eandem naturam creatam assumere – 51, k. 85v

Utrum quilibet Christianus debeat hodie audita Christi passione ei compati – 177, 166r

V

Vado ad eum, qui me misit [Jo 16, 5]
– In hac dominica quarta monentur illi, qui renati sunt in fide sanctae Trinitatis – 56, k. 51r

Vas eleccionis [Ac 9, 15]
– Haec verba dixit Dominus ad Ananiam dum beatum Paulum convertit – 56, k. 276v

Vater onse du buste in den hemele – 1, k. 95v

Venite ambulemus [Is 2, 5]
– Qui volumus – 157, k. 249v

Verba matris Dei ad sponsam narrantia pulchritudinem Christi – 47, k.

Verblijde dij vrouwe der engelen – 1, k. 128r

Vero ex Trinitatis imagine divinitus quoddificatio – 24, k. 1r

Vervrouwe ende verblijde dy – 1, k. 166v

Videntes autem conservi [Mt 18, 31]
– Nota tria. I° quales animae de hoc mundo transeuntes videant – 14, k. 196v

Vidit duos fratres [Mt 4, 21]
– Nota, quod sanctus Andreas triplicem visum habuit – 14, k. 216v

Vigilate; legitur enim: si vigilavi, meliorem conditionem meam feci – 72, k. 1r

Viginti et duas litteras esse apud Hebreos, Syrorum quoque et Chaldeorum – 154, k. 1r

Virtutes caelorum movebuntur [Lc 21, 26]
– Nota hoc triplicem motum – 14, k. 20v
– Nota, quod motus videlicet animae ad corpus necesse est ut patet in tribus – 14, k. 13v

Visio, quam habuit domina Brigida in Betlehem, ubi beata Virgo Maria ostendit ei totum modum sui partus – 56, k. 275v

Vocatum est nomen eius [Lc 2, 21]
– Primus gratia vocatus est Christus – 56, k. 163v

Volo mundare [Mt 8, 3]
– Haec verba Christi Filii Dei sunt, qui voluntatem suam erga genus humanum ostendit – 14, k. 61v
– O excellens fides huius leprosi – 14, k. 59v

Von gemelichen dingen sagin unde singin – 10, k. 6r

W

Wes gegruet alre heilichste lichaem ons herren onthouden in der heilighe sacramente – 1153, k. 26r

Wes gegruet alre heilichste Maria moeder godes – 1153, k. 30v

West gegruet moeder ons behalders utvercaren vat des gesont makers – 1, k. 154r

West gegruet o begerlicke salige joncfer Maria – 1, k. 130v

West gegruet o berch Calvarien – 1, k. 119r

West gegruet rike gadynne – 1, k. 150v

Z

Zelus domus tuae [Jo 2, 17]
– Nota comedere ex zelo videlicet amoroso corpus Christi est laudabile – 14, k. 107v

Zum ersten das man di kirchfeier – 75, 87v

3. Indeks osobowy, rzeczowy i geograficzny

Indeks osobowy wymienia tylko postaci historyczne. Imiona autorów i osób z okresu średniowiecza podano w wersji łacińskiej (lub niemieckiej). Kursywą wyróżniono nazwiska (przydawki posesjonatywne) osób niezidentyfikowanych. Sygnatury rękopisów Biblioteki UMK zostały podane w skrócie, np. Rps 5/I = 5.

A

Abbatibus – zob. Franciscus de Abbatibus

Abbatisvilla – zob. Ioannes Halgrinus de Abbatisvilla

Adaptaciones expositionis Symboli Apostolorum – 157, k. 242r-243v

Aegidius Corboliensis
– De urinis – 12, k. 60va-62rb

Aegidius Parisiensis – zob. Petrus Riga

Agnieszka, siostra – zob. Proweniencja II

Albrecht Hohenzollern – zob. Hohenzollern, Albrecht

Albrechtau – zob. Johann Albrechtau

Altenburg – zob. Dietrich von Altenburg

Andreae – zob. Ioannes Andreae

Andreas Bohemi de Falkenow – zob. Andreas Falkenau

Andreas Falkenau (Falkenow), kantor – zob. Proweniencja II, Skryptorzy

Andreas Ruperti, pleban – zob. Proweniencja II

Anna, św.
– Rosenkranz von der hl. Anna – 1, 173r-182v
– Aufzählung von Sünden und Tugenden – 3, k. 128r-130v

Apokalipsa stuttgarcka – 40 (Historia kodeksu), 44

Aristoteles, Ps.-
– De Nilo – 27, k. 1v-2v
– Epistula ad Alexandrum – 27, k. Iv-1r

Arnulf de Louvain, OCist.
– Rhythmica oratio ad membra Christi – 100, k. 2r, 11v-15r

Astronomia, teksty
– Aequatorium planetarum – 74, k. 182r-187v
– Canones tabularum eclipsium Solis et Lunae – 74, k. 239r-250r
– Correctiones tabularum Alfoncii – 74, k. 30r-31v
– De aequatorio planetarum vel Aurea rota – 74, k. 237r-238r
– De compositione astrolabii – 31, k. 123r-125r
– De quantitate mundi – 74, k. 233r-236v
– Modus erigendi figuram coeli – 74, k. 102v-104r
– Tabula equationis domorum ad latitudinem 48 graduum – 74, k. 94v-102r
– Tabula equationis domorum ad septrimum clima – 74, k. 275r-280v
– Tabula Henrici Lobenstein ad inveniendum partem proportionalem – 74, k. 94r
– Tabulae Alphonsinae redactionis Parisiensis – 74, k. 33r-55v
– Tabulae ad orisontem Pragensem – 74, k. 281v-285v
– Tabulae stellarum fixarum – 74, k. 151v-181r
– Tractatus de compositione et utilitatibus spherae solidae – 74, k. 188r-199v
– zob. Ps.-Gerardus de Cremona; Ioannes Danco de Saxonia; Ioannes de Lineriis; Ioannes Eligerus de Gunderslauen; Messahala; Petrus Rein de Zittavia; Prophatius Iudaeus; Prosdocimus de Beldomandi

Augusta – zob. David de Augusta

Augustinus Hipponenesis
– De consensu Evangelistarum libri quatuor (abbreviatio) – 75, k. 195r-218v; 155, k. 239r-257r

Augustodunensis – zob. Honorius Augustodunensis

Aula Regia – zob. Gallus, abbas de Aula Regia

B

Baldus de Ubaldis
– Commentarius in Institutiones Iustiniani – 72, k. 295v-298r

Barben – zob. Heinrich von Barben

Bartholomaeus Brixiensis
– Quaestiones dominicales – 36, k. 67r-77v

Bartholomaeus de Radam – zob. Proweniencja II

Bassenheim – zob. Heinrich Walpot von Bassenheim

Beldomandi – zob. Prosdocimus de Beldomandi

Bernardus Claraevallensis, Ps.-
– Formula honestae vitae – 3, k. 57r-60v
– Liber de bono conscientiae – 3, k. k. 144r-150r (fragm.)
– Meditationes de humana conditione – 3, k. 151v-152r
– Meditationes piissimae de cognitione humanae conditionis – 31, k. 89r-96v

Bernardus Parmensis de Bottone
– Summa super titulis Decretalium. Liber I – 27, k. 1v, 4r-38v
– zob. Gregorius IX, papież

Bernardinus de Siena – 8 (Historia kodeksu)

Bewthau – zob. Thomas Bewthau

Biblia latina – 32, k. 1r-548v; 69, k. 1v-237v (Vetum Testamentum); 154, k. 1r-282v (VT); 157, k. 12r-232v (Novum Testamentum); 158, k. 1r-211v (VT)
– Concordantia evangelistarum – 157, k. 233r-234v
– Komentarze
  – – zob. Gilbertus Porretanus, Heinrich von Hesler, Honorius Augustodunensis, Thomas de Aquino, Simon Fidati de Cassia, OSEA
– Parafrazy
  – – Daniel – 40, k. 187rb-237ra
  – – Poetische Paraphrase des Buches Hiob – 40, k. 1ra-92va
  – – zob. Petrus Riga

Birgitta
– Revelationes caelestes – 47, k. 133r-200r (libri 6-7); 56, k. 275v-276r (fragm.)

Blumenau – zob. Michael Blumenau

Bohic – zob. Henricus Bohic

Bonaventura, OFM
– Commentarius in Evangelium s. Ioannis – 35, k. 1r--175v
– De triplici via alias incendium amoris – 3, k. 84v-91v
– Officium de passione Domini – 85, k. 95r-123r

Bonaventura, Ps.-
– Instructio sacerdotis ad se praeparandum ad celebrandum missam – 3, k. 124r-127v
– Tabula ante celebrationem missae consideranda – 31, nr *9

Bononiensis – zob. Ioannes Bononiensis

Bottone – zob. Bernardus Parmensis de Bottone

Branconi, Karolina – zob. Proweniencja II

Brunszwik – zob. Luter z Brunszwiku

Brederlow, Friedrich Bonaventura – zob. Proweniencja II

Briskorn, Johann – zob. Proweniencja II

Brzezin – zob. Falkenberg

Buch Sidrach – 21, k. 1r-106v

Burkart von Mansfelt, komtur ostródzki – 144, nr *3; zob. też Dokumenty

Bünau – zob. Günther von Bünau

C

Cenomannensis – zob. Hildebertus Cenomannensis

Christian Blumenroth z Fromborka – 154 (Historia kodeksu)

Chojnice – zob. Proweniencja I

Claraevallensis – zob. Nicolaus Claraevallensis

Clare – zob. Johann Clare

Clemens V, papież (1305-1314)
– Constitutiones – 36, k. 98r-118v

Clemens VI, papież (1342-1352)
– Horae de dolore BMV – 3, k. 140r

Conradus de Soltow
– Quaestiones super libros Sententiarum Petri Lombardi – 50, k. 2r-177v

Conradus de Waldhausen
– Postilla studentium sanctae Pragensis universitatis – 38, k. 1r-241r

Conradus Holtnicker de Saxonia, OFM
– Speculum beatae Mariae Virginis – 157, k. 2r-25v

Czacki, Tadeusz – zob. Proweniencja II

D

David de Augusta (von Augsburg), OFM
– De exterioris et interioris hominis compositione – 3, k. 60v-84r (lib. I); 52, k. 86rb-149r

De s. Agucio seu Acutio – 59, k. 70r-71r

De s. Barbara – 59, k. 5v-9v

De s. Dorothea – 59, k. 34v-35r

De s. Faustino episcopo – 59, k. 68r-70r

De s. Katherina – 59, k. 197r-201r

De septem donis Spiritus Sancti – 56, k. 156v-159v

De septem sacramentis – 56, k. 153r-156v

Decem praecepta
– De decem praeceptis – 75, k. 98rv
– Expositio super decem praecepta Domini – 56, k. 136r-147r
– zob. Henricus de Frimaria senior, OESA

Dietetyka – 3, 137r-140r

Dietrich von Altenburg, wielki mistrz zakonu krzyżackiego – 64 (Historia kodeksu)
– Statuty – 78, k. 83r

Dinkelbühl – zob. Nikolaus von Dinkelbühl

Dīvān Hāfiza – 70

Dobilstein – zob. Wikbold Dobilstein

Dobre Miasto – zob. Proweniencja I

Dokumenty (wpisy)
- bulle papieskie: Alexander IV, Anagnie 17 I 1258 – 36, k. 66r; Benedictus XII, 4 VII 1335 – 67 (Noty i glosy, k. 245v); Martinus V, Roma, 2 VII 1425 – 65, k. 1r
- Burkart von Mansfelt, komtur Ostródy przekazuje radzie miasta Dąbrówna w zarząd 100 grzywien, Ostróda, 6 IV 1376 (j. niem.) – 144, nr *3
- Informacja o przywieszeniu na drzwiach kościołów kolońskich pisma procesowego w sprawie spadkowej Henryka Huszgin, Kolonia, 1 VI 1438 – 72, nr *3
- Landesverordnung über die Heiligung des Sonntages, Marienburg, 6 XI 1418 – 75, k. 87v
- Piotr sołtys i inni mieszczanie z Dąbrówna fundują ołtarz z wikarią w kościele farnym w Dąbrównie, Ostróda, 25 IV 1377 (łac.) – 144, nr *4
- Traktat Toruński z 1466 r. (j. niem.) – 20, k. 104r-129r
- Ugoda soboru bazylejskiego z sejmem Królestwa Czech i Marchii Moraw w sprawie czterech artykułów praskich, Praga, 26 XI 1433 – 75, k. 98v-99v
- Wyrok Henryka prepozyta mielnickiego w sprawie Zdzisława plebana w Sasmuk, Praga, 2 XII 1328 – 27, k. 1r, 3v

Duisburg, Carl Ludwig – zob. Proweniencja II

Durandus – zob. Guillelmus Durandus

Dusemer – zob. Heinrich Dusemer

Dzierzgoń, zob. Proweniencja I

E

Ekslibrisy
- Biblioteki zamkowej księcia Albrechta Hohenzollerna – 9, 24, 82 ?
- rodziny Wallenrodt – 83
- Tomasza Bewthau – 46

Ems – zob. Rudolf von Ems

Engelhard – zob. Laurentius Engelhard

Erlichshausen – zob. Konrad von Erlichshausen, Ludwig von Erlichshausen

Evangelium Nicodemi – 11, k. 1r-55v

F

Falck, Christoph – 10 (Historia kodeksu), 54 (Historia kodeksu)

Falkenau – zob. Andreas Falkenau

Falkenberg – zob. Proweniencja I

Feuchtwangen – zob. Siegfried von Feuchtwangen, Konrad von Feuchtwangen

Fischhausen – zob. Proweniencja I

Folclinus, kanonik – 27, k. 3v

Fragment Królewiecki – zob. Königsbergi Töredèk

Franciscus de Abbatibus, OFM
- Quadragesimale Abbatis – 63, k. 3r-149v

Freiburg – zob. Magdalena von Freiburg

Friedrich Salendorf – 154 (Historia kodeksu)

Frimaria – zob. Henricus de Frimaria

Frisch, Johannes L. – 54 (Historia kodeksu)

Frombork – zob. Christian Blumenroth z Fromborka

G

G. [?] in Colbynse – zob. Skryptorzy

Galenus, Ps.-
- Prognostica – 12, k. 2ra-2va

Gallus abbas de Aula Regia
- Malogranatum de triplici statu religiosorum – 3, k. 98r-123v

Geert Groote
- Getijden der Eeuwige Wijsheid – 83, k. 69r-102v
- Getijden der H. Maagd – 83, k. k. 12r-68v
- Getijden van de H. Geest – 83, k. 103r-127v
- Vigiliae defunctorum – 1153, k. 1r-26r

Gerardus de Cremona, Ps.-
- Theorica planetarum – 74, k. 1v-9r

Gertrud von Helfta
- Legatus divinae pietatis – 47, k. 1r-132v

Gilbertus Porretanus
- Prologus Apocalipsae – 32, k. 541r

Görlitz – zob. Zgorzelec

Gottfried von Hohenlohe, wielki mistrz zakonu krzyżackiego (1297-1303)
- Statuty – 78, k. 83r

Gotthold, Friedrich August – zob. Proweniencja I, Królewiec

Granum sinapis – 75, k. 107v
- komentarz – 75, k. 107v-108v

Gregorius Magnus, papież (590-604)
- Homiliae XL in Evangelia – 52, k. 1v-86ra
- Moralium libri sive expositio in librum Iob – 75, k. 86v (fragm.)

Gregorius, pleban – 27, k. 3v

Gregorius VII, papież (1073-1085)
- Epistola ad Bernardum diaconum et Bernardum abbatem Massiliensem – 86, k. 5v-6v
- Epistola ad episcopos et duces in regno Teutonico – 86, k. 1r-3v

Gregorius IX, papież (1227-1241)
– Decretales cum apparatu Bernardi Parmensis – 67, k. 1v-238v

Groote – zob. Geert Groote

Grottkau – zob. Johannes de Grottkau

Guillelmus de Conchis (?)
– Moralium dogma philosophorum (abbreviatio) – 31, k. 126r-134r

Guillelmus de Monte Lauduno
– Sacramentale – 29, k. 1r-85r

Guillelmus Durandus – 30 (Historia kodeksu)
– Speculum iudiciale – 66, k. 2r-258v

Günther von Bünau – zob. Proweniencja II

Gwicherus, magister – 27, k. 3v

H

Halgrinus Ioannes – zob. Ioannes Halgrinus de Abbatisvilla

Hartknoch, Christoph ? – 54 (Noty i glosy)

Hasse, Johann G. – 70 (Historia kodeksu)

Heinrich Dusemer, wielki mistrz zakonu krzyżackiego (1345-1351)
– Statuty – 78, k. 83r

Heinrich *Huszgin* – 72, nr *3

Heinrich Rafolt
– Der Nussberg – 10, k. 19rb-19vb

Heinrich von Barben ?
– Apparatus ad summam Henrici de Merseburg super quinque libros Decretalium – 36, k. 77v-97v

Heinrich von Hesler
– Apokalypse – 44, k. 32ra-199vb; 64, k. 4ra-160vb

Heinrich von Tunna, wielki mistrz zakonu krzyżackiego (1208-1209) – 78, k. 3v

Heinrich von Warnsdorf, komtur – 24 (Historia kodeksu)

Heinrich Walpot von Bassenheim, wielki mistrz zakonu krzyżackiego (1198-1208) – 78, k. 5r

Heinrich Zell – zob. Zell, Heinrich

Henricus Bohic
– Distinctiones in librum IV Decretalium Gregorii IX – 65, k. 1r, 2r-81v

Henricus de Frimaria senior, OESA
– Sermones de sanctis – 34, k. 1v-170v
– Tractatus de decem praeceptis – 52, k. 150r-193v

Henricus de Merseburg
– Summa super quinque libros Decretalium Gregorii IX – 36, k. 1v-66r

Henricus *Durster* – 27, k. 1r

Henricus Milcherus – 27, k. 3v

Henricus, prepozyt – 27, k. 1r; zob. też Dokumenty

Hermann Joseph von Steinfeld, OPraem.
– Iubilus de sanctae Ursula et sociis – 100, k. 15r-17r

Hermanus *prepositi* – zob. Skryptorzy

Herveus Rechau – zob. Skryptorzy

Hesler – zob. Heinrich von Hesler

Hieronymus
– Prologi biblijne – 32, 69

Hieronymus, Ps.-
– Modlitwa – 1, k. 240v-245v

Hildebertus Cenomannensis
– Epigramma – 75, k. 86v

Hipler, Franz – 25 (Historia kodeksu)

Historia, teksty
– Scismata, quae et qualia, quantum et quando fuerunt terminata – 65, k. 82v

Hohenzollern, Albrecht, książę pruski (1525-1568) – 20 (Noty i glosy); zob. też Ekslibrisy

Honorius Augustodunensis
– Expositio totius Psalterii – 41, k. 2r-336r
– Gemma animae – 75, k. 97v-98r (fragm.)

Hostislaus, prepozyt – 27, k. 3v

I

Iacobus *Byeckow* – zob. Skryptorzy

Iacobus Coloniensis, przeor – 12, k. 1v

Iacobus de Voragine
– Legenda aurea – 38, k. 242r (De sancta Margareta); 59, k. 1r-201r; 177, k. 185r-186v (fragm.)

Iesco *de Russecz* – 27, k. 3v

Innocentius III, papież (1198-1216)
– De sacro altaris mysterio – 31, k. 44r-88v

Ioannes Andreae
– Tractatus de arbore consanguinitatis, affinitate et cognatione spirituali (Erklärung des Verwandtschaftsbaumes) – 46, k. 111r-112rb

Ioannes Balistarii Lemovicensis, OP
– Sermo de s. Maria Magdalena – 52, k. 204v-207r

Ioannes Beleth
– Summa de ecclesiasticis officiis – 31, k. 1r- 43v

Ioannes Bononiensis
– Regimen sanitatis pulchrum – 24, k. 1r-28v

Ioannes Calderini
– Casus summarii quinque librorum Decretalium – 46, k. 75r-110v

– Tabula auctoritatum et sententiarum Bibliae positarum in libris decretorum et decretalium – 157, k. 328r–382r

Ioannes Danco de Saxonia
– Canones tabularum Alphonsinarum – 74, k. 105r--118v

Ioannes *de Borsow* – 27, k. 3v

Ioannes de Lignano
– Lectura super primo libro Decretalium Gregorii IX – 43, k. 4r-299v

Ioannes de Lineriis
– Ad inveniendum sinum – 74, k. 148r-150v
– Canones tabularum eclipsium – 74, k. 129v-148r
– Canones tabularum primi mobilis – 74, k. 118v-129v
– Tabulae astronomicae cum canonibus – 74, k. 55v-93v

Ioannes XXII, papież (1316-1334)
– Extravagantes – 36, k. 118v-120r

Ioannes Eligerus de Gunderslauen
– De utilitate quadrantis – 74, k. 229v-232v

Ioannes Garsias Hispani – zob. Nicolaus III papież

Ioannes Halgrinus de Abbatisvilla
– Tractatus super Psalterium – 9, k. 1r-302r

Ioannes Lapus de Castellione
– Allegationes iuris ab Antonio de Butrio abbreviatae – 45, k. 1r-142r

J

Jeroschin – zob. Nikolaus von Jeroschin

Jesionowo zob. Schönow

Jezus
– Rosenkranz von Gottes Sohn – 1, k. 223r-245v
– zob. Pasja: Fünfzehn Betrachtungen

Johann Clare – zob. Proweniencja II

Johann Mönch, biskup pomezański (1376-1409)
– Statuty dla kapituły pomezańskiej – 3, k. 51r-53v

Johann von Posilge – 20, k. k. 129v

Johannes Albrechtau – 155 (Historia kodeksu); zob. też Proweniencja II

Johannes Brugman
– Ghebede op dat Pater Noster – 1, k. 95v-100r

Johannes de Grottkau (Grotkow) – 65 (Historia kodeksu), 75 (Historia kodeksu); zob. też Proweniencja II

Johannes de Marienwerder
– Expositio Symboli Apostolorum – 157, k. 244r-327v
– Leben der seligen vrouwen Dorothee – 37, k. 1r-38v

Johannes de Saalfeld, biskup sambijski (1416-1425) – 156, k. 6r

Johannes Lessen – zob. Proweniencja II

Johannes Merkelin
– Liber de instruccione simplicium sacerdotum – 29, k. 87r-187r

Johannes *Schellin* – zob. Proweniencja II

Johannes *Sweidenicz* – zob. Skryptorzy

Johannes von Tieffen, wielki mistrz zakonu krzyżackiego (1489-1497) – 156, k. 5v

Jonas Aurelianus
– De institutione laicali – 75, k. 86v (fragm.)

Jordan von Quedlinburg
– Die Fünfundsechzig Artikel – 1, k. 184r-221v

K

Karl von Trier, wielki mistrz zakonu krzyżackiego (1311--1324) – 5 (Historia kodeksu), 78, k. 1v

Karwinden – zob. Karwiny

Karwiny – 1 (Historia kodeksu), 3 (Historia kodeksu), 12 (Historia kodeksu)

Kazania anonimowe
– Arbor contemplationis – 31, k. 134v-136v
– Collectiones sermonum – 177, k. 49r-140v
– Duplex sermo de Visitacione Beatae Mariae – 177, k. 40v-48v
– Kazania, szkice – 25, k. 1rv
– Sermo bonus de dedicatione templi – 52, k. 193v-199v
– Sermo de circumcisione Domini – 52, k. 163v-164v
– Sermo de nativitate Domini – 177, k. 35v-37v
– Sermo de s. Augustini doctrina – 30, k. 146r-147v
– Sermo de s. Paulo – 56, k. 276v-277v
– Sermo de s. Petro – 177, k. 38r-40r
– Sermo de s. Thoma – 177, k. 32v-35
– Sermo de veneratione sacramenti Unctionis – 56, k. 164v-165r
– Sermo in die Cineris – 56, k. 165v-167v
– Sermones – 157, k. 236v-239r, 382v-386r
– Sermones de dedicatione ecclesiae – 56, k. 131r-136r
– Sermones de dignitate sacerdotum – 56, k. 159v-163r
– Sermones de tempore – 56, k. 4v-129v, k. 168r-275v
– Sermones de tempore et sanctis – 14, k. 2r-220v
– Sermones de tempore, zob. Simon Fidati de Cassia
– Sermones 2 de Concepcione et de peccato originali – 177, k. 26r-32r
– Sermones quadragesimales – 55, k. 1r-307v

Klaus Krank – 76 (Historia kodeksu)

Kniprode – zob. Winrich von Kniprode

Kolonia – zob. Proweniencja I

Konrad I Mazowiecki, książę mazowiecki (1200-1247) – 78, k. 5r (wsp.)

Konrad von Erlichshausen, wielki mistrz zakonu krzyżackiego (1441-1449)
– Statuty – 78, k. 83r

Konrad von Feuchtwangen, wielki mistrz zakonu krzyżackiego (1291-1296)
– Statuty – 78, k. 83r

Konrad *Rodenborch* – 72, nr *3

König Feliks zwany Polyphemus – 14, 29, 48, 76

Königsberg zob. Królewiec

Königsberger Fragment – zob. Königsbergi Töredèk

Königsbergi Töredèk – 25, k. 1v

Kroniki
– Ältere Hochmeisterchronik – 20, k. 1r-102r
– Hochmeisterverzeichnis (załącznik do kroniki Johanna von Posilge) – 20, k. k. 129v-132r

Kroniki uniwersalne
– Anonimowa kronika: genealogia Jezusa. Historia Rzymu – 75, k. 101r-105r
– Christherre-Chronik – 144, k. 1r-145r
– zob. Petrus Comestor, Petrus Pictaviensis, Rudolf von Ems

Królewiec – zob. Proweniencja I

Kulm – zob. Tilo von Kulm; Proweniencja II

Langton – zob. Stephanus Langton

Lasocki, Czesław – zob. Proweniencja II

Laurentius Engelhard – zob. Proweniencja II

Lemovicensis – zob. Ioannes Balistarii Lemovicensis

Lessen – zob. Johannes Lessen

Liturgia, teksty
– Absolutiones et benedictiones – 77, k. 2v-3r
– Allerheiligenlitanei – 84, k. 181r-184r
– Benedictiones super herbas – 156, k. 101v-102r
– Breviarium – 8, k. 7r-111r
– Cantica – 84, k. 170r-181r
– Czytania mszalne na niedziele, święta i dni powszednie od 1. Niedzieli Adwentu – 32, k. 580r-584r
– Dies irae – 84, k. 186r-188r
– kalendarz liturgiczny – 85, k. 1r-11v
  – – diecezji Utrecht – 83, k. 1r-11v
  – – franciszkański – 8, k. 1r-6r; 77, k. 4v-10v
  – – zob. Zakon krzyżacki
– Kolektarz brewiarzowy – 77, k. 4r, 13r-165v; 156, k. 9r–98v
– Kurze Tide vom Heiligen Kreuz – 82, k. 178r-186r
– Litania – 8, k. 108v-111v; 85, k. 193v-199v; 156, k. 100r-101v, 102v-103r
– Liturgische Anweisungen für die Laudes – 84, k. 188rv
– Officium crucis – 85, k. 175r-178v
– Officium defunctorum – 85, k. 124r-173v
– Officium parvum beatae Mariae Virginis – 85, k. 13r-94v
– Ordo confirmationis episcopalis cum aliis per episcopum benedicendis – 100, k. 17r–23v
– Die sieben Horen Unser Lieben Frauen – 82, k. 187r-230r
– Tide vom Heiligen Geist – 82, k. 97r-119r
– Tide vom Heiligen Kreuz – 82, k. 148r-177v
– Tide von der Ewigen Weisheit – 82, k. 120r-147r
– Tide von der Heiligen Dreifaltigkeit – 82, k. [4r]-22r
– Totenvigil – 82, k. 23r-95v
– Uwagi o doborze czytań mszalnych ze ST i o wakujących niedzielach – 77, k. 3rv
– Uwagi o wyborze antyfon w okresie Adwentu – 77, k. 11r-12v
– zob. Bonaventura OFM, Geert Groote

L

Louvain – zob. Arnulf de Louvain

Lubawa – zob. Proweniencja I

Ludolf König, wielki mistrz zakonu krzyżackiego (1342-1345)
– Statut – 78, k. 83r

Ludwig von Erlichshausen, wielki mistrz zakonu krzyżackiego (1450-1467) – 78, k. 2v

Lumen animae – 15, k. 6r-85v (wariant wersji C)

Luter z Brunszwiku, wielki mistrz zakonu krzyżackiego (1331-1335) – 6, k. 1rv, 40 (Historia kodeksu), 155 (Historia kodeksu)
– Statuty – 78, k. 83r, 174v

M

Magdalena von Freiburg
– Goldene Litanei vom Leben und Leiden Christi – 1, k. 81v-89v

Malbork – zob. Proweniencja I

Mansfelt – zob. Burkart von Mansfelt

Marcion
– Prologi biblijne – 32

Maria
– Freuden der Heimsuchung Mariä – 1, k. 130v-150r
– Freuden Maria bei der Verkündigung – 1, k. 128r-130v
– Fünfzehn Freuden Mariä – 1, k. 152r-153v
– Fünfzehn Grüsse an Maria – 1, k. 154r-155r
– Gebet mit Ave Maria – 3, k. 94r-97v
– Gebete an Maria – 1, k. 155r-161r
– Mariä Freuden der Himmelfahrt – 1, 166v-170v
– Marienlob aus dem Passional – 40, k. 237ra-242ra
– Regula sanctissima vitae sanctae Dei genetricis Mariae – 3, k. 140v-143v
– Sieben Grüsse Mariä – 1, 171r-172v
– Die zweiundsiebzig Namen ULF – 1, 150v-152r
– Zweiundzwanzig Ave Maria auf Karfreitag – 1, k. 161r-166v

– zob. Clemens VI
– zob. Pozdrowienie Anielskie

Marienwerder – zob. Johannes de Marienwerder

Medycyna, teksty
– Ad cognossendas herbas in colore – 12, k. 57va-59r
– Recepty medyczne – 12, k. 2va-12va, k. 63va-87vb; 24, k. 28v-29v
– Regimen sanitatis – 3, k. 91v-93r
– Regimen sanitatis regis Bohemiae – 3, k. 130v-136v
– zob. Aegidius Corbolensis, Galenus, Ps.- , Ioannes Bononiensis, Nicolaus Salernitanus

Meinhardus – 27, k. 1r

Merkelin – zob. Johannes Merkelin

Messahala
– Canones de astrolabio conficiendo – 74, k. 200r-204v

Michael Blumenau – zob. Proweniencja II

Michael de Massa (?), OESA
– Vita Jesu Christi – 100, k. 23v-160v

Modlitwy
– Gebet einer Sünderin zur Mutter Gottes – 84, k. 185r
– Gebete und Anweisungen für die Kommunion – 1, k. 15r-81r
– Hymne zum Angesicht Christi – 1153, k. 33v-38r
– Kommuniongebete – 1153, k. 26r-28v
– Orationes – 85, k. 199v-205r
– Orationes ad beatam Virginem – 100, k. 160v-164v
– Orationes ante et post missam dicendas – 100, k. 3r--11v
– Orationes super morientem – 5, k. 49r-50v
– Sonntagsgebete – 2, k. 25v-190v
– zob. Magdalena von Freiburg
– zob. Pasja, Trójca Święta

Monte Lauduno – zob. Guillelmus de Monte Lauduno

Mönch – zob. Johann Mönch

Munre – zob. Rüdeger von Munre

N

Nicolaus Calis de Posilge – zob. Proweniencja II

Nicolaus Claraevallensis, OCist.
– Sermo de Nativitate s. Ioannis Baptistae – 52, k. 199v--204r

Nicolaus *Helvigis* – zob. Skryptorzy

Nicolaus Kalizer – zob. Proweniencja II

Nicolaus *Krudener* – 144, nr *4

Nicolaus, pleban – 144, nr *4

Nicolaus Salernitanus
– Antidotarium – 12, k. 12va-51rb
– De dosibus medicinarum – 12, k. 51rb-54va
– Synonyma medicinarum – 12, k. 54va-57va

Nicolaus III, papież (1277-1280)
– Constitutio „Cupientes" cum apparatu Ioannis Garsias Hispani – 67, k. 239r-246v

Nikolaus von Dinkelbühl (?), dodatek do Speculum artis bene moriendi – 5, k. 48v-49r.

Nikolaus von Jeroschin
– Di Kronike von Pruzinlant – 54, k. 1v-216r; 251 b, k. 1ra-4vb (fragm.)

O

Odpusty
– Ablass – 2, k. 1v

Ojcze Nasz
– Fünfzehn Pater Noster – 1, k. 100r-109v
– Ghebede op dat Pater Noster – 1, 95v-100r
– Pater Noster – 8, k. 108rv

Omnibonus
– Abbreviatio Decreti – 30, k. 1r-145v

Oprawa
– łańcuszkowa - 15
– mnisza - 10
– nacinana (ledersznytowa) – 24, 43
– superekslibris (Jana Zborowskiego, hetmana) – 32
– warsztat
  – – Antwerpia, Jacobus Clercx de Ghele – 83
  – – Gdańsk, *Introligator Smoka – I* (*starszy*) – 39, 41, 155
  – – Kolonia, Introligator z kręgu Mistrza Księgi Przysiąg (*Eidbuch-Meister*) – 100
  – – Kraków, *Monogramista I C* – 100
  – – Królewiec, *Mistrz Marii* – 20
  – – Pomorze Zachodnie – 56, 59, 157
  – – Praga – 43
  – – Włochy pn. – 45, 85

Orseln – zob. Werner von Orseln

Ovidius Publius Naso
– Metamorphoses – 157, nr *10, *11

P

Padwa – 15 (Historia kodeksu)

Paryż – zob. Proweniencja I

Pasłęk – 1, 3

Passional – 50, k. 1r-124r (3. księga)

Pasja
– Ex Speculo morali – 177, k. 171r-180r
– Fünfzehn Betrachtungen über die Leiden Christi – 1, k. 109v-119r
– Medytacje pasyjne – 31, k. 134v-137v
– Passio Domini nostri Iesu Christi secundum Matthaeum – 177, k. 144r-145v, 147r-148v, 151rv, 162r
– Passionsgebet – 1, k. 89v-95v; 1153, k. 31r-33v

– Passionstraktat – 1, k. 119r-126r
– Traktaty i komentarze pasyjne – 177, k. 164r-183v

Patollen – zob. Proweniencja I

Paulus Konigsberg – zob. Skryptorzy

Pelplin – zob. Proweniencja I

Perczco de Sasmuk – 27, k. 3v

Pertoldus, magister – 27, k. 3v

Petrus Comestor
– Historia scholastica – 75, k. 112r-151v (Historia evangelica); 155, k. 9r-212v

Petrus Cruciferus – zob. Petrus Rein de Zittavia

Petrus de Boleslavia – 25 (Historia rękopisu)

Petrus de Crescentiis
– Ruralia commoda – 75, k. 105v-107v (lib. XII)

Petrus *in acie* – 144, nr *4

Petrus Lombardus
– Prologi biblijne - 32

Petrus *Olslegher* – zob. Proweniencja II

Petrus Pictaviensis
– Compendium historiae in genealogia Christi – 75, k. 88r-97r; 155, k. 3r-8v
– Historia libri Actuum Apostolorum – 75, k. 160r--195r; 155, k. 212v-238v

Petrus Rein de Zittavia (Petrus Cruciferus)
– Canones tabularum resolutarum ad meridianum Wratislaviensem – 74, k. 268v-273r
– Tabulae resolutae planetarum super meridianum Wratisslaviensem – 74, k. 251r-268r

Petrus Riga
– Aurora, ab Aegidio Parisiensi aucta – 75, k. 1ra-86va

Petrus, sołtys – 144, nr *4

Polyphemus – zob. König Feliks zwany Polyphemus

Porretanus – zob. Gilbertus Porretanus

Pozdrowienie Anielskie
– Betrachtungen über den Englischen Gruss – 1, k. 127r-128r

Praga – zob. Proweniencja I

Prawo, teksty
– Der alte Kulm – 23, k. 2r-91v
– Commentarius in Institutiones Iustiniani – 72, k. 1r--295r
– Regulae iuris hereditarii – 46, k. 112rb-vb
– zob. Baldus de Ubaldis
– Prawo kanoniczne
  – – Casus in Summam Henrici minoris de Merseburg – 31, k. 97r-122v
  – – Prefatio in distinctiones Henrici Bowhic super quarto Decretalium – 65, k. 1rv, 82r
  – – Summa brevis super Decretales – 46, k. 1r-74v
  – – Super capitulum Raynuncius – 43, k. 1r
  – – zob. Bartholomeus Brixiensis, Bernardus Parmensis de Bottone, Clemens V papież, Gregorius IX papież, Guillelmus Durandus, Heinrich von Barben, Henricus Bohic, Henricus de Merseburg, Ioannes Andreae, Ioannes Calderinus, Ioannes de Lignano, Ioannes Lapus de Castellione, Ioannes XXII papież, Nicolaus III papa

Prophatius Iudaeus
– Compositio novi quadrantis – 74, k. 225v-228r

Prosdocimus de Beldomandi
– Compositio astrolabii et operatio secundum novam et veterem compositionem – 74, k. 204v-215v
– Compositio et operatio astrolabii – 74, k. 216r-225r

Proweniencja I (indeks geograficzny, instytucji)
– Bazylea (skryptorium) – 72
– Bolonia (skryptorium) – 66, 67
– Chojnice, Państwowe Gimnazjum Męskie – 100
– *Colbynse* (skryptorium) – 36
– Człuchów – 37 ?
– Dobre Miasto
  – – kapituła kolegiacka ? – 46
– Dzierzgoń (skryptorium) – 50 ?, 155 ?
– Falkenberg (Brzezin) – skryptorium – 157
– Fischhausen (Primorsk), skryptorium biskupów sambijskich – 20, 65 ?
– Flandria zach. (skryptorium) – 21
– Franche Comté (skryptorium) – 5 ?
– Franciszkanie (skryptorium) – 77, 177
– kapituła pomezańska (skryptorium) – 3
– kapituła sambijska – 36, 65, 156 ?
– Kolonia (skryptorium) – 12, 13 ?, 30 ?, 69 (klasztoru św. Pantaleona ?)
– Królewiec
  – – biblioteka Friedricha A. Gottholda – 1, 2
  – – biblioteka katedralna – 31, 34 ?, 35, 36, 38, 48 ?, 52, 63, 65, 67 ?, 75, 86, 155, 156 ?
  – – biblioteka konwentu krzyżackiego – 44 ?, 50, 54, 76, 156 ?
  – – biblioteka Wallenrodzka – 83
  – – biblioteka zamkowa – 3, 9, 10, 13, 14, 15, 20, 21, 24, 25, 27, 29, 30, 31, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 54, 63, 64, 65, 66, 68, 69, 72, 75, 76, 77, 78, 82, 86, 144, 154, 155, 156, 158
  – – Państwowa i Uniwersytecka Biblioteka w Królewcu – 1, 2, 3, 5, 6, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 20, 21, 23, 24, 25, 27, 29, 30, 31, 32, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 54, 55, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 72, 74, 75, 76, 77, 78, 82, 83, 84, 85, 86, 144, 154, 155, 156, 158, 251 b
  – – skryptorium przy kancelarii marszałka Zakonu – 54 ?, 76 ?
– Lotaryngia (skryptorium) – 5 ?
– Lubawa (klasztor bernardynów) – 100

– Malbork
– – skryptorium przy kancelarii wielkich mistrzów – 6 ?, 40, 44, 50 ?, 64, 68, 76 ?, 144 ?, 155 ?
– Niemcy pd. (skryptorium) – 15
– Niderlandy
– – północne (skryptorium) – 82, 84, 1153
– – wschodnie (skryptorium) – 1
– Ostróda
– – biblioteka konwentu krzyżackiego – 64 ?
– – skryptorium krzyżackie – 144 ?
– Paryż (skryptorium) - 32, 63
– Patollen (Groß Waldeck, Ossokino), klasztor augustianów-eremitów – 9
– Pelplin (klasztor cystersów) – 12, 55
– Pomorze Zachodnie (skryptorium) – 56, 59, 157
– Praga – 27 ?
– – skryptorium – 38, 43, 51 ?, 65 ?
– Prusy Krzyżackie (skryptorium) – 3, 9, 14, 23, 27 ?, 29, 31, 34, 35, 37, 39, 41, 47, 48, 52, 75, 77, 78, 154, 155, 156, 158, 251 b
– Schönow (Jesionowo), skryptorium – 56
– Stargard
– – biblioteka kościoła NMP – 56, 59, 157
– – biblioteka Gimnazjum Petera Gröninga – 56, 59, 157
– Tabriz (skryptorium) – 70
– Tapiawa (Gwardiejsk), biblioteka konwentu krzyżackiego – 6, 13, 15, 21, 25, 27, 39, 40, 44, 47, 48, 50, 51, 64, 66, 68, 144
– Toruń (biblioteka konwentu krzyżackiego) – 78
– Turyngia (skryptorium) – 10
– Utrecht, diecezja (skryptorium) – 83
– Warmia (skryptorium) – 46
– Welawa (Znamiensk), klasztor franciszkanów – 25
– Włochy (skryptorium) – 8 (Florencja ?), 45, 85 (Florencja ?)
– Zakon krzyżacki – 66
– Żytawa (Zittau), klasztor joannitów (skryptorium) – 74

Proweniencja II (indeks osobowy)
– Agnieszka (siostra) – 1
– Andreas Falkenau (Falkenow) – 41, zob. też Skryptorzy
– Andreas Ruperti – 39
– Bartholomaeus de Radam, biskup sambijski (1358-1378) – 63
– von Brederlow, Friedrich Bonaventura – 8, 85
– Briskorn, Johann – 70
– Czacki, Tadeusz – 70
– Dorota, królewna duńska – 84 ?
– Duisburg, Carl Ludwig – 23
– Günther von Bünau, biskup sambijski (1505-1518) – 24
– Laurentius Engelhard – 46
– Johann Clare, biskup sambijski (1319-1344) – 36 ?
– Johannes Albrechtau (Albrechtow) – 31, 35, 52, 75
– Johannes de Grottkau (Grotkow) – 38
– Johannes Lessen – 67
– Johannes *Schellin* – 56
– Lasocki Czesław – 177
– Michael Blumenau – 9
– Nicolaus Kalis de Posilge – 86
– Nicolaus Kalizer – 86
– Ostrowski, Feliks – 32
– Petrus *Olslegher* – 56
– Radziwiłł, Bogusław – 69
– von Stramberg, Johann Christian – 11
– Thomas Bewthau – 46
– Tilo von Kulm – 6 ?
– Wenceslaus de Pilzna – 74
– Wikbold Dobilstein, biskup chełmiński (1363-1385) – 100
– Wülcker, Richard Paul – 11
– Zborowski Jan, hetman – 32

Prosa-Apokalypse – 44, k. 2ra–31ra

Przysłowia, wiersze, cytaty – 75, nr *1, k. 86v-87v, 97v, 107v
– X Legis mandata – 155, k. 157v
– Dicta de celebratione missae – 31, k. 137v
– Duodecim articuli fidei – 155, k. 2v
– Quatuor dignitatetes sacerdotum – 155, k. 1v
– Septem opera passionis Christi – 155, k. 158r
– Turris sapientiae – 155, k. 2r
– Wskazania dotyczące spowiedzi – 3, k. 84r
– Wskazówki moralne – 3, k. 93v

Psalmy
– Psalter – 84, k. 6r-169v
– Septem psalmii poenitentiales – 85, k. 180r-193v
– Sieben Psalmen zur Kommunion mit Litanei und Kollekte – 1, k. 1r-15r

R

Rabanus Maurus
– Prologi biblijne: Epistola ad Ludovicum regem, Epistola ad Geroldum – 32, k. 415v-416r

Radam – zob. Bartholomaeus de Radam

Radziwiłł, Bogusław – zob. Proweniencja II

Rafolt – zob. Heinrich Rafolt

Rudolf von Ems
– Barlaam und Josaphat – 40, k. 92vb-187rb
– Weltchronik – 144, k. k. 145r-249r

Rüdeger von Munre
– Irregang und Girregar – 6, k. 6rb-19rb

Rybaki – zob. Fischhausen

S

Salendorf – zob. Friedrich Salendorf

Salernitanus – zob. Nicolaus Salernitanus

Sasmuk – zob. Perczco de Sasmuk, Sdislaus, Zásmuky

Saxonia – zob. Conradus Holtnicker de Saxonia

Schlobitten – zob. Słobity

Schlochau – zob. Człuchów, Proweniencja I

Schönow – zob. Proweniencja I

Sdislaus, pleban – 27, k. 1r; zob. też Dokumenty

Seidl, Andreas E. – 54 (Historia kodeksu)

Sibote
– Frauenzucht – 10, k. 1ra-6rb

Siedem grzechów głównych wraz z pochodnymi (łac.-niem.) – 75, k. 159v

Siegfried von Feuchtwangen, wielki mistrz zakonu krzyżackiego (1303-1311) – 78, k. 2r
– Statuty – 78, k. 83r

Siegfried I, arcybiskup moguncki (1060-1084)
– Manifestum tempore Henrici IV imperatoris – 86, k. 4r-5v

Simon Fidati de Cassia, OESA
– Expositio super totum corpus evangeliorum sive de gestis domini Salvatoris (ekscerpt) – 48, k. 2r-389r

Skryptorzy
– Andreas Falkenau (Falkenaw) – 29, nr 1
– G.[?] in *Colbynse* – 36
– Hermanus *prepositi* – 72
– Herveus Rechau – 63
– Iacobus *Byeckow* – 56
– Io. Ra. de Ol. – 3, k. 50v
– Johannes *Sweidenicz* – 31, nr 1, 4
– Nicolaus *Helvigis* – 29, nr 2
– Paulus Konigsberg – 55

Słobity – 1, 3, 12

Słowniki
– cech ludzkich (łac.-niem.) – 27, k. k. 2v-3v
– roślin i ziół (łac.-niem.) – 12, 63r

Soltow – zob. Conradus de Soltow

Stargard – zob. Proweniencja I

Statuty zakonu krzyżackiego – zob. Zakon krzyżacki, Statuty

Steinfeld – zob. Hermann Joseph von Steinfeld

Stephanus Langton
– Interpretationes nominum Hebraicorum – 32, k. 549r-579v; 158, k. 212r-280r

Sultan Mohammed (miniaturzysta) – 70

Symbolum Apostolicum (Symbol Apostolski) – 8, k. 108rv; 15, k. 1v
– Apostolisches Glaubensbekenntnis – 40, k. 242rb-242va

T

Tapiau – zob. Tapiawa

Tapiawa – zob. Proweniencja I

Tilo von Kulm
– Von siben ingesigeln – 6, k. 2r-156r

Thomas Bewthau – zob. Proweniencja II

Thomas de Aquino
– Catena aurea super Lucam – 68, k. 1va-165vb
– Catena aurea super Marcum – 76, k. 1va-279vb

Toruń – zob. Proweniencja I

Tractatus super confessionem – 56, k. 147v-152v

Trier – zob. Karol von Trier

Trójca Św.
– Gebete zur Heiligen Dreifaltigkeit – 2, k. 2r-25r

Tunna – zob. Heinrich von Tunna

U

Ubaldis – zob. Baldus de Ubaldis

W

Wacław Korandy z Pilzna Młodszy – zob. Wenceslaus de Pilzna

Waldhausen, zob. Conradus de Waldhausen

Warnsdorf – zob. Heinrich von Warnsdorf

Wehlau – zob. Welawa

Welawa – zob. Proweniencja I

Wenceslaus, wikariusz – 27, k. 3v

Wenceslaus de Pilzna – zob. Proweniencja II

Werner von Orseln, wielki mistrz zakonu krzyżackiego (1324-1330)
– Statuty – 78, k. 83r, 174v

Wikbold Dobilstein – zob. Proweniencja II

Winrich von Kniprode, wielki mistrz zakonu krzyżackiego (1351-1382)
– Statuty – 78, k. 83r

Wolframus – 144, nr *4

Wülcker, Richard Paul – zob. Proweniencja II

V

Vincentius Bellovacensis – 25 (Historia rękopisu)
– De eruditione filiorum nobilium – 3, k. 150r-151r

Z

Zakon krzyżacki
– Kalendarz – 78, k. 1r-6v; 156, k. 2r-7v
– Statuty – 3, k. 1r-50v (łac.); 5, k. 1r-47r (j. niem.), k. 51r-100v (j. francuski); 78, k. 7r-176v (j. niem.)

– zob. Proweniencja I

Zásmuky – 27, nr 2

Zborowski, Jan – zob. Oprawa, superekslibris; Proweniencja II

Zdobienia
– bordiury – 63 (ozdobna ramka), 66-67 (laska z przewiązkami), 68, 76, 83, 84
– diagramy – 75, 155
– inicjały
– – kaligraficzne o dwudzielnych korpusach – 23, 30, 43, 51, 55, 144
– – kaligraficzne z ornamentem roślinnym – 1, 2, 9, 12, 24, 31
– – kaligraficzne z filigranem – 8, 27, 32, 35, 36, 45, 47, 48, 50, 54, 63, 65, 66, 68, 72, 76, 78, 82, 83, 85, 154, 155, 156, 158, 1153
– – kaligraficzne złocone z filigranem – 5, 41
– – litterae elevatae (kadele) – 44, 54, 82, 144
– – lombardy – 1, 2, 3, 6, 10, 11, 14, 15, 21, 23, 24, 29, 30, 31, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 44, 46, 47, 48, 50, 51, 52, 54, 56, 59, 64, 67, 68, 69, 74, 75, 78, 82, 84, 100, 144, 155, 156 , 157, 251 b, 1153
– – malowane gwaszem
– – – błękitne na złotym tle – 83
– – – figuralne – 8, 32, 48, 65, 66, 67, 83, 85, 158
– – – o formach roślinnych i mieszanych roślinno-zwierzęcych – 8, 32, 45, 63, 66, 67, 69, 82, 84, 85, 154, 158
– – – o formach zoomorficznych - 67
– miniatury – 35 (Chrystus Ukrzyżowany), 40, 44, 51, 64, 67, 68, 72, 76, 84, 85
– rysunki
– – piórkiem – 6, 9, 12, 31 (Chrystus Ukrzyżowany), 48 (Chrystus Ukrzyżowany), 52 (Mąż boleści), 74 (personifikacje gwiazdozbiorów)
– – rysikiem ołowianym – 9
– warsztat
– – Mistrz Marii Burgundzkiej – 84
– – Nicolas Sperinc – 84

Zell, Heinrich – 29 (Historia kodeksu)

Zgorzelec – 24 (Historia kodeksu)

Zittau – zob. Żytawa

Znamiensk – zob. Welawa

Ż

Żytawa – zob. 24 (Historia kodeksu), Proweniencja I

4. Indeks datowanych rękopisów

– 1318 r. – 36
– 1331 r. – 6
– 1382 r. – 51
– 1384 r. – 35
– 1386 r. – 31
– 1388 r. – 75
– 1396 r. – 38
– 1398 r. i n. – 3
– 1400 r. – 29, nr 2
– 1411 r. – 46
– 1421-1424 r. – 56
– 1437 r. – 41
– 1439 r. – 72
– 1457 r. – 157
– 1474 r. – 55
– 1513 r. – 70

Wykaz fotografii

Il. 1. Rps 32/III, *Biblia latina*, k. 4v: inicjał I(n principio) – *Liber Genesis*

Il. 2. Dr S. Burhardt (1899–1901) – pierwszy dyrektor Biblioteki Uniwersyteckiej w Toruniu (1945-1949). Wilno ok. 1938 r. BUMK, Sekcja Dokumentów Życia Społecznego

Il. 3. Królewiec, plac cesarza Wilhelma; BUMK, Sekcja Zbiorów Graficznych

Il. 4. Widok z mostu na zamek królewiecki poprzez staw, 1836 r.; BUMK, Sekcja Zbiorów Graficznych

Il. 5. Zamek królewiecki, skrzydło północne; BUMK, Sekcja Zbiorów Graficznych

Il. 6. Rps 42/III/2, F. König Poliphemus, *Index librorum noni armarii*, k. 7r

Il. 7. Rps 27/II, oprawa – górna okładzina z naklejką Polyphema

Il. 8. Rps 32/III, *Biblia latina*, k. 4v: inicjał I(n) principio, fragment

Il. 9. Rps 64/III, Heinrich von Hesler, *Apokalypse*, k. 85v: miniatura *Otwarcie szóstej pieczęci* (trzęsienie ziemi, niebo zwijane jak księga)

Il. 10. Rps 64/III, Heinrich von Hesler, *Apokalypse*, k. 19r: miniatura *Kościół w Efezie*

Il. 11. Rps 76/V, Thomas de Aquino, *Catena aurea super Marcum*, k. 92va: miniatura *Chrystus odpowiada na zarzut nieprzestrzegania obrzędów*

Il. 12. Rps 5/I, *Deutschordensstatuten*, k. 4v

Il. 13. Rps 155/IV, *Historia scholastica*, k. 94v: inicjał F(uit)

Il. 14. Rps 69/V, *Biblia latina*, k. 5v: inicjał I(n principio) – *Liber Genesis*

Il. 15. Rps 85/I, k. 36r: inicjał D(eus)

Il. 16. Rps 12/II, [Zbiór rękopisów medycznych], k. 62v

Il. 17. Rps 30/III, Omnibonus, *Abbreviatio Decreti*, k. 56r: inicjał (C)lericus

Il. 18. Rps 100/I, *Vita Christi*, k. 23v

Il. 19. L. Denecke, Verzeichnis der Handschriften der Königlischen und Universitätsbibliothek Königsberg, 1935 r.; BKG Oldenburg

Il. 20. L. Jarzębowski, Opis kodeksu 2/I; BUMK, Sekcja Rękopisów

Il. 21. Kazimierz Przybyszewski – kierownik Działu Rękopisów BUMK, Eugeniusz Mosiewicz – magazynier, L. Jarzębowski, 1980 r.; BUMK, Sekcja Dokumentów Życia Społecznego

Il. 22. Rps 1/I, *Rosenkranz von Gottes Sohn*, k. 223r

Il. 23. Rps 1/I, *Rosenkranz von Gottes Sohn*, k. 223r: inicjał I(Jhesus)

Il. 24. Rps 1/I, *Sieben Grüsse Mariä*, k. 171r: inicjał G(Od)

Il. 25. Rps 1/I, *Betrachtungen über den Englischen Gruss*, k. 127r: inicjał G(Ebenedijt)

Il. 26. Rps 2/I, *Sonntagsgebete*, k. 115v

Il. 27. Rps 2/I, k. 115v: inicjał H(Erre)

Il. 28. Rps 2/I, k. 36v: inicjał O (werszheit)

Il. 29. Rps 3/I, *Statuty biskupa Johanna I Möncha dla kapituły pomezańskiej*, k. 51r

Il. 30. Rps 3/I, *Statuta Ordinis Teutonici*, k. 1r

Il. 31. Rps 3/I, *Statuta Ordinis Teutonici*, k. 50v: explicit *Scripte per manus Io. Ra. de Ol. Anno Domini 1398*

Il. 32. Rps 3/I, k. 1r: incipit

Il. 33. Rps 3/I, k. 50v: explicit

Il. 34. Rps 5/I, *Deutschordensstatuten*, k. 6r

Il. 35. Rps 5/I, k. 8r

Il. 36. Rps 6/I, Tilo von Kulm, *Von siben ingesigeln*, k. 2r

Il. 37. Rps 6/I, k. 2r: incipit

Il. 38. Rps 6/I, k. 156r: explicit

Il. 39. Rps 8/I, *Breviarium*, k. 7r

Il. 40. Rps 8/I, *Kalendarz*, k. 6v

Il. 41. Rps 8/I, *Breviarium*, k. 7r: inicjał P(rimo) – *Bóg Ojciec*

Il. 43. Rps 8/I, k. 97v-98r

Il. 42. Rps 8/I, k. 7v: inicjał B(eatus) – *Król Dawid*

Il. 44. Rps 9/I, Johannes Halgrinus de Abbatisvilla, *Sermones super Psalterium*, k. 1r

Il. 45. Rps 9/I, k. 144v: św. Małgorzata na smoku, rysunek piórkiem

Il. 46. Rps 9/I, k. 207r: studium twarzy Chrystusa

Il. 47. Rps 9/I, k. 144v

Il. 48. Rps 9/I, oprawa – dolna okładzina, warsztat nieznany, XV w.

Il. 49. Rps 9/I, dolne obcięcia kart

Il. 50. Rps 9/I, k. 1r: inicjał B(eatus)

Il. 51. Rps 9/I, k. 37v: inicjał H(ic)

Il. 52. Rps 10/I, Sibote, *Frauenzucht*, k. 5v

Il. 53. Rps 10/I, k. 6rb: inicjał V(on)

Il. 54. Rps 10/I, Rüdeger von Munre, *Irregang und Girregar*, k. 6r

Il. 55. Rps 11/I, *Evangelium Nicodemi*, k. 18r

Il. 56. Rps 11/I, k. 20r: inicjał V(nd)

Il. 57. Rps 11/I, k. 19r-20r

Il. 58. Rps 11/I, k. 26r: inicjał D(o)

Il. 59. Rps 12/II, Ps.-Galenus, *Prognostica*, k. 2r. Na dolnym marginesie nota własnościowa: *Liber sancte Marie in Polplin*

Il. 60. Rps 12/II, k. 2r: tytuł utworu

Il. 61. Rps 12/II, [Zbiór rękopisów medycznych], k. 60r: starożytni lekarze (*magister Arsclepius*, *Galienus*), rysunek piórkiem

Il. 62. Rps 12/II, k. 2r: inicjały, nota własnościowa

Il. 63. Rps 13/II, Gregorius Magnus, *Regula pastoralis*, k. 4r

Il. 64. Rps 13/II, k. 3v: incipit

Il. 65. Rps 13/II, k. 4r: inicjał P(astoralis)

Il. 66. Rps 14/II, *Sermones de tempore*, k. 2r

Il. 67. Rps 14/II, *Sermones de tempore*, k. 38r: inicjał I(n principio)

Il. 68. Rps 14/II, *Sermones de tempore et de sanctis*, obcięcia kart z malowaną wicią roślinną

Il. 69. Rps 15/II, *Lumen animae*, k. 6r

Il. 70. Rps 15/II, *Lumen animae*, Słownik synonimów, k. 86r

Il. 71. Rps 15/II, k. 85v: explicit

Il. 72. Rps 20/II, oprawa – górna okładzina, Królewiec, *Mistrz Marii*, 2. dekada XVI w.

Il. 73. Rps 20/II, *Traktat Toruński z 1466 r.*, k. 104r

Il. 74. Rps 20/II, oprawa – górna okładzina, zapinka

Il. 75. Rps 20/II, oprawa – górna okładzina, dekoracja

Il. 76. Rps 20/II, *Ältere Hochmeisterchronik*, k. 6r, nota: *Anno Domini 12 und 31* [ręką pisarza: *Thorn*] *umgebauet*

Il. 77. Rps 21/II, *Buch Sidrach*, k. 1r

Il. 78a. Rps 21/II, k. 1r: inicjał D(Ickent)

Il. 78b. Rps 21/II, k. 9r: inicjały A(ls)

Il. 79. Rps 21/II, k. 9r

Il. 80. Rps 23/III, *Der alte Kulm*, k. 2r

Il. 81a. Rps 23/III, k. 2r: inicjał H(y)

Il. 81b. Rps 23/III, k. 2r: monogram FWR

Il. 82a. Rps 23/III, oprawa – górna okładzina, warsztat nieznany, prawdopodobnie 2. poł. XV w.

Il. 82b. Rps 23/III, oprawa – zapinki i zaczepy

Il. 83. Rps 24/III, oprawa nacinana (ledersznytowa) – górna okładzina, anonimowy introligator, Śląsk lub Łużyce, 1. poł. XIV w.

Il. 84. Rps 24/III, oprawa nacinana (ledersznytowa) – górna okładzina, dekoracja

Il. 85a. Rps 24/III, Ioannes Bononiensis, *Regimen sanitatis pulchrum*, k. 1r: tytuł utworu

Il. 85b. Rps 24/III, k. 1r: inicjał V(ero)

Il. 85c. Rps 24/III, k. 1r: inicjał M(edicina)

Il. 86. Rps 24/III, k. 1r

Il. 87. Rps 25/III, *Königsbergi Töredèk*, k. 1r

Il. 88. Rps 25/III, k. 1v: szkice kazań

Il. 89. Rps 27/II, Bernardus Parmensis de Bottone, *Summa super titulis Decretalium*, k. 4r

Il. 90. Rps 27/II, k. 4r: inicjał F(ormavit)

Il. 91. Rps 27/II, oprawa – górna okładzina, anonimowy introligator, Prusy Krzyżackie (?), XIV – 1 poł. XV w.

Il. 92. Rps 27/II, k. 13r: inicjał E(x), maska zwierzęca

Il. 93. Rps 29/III, Guillelmus de Monte Lauduno (?), *Sacramentale*, k. 1r

Il. 94a. Rps 29/III, k. 1r: inicjał K(arissimo)

Il. 94b. Rps 29/III, k. 1r: inicjał P(rimo)

Il. 95. Rps 29/III, Johannes Merkelin, *Liber de instruccione simplicium sacerdotum*, k. 87r: incipit

Il. 96. Rps 30/III, Omnibonus, *Abbreviatio Decreti*, k. 1r

Il. 97a. Rps 30/III, k. 68r: znak akapitu, numer kwestii

Il. 97b. Rps 30/III, k. 68r: inicjał *Diocesiani*

Il. 98. Rps 30/III, k. 68r

Il. 99a. Rps 30/III, k. 68r: inicjał Q(uamquam)

Il. 99b. Rps 30/III, k. 1r: inicjał H[umanum]

Il. 99c. Rps 30/III, k. 56r: inicjał *Clericus*

Il. 100. Rps 30/III, k. 56r

Il. 101. Rps 31/III, *Casus in Summam Henrici minoris de Merseburg*, k. 97r

Il. 102. Rps 31/III, Ioannes Beleth, *Summa de ecclesiasticis officiis*, k. 2r

Il. 103. Rps 31/III: a) k. 97r, inicjał D(e); b) k. 1r: inicjał I(n)

Il. 104. Rps 31/III, wyklejka górnej okładziny: Chrystus ukrzyżowany, sygnatura, nota: *Hoc volumen reliquit…*

Il. 105. Rps 32/III, *Biblia latina*, k. 440r

Il. 106. Rps 32/III, k. 430r: żywa pagina

Il. 107. Rps 32/III, k. 440r: a) żywa pagina; b) inicjał M(atheus

Il. 108. Rps 32/III, k. 440r: inicjał L(iber) – *Evangelium secundum Matthaeum*

Il. 109. Rps 32/III, k. 430r: Inicjał F(ratribus) – *Liber II Machabeorum*

Il. 110. Rps 34/III, Henricus de Frimaria, *Sermones de sanctis*, k. 1v: inicjał A(scendam)

Il. 111. Rps 34/III, k. 16r: nota *Filius datus in…*

Il. 112. Rps 34/III, oprawa – górna okładzina, warsztat nieznany, ok. 1400

Il. 113. Rps 35/III, Bonaventura OFM, *Commentarius in Evangelium s. Ioannis*, k. 1r

Il. 114. Rps 35/III: a) k. 1r: tytuł utworu; b) inicjał E(cce)

Il. 115. Rps 35/III, wyklejka górnej okładziny: miniatura Chrystus ukrzyżowany. Powyżej nota: *Hoc volumen reliquit…*

Il. 116. Rps 35/III, wyklejka górnej okładziny: miniatura Chrystus ukrzyżowany, detale

Il. 117. Rps 35/III, k. 94r: rączka, nota: *Dominica Misericordias*

Il. 118. Rps 36/III, Henricus de Merseburg, *Summa super quinque libros Decretalium Gregorii* IX, k. 1v. Na górnym marginesie nota: *Iste liber est ecclesie Sambiensi concessus*

Il. 119a. Rps 36/III, k. 1v: inicjał Q(uid est)

Il. 119b. Rps 36/III, k. 1v: inicjał S(icut)

Il. 120. Rps 36/III, oprawa – górna okładzina, warsztat nieznany, 1. ćw. XIV w.

Il. 121. Rps 36/III, Joannes XXII, *Extravagantes*, k. 120r: explicit

Il. 122. Rps 36/III, k. 30r

Il. 123. Rps 37/III, Johannes de Marienwerder, *Leben der seligen vrouwen Dorothee*, k. 3r

Il. 124a. Rps 37/III, k. 3r: inicjał H(ebit)

Il. 124b. Rps 37/III, k. 3r: inicjał M(anchirleye)

Il. 125. Rps 37/III, k. 2v

Il. 126. Rps 38/III, Conradus de Waldhausen, *Postilla studentium sanctae Pragensis universitatis*, k. 2r

Il. 127. Rps 38/III, k. 2r: inicjał P(ostilla)

Il. 128. Rps 38/III, k. 2r: nota *Hanc hyemalem…* i explicit kazania na Niedzielę Palmową

Il. 129. Rps 39/III, Nicolaus de Dinkelsbühl, *Questiones quarti Sententiarum (Lectura Mellicensis)*, k. 222

Il. 130. Rps 39/III, k. 1r

Il. 131. Rps 40/IV, *Daniel*, k. 187r

Il. 132. Rps 40/IV, k. 187r: inicjał A(ller) – prorok Daniel

Il. 133. Rps 40/IV, Rudolf von Ems, *Barlaam und Josaphat*, k. 92vb: inicjał A(lpha) – mędrzec Barlaam

Il. 134. Rps 40/IV, *Marienlob*, k. 237r: inicjał A(ve) – Madonna z Dzieciątkiem

Il. 135. Rps 41/III, Honorius Augustodunensis, *Expositio totius Psalterii*, k. 2r: inicjał P(atri)

Il. 136. Rps 41/III, k. 3r: nota *Quot modis…*

Il. 137. Rps 41/III, k. 56r

Il. 138. Rps 41/III, oprawa – górna okładzina, *Introligator Smoka – starszy*, Gdańsk, lata 30. XV w. (1437?)

Il. 139. Rps 43/III, Ioannes de Lignano, *Lectura super primo libro Decretalium Gregorii IX*, k. 4r: inicjał S(ancto)

Il. 140. Rps 43/III, k. 188v: tytuł dystynkcji

Il. 141. Rps 43/III, oprawa nacinana (ledersznytowa) – górna okładzina, Praga, pocz. XV w.

Il. 142. Rps 44/III, Heinrich von Hesler, *Apokalypse*, k. 148r: miniatura *Siódma trąba*

Il. 143. Rps 44/III, k. 168r: miniatura *Walka przeciw plemionom Goga i Magoga*

IL. 144a. Rps 44/III, k. 50r: miniatura *Kościół w Smyrnie*

Il. 144b. Rps 44/III, k. 57r: miniatura *Kościół w Tiatyrze*

Il. 144c. Rps 44/III, k. 62v: miniatura *Kościół w Sardes*

Il. 144d. Rps 44/III, k. 105r: miniatura *Jeździec na białym koniu*

Il. 144e. Rps 44/III, k. 116v: miniatura *Trzęsienie ziemi, niebo zwijane jak księga*

Il. 145. Rps 44/III, k. 175v-176r: miniatura *Koronacja Marii i Sąd Ostateczny*

Il. 146. Rps 45/IV, Ioannes Lapus de Castellione, *Allegationes iuris ab Antonio de Butrio abbreviatae*, k. 1r

Il. 147. Rps 45/IV, k. 1r: inicjał A(llegatio)

Il. 148. Rps 45/IV, oprawa – górna okładzina, detale

Il. 149. Rps 45/IV, oprawa – górna okładzina, pn. Włochy (?), pocz. XV w.

Il. 150. Rps 46/III, *Summa brevis super Decretales*, k. 1r

Il. 151. Rps 46/III, k. 1r: inicjał F(ecit)

Il. 152. Rps 46/III, wyklejka górnej okładziny: protoekslibris herbowy Tomasza Bewthau oraz nota własnościowa: [*Hic liber pertinet*] *Thome Bowtaw…*

Il. 153. Rps 47/III, Gertrud von Helfta, *Legatus divinae pietatis*, k. 1r: inicjał A(nno)

Il. 154. Rps 47/III, s. Birgitta, *Revelationes caelestes*, k. 183v: inicjał C(um)

Il. 155. Rps 47/III, oprawa – górna okładzina, guz mosiężny

Il. 156. Rps 47/III, s. Birgitta, *Revelationes caelestes*, k. 183v

Il. 157. Rps 47/III, oprawa – górna okładzina, warsztat nieznany, 1. poł. XV w.

Il. 158. Rps 48/III, *Sermones de tempore*, k. 2r

Il. 159. Rps 48/III, k. 2r: inicjał A(scensus) – *Chrystus na osiołku*

Il. 160. Rps 48/III, *Sermones de tempore*, k. 1v: Chrystus Ukrzyżowany, rysunek piórkiem

Il. 161. Rps 48/III, k. 223r: rączki na marginesach kodeksu

Il. 162. Rps 50/IV, *Passional*, k. 1r: inicjał O (starker)

Il. 163. Rps 50/IV, k. 2v: inicjał N(ycholaus)

Il. 164. Rps 51/III, Conradus de Soltow, *Quaestiones super libros Sententiarum Petri Lombardi*, k. 4r

Il. 165. Rps 51/III, k. 4r: inicjał Q(uestio)

Il. 166. Rps 51/III, wyklejka górnej okładziny: miniatura Prorok Habakuk

Il. 167. Rps 52/III, oprawa – górna okładzina, anonimowy introligator, Prusy Krzyżackie (?), kon. XIV w.

Il. 168. Rps 52/III, Gregorius Magnus, *Homiliae XL in Evangelia* i traktaty ascetyczne, k. 208r: Mąż Boleści, rysunek piórkiem

Il. 169. Rps 52/III, oprawa – górna okładzina, zapięcie (detale)

Il. 170. Rps 52/III, k. 1r: nota własnościowa *Frater Johannes Albrechtow*… i inne zapiski

Il. 171. Rps 54/III, Nikolaus von Jeroschin, *Di Kronike von Pruzinlant*, k. 1v: inicjał G(Ot)

Il. 172. Rps 54/III, k. 30v, noty: 1230. *Alte Thorn*; inicjały (lombardy)

Il. 173. Rps 55/IV, *Sermones quadragesimales*, k. 1r

Il. 174. Rps 55/IV, k. 1r: inicjał C(um)

Il. 175. Rps 55/IV, k. 224v: inicjał F(acta sunt) z maską antropomorficzną

Il. 176. Rps 55/IV, wewnętrzna strona górnej okładziny: sygnatura *B. 193* (cystersi, Pelplin), poniżej szkic postaci mnicha – cystersa

Il. 177. Rps 56/III, *Sermones de tempore*, k. 4v

Il. 178. Rps 56/III, k. 4v: inicjał C(um)

Il. 179. Rps 56/III, *Sermones de tempore*, k. 168r

Il. 180. Rps 59/III, Iacobus de Voragine, *Legenda aurea*, k. 4r

Il. 181. Rps 59/III, k. 4r: inicjał A(ndreas)

Il. 182. Rps 63/III, Franciscus de Abbatibus, *Quadragesimale Abbatis*, k. 3r

Il. 183. Rps 63/III, k. 3r: inicjał C(um), detale bordiury, *drôlerie*

Il. 184. Rps 63/III, k. 28r: noty *prima pars litteralis*…

Il. 185. Rps 63/III, k. 2v: nota *Istum librum comparavit frater Bartholomeus*…

Il. 186. Rps 63/III, k. 67r

Il. 187. Rps 64/III, Heinrich von Hesler, *Apokalypse*, k. 117r: miniatura *Niewiasta Apokaliptyczna*

Il. 188. Rps 64/III, k. 137v: miniatura *Chrzest niewiernych*

Il. 189. Rps 64/III, k. 115r: miniatura *Siódma trąba*

Il. 190. Rps 64/III, k. 88v-89r: miniatura *Triumf wybranych*

Il. 191. Rps 65/V, Henricus Bohic, *Distinctiones in librum IV Decretalium Gregorii IX*, k. 2r

Il. 192. Rps 65/V, k. 2r: inicjały D(e materia), D(e Francia)

Il. 193. Rps 65/V, k. 2r: herb biskupstwa sambijskiego

Il. 194. Rps 65/V, k. 2r: inicjał P(reterea), detale bordiury

Il. 195. Rps 65/V, k. 77r

Il. 196. Rps 66/V, Guillelmus Durandus, *Speculum iudiciale*, k. 2r

Il. 197. Rps 66/V, k. 2r: inicjał R(everendo)

Il. 198. Rps 66/V, k. 72r: inicjał S(ancti) Spiritus

Il. 199a, b, c. Rps 66/V, k. 72r, 181v, 2r: detale bordiur

Il. 200. Rps 66/V, k. 72r

Il. 201. Rps 67/V, k. 14r

Il. 202. Rps 67/V, k. 14r: inicjał U(t), inicjały (lombardy)

Il. 203. Rps 67/V, k. 1v: miniatura Grzegorz IX i św. Piotr

Il. 204. Rps 67/V, k. 50r: inicjał I(Nstituendi)

Il. 205. Rps 68/V, Thomas de Aquino, *Catena aurea super Lucam*, k. 33va: miniatura *Oktawian August zarządzający spis ludności*

Il. 206. Rps 68/V, k. 1v: miniatura *Św. Łukasz Ewangelista*

Il. 207. Rps 69/V, *Biblia latina*, k. 1v

Il. 208. Rps 69/V, k. 1v: inicjał F(rater) – Hieronymus, *Epistola LIII ad Paulinum*

Il. 209. Rps 69/V, k. 77r: inicjał H(aec) – *Liber Deuteronomii*

Il. 210. Rps 69/V, k. 27r: inicjał H(ec) – *Liber Exodus*

Il. 211. Rps 70/III, *Dīvān Hāfiza*, k. 93v: miniatura Scena pałacowa

Il. 212. Rps 70/III, k. 112v: miniatura Scena darowania księgi

Il. 213. Rps 70/III, k. 1v: frontyspis

Il. 214. Rps 72/V, *Commentarius in Institutiones Iustiniani*, k. 1r

Il. 215. Rps 72/V, k. 1r: miniatura Cesarz z elektorami Rzeszy

Il. 216. Rps 72/V, k. 3r: inicjał I(mperator)

Il. 217. Rps 72/V, k. 21r

Il. 218. Rps 74/III, *Tabulae stellarum fixarum*, k. 162r: Andromeda, Trójkąt, rysunki piórkiem

Il. 219. Rps 74/III, k. 158r: Perseusz, Woźnica, rysunki piórkiem

Il. 220. Rps 75/III, Petrus Riga, *Aurora*, k. 86v: explicit utworu oraz zbiór wierszyków

Il. 221. Rps 75/III, *Granum sinapis*, k. 107v

Il. 222. Rps 75/III, *Granum sinapis*, k. 107v. Ręka Johanna Albrechtau

Il. 223. Rps 76/V, Thomas de Aquino, *Catena aurea super Marcum*, k. 20v: miniatura *Uzdrowienie paralityka*

Il. 224. Rps 76/V, k. 109r: miniatura *Cudowne rozmnożenie chleba*

Il. 225. Rps 76/V, k. 270v: miniatura *Trzy Marie u grobu*

Il. 226. Rps 76/V, k. 270r

Il. 227. Rps 76/V, k. 109r

Il. 228. Rps 77/II, *Kolektarz brewiarzowy*, k. 71r

Il. 229. Rps 77/II, k. 14r: inicjał F(ratres)

Il. 230. Rps 77/II, k. 71r: inicjał S(Acerdos), antyfona na święto Bożego Ciała

Il. 231. Rps 78/II, *Deutschordensstatuten*, k. 46r: inicjał A(ne die gesatzten)

Il. 232. Rps 78/II, k. 1v: nota *Singulis annis tres pauperes…*

Il. 233. Rps 82/I, *Tide vom Heiligen Geist*, k. 97r: inicjał D(E)

Il. 234. Rps 82/I, *Tide vom Heiligen Kreuz*, k. 148r: inicjał C(Riste), anioł z tarczą herbową

Il. 235. Rps 82/I, oprawa – zapinka i zaczep

Il. 236. Rps 82/I, oprawa – górna okładzina, anonimowy introligator, Niderlandy (?), 3. ćw. XV – pocz. XVI w.

Il. 237. Rps 82/I, *Die sieben Horen Unser Lieben Frauen*, k. 187r: inicjał H(Ere)

Il. 238. Rps 83/I, Geert Groote, *Getijdenboek*, k. 12r: inicjał H(Ere)

Il. 239. Rps 83/I, k. 12r: inicjał G(od)

Il. 240. Rps 83/I, k. 53r: inicjał G(Od)

Il. 241. Rps 83/I, oprawa – dolna okładzina, detale dekoracji ornamentalnej i napisu

Il. 242. Rps 83/I, oprawa – dolna okładzina, introligator Jacobus Clercx de Ghele, Antwerpia, przed 1543

Il. 243. Rps 83/I, wyklejka górnej okładziny, znaki własnościowe biblioteki Wallenrodzkiej: sygnatura, ekslibris i nota

Il. 244. Rps 84/I, *Psalter*, k. 148v

Il. 245. Rps 84/I, *Psalter*, k. 148v: miniatura *Opłakiwanie*

Il. 246. Rps 84/I, oprawa – górna okładzina, zapięcie

Il. 247. Rps 84/I, oprawa – guz i zapinka

Il. 248. Rps 84/I, oprawa – górna okładzina, anonimowy introligator, Królewiec (?), przed 1547

Il. 249. Rps 85/I, *Officium beatae Mariae Virginis*, k. 13r

Il. 250. Rps 85/I, k. 55v: inicjał D(Eus)

Il. 251. Rps 85/I, *Officium beatae Mariae Virginis*, k. 12v: miniatura *Zwiastowanie*

Il. 252. Rps 85/I, oprawa – górna okładzina, pn. Włochy, 4. ćw. XV w.

Il. 253. Rps 86/II, *List papieża Grzegorza VII i manifest Zygfryda arcybiskupa Moguncji*, k. 5v: noty

Il. 254. Rps 86/II, k. 5v-6r

Il. 255. Rps 100/I, Modlitewnik Wikbolda Dobilsteina, k. 1r: próby pióra, niżej wiersz *Ad novam campanam*, autograf biskupa Dobilsteina (?)

Il. 256. Rps 100/I, oprawa – górna okładzina, introligator z kręgu Mistrza Księgi Przysiąg (*Eidbuch-Meister*), Kolonia, l. 70.-80. XIV w. Stan przed konserwacją

Il. 257. Rps 100/I, oprawa – górna okładzina. Stan przed konserwacją

Il. 258. Rps 100/I, oprawa – górna okładzina. Stan po konserwacji

Il. 259. Rps 144/IV, *Christherre-Chronik*, k. 1r: inicjał C(rist)

Il. 260. Rps 144/IV, k. 45r: inicjały A(n), M(it) – *litterae elevatae*

Il. 261. Rps 144/IV, *Christherre-Chronik*, k. 9r: inicjał I(N)

Il. 262. Rps 154/IV, *Biblia latina*, k. 1r

Il. 263. Rps 154/IV, k. 1r: inicjał V(iginti) – Hieronymus, *Praefatio in libros Regum*

Il. 264. Rps 154/IV, oprawa – górna okładzina, anonimowy introligator, Gdańsk (?), 2. ćw. XV w.

Il. 265. Rps 155/IV, Petrus Comestor, *Historia scholastica*, k. 9v

Il. 266. Rps 155/IV, k. 9v: inicjał R(everendo)

Il. 267. Rps 155/IV, k. 94v: inicjał F(uit)

Il. 268. Rps 155/IV, *Turris sapientie*, k. 2r

Il. 269. Rps 156/III, *Kalendarz*, k. 6r: noty historyczne

Il. 270. Rps 156/III, *Kolektarz brewiarzowy*, k. 9r: inicjał E(cce)

Il. 271. Rps 156/III, oprawa – guz kościano-metalowy

Il. 272. Rps 156/III, oprawa – górna okładzina, anonimowy introligator, Prusy Krzyżackie, 1. poł. XV w.

Il. 273. Rps 157/IV, *Biblia latina*, k. 175v: inicjał E(runt) – *Evangelium secundum Lucam*

Il. 274. Rps 177/II, *Passio Domini nostri Iesu Christi*, k. 144r

Il. 275. Rps 177/II, *Sermo de Visitacione Beatae Mariae*, k. 44v

Il. 276. Rps 177/II, k. 144r: inicjał P(assio)

Il. 277. Rps 251b/V, k. 3v

Il. 278. Rps 1153/I, Geert Groote, *Vigiliae defunctorum*, k. 1r

Il. 279. Rps 1153/I, k. 1r: inicjał M(I)